

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ



**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XIV підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

10 січня 2012 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

МАРИУПОЛЬ – 2012

УДК 061.3 (063)
ББК 94.3я 431

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. –
Маріуполь: МДУ, 2012. – 418 с.

Друкується за ухвалою вченої ради Маріупольського державного університету (протокол № 2 від 30.11.2011)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., член-кореспондент НАПН України, доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Баймуратов М.О., д.ю.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Брітченко Г.І., д.е.н., проф.; Булатова О.В., к.е.н., проф.; Бушаков В.А., д.філол.н., проф.; Волошин Ю.О., д.ю.н., проф.; Кіндюк Б.В., д.геогр.н., проф.; Косенко Ю.М., к.пед.н., проф.; Ніколенко Л.М., к.ю.н., проф.; Оленіч Т.С., д.філос.н., проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.; Почепцов Г.Г., д.філол.н., проф.; Романцов В.М., д.і.н., проф.; Сабадаш Ю.С., д.культурології, проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Соколова І.В., д.пед.н., проф.; Яремчук І.Г., д.е.н., проф.

Збірник містить матеріали XIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми вищої школи, питання розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології тощо.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

*Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику*

© Маріупольський державний університет

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Балабанов К.В. НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА В МДУ: ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА СКЛАДОВІ УСПІХУ.....	11
---	----

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Барегамян С. Х. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ.....	19
Бойко Ю.В. РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ.....	21
Василькова Є.А. ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ТЕЛЕОЛОГІЧНІ ДОМИНАНТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ.....	24
Годованик Є.В. ПРОБЛЕМА ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ У ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН.....	27
Гоша І.О. ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	29
Капустіна Ю.В. ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ... ..	31
Кузнецова Ю.В. ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	33
Надежденко А.О. ОСНОВНІ ЗАСАДИ СТАЛОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ЕКОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ.....	35
Пересада О.М. КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	37
Северінова О.Б. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТОЛЕРАНТНОСТІ І МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ. НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД.....	39
Тихомирова Г.С. ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО І ВНУТРІШНЬОГО ПРАВА РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ.....	41
Хоббі Ю.С. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	43
Циклаурі О.Б. ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ.....	46
Черных Е.Н. КОНСТИТУЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ОРГАНА ГОСУДАРСТВА....	48

СЕКЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Гапонюк О.І. МІСЦЕ І РОЛЬ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В ФОРМУВАННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	51
Георгієв В.А. АУДИТ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	52
Горбашевська М.О. ПІДПРИЄМСТВА МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ.....	54
Кислова Л.А. СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА РОЗМІЩЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ В РІЗНИХ КРАЇНАХ ТА РЕГІОНАХ СВІТУ... ..	55
Лазарева А.П. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ.....	58
Семкова Л.В. УПРАВЛІННЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ.....	60
Хаврова К.С. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ».....	62

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

Авдан О.Г. СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОГО БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ.....	64
Бритченко Г.И. КОНЦЕПЦІЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА.....	65

Мацука В.М. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ТУРИЗМІ.....	66
Осипенко К.В. ТНК НА МЕЖДУНАРОДНОМ ТУРИСТИЧЕСКОМ РЫНКЕ.....	68
Перепада Ф.Л. КАДРОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	70
Соколова К.О. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	72

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Василенко С.І. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНИХ ПАРТНЕРСТВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	76
Дмитрієва К.І. ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРАЦІ.....	78
Іванюта Н.В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ АРЕШТУ МАЙНА ЯК ЗАСОБУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ.....	81
Квач С.С. ДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У ЯКОСТІ ДЖЕРЕЛ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	82
Колосов Р.В. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ В ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ КРАЇН.....	85
Мішина О.Б. ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ.....	87
Ніколенко Л.М. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ.....	89
Трофімова О.О. ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	91
Шапошникова С.В. ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	94

СЕКЦІЯ

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

Дяченко О.Ф. УСЛОВИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ В ИЗУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКИ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	98
Назаренко Н.В. К.Т.Н., ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ ПЛАНИРОВАНИЯ ЭКСПЕРИМЕНТА ПРИ МАТЕМАТИЧЕСКОМ МОДЕЛИРОВАНИИ.....	99
Сивак О.А. САМОСТІЙНА РОБОТА З ІНФОРМАТИКИ, СПРЯМОВАНА НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ – ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ.....	101
Сырмаиных И.В. СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРЕМЕНТОВ.....	103
Таран І.Б. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ.....	105
Тонких Л.С. ПРОБЛЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ В ТЕОРИИ ВЕРОЯТНОСТЕЙ.....	107

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Балабанова Н.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЄПС З МЕТОЮ АКТИВІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	110
Беззубченко О.А. СТРАТЕГІЯ ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ.....	112
Булатова О.В. РЕГІОНАЛЬНА КОМПОНЕНТА ГЛОБАЛЬНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	114
Дубенюк Я.А. ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ КІПР.....	117
Захарова О.В. СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ.....	119
Марена Т.В. МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ.....	121
Мітюшкіна Х.С. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	123

Ніколенко Т.І. ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	126
Яремчук І.Г., Ткаченко К.І. НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТУВАННЯ.....	128

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ТА ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Gavenko Olena I PUNTI DI VISTA SULLA TRADUZIONE.....	131
Гаргасва О.В. ЛЕКТИКА ПОΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΑΛΙΜΨΗΤΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ.....	133
Жарікова Ю.В. ЗАЙМЕННИК У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ.....	135
Завгородня В.С. СПІВВІДНОШЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО ТА БІОЛОГІЧНОГО РОДУ ІМЕННИКІВ НА ПРИКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	138
Киор В.И., Киор Р.В. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЛИТЕРАТУРЫ УРУМОВ В СВЕТЕ ДВУЯЗЫЧИЯ ГРЕКОВ ПРИАЗОВЬЯ.....	140
Кобиленко Н.К. ЕТНОКУЛЬТУРНА СИМВОЛІКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ.....	141
Кутна Ю.Б., Потіпак Ю.А. ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РУМЕЙСЬКОГО ДІАЛЕКТУ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	142
Найдьонова Л. А. КАЗКОВИЙ ДИСКУРС.....	144
Рожкова І.Г. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ «ΔΠΛΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ» ΣΤΟ ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ ΛΟΓΟ: ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ-ΝΥΦΙΤΣΕΣ (WEASEL WORDS).....	146
Tsyorenko Lilia, L'INTERCULTURALITÀ NELL'INSEGNAMENTO DELLA LINGUA	148
Чумаченко Д.С. СОПОСТАВЛЕНИЕ ГРАММАТИЧЕСКОГО СТРОЯ НОВОГРЕЧЕСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ: АСПЕКТ «АРТИКЛЬ».....	151
Шпак К.В. ФОНЕТИЧНІ ТА МОРФОЛОГО-СИНТАСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ РУМЕЙСЬКОЇ ГОВІРКИ СЕЛИЩА САРТАНА.....	153

СЕКЦІЯ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ З НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ/ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА НОВОГРЕЦЬКУ МОВУ

Алипа Р.А. К ВОПРОСУ ОБ ИНОЯЗЫЧНЫХ ВКРАПЛЕНИЯХ.....	156
Бадасен Є.І., Сагірова О.М., Чубарець В.Г. ТЕХНОЛОГІЯ НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ СТУДЕНТІВ ІІІ КУРСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПЕРЕКЛАД (НОВОГРЕЦЬКА)».....	157
Воєвутко Н.Ю. ПРОГРАМА «ЕЛЕКТРОННИЙ ВУЗОЛ» ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	159
Казніна М.М. ГРЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ	162
Макаревич П.Ю. КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ ЕМОЦІЙ В ДИСКУРСІ.....	164
Постосва Л.С., Новицька О.А. ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ОКР «МАГІСТР»: АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА	167
Рогуліна В.Г. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	169

СЕКЦІЯ

МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, ПОРІВНЯЛЬНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ

Васильєва Е.В. МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ.....	171
Вінніченко М.М. EMPHASIS TRANSLATION EXERCISES.....	172
Кантемирова Т.П. ПРИЁМЫ РЕЧЕВОЙ КОМПРЕССИИ В СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ.....	174
Лубянська І.В. ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ... ..	176
Онода Т.Г. МАРКЕРЫ РЕЧЕВЫХ ТАКТИК ПЕРСУАСИВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	177
Пономарьова О.П. TRANSLATION OF ENGLISH AND UKRAINIAN IDIOMATIC.....	180
Тарапатов М.М. GRAMMATICAL DIFFICULTIES IN TRANSLATION OF TECHNOLOGY-BIASED TEXTS.....	181

Хоровець В.Є. ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПРИЙМЕННИКОВО-ІМЕННИХ ГРУП.....	182
Щелкунова О.Ф. АССОЦИАТИВНЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ КАК МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ КОНЦЕПТОВ.....	184
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	
Балабан О.О. Тімоніна А. Ю., РОСЛИННІ СИМВОЛИ-ОБЕРЕГИ ТА ЇХ СЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ.....	187
Бассай С.М. АНЕКДОТ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ.....	190
Бумбур Ю.М. ЕСЕЇСТИКА АЙРИС МЕРДОК.....	191
Васильева Н.Б. ДЕКОМПРЕССИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ.....	193
Грузевич Н.И. ВОПРОСЫ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ МОРАЛИ И БОРЬБЫ ИДЕЙ В РОМАНЕ Д. ЛОДЖА «ДУМАЮТ...».....	195
Liliya Mikhajlichenko THE ROLE OF GENRE.....	197
Підько Л. В. ROLE-PLAY: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES.....	198
Стьопін М. Г. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ У НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.....	200
СЕКЦІЯ	
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ: ЇХ ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ГЕРМАНСЬКИХ, РОМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ)	
Wojewodina N. MERKMALE DES PROJEKTUNTERRICHTS.....	203
Ганжело С.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ЗАСІБ ПОСИЛЕННЯ ЕМОТИВНОЇ ВИРАЗНОСТІ.....	204
Гутникова А.В. СУБСТАНТИВАЦІЯ ГЛАГОЛЬНОЇ ОСНОВИ КАК СПОСОБ ОБРАЗОВАНИЯ БЕЗАФФИКСНЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.....	206
Даниленко О. С. СТАБИЛЬНОСТЬ ФОРМЫ ПОСЛОВИЦ НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	208
Дорменев В.С., Романюк С.Г. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АРТИКУЛЯЦИОННЫХ БАЗИСОВ НЕМЕЦКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ.....	210
Кажан Ю.М. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА БАЗІ АНГЛІЙСЬКОЇ НА ПОЧАТКОВОМУ СТУПЕНІ.....	212
Касьянова Н. В. ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА С АНИМАЛИЗМАМИ...	215
Кожухова Г.О., Кариди А.И. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТАЛИ В НОВЕЛЛЕ Т. ШТОРМА «ИММЕНЗЕЕ».....	217
Лоскутова Н.М. ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ТА ВЛАСТИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СЛОВА.....	218
Морєва Г.Г., Ніколаєнко В.В. МОВНА КАТЕГОРІЯ ПРИБЛИЗНОСТІ: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	220
Чичера Л.В. ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ КАРТИНЫ МИРА ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	223
Швец В.Н. РОЛЬ АФФИКСОВ В ОБРАЗОВАНИИ КОННОТАТИВНО ОКРАШЕННЫХ АНТРОПОНИМОВ В НОВОГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ.....	225
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ	
Бондаренко О.В. ФЕДЕРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ОСВІТНІЙ СТАНДАРТ ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ФІЛОЛОГІЇ В РОСІЇ.....	228

Воєвутко Н.Ю. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ НА КІПРІ У ХХ СТОЛІТТІ: ГЕНЕЗІСНО – ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	230
Івашко О.А. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	232
Короткова Ю.М. ПІДГОТОВКА БАКАЛАВРІВ-ФІЛОЛОГІВ НА МОВНИХ ВІДДІЛЕННЯХ УНІВЕРСИТЕТІВ ГРЕЦІЇ.....	235
Постоева Л.С. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ.....	237
Проценко О.Б. ФЕНОМЕН «АКМЕ» ТА УМОВИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	239
Ромашенко В.Є. ІНФОРМАЦІЙНА ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКЦІЯ І СЬОГОДЕННЯ.....	241

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

Брадов В.В. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТЕЛІВІЗІЙНОГО СЕГМЕНТУ МЕДІАРИНКУ УКРАЇНИ.....	245
Вялкова І.О. «ОРИФЛАММА» – ВІСНИК ДОНЕЦЬКОГО РЕРІХОВСЬКОГО ТОВАРИСТВА.....	247
Карпиленко В.А. КЛАСИФІКАЦІЇ ФРЕЙМІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ТИПУ ЗМК.....	248
Мельникова О.С. ПУБЛІЦИСТИЧНА ТА РЕДАКТОРСЬКА СПАДЩИНА В. ЧОРНОВОЛА У 1970-І ТА 1990-І РР.....	250
Нетребя М.М. ЯЗЫКОВОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ЧАСТНООЦЕНОЧНЫХ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ.....	252
Орехов В.В. ПОЛІТИЧНА МЕТАФОРА В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ.....	255
Рудницька Г.В. КРИТЕРІЙ ЦІННОСТІ НОВИН У ПРОЦЕСАХ ФІЛЬТРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТОКУ.....	257
Собокар І.І. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ.....	259
Ятчук О. М. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ НІКОЛАСА ЛУМАНА В КОНТЕКСТІ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОГО ІНТЕРАКТИВНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ.....	261

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ

Бойко О.В. НАСТУПНІСТЬ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ЛАНОК ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	263
Брежнєва О.Г., Щербаківа К.Й. ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	265
Бухало О.Л. СУТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ТРІАДІ «ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГ-ДИТИНА».....	268
Доманова О.О. ВАРІАТИВНІСТЬ ПРОГРАМОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НОВОГО ТИПУ.....	271
Косенко Ю.М. ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	273
Сидельникова О.Д. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЦІННІСНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ.....	275
Яйленко В.Ф. ДЕОНТОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ.....	278

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Грачова Т.М. ПОЕТИЧНИЙ ДИСКУРС О.ЗАБУЖКО.....	280
--	-----

Євмененко О.В. ГЕНДЕРНІ ПИТАННЯ В ЕСЕЇСТИЦІ НІЛИ ЗБОРОВСЬКОЇ.....	282
Магас Л. І. ПСИХОЛОГІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕМИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	284
Мельничук І. В., БУЛГАКОВСЬКИЙ ДИСКУРС У РОМАНІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ГАСПИД І МАРГАРИТА».....	285
Нікольченко Т. М., СУЧАСНА ПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ (“АФГАНСЬКИЙ ЦИКЛ”).....	288
Романенко Л. В., ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АПОКАЛІПСИСУ У ТВОРАХ МАРИНИ ТА СЕРГІЯ ДЯЧЕНКІВ.....	289
Сардарян К. Г., ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ДАНИЇЛА ТЕЛЕНЧІ.....	292
Хорошков М. М. ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР НОВЕЛ М. ЯЦКОВА, Ю. БУДЯКА, О.ПЛЮЩА, КАТРИ ГРИНЕВИЧЕВОЇ.....	292

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Вилюжанина Т.А. ВОСПРІЯТИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ СТУДЕНТАМИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	295
Генералова О.М. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ АДІКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ.....	297
Загра С.Е. КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНОЇ УСТАНОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	300
Крючкова Ю.В. ПОЗИЦІЯ ПРОФЕСІОНАЛА В СТРУКТУРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА.....	302
Лисецкая Е.Я., Оленица В.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СПОРТСМЕНОВ.....	305
Мойсеєнко Р.М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД.....	306
Оленица В.В. ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ПАУЭРЛИФТЕРОВ.....	308
Павленко Є.А. УДОСКОНАЛЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕННОСТІ СТУДЕНТІВ НА АУДИТОРНИХ ТА ПОЗААУДИТОРНИХ ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	310
Терпан В.В. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОРТРЕТ СТУДЕНТА МДУ.....	311
Тищенко Л.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ.....	314
Фролова О.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	316
Швецова Н.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХРОНІЧНОГО БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ.....	318

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Басенко Г.Н. ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ УЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ.....	321
Мараховська Н.В. ROLE PLAY IN MOULDING PROFESSIONAL IDENTITY OF PROSPECTIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....	323
Павленко О.Г. ПЕРЕКЛАД ЯК „КОМПРОМІС”, „ПЕРЕМОВИНИ”, „ЕСТЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ” ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....	325
Стуліка О.Б. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВДОСКОНАЛЕННЯ МНЕМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	328
Улупова О.П. КОМЕНТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	330

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Белла М.В., Волик Н.А. ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ С УКРАИНСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ.....	332
Гончарова З.В. СООТНОШЕНИЕ ВЕРБАЛЬНЫХ И НЕВЕРБАЛЬНЫХ ЗНАКОВ КОММУНИКАЦИИ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ.....	334
Неупокоева А. К. СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ..	337
Прохореня С. И. СОВРЕМЕННЫЕ СМИ КАК ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ НОРМЫ: ВОПРОС О НОВОЙ ЦЕНЗУРЕ.....	339
Ситникова Е. В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО ЛЕКСИКОНА ЧЕЛОВЕКА.....	341

СЕКЦІЯ

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Батичко Г.І. ЛІТЕРАТУРНО –МИСТЕЦКІЙ ЖУРНАЛ «СВІТ МИСТЕЦТВА» ЯК МОДЕРАТОР ХУДОЖНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ.....	344
Кудлай ВО. СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ ЯКІСТЮ.....	346
Нікольченко Ю.М. ДОКУМЕНТНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (ДРУГА ПОЛ.ХVІ –ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХVІІІ СТ.).....	349
Орехова С.Е. КУЛЬТУРА В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ ЛЮДЬМИ И РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО КАПИТАЛА КОМПАНИИ.....	351
Петрова І.О. СКЛАД УПРАВЛІНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	353
Сабадаш Ю.С. ПОСТМОДЕРНІЗМ: СМІХ ТА ПРОГРЕС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАРОДІЇ.....	354

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Арабаджи С.С. ДЖЕРЕЛЬНА ЦІННІСТЬ ТВОРІВ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОВСЯКДЕННОСТІ МАРІУПОЛЬСЬКИХ ГРЕКІВ (НА ПРИКЛАДІ КАЗОК, ЗАМОВЛЯНЬ, ЗАКЛИНАНЬ ТА АПОКРИФІЧНИХ МОЛИТОВ).....	358
Волонич В.С. ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТИСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я ХІХ СТ.....	361
Забавин В.О. СРУБНАЯ КУЛЬТУРА СЕВЕРНОГО ПРИАЗОВЬЯ В СИСТЕМЕ СРУБНЫХ ДРЕВНОСТЕЙ.....	363
Коробка В.М. МАРІУПОЛЬСЬКА МІСЬКА ЛІКАРНЯ: ЗАПОВІТ О. ХАРАДЖАСВА.....	365
Коробка Ю.В. РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ ЗА ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» В ОЦІНЦІ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРОГРАФІЇ.....	367
Лукашова О.В. МОНОГРАФІЯ ДМИТРА ІВАНОВИЧА ЯВОРНИЦЬКОГО «ІВАН ДМИТРОВИЧ СІРКО, СЛАВНИЙ КОШОВИЙ ОТАМАН ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКИХ НИЗОВИХ КОЗАКІВ» ЯК ІСТОРІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ЛЕГЕНДАРНОГО КОШОВОГО.....	368
Морозова О.В. ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДОНБАСУ У ПРАЦЯХ РЯДЯНСЬКИХ ІСТОРИКІВ 20-30-Х РР. ХХ СТ.....	371
Новікова С.В. БЛАГОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕЦЬКОГО КУПЕЦТВА У МАРІУПОЛІ... Папазова А.В. ЗАВДАННЯ З ТЕМ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІСТОРИКІВ.....	373
Подгайко М.К. ОЛЕКСАНДРІВСЬКЕ ГРЕЦЬКЕ УЧИЛИЩЕ В НІЖИНІ (ПОЧАТОК – 70-ТІ РР. ХІХ СТ.).....	375
	378

Романцов В.М. 3-Я РАДЯНСЬКА ЗАДНІПРОВСЬКА БРИГАДАВ ПОДІЯХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ВЕСНІ 1919 Р.....	380
Романцова Н.І. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ М.ГРУШЕВСЬКОГО. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ.....	384
Тарасов С.В. БАТУРИНСКИЙ ПЕРЕВОРОТ 1672 Г. В РОССИЙСКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	386
Рябуха Ю. В. ПЕРСИДСКАЯ КОННИЦА В МАРАФОНСКОЙ БИТВЕ 490 Г. ДО Н.Э.....	388

СЕКЦІЯ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

Агеєва О. Л. СУЧАСНА ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	391
Булик М. В. НАРОДНИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ СОБОР (ЛАОС) В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ГРЕЦІЇ: ПРОГРАМНІ ЗАСАДИ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	393
Гаврилова Н. В. БРАЗИЛИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ.....	396
Зіміна М. В. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОБРОЧИННИХ АКЦІЙ В ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	397
Константинова Ю. В. ЗВІТИ ГУБЕРНАТОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДВОРЯНСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	399
Пахоменко С. П. «УКРАИНСКИЙ НАЦИОНАЛИЗМ» VS «ДОНБАССКИЙ ПАТРИОТИЗМ»: ПРОТИВОСТОЯНИЕ МЕДИА-ОБРАЗОВ В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ.....	400
Рябінін Є. В. РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ПО ЛІНІЇ «СХІД – ЗАХІД» В УКРАЇНІ.....	401
Трофименко М. В. ДЕФІНІЦІЇ АНТИГЛОБАЛІЗМУ.....	404

СЕКЦІЯ

РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Іванов П. М. ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНКРЕТНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАЛЬНОМУ І ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.....	406
Ключник О. П. РОЛЬ РЕЛІГІОЗНОГО НАЧАЛА В ТРАДИЦІОННОЇ ІСЛАМСЬКІЙ КУЛЬТУРЕ.....	407
Оленич Т. С., Гурьєва О. С. МАНИПУЛЯЦІЇ СОЗНАНИЕМ В ДЕСТРУКТИВНИХ КУЛЬТАХ.....	409
Слющинський Б. В. ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УГРУПОВАНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИАЗОВ'І.....	411
Янковський С. В. ДЕКОНСТРУКЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОДІЇ.....	413

ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

УДК 378.4(477.62-2)МДУ:001.89(043)

Балабанов К.В., ректор МДУ, член-кореспондент НАПН України, доктор політичних наук, професор

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА В МДУ: ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА СКЛАДОВІ УСПІХУ

2011 рік – ювілейний для Маріупольського державного університету - ровесника незалежної України, який за 20 років свого розвитку пройшов стрімкий шлях від гуманітарного коледжу до класичного університету. МДУ сьогодні - важливий центр якісної підготовки фахівців і один із провідних центрів співробітництва України із зарубіжними країнами в галузі освіти, науки та культури.

Науково-дослідна робота в МДУ спрямована на забезпечення розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з використанням багатоканального фінансування (у тому числі з використанням можливостей, які надає входження України в міжнародний науковий простір); пошук нових форм наукової співпраці з установами, організаціями і підприємствами; розвиток науково-дослідної та інноваційної діяльності викладачів і студентів.

Стратегічними завданнями науково-дослідної роботи є:

забезпечити органічну єдність змісту освіти і програм наукової діяльності;

забезпечити виконання конкурентоспроможних наукових розробок і впровадження їх у навчальний процес та виробництво з урахуванням вимог інтеграції у європейський науково-освітній простір;

підвищити внесок молодих учених університету в розвиток університетської науки.

Розвиток науково-дослідної роботи в МДУ, її результативність та рівень стали головними факторами створення умов для забезпечення якісної підготовки фахівців в університеті за **12** напрямками та **20** спеціальностями відповідно до державних освітніх стандартів вищої освіти.

Науковий потенціал МДУ складає: **314** науково-педагогічних працівників, з них: **47** докторів наук, професорів, **122** кандидата наук, доцента, **2** докторанти, **116** аспірантів та здобувачів, а також понад **4 тис.** студентів.

На сьогодні в університеті створено всі необхідні умови для науково-педагогічного росту викладачів та співробітників шляхом навчання в аспірантурі та докторантурі, направлення на стажування та підвищення кваліфікації у провідних вітчизняних і зарубіжних університетах та наукових установах. Щорічно відбувається захист **15** докторських та кандидатських дисертацій викладачами МДУ.



Науково-дослідна робота в МДУ проводиться в рамках **4 пріоритетних тематичних напрямів**, затверджених Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України: розвиток і впровадження новітніх технологій у неперервній професійній освіті;

правові науки; світове господарство та міжнародні економічні відносини; розробка та впровадження новітніх технологій соціальних комунікацій. Перспективними прикладними розробками, що виконуються на кафедрах є проведення досліджень відповідно до **19** комплексних науково-дослідних тем, затверджених УКРІНТЕІ.

В університеті успішно діють **наукові школи**:

- з теорії міждержавного та регіонального співробітництва (проф. Балабанов К.В.);
- з проблем конституційного, муніципального та міжнародного права (проф. Баймуратов М.О.)
- з проблем інформаційної політики та соціального інжинірингу (проф. Почепцов Г.Г.)
- з вивчення проблем етногенезу, мови та культури народів Приазов'я, Балканського та Кримського півостровів (проф. Бушаков В.А.)
- з теоретичних та практичних аспектів еколого-правової охорони українських лісів(проф. Кіндюк Б.В.)
- з історіографії історії України (проф. Романцов В.М.)
- з дошкільної освіти (проф. Щербакова К.Й.)

За рахунок коштів державного бюджету в МДУ проводиться наукове дослідження на тему «Етнонаціональний аспект формування громадянського суспільства в Україні (за матеріалами Північного Приазов'я)» (проф. Балабанов К.В.). У 2011 році пройшли конкурсний відбір три нові наукові проекти досліджень, виконання яких розпочнеться у 2012 році за кошти державного бюджету: *фундаментальні* «Розвиток міжнародної конкурентоспроможності регіону в умовах глобальної інтеграції» (проф. Балабанов К.В.), «Формування правового механізму забезпечення європейських стандартів в умовах міждержавної інтеграції України» (проф. Баймуратов М.О.) та *прикладне*: «Формування еколого-правового механізму зменшення антропогенного навантаження південно-східної України у контексті відтворення штучних лісів» (проф. Кіндюк Б.В.).

Результати наукових досліджень викладачів МДУ впроваджуються в навчальний процес. Матеріали кандидатських і докторських дисертацій викладачів, основні положення монографій, наукових статей, виступів на конференціях стають теоретичним підґрунтям для розробки багатьох навчальних курсів. Наукові дослідження викладачів університету проходять апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. Щорічно близько **200** викладачів беруть участь у наукових заходах різного рівня.

В університеті продовжується випуск різноманітних **наукових видань**:

українсько-грецького міжнародного наукового журналу «Порівняльно-правові дослідження», який є фаховим з політичних та юридичних наук;

наукового журналу «Вісник МДУ. Серії: «Філологія» (фахове видання з філологічних наук), «Право», «Історія, політологія», «Філософія, культурологія, соціологія», «Економіка»;

збірника наукових праць «Гілея (науковий вісник)» - фахове видання з історичних, філософських та політичних наук (Маріупольське відділення);

збірника наукових праць «Актуальні проблеми науки та освіти» (за матеріалами щорічної підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ);

збірників матеріалів, що видаються за результатами проведення щорічних Всеукраїнських науково-практичних конференцій: «Українська державність: історія і сучасність», «Особливості інтеграції України у світовий економічний та політико-правовий простір», «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», «Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом», «Проблеми формування інформаційної культури особистості», «Філологічні студії молодих вчених».

В університеті створена сучасна база для науково-дослідної роботи, вироблена оригінальна методика підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів. Щороку в МДУ зростає кількість аспірантів. Розвиток з 2005 року власної аспірантури, а також планова робота щодо підготовки науково-педагогічних кадрів в аспірантурі та докторантурі інших провідних наукових інститутів і університетів дозволили суттєво зміцнити науковий

потенціал МДУ. Сьогодні загальна кількість аспірантів та здобувачів складає **116** осіб, у тому числі аспірантів та здобувачів МДУ – **85**.

Підготовка аспірантів та здобувачів здійснюється за спеціальностями:

07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини

09.00.11 – Релігієзнавство

10.02.15 – Загальне мовознавство

12.00.02 – Конституційне право; муніципальне право

23.00.02 – Політичні інститути та процеси

26.00.01 – Теорія та історія культури

27.00.04 – Теорія та історія журналістики

В 2011 році в університеті відкрито спеціалізовані вчені ради з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук за спеціальностями:

12.00.01 – Теорія та історія держави та права; історія політичних і правових учень

12.00.02 – Конституційне право; муніципальне право

23.00.02 – Політичні інститути та процеси

Результатом цілеспрямованої роботи кафедр університету є динамічний розвиток *студентської науки* в МДУ.

Науково-дослідна робота студентів включає: науково-дослідну роботу, яка включена в графік навчального процесу (курсіві, дипломні роботи, практичні, лабораторні заняття, виробнича практика з елементами дослідницького характеру); роботу, що індивідуально виконується поза графіком навчального процесу. Координує науково-дослідну роботу студентів Рада з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та молодих учених. В університеті створено розвинуту систему студентських наукових товариств, кружків, проблемних груп тощо, основним завданням яких є формування у студентів здібностей до творчого мислення. Усього в університеті працює **50** наукових гуртків, у яких беруть активну участь понад **1200** студентів.



Маріупольський державний університет є базовим закладом з проведення II етапу Всеукраїнської олімпіади з новогрецької мови та зі спеціальності «Міжнародні відносини», а також Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук (з новогрецької мови). Щорічно студенти МДУ посідають більш ніж **15** призових місць на Всеукраїнських олімпіадах та конкурсах.

Традиційно студенти МДУ приймають активну участь у науково-практичних конференціях різного рівня, понад **1000** статей та тез наукових доповідей публікується ними протягом навчального року. Результати своїх наукових досліджень студенти презентують під час Декади студентської науки, яка щорічно проходить в університеті. В рамках Декади студенти захищають свої наукові роботи та реферативні дослідження, презентують доповіді

на засіданнях наукових секцій, найкращі відзначаються дипломами I-III ступеня та подарунками.

Важливою умовою ефективного розвитку науково-дослідної роботи в МДУ є міжнародне співробітництво. Практичним втіленням *інноваційних технологій в управлінні МДУ* є розробка *власної моделі міжнародного співробітництва*, що реалізується за такими напрямками:

участь у роботі міжнародних університетських структур;
співробітництво з міністерствами освіти та закордонних справ, обласними адміністраціями, меріями, посольствами, фондами, університетами та науково-дослідними установами Італії, Греції, Кіпру, Польщі, Ізраїлю, Франції, Великої Британії, Іспанії, ФРН, Росії, КНР та інших країн; проведення спільних наукових досліджень;
спільна видавнича діяльність;
організація міжнародних наукових форумів;
стажування викладачів і студентів за освітніми та науковими програмами, участь у міжнародних культурних програмах тощо.

Зацікавленість закордонних партнерів у діяльності Маріупольського державного університету свідчить про ефективну роботу колективу, направлену на забезпечення якісної підготовки студентів, розширення освітніх, наукових та культурних зв'язків та позиціонування університету у країнах-партнерах як перспективного та авторитетного ВНЗ, що динамічно розвивається.

Основними формами міжнародного співробітництва МДУ є:

- програми, спрямовані на розвиток мобільності студентів, викладачів, дослідників тощо;
- проекти, що забезпечують інтеграцію навчальних планів, курсів;
- спільні науково-дослідні проекти (в тому числі науково-комунікативні заходи);
- проекти, що забезпечують впровадження міжнародних освітніх стандартів та гармонізацію систем вищої освіти;
- створення стратегічних освітніх і наукових альянсів (розвиток нових інституційних форм);

Практична реалізація одержаних результатів міжнародного співробітництва МДУ полягає у наступних формах:

- зростаючі показники стажувань студентів, підвищення рівня їх мобільності;
- збільшення обміну викладачів і дослідників;
- розробка спільних програм навчання, у тому числі, тих, що передбачають отримання окрім українського диплому відповідного документу ВНЗ-партнера;
- спільна реалізація науково-дослідних проектів;
- спільне проведення науково-комунікативних заходів;
- диверсифікація джерел фінансових надходжень до бюджету університету.

Протягом останніх п'яти років більше **1500** студентів та викладачів МДУ взяли участь у навчальних, наукових та культурних стажуваннях у різних країнах світу. Згідно з програмами міжнародних стажувань студенти слухали лекції з історії та культури різних країн, виступали на науково-практичних конференціях, удосконалювали знання з англійської, новогрецької, німецької, польської, італійської мов, знайомилися з визначними культурними пам'ятками Афін, Берліна, Москви, Лондона, Риму, Варшави, Відня, Нікосії, Салонік, Праги, Вашингтона, Нью-Йорка, Женеви, та інших міст.

Університет активно працює над реалізацією проектів міжнародного співробітництва, спрямованих на реалізацію *спільних науково-освітніх програм*.

У рамках проекту ТЕМПУС «Розвиток професійно орієнтованих курсів» (MODEP: MOdernisation et DEveloppement de cours Professionalisés ETF-JP-00408-2008), який реалізується консорціумом університетів, на чолі з французькими партнерами, розроблено узгоджені навчальні плани підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр і магістр, організовано стажування викладачів МДУ в Університеті Клермон-Ферран

(Франція), отримано навчальну комп'ютерну лабораторію й відповідне програмне забезпечення, створено пілотну студентську групу, на якій апробується нова навчальна програма, яка включає практичну підготовку студентів на французьких підприємствах. За результатами проекту студенти отримують два дипломи: українського й французького, а сам проект буде втілено на постійній основі в МДУ.

Протягом 3 років університет бере участь у програмі ЕРАЗМУС, яка реалізовується групою університетів, до якої входять: Мессінський університет, Університет Кордобі, Університет Порто, Московський державний інститут міжнародних відносин, Університет Гданська та інші. З 2010 року МДУ увійшов до складу організаторів цієї програми, а студенти університету стали учасниками цієї магістерської програми.

Спільно з Європейською організацією публічного права, представництво якого функціонує на базі МДУ, вже третій рік поспіль в університеті організуються Літні академії європейського права, у роботі яких беруть участь представники провідних університетів України та Російської Федерації: Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Харківської юридичної академії ім. Я. Мудрого, Московського університету ім. Ломоносова, Санкт-Петербурзького державного університету, Московського міського університету управління Уряду Москви, Тюменського державного університету, Владикавказького університету управління та ін. Протягом двох тижнів слухачі академії прослуховують лекції представників наукових шкіл Великої Британії, Греції, Російської Федерації та України. По закінченню роботи слухачам видаються сертифікати міжнародного зразка Академії європейського права, що дають можливість наступного року продовжити навчання в Літній академії в Афінах та отримати ступінь магістра європейського публічного права.

За підтримки Фонду «Анастасіос Г. Левендіс» і Науково-дослідного центру Св.Джеймса в МДУ створено Міжнародний центр з навколишньо-природного середовища, основною метою якого є організація і проведення тренінгів по екологічного права і економіки, в рамках яких розглядаються питання гармонізації українського і європейського законодавства з навколишнього середовища, вивчається роль Європейського Союзу, Європейського банку реконструкції і розвитку, ООН, Міжнародного банку реконструкції і розвитку в Україні.

На базі Італійського культурного центру та представництва італійського товариства «Данте Аліг'єрі», які відкрито в МДУ за підтримки італійських партнерів університету (Італійського інституту культури, Посольства Італійської республіки в Україні, провідних університетів Італії, мерій півдня країни тощо), проводяться Дні італійської культури й Тижні італійської мови, організовано викладання італійської мови, вивчення якої передбачає можливість складання іспитів з італійської мови, за результатами яких видається сертифікат міжнародного зразка PLIDA, який офіційно підтверджує рівень володіння італійською мовою відповідно до вимог Ради Європи та відкриває нові можливості для працевлаштування випускників університету, їх подальшого навчання в Україні та за кордоном.

На базі факультету іноземних мов в МДУ успішно працює Ізраїльський культурний центр, який був створений за сприяння Ізраїльського культурного центру та Генерального консульства Ізраїлю у м.Дніпропетровськ. На базі Центру сформовано бібліотеку, розпочато курси викладання івриту для студентів МДУ та мешканців міста Маріуполя; проводяться Дні ізраїльської культури, наукові конкурси тощо.

У 2009 за сприянням китайських партнерів з Цицикарського університету в МДУ створено Китайський культурний центр, який оснащено навчальною, науковою літературою та іншими матеріалами. В перспективних планах заплановано організувати курси з вивчення китайської мови для студентів, викладачів МДУ та мешканців Маріуполя.

У 2010 році на базі філологічного факультету МДУ створено Польський культурний центр. В рамках договору між міністерствами освіти України та Польщі в МДУ на

спеціальності «Переклад (український, польський, російський)» працює викладач-носій польської мови.

В МДУ продовжує роботу Інститут українсько-грецької дружби та елліністичних досліджень. У офіційній церемонії його відкриття у 2008 році брав участь Президент Грецької Республіки К.Папуляс, який високо оцінив діяльність МДУ з підготовки висококваліфікованих фахівців, проведення наукових досліджень, зміцнення дружніх зв'язків між українським та грецьким народами. До складу Інституту входять науково-дослідні відділи українсько-грецької дружби, історії еллінізму країн Причорномор'я, історії та культури греків України. Різноманітні аспекти розвитку українсько-грецьких відносин досліджує кожен десятий науковець МДУ.

За результатами конкурсу, який проводила Програма розвитку ООН (ПРООН), МДУ став переможцем спільного проекту Європейського Союзу та ПРООН Україні «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні». Згідно меморандуму про співробітництво, підписаного керівництвом ПРООН та МДУ на базі університету в 2010 році відкрився Центр гендерних досліджень та освіти, для забезпечення діяльності виділено відповідне фінансування з боку ПРООН. Прикладні розробки викладачів університету з актуальних питань гендерної політики спрямовано на: затвердження принципів гендерної чутливості в навчальному процесі; удосконалення існуючих методик та технологій гендерної освіти, створення авторських навчальних програм, курсів, посібників; дослідження гендерних проблем, які мають вплив на розвиток людства; гендерний аналіз різних сфер діяльності органів місцевої, регіональної та центральної влади; моніторинг гендерної ситуації в культурному, соціально-економічному й політичному Українського Північного Приазов'я та Сходу України.

Розвитку наукових досліджень сприяє унікальна серед країн СНД бібліотека елліністичних студій «Константинос Левендіс», фонд якої становить понад 14 тис. примірників наукової, художньої, довідкової літератури англійською, німецькою, новогрецькою та іншими мовами. Фінансування бібліотеки повністю забезпечує фонд Анастасіоса Г. Левендіса. За підтримки Фонду науковцями університету створено першу Антологію кіпрської літератури (грецькою та російською мовами).

За результатами досліджень університет організував 6 широкомасштабних міжнародних науково-практичних конференцій (1993, 1996, 1999, 2006, 2007, 2011), які забезпечили значне розширення наукових і культурних зв'язків України з багатьма зарубіжними країнами, серед яких чільне місце посідає Грецька Республіка.

Активний розвиток міжнародних зв'язків, які сьогодні реалізує МДУ, сприяє успішній реалізації всіх інших напрямів діяльності університету: навчально-виховному процесу, науковим дослідженням, зміцненню матеріально-технічної бази тощо. Різноманітні форми реалізації міжнародних програм, які сьогодні реалізуються в МДУ забезпечують: обмін сучасними педагогічними технологіями, використання в навчальному процесі кращого зарубіжного досвіду викладання, поширення досягнень вищої школи України, і найголовніше – спрямовані на якісну підготовку випускників, підвищення їх конкурентоспроможності на національному і світовому ринках праці.

Враховуючи важність та актуальність дослідження проблем розвитку інтернаціоналізації освіти, на базі Маріупольського державного університету було організовано і проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва», яка проходила 23 – 25 травня 2011 року і була присвячена 20-ій річниці Незалежності Української держави.

Співорганізаторами конференції виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Національна академія педагогічних наук України, Донецька обласна державна адміністрація, Донецька обласна рада, АТ«Систем Кепітал Менеджмент», Маріупольська міська рада, Маріупольський державний університет, Міністерство закордонних справ Грецької Республіки, Міністерство освіти і культури Республіки Кіпр,

Європейська організація публічного права, Фонд «Анастасіос Г. Левендіс», Яннінський університет, Мессінський університет.

Актуальність та важність теми конференції було підтверджено тим інтересом, який вона викликала не тільки серед науковців, а й політиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, фондів та організацій з України й країн зарубіжжя. Високий рівень конференції підтверджують привітання на адресу учасників та гостей конференції, що надійшли від глав трьох держав: Президента України Віктора Януковича, Президента Грецької Республіки Каролоса Папуліаса та Президента Республіки Кіпр Дімітріса Хрістофіаса.

В роботі конференції прийняли участь понад **300** учасників – керівники та представники Адміністрації Президента України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Національної академії педагогічних наук України, інститутів Національної академії наук України (Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Інституту економіки промисловості НАН України, Інституту економіко-правових досліджень НАН України, Інституту історії України НАН України, Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України), Українського інституту національної пам'яті, Інституту законодавства Верховної Ради України, Донецької обласної державної адміністрації, Донецької обласної ради, Донецької торгово-промислової палати, Маріупольської міської ради, ректорів та провідних вчених понад **40** національних університетів та інших вищих навчальних закладів України.

Високий рівень конференції підтверджується високим представництвом учасників не тільки з України, а й зарубіжних учасників з **14** країн світу (Білорусі, Великої Британії, Греції, Італії, Ізраїлю, Кіпру, Китаю, Молдови, Німеччини, Польщі, Росії, Португалії, Франції, Чехії), серед яких директори Департаменту вищої та середньої освіти Міністерства освіти і культури Республіки Кіпр, Європейської організації публічного права, Фонду «Анастасіос Г. Левендіс», Науково-дослідного центру Св. Джеймса, Асоціації юридичних ВНЗ, голова Національного Олімпійського комітету Республіки Кіпр, керівники дипломатичних представництв і культурних центрів іноземних держав, ректори, професори і наукові співробітники **26** іноземних університетів.

Ознайомившись зі змістом моделі міжнародної діяльності Маріупольського державного університету, учасники конференції визначили її високу результативність та ефективність за такими напрямками: участь у роботі міжнародних університетських структур; співробітництво з міністерствами освіти та закордонних справ, обласними адміністраціями, меріями, посольствами та консульствами, фондами, університетами та науково-дослідними установами Великої Британії, Греції, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Кіпру, КНР, Польщі, Росії, Франції, ФРН та інших країн; проведення спільних наукових досліджень; спільна видавнича діяльність; організація міжнародних наукових форумів; стажування викладачів і студентів за освітніми та науковими програмами, участь у міжнародних культурних програмах тощо. В прийнятих рекомендаціях наукового форуму учасники конференції визначили модель міжнародної діяльності Маріупольського державного університету як інноваційну за формою і поліфункціональну за змістом, що робить актуальним її розповсюдження та впровадження в діяльність інших вищих навчальних закладів України.

Стратегічним завданням розвитку університету є поглиблення інтеграції до європейського та світового простору вищої освіти. Оскільки, університет бере участь у інтегруванні, у тому числі виходячи з основоположних принципів Болонської університетської хартії, надзвичайно важливим є те, що незалежність і автономія МДУ забезпечує постійну адаптацію системи вищої освіти і наукових досліджень до нових потреб, вимог суспільства та розвитку наукових знань.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 342.734-053.81(477)(043)

Барегамян С. Х., асистент

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ

Основою матеріального забезпечення суспільства є праця. Без праці не існувало і не може існувати жодне суспільство, проте на необхідність нормативного закріплення права на працю, почали звертати увагу відносно недавно. В Україні воно будувалось на досвіді провідних країн світу та Росії, до складу якої з кінця XVIII ст. входила переважна частина українських земель.

Право на працю розглядалось в XIX ст. такими мислителями як Мореллі, Бабеф, Роберт Оуен та ін. Шарль Фур'є, наприклад, писав: «Ми втратили цілі століття на дріб'язкові дискусії про права людини, але зовсім не думали про визнання самого істотного права, як права на працю, без якого всі інші перетворюються в нуль» [1; 17].

Для дослідження і аналізу розвитку конституційного права на працю в Україні, велике значення мали законодавчі та нормативно-правові акти. Під час приходу Директорії до влади, в Україні діяли різні джерела права: законодавство Російської імперії, Тимчасового Уряду Росії, Центральної Ради, Гетьманату, радянської влади. В цій ситуації Директорія обрала шлях часткового анулювання одних та поновлення дій інших законів. Оцінюючи законодавчу діяльність Директорії в цілому, П.П.Музиченко звернув увагу на непослідовність та відсутність чіткої програми правового реформування [2; 323].

Вперше право на працю було законодавчо закріплене і забезпечене визначеними гарантіями з боку держави у першому Кодексі законів про працю РРФСР від 10 грудня 1918 р. Як зазначив Ю.П.Дмитренко, «цей кодекс, як і інші нормативні акти того періоду, значною мірою був пристосований до вирішення завдань «воєнного комунізму», коли трудові відносини ґрунтувалися на загальній трудовій повинності» [4; 12]. В основу Кодексу була покладена перша радянська Конституція (10 липня 1918 р.). Нестабільна ситуація в Радянській державі, що тоді склалась, не дозволила закріпити в Основному Законі гарантоване право на працю. Тим не менше, принципове значення з точки зору вирішення завдання створення реальних матеріальних гарантій мало визнання праці обов'язком всіх громадян Радянської республіки і проголошення лозунгу: «Хто не працює, той не їсть» (ст. 18) [3; 312].

Наступним кроком державного будівництва і розвитку права на працю в радянській Україні, було прийняття 10-14 березня 1919 р. в м. Харкові Основного Закону – Конституції УРСР, третій розділ якої задекларував права і обов'язки трудящого та експлуатованого народу України, визначав соціальну основу нової державності – диктатуру пролетаріату. Обов'язок усіх громадян працювати (ст. 28) був зафіксований і в Конституції УСРР, але право на працю також не закріплювалось.

Становлення права на працю як конституційного, тобто такого, що закріплене та охороняється конституцією, почалось в XX ст. з появою країн тоталітарного соціалізму. Саме в конституціях країн соціалістичного толку (спочатку СРСР, потім країн Східної Європи та Азії) вперше були закріплені соціально-економічні права, зокрема, право на працю. Проте підхід до нього в таких конституціях був диференційним.

Так, Конституція РРФСР 1936 р. на відміну від Конституції РРФСР 1918 р., працю закріплювала вже не тільки як обов'язок, а й оголосила конституційним правом.

Право на працю, закріплене в ст. 98 розділу VIII «Основні права й обов'язки громадян» Конституції УРСР 1937 р. [5] так само як і в ст. 118 Конституції РРФСР 1936 р. [6] розумілося як право громадян на одержання гарантованої роботи з оплатою їх праці у відповідності з її кількістю та якістю. Забезпечувалося право на працю «соціалістичною організацією народного господарства, неухильним зростанням продуктивних сил

радянського суспільства, усуненням можливості господарських криз і ліквідацією безробіття» (частина 2 ст. 98).

Що стосується положення про обов'язок, воно розміщувалося не в главі, присвяченій правам і обов'язкам громадян, а в главі «суспільний устрій», що ймовірно підвищувало важливість і першочерговість не права на працю, а обов'язку працювати. Стаття 12 встановлювала: «Праця в Українській РСР є обов'язком і справою честі кожного здатного до праці громадянина за принципом: «хто не працює, той не їсть». В Українській РСР здійснювався принцип соціалізму: «від кожного за його здібністю, кожному за його працею». Таким чином, загалом був зафіксований «добровільний вступ» громадян в трудові відносини, але все одно більша увага концентрувалась на залученні до праці в обов'язковому порядку.

Формально закріплюючи широкий спектр прав і свобод громадян та гарантій їх забезпечення, Конституція УРСР 1937 р. була однією з найдемократичніших у світі, але, це все було майже фіктивним, вигадкою. Звісно, в умовах встановленої командно-адміністративної системи, фактичне здійснення зафіксованого на папері, було нереальним. Постійно порушувалися конституційні права громадян, в тому числі, і трудові. Цей час особливо відрізняється жорстокістю політики.

Після закінчення другої світової війни, світове співтовариство відкриває нову сторінку у визнанні прав людини і громадянина. Так, у більшості промислово розвинутих країн права людини та громадянина отримують конституційне закріплення.

Що стосується конституційної реформи в Україні, то рішення про її проведення було прийняте ще в 1962 р., але тільки у травні 1977 р. був підготовлений проект нової Конституції. 7 жовтня 1977 р. Верховна Рада СРСР прийняла Декларацію про прийняття та оприлюднення Конституції СРСР. 20 квітня 1978 р. Верховна Рада УРСР прийняла Конституцію УРСР, текст якої майже повністю відповідав тексту Основного Закону СРСР.

Конституцією УРСР 1978 р. мала таку саму конструкцію як і її попередниця 1937 р. – одночасно закріплювала право на працю та обов'язки працювати. Стаття 38 Конституції УРСР передбачала право на працю: «громадяни України мають право на працю, – тобто на одержання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості та якості і не нижче встановленого державою мінімального розміру, – включаючи право на вибір професії, роду занять і роботи відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти та з урахуванням суспільних потреб» [7]. Таким чином, у зміст права на працю був включений, у порівнянні з Конституцією СРСР 1936 р., новий елемент – можливість вибору роботи.

Одночасно на противагу закріпленому в ст. 38 праву на працю, ст. 58 Конституції встановлювала обов'язок працювати: «Обов'язок і справа честі кожного здатного до праці громадянина України – сумлінна праця в обраній ним галузі суспільно корисної діяльності, додержання трудової дисципліни». При цьому, в ст. 14 глави 2 Конституції «Економічна система», говорилося: «Джерелом зростання суспільного багатства, добробуту народу і кожної радянської людини є вільна від експлуатації праця радянських людей. Відповідно до принципу соціалізму «Від кожного – за здібностями, кожному – за працею» держава здійснює контроль за мірою праці і споживання. Вона визначає розмір податку на доходи, які підлягають оподаткуванню. Суспільно корисна праця та її результати визначають становище людини в суспільстві. Держава, поєднуючи матеріальні і моральні стимули, заохочуючи новаторство, творче ставлення до роботи, сприяє перетворенню праці в першу життєву потребу кожної радянської людини».

Отже, з'явилась нова регламентація права на працю та обов'язку працювати. У порівнянні з попереднім розвитком радянського конституційного права на працю, у законодавстві держави з ринковою трансформацією до цього інституту виник новий підхід. Про те все одно, загалом, хоч і було закріплене право на працю в радянських Конституціях, але реалізовано бути не могло з тієї простої причини, що одночасно з ним був закріплений обов'язок працювати. Адже право – це завжди міра можливої поведінки, тобто воно може бути здійснене, а може бути і не здійснене суб'єктом цього права. В той же час закріплений обов'язок працювати нівелював це право, зводив нанівець міру його реалізації.

Свого часу ще О.І. Процевський стверджував, що «право на працю і обов'язок працювати слід розглядати як об'єктивні категорії, що взаємно доповнюють одна одну, визначають правові основи життя та діяльності громадян» [8; 14]. Але після прийняття

Конституції України 28 червня 1996 року ситуація докорінно змінилася і право на працю зазнало суттєвих змін в змісті. Україна у ст. 1 Основного Закону проголосила себе незалежною, правовою, соціальною, демократичною державою. Конституція України накреслила якісно новий підхід до визначення змісту трудових прав і, насамперед, права на працю, яке визначається у ч. 1 ст. 43 як «можливість заробляти собі на життя працею, яку громадянин вільно обирає або на яку вільно погоджується» [9]. Отже, праця стала вільною, і право перестало породжувати обов'язок кожного працездатного громадянина своєї держави працювати.

Таким чином, історія появи і розвитку права на працю як конституційного права, тобто закріпленого і такого, що охороняється конституцією, пов'язано, передусім, з появою в ХХ столітті країн тоталітарного соціалізму. Проте підхід до права на працю був своєрідним, в першу чергу закріплювався обов'язок працювати, а вже тільки потім право на працю, яке в цьому випадку не могло бути реалізоване повністю.

Література

1. Фурье Ш. Избранные сочинения / Ш.Фурье. – В 4 т.: Пер. с франц – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 3. – 600 с.
2. Музыченко П.П. История государства и права Украины: учебное пособие / П.П. Музыченко. – К.: Знання. 2008. – 588 с. (Высшее образование XXI века; 6-е изд., испр. и доп.).
3. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: підручник / Ю.П. Дмитренко. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
4. История Советского государства и права (1917-1920 гг.) Кн. 1. – М.: Наука, 1968. – 447 с.; СУ РСФСР. – 1918. – №51. – Ст. 582.
5. Конституція Української РСР із змінами: Закон УРСР № 1486-ІХ (1486-09) від 19.11.1976 // ВВР. – 1937. – № 48. – ст. 448.
6. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. С изм. и доплн., принятыми на I, II, III, IV, V сессиях Верховного Совета СССР третьего созыва. – М.: «Правда», 1954.
7. Конституція Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1978. – № 18. – Ст.268.
8. Процевский А.И. Гуманизм норм советского трудового права. – Х.: Вища школа, 1982. – 149 с.
9. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.

УДК 352(477)(043)

Бойко Ю. В., асистент

РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

В сучасному світі якість місцевого самоврядування має стратегічно важливе значення для суспільного розвитку. На сьогоднішній день розвиток місцевого самоврядування неможливий без оновлення конституційного регулювання системи місцевого самоврядування та розробки низки нових законів про місцеве самоврядування. Нинішні конституційні, правові норми мають ґрунтуватися на засадах Європейської хартії місцевого самоврядування, а саме на принципах децентралізації, деконцентрації, повсюдності, субсидіарності. Конституційна реформа повинна визначити місцеве самоврядування не тільки «правом», але і «спроможністю» територіальної громади щодо його організаційної, правової, фінансової, матеріальної, адміністративної самостійності. Адже завдяки реформуванню, у тому числі конституційному, Україна зможе забезпечити демократичний вплив, збільшити свою політичну роль у світі та підняти рівень життя своїх громадян.

Вагомий внесок у дослідження розвитку місцевого самоврядування Україні в контексті конституційної реформи, висвітлення його особливостей, проблем розподілу повноважень

між інституціями державного, регіонального, місцевого рівнів у процесі децентралізації в різних аспектах зробили такі вчені, як М.Баймуратов, О.Батанов, І.Бутко, І.Грицяк, О.Ігнатенко, В.Князєв, В.Куйбіда, О.Лазор, О.Лебединська, В.Мамонова, Н.Нижник, М.Пухтинський, С.Телешун, А.Чемерис, Ю.Шаров, Ю.Шемчушенко, О.Яцунська та інші.

Найважливішими спробами конституційних напрацювань з розбудови сучасної моделі місцевого самоврядування є документи початку 2000-х років, зокрема, більшість конституційно-проектних пропозицій щодо внесення змін до Конституції України, прямо або опосередковано торкалися інститутів місцевого самоврядування. Такого роду пропозиції носили фрагментарний або косметичний характер: Про внесення змін до Конституції України: Закон України. Проект, внесений народними депутатами України С.Б. Гавришем, Р.В. Богатирьовою, К.Т. Ващук та ін. Реєстр. № 4105 від 04.09.2003;[1] Про внесення змін до Конституції України: Закон України. Проект, внесений Президентом України[2, с.3-9] або передбачали більш ґрунтовну корекцію розділу XI Конституції України як термінологічного, так і змістовного характеру Про внесення змін до Конституції України: Закон України. Проект, внесений народними депутатами України А.С. Матвієнком, В.Л. Мусіякою, А.І. Мартинюком, О.О. Морозом, Ю.Б. Ключковським та ін[3, с.9-15].

Істотного вдосконалення потребують положення XI розділу Конституції, у якому повинно знаходити відображення ідеологія децентралізації місцевого самоврядування, повноважень органів місцевого самоврядування, їхньої деконцентрації, принцип субсидіарності. Як слідство, за внесенням змін до Конституції України, з огляду на оновлену систему адміністративно-територіального устрою, визначення територіальних основ місцевого самоврядування, його повсюдності необхідно на нових методологічних засадах розробити сучасну систему законодавства про місцеве самоврядування як автономний інститут публічної влади, який має функціонувати на первинному, субрегіональному і регіональному рівнях територіальної організації влади з урахуванням змін, котрі доцільно внести до виборчого законодавства.

Указом Президента України від 21 лютого 2011 року № 224/2011[4] було створено Асамблею для підготовки змін до Конституції України: «Світовий досвід показує, що така модель започаткування конституційного процесу є демократичною і перспективною, та вже знайшла свою підтримку в європейських інституціях, зокрема, у Венеціанській комісії», – наголосив Віктор Янукович.

Метою оновлення Основного закону є утвердження якісно нової демократичної моделі політичної системи європейського зразка, яка має повністю забезпечувати принципи дотримання прав і свобод людини та громадянина, народовладдя, верховенства права, ефективного державного управління та започаткувати реформу місцевого самоврядування.

Чинне законодавство щодо місцевого самоврядування переважно регулює питання організації та діяльності його органів або окремих інститутів. Нові закони мають бути цілісними, комплексними, спрямованими на розвиток, створювати умови й можливості подальшої кодифікації.

Серед різних видів правового регулювання місцевого самоврядування – особлива роль належить конституційному регулюванню. Так, згідно з Конституцією України інститут місцевого самоврядування:

по-перше, є одним з механізмів реалізації народного суверенітету (стаття 5 Конституції України), тобто інструментом демократичної держави;

по-друге, даний інститут виступає елементом механізму стримувань і противаг в системі поділу влади: він є інструментом контролю за місцевими державними адміністраціями (стаття 118 Конституції України);

по-третє, місцеве самоврядування є механізмом забезпечення соціальних прав громадян: права на безоплатну медичну допомогу в комунальних закладах охорони здоров'я; права на освіту в комунальних навчальних закладах тощо (статті 49, 53 Конституції України), тобто воно виступає інструментом соціальної держави;

по-четверте, зазначений інститут є засобом децентралізації державної влади, зокрема на підставі закону, органи місцевого самоврядування можуть здійснювати окремі функції та повноваження органів виконавчої влади (стаття 143 Конституції України), тобто вони є інструментом наближення держави до жителів територіальних громад сіл, селищ, міст;

по-п'яте, органи і посадові особи місцевого самоврядування виступають механізмами реалізації прав (повноважень) територіальної громади, а також виконують функції правозахисту її законних прав та інтересів (статті 140, 143 Конституції України);

по-шосте, інститут місцевого самоврядування функціонує на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України (частина друга статті 19 Конституції України), тобто його діяльність обмежена засобами правової держави. Тому депутати місцевих рад, органи і посадові особи місцевого самоврядування є суб'єктами конституційної та інших видів юридичної відповідальності перед державою, громадянами та територіальною громадою (стаття 146 Конституції України, що конкретизується статтями 16, 42, 73-77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 року (із змінами і доповненнями).

Отже, як зазначив В.М. Кампо «виходячи з наведеного, інститут місцевого самоврядування покликаний виконувати важливі конституційні функції, які свідчать про його особливу роль в житті демократичної, соціальної, правової держави»[5].

В свою чергу В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького, зазначають, що місцеве самоврядування в Україні можна трактувати як конституційний інститут, що виступає своєрідною самоврядною громадівською основою держави, має змішаний, державно-муніципальний характер і поєднує риси пострадянської та європейської моделі самоврядування[6, с.100-102].

Аналіз конституційних засад інституту місцевого самоврядування вказує також на те, що він формально інтегрований у всі ключові елементи конституційного механізму функціонування державної влади, що робить його невід'ємною частиною цього механізму.

Література

1. Про внесення змін до Конституції України: Закон України. Проект, внесений народними депутатами України С.Б. Гавришем, Р.В. Богатирьовою, К.Т. Ващук та ін. Реєстр. № 4105 від 19.09.2003. – Режим доступу: "<http://www.rada.gov.ua>" www.rada.gov.ua станом на 03.12.03.
2. Про внесення змін до Конституції України: Закон України. Проект, внесений Президентом України // Право України. – 2003. – №8. – С.3–9.
3. Про внесення змін до Конституції України: Закон України. Проект, внесений народними депутатами України А.С. Матвієнком, В.Л. Мусіякою, А.І. Мартинюком, О.О. Морозом, Ю.Б. Ключковським та ін. Реєстр. № 3207–01 від 01.07.2003 //Право України. – 2003. – №8. – С.9–15.
4. Про підтримку ініціативи щодо створення Конституційної Асамблеї: Указ Президента України від 21 лютого 2011 року № 224/2011. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13153.html>
5. Кампо В.М. Реформування місцевого самоврядування в контексті правових позицій конституційного суду України/ В.М. Кампо. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/7.pdf
6. Про теорію дуалізму муніципального управління див., наприклад: Муніципальне право України: Підручник/Кол. авт.; За ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 100-102.

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ТЕЛЕОЛОГІЧНІ ДОМИНАНТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ

Україна з моменту отримання своєї незалежності обрала європейський вектор розвитку та прагне інтегруватися до Європи. Серед основних напрямків такого розвитку слід відзначити розробку та проведення реформ в найважливіших сферах суспільного, економічного та політичного життя, боротьбу з корупцією, формування суспільної та правової культури населення на засадах європейських стандартів тощо. Одним з таких напрямків наближення України до Європейського Союзу (далі ЄС) є регіональний розвиток.

Слід зазначити, що у політиці держав-членів ЄС пріоритетним виступає реалізація феномену європейського регіоналізму або практична реалізація лозунгу «Європа регіонів». У цьому контексті необхідно відмітити, що міждержавні відносини в ЄС будуються на принципах правового плюралізму на втілення європейського наднаціонального права, активізації громадянського суспільства, політичного і валютно-економічного союзу, тобто, як стверджує професор Дергачев В.О., Європа через спільний ринок крокує до політичного об'єднання [4], а так як у сучасному світі все переплетено і пов'язане одне з одним, політичне об'єднання не можна уявити без наукової, культурної, економічної та інших інтеграційних складових.

Регіональний розвиток більш ніж тісно пов'язаний з регіональною політикою держави. Об'єктивна необхідність регіональної політики впливає з регіональної дискретності простору, нерівнозначності регіонів за чинниками і завданнями їхнього розвитку, внаслідок чого будь-яка державна політика будується диференційовано в регіональному аспекті [3, 25].

Як і в будь якій іншій науковій сфері, щоб зрозуміти суть того чи іншого явища, треба виділити його основне визначення, дефініцію. Існує дуже багато визначень поняття «регіональна політика». Так, видатний радянський економіко-географ Є. Алаєв визначив регіональну політику, як сферу діяльності з управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни в просторовому, регіональному аспекті, тобто таку, що є пов'язаною з взаємовідносинами між державою і районами, а також районів між собою [1,189].

Пізніше, коли посилилася увага до вирішення екологічних проблем, у визначенні поняття регіональної політики, стали акцентувати увагу на питаннях охорони природи. На думку Ю. Гладких та А. Чистобаєва, регіональна політика держави це сфера діяльності з управління політичним, економічним, соціальним і екологічним розвитком країни в просторовому, регіональному аспекті, яка відображає як взаємовідносини між державою і регіонами, так і регіонів між собою [3, 19]. Аналогічну думку має також В. Поповкін, який вважає, що для досягнення всіх зазначених телеологічних домінант-цілей (політичних, економічних, соціальних, екологічних тощо) Україна повинна використовувати закономірності і фактори територіального поділу праці й регіонального комплексу утворення [5, 54].

Деякі вчені вживають поняття «регіональна політика» і «регіональна економічна політика» синонімами, без будь яких застережень (М. Кноглер, О. Секарев, С. Романюк та ін.), але, на нашу думку, це є не зовсім коректним, адже до поняття «регіональна політика» входить багато сфер людської діяльності, а регіональна економічна політика охоплює лише одну економічну.

У доповіді «Регіональний розвиток в Європейському Союзі: уроки для України» відображені деякі принципи на яких повинна базуватися політика регіонального розвитку:

- принципи справедливості та соціального залучення диктують, щоб люди не потрапили у невідгдане становище через те, що вони народилися в тому чи іншому місці;

- принцип субсидіарності говорить, що на національному рівні виконуються лише ті функції, які не можуть бути з більшою ефективністю та дієвістю виконані на нижчому рівні. На практиці це означає, що планування, складання програм, виконання та управління підтримкою регіонального розвитку починається на регіональному й місцевому рівнях, причому шляхом координування, досягнення консенсусу та процесу розстановки пріоритетів, результатом чого є багаторічний програмний документ національного рівня. Є ще один вимір цього принципу: переконання в тому, що повноваження на прийняття рішень повинні делегуватися на найбільш відповідальний рівень, означає, що громади мають «право» брати на себе відповідальність за власне соціально-економічне майбутнє;

- принцип ефективності передбачає, що неблагополучні регіони мають негативний вплив на національну економіку. Мобілізація робочої сили, капіталу та землі збільшила б національний ВВП, а також покращила б рівень життя у депресивних регіонах та інші [7, 4-5].

Ці та інші принципи регіональної політики також закріплені в Постанові Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006р. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» (далі Стратегія):

- програмування. Політика регіонального розвитку здійснюється на основі взаємозв'язаних довгострокових стратегій, планів та програм розвитку як на державному, так і на адміністративно-територіальному рівні. Цей принцип також передбачає щорічне планування необхідних витрат державного бюджету, що сприяє забезпеченню прозорості, стабільності та синхронізації в політиці розвитку регіонів;

- концентрації. У зв'язку з обмеженістю державних фінансових ресурсів під час виконання завдань, визначених цією Стратегією, ресурси концентруються на певних територіях, встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілей, визначаються вимоги до економічної ефективності їх використання;

- синхронізації дій ("синергії"). Передбачається синхронне проведення низки реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо регіонального та місцевого розвитку;

- поляризованого розвитку. Передбачається формування "опорних регіонів" (поліосів, локомотивів зростання), в яких концентруються фінансові, адміністративно-управлінські, людські та інші ресурси, з подальшим посиленням інноваційної активності в інших регіонах. Цей принцип застосовували держави, що перебували на початкових стадіях соціально-економічного піднесення, коли інноваційна хвиля тільки починала формуватися та набувала масштабності за рахунок її концентрації в окремих "поліосах зростання";

- додатковості. Передбачається, що фінансова підтримка регіонального розвитку здійснюється за рахунок державного та місцевих бюджетів. За цим принципом фінансування з державного бюджету здійснюватиметься без зменшення фінансування з місцевих бюджетів;

- субсидіарність розподілу владних повноважень, за якими місце надання адміністративної (управлінської) послуги максимально наближено до її безпосереднього споживача з урахуванням повноти надання належної якості послуги шляхом концентрації матеріальних і фінансових ресурсів на відповідному територіальному рівні управління;

- збалансованого розвитку. Зумовлює диференційованість надання державної підтримки регіонам з урахуванням їх потенціалу умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;

- партнерства. Передбачається тісна співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, суб'єктами господарювання в процесі реалізації Стратегії, проведення моніторингу та оцінки виконання визначених завдань;

- єдності. Передбачається забезпечення суспільної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей між окремими регіонами у використанні людських ресурсів та рівні

життя населення; економічної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей в економічному розвитку між регіонами; просторової єдності, яка полягає у створенні інфраструктурних умов для розвитку периферійних регіонів. Досягнення єдності в усіх трьох вимірах повинне бути однією із цілей регіонального розвитку та регіональної політики [6].

Відповідно до Стратегії ключовою проблемою, що потребує поетапного розв'язання, є збільшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність регіонів (Розділ II). Тому в цьому аспекті, основною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку є створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку.

З урахуванням наведеного, державна регіональна політика повинна бути спрямованою, насамперед, на розв'язання таких проблем:

- низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність в них;
- нерозвинута виробнича та соціальна інфраструктура;
- зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально економічного розвитку регіонів;
- слабкі міжрегіональні зв'язки;
- нераціональне використання людського потенціалу [6].

Резюмуючи, слід зазначити, що в управлінському контексті, в контексті розробки парадигми регіональної політики ми не намагаємося змінитися самі, а міняємо правила, принципи, моделі та ін., перекручуємо їх таким чином, як нам зручніше, здійснюючи одні й ті ж помилки. Але в наявності є й позитивні моменти Українська держава розвивається не настільки швидко як хотілось би більшості населення, але все ж поступово і якісно. За 20-річний шлях незалежності ми пройшли багато перешкод. Крім того, нам завжди потрібно пам'ятати, що більшість країн Європи, на яких ми прагнемо рівнятися, мають багатовікову історію незалежності зі своїми злетами і падіннями. Тому старанна клопітлива праця в сфері регіонального розвитку обов'язково дасть свої позитивні результати.

Література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. / Э. Б. Алаев. М. : Мысль, 1983. 350 с.
2. Гладкий Ю.Н., Чистобоев А.И. Основы региональной политики: Учебник. /Ю. Н. Гладкий, А. И. Чистобаев. Изд-во Михайлова В.А., 1998. 659 с.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / Монографія / За редакцією Варналія З. С. К., 2007 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Varnalij/index.htm>
4. Институт геополитики профессора Дергачева В.А. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.dergachev.ru/book-7/04.html>
5. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці: Монографія /В. А. Поповкін. К.: Наукова думка, 1993. 220 с.
6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>
7. Регіональний розвиток Європейського Союзу: уроки для України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ssr.org.ua/index.php?lang=ukr&page=prjdoc09>

ПРОБЛЕМА ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ У ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

Як відомо, чинний міжнародно-правовий статус головних органів ООН втілює ті політико-правові реалії, що склалися у конкретно-історичний відрізок розробки та прийняття Статуту, а тому суттєво змінені обставини вимагають приведення міжнародно-правових норм, на яких базується концепція всезагальної безпеки, у відповідність з фактичним станом речей. Серед основних загроз, що загрожують міжнародному миру та безпеці у сучасному світі, увага акцентується на основних їх блоках, яких нараховується шість: 1) економічні та соціальні загрози, включаючи бідність, інфекційні захворювання, екологічну деградацію; 2) міждержавний конфлікт; 3) внутрішній конфлікт, включаючи громадянську війну, геноцид та інші масові звірства; 4) ядерна, радіологічна, хімічна і біологічна зброя (проблема їх розповсюдження); 5) тероризм; 6) транснаціональна організована злочинність. Отже, виходячи з такого підходу, комплексне дослідження сучасного феномену міжнародного тероризму є невід'ємною частиною міжнародно-правового аналізу проблемних питань діяльності Ради Безпеки ООН (далі: РБ), на яку ч. 1 ст. 24 Статуту ООН (далі: Статут) [1] покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки та фіксується важливе положення конституюючого характеру про те, що РБ при виконанні своїх обов'язків діє від імені Членів ООН. У зазначеній постановці проблема має безпосередній зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями та входить до предмету комплексної роботи кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Маріупольського державного гуманітарного університету «Актуальні конституційні та міжнародно-правові проблеми становлення, розвитку та функціонування публічної влади в Україні в умовах міждержавної інтеграції».

Вказана проблематика на різних етапах досить ретельно аналізувалася у науковій літературі в частині її окремих аспектів. Так, щодо інституційних та нормативних особливостей функціонування РБ як спеціалізованого головного органу ООН висловлювалися, серед інших, В.М. Федоров, М.О. Ушаков, О.Г. Зайцева, Л. Гудріч, Г. Кельзен, С. Гудспід, П. Кеннеді, Я. Воутерс. З іншого боку, загроза міжнародного тероризму на сучасному етапі аналізувалася М.О. Баймуратовим, В.Ф. Антипенко, Б. Сіммою, О.С. Панаріним.

Не дивлячись на вагому джерельно-монографічну базу щодо вказаних окремих аспектів проблеми протидії міжнародному тероризму у діяльності РБ, жодне з наявних досліджень не вирішує проблему комплексного аналізу форм і методів її реагування у вказаній сфері у контексті реформування РБ на сучасному етапі, що є основним науково-практичним завданням, яке вирішується у даній статті.

Слід зазначити, що резолюцією РБ 1566 від 8 жовтня 2004 р. [2] «тероризм у всіх його формах та проявах» був визнаний «однією з найбільш серйозних загроз миру та безпеці» (п. 1), гострота і масштаб якої потребують реагування у відповідності до глави VII Статуту. При цьому варто відзначити асиметричний характер терористичної загрози, що в цілому є відносно новим явищем у міжнародній дійсності. Так, зокрема, якщо у резолюції РБ 1566 об'єкт терористичних актів визначений не досить чітко («злочини, у тому числі проти цивільних осіб»), то у спеціальному розділі щодо тероризму доповіді Групи високого рівня йдеться про діяння з метою «викликати загибель мирних жителів або некомбатантів або завдати їм тяжкі тілесні ушкодження» (п. 164 d), що є близьким до формулювання, висловленого у Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [3], що містить положення про акти насильства проти «цивільних або будь-яких осіб, що не беруть активної участі у збройному конфлікті», з чого випливає акцентування спрямування тероризму як сучасного фактичного політико-правового явища саме проти цивільного

населення, включаючи всіх некомбатантів. В частині цілей терористичного насильства резолюція 1566 називає «провокування паніки з боку суспільства в цілому або окремих осіб, залякування населення або примушування уряду або міжнародної організації до здійснення або відмови від здійснення якої-небудь дії». В той же час, як справедливо зазначає К.А. Степанова, «дії щодо залякування населення можуть бути не стільки самоціллю терористів, скільки засобом досягнення їх реальних прикінцевих цілей. Відсутнє (у тексті резолюції та доповіді Групи високого рівня – Є. Г.) згадування про те, що прикінцеві цілі тероризму, що відрізняють його від суто економічної злочинності, мають політичний характер (хоча можуть формулюватися і в ідеологічних, і у релігійних категоріях)» [4].

В контексті аналізу сучасної проблематики міжнародного тероризму та відповідного місця і ролі РБ у її вирішенні варто також зазначити про діяльність допоміжних органів РБ, що є невід'ємною частиною внутрішнього інституційного механізму досліджуваного головного органу ООН. Так, спеціальним допоміжним органом РБ у сфері боротьби з тероризмом є Контртерористичний комітет РБ (далі: КТК), що здійснює моніторинг виконання державами-членами ООН положень антитерористичних конвенцій, які були підписані та ратифіковані ними і був створений резолюцією РБ 1373 від 28 вересня 2001 р. [5]. На думку тієї ж К.А. Степанової, «к середині десятиріччя гостро назріла необхідність реформування КТК з метою підвищення ефективності його роботи» [6], адже «...чимало держав не квапилися виконувати взяті на себе антитерористичні зобов'язання» [7]. Так, у 2004 р. 78 зі 191 держави-члена ООН не надали до КТК оновлених звітів про дотримання ними взятих на себе зобов'язань [8].

Таким чином, проведене дослідження дає підставу зробити низку висновків профільного характеру, серед яких слід відзначити наступні: а) міжнародний тероризм є принципово новим явищем у сучасному світі, що потребує нових форм і методів реагування з боку РБ як спеціалізованого головного органу ООН у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки на універсальному рівні; б) запровадження таких форм і методів протидії потребує внесення змін до положень Статуту ООН, що визначають міжнародно-правовий статус РБ; в) серед основних причин виникнення та поширення міжнародного тероризму є соціально-економічні чинники, що потребує посилення співпраці РБ з іншими головними органами ООН, в першу чергу – Генеральної Асамблеєю і Економічною та Соціальною Радою (ЕКОСОП), а також Радою ООН з прав людини, що має статус допоміжного органу ООН; г) протидія загрози міжнародного тероризму потребує значного підвищення ефективності використання допоміжних органів РБ, серед яких відзначається КТК як орган з досить вагомими повноваженнями щодо вказаних проблемних питань.

Залишається висловити сподівання, що результати проведеного дослідження можуть бути використані як у подальших наукових пошуках, так і посприяти реформуванню РБ у частині модернізації її компетенції щодо протидії міжнародному тероризму як однієї з найактуальніших міжнародно-правових проблем на початку нового століття.

Література

1. Устав ООН от 26.06.1945 г. – Режим доступу:
<http://www.un.org/russian/document/basicdoc/charter.htm>
2. Резолюция СБ ООН 1566 (2004) от 8 октября 2004 г. – Режим доступу:
<http://www.un.org/russian/document/scresol/res2004/res1566.htm>
3. Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма: Резолюция ГА ООН 54 / 109 от 9 декабря 1999 г.. – Режим доступу:
<http://www.un.org/russian/document/convents/terfin.htm>
4. Степанова Е.А. Россия, ООН и противодействие терроризму: правовые и практические аспекты / Е.А. Степанова // Ежегодник СИПРИ 2005: вооружения, разоружение и международная безопасность: Пер. с англ. / Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: Наука, 2006. – С. 837.
5. Резолюция СБ ООН 1373 (2001) от 28 октября 2001 г. – Режим доступу:
<http://www.un.org/russian/document/scresol/res2001/res1373.htm>
6. Степанова Е.А. Указ. соч. – С. 839.
7. Там же.
8. Див.: Там же. – С. 840.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вирішення питання щодо вступу України до Європейського Союзу об'єктивно вимагає від нашої держави енергійних кроків на шляху зближення, гармонізації національного законодавства із законодавством даного міжнародного об'єднання. При цьому варто зауважити, що одна з найголовніших особливостей правової природи згаданого інтеграційного об'єднання полягає в тому, що його правова система, яка сформувалася на базі національного та міжнародного права і в умовах їх взаємодії, має ознаки як міжнаціонального, так і наднаціонального характеру. Дослідження цього правового феномену викликає значний теоретичний інтерес як юристів, наукових працівників, студентів, так і всіх, хто цікавиться проблемами міжнародного права. Навіть сам процес розроблення правової системи Європейського Союзу, який відбувається з використанням найкращих досягнень міжнародно-правової науки, досвіду в галузі розвитку національних правових систем окремих країн, може слугувати зразком розумного підходу до організації законотворчої діяльності.

Вивчення права Європейського Союзу є значущим для нашої держави і з практичного погляду. Адже Україна традиційно підтримує та розвиває економічні, торговельні, культурні та інші зв'язки з країнами, що входять до складу цього інтеграційного об'єднання, вживає заходів щодо активізації відносин у рамках зазначеної Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Безумовно, досконале знання права Європейського Союзу, яке є важливим інструментом здійснення інтеграційних процесів, особливо в галузях, що регулюють економічні відносини, стає вагомою передумовою успішного розвитку міжнародних відносин нашої держави у цій сфері. Розглядаючи систему права Європейського Союзу, слід зазначити, що однією з обов'язкових умов успішного функціонування міжнародних (міждержавних, міжурядових) організацій є необхідність належного правового регулювання їхньої діяльності. Близько 500 міжнародних організацій нараховує система цих суб'єктів міжнародного права. Незважаючи на їх чисельність, розмаїття цілей і функцій, розгалужену організаційну структуру, систему повноважень тощо, всі вони потребують не лише відповідного правового врегулювання своєї спільної діяльності, а й чіткого визначення правового статусу держав-членів, що входять до складу конкретної організації. Вже те, що дані організації створюються на основі міжнародного договору, який є, як відомо, одним із найпоширеніших джерел міжнародного права, свідчить, що їх формування має підґрунтям міжнародно-правову договірну базу: саме установчі договори міжнародних організацій є правовим фундаментом їх діяльності. У міжнародному праві система норм, які закріплюються в названих договорах, називається первинним правом. Ці норми інколи порівнюють з національними конституційно-правовими нормами.

Система права міжнародних організацій включає не лише первинне право, а й систему міжнародно-правових норм і принципів, закріплених в установчих договорах відповідних міжнародних організацій, а також так зване вторинне право, систему якого становлять ті міжнародно-правові норми, які віддзеркалюють зміст правових актів, що приймаються міжнародними організаціями та їх структурами в межах компетенції, закріпленої в установчих договорах. Саме в цих міжнародно-правових актах і знаходять юридичне вираження міжнародно-правові норми як юридично обов'язкові приписи, що діють у межах конкретної міжнародної організації. Іншими словами, це вторинне право є «внутрішнім» правом, адже воно здебільшого спрямоване на регулювання відносин внутрішньо організаційного характеру, що виникають у процесі діяльності певної міжнародної організації.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що саме такий методологічний підхід і буде використано при з'ясуванні сутності права Європейського Союзу. Водночас варто зазначити, що, аналізуючи це питання, необхідно враховувати внутрішню структуру даної міжнародної організації, котра, як і правові системи її складових, істотно впливає на формування права Євросоюзу, відображає його правову природу. Так, Євросоюз має три складові: Європейське Співтовариство, Європейське співтовариство з вугілля та сталі та Європейське співтовариство з атомної енергії. Кожне з цих Співтовариств має власну правосуб'єктність та правову систему, витоки яких — у трьох установчих договорах, що, у свою чергу, базувалися на нормах і принципах міжнародного права. Якщо зробити хоча б загальний аналіз цих договорів (Паризького 1951 р. про заснування ЄСВС, а також Римських 1957 р., які заснували ЄЕС та Євроатом), то дійдемо висновку, що їх зміст головним чином визначає правове регулювання європейської економічної інтеграції. Звичайно, специфічні особливості мали Договори про заснування ЄСВС та Євроатому. Відповідна система правових норм закріплена в установчих договорах щодо створення Європейського Співтовариства, ЄСВС, Євроатому і є своєрідною підсистемою

Процес трансформації національного законодавства передбачається провести у три етапи. На першому з них здійснюватиметься приведення законодавства у відповідність до вимог вищезазваної Угоди й інших міжнародних договорів, які стосуються співробітництва України з Євросоюзом. На другому етапі буде проведена робота з підготовки законодавства нашої держави до асоціаційного членства України в Євросоюзі. І нарешті, на останньому етапі розпочнеться реалізація програми гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством Євросоюзу з метою повної інтеграції нашої держави у спільний ринок останнього. Про обсяги роботи, яка має бути виконана, можна судити вже з того, що новим членам Євросоюзу необхідно прийняти законодавство Союзу, яке становить понад 80 тис. сторінок друкованого тексту

Варто наголосити на тому, що у національному законодавстві досі відсутні нормативно-правові акти, які б регулювали форми участі українського парламенту в гармонізації законодавства України із законодавством Євросоюзу, а також розмежовували повноваження органів законодавчої, виконавчої влади та Президента України у цій сфері. Отже, існує об'єктивна необхідність прийняття законодавчого акта, присвяченого вирішенню зазначеного питання.

Роботі в цьому напрямі, на наш погляд, заважає нерегульованість проблеми розмежування повноважень органів законодавчої, виконавчої влади та Президента України у зазначеній сфері. Адже, як відомо, реалізація вимог Угоди, про яку йшлося вище, потребує координації зусиль органів державної влади в Україні, спрямованих на реформування різних сфер національного законодавства. З урахуванням стратегічної мети нашої держави, а саме її інтеграції до Євросоюзу, оперативне вирішення цієї проблеми набуває особливого значення.

Аналіз діяльності з приведення національного законодавства у відповідність до Європейського права однозначно свідчить про наявність об'єктивних труднощів у даному процесі. Намагаючись будь-що прискорити процес входження до європейських структур, Україна фактично зобов'язалась у надзвичайно стислі строки здійснити докорінну перебудову національного законодавства. Проте українська сторона не уявляла і не могла уявити всю складність цього процесу. Крім того, дається взнаки відсутність у нашій державі як прийнятної і зрозумілої для всіх верств суспільства концепції європейської інтеграції, так і комплексних програм установаження та розвитку відносин з міжнародними організаціями Європи (зокрема, Євросоюзу) з чітко визначеними цілями, завданнями та механізмами їх реалізації.

Але, незважаючи на це, наша держава повинна все зробити для зближення українського законодавства з правом Євросоюзу, інших міжнародних організацій. Адже від цього значною мірою залежать ефективність співробітництва України з країнами Європи та світу, а також її міжнародний авторитет.

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

На сучасному етапі державного розвитку України одним з найактуальніших питань є залучення громадськості до процесу здійснення контролю в сфері державної управління. Результатом цього, має стати ефективність та прозорість діяльності органів публічної влади. В Україні здійснення контролю є недостатньо прозорим, а діяльність влади не завжди відповідає вимогам чинного законодавства та іноді не зрозуміла населенню. Закритість влади від громадськості, перш за все при прийнятті управлінських рішень, є суттєвим недоліком на шляху демократичних перетворень. Сучасне законодавство України надає певні можливості для взаємодії органів публічної влади з громадськістю, але технології та методи цієї взаємодії ще потребують свого впровадження та вдосконалення. Розбудова України як правової, демократичної держави вимагає також структурних перетворень та нових підходів до роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, до здійснення громадського контролю за їх діяльністю.

У політико-правовій сфері демократичної держави (або держави, яка прагне стати демократичною) активно діють, з одного боку, державні органи і державні службовці, а з другого - незалежні громадські організації, що керуються власними цілями й намірами. Відносини державних і недержавних (громадських) структур здійснюються за принципом взаємодії і противаг.

Як суспільно-політичне явище громадський контроль має характерні риси. За твердженням українського дослідника А. Крупника, громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами влади й іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Такий контроль - невід'ємна складова системи публічного управління та незамінний чинник розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної та правової держави [9].

О. Полтараков визначає громадський контроль як систему відносин громадянського суспільства з державою. Система ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) і недержавним структурам [10]. Громадський контроль сприяє утвердженню громадянського суспільства, в якому реально забезпечуються всі права та свободи людини і громадянина, а об'єктом контролю є органи влади. Це найбільш актуально в умовах сьогодення, що потребує завершення політичної реформи, посилення взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян, запровадження громадського контролю за діяльністю влади; проведення регулярних консультацій з громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави.[3]. Суб'єктами громадського контролю є, по-перше, громадяни, і по-друге, об'єднання громадян (політичні партії, професійні спілки, молодіжні й інші громадські організації). Їхні контрольні повноваження, як правило, не мають юридично-владного змісту. Саме тому рішенням громадських організацій за результатами перевірок притаманний рекомендаційний характер.

Для здійснення громадського контролю можуть створюватися:

- 1) громадські ради при органах державної влади чи місцевого самоврядування;
- 2) інститути місцевих уповноважених з прав людини (запровадження посад місцевих і регіональних омбудсманів);
- 3) асоціації споріднених структур, які здійснюють громадський контроль, що дає змогу представляти на владному рівні інтереси кожної окремої організації та впливати законними методами на формування й реалізацію державної політики у певній сфері.

Структурними елементами громадського контролю вважаються мас-медіа та незалежні аналітичні центри.

Аналіз нормативно-правової бази, теорії та практики, підстави для виокремлення низки форм здійснення громадського контролю:

1) звернення громадян, за допомогою яких вони в режимі зворотного зв'язку повідомляють державні та недержавні інституції про виконання, невиконання або неналежне виконання ними або підвідомчими їм органами чи установами соціальних функцій і вимагають вжиття відповідних заходів;

2) громадська експертиза, здійснювана незалежною групою фахівців (експертною радою), котра працює на підставі офіційно затвердженого положення;

3) громадські слухання щодо проблем важливого суспільного значення дій чи намірів органів державної влади та місцевого самоврядування;

4) моніторинг діяльності та контрольні (рейдові) перевірки на об'єктах громадського контролю.

Щодо здійснення громадського контролю, а саме за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, провідний фахівець в сфері державного контролю О.Ф. Андрійко пропонує врегулювати шляхом прийняття законів України «Про державний контроль» та «Про громадський контроль» [4]. У Верховній Раді України, стосовно цього, було зареєстровано законопроекти «Про громадський контроль» (№ 6358 від 13.07.2001 р., внесений депутатом С. Кириченком, та № 6246 від 11.10.2004 р., внесений депутатами А. Раханським і І. Шаровим). Однак жоден з цих законопроектів не дістав належної підтримки депутатів.

Сьогодні актами законодавства, що регулюють певні питання громадського контролю, є закони «Про звернення громадян», «Про об'єднання громадян», «Про політичні партії в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», а також деякі інші нормативно-правові акти, зокрема Постанова КМУ від 05.11.2008 р. № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади». Незважаючи на певну правову неврегульованість питань здійснення громадського контролю його елементи вже впроваджені в окремих сферах публічної політики. Це засвідчують відомчі нормативні акти, зокрема «Положення про громадський контроль за проведенням в Україні зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів і зарахуванням до вищих навчальних закладів», затверджене Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (№ 284 від 01.04.2008 р.) та інші.

Певним кроком на шляху забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації є прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» [5]. Цей закон передбачає певні гарантії забезпечення права на доступ до публічної інформації, однією з яких є здійснення парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації. Не менш важливим та актуальним є питання антикорупційної політики держави. В державі створені умови для викорінення корупції, реально проявлено політичну волю щодо проведення повного реформування не лише антикорупційного законодавства, а і всієї державної антикорупційної політики, для реалізації завдань громадського моніторингу. На даному етапі розвитку державності в Україні у сфері запобігання і протидії корупції активно функціонує чимала кількість громадських організацій, однак діяльність переважної більшості з них зведена до функцій надання безоплатної правової допомоги громадянам або спрямована на спроби «підмінити» правоохоронні органи.

В той же час, аналіз міжнародної практики у сфері залучення громадськості до запобігання та протидії корупції свідчить про те, що існує низка механізмів участі неурядових організацій в антикорупційних заходах. Одним з таких механізмів є громадський моніторинг діяльності органів влади. (низка заходів, що мають здійснюватися неурядовими організаціями з метою визначення проблемних питань діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування). Отже, потреба у здійсненні інститутами громадянського

суспільства такого моніторингу у сфері запобігання і протидії корупції є нагальною. Реалізації завдань громадського моніторингу сприятиме встановлення вимог щодо обов'язковості інформування громадськості про заходи щодо запобігання і протидії корупції, зокрема щодо підготовки та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції.

Становлення незалежного від держави громадянського суспільства є одним із елементів посткомуністичної трансформації, за ступенем та ефективністю впливу на державу інститутів громадянського суспільства, до яких відносяться неурядові організації та незалежні аналітичні центри, можна оцінювати глибину перетворень, ступінь модернізації та європеїзації пострадянських держав.

Співпраця державних органів з неурядовими організаціями та незалежними аналітичними центрами є невід'ємним елементом демократичної політичної культури європейського зразка.

Література

1. Крупник А. С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України // Ефективність державного управління: Зб. наук. праць ЛРІДУ. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 14. – С. 146–154.
2. Полтораков О. Громадський контроль над «силовими» структурами в Україні: проблеми та перспективи. – <http://www.niisp.gov.ua/articles/109/>
3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2010. - № 40. – Ст. 527
4. Андрійко О. Ф. Державний контроль у сфері виконавчої влади України. – К.: Вид. дім «Ін-Юре», 1999. – С. 112.
5. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № N 2939-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 32. – Ст. 314

УДК 342(477):341.29(043)

Кузнецова Ю. В., асистент

ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Сучасний динамічний розвиток міждержавних відносин свідчить про інтеграційні тенденції, що полягають у впровадженні міжнародно-правових стандартів у національні правові системи шляхом застосування норм міжнародних договорів та рішень міжнародних організацій під час здійснення конституційного судочинства. Український орган конституційної юстиції широко застосовує рішення Європейського Суду з прав людини (далі – Суду), юрисдикція якого визнана національним законодавством [1].

Вперше Конституційний Суд України посилається на практику Суду у Рішенні по справі про смертну кару від 29.12.1999 року: «невідповідність смертної кари 3 статті Конвенції (Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод) підтверджує Європейський Суд з прав людини» [2].

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України", за конституційним зверненням Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян) застосовується не загальне посилання, а конкретне рішення. Посилаючись на Рішення Суду у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року, Конституційний Суд України зазначає: «Не заперечуючи право держави встановлювати - у досить широких межах розсуду, відповідно до її внутрішньої законодавчої, соціальної, економічної політики чи з

іншою метою - обмеження у користуванні об'єктами права власності з огляду на суспільний інтерес, слід мати на увазі, що ці обмеження, однак, не повинні призводити до позбавлення можливостей такого користування, тобто до повної їх втрати» [3], дослівно цитуючи Рішення Суду.

Інколи Конституційний Суд України застосовує декілька Рішень Суду з одного питання, наприклад у Рішенні у справі про поширення відомостей від 10.04.2003 року – Рішення у справах «Нікола проти Фінляндії», «Яновський проти Польщі»; у Рішенні у справі щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України від 13.01.2009 року – Рішення у справах «Сорінг проти Сполученого Королівства» та «Ріс проти Сполученого Королівства». На деякі Рішення Суду Конституційний Суд України посилався неодноразово: «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року – у справі про заощадження громадян (2001 рік) та справі про переважне право наймача на придбання військового майна (2009 рік); «Сорінг проти Сполученого Королівства» (1989 рік) – у справі про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів (2010 рік) та у справі щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України (2009 рік); «Осман проти Сполученого Королівства» - у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Вищу раду юстиції» (2011 рік) та у справі щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності (2007 рік).

Враховуючи різноманіття способів впровадження рішень ЄСПЛ Конституційним Судом України, вважаємо за необхідне називати випадки застосування двох рішень ЄСПЛ подвійною міжнародно-прецедентною мотивацією рішень КСУ, а ті Рішення Суду, що застосовуються неодноразово – багатозастосувальною міжнародно-прецедентною преюдицією.

Крім того, необхідно зазначити, що Конституційний Суд України посилається як на Рішення у відношенні України, так і на Рішення у відношенні інших країн, а саме Сполученого Королівства, Фінляндії, Польщі, Турції, Іспанії, Азербайджану, Італії тощо. Пропонуємо застосовувати дефініцію «загальна перевірка на відповідність практиці ЄСПЛ» для позначення використання у практиці КСУ рішень Європейського Суду з прав людини щодо іноземних країн-відповідачів з метою перевірки на відповідність загальним принципам, виробленим ЄСПЛ. Щодо застосування рішень у відношенні України, пропонуємо застосовувати термін «спеціальна перевірка на відповідність практиці ЄСПЛ», яка здійснюється з метою попередження подання заяв до ЄСПЛ з тих же питань.

Застосування рішень Європейського Суду з прав людини у національному конституційному судочинстві є безумовно позитивним явищем у процесі міждержавної європейської інтеграції, бо таким чином впроваджуються розроблені більш ніж шістдесятирічною практикою принципи європейської правозахисної юстиції.

Література

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 30. – Ст. 260.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 року № 11-рп/99// Офіційний вісник України від 11.02.2000 - 2000 р. - № 4. – Ст. 114.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України", за конституційним зверненням Воробйова В.Ю., Лосева С.В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян) від 10.10.2001 №13-рп/2001// Офіційний вісник України від 02.11.2001 - 2001 р. - № 42. - Ст. 71.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СТАЛОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ЕКОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ

Пріоритетна увага до охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення – невід’ємна умова сталого розвитку України, її регіонів та кожного населеного пункту.

Тому *мета* сталої екологічної політики полягає у задоволенні екологічних потреб сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби шляхом забезпечення максимально ефективного використання та активізації природного фактора здорового способу життя населення України. Це означає, необхідність створення таких умов для населення України щоб воно мало можливість користуватися: чистим повітрям, чистою водою, екологічно чистими продуктами харчування, екологічно чистими рекреаційними ресурсами.

Головним *суб’єктом* що розробляє та проводить сталу екологічну політику є держава, яка є механізмом узгодження інтересів індивідів та суспільства в цілому в його діапазоні з природою шляхом прийняття законодавчих актів обов’язкових для всіх громадян держави.

Об’єктом сталої екологічної політики є вся система соціоприродних відносин, а саме гармонійний зв’язок правових, економічних та соціальних механізмів державного управління, від способу організації яких і залежить характер пануючого в суспільстві ставлення до природи та вибір цілей, в тому числі екологічних, його розвитку.

Основними *цілями* удосконалення механізмів державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики є:

1. Видозміна філософії державного управління у сфері реалізації екологічної політики:

- формування екологічної свідомості та екологічної культури, екологічної відповідальності у всіх членів суспільства і, в першу чергу, у керівних працівників, які уповноважені приймати управлінські рішення;

- перехід від централізованого і підконтрольного прийняття рішень до поширення прозорих переговорів, співпраці та узгоджених дій;

- інформаційність, гласність та доступність екологічної інформації для всіх громадян держави;

2. Реорганізація адміністративно-правових засад державного управління у сфері реалізації екологічної політики:

- реалізація політики сталого екологічного регіонального розвитку;

- сприяння муніципальному сталому екологічному розвитку;

- Інтеграція екологічної складової до всіх сфер реалізації національної політики;

- створення інституційної бази сталого екологічного розвитку (правової, економічної та соціальної);

- структурна перебудова економіки (екологізація - впровадження державного механізму раціонального природокористування, економії сировини, енергії та матеріалів; заміна характеру виробничої діяльності з точки зору екологічних наслідків, впровадження маловідходних та безвідходних, екологічно чистих технологій;

- впровадження механізмів забезпечення екологічної безпеки;

3. участь у міжнародному співробітництві з соціально-екологічних проблем.

Проблема побудови сталої екологічної політики має загальнодержавний характер, оскільки стосується фундаментальних напрямів прогресу сучасної української держави. Екологічна складова наразі стає визначальним фактором сталості соціально-економічної

динаміки розвитку країни, її національної конкурентоспроможності та стабільного функціонування фундаментальних секторів національного виробництва.

Отже, екологічна політика повинна бути розроблена за для створення умов забезпечення антропогенного впливу на довкілля не вище нормативно допустимого рівня, досягнення та підтримання життєзабезпечуючих якостей природної екосистеми до рівня, що гарантує екологічну безпеку населенню України, що в свою чергу означатиме створення системи гарантій раціонального використання та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь; формування глобальної системи екологічної безпеки на основі активної співпраці регіонів України, з усіма країнами і міжнародними організаціями в галузі збереження навколишнього природного середовища.

Стала екологічна політика України в умовах інтеграції до Європейського Союзу має передбачати дотримання *принципів*, що реалізуються в ЄС, а саме: субсидіарність (суспільно-політичний принцип, згідно якого суспільні одиниці мають право та зобов'язані вирішувати ті проблеми, які не можуть вирішити низові структури), децентралізація (перерозподіл повноважень регіонів з метою їх ефективного використання та розвитку місцевих ініціатив), партнерство (реалізація практичних задач, що мають відношення до регіонального розвитку. Досягається тільки тоді, коли відбувається спільна взаємодія суб'єктів різного рівня), програмування (передбачає розробку відповідних стратегій розвитку, тобто чітке визначення системи цілей, для досягнення яких і розробляються відповідні стратегії. Саме програми розвитку регіонів є основним інструментом інституціональних методів, на реалізацію яких виділяються фінансові кошти із спеціалізованих фондів ЄС), адіціоналізм (розширення фінансових ресурсів на виконання програм розвитку за рахунок місцевих фінансів, тобто додаткове фінансування за рахунок місцевих джерел) і компліментарність (доповнення, тобто концентрація ресурсів здійснюється за рахунок спеціалізованих фондів та місцевих коштів).

Вищезазначені принципи політики ЄС повинні стати головними принципами побудови сталої екологічної політики України, але спираючись на соціально-економічну та політичну специфіку нашої держави, об'єктивно обумовленим постає питання доповнення загальноєвропейських принципів деякими положеннями, які б визначали сталий розвиток країни, а саме:

1. принцип органічного поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості.
2. принцип впровадження екосистемного (біотичного) і інтеграційного підходу при розробці і реалізації сталої екологічної політики (тобто відмова від практичної орієнтації процесу розвитку держави тільки на традиційні економічні показники (температура та обсяг росту ВВП)). Необхідно знайти баланс між економічним розвитком та збереженням природи, тобто забезпечити екологічну стабільність;
3. принцип поліцентричного розвитку національних та регіональних рівнів, що означає, що кожен регіон (місто) повинен займати певне місце в загально-регіональній та загальнонаціональній екологічній системі. В цьому відношенні місцева влада повинна мати спроможність до проведення активної екологічної політики просторового розвитку, основою якої є високі стандарти адміністративної практики та прикладної політики;
4. принцип цілісності державного, громадського та корпоративного управління. А саме забезпечення причетності громадян і соціальних груп до планування просторового екологічного розвитку; збільшення значення державного регулювання екологічних процесів вирішення проблем якості життя населення. Необхідно забезпечити оптимальне взаємовідношення важелів державного управління та ринкового регулювання соціально-екологічного розвитку;
5. принципи сталого управління: відповідальність держави за сталий екологічний розвиток і збереження природи (забезпечення раціонального поєднання примусових, стимулюючих та моральних важелів у системі управління природоохоронною діяльністю; впровадження найновітніших досягнень науки і технологій у практичну діяльність органів державної влади; підвищення рівня екологічної культури населення та активна участь громадськості в природоохоронній діяльності).

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конституційні реформи за своєю суттю є вираження конституційних перетворень. Конституційні перетворення є невід'ємною частиною конституційного розвитку кожної держави. Конституційна реформа не може бути зведена до вузького розуміння способу оновлення Конституції держави як нормативного акту. Здійснення конституційного реформування полягає у значно більшому ніж вирішення процедурних питань та завдань юридичної техніки. Конституційна реформа не лише виступає правовим процесом, який оновлює засоби правового регулювання найважливіших суспільних відносин, але й відображає динаміку розвитку самих цих відносин, виступаючи таким чином як соціально-політичне явище.

Не можна стверджувати, що у сучасній юридичній науці існує загально визначене та однозначне поняття конституційної реформи. Це пов'язано з тим фактом, що дослідження такого складного явища виходить за межі галузі конституційного права. На нашу думку, повноцінне та комплексне вивчення конституційної реформи як процесу конституційного перетворення має включати наступні аспекти: уявлення про цільовий пріоритет та призначення конституційної реформи, основні принципи її проведення, передумови виникнення необхідності у проведенні конституційного реформування та критерії визначення цієї необхідності, структурований порядок здійснення реформ з обов'язковим описом змісту головних стадій конституційного реформування, а також аналіз результатів проведення конституційної реформи, її практичної реалізації у аспекті її впливу на зміну або розвиток конкретної моделі конституціоналізму в державі.

Треба зазначити, що у сучасній науковій літературі до терміну «конституційна реформа» використовуються такі поняття як «ревізія», «поправка», «модернізація», «корені зміни», «перегляд», «коректування» та багато інших близьких, проте не тотожних понять. Одразу слід зазначити, що усі ці поняття за обсягом свого змісту є більш вузькими, ніж поняття «реформа», яке у відношенні до них носить узагальнюючий характер. Усі ці поняття стосуються змісту терміну «конституційна реформа», проте не відображають у повному обсязі її сутності. Хоча широке та загальне розуміння терміну «реформа» може певним чином ускладнювати його використання для визначення фактичного вираження конституційних перетворень, проте вищезазначені терміни не можуть охопити обсягу поняття «реформа», а саме поняття, яке розглядається як зміна, без уточнення характеристик самої зміни, не потребує подальшого узагальнення, та включає у себе вищезазначені більш вузькі поняття. Оскільки поняття «конституційна реформа» є гранично широким, то охоплює у собі низку особливостей, певні процеси, які за своїми характеристиками не обов'язково є однаковими. Так конституційна реформа це як видання нового акту, так і внесення змін до вже існуючого, це або кардинальні зміни, або часткові, це або глибинна зміна суспільних стосунків, або лише зміна способу їх регулювання і таке інше. Вищезазначені поняття характеризують конституційну реформу, вказують на певні її ознаки. Певним чином, усі ці характеристики не можуть бути відображені у визначенні самого поняття «конституційна реформа», та можуть бути відображені у типології конституційних реформ

На наш погляд найбільш широке та загальне поняття конституційної реформи запропоноване Кіреєвим В.В., який зазначає, що конституційна реформа це заснований на соціально-економічних, організаційних та духовних передумовах політико-правовий процес повного або часткового перетворення актів конституційного рівня, що тягне відповідну його змісту зміну конституціоналізму.

Через складність та багатогранність поняття конституційної реформи, методологічно некоректно буде зводити вивчення цього явища до аналізу нормативних актів, що закріплюють порядок перегляду конституційних актів та внесення поправок. Необгрунтованою така обмеженість буде також з огляду на багатоманіття методів, що є характерними для конституційного права. Найбільш важливими методами для дослідження конституційної реформи є історичний, порівняльно-правовий та системний методи.

Для дослідження конституційних реформ історичний метод має неогічне значення. Будь яке соціальне та правове явище має розглядатися в динаміці свого історичного розвитку. Саме використання історичного методу дослідження конституційних реформ дозволяє встановити взаємозв'язок між конституційними перетвореннями у державі та загальними тенденціями розвитку цієї держави, позитивний чи негативний вплив певних конституційних реформ на загальний рух конституційного ладу держави у часі, відповідність досягнутого тим ідеологічним, політичним, соціальним цілям та цінностям, які є пріоритетним на конкретному етапі. Конституційна реформа є кроком до змін, проте саме завдяки історичному методу можливе, використовуючи історичний досвід, встановлення, чи буде цей крок на зустріч бажаному та необхідному.

Порівняльно-правовий метод також має істотне значення для дослідження конституційних реформ. Сутність цього методу полягає у дослідженні та порівнянні досвіду різних держав у сфері конституційного перетворення. Цей метод дозволяє використовувати інформацію щодо особливостей конституційного ладу певної держави та впливу на цей лад певних конституційних перетворень для того, щоб спрогнозувати ефективність тих чи інших конституційних реформ. Безцінним та унікальним у цьому аспекті є досвід держав – членів Європейського Союзу, конституційні перетворення в яких відображають світову тенденцію глобалізації та інтеграційних процесів, дозволяють відстежити вплив цих процесів, скоректувати методи правового регулювання, створити нові інститути, розробити принципи та пріоритети у сфері конституційного розвитку держави.

Системний метод дослідження конституційних реформ є ключовим, тому що він дозволяє сформулювати уявлення про те, як у реальності існує певне явище, встановити механізм функціонування та розвитку об'єкта дослідження, його внутрішні взаємозв'язки між структурними елементами, що забезпечують його «життєздатність», та зовнішні характеристики, що відображають взаємодію з зовнішніми оточенням. Конституційна реформа це процес, що має системні характеристик, бо його елементами є неоднорідні за своїми якостями явища, дії, процеси, які взаємодіють між собою, та результатом цієї взаємодії створюють нові, раніше не притаманні їм характеристики. Системний метод дозволяє провести глибокий аналіз усіх елементів такої системи, їх взаємозв'язків, крім того системний метод дозволяє відстежити усі елементи взаємодії з зовнішнім середовищем, тобто встановити усі умови проведення конституційної реформи. Істотне значення системний метод має для вивчення системи органів, наділених повноваженнями здійснювати конституційне перетворення, проводити конституційні реформи. Для державних органів системність є принципом та найважливішою умовою ефективного функціонування. Чітко та правильно встановлений взаємозв'язок між елементами системи державних органів, чітка структурна організація є гарантією досягнення максимального позитивного результату у процесі реалізації повноважень, у тому числі й в аспекті проведення конституційних реформ. Важливе значення системний метод дослідження має й для проведення типології конституційних реформ. Типологія має проводитися на підставі суттєвих характеристик елементів, базуючись на їх глибокому вивченні. Для цього необхідним є всебічний аналіз взаємозв'язків, який забезпечує системний метод дослідження. Системний метод дослідження дозволяє провести моделювання проведення конституційної реформи, у чому полягає його головне практичне значення.

Література

1. Балытников В., Иванов В. Конституционная модернизация: обновляя - сохраняя, сохраняя - обновлять // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. -2000.- N 2
2. Белкин А.А. Пересмотр конституции (теоретические аспекты) // Правоведение. – 1995. - № 1.
3. Ескина Л.Б. Конституционная реформа в России: кризис или очередной этап? // Правоведение. – 2001.- № 2.
4. Киреев В.В. Теоретические проблемы классификации конституционных реформ // Проблемы права. Международный правовой журнал. -2005. -№1.
5. Киреев В.В. К вопросу о понятии и методологии исследования конституционной реформы // Конституционное и муниципальное право.- 2005.- №4.
6. Кутафин О.Е. Предмет конституционного права. – М.: Юристъ, 2001
7. Сачков Ю.В. Научный метод: вопросы и развитие. – М., 2003.
8. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки. - Екатеринбург, 2001.

УДК: 323.1(430)(043)

Северінова О. Б., асистент

ПОЛІТИКО–ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТОЛЕРАНТНОСТІ І МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ. НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД

Німеччину донедавна вважали взірцем мультикультуралізму в Європі. У зв'язку з особливостями історичного досвіду та деякими цивілізаційно – культурними змінними довгий час політика держави будувалась на засадах терпіння, злагоди, не насилля, отже толерантності.

Після розгрому нацистів здавалося б, повинні назавжди закріпитися ідеї і цінності, актуалізовані культурою мира і не насилля. Саме ця країна, що можливо вимушено, стала колыскою небаченого сплеску расистської нетерпимості, яка спровокувала наймасштабнішу в історії людства криваву війну і яку намагалися переконати, що її народ не може уникнути відповідальності за те, що він «натягнув» на себе у результаті 12-літнього панування націонал-соціалізму, а відтак назавжди приречений мати статус самого толерантного, сьогодні відчуває потребу в переосмисленні основних засад політики толерантності.

К. Ясперс у праці «Питання провини» (1946 р.) писав: Ми несемо відповідальність за наш режим, за війну, за фюрерів, яким дозволили стати на чолі. Саме народ традиційно вважають винним у формуванні тоталітарних режимів: «страшний не диктатор, страшний народ, який потребує диктатора знову і знову». Тому саме перед німецьким суспільством найбільш виразно.

постала проблема виховання нового покоління на засадах миру і толерантності на противагу ідеології расової винятковості.

Що ж стосується офіційної позиції, то Конституція Німеччини від 23 травня 1949 р. (наступні зміни були внесені лише 20 жовтня 1997 р.), для якої характерні вірність демократії та здатність захистити державу повністю заборонила екстремізм.

Відтак, у Конституції передбачено низку статей, які передбачають подолання екстремізму, зокрема: ст. 5, абз.3 встановлює, що конституційна норма про свободу вчень не передбачає звільнення від вимоги зберігати вірність Конституції; ст. 7 абз. 3 релігійне навчання відбувається відповідно до принципів релігійних об'єднань за умови збереження права на нагляд з боку держави; ст. 9, абз. 2 регулює заборону об'єднань, які суперечать кримінальним законам, виступають проти конституційного порядку та ідеї взаєморозуміння між народами, і т.д.

Кримінальний кодекс країни також враховує відповідні конституційні приписи, зокрема позбавлення волі на термін від 3 до 5 років для тих, хто порушує суспільний мир і

посягає на людську гідність тим, що: закликає до ненависті проти частини населення; закликає до насильства або всюдозволеності; обзиває, злобно – принизливо відтворює або дає неправдиві свідчення щодо них (параграф 130 КК ФРН); наносить суспільству шкоду, применшуючи і заперечуючи факт масового знищення людей (параграф 194 КК ФРН).

Також діє закон про загрози, пов'язані з екстремізмом у молодіжному середовищі, зокрема про заборону розповсюдження шкідливих видань, аморальних публікацій, які провокують насилля, злочини, расистську ненависть і війну, а також видань, які формують сумніви, щодо принципів історичної справедливості, наприклад, про причини Другої світової війни. Такі видання заносять у спеціальний список, що передбачає заборону на рекламу, подвійне мито, обмеження продажу, тощо.

Незважаючи на жорсткі заходи, щодо запобігання екстремістським проявам, за даними національного моніторингу 13% німецьких виборців мають правоекстремістські установки, 6% - підтримують акти насилля. Кожен десятий німець вважає, що країні потрібен фюрер.

Особливо на проблеми толерантного співжиття впливають процеси імміграції, які провокують тенденцію до обмеження толерантності. Саме негативна поведінка з боку інокультурного населення провокує небезпечний екстремізм, який відроджує націонал – соціалістичної ідеології нетерпимості, насилля, ксенофобії, і.т.ін.

Колись Німеччина святкувала прибуття в країну мільйонного гастрабайтера, кількість яких на сьогодні сягнула 7,5 млн. Майже кожен житель 82-мільйонного населення представник іншого етносу. Найбільш велика етнічна спільнота на території Німеччини – турки (близько 3 млн. людей), більшість яких проживає у країні в третьому поколінні. В 1981 р. бундестаг заборонив привозити в країну дітей старше 18 років, а в 1983 р. прийняв закон, який підтримував повернення турків на батьківщину. Однак ним ніхто не спішить користуватися.

Щодо відношення у Німеччині до «ісламського питання», то за даними німецького видавництва Корр – Verlag, Німеччину можна вважати однією з найбільш толерантних країн. Дійсно, у Німеччині діє заборона на паління в ресторанах, однак мусульманам можна курити кальян. Мусульмани також отримують від держави кошти на утримання другої та третьої дружин. Навіть у тюрмах у країні перебудовують туалети відповідно до потреб мусульман. У деяких німецьких містах університетські клініки планують завести банк крові тільки для мусульман.

При цьому 25% мусульман вважає легітимним насилля щодо інакомислячих громадян Німеччини. Незважаючи на протести громадськості, ісламська спільнота відсудила право побудувати 16-метрову мечеть. Так актуалізувалася проблема небажання ісламського населення адаптуватися в країні на основі принципу «Наша Конституція - Коран». 71% німців вважають, що мусульмани не мають права жити в країні за законами шаріату і повинні підпорядковуватися законодавству.

Неоднозначним є відношення і до єврейського питання. Так, у червні 2010 року під час футбольного матчу фанати кричали, що побудують лінію метро від Санкт – Паулі до Освенциму. При чому заперечення Голокосту в країні заборонено. Показово, що близько 67, 5% опитаних німців заявляють, що їм подобається збільшення євреїв в країні, а переважна більшість противників мають мусульманське коріння.

У Німеччині з 1 липня 2004 р. діє Закон про управління і регулювання імміграції. З одного боку, він реформує права іммігрантів і біженців, а з іншого – посилює заходи безпеки, обмежує ризики імміграції терористів. Водночас тільки у 2003 р. були затримані близько 100 тис. людей, які знаходилися в країні без правових підстав. У зв'язку з розширенням Європейського Союзу на Схід таких мігрантів стане до 1 млн. чоловік.

Незважаючи на суперечливі заяви, у країні всі дії спрямовані не на силове протистояння негативним проявам мультикультурності, а на створення системи політико – правового просвітництва. Американський єврейський комітет розробив програму боротьби з антисемітизмом для мусульманських дітей у Берліні. Мусульманські діти знайомляться з законами Шаббату, відвідують з екскурсійною метою синагогу, де їм розповідають про

важливість для євреїв каш рута. Влаштовуються також екскурсії в Освенцим. Так у молодого покоління намагаються трансформувати уявлення про толерантне співіснування різних народів.

Література

1. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методогічні аспекти / Ю. О. Волошин. – К.: Логос, 2010. – 428 с.
2. Германия: Толерантность рождает антисемитизм [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.nswap.info/?p=51581>. – Заголовок с экрана.
3. Конституция ФРГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rfhwb.de/Pravo/Pravo_ru/pravo_ru1.htm. – Заголовок с экрана.
4. Итоги толерантности в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rus-obr.ru> (Русский обозреватель). – Заголовок с экрана.
5. Кіссе А.І. Політико-правові засади управління етнічним конфліктом / А. І. Кіссе // Дисертація докт. політ. наук. – К., 2006 – 362 с.

УДК 341.1/.8:342(495)(043)

Тихомирова Г. Є., старший викладач

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО І ВНУТРІШНЬОГО ПРАВА РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ

У стародавній грецькій доктрині ідея міжнародного права нерозривно була пов'язана із ідеєю міста-співдружності. Місто – співдружність організовувалося суспільством із незалежною автономією (*автоνομία*), яка передбачала користування громадянами правами та виконання зобов'язань. Інтереси міста-співдружності переважали над інтересами аналогічного суспільного утворення, що призводило до міжособницьких війн та пріоритету волі переможця у війнах між містами. Воля переможця поступово ставала обов'язковим правилом поведінки для переможених, тобто нормою права. Тому слушно вказує М.Мюллер-Йохмус, різниця між античним правом та правом модернізму в тому, що право древнього світу переважно суб'єктивне, а у новому часі прийшло до своєї об'єктивної форми [1,226].

Як зазначає К.Філіпсон, грецький народ успадковував протягом століть думку про свою виключність та панування над «негреками», які ставали рабами греків. Релігійними нормами виправдовувалася необхідність застосування методів насильства та обману задля підкорення негрецьких народів. І хоча самі греки паралельно мали багато спільного (мова, релігія), проте розподіл незалежних міст-держав призвів до розвитку права, що регулює відносини між самими греками, визначає правоздатність народу. Єдність греків як єдиного народу та їх розділ за місцями проживання стали однією з причин появи міжнародного права, для якого, на думку англійського вченого, також потрібне існування незалежних політичних спільнот і абсолютно не обов'язкова наявність розбіжностей у народностях, мові, релігії [2]. Грецькі міста були сусідами, що більше стимулювали їх охороняти свій суверенітет. Застосування права, що регулювало їх відносини в дійсності, не виступало еквівалентом відмови від реально міжнародного характеру такого права.

Поступово відбувалося поширення міжнародного права за межами грецького суспільства.

Утворення Європейського Союзу та вступ до нього у 1981 р. Республіки Греція для країни ознаменували нову полосу історії: почався перегляд поглядів на роль міжнародного права у забезпеченні механізму функціонування сучасної країни. Для її осмислення важливим стало дослідження проблеми співвідношення міжнародного і внутрішнього права, адже характер цих відносин розкриває принципи співробітництва Греції з країнами – членами ЄС та іншими державами, місце Греції у системі міжнародно-правових відносин.

В наукових працях є різні підходи щодо співвідношення міжнародного та внутрішнього права, обумовлені унікальним досвідом Греції, її історично-правовим шляхом, різною

інтерпретацією питання. По-перше, воно відносно нове для існуючої правової системи. По-друге, діяльність Греції, як повноправного члена Європейського Союзу, передбачає гарантії для значного обсягу міжнародних зв'язків, що, в свою чергу, вимагає переосмислення окремих теоретичних положень.

Як зауважили авторитетні вітчизняні дослідники міжнародного права В.Н.Денисов та В.І.Свінгов, хоча держави у своїй зовнішньополітичній діяльності повинні неухильно додержуватися норм міжнародного права, на цьому шляху існує певна кількість труднощів. Однак в рамках постійної взаємозалежності в міжнародному суспільстві, чимало з них зробили досить ефективні системи зовнішньополітичних функцій в своєму публічному порядку, що діють в рамках демократичних конституцій [3,12]. Не виняток в даному ракурсі є національний досвід Республіки Греція.

Сучасні підходи до досліджуваної проблеми в грецькій науці міжнародного права розглядаються авторами через призму концепцій. Окрема думка ґрунтується на неможливості вирішення проблеми співвідношення міжнародного і внутрішнього права; проблема не має одноманітного вирішення через свою широту та багатоплановість, суперечливість факторів, що її визначають [4,5].

Більшість вчених Греції констатують наявність та вплив на розвиток міжнародного права в Греції двох основних концепцій співвідношення міжнародного і внутрішнього права: монізму та дуалізму. Іноді саме на цих концепціях подальші наукові пошуки обмежуються [5].

Вирішуючи питання про характер співвідношення міжнародного і внутрішнього права Республіки Греція, цікавою видається популярна серед вчених концепція «верховенства міжнародного права». Окремі грецькі автори поділяють теорію «координації» обох систем права на основі верховенства права. Дана концепція передбачає невідчужуваність суверенності, що означає право держави самостійно визначати свою правову систему, в той же час при здійсненні суверенних прав узгоджувати свою законотворчу діяльність з усіма зобов'язаннями із міжнародного права.

Моністичні та дуалістичні погляди на співвідношення міжнародного права та національного права відбилися у змісті ст.28 Конституції Греції, в якій сказано, що загальноприйняті норми міжнародного права, а також міжнародні угоди з моменту їх ратифікації законом та набрання чинності є невід'ємною частиною внутрішнього грецького законодавства та мають пріоритет перед будь-якими суперечливими їм положеннями закону (ч.1 ст.28 Конституції) [6].

Закріплення в Конституції Греції положення про те, що загальні принципи та норми міжнародного права є складовою частиною правової системи Греції, є доказом концептуальної спрямованості державної політики на всебічне сприйняття загальнолюдських цінностей, визнання прав та свобод людини і громадянина в якості вищої цінності. Таким чином, міжнародне право займає положення у правовій ієрархії Греції вище законів, прийнятих парламентом і підпорядковується тільки Конституції. Для включення міжнародного договору у грецьку правову систему необхідна офіційна ратифікація законом, прийнятим парламентом. Таким чином, грецька міжнародно-правова доктрина, втілена у нормах Основного закону, визнає універсальний принцип, за яким держава не правомочна виправдовувати невиконання своїх міжнародних зобов'язань посиланням на положення внутрішнього (зокрема конституційного) права.

Питання про співвідношення міжнародного і внутрішнього права в грецьких юридичних колах обговорюється в рамках теорії «конкуренції», яка близька за змістом із дуалістичною теорією унітарної правової системи. На відміну від бінарної правової системи у моністів, теорія конкуренції вбачає еквівалент самостійних правових систем: міжнародної та національної. Проте відмінність полягає у джерелах цих правових систем: національне право виникає через те, що так бажають одні із членів держави, інші суб'єкти воліють створення та існування міжнародного права, яке допомагає у процедурному плані врегулювати правовідносини між державами. Згідно теорії конкуренції, міжнародний

стандарт набуває юридичної сили у внутрішньому праві, і перетворюється, таким чином, у норми національного права. Тобто, міжнародний закон не застосовується автоматично у внутрішньому правопорядку, але «перетворюється» у національному праві у відповідності з процедурами та умовами, встановленими в ньому.

Зазначимо, що в державі з чинними у певні історичні проміжки часу Конституціями 1911 р. та 1952 р., знайшла відгук у судовій практиці теорія «виконання», резонансна моністичним положенням. Згідно цієї теорії акт внутрішнього права чи рішення національного законодавця, який вводить у національне право правила міжнародного договірної права – це простий акт виконання обов'язків, які на себе взяла країна – учасниця договору, підписуючи останній. В такому випадку внутрішній закон, який приєднує положення договорів – це акт виконання, який відрізняється тим, що заміщає ці застосовувані положення в системі внутрішнього права, не змінюючи його сутність [7,51].

Отже, дослідження проблематики співвідношення міжнародного і внутрішнього права в теоретичних роботах вчених Греції є не тільки актуальною темою теорії сучасного міжнародного права Греції, а й має виняткове практичне значення для підтримання ефективних та конструктивних відносин з іншими країнами світу.

Доктринальна основа про те, що міжнародне право є частиною національного права в правовій системі, мало важливі та далекосяжні юридичні наслідки. Закріплення цього принципу в конституції держави надає йому вищої юридичної сили, робить його юридично значущим, породжує права та обов'язки для законодавчих, виконавчих і судових органів державної влади, інших суб'єктів національного права, тобто створює передумови для запровадження механізму імплементації норм міжнародного права в національній правовій системі.

В цілому грецька правова доктрина відштовхується від того, що міжнародне і внутрішнє право є самостійними правовими системами, але потребують, доповнюють один одного, взаємодіють в рамках міжнародних відносин.

Література

1. Muller-Jochmus M. Geschichte des Volkerrechts im Altertum / M. Muller-Jochmus. -Leipzig, 1848. – P. 226.
2. Coleman Philipson. The international law and custom of ancient Greece and Rome. In two volumes.V.1. / Coleman Philipson. – MACMILLAN AND CO., Limited. St. Martin's street, London, 1911. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.archive.org/stream/internationallaw01philuoft#page/n13/mode/2up>
3. Суверенітет України і міжнародне право / За ред. Денисова В.Н., Євінтова В.І. – К., 1995. – С.12.
4. Рияд Т.Ш. Соотношение международного и внутригосударственного (национального) права (Теоретические аспекты): Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Таха Шамсон Рияд. – М., 2003. – С.5
5. Eleftheriadis P. Legal Rights / P. Eleftheriadis. – Oxford: University Press, 2008 – 200 p.
6. Конституция Греции от 11 июня 1975 г. / Конституции государств Европы. - М.: Издательство НОРМА, 2001.
7. Lauterpacht H. Is international law a part of the law of the land? Transactions of the Grotius Society / H. Lauterpacht. – 1940. – XXV. – p.51.

УДК 327(477):061.1ЄС(043)

Хоббі Ю. С., асистент

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Нормативно-правова база співробітництва України з ЄС дуже значна. Вона ґрунтується, насамперед на Угоді про партнерство і співробітництво 1994 р, яка набула

чинності в 1998 році, Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу 1998 року, Спільній стратегії ЄС щодо України 1999 року, Програмі інтеграції України до Європейського Союзу 2000 р., та діяльності високих посадових осіб, центральних органів виконавчої влади, які впливають на процес інтеграції України в Європу. Для координації цієї співпраці створено відповідні органи – Рада з питань співробітництва, Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та інші.

Новий етап у співробітництві України з ЄС ознаменувала підготовка Угоди про асоціацію на заміну Угоди про партнерство та співробітництво. Переговори про укладення нової посиленої угоди на заміну Угоди про партнерство і співробітництво розпочато 5 березня 2007 року, а переговори про створення зони вільної торгівлі — 18 лютого 2008 року [5].

Зараз переговори про підписання даної Угоди знаходяться на вирішальному етапі – підписання планується в 2011 році, ймовірно під час саміту у грудні. Хоча з огляду на ситуацію навколо суду над экс-прем'єр-міністром України Тимошенко Ю.В., підписання може бути відкладено на невизначений термін. Угода передбачає спрощення візового режиму, створення зони вільної торгівлі, але зовсім не відміну візового режиму – що не можливо, оскільки Україна не є ані членом ЄС, а ні кандидатом на вступ, та не передбачає перспективи асоційованого членства України в ЄС, чого так домагається наша держава.

Слід зазначити, що в праві ЄС немає понять асоційована або повноправна держава-член. Установчі Договори згадують лише про «держав-членів». Лісабонський договір 2007 року також не вніс відповідні зміни в установчі договори. Тому досягти асоційованого членства Україна не може в принципі.

Угода про асоціацію – це поняття права ЄС, українське законодавство не виокремлює такого типу міжнародних договорів. Договір про ЄС передбачає дві можливості створення асоціації. По-перше, на підставі розділу 4 Консолідованого тексту договорів, ст.ст. 182–188 (колишні ст.ст. 131–136а Римського договору про заснування ЄЕС), зі Співтовариством можуть асоціюватися неєвропейські країни і території (так звані „заморські країни і території”), що мають особливі відносини з деякими країнами – членами ЄС, про що ми вже згадували [4, с. 197]. Цю тезу продовжено і в статтях 198-199 Договору про функціонування ЄС (Договір про заснування ЄЕС в редакції Лісабонського договору) [8].

По-друге, можливість заснування асоціації передбачено ст. 310 Договору про заснування ЄС (колишня ст. 238 Римського договору про заснування ЄЕС). Відповідно до її положень, Рада може укласти з однією чи більше державами або міжнародними організаціями „угоди про створення асоціацій, що передбачають взаємні права та обов'язки, спільні дії та особливі процедури”. Аналогічні положення щодо асоціації передбачені й ст. 206 Договору про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії.

Як впливає зі ст. 310 Договору про ЄС, партнерами Співтовариства по асоціації можуть бути держави чи міжнародні організації. Стосовно держав слід зауважити, що, на відміну від угод про приєднання, ст. 310 не містить жодних обмежень щодо територіальної належності другої договірної сторони. Отже, асоціюватися з ЄС можуть не лише європейські країни [2, с. 95].

Однак асоціації можуть створюватися з різними цілями, що значною мірою і визначають їхню природу. Розрізняють асоціацію з метою подальшого вступу до ЄС та асоціацію як особливу форму співробітництва. З цього приводу П. Пескатор зазначив: „Юридичний характер асоціації значно відрізняється залежно від того, чи має вона на меті лише організувати співробітництво між Співтовариством та асоційованим партнером, чи, крім цього, передбачає складніші економічні та юридичні зобов'язання” [1, с. 146].

Асоціація з перспективою приєднання є перехідним режимом, у рамках якого забезпечується поступове зближення асоційованої країни з ЄС та відбувається її підготовка до майбутнього вступу до ЄС. Асоціація другого виду є організаційно-правовою формою, що забезпечує найвищий рівень співробітництва між ЄС і третіми країнами, з якими в ЄС

існують особливі історичні, географічні чи політичні зв'язки, або служить заміною вступу до ЄС, якщо третя країна поки ще не готова чи не бажає ставати його членом, хоча хотіла б мати преференційні стосунки з європейськими інтеграційними організаціями.

Однак, слід підкреслити, що включення в угоду про асоціацію положень про майбутнє приєднання асоційованого партнера до ЄС має економічне, політичне, але не юридичне значення. По суті, зміст ст. 310 не є обмеженим: не передбачивши жодних особливих положень, автори цієї статті не роблять жодної різниці між асоціацією з метою приєднання та асоціацією як формою співробітництва. Тому таке розрізнення асоціацій впливає лише з практики їх створення. До того ж досвід показує, що самого лише укладання угоди про асоціацію недостатньо для ініціювання процедури приєднання до ЄС, де значно важливішим є формальне визнання Співтовариством „кандидатського” статусу країни та подання цією країною офіційного прохання про вступ.

Оскільки ст. 310 не містить положень стосовно предмета асоціації, вважається, що договори, укладені на основі цієї статті, можуть регулювати будь-які відносини, що відповідно до установчих документів входять до сфери діяльності Співтовариства.

Україна може сподіватися лише на включення до Угоди про асоціацію посилання на ст. 49 Договору про ЄС в редакції Лісабонського договору 2007 року, в якій зазначається, що будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені у статті 2, і зобов'язується впроваджувати їх у життя, може звернутися із заявою з метою набуття членства в ЄС [7]. Але слід зазначити, що з цієї випливає, що Союз та його держав-членів юридично не зобов'язані задовольнити таку заяву про вступ, подану будь-якою державою. Тому остання не має юридичного права на членство, навіть якщо повністю відповідає усім встановленим критеріям.

Уперше угоди про асоціацію були укладені з Грецією та Туреччиною на початку 1960-х років, щоб підготувати їх вступ до Співтовариств. Сьогодні ЄС має угоди про асоціацію з близько ста країнами світу, що розвиваються і з високо розвинутими (учасниками Європейського економічного простору – Норвегією, Ісландією, Ліхтенштейном).

Не слід піддаватися ейфорії від перспективи підписання угоди про асоціацію з ЄС оскільки:

По-перше, Україні поки що не світить підписання асоціації з перспективою членства, про що неодноразово говорили високопосадовці як ЄС, так і його держав-членів [6].

По-друге, створення зони вільної торгівлі передбачено ще в рамках «Східного партнерства» і головним критерієм підписання даної угоди був вступ України до Світової організації торгівлі, що вона і зробила в 2008 році.

По-третє, що стосується перспектив відміни візового режиму, то ще Східне партнерство передбачає введення безвізового режиму з Україною у довгостроковій перспективі шляхом поступового зменшення часу на видачу віз через створення єдиних центрів обробки заяв на візи [3].

Таким чином Угода про асоціацію по суті не є революційною у відносинах між Україною та ЄС з правової точки зору, але не відкидає політичну асоціацію. Угода про асоціацію між Україною та ЄС буде юридично зобов'язуючим документом, який визначатиме рамки політичної асоціації Україна - ЄС, а також перспективи економічної інтеграції і замінить нині діючу застарілу Угоду про партнерство та співробітництво.

Література

1. Pescatore P. Les relations extérieures des Communautés européennes / P. Pescatore // RCADI. – 1961. – V. II. – P. 9–239. 14
2. Verhoeven J. Droit de la Communauté Européenne / Verhoeven J. – Bruxelles: Edit. Larcier, 2001. – 510 p. 26
3. Еврокомиссия намерена взять в ассоциацию шесть восточных стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ura-inform.com/politics/2008/11/25/evrokomissija>
4. Європейський Союз: консолідовані договори / За ред. В. І. Муравйова. – К.: Європейська комісія в Україні, 1999. – 206 с. 79

5. Україна сподівається на підписання угоди про асоціацію з ЄС у грудні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/POLITICS/ukrayina_spodivaetsya_na_pidpisannya_ugodi_pro_asotsiatsiyu_z_es_u_grudni-81261.html
6. Хохлова І. Угода про асоціацію Україна-ЄС: перспектива членства закріплена не буде. Це для когось ще новина? [Електронний ресурс] / Ірина Хохлова. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/07/14/6385127/>

УДК 352(477):341.323(043)

Циклаурі О. Б., старший викладач

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Транскордонне співробітництво - це один з найпотужніших чинників процесу європейської інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи, воно відіграє важливу роль у процесі європейської інтеграції України. На цей час прийнята низка нормативних актів, що стимулюють розвиток цієї форми міждержавного співробітництва.

Проблемами дослідження міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні займаються багато науковців серед яких П. Беленький, В. Борщевський, З. Бройде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, Т. Васильців, О. Воронова, С. Гакман, В. Євдокименко, Є. Кіш, Н. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, М. Максимюк, А. Мельник, Н. Мікула, В. Монастирний, З. Петренко, І. Нагорна, С. Писаренко, І. Студенніков та інші. Однак, здебільшого, ці дослідження здійснюються не в юридичному, а в економічному просторі.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві, а також надання реальної державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва на підставі аналізу проблем розвитку міжрегіональної співпраці в сучасній Україні.

Відповідно до законодавства, транскордонне співробітництво – це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Правовою базою, що регламентує транскордонні відносини, є національні нормативно-правові акти, низка двосторонніх та багатосторонніх угод, що регламентують співробітництво між Україною та державами в питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони, співробітництва між прикордонними службами. До регламентації транскордонного співробітництва мають пряме відношення також документи, що визначають стратегічні напрями євроінтеграційного курсу України.

Державне управління у сфері транскордонного співробітництва здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Проте, управління транскордонним співробітництвом, в основному, полягає у його координації. Загальну координацію транскордонного співробітництва та контроль за додержанням законодавства з питань транскордонного співробітництва здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики за участю Міністерства закордонних справ України та центрального органу виконавчої влади з питань регіонального розвитку відповідно до повноважень, визначених

законодавством та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою

Інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у сприянні розвитку транскордонного співробітництва в межах компетенції, встановленої законодавством України, а також, у разі необхідності, вносять пропозиції щодо змін до законодавчих актів України з питань транскордонного співробітництва.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004р., в якому визначені організаційні форми транскордонного співробітництва, транскордонне співробітництво може здійснюватися: в межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва. Попри всі недоліки у регламентації механізму фінансового забезпечення транскордонного співробітництва, яку відзначає більшість науковців, надання державної підтримки, здебільшого, передбачено та регламентовано для такої форми співробітництва, як єврорегіони, створення яких відбувається за участі обласних державних адміністрацій.

Держава та центральні органи влади, укладаючи угоди про міжрегіональне та транскордонне співробітництво, підписуючи декларації та приєднуючись до Конвенцій забезпечують нормативно-правове середовище для здійснення міжтериторіального та транскордонного співробітництва його суб'єктами, та розробляють програми підтримки транскордонного співробітництва. Міжнародні регіональні організації, агенції регіонального розвитку сприяють розвитку між територіального та транскордонного співробітництва. Безпосередніми ж суб'єктами транскордонного співробітництва є територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво, саме вони безпосередньо здійснюють правовідносини у зазначеній сфері.

Проте, в Україні, процес створення нормативно-правового середовища, щодо залучення до участі територіальних громад у транскордонному співробітництві, відбувається дуже повільно. З часу прийняття зазначеного Закону, Кабінетом Міністрів України було розроблено дві Державних програми розвитку транскордонного співробітництва: на 2007-2010 роки та на 2011-2015 роки, але незважаючи на численні публікації дослідників цієї проблематики та самого уряду, попри прагнення вдосконалення існуючої ситуації, визначення в новій Програмі шляхів і способів подолання проблем, визначення обсягів та джерел фінансування, не зазначено конкретної долі фінансування транскордонних програм та проектів за участю територіальних громад з державного бюджету.

Відповідно до змін до Закону для спільного фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України.

Отже, як і раніше розвиток транскордонного співробітництва буде фінансуватися переважно за рахунок іноземних інвестицій, але іноземці найбільше бояться вкладати кошти в наш бізнес через нестабільну політичну ситуацію, особливо у світлі останніх подій, це і є одним з головних стримуючих факторів залучення інвестицій в економіку. Саме тому зростає роль територіальних громад в інтеграційних процесах і потребує надання їм відповідних нормативно регламентованих повноважень.

Спираючись на аналіз нормативно-правової регламентації участі територіальних громад України у транскордонному співробітництві, можна зробити наступні висновки: відсутність нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування, а також державної підтримки участі зазначених суб'єктів у процесі транскордонного співробітництва в Україні, займає суттєве місце серед гострих проблем сьогодення, які постали перед нашою державою і потребує невідкладного вирішення.

Література

1. Закон України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 № 1861-IV // Голос України від 22.07.2004 - № 134.

2. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки” від 01.12.2010 № 1088 // Урядовий кур'єр від 08.12.2010 - № 230.

3. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки” від 27.12.2006 № 1819 // Урядовий кур'єр від 17.01.2007 - № 8.

4. Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества: Монография, изд. 2-е, исп. и допол. – Донецк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 512 с.

5. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

6. Монастирний В.М. Сучасні тенденції розвитку транскордонного співробітництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-1/>

7. Нагорна І. Транскордонне співробітництво як напрямок євроінтеграційних процесів в Україні // „Теоретичні та прикладні питання державотворення” on-line збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. Вип.2.

8. Петренко З. Приграничные регионы как новая форма международной интеграции // Экономика Украины. - 1999. - №12. - С. 66 – 73.

9. Пирожков С. Українсько-російські відносини у євроатлантичному інтер'єрі // Політична думка. - 1999. - №3. - С. 87 – 95.

10. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС: Монографія // За ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В Борщевського, к.е.н. Т. Васильціва. – Львів: Ліга Пресс, 2009. – 436 с.

11. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. – К., 2004. – 229 с.

12. Студенников І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний Часопис – XXI. – 2005.- №1.

13. Студенников І. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 309-322.

УДК 342.5(477)(045)

Черных Е. Н., к.ю.н., доцент кафедри

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ОРГАНА ГОСУДАРСТВА

Понятие органа государства сегодня является центральным концептом юриспруденции, без которого совершенно невозможно понять явления, связанные с государственной властью, механизмом её осуществления, государственным устройством. Вместе с тем, теоретико-правовое учение об органе государства, по нашему убеждению, далеко от стройности построения, последовательности; вследствие идейной неразборчивости оно страдает эклектичностью, обнаруживает несогласованность между доктринальными и законодательными положениями. Проблема отечественной доктрины органа государства заключается в том, что она содержит принципиально отличные идейные начала, которые развивались в разных политико-правовых условиях. Между тем, как известно, путанность учения в исходных тезисах неизбежно обнаруживается в связанных с ними теоретических суждениях и, разумеется, в их нормативном воплощении, в нормативном толковании и, наконец, в правоприменительной практике. Вызывает сожаление тот факт, что в современной правовой науке обоснованию понятия органа государства либо не уделяют внимания, либо обходятся поверхностным, часто односторонним рассмотрением. Весьма

показательны в этом отношении современные учебники и учебные пособия по теории государства и права, конституционному праву: по общему правилу глубокое теоретическое обоснование органов государства в них отсутствует, с теоретических позиций материал излагается упрощённо и элементарно. Даже в тех из них, которые претендуют на системный подход и принадлежат перу крупных и известных авторов, как, например, «Современное публичное право» Ю.А. Тихомирова (2008 г.) [1], мы не находим теоретического обоснования органов государства. Но и в научной сфере положение не радостно, о чём свидетельствует отсутствие монографических работ и крайне редкие публикации, в которых ставятся и анализируются проблемы теоретической конструкции органа государства. В диссертационных исследованиях, насколько нам известно, эти проблемы также обходят стороной. Редкими положительными примерами являются, например, публикации В. Шаповала, о которых речь пойдёт далее [2]. В целом, таким образом, проблемы концептуального обоснования органов государства сегодня в отечественной правовой науке представлены неудовлетворительно.

В литературе вопроса обычно указывается, что в качестве первоисточника отечественная теория органа государства восприняла взгляды германистов. Полагаем, это не вполне точно. Анализ конституционных положений, органического законодательства и национальной правовой науки позволяет уверенно говорить о том, что отечественная конструкция органа государства строится на резко отличных началах, которые восприняты как из французской, так и из германской теории; при этом влияние данных оснований одинаково конститутивное, не позволяющее устанавливать преимущественное значение между ними. В самом деле, что более важно для конструкции органа – идеи народовластия, народного суверенитета и представительного мандата либо принципиальные идеи, вытекающие из органической целостности, утверждающие, что государство и составляющие его органы всегда суть одно лицо, а воля органа всегда суть воля самой суверенной коллективности-государства? Полагаем, эти концептуальные начала одинаково важны. Поэтому совершенно не правильно рассматривать конструкцию органа односторонне с позиций германистов, поскольку это с неизбежностью приводит к противоречиям. Некоторые из них можно наблюдать на примере публикации В. Шаповала [3]. Автор уже в начале прямо обращает внимание на определяющее значение идей народного суверенитета для развития понятия органа государства [3, с. 25], однако последующее объяснение конструкции органа ограничено исключительно положениями германской доктрины, что не может не вызывать вопросы, поскольку конституционные нормы Украины пропитаны идеями, составляющими основы французского учения органов государства. Они обнаруживаются прямо либо в непрямой форме в конституционных положениях о народном суверенитете, способах и формах народовластия, механизме и порядке формирования органов государства, происхождения и природы их властной компетенции, в положениях о подчинённости, подконтрольности органов государства, об ответственности органов государства. Словом, они слишком очевидны, чтобы их не замечать.

Так, Преамбула Конституции Украины указывает на источник прав власти Верховной Рады Украины, которая действуя от имени Украинского народа и выражая суверенную волю народа как его представитель, принимает Конституцию Украины. В Преамбуле также закрепляется принцип национального и народного суверенитета как исключительное право на самоопределение. Статья 5 Конституции Украины в прямой форме закрепляет принцип народного суверенитета и производный принцип представительства: «Носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине является народ. Народ осуществляет власть непосредственно и через органы государственной власти и органы местного самоуправления. Право определять и изменять конституционный строй в Украине принадлежит исключительно народу и не может быть узурпировано государством, её органами или должностными лицами».

И вытекающее из конституции положительное право Украины обнаруживает идейные начала французской теории. В частности, ст. 5 Закона Украины «О всеукраинском и местном

референдуме» в скрытой форме содержит идею отождествления суверенитета народа и государства, которое проявляется в уравнивании решающих прав власти народа и прав власти государства («на всеукраинский референдум могут выноситься вопросы, отнесенные Конституцией Украины к ведению Украины»); в идее народовластия: прямого и в форме представительства проявляется конкуренция прав власти народа и прав власти органов государства – принятие народом путём референдума законов и других важных решений, которые не требуют какого-либо утверждения органов государства и могут быть изменены или отменены в особом порядке. Сюда же относится характеристика прав власти народа, выражающаяся в возможностях принимать, изменять и отменять законы Украины или их отдельные положения (ст. 3 Закона Украины «О всеукраинском и местном референдуме»). Из этих положений логически следует идея представительного режима, в виде положений о том, что воля народа проводится через представительские органы. Кроме того, ключевые идеи французской теории в национальном украинском законодательстве проявляются в положениях о порядке формирования государственных органов власти народом; природе властной компетенции всех без исключения органов государства; верховенстве компетенции органов государства, избранных народом и отсюда их верховенстве в структурной иерархии аппарата государства; об ответственности органов государства перед народом.

Далее. В. Шаповал отмечает, что компетенция государственного органа объективно происходит от самого государства [3, с. 28], не замечая вышеуказанных конституционных и законодательных положений о народном суверенитете.

В качестве определяющего признака органа государства указывается наделение его государственно-властными полномочиями. В этом моменте скрывается одна из проблем германской доктрины, указанная нами в её критике: не ясно кто и как наделяет полномочиями орган государства.

Также утверждается, что в соответствии со ст. 19 Конституции Украины полномочия органа государства должны быть определены конституционно и (или) законодательно. Но автор не задаёт вопросы о том, кто принимает Конституцию и законы Украины? Волей кого определяется их содержание, и волей кого они вводятся в действие? Ответ на них известен. Согласно Конституции Украины и национальной доктрины в этих моментах ясно проявляется принцип народного суверенитета и народного представительства.

Учитывая сказанное можно прийти к выводам. Украинская доктрина органов государства является результатом комбинирования резко отличных идейных начал французской и немецкой правовых школ. Разделительные границы между ними в таком эклектичном учении чётко не разделены.

Замалчивание определяющего влияния французской доктрины в объяснениях конструкции органа государства противоречит текстам Конституции Украины и национальных законов и не может оправдываться намеренным стремлением к идейной стройности и согласованности концепции государственного органа.

Ввиду концептуальной небезупречности обоснования органа государства, национальное учение о нём, очевидно, нуждается в глубоких и системных исследованиях.

Литература

1. Тихомиров Ю.А. Современное публичное право: монографический учебник / Ю.А. Тихомиров. – М.: Эксмо, 2008. – 448 с.
2. Шаповал В. Загальне поняття державного органу // Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.
3. Шаповал В. Феномен державного органу (органу держави) або органу державної влади: теоретико-правовий і конституційний аспекти / В. Шаповал. // Право України. – 2003. - № 8. – С. 25-29.

СЕКЦІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

УДК 332.1(477):330.322(043)

Гапонюк О. І., к.е.н., доцент

МІСЦЕ І РОЛЬ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В ФОРМУВАННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Важливим стратегічним завданням економіки регіону є створення ефективного виробничо-господарського комплексу, який мав би потенціал збалансованого й стійкого розвитку. Вирішенню цієї проблеми може сприяти залучення іноземних інвестицій в регіон.

Інвестиції – один з найбільш важливих і дефіцитних ресурсів економіки регіону, ефективне використання якого в національних умовах ускладнюється процесом трансформації економічних відносин і радикальних змін принципів інвестування, серед яких: перенесення центру ваги інвестиційної активності з держави на приватних інвесторів, поява складної податкової системи, повернення і платність інвестиційних джерел, погашення інвестиційних кредитів за рахунок грошових поступлень від реалізації виробленої продукції, робіт, послуг за проектом і т. ін. Слід відзначити, що на регіональному рівні легше відновити довіру інвесторів до партнерів та органів державного управління на основі чинного законодавства в рамках сприяння поліпшенню інвестиційного клімату в регіоні, забезпеченню його конкурентоспроможності як об'єкта інвестиційної діяльності.

Інвестиційний клімат - сукупність соціально-економічних, суспільно-політичних, природних, екологічних та інших умов, які безпосередньо визначають масштаби, обсяги і темпи залучення інвестицій. Узагальнено, інвестиційний клімат може характеризувати як соціально-економічні процеси як у країні загалом, так і в її регіонах. Інвестиційний клімат формує інвестиційну привабливість з метою залучення додаткових надходжень. Вона формується упродовж тривалого періоду.

Слід відзначити, що у кожному регіоні країни, з одного боку, об'єктивно існують умови і передумови для здійснення інвестиційної діяльності (природно-ресурсний потенціал, розвинута інфраструктура тощо), а з іншого - наявна суб'єктивна діяльність інвесторів, спрямована на використання цих об'єктивно існуючих умов і передумов. Отже, ступінь сприятливості інвестиційного клімату регіону зумовлюється об'єктивними і суб'єктивними чинниками інвестування.

Інвестиційний клімат в регіоні безпосередньо пов'язаний із загальнодержавним кліматом, тобто регіональний інвестиційний клімат - система правових, економічних і соціальних умов інвестиційної діяльності, сформованої дією широкого кола взаємопов'язаних процесів, що відображають як об'єктивні можливості регіону щодо розвитку і розширення інвестиційної діяльності, так і умови діяльності інвесторів.

Він детермінує інвестиційні мотивації, суттєво впливає на прибутковість інвестицій і рівень інвестиційних ризиків. Отже, інвестиційний клімат як сукупність об'єктивних, суб'єктивних внутрішніх і зовнішніх умов може сприяти (гальмувати) інвестуванню господарства країни на макро- і мікрорівні.

Складовою інвестиційного клімату регіону є інвестиційна привабливість, що розглядається як сукупність різноманітних об'єктивних можливостей і обмежень, зумовлюючих інвестиційну активність в регіоні - інтенсивність залучення інвестицій у регіон (другу складову інвестиційного клімату).

Треба відзначити, що поняття «інвестиційна привабливість регіонів» має два аспекти: потенційний та реальний. Перший з них пов'язаний з оцінкою та прогнозом потенційних регіонально-інвестиційних факторів. Другий підхід до цього поняття полягає в розумінні його як результату реалізованого інвестиційного процесу. Звідси під рівнем інвестиційної привабливості регіонів України можна розуміти обсяги прямих іноземних інвестицій.

На думку багатьох фахівців, до поняття оцінки інвестиційної привабливості регіонів треба підходити комплексно, з урахуванням усіх аспектів впливу регіональних умов і факторів на потенційну та реальну інвестиційну діяльність. Ці показники відрізняються не лише в залежності від країни, а й мають свої специфічні особливості в різних регіонах країни.

Інвестиційна активність, в цілому, є результатом реалізації привабливості і потенціалу. Інвестиційний потенціал - це кількісна характеристика, що охоплює макроекономічні характеристики сумарних об'єктивних передумов для інвестицій, котрі залежать як від наявності і різноманітності сфер об'єктів інвестування, так і від економічного розвитку регіону.

Регіональні інвестиційні ризики спричинюють імовірність неповної реалізації інвестиційного потенціалу регіону. Економісти визначають більше двох десятків видів ризиків, що тією чи іншою мірою впливають на інвестиційні процеси в регіоні. Їх об'єднують у такі групи: економічні, фінансові, політичні, соціальні, екологічні, кримінальні, законодавчі. Важливою складовою інвестиційного ризику є законодавство, оскільки воно впливає не тільки на ступінь інвестиційного ризику, а й регулює можливості інвестування в ті чи інші сфери і галузі, визначає порядок використання окремих факторів виробництва, тобто впливає і на інвестиційний потенціал регіону.

Слід відзначити, що соціально-економічний розвиток регіонів багато в чому залежить від інвестиційної політики, яку визначає прогрес суспільства. Успішність та результативність інвестиційної політики пов'язана з вибором альтернативи: або соціально орієнтований науково-технологічний прорив у майбутнє, або безперспективна сировинна орієнтація країни.

Таким чином, регіональний аспект інвестування структурної перебудови обов'язково має стати постійною, істотною принциповою складовою державної інвестиційної політики. Державі потрібно чітко визначити для всіх без винятку регіонів країни, які конкретно об'єкти найбільшої виробничої та соціальної значимості вона інвестуватиме за рахунок внутрішніх, а які за рахунок зовнішніх джерел. Це повинні бути насамперед об'єкти базових галузей індустрії та сільського господарства, а також тих сфер діяльності, які здатні у найкоротші строки забезпечити істотне збільшення випуску споживчих товарів і стабільний приплив валютних коштів.

Література

1. Балацький О.Ф. Управління інвестиціями: [навч. посіб] / О.Ф. Балацький, О. М. Теліженко, М. О. Соколов. – 2-ге вид. – Суми : Університ. книга, 2004. - 407 с.
2. Свірідова Н.Д. Концептуальні заходи інвестиційної політики залучення іноземних інвестицій в регіон [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtip/2008_14
3. Федоренко В.Г. Інвестування: [підручник] / В.Г. Федоренко. - К.: Алеута, 2006. - 443 с.

УДК 658.15 (043)

Георгієв В. А., асистент

АУДИТ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

На сучасному етапі розвитку економічної науки відокремлено наступні різновиди аудиту:

- фінансовий аудит (підтвердження достовірності фінансової звітності та якості системи внутрішнього економічного контролю підприємства);
- податковий аудит (перевірка повноти та своєчасності відображення та сплати податків та інших обов'язкових платежів);
- аудит – експертні висновки (технічний аудит – сюрвей, технологічний аудит, аудит маркетингу, аудит персоналу, енергетичний аудит тощо).

Дослідженням в галузі аудиту присвячено праці зарубіжних і вітчизняних фахівців, серед яких: Р. Абрамс, М.М. Рапопорт, М.О. Белуха, С.І. Дерев'янка, С.О. Олійник, Н.П. Кузик, О.М. Ганяйло та інші.

Проте, не повною мірою досліджено тематику аудиту економічного потенціалу підприємства.

Згідно закону України «Про аудиторську діяльність», «аудит – перевірка бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів» [1].

Відштовхуючись від сказаного вище, відмітимо, що аудит економічного потенціалу підприємства має метою перевірку спроможності досягнення стратегічних цілей підприємства за рахунок використання економічного потенціалу. Що передбачає дослідження найбільш повного використання альтернативних можливостей від поєднання факторів виробництва.

Аудит економічного потенціалу – це подальший розвиток стратегічного аудиту на підприємстві. Аудит економічного потенціалу допомагає особам, які приймають рішення більш ґрунтовано враховувати господарські можливості на стратегічному етапі.

Методи аудиту економічного потенціалу підприємства:

- аналіз фінансової та статистичної звітності. Що передбачає дослідження абсолютних та відносних фінансово-економічних показників, ймовірності банкрутства, альтернатив подальшого розвитку підприємства;
- перевірка стратегічної мети, місії підприємства та бачення керівництва та власників вести ефективну господарську діяльність;
- маркетингові дослідження та маркетинговий аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства.

Аудит економічного потенціалу підприємства передбачає процедуру тестування підсистеми розробки економічної стратегії підприємства.

Економічна стратегія підприємства повинна враховувати як цільову настанову найбільш повне використання економічного потенціалу підприємства.

В зв'язку з цим, варто відмітити певну нечіткість тлумачення економічного потенціалу підприємства. Згідно з визначенням «потенціал» – це приховані можливості використання деяких факторів при виробництві певного продукту. Тому, потенціал розглядається як те, що є наперед задане. Проте, на практиці, як свідчать дослідження [2; 3], економічний потенціал може змінюватись внаслідок відповідних управлінських рішень.

Аудит економічного потенціалу підприємства допомагає знайти баланс між реально можливими але прихованими можливостями підприємства та можливими змінами використання економічного потенціалу внаслідок стратегічних рішень.

Література

1. Про аудиторську діяльність: закон України: [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства: [Навч. пос.] / Бачевський Б.Є., Заболотська І.В., Решетняк О.О. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
3. Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: [Навчальний посібник] / В.Н. Гавва, Е.А. Божко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с.

ПІДПРИЄМСТВА МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

На підприємствах машинобудівельній галузі України, починаючи з 2000 року, з'явилася стійка тенденція до збільшення обсягів виробництва товарної продукції, питомої ваги експорту. Відбувається освоєння цілої лави техніки і устаткування для оновлення номенклатури продукції підприємств.

Україна намагається підтримувати експорт машинобудівної продукції, акцентуючи увагу на збереженні традиційних ринків збуту вітчизняній продукції, особливо до Росії, і проникнення на нові ринки за допомогою нарощування інвестицій у високотехнологічні виробництва, накопичення засобів для освоєння нових технологій, вдосконалення договірно-правової бази торговельно-економічних стосунків, адаптації українського законодавства до європейських норм.

Залучення інвестицій дозволило збільшити створення нових видів продукції у всіх галузях промисловості. Так в Донецькій області прийнято близько 188 інвестиційних проектів загальною вартістю 3861,2 млн. дол. США, у тому числі по роках, починаючи з 1998 року: 1998 – 58,9 (10 проектів), 1999 – 212,0 (27), 2000 – 307,5 (34), 2001 – 381,9 (25), 2002 – 246,9 (24), 2003 – 1567,4 (46), 2004 – 1072,8 (21), 2006 – 13,8 млн. дол. США [2]. Основна частка проектів – 107 вартістю 2003,4 млн. дол. США реалізується в базових галузях промисловості, у т.ч. в металургії – 28, вугільної – 30, енергетиці – 2, хімічної – 16, нафтопереробної – 1, машинобудуванні – 20, промисловості будівельних матеріалів – 10 проектів.

Серед прийнятих проектів – 63 за участю іноземних інвесторів (їх капітал складає 845,1 млн. дол. США): Великобританії – 71,1 млн.дол., США – 104,7 млн.дол., Кіпру – 338,2 млн.дол., Німеччини – 32,2 млн.дол., Швейцарії – 16,7 млн.дол., Австрії – 37,4 млн.дол., Італії – 39,1 млн.дол., а також Швеції, Ізраїлю, Франції, Польщі, Естонії, Росії та інші.

При вивченні проблеми залучення інвестицій в основний капітал, необхідно відзначити, що в системі відтворення інвестиціям належить найважливіша роль в справі відновлення і збільшення виробничих ресурсів, а, отже, і в забезпеченні певних темпів економічного зростання. Якщо представити суспільне відтворення як систему виробництва, розподілу, обміну і споживання, то інвестиції, головним чином, стосуються першої ланки – виробництва, і складають матеріальну основу його розвитку, без яких господарські структури машинобудівного комплексу України не зможуть підвищити рівень конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Виконання цих вимог стає можливим тільки за умови наявності достатнього об'єму фінансових коштів, які формуються за рахунок як позикових, так і власних засобів. Процес вкладення власних засобів нерозривно пов'язаний з інтенсифікацією процесів розширеного відтворення основного капіталу підприємства, зокрема їх основних фондів, активна частка яких найбільшою мірою була схильна до фізичного і морального зносу.

Аналіз кризисних явищ і рівня використання виробничих потужностей промислових підприємств показує, що в найбільш складному положенні опинилися інвестиційні галузі, насамперед галузі машинобудівного комплексу. Поглиблення інвестиційної кризи і викликане цим падіння попиту на машини і устаткування призвели до значного зниження завантаження виробничих потужностей машинобудівних підприємств за основним профілем. Зниження завантаження виробничих потужностей пов'язане, насамперед, із зміною попиту на різні види продукції, а також з такими чинниками, як скорочення держзамовлень по ВПК, падіння попиту на інвестиційні товари, головним чином, продукцію машинобудування і зв'язаних з ним галузей, посилення на внутрішньому ринку конкуренції з боку імпортової продукції. При цьому обсяги випуску і реалізації продукції визначаються не стільки

обмеженнями з боку пропозиції, скільки величиною забезпечення платоспроможного попиту.

Разом з цим машинобудівний комплекс загалом не має достатньо великої кількості нових технологій, сучасних машин і устаткування, в яких можуть бути реалізовані нові капіталовкладення. У даній ситуації відновлення колишнього інвестиційного процесу, пристосованого до старої структури, господарства, поповнення незавантажених застарілих фондів фізично новими, морально застарілими машинами не забезпечать підвищення ефективності виробництва. Вдосконалення машинобудівного комплексу можливе тільки на новій технічній основі.

Основні чинники, що впливають на рівень завантаження виробничих потужностей в даний час, можна розділити на дві групи: не залежні і залежні від рівня господарської діяльності конкретних підприємств. До першої групи слід віднести спільну економічну кон'юнктуру ринку і рівень концентрації виробництва. До чинників другої групи належать наявність замовлень, рівень кваліфікації робочої сили, забезпеченість матеріалами, паливом, електроенергією, рівень організації виробництва, змінний режим роботи підприємств та ін. Вирішальним положенням, що відображає спільну економічну кон'юнктуру, є надходження замовлень. Вплив інших чинників визначається як закономірностями розвитку і функціонування економіки, так і рівнем господарської діяльності підприємств.

Без інвестицій неможливо сучасне створення капіталу, забезпечення конкурентоспроможності товаровиробників на зовнішніх і внутрішніх ринках. Процеси структурного і якісного оновлення світового товаропродукції і ринкової інфраструктури відбуваються виключно шляхом і за рахунок інвестування. Чим інтенсивніше воно здійснюється, тим швидше відбувається відтворювальний процес, тим активніше відбуваються ефективні ринкові перетворення.

Література

1. www.ukrstat.ua
2. Стан зовнішньоекономічної діяльності Донецької області за 2006 рік за даними Донецького комітету статистики / Донецький комітет статистики. – 2006.
3. Бочаров В.В. Инвестиционный менеджмент. – СПб.: Питер, 2000.-160с.
4. Копченко І.М. Актуальні проблеми державної підтримки малого підприємництва України на сучасному етапі // Формування ринкових відносин в Україні. - 2004. - №4 (35). – с.115-119.
5. Садеков А.А., Лисова Н.А. Инвестиционная привлекательность предприятия .- Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 272с.
6. Савчук А.В. Теоретические основы анализа инновационных процессов в промышленности: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. – Донецк, 2003. – 448 с.

УДК 338.45:669.013(100)(043)

Кислова Л. А., старший викладач

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА РОЗМІЩЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ В РІЗНИХ КРАЇНАХ ТА РЕГІОНАХ СВІТУ

Сучасна картина розміщення підприємств чорної металургії формувалася під впливом різних причин, обумовлених багато в чому науково-технічним прогресом. Причому розвиток і розміщення підприємств чорної металургії в різних країнах і регіонах світу має свої специфічні особливості. Із впровадженням нових технологій з ресурсозбереження у самій металургії, а також зі зміною сфери споживання чорних металів і зниженням попиту на них змінюється й організаційна структура галузі.

Питома вага країн Азії у світовому виробництві чавуну й сталі виросла за розглянутий період багаторазово й продовжує збільшуватися. Азія є нині світовим лідером у металургії, а

багато держав регіону входять у десятку лідерів. На тлі настільки істотних регіональних зрушень у чорній металургії різних регіонів слід звернути увагу на дуже незначну зміну питомої ваги в даній галузі Африки, Південної Америки та Австралії (табл. 1).

Таблиця 1

Частка регіонів у світовій виплавці сталі (1950-2008 р.), %

Регіони	1950	1970	1990	2003	2008
Західна Європа	27,3	26,6	20,2	19,5	14,5
Східна Європа	19,0	26,6	25,8	15,1	11,0
Північна Америка	48,1	22,6	14,3	15,9	9,3
Центральна та Південна Америка	0,5	1,6	3,8	4,8	4,9
Азія*	4,1	20,6	33,0	42,3	57,9
Африка	0,4	0,9	1,8	1,3	1,1
Австралія й Океанія	0,5	1,2	1,1	1,1	1,3

*Включаючи Японію та Китай

Основне виробництво чорних металів як і раніше зосереджено на великих металургійних комбінатах повного циклу. Вони забезпечують виробництво майже 2/3 виплавленого металу. Комбінати мають стабільні довгострокові контракти з великими споживачами готової продукції та постачальниками ресурсів. Однак технологічні можливості підвищення ефективності виробництва на підприємствах повного циклу є вкрай обмеженими (досягнуті параметри зниження питомих витрат близькі до граничних).

Серед основних тенденцій розвитку чорної металургії світу можна виділити наступні:

1. Переміщення виробництва ближче до морського узбережжя (у приморські центри). Туди переміщалося виробництво зі старо-промислових металургійних районів економічно розвинутих країн. У приморських районах і центрах забезпечується зручність підвозу імпортової сировини та палива, а також вивозу продукції дешевим морським шляхом. Приморське положення полегшує також рішення проблем водопостачання виробничого циклу та утилізації забрудненої відпрацьованої води на великих металургійних підприємствах.

2. Перенесення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. Незважаючи на те, що велика частка виробництва продукції чорної металургії в цей час все ще зосереджена в економічно розвинутих країнах, дуже важливою тенденцією розвитку всієї чорної металургії світу стало зміщення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. У результаті великими виробниками чавуну й сталі нині є Бразилія, Мексика, Аргентина, Республіка Корея, о. Тайвань, Індія, Туреччина та ін.

Згідно з прогнозами, найближчими роками сталеплавильні комплекси Близького й Середнього Сходу й інших держав Азії й Африки будуть продовжувати розширювати потужності з виплавки металу, у тому числі в Ірані, Єгипті, Саудівській Аравії. У чорній металургії країн Латинської Америки й Африки також спостерігаються високі темпи зростання виробництва.

3. Структурні зміни внаслідок використання нових методів виплавки. На зрушення в розміщенні чорної металургії в другій половині ХХ ст. більше помітний вплив мав розвиток електрометалургії, а також розвиток методу прямого відновлення заліза («бездоменне» виробництво).

4. Зрушення в бік створення «міні» й «міди»- заводів. У багатьох країнах світу виникли не тільки спеціалізовані металургійні райони й центри електрометалургійного виробництва, які наближені до місць виробництва «дешевої енергії», але також виникла мережа «міні» й «міди»- заводів (заводів малої й середньої потужності) у районах, позбавлених раніше власної сировинної й металургійної бази. Однак, на відміну від великих комбінатів, міні-заводи роблять вузькі асортименти продукції (здебільшого це стрижнева арматурна сталь і

катанка). Ці заводи не формують, а доповнюють уже наявну господарську структуру країн, мають широке коло замовників.

5. Тенденція тяжіння чорної металургії до районів і центрів споживання металу. Вона спостерігається в економічно розвинених країнах і характеризується формуванням нового типу металургійних районів, що утворюються в зонах розвинутого машинобудування. Важливою рисою таких районів є активне використання в якості сировини металобрухту і велика питома вага підприємств неповного виробничого циклу (переважно, сталеплавильного і прокатного виробництва).

6. Зростання попиту на спеціальні марки сталі. Науково-технічна революція привела до швидкого росту попиту на спеціальні марки сталі (нержавіючі, жароміцні, кислототривкі). Але це виробництво майже повністю зосереджено в економічно розвинених країнах - основних споживачах такого роду продукції. Це ж є характерним і для розміщення виробництва спеціальних сортів прокату (наприклад, багат шарового) і інших виробництв, що вимагають складного устаткування, висококваліфікованої робочої сили, науково-дослідницької бази й ринків збуту.

7. Встановлення більш тісних виробничо-організаційних зв'язків металургійних підприємств зі споживачами. Важливою тенденцією в розвитку територіальної організації чорної металургії є встановлення тісних виробничо-організаційних зв'язків металургійних підприємств зі споживачами, координація в плануванні виробництва й збуту, що передбачає поставку не просто матеріалів, а продукцію на основі індивідуального замовлення.

8. Вплив глобалізації й транснаціоналізації світового господарства. Значною мірою на розміщення підприємств чорної металургії світу й систему їх виробничих зв'язків впливають глобалізація й транснаціоналізація світового господарства, а також інтеграційні процеси. На підприємствах найбільших сталевих монополій виробляється такий обсяг металу, що відповідає й навіть перевищує обсяги виплавки сталі в багатьох великих національних господарствах, наприклад таких країн, як Франція, Італія, Велика Британія, Іспанія, Бельгія й ін. ТНК у своїй політиці виходять із можливостей оптимізації територіальної організації своїх виробництв і розташовуються по всьому світу.

У 2008 році найбільшими продуцентами сталі у світі є наступні транснаціональні корпорації: «Арселор-Міттал», «Ніппон Стіл», «Баостіл Груп», «ПОСКО», «Гебей Стіл Груп», «Джей Еф І» та ін.

9. Вплив інтеграційних процесів. Розширення Європейського Союзу, створення НАФТА в Північній Америці й багатьох інших регіональних економічних союзів у різних регіонах світу також сприяють політиці оптимізації розміщення підприємств галузі. Фірми враховують обсяг і структуру ринків збуту продукції. Наприклад, від ступеня орієнтації на зовнішні ринки залежить ступінь тяжіння заводів до глибоководних портів, а орієнтація на випуск продукції, призначеної для переробки усередині країни (або в рамках, наприклад, ЄС), підсилює тяжіння заводів до центрів машинобудування й металообробки.

Створення укрупнених міждержавних монополістичних груп у металургії дає можливість по-новому будувати систему кооперування й спеціалізації на всіх стадіях виробничого циклу. Первинні масові виробництва, що використовують велику кількість привозної сировини, концентруються в найбільш зручних для цього пунктах. Наприклад, на заводі повного циклу в м. Еймейден (Нідерланди) виробляється чавун і рядова сталь, а заводи у ФРН (у районі р. Рур) спеціалізуються на випуску кінцевої продукції (прокату й труб), у тому числі зі сталі, що поставляється з м. Еймейден і т.ін. І цей приклад не є поодиноким. Таким чином, у світовій металургії в цей час відбуваються складні процеси. Під впливом особливостей розвитку галузі в різних країнах світу виробництво й світовий ринок чорних металів переживають істотні зміни.

Отже, сучасна картина розміщення підприємств чорної металургії світу сформувалася під впливом багатьох причин, багато в чому обумовлених науково-технічним прогресом. Причому розвиток і розміщення підприємств галузі в різних країнах і регіонах світу має свої специфічні особливості.

Література

1. Кизим Н.А. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира: Монография. / Н.А.Кизим, В.М. Горбатов. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 216 с.
2. Кондратьев В.Б. Минерально-сырьевые ресурсы как фактор глобальной конкурентоспособности / [Отв. ред. Кондратьев В.Б., Адно Ю.Л.]. // Минерально-сырьевые ресурсы и экономическое развитие. [Сборник научных трудов]. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – С. 10-30.
3. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / [под ред. А.А. Дынкина] // ИМЭМО РАН. – М.: Магистр, 2008. – 429 с.
4. Постиндустриальное общество и устойчивое развитие [Электронный ресурс]. / Н.П. Ващекин, М.А. Мунтян, А.Д. Урсул // Информационно-аналитический портал «Наследие». – Режим доступа: http://www.nasledie.ru/global/17_1/postobsh

УДК 331.1(477)(043)

Лазарева А. П., асистент

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Інноваційна активність промислових підприємств в Україні залишається на сьогоднішній день низькою, що позначається на формуванні переконливих конкурентних переваг підприємствами.

Проблемам розвитку і управління людським капіталом підприємства присвячено багато робіт. Серед останніх публікацій слід виділити такі: науковці М. Г. Светуньков і О. В. Ямбарцева розглядають людський капітал як джерело розвитку й успішності сучасного підприємця [2], управління людським капіталом за допомогою персональних збалансованих систем показників досліджують О. В. Акімова і О. А. Каменська [1], інноваційні підходи до ефективного відтворення людського капіталу на основі методики оцінки ефективності інвестицій в людський капітал вивчає І. В. Цапенко, вплив комунікацій на якість людського капіталу розглядають А. О. Блінов, В. Я. Захаров і І. В. Захаров [1].

Сильний негативний вплив світової кризи на економіку України здебільшого обумовлюється нестабільністю і недосконалістю існуючих в країні інститутів, які мали бути сформовані за роки її незалежності. Після розпаду Радянського Союзу трансформаційні процеси в пострадянських країнах були направлені на ліквідацію дореформених соціально-економічних інститутів, тоді як нові ще не сформувалися, що призвело до інституціонального вакууму та стійкої протидії впровадженню нових інститутів.

Інститут слід розуміти як сукупність стійких формальних та не формальних правил, принципів, установок, норм поведінки, суб'єктів суспільних відносин, що структурують взаємодії індивідів в економічній, політичній, соціальній та інших сферах [4].

Термін «інституціональний механізм» в сучасній економічній літературі не є поширеним та зустрічається не так часто як «економічний механізм», «господарський механізм», «організаційно-економічний механізм», «організаційний механізм», «мотиваційний механізм». Для з'ясування сутності інституціонального механізму управління розвитком людського капіталу підприємства доцільно розглянути сутність механізмів, які використовує підприємство у своїй діяльності.

Економічний механізм - це «система взаємозв'язків економічних явищ, що виникають в результаті дії об'єктивних економічних законів. В практичній діяльності підприємства використовується господарський механізм як сукупність засобів і форм регулювання виробничо-господарської діяльності, що забезпечує однонаправленість інтересів особи, колективу, населення регіону, держави. Сукупність економічних та позаекономічних методів, організаційно-адміністративних, соціально-психологічних і ін. формують суттєвість господарського механізму як системи форм, методів, інструментів впливу суб'єкта управління на об'єкт управління для

досягнення бажаних результатів» [4]. На підприємстві економічний механізм має складну структуру та включає: механізм формування і використання ресурсів (капіталу); механізм управління фінансами; мотиваційний механізм; і т. ін. [4].

Людський капітал є одним із важливих ресурсів підприємства, тому його розвиток повинен відбуватися під дією певних механізмів. Людський капітал підприємства, представляє собою сформований завдяки інвестиціям і накопичений співробітниками підприємства певний запас знань (загальних і специфічних), трудових навичок (лідерських, до підприємницької діяльності, створення інновацій, творчої діяльності тощо), кваліфікації і трудового досвіду у певній сфері, здоров'я (фізичного і морального), культурних цінностей, традицій, спроможностей, мотивацій, які використовуються співробітником даного підприємства в процесі трудової діяльності на цьому підприємстві для задоволення власних і суспільних потреб та здатні збільшувати його доход, доходи підприємства і держави.

Пріоритетним механізмом управління розвитком людського капіталу в сучасних умовах слід вважати інституціональний. Він діє шляхом створення і регулювання внутрішнього інституціонального середовища підприємства, враховуючи вплив зовнішнього інституціонального середовища. Зважаючи на це *інституціональний механізм управління розвитком людського капіталу підприємства* можна визначити як встановлену систему взаємовідносин співробітників підприємства, що ґрунтується на дії інститутів та є сукупністю певних засобів та інструментів, форм і методів регулювання розвитку їх якісних і сутнісних характеристик, що забезпечують єдність інтересів індивіда, колективу, керівництва підприємства і головної стратегії управління[4].

Таким чином, інституціональний механізм управління розвитком людського капіталу підприємства є встановленою системою взаємовідносин співробітників підприємства, що ґрунтується на дії інститутів та є сукупністю певних засобів та інструментів, форм і методів регулювання розвитку їх якісних і сутнісних характеристик, що забезпечують єдність інтересів індивіда, колективу, керівництва підприємства і головної стратегії управління.

Основним інструментом впливу на розвиток людського капіталу у зазначеному механізмі є інститути, дія яких спрямована на: розвиток соціальної інфраструктури на підприємстві; обов'язкове забезпечення умов до творчої реалізації співробітників, кар'єрного росту; запровадження і удосконалення внутрішньофірмової системи розвитку персоналу; запровадження корпоративної культури, створення сприятливого психологічного клімату в колективі; удосконалення морального і матеріального заохочення працівників; створення атмосфери творчого співробітництва, підвищення професійної змістовності і привабливості праці; підвищення ролі соціальних, інституціонально-правових, морально-психологічних, культурно-етичних інструментів впливу; активізацію інвестиційних процесів; поліпшення умов праці; накопичення не речовинного капіталу тощо. Розробка інституціонального механізму управління розвитком людського капіталу підприємства потребує аналізу інституціональних факторів розвитку людського капіталу підприємств; оцінки стану, розвитку, ефективності використання і стабільності людського капіталу на підприємстві.

Література

1. Акімова Е. В. Управление человеческим капиталом промышленного предприятия посредством персональных сбалансированных систем показателей / [Е. В. Акімова, О. А. Каменская] // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - № 5. - С. 37-45.
2. Светушков М. Г. Человеческий капитал как источник развития и успешности современного предпринимателя [Электронный ресурс] /М. Г. Светушков, Е. В. Ямбарцев // Теория и практика общественного развития. - 2010. - № 2. - Режим доступа: <http://www.teoria-practica.ru/index.php/2010-2>.
3. Блинов А. О. Модернизация экономики: влияние коммуникаций на качество человеческого капитала / [А. О. Блинов, В. Я. Захаров, И. В. Захаров] //Проблемы теории и практики управления. - 2010. - № 4. - С. 31-36
4. Ходжсон Джефри Экономические институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Пер. с англ. - М. : Дело, 2003. - 464 с.

УПРАВЛІННЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

В умовах економічних і соціальних перетворень та під час подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи в Україні, особливого значення набуває удосконалення управління підприємствами та розробка нових методичних підходів щодо визначення стратегії їх розвитку.

З розвитком вітчизняного суспільного виробництва і потреб суспільства невиробничі функції відокремились і перетворилися у великі галузі, в яких на сьогодні задіяна значна частина фінансових, матеріальних та трудових ресурсів. До невиробничої сфери відноситься страхування, яке є економічною категорією, що перебуває у підпорядкованому зв'язку з категорією фінансів, але для страхування характерні економічні відносини, пов'язані тільки з перерозподілом доходів і накопичень для відшкодування матеріальних та інших втрат.

В Україні, як і в багатьох інших державах, основу страхової системи становлять компанії у вигляді акціонерних товариств, але в перспективі на страховому ринку нашої країни як рівноправні будуть виступати державні, акціонерні та взаємні страхові товариства (компанії).

З початком формування страхового ринку в Україні постала потреба координувати дії страховиків з багатьох питань, що становлять спільний інтерес. Неодмінною умовою формування страхового ринку є конкуренція страхових організацій, тобто їх суперництво за залучення страхувальників, мобілізацію грошових коштів у страхові фонди, вигідне їх інвестування та досягнення високих кінцевих фінансових результатів. Це спонукає страхові організації розробляти і впроваджувати нові види страхування, постійно їх удосконалювати, розширювати асортимент страхових послуг, що орієнтовані на інтереси конкретних соціально-економічних груп населення, а також підприємств різноманітних форм власності, які діють в різних галузях народного господарства.

Страхову Компанію «Іллічівська» було створено у формі товариства з додатковою відповідальністю в 1997 році, її засновниками виступили три юридичні особи, контрольний пакет належав ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча». В подальшому було змінено форму власності на відкрите акціонерне товариство «СТ «Іллічівське». Компанія надає послуги зі страхування транспорту, нерухомості, майна, відпочинку та подорожей, життя та здоров'я, а також фінансів. За невеликий час свого існування вона змогла зайняти високі позиції в рейтингах українських страховиків, зарекомендувати себе як надійну, зростаючу компанію, що знає як вести бізнес в складних економічних умовах.

У 2009 році, у зв'язку з фінансовою кризою ВАТ «СТ «Іллічівська» мала певні фінансові труднощі, але у 2010 році їй вдалося докорінно виправити ситуацію, фінансові показники досягли нормативних значень і на сьогодні мають позитивні тенденції тому її фінансовий стан можна вважати стійким.

Компанія працює з найбільш відомими банками України, так Укрексімбанк, Промінвестбанк та банк «Фінанси і Кредит» включають ВАТ «СТ «Іллічівське» у склад декількох компаній, які не просто розміщують активи, але й беруть участь у спільному бізнесі.

Розвиток агентської мережі, збереження і нарощення професійного ядра агентів, керівників агентських груп, запровадження інноваційних технологій продажу, спрямованих на нівелювання негативного впливу світової фінансової кризи – такі пріоритетні задачі розбудови системи збуту вирішувало страхове товариство у 2010 році.

Перевагами ВАТ «СТ «Іллічівська» на страховому ринку України є: комплексність пропозицій (всі ризикові види страхування, страхування життя і пенсій з адаптацією всіх

програм до потреб клієнта); публічність та транспарентність; програми комплексного страхування включають страхування самого бізнесу, а також забезпечення соціальним пакетом співробітників підприємства.

Прогноз основних показників діяльності ВАТ «СТ «Іллічівська» на майбутнє (2011-2013 роки) свідчить, що обсяг страхових платежів повільно буде збільшуватися і у 2012 році складе 105112 тис. грн., обсяг страхових виплат також буде зростати, при цьому за період 2011 – 2013 роки цей показник збільшиться на 7%, також стрімко зростатиме кількість страхових резервів і за цей час показник збільшиться майже на 33%.

Аналіз сучасного стану, тенденцій і проблем розвитку вітчизняного страхового ринку свідчить про певні здобутки та численні недоліки, притаманні як функціонуванню окремих страхових компаній, так і всій системі страхування. Багато проблем українського страхового ринку залишаються не вирішені, і як наслідок він не може забезпечити в повній мірі потреби суспільства в сучасних страхових послугах.

За оцінкою фахівців, прогнозується, що у 2011 р. і в найближчому майбутньому зростання класичного ринку та сегмента фінансових схем відбуватиметься паралельно та досить повільно, оскільки сьогодні відсутні чинники, які могли б істотно змінити ситуацію.

Стратегія розвитку страхового ринку України на 2011-2020 повинна забезпечувати прозорість та передбачуваність державної політики щодо страхового ринку, координацію діяльності владних та недержавних інститутів, учасників страхового ринку. Мета Стратегії - відродження первинної ролі страхування як суспільно-корисної функції захисту майнових інтересів громадян, суб'єктів економічної діяльності та держави на основі розбудови конкурентоспроможного, відкритого, платоспроможного, оснащеного найсучаснішими інфраструктурою, технологіями страхового ринку, з привабливим та широким асортиментом якісних страхових послуг та інструментів, гарантованим рівнем захисту прав споживачів та сучасними методами регулювання і нагляду із залученням інститутів саморегулювання.

Тому основними завданнями та заходами реалізації Стратегії розвитку страхового ринку України є: оздоровлення страхового ринку та подолання наслідків кризи; розбудова ефективного, прозорого, недискримінаційного, інституційно-спроможного, передбачуваного державного нагляду за страховим ринком; впровадження реального захисту прав споживачів; удосконалення системи управління ризиками в державі та суспільстві; сприяння розвитку основних видів страхування; інтеграція страхового ринку України до світового фінансового простору.

На основі проведеного аналізу для ВАТ «СТ «Іллічівська» основними напрями підвищення ефективності своєї діяльності на страховому ринку України є: розвиток агентської мережі, збереження і нарощення професійного ядра агентів, керівників агентських груп; запровадження інноваційних технологій продажу, спрямованих на нівелювання негативного впливу світової фінансової кризи; удосконалення організаційної структури управління компанією за рахунок формування проміжних рівнів менеджменту для координації роботи відділень та зниження дублювання функцій управління на різних рівнях, яке зараз призводить до зростання затрат на утримання управлінського апарату; підвищення ефективності фінансової діяльності, за рахунок покращення всіх показників рентабельності.

На виконання цих завдань ВАТ «СТ «Іллічівська» необхідно розпочати проект впровадження «індустріальної» технології збуту своїх страхових продуктів, особливість якої полягає в тому, що пошук клієнтів і організацію зустрічей з ними повинні здійснювати спеціально підготовлені оператори колл-центру, а укладання договорів – спеціально підготовлені (навчені техніці емоційного маркетингу) агенти. Така технологія допоможе закласти високі стандарти продуктивності праці аквізиторів та їх професійної підготовки.

Основні зусилля компанії необхідно спрямувати на підвищення якості обслуговування клієнтів, супроводу договорів страхування. Ці завдання можна вирішити шляхом вдосконалення технічної бази, оптимізації бізнес-процесів і отримати, як результат – суттєве скорочення строків емісії полісів страхування, оформлення страхових актів та здійснення страхових виплат.

Світовий досвід показує, що жодна, навіть високорозвинена, країна не може не зазнавати циклічних підйомів і спадів у економіці, що можна спостерігати у теперішній час. Не всі підприємницькі структури однаково відчують ці коливання. Виграють ті, хто вміє прогнозувати ситуацію і своїми продуманими й оперативними діями буде повертати справи на краще.

Література

1. Базилевич В.Д. Страховий ринок України / В.Д. Базилевич – К.: Знання, 2008. – 278 с.
2. Базилевич В.Д. Антимонопольні заходи держави й створення конкурентного середовища на страховому ринку України / В.Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. - № 8. – С. 17-25.
3. Джуччі Р. Значення ринку страхування для економічного розвитку в Україні: аналіз та рекомендації для економічної політики / Р. Джуччі, Ф. Хенке [Електронний ресурс] // журнал «Страхова справа». – 2010. – № 5: [сайт]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/05/01/02/1737>.
4. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: Підручник / М.В. Мних. – К.: Знання України, 2008. – 284 с.
5. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: Монографія / В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2008. – 296 с.

УДК 330.342.2(043)

Хаврова К. С., к.е.н, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ»

В умовах глобалізації, вдосконалення систем зв'язку і способів генерації нових технологій все частіше виникає потреба в перегляді старих методів управління та організації. У виробництві сильно зростає значення таких інтелектуальних продуктів як «ноу-хау», знання компанії.

Нові методи управління, які пропонуються теоретиками, і тестуються практиками, тісно пов'язані з поняттям «економіки знань». Категорія «економіка знань» має не одне значення. Перш за все, вона включає в себе елементи, які стосуються одному із секторів народного господарства, в якому відбувається і виробництво, і обробка знань, і управління ними. Таким цей термін зародився в часи пошуків, що проводилися трьома випускниками Віденського університету, які заклали основи вивчення економіки знань Йозефа Шумпетера, Фрідріха Хайєка і Фріца Махлупа

Засновником економіки знань як дисципліни вважається Ф. Махлуп, автор книги «Виробництво та розповсюдження знань в США», що вийшла в 1962 р. і перекладеної на російську мову в 1966 р. [1]. Однак у міру збільшення «сектора знань», в умовах найбільшого економічного зростання, що досягається за рахунок наукових досліджень та інновацій, з ростом освіченості населення, у терміна «економіка знань» з'явилося друге значення, що стало згодом більш вживаним. Під «економікою знань», або «економікою, заснованої на знаннях», стали розуміти такий тип економіки, в якому знання відіграють вирішальну роль.

В області макроекономіки, на стику політики та економічної науки, термін «економіка знань» застосовується в загальносвітовому масштабі для позначення суспільства майбутнього, до якої зараз йде цивілізація розвинених країн. Дебора Амідон в роботі «Глобальний Імпульс Стратегії Знань» з цього приводу пише: «В даний час проводяться сотні конференцій, присвячених аспектам економіки, заснованої на знаннях, у всіх куточках Земної кулі. Те, що почалося в 1987 році як ініціатива, спрямована на використання інтелектуального капіталу нації, перетворилося на глобальний порядок денний міжнародного співробітництва. Технологія управління знаннями є універсальною і може застосовуватися в малих, середніх і великих підприємствах».[2]

Зараз у літературі та Інтернеті можна зустріти безліч праць з управління знаннями та іншим аспектам поведінки керівника в новій економіці. Серед них роботи таких авторів як

Роберт Бакмен, Білл Гейтс, Бернд Шміт, Лаура Браун, Джеймс Брайен Куїнн, Лендрі Чарлі, Річард Флоріда і багатьох, багатьох інших. Наприклад, ось витяг з 3-4 глав книги Роберта Бакмена (Robert H. Buckman «Building a Knowledge-Driven Organization». - McGraw-Hill, 2004): «Настала епоха компаній, орієнтованих на знання (knowledge-driven). І в цій ситуації попереду виявляється той, хто зумів сконцентрувати в рамках своєї організації неформалізований інтелектуальний досвід і зрозумів, як передавати його від одного співробітника іншому».[1]

Як поняття, що означає сучасну економіку, а, отже, і життя соціуму, «економіка знань» часто зустрічається у висловлюваннях політичних діячів і в програмах політичних партій і урядів різних країн. Кожна людина хоче жити краще, а зараз найбільш процвітаючими і навіть заможними вважаються країни, які генерують найбільше знання. До них, в першу чергу, відносять США, країни Західної Європи, Японію. Їх приклад примушує політиків висувати гасла руху до «економіки знань».

У цьому контексті цей термін вживається в основному як щось ідеально-недосяжне, до чого слід прагнути, щоб збільшити темпи зростання ВВП держави, а, часом, і світового співтовариства в цілому. Зокрема, Г.Клейнер розглядає економіку знань як стан економіки певної країни, при якому знання не лише входять до складу будь-якого товару, а й самі стають повноцінним товаром. Г.Унтура та А.Євсеєнко підкреслюють «природній» характер економіки знань і до ключових факторів її розвитку відносять знання, інтелектуальну власність та інтелектуальні здібності людини. Серед системних елементів даної економіки вони називають: освіту; інноваційні системи; інститути економіки знань; інформаційну інфраструктуру. За В.Гейцем та В.Семиноженком в економіці знань джерелом зростання є як спеціалізовані (наукові), так і повсякденні знання, результатом використання яких стає активізація процесів накопичення та використання знань, що стимулює зміцнення конкурентоспроможності даної економіки. Ж.Поплавська і В.Поплавський формування економіки знань пов'язують із збільшенням інтелектуальної складової ціни продукції та зменшенням частки вартості матеріалу. До її результатів вони відносять зростання ролі інтелектуально-творчої праці науковців, конструкторів, програмістів тощо. Я.Радченко розглядає економіку знань та інтелектуальний капітал в контексті завдань сталого розвитку. І підкреслює значення університетів, яким на усіх рівнях належить вирішувати проблеми новітніх технологій, забезпечуючи національні потреби та інтереси розвитку суспільства. Н.Голікова, аналізуючи вплив на формування економіки знань людського капіталу, головним виробничим ресурсом вважає обдарованість, здібності та знання. Відповідно й основою формування даної економіки є інвестиції у розвиток людського капіталу (в освіту, наукові і науково-технічні розробки, охорону праці тощо).[3]

Аналіз наведених вище думок щодо сутності феномену економіки знань дозволяє дати власне його визначення. Отже, економіка знань – це сформована під впливом інформаційної революції своєрідна галузь продукування та функціонування інтелекту – наукових знань у всіх сферах матеріального та духовного виробництва. Вона не заміщує знаннями реальне виробництво, а являє собою якісно нову систему їх використання та запровадження у практику.

Література

1. Андросюк К.В. Происхождение видов...Многогранное понятие «Экономики знаний» [Текст]//Креативная экономика. № 3. 2007.
2. Дебора Амидон. «Глобальный Импульс Стратегии Знаний» [Текст]//I3 UPDATE Special Edition, February 2009.
3. Старовойт О. Освіта в системі викликів сучасної епохи [Текст]/ О.Старовойт // Вища освіта України. – К., 2008. – № 4 (Додаток 1). – С. 178-181.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

УДК 659.126(043)

Авдан О. Г., асистент

СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОГО БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТУ

Зважаючи на все більшу глобалізацію світової економіки, сучасним брендам необхідно уміти виділятися, та знаходити шлях до споживача. Для цього необхідно сформувати стратегію брендингу, яка б чітко відповідала цілям компанії на ринку і її потребам.

Бренд — стратегічна зброя і цінний актив, який необхідно берегти і розвивати. В даний час експерти виділяють декілька форм існування брендів, кожній з яких відповідає певна стратегія.

Монобренд (або корпоративний бренд) — один-єдиний бренд, під яким випускається продукція компанії. Стратегія монобрендинга робить ставку на потужність і стабільність існуючого бренду, на стійкість споживчих симпатій, на довгу історію і добре ім'я бренду. Щоб використовувати стратегію монобрендинга, необхідно бути упевненим, що корпоративний бренд має бездоганну, перевірену часом репутацію - ауру, яка розповсюджується на всю продукцію компанії.

Головна перевага монобрендинга — те, що єдиний позитивний імідж бренду автоматично переноситься на всі нові товари і стає додатковим чинником успішності продукції. Така стратегія дозволяє мати консолідований, гранично сфокусований маркетинговий бюджет, забезпечуючи раціональне використання і економію засобів. Істотний недолік монобрендингової стратегії — можливість «ланцюгової реакції». Якщо хоч один з товарів незадовільнить споживачів, це негативно відіб'ється на відношенні до всієї продукції бренду. Інший недолік — монобренди часто консервативні і не мають можливості дивувати покупця новизною іміджу.

Таким чином, стратегія монобренду — це подовження лінійки продукції, послуг в заданому іміджевому сегменті.

Існує спосіб забезпечити бренду додаткові шляхи самовираження: через різні суббренди. Суббренд (або парасольковий бренд) — бренд, що представляє окремий товар (або лінію товарів), відмінний від материнського, але що зберігає безпосередній зв'язок з ним. Суббрендингова стратегія використовується, коли компанія бажає досягти балансу між могутньою, сталою аурую материнського бренду і свіжою чарівністю нового суббренду, яку можна направити на чітко диференційовані цільові групи.

Парасолькова архітектура, як правило, підкреслює домінування материнського бренду над суббрендом, переносить на нього імідж і позитивні властивості.

Експерти виділяють декілька варіантів утворення «парасольки». Перший — назва компанії-виробника виступає об'єднуючим брендом для продукції/послуг однієї/різних категорій. Другий — під одним з успішних брендів фірми випускається декілька ліній продукції/послуг. Третій варіант — в суббренди компанії включається посилення на материнський бренд.

Головна перевага парасолькової стратегії в тому, що відомий материнський бренд автоматично додає силу суббрендам, поширює на них свій знак якості. У суббрендинга є істотний недолік: якщо хоч би один дочірній бренд викличе негативну реакцію, це відіб'ється на материнському бренді. За словами експертів, суббрендинг, як і монобрендинг, — це ризиковані форми брендингу, через те, що компанія може одразу втратити весь свій брендів імідж.

Ще один недолік парасолькової архітектури в тому, що вона вимагає могутнього фінансування, а управляти зростаючою системою суббрендів з часом стає все складнішим.

Ризик конкуренції між дочірніми суббрендами призводить до так званої каннібілізації окремих суббрендів («з'їдення» їх ринкової частки).

Негативних коментарів і досади постійних клієнтів можна уникнути, звернувшись до стратегії мультибрендингу, створюючи для нової продукції самостійні бренди. Мультибрендинг — підтримка декількох самостійних (індивідуальних) брендів, які існують незалежно від основних брендів компанії. Перевага індивідуальних брендів в тому, що вони не розмивають материнський бренд і не переносять на нього можливі негативні емоції своїх покупців. Мультибрендингова архітектура також дозволяє гнучкіше організовувати канали збуту.

У мультибрендингу є і проблемна сторона: велика кількість брендів вимагає значних витрат на підтримку. До недоліків мультибрендової архітектури можна віднести і те, що із збільшенням числа самостійних брендів однієї компанії зростає вірогідність конкуренції між ними в суміжних цільових сегментах.

Ко-бренд (со-бренд, або сумісний бренд, від англійського co-brand) виникає тоді, коли два або більше бренду вирішують об'єднати свої зусилля і отримати від цього додаткову вигоду (взаємне зміцнення іміджу, стимулювання продажів). Термін ко-брендинг застосовується до широкого спектру спільної діяльності: спонсорство, виробнича співпраця, сумісні акції. Бренди-учасники залишаються незалежними і зберігають свої назви, але при цьому підсилюють один одного, взаємозбагачуються, обмінюючись позитивними характеристиками. Для успішного ко-брендинга бренди-учасники мають бути популярні серед покупців, мати сутність, що чітко ідентифікується, втілювати філософію і цінності, прийняті споживчою аудиторією.

Отже, сумісний брендинг — недорогий спосіб використання високого статусу брендів-учасників для просування продукції. Проте він вимагає точного підбору партнерів, стовідсоткової упевненості в їх надійності і активного управління сумісним брендом.

Таким чином, серед основних стратегій бренд-менеджменту можна виділити такі: монобрендинг, суббрендинг або парасольковий брендинг та мільтибрендинг.

УДК 338.48:658.8(043)

Бритченко Г. И., д.э.н., профессор

КОНЦЕПЦИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА

В процессе становления маркетинг прошел путь от трактования его понятия как деятельности в сфере сбыта к рыночной концепции управления (философии бизнеса). В настоящее время большинство специалистов рассматривают маркетинг как слаженную динамическую систему, которая обеспечивает рыночную ориентацию управления. Соответственно концепции маркетинга вся деятельность фирмы должна осуществляться с постоянным учетом состояния рынка и грунтоваться на точном знании нужд и потребностей потенциальных покупателей, их оценке и учету возможных изменений в будущем.

Сфера услуг отстает от производства в практическом использовании маркетинга. Маркетинг в международном туризме - продукт коллективного творчества предпринимателей разных стран. На каждом этапе развития рыночного отношения формировался свой, особый подход к коммерческой деятельности в туризме (табл. 1).

Перечисленные этапы олицетворяют разные периоды в развития туризма, а также социальные, экономические и политические изменения за последние годы. Общая тенденция - перенос акцента из проблем производства туристических услуг на потребителя и все большая ориентация на удовлетворение его потребностей.

Концепции коммерческой деятельности в туризме

Период	Состояние рынка туристических услуг	Концепция коммерческой деятельности
1950-е годы	Рынок продавца	Производственная
1960-е годы - сер.1970	Формирование рынка покупателя	Интенсификация коммерческих усилий
Сер.1970-х годов – сер.1990-х годов	Рынок покупателя	Маркетинг
С сер. 1990-х годов	Социальная ответственность	Социально – этический маркетинг

Для более четкого понимания сущности маркетинга целесообразно сопоставить его с концепцией интенсификации коммерческих усилий (табл. 2). Основной объект внимания в концепции интенсификации коммерческих усилий - существующий туристический продукт, а обеспечение прибыльного сбыта требует напряженных коммерческих усилий и мер стимулирования. В концепции маркетинга главным объектом внимания являются клиенты фирмы с потребностями. Фирма игнорирует и координирует свою деятельность с расчетом на удовлетворение потребностей клиентов, получая прибыль именно благодаря созданию и поддержке потребительской удовлетворенности.

Таблица 2.

Сопоставление концепций интенсификации коммерческих усилий и маркетинга

Концепция	Основной объект внимания	Средства достижения цели	Источник увеличения прибыли
Интенсификация коммерческих усилий	Туристический продукт	Совершенствован ие системы сбыта, реклама, стимулирование продаж	Рост объема продаж
Маркетинг	Потребности потребителей	Комплекс маркетинга	Удовлетворение потребностей потребителей

Таким образом, концепция маркетинга - это ориентация на потребности покупателей, подкрепленная комплексными усилиями, нацеленными на удовлетворение потребителя. Маркетинг есть единым, непрерывным процессом, поскольку всегда необходимо знать новые потребности клиентов и контролировать достигнутые результаты. В конечном итоге это дает дополнительные стимулы к развитию.

УДК 338.48.001.76(043)

Мацука В. М., к.е.н., доцент

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ТУРИЗМІ

Туризм постійно розвивається не дивлячись на різні перешкоди політичного, економічного і соціального характеру. Ефективному розвитку туризму сприяє формування різноманітних сегментів і ніш міжнародного ринку. Індустрія відпочинку перетворюється на лідируючу галузь світової економіки.

Туристський бізнес у багатьох випадках є ініціатором і експериментатором в освоєнні і впровадженні сучасних передових технологій, безперервно змінює форми і способи пропозиції і надання послуг, відкриває і освоює нові можливості.

На розвиток туризму впливають технологічні устрої економіки, соціальний і культурний стан суспільства, нові знання.

У туризмі щодня впроваджуються інновації найрізноманітнішого толку під впливом як науково-технічного прогресу, так і інтелектуального розвитку людства.

Інновації у сфері туризму іноді виникають абсолютно несподівано і навіть непередбачувано під впливом подій в суспільстві. Тому вивчення інноваційних процесів, причин появи нововведень, розробка методів їх впровадження представляє значний практичний і науковий інтерес.

Інновації і інноваційна діяльність традиційно представляються як напрям науково-технічного прогресу (високотехнологічної його складової) і як процес, пов'язаний з впровадженням результатів наукових досліджень і розробок в практику. Проте сенс і зміст поняття «інновація» ширший. Сфера інновацій всеосяжна, вона не тільки охоплює практичне використання науково-технічних розробок і винаходів, але і включає зміни в продукті, процесах, маркетингу, організації. Інновація виступає в якості наявного чинника зміни, як результат діяльності, втілений в новий або вдосконалений продукт, технологічні процеси, нові послуги і нові підходи до задоволення соціальних потреб.

Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [2].

У інноваційній діяльності туристський бізнес спирається на фундамент накопичених знань. Приступати до втілення нових ідей і створення нових напрямів туризму слід лише після пізнання і вивчення форм і методів роботи як минулого, так і сьогодення. Глибоке розуміння сфери діяльності дозволяє передбачати розвиток подій і випереджати конкурентів. На впровадження інновацій в туризмі впливає економічна ситуація в країні, соціальне положення населення, національне законодавство, а також міжурядові і міжнародні угоди. Тому мотиви і причини появи інновацій в туристській діяльності в кожній країні бувають різними. Проте для будь-якої країни є декілька характерних рис:

- зростаючі потреби населення в знайомстві зі способом життя в інших регіонах і придбанні нових знань;
- насичення багатьох класичних і традиційних напрямів поїздок (дестинацій);
- небезпека втрати квоти ринку у в'їзному туризмі;
- загострення конкуренції, зростання пропозицій стандартизованих глобальних продуктів;
- необхідність стримувати виїзд своїх громадян в зони, аналогічні за умовами регіонам своєї країни (природа, культура, клімат);
- гармонійне об'єднання привабливих умов відпочинку і подорожей (природних і культурних особливостей, можливостей проведення дозвілля, придбання специфічних товарів і спеціальних туристських послуг) для повного задоволення потреб найвимогливіших туристів;
- технологічна революція і експансія послуг в економіці;
- перехід від економіки пропозиції до економіки попиту.

В туристській сфері інноваційна діяльність розвивається за трьома напрямками [4].

1. Впровадження нововведень (організаційні інновації), пов'язаних з розвитком підприємства і туристського бізнесу в системі і структурі управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і

передових технологій; кадрової політики (оновлення і заміна кадрового складу, система підвищення кваліфікації, перепідготовка і стимулювання працівників); раціональної економічної і фінансової діяльності (впровадження сучасних форм обліку і звітності, що забезпечують стійкість положення і розвитку підприємства).

2. Маркетингові інновації, що дозволяють охоплювати потреби цільових споживачів або привертати не охоплених на даний період часу клієнтів.

3. Періодичні нововведення (продуктові інновації), спрямовані на зміну споживчих властивостей туристського продукту, його позиціонування і що дають конкурентні переваги.

Таким чином, інноваційна діяльність у сфері туризму направлена на створення нового або зміну існуючого продукту, на вдосконалення транспортних, готельних і інших послуг, освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційних і телекомунікаційних технологій і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності.

Література

1. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – ст. 180.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 18.11.2003 р. № 40-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – ст. 266.
3. Квартальнов В.А. Стратегический менеджмент в туризме/ В.А. Квартальнов - М.: Финансы и статистика, 1999. - 496 с.
4. Новиков В.С. Инновации в туризме / В.С. Новиков - М.: ИЦ «Академия», 2007. - 208 с.
5. Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції 23 вересня 2011 р. - Маріуполь: МДУ, 2011. – 30

УДК 338.48:339.944(043)

Осипенко К. В., асистент

ТНК НА МЕЖДУНАРОДНОМ ТУРИСТИЧЕСКОМ РЫНКЕ

Мировой рынок туристских услуг развивается в условиях конкурентной борьбы между странами. Структура и направление туристских услуг отдельных стран оказываются под влиянием изменения конкурентоспособности их турпродуктов на мировом рынке. В современных условиях на мировом туристском рынке усиливаются позиции транснациональных корпораций.

Туристские транснациональные корпорации играют важную роль в формировании и развитии мирового рынка туризма. Открывая филиалы за границей, они внедряются в экономику принимающих стран, а сами страны вписываются в интернационально организованные этими корпорациями производства туристских продуктов. Деятельность туристских ТНК усиливает взаимосвязь и взаимозависимость внутренних и внешних туристских рынков отдельных стран, которые рассматриваются как сегменты единого глобального рынка туризма.

В экономической литературе транснациональные корпорации подразделяются на три группы: однациональные ТНК, многонациональные корпорации и международные корпоративные союзы. Каждая из этих групп представлена в мировой индустрии туризма. К первой группе относятся ТНК с однациональным акционерным капиталом и характером контроля над деятельностью всей компании. Эти ТНК осуществляют деловую активность в других странах через сеть филиалов и дочерних компаний, самостоятельно производящих и сбывающих продукцию. В индустрии туризма такие ТНК получили широкое распространение.

Вторую группу международных корпораций образуют многонациональные ТНК. Эти фирмы являются международными не только по ареалу их деятельности, но и по контролю над ними. Они объединяют компании разной национальной принадлежности (двух и более

стран) на производственной и научно-технической основе. Многонациональные ТНК не оказывают столь сильного влияния, как однопациональные, потому, что в этом случае ни одна из сторон не доминирует в производстве.

Третья группа международных корпораций включает международные корпоративные союзы, которые чаще всего предстают в виде консорциумов. Это организационная форма временного объединения предприятий, организаций, учреждений для осуществления капиталоемкого проекта или для совместного размещения займа. Обязанности членов консорциума, доля каждого из них в затратах и ожидаемой прибыли, а также формы участия в реализации проекта определяются соглашением о консорциуме. Консорциум несет солидарную ответственность перед своими заказчиками. По достижении поставленной цели консорциум прекращает свою деятельность или преобразуется в иной вид договорного объединения.

Современные туристские ТНК представляют собой крупные диверсифицированные комплексы с широким участием банковских учреждений. Под единым финансовым контролем они объединяют предприятия, расположенные в разных странах мира и относящиеся к разным отраслям экономики и секторам индустрии туризма. Переход к сложной конгломеративной структуре усиливает экономические позиции туристских ТНК, придавая им большую устойчивость и обеспечивая преимущества в конкурентной борьбе.

Настоящий этап развития туристских ТНК характеризуется обострением конкуренции между ними и, вместе с тем, возникновением взаимоотношений сотрудничества в рамках стратегических альянсов. Эти новые организационные формы в индустрии туризма нацелены на согласование и координацию усилий в решении самых разных задач, встающих перед туристскими компаниями: в проведении маркетинговых исследований, разработке, производстве и сбыте туристских продуктов, а также профессиональной подготовке кадров. В отличие от традиционных межфирменных договоров, стратегические альянсы призваны обеспечить долгосрочные конкурентные преимущества для компаний — участниц альянса в рамках глобальной стратегии их деятельности.

На мировом рынке услуг существуют многочисленные ограничения для иностранных инвесторов и экспортеров услуг. Транснациональные компании, доминирующие на этом рынке выступают за либерализацию сферы услуг, в том числе политики по отношению к их зарубежным филиалам. В настоящее время на внутренних национальных рынках увеличивается число компаний, занимающихся туризмом. Это неизбежно приводит к тому, что большая часть прибыли от международного туризма достается иностранным компаниям.

Изменить неблагоприятную ситуацию можно с помощью стратегии синергизма, т.е. путем создания новых моделей организации и управления туристской индустрией, вобравших в себя последние достижения теории и практики глобального хозяйствования и управления. Под стратегией синергизма понимают также стратегию получения конкурентных преимуществ за счет соединения двух или большего числа организаций в одних руках. Синергетическая теория не утратила актуальности до сегодняшнего времени. Значение этой стратегии заключается в том, что она помогает получить большую рентабельность производства при взаимосвязи организации, чем в ситуации, когда управляются раздельно. Однако главной опасностью данной стратегии является недостаток гибкости, а также возможные компромиссы и задержки в принятии решений при создании и функционировании организаций, получившихся в результате слияний.

Глобализация позволяет фирмам осуществлять экономию на масштабе производства за счет стандартизации товаров и услуг, использовать преимущества мирового маркетинга. Глобальный рынок – это межнациональный рынок, спрос на котором можно удовлетворить предложением одного базового товара, поддерживая этот спрос инструментами продаж и маркетинга. Основная идея глобализации заключается в определении общих характеристик рынков и целевых групп потребителей, не зависящих от особенностей отдельных стран.

Глобализация бизнеса в рамках туристской организации способствует формированию сильных конкурентных позиций по сравнению с организациями-конкурентами.

Конкурентные преимущества организации зависят от возможности использования многих факторов: доступ к дешевым ресурсам; национальное стимулирование инвестиций; преодоление торговых барьеров; доступ к стратегически важным рынкам сбыта и других.

Глобальные туристские объединения образуются путем слияний, приобретений и поглощений туристских организаций. Во многих европейских странах происходит глобальный дележ рынка путем приобретения компаний. Для индустрии туризма, как и для других отраслей, характерен выход процесса концентрации предприятий за пределы национальных границ путем создания транснациональных корпораций.

Для проведения эффективной политики зарубежного инвестирования туристские организации должны учитывать возможности и уровень конкурентоспособности предлагаемых туристских услуг, наличие управленческого опыта, эффективность производства, размер фирмы и уровень концентрации, инвестиционный климат принимающей страны (политическая и социально-экономическая стабильность, состояние и перспективы развития экономики в целом и интересующих инвестора отраслей).

Поставленные туристской организацией цели и учет факторов, характеризующих эту организацию, экономику и политику принимающей страны, позволяет ей выбрать то направление деятельности, которое при более низких издержках производства приносит дополнительную прибыль.

Таким образом, процессы глобализации приводят к тому, что туристские организации с целью повышения эффективности своей деятельности наряду с использованием имеющихся факторов производства турпродуктов или услуг должны также уделять внимание следующему:

- обеспечению прочных позиций туристской организации в ценовой конкуренции в глобальном масштабе;
- активной инновационной деятельности туристских организаций, постоянному совершенствованию продукции;
- использованию современных информационных технологий для продвижения своей продукции на рынок;
- формированию известной торговой марки организации, поддержанию ее имиджа, завоеванию признания у потребителей.

В перспективе конкурентные преимущества будут обеспечены только тем организациям индустрии туризма, которые будут способны на равных бороться за потребителя с иностранными компаниями как на внутреннем, так и на внешнем рынке.

Литература

1. Жукова М.А. Индустрия туризма: Менеджмент организации/ М.А. Жукова – М.: Финансы и статистика, 2002. – 200 с.
2. Данильчук В.Ф. Мировой рынок услуг турбизнеса/ В.Ф. Данильчук – Донецк: ДИТБ, 2000. – 146 с.
3. Харрис Г. Стимулирование международного туризма в XXI веке/ Г. Харрис, К.М. Кац – М.: Финансы и статистика, 2000. – 216 с.

УДК 331.108(043)

Перепада Ф. Л., старший викладач

КАДРОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕНЕЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сучасна кадрова політика підприємства складається і з багатьох напрямів управлінської стратегії, що поєднуються навколо одного із найважливіших ресурсів організації – людських, та забезпечує виконання основних цілей шляхом найефективнішого використання свого потенціалу. Загалом кадрова політика - це комплекс заходів, пов'язаних із плануванням, відбором, розташуванням, оцінкою та розвитком

кадрового складу організації з метою вирішення основних організаційних задач. Основними цілями сучасної кадрової політики є :

- своєчасне забезпечення організації персоналом необхідної якості й у достатній кількості;
- забезпечення умов реалізації передбачених трудовим законодавством прав і обов'язків громадян;
- раціональне використання трудового потенціалу;
- формування і підтримання ефективної роботи трудових колективів;
- проведення своєчасної атестації персоналу та впровадження нових технологій управління;
- сприяння розвитку особистого та колективного потенціалу та забезпечення ефективного та раціонального використання ресурсів організації.

Кадрова політика організації є невід'ємною частиною її менеджменту та здійснює двосторонній вплив на всі підсистеми управління: кадрову, технічну, фінансову, господарську, тощо. Характер цього впливу визначається, насамперед, особливостями обраної керівництвом організації кадрової політики, як інструменту впливу на внутрішнє та зовнішнє організаційне середовище.

Основні різновиди кадрової політики:

- політика добору кадрів;
- політика професійного навчання;
- політика праці;
- політика формування кадрових процедур, політика соціальних відносин.

Кожен із даних видів кадрової політики спрямований на конкретну ціль, досягнення якої обумовлює характер впливу керуючого суб'єкту на систему управління організацією. Розвиток нових форм кадрової політики забезпечує ефективне протікання процесу адаптації організації до внутрішніх та зовнішніх змін у оточенні. На будь-якому, особливо переломному етапі функціонування суспільства одним із найважливіших факторів його розвитку та прогресивного поступу була і залишається кадрова політика, яка визначає основний зміст і характер усіх видів соціального управління в державі і на підприємстві.

Розробка, прийняття і реалізація державної кадрової політики у сучасній Україні обумовлені необхідністю суттєвої активізації та підвищення ефективності здійснення соціально-економічних, політичних і інших реформ українського суспільства, значного вдосконалення механізму його управління. Нерідко при широкому розумінні кадрової політики необхідно звертати увагу на особливості реалізації власних повноважень та стилю керівництва. Не на пряму це знаходить своє відображення в філософії організації, колективному договорі та правилах внутрішнього розпорядку. Звідси можна бачити, що всі заходи по роботі з кадрами – вибір, складання штатного розкладу, атестація, навчання, просування – можуть плануватися раніше та узгоджуватися зі стратегічними цілями та поточними задачами організації.

За своїм складом кадрова політика має таке коло проблем:

- цілеспрямоване, планомірне та збалансоване формування та підготовка кваліфікованих робітників, постійне підвищення їх професійної майстерності, всебічна освіта та постійне виховання кадрів.
- розподіл та перерозподіл робітників за сферами зайнятості, регіонами країни та видами професійної діяльності.
- раціональне використання кадрів, моральне та матеріальне стимулювання їх діяльності, розвиток спеціальних вмінь, формування задоволеністю праці,
- контроль за діяльністю кадрів, формування та розвиток комплексної системи керування людськими ресурсами.

Кадрова політика охоплює всі сфери діяльності підприємства та забезпечує взаємозв'язок між процесом планування управлінського впливу та безпосередньо його

реалізацією завдяки використанню потенціалу людських ресурсів та відіграє головну роль в системі менеджменту організації. Саме тому кадрова політика підприємства є об'єктом концентрації значних управлінських зусиль спрямованих на підвищення ефективності менеджменту організації в цілому.

Література

1. Кибанов А.Я. Основи управління персоналом: Учебник./ А. Я.Кибанов- Москва.:ИНФРА – Москва, 2002.- 304 с.
2. Щёкин Г.В. Теория и практика управления персоналом: Учеб.- метод. пособ. /Г.В.Щёкин. – 2-е изд., стереотип. – К.:МАУП, 2003.-280 с.
3. Управление персоналом. Учебник для вузов / Под ред. Т.Ю.Базарова, Б.Л.Ерёмина. – 2-е изд.- М.: ЮНИТИ, 2002- 560 с

УДК 338.48 (477.62-2)(043)

Соколова К. О., асистент

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Донецька область володіє значним природними та історико-культурними ресурсами, які є передумовою розвитку туризму та рекреаційної сфери. На території області розташовано близько 24 тис. пам'яток історії, культури, археологічних і культурних пам'яток. Площа природно-заповідного фонду області на початок 2011 р. становила 80,8 тис. га, а кількість об'єктів - 110 одиниць. До складу природно-заповідного фонду області входять відділення Українського степового природного заповідника, Національний природний парк «Святі Гори»; ботанічний сад НАН України; 6 регіональних ландшафтних парків, 51 заказник, 36 пам'яток природи, 13 заповідних урочищ.

Важливою передумовою розвитку туристично-рекреаційної сфери є інфраструктура. Станом на 1 січня 2011 р. в області діяло 79 підприємств готельного типу, з них 56 готелів, 2 мотелі, 2 готельно-офісні центри, 12 гуртожитків для приїжджих і 7 підприємства іншого типу. По кількості готельних місць Донецька область знаходиться на сьомому місці після м. Київ, АР Крим, Дніпропетровської, Миколаївської, Львівської і Одеської областей. У готелях області переважають двомісні (35,6% від загальної кількості номерів) та одномісні (33,1%) номери. На номери класу «люкс» або «напівлюкс» припадає 22,3% номерного фонду області, решта - становлять номери з кількістю місць від трьох і більше. Одночасно за 2007 р. кількість „зіркових» готелів збільшилося з 7 до 9, що надає змогу отримувати більш якісні послуги на рівні світових вимог і стандартів.

Готельні підприємства розташовані у 27 населених пунктах. Їх основна частина зосереджена в обласному центрі й у великих містах. Так, у 2011 р. м. Донецьку функціонувало 22 підприємства готельного типу з одноразовою місткістю 2022 місця, м. Маріуполі - 8 готелів на 677 місць та у м. Горлівці - 6 готелів на 527 місць. Одночасно в невеликих містах та районах області спостерігаються негативні тенденції щодо розвитку готельного господарства. Там де йде згортання готельного бізнесу. У малих містах м. Констянтинівка та В.-Новосілівка розташовано найменша кількість підприємств готельного типу. Така ж ситуація спостерігається й у Новоазовському районі, де діє 1 підприємство готельного типу. Починаючи з 2000 р., припинили своє функціонування готелі та інші місця тимчасового проживання у м.Дзержинськ, м.Димитров, м.Красний Лиман, м.Селидове, м.Шахтарськ. Одночасно в цілому по області у 2010 р. 10 підприємств готельного типу області не займалися обслуговуванням туристів.

Донецька область володіє розгалуженою мережею закладів ресторанного господарства - ресторанами, кафе, барами, їдальнями і постачальниками готової їжі. Проте їх кількість скорочується навіть по великих містах області. В цілому по Донецькій області за період 2004-2011 рр. кількість об'єктів ресторанного господарства зменшилась у 1,5 рази. Найбільш

значним є скорочення у м. Докучаєвськ (в 10 разів), м. Сніжне та м. Держинськ (більш ніж у 7 разів), м. Жданівка (2,7 рази) та у м. Артемівськ (в 1,8 рази).

Значно (практично у 1,5 рази) скоротилась по області й мережа об'єктів роздрібною торгівлі. Найбільш відчутно у м. Сніжне (у 1,8 разів) та м. Жданівка (більш ніж у 2 рази).

За кількістю санаторно-курортних та оздоровчих закладів Донецька область займає 2 місце після АР Крим серед регіонів України. Проте їх кількість протягом 2004-2011 рр. скоротилась практично у 1,5 рази и на початок 2012 р. становила 367 санаторно-курортних і оздоровчих закладів. Найбільша кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів розташована у Першотравневому районі (близько 40%), м. Красний Лиман (майже 23%), Новоазовському районі (більше 9%) та м. Слов'янськ (більше 8%). Проте значна частка цих закладів у 2011 р. не працювала із-за відсутності коштів на експлуатацію, дозволу на експлуатацію СЕС, або перебувала на капітальному ремонті. Стимулом розвитку санаторно-курортної сфери і поліпшення якості пропонованих послуг санаторно-курортними і оздоровчими установами області є їх фінансова незалежність і надані пільги. Більшість з них перебувають на самостійному балансі і звільнені від земельного податку.

В області розвинуті всі види транспортного сполучення - автомобільне, повітряне, залізничне та морське. На території Донецької області розташовано 3 аеродроми: міжнародний аеропорт Донецьк, пасажирсько-транспортні аеродроми у м. Маріуполь та м. Краматорськ. Сприяє розвитку автомобільного туризму розвинута мережа автозаправних станцій, яка має тенденцію до подальшого розвитку. Довжина автомобільних доріг з твердим покриттям залишається практично не змінною, проте протягом періоду 2004-2010 рр. значно скоротилась їх обладнання стоянками і місцями відпочинку учасників дорожнього руху (практично в 1,1 рази), туалетами (більше ніж в 1,3 рази), придорожніми криницями та питними джерелами (більше ніж в 1,1 рази). За цей період залишається незмінним їх обладнання автопавільйонами та автобусними зупинками.

На території Донецької області функціонують 23 музеї, значна кількість яких розташована по містах та районах області: у м. Горлівка - 3, Краматорськ, м. Маріуполь, м. Слов'янськ по 2 музеї тощо. Значна їх частка - історичні та мистецькі. Кількість предметів основного фонду музеїв постійно поповнюється, разом з тим значна їх частка потребує реставрації.

Однією з найгостріших проблем області є стан повітряного басейну. Найбільшими забруднювачами повітря являються підприємства вугільної промисловості, чорної металургії, теплові електростанції. У 2011 р. щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр території області склала 62,4 т, що практично у 8 разів більше, ніж у середньому по Україні, та у декілька разів вище, ніж в інших промислово-розвинутих регіонах країни - у 1,8 рази ніж у Дніпропетровській області, у 3,1 раз ніж у Луганській, у 7,3 рази - ніж в Запорізькій та у 12,2 рази - ніж у Харківській. Значними та постійно зростаючими є викиди шкідливих речовин навіть у рекреаційних зонах області - Красному Лимані та на узбережжі Азовського моря. З метою охорони атмосферного повітря від забруднення шкідливими речовинами у 2011 р. підприємства було здійснено заходи, на впровадження яких було витрачено 140,8 млн.грн. Це сприяло зменшенню викидів шкідливих речовин в повітряний басейн регіону в обсязі 8,9 тис.т, що становить 131,9% від очікуваного.

Незадовільна ситуація залишається й з забрудненням водних ресурсів Донецької області. Область займає перше місце в країні по скиду забруднених стічних вод. Загальний обсяг скинутих в поверхневі об'єкти стічних вод у 2011 р. становив 1697 млн.куб.м, що на 2,7% більше, ніж у 2010 р. Постійно зростає кількість скинутих стічних вод без очищення. Так, 2011 р. в Азовське море було скинуто стічних вод без очищення в 3,6 рази ніж у 2004 р, в р. Кальміус - більш ніж у 1,5 рази. Одночасно спостерігаються позитивні тенденції зменшення кількості їх скидання в р. Сіверський Донець, р. Лугань, р. Міус, р. Кринка. Проте перелік окремих забруднюючих речовин, що надходять в Азовське море та річки

області зі стічними водами залишається небезпечним. Це - нафтопродукти, сульфати, хлориди, нітрати, синтетичні ПАР, залізо.

Одним з найбільш вагомих факторів забруднення навколишнього середовища області і негативного впливу на всі компоненти довкілля є відходи, що утворилися внаслідок виробничої діяльності підприємств. У 2011 р. в області утворилося 807,1 тис.т небезпечних відходів, що становить майже третину (31,2%) загального обсягу по Україні і на 15,3% більше, ніж у попередньому році. Найбільша кількість небезпечних відходів у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств у 2011 р. незалежно від класу небезпеки зосереджена у м. Макіївка (5186421,3 т), м. Донецьк (216005,2 т), м. Дружківка (159934,3 т.), м. Маріуполь (170048,0 т). Позитивним є той факт, що захоронення відходів не стосується рекреаційних територій області, проте фактори міграції токсичних речовин призводять до забруднення підземних та поверхневих вод, атмосферного повітря, земельних ресурсів області в цілому.

Найбільш вагомими перешкодами розвитку туризму та курортно-рекреаційної діяльності в Донецькій області є:

- неефективне використання рекреаційних ресурсів області та гостра необхідність їх збереження;
- несформованість позитивного іміджу Донецької області як регіону, який володіє значними туристично-рекреаційними ресурсами;
- недостатня державна підтримка та відсутність комплексного підходу до маркетингу регіонального туристичного продукту;
- відсутність цілісної системи управління туризмом і курортами в містах і районах області;
- різна відомча підпорядкованість об'єктів розміщення туристів, санаторно-курортних, оздоровчих, рекреаційних закладів;
- незадовільний стан значної частини матеріально-технічної бази об'єктів розміщення туристів, санаторно-курортних, оздоровчих, рекреаційних закладів, їх невідповідність європейським і міжнародним стандартам;
- низький рівень, якість і культура обслуговування туристів та рекреантів, їх невідповідність європейським і міжнародним стандартам;
- незадовільний стан туристичної, сервісної, інформаційної інфраструктури в зонах автомобільних магістралей;
- незадовільний стан та подальше руйнування інфраструктури малих міст області; відсутність фінансових ресурсів та стимулів у органів місцевого самоврядування до її утримання та розвитку;
- занепад готельного господарства та згорання готельного бізнесу у малих та середніх містах області;
- скорочення кількості об'єктів ресторанного господарства та роздрібною торгівлі, особливо по малих та середніх містах області;
- скорочення кількості санаторно-курортних і оздоровчих закладів при одночасному зростанні рекреаційних потреб населення;
- накладення інтересів урбанізації (розширення зон промислової і житлової забудови) на розвиток рекреаційної сфери;
- низька ефективність системи регулювання антропогенних і техногенних навантажень; скорочення обсягів лісовідновлення у деяких районах області, що мають рекреаційне призначення;
- незабезпеченість туристичної галузі висококваліфікованими фахівцями; слабка мотивація працездатного населення старопромислових регіонів до перекваліфікації.

Таким чином, підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу Донецької області потребує розробки та провадження низки заходів,

спрямованих на подолання перешкод розвитку туризму та курортно-рекреаційної діяльності в Донецькій області. Серед них найбільш вагомими напрямами:

- здійснити коректування заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму і курортів з урахуванням потреби диверсифікації економічної діяльності регіонів, зменшення ризиків утворення депресивних територій на підставі використання туристично-рекреаційного потенціалу;
- відновлення і покращення природних ресурсних якостей навколишнього середовища, зменшення негативних наслідків господарської діяльності і рекреаційного використання рекреаційних територій;
- формування позитивного іміджу області щодо рекреаційної діяльності; здійснення реконструкції, модернізації та відновлення матеріальної бази рекреаційної сфери Донецької області;
- залучення представників малого та середнього бізнесу в рекреаційну сферу тощо.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО
ПРАВА**

УДК 346(082)

Василенко С. І., старший викладач

**ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНИХ ПАРТНЕРСТВ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.**

В Україні з 2010 року легалізовано поняття державно-приватного партнерства, як одного з видів господарської діяльності. В основі легалізації цього виду співпраці державного та приватного секторів лежить Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 року [1].

Державно-публічне партнерство є досить ефективним та перспективним інструментом економічно-соціального розвитку держави, регіонів та окремих самоврядних одиниць. Такий вид співпраці між державною, регіональною, місцевою владою та бізнесом є, в першу чергу засобом розширення інвестиційного сектору економіки при збереженні контролюючих функцій над об'єктами інвестування.

Слід зазначити, що модель такої співпраці держави та господарюючих суб'єктів не є надбанням української науково-практичної думки. Європейське співтовариство протягом декількох років активно використовує таку форму залучення приватних інвестицій у державний сектор економіки. Відповідно до визначення Європейської комісії, запропонованого у 2003 р., публічно-приватне партнерство можна охарактеризувати як передання приватному сектору частини повноважень, відповідальності та ризиків щодо реалізації інвестиційних проектів, які традиційно впроваджувалися чи фінансувалися публічним сектором. Однак найбільш популярним є визначення державно-приватного партнерства як системи співробітництва, в якій розподіляються ризики між партнерами за принципом кращої спроможності їх нейтралізувати з існуванням узгодженого підходу до поділу винагород.

В країнах-учасниках Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) публічно-приватне партнерство розглядається як один з найкращих засобів розвитку інновацій. Розроблено багато різноманітних форм партнерств, які потребують створення рівних умов співпраці для приватних компаній, університетів і державних науково-дослідних установ у створенні інновацій. Однак ці ініціативи у своїй переважній більшості зведено до провадження сумісних проектів, які повністю або частково фінансуються на грантові кошти відомими західними фондами у межах програм співробітництва. Недоліком таких процесів є невизначеність їх майбутнього, як правило залишається невідомим яким чином вони будуть розвиватися після закінчення термінів грантів.

Внаслідок такої недовготривалості зазначених проектів ОЕСР рекомендує запроваджувати нові форми партнерств у галузі інноваційної діяльності: Програми довгострокових сумісних досліджень, що будуть здійснюватися сумісно приватними підприємствами та державними науково-дослідними організаціями у провідних галузях, а також програма «Про інноваційні державні закупівлі» щодо здійснення державних закупівель шляхом відкритих тендерних процедур для науково-виробничих державно-приватних об'єднань.

Значною проблемою в ЄС залишається відсутність розроблених рамкових документів щодо публічно-приватного партнерства, хоча базові норми, якими регулюються такі відносини, містяться в Договорі про створення ЄС у ст.ст. 43–49 (щодо свободи договорів, взаємного визнання тощо), а також у законодавстві ЄС про державні закупівлі та про концесії.

Необхідність створення загальноєвропейського законодавства щодо регламентації діяльності публічно-приватних партнерств неодноразово ставало темою обговорення на спільних засіданнях Європейської комісії, Європейського Парламенту та відповідних комітетів. У своїх доповідях посадовці ЄС визначають публічно-приватне партнерство, як феномен, що не вкладається у звичайні рамки чинного загально європейського законодавства. Адже це явище не можна розглядати як звичайні закупівлі товарів і послуг для публічних потреб, оскільки

приватний партнер залишається залученим до проекту на достатньо довгий період, він не лише надає допомогу у плануванні та розробці урядових проектів, що є типовим для ЄС, але може організувати фінансування та технічне забезпечення проекту, а також приймає на себе відповідальність за майно або надані послуги. Тому фахівці ЄС і країн-учасниць до цього часу не виробили спільного підходу щодо регулювання публічно-приватного партнерства. Протівниками ідеї спільного регулювання висловлюється чимало аргументів на користь збереження національних підходів. Отже триває так званий нормальний «технічний діалог» [3].

На сьогодні у деяких країнах ЄС а також Канаді, Австралії, Нігерії прийняті окремі закони про публічно-приватне партнерство або про публічно-приватне партнерство в певній сфері (наприклад, Акт про публічно-приватно транспортну Ініціативу в США).

Як свідчить аналіз міжнародної практики, найпоширенішими об'єктами державно-приватного партнерства є житлово-комунальна сфера (виробництво і транспортування електроенергії, водопостачання, експлуатація та благоустрій); будівництво та утримання автошляхів; енергозбереження; експлуатація будівель бюджетного сектору економіки. Серед особливостей механізму забезпечення державно-приватного партнерства можна назвати наступні риси:

- довготривалість відносин між органами державної влади, місцевого самоврядування і приватними партнерами;
- збереження державної та комунальної форми власності на об'єкти з одночасним упровадженням механізмів управління інфраструктурою приватними партнерами;
- відкритість і прозорість діяльності органів державної та місцевої влади щодо визначення приватних партнерів;
- забезпечення надання якісних і здешевлених послуг як показник результативності й ефективності державно-приватного партнерства;
- поєднання ресурсів фінансово-кредитних установ під гарантії органів державної та місцевої влади;
- розподіл ризиків, визначення зобов'язань та відповідальності в договорі державно-приватного партнерства;
- захист інтересів та задоволення потреб громади, контроль за якістю надання послуг приватними партнерами, обговорення та моніторинг проектів за участю громадських організацій.

Література

1. Закон України від 01.07.2010 р. «Про державно-приватне партнерство» // Голос України від 30.07.2010 - № 140.
2. *Варнавский В. Г.* Альянс на неопределенный срок / В. Г. Варнавский // ФельдПочта. – 2004. – № 29. – С. 5-11.
3. Speech by Commissioner Frits Bolkestein Member of the European Commission in Charge of the Internal Market and Taxation , at the 3d annual Public-Private Partnership Global Summit Holland, Noordijk, 08 November 2005: «European Commission's current policy on public-private partnerships and its future projects» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/speeches/021108_bolkestein_en.htm.
4. Государственно-частное партнерство: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / В. Г. Варнавский. – Режим доступа : <http://news.liga.net/pr/NR080293.html>
5. *Бондаренко Е. Ю.* Оптимизация рисков частно-государственного партнерства с участием международных финансовых институтов / Е. Ю. Бондаренко // Экон. науки. – 2008. – № 5. – 140 с.

ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРАЦІ

Попереднє ХХІ ст. століття вперше в історії продемонструвало становлення і розширення міжнародно-правового і конституційного призвання права на працю і свободи праці. Признання державами права на працю в першій половині ХХ ст. привело до подальшого закріплення системи прав людини у сфері праці на різних рівнях міжнародного і внутрідержавного правового регулювання.

Незважаючи на досить детальне закріплення в міжнародних документах та національному законодавстві принципу гендерної рівності, ситуація на сьогоднішній день в Україні з цього питання досить складна. Формування ринкових відносин і ринку праці, процеси первісного накопичення капіталу, депресія соціальних галузей (в яких була зайнята вагомий частка жінок), об'єктивно сприяють дискримінації жінок. На жаль, ми не можемо констатувати, що жінки на практиці мають однакові з чоловіками можливості для реалізації власних прав, які гарантує їм Конституція України. Тому яку б сферу громадського життя ми не аналізували, жінки знаходяться в дискримінованому стані.

Що ж до прав жінок у сфері праці, то вони отримали спеціальне нормативне віддзеркалення в основному міжнародно-правовому акті про недискримінацію жінок - в Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок, прийнятої 18 грудня 1979 р. Принципові норми про ліквідацію дискримінації у сфері праці містяться в Декларації ООН про ліквідацію дискримінації відносно жінок 1967 р. і конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1969 р.), про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок (1979 р.), про захист прав трудящих-мігрантів і членів їх сімей (1990 р.). Принцип заборони дискримінації задекларований у статті 14 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.: «Здійснення прав і свобод, викладених цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин» та у нормах українського законодавства.

У політиці праці повинні враховуватися як ті правові вимоги, які містяться в засадничих нормах, так і тенденції їх розвитку, що проявляються при прийнятті нових актів, що призначаються для подальшого поширення їх дії. По-перше, в міжнародних стандартах, розширюється і конкретизується поняття дискримінації. Стосовно сфери праці «дискримінація» визначається правовим стандартом як всяка відмінність, виключення або перевагу, засновані на ознаках раси, кольори шкіри, статі, релігії, політичних переконань, національної приналежності або соціального походження і що мають своїм результатом ліквідацію або порушення рівності можливостей або звернення відносно доступу до професійного навчання, доступу до праці і до різних занять, а також відносно умов праці (ст. 1 Конвенції № 111, п. 1 Рекомендації № 111).

Стаття 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» закріплює, що жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права і можливості в працевлаштуванні, просуванні по службі, підвищенні кваліфікації і перепідготовці. Також в законодавстві уперше задекларовано «недопущення випадків сексуальних домагань», визначення яких містять Загальні положення Закону.

Держава має право визначити в якості «дискримінації» всяку іншу відмінність, виключення або перевагу, що мають своїм результатом ліквідацію або порушення рівності можливостей або звернення в області праці і занять, по консультації з представницькими організаціями працедавців і працівників. При цьому рекомендується, щоб було визнано, що усі особи повинні користуватися без дискримінації рівністю можливостей і звернення відносно доступу до установ, що відають професійним орієнтуванням і

працевлаштуванням; доступу по власному вибору до навчання і роботи на підставі особистих схильностей до цього навчання або роботи; просування по роботі згідно з їх особистим характером, знаннями і старанням; міцності положення на займаній посаді; плати за працю рівної цінності; умов праці, включаючи робочий час, періоди відпочинку, щорічну оплачувану відпустку, техніку безпеки і охорони здоров'я на підприємстві, а також заходи по соціальному забезпеченню і побутовому обслуговуванню і посібники, що надаються у зв'язку з роботою (п.2 Рекомендації № 111).

Право жінок на працю і на захист від дискримінації задекларовано у законодавстві практично всіх розвинутих держав, але реальне втілювані даних положень у реалії, все ще не відбулося. Л.С. Ржаніцина справедливо відзначає, що неможливо говорити про справжній розвиток людства без врахування гендерного чинника. Тим паче, що жінки практично у всіх країнах складають половину, а то і більше населення. І в той же час сьогодні вони позбавлені багатьох можливостей в економічній і у політичному житті, в порівнянні з чоловіками. Через стереотипні уявлення про чоловіків і жінок в суспільстві зберігається гендерна нерівність. І це, у свою чергу, проектується на трудові стосунки.

Найбільш загальні норми щодо захисту особи від дискримінації можемо знайти в Конституції України. Так, ст. 21 проголошує, що усі люди є рівними у своїх правах, ст. 24, - що громадяни є рівними перед законом, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Одряду варто зауважити, що норма статті 24 Основного Закону суперечить міжнародним стандартам, встановлюючи рівність перед законом лише для громадян. Схожа проблема існує і в Кодексі законів про працю (далі – КЗпП), ст. 2-1 якого регламентує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від окремих дискримінаційних ознак. Звичайно, можуть існувати окремі обмеження щодо іноземців чи осіб без громадянства стосовно реалізації права на працю (зокрема, неможливість працювати державним службовцем, обмеження трудової правосуб'єктності за відсутності дозволу на працевлаштування тощо). Проте, в даному випадку, доцільним було б передбачити, що працівники мають рівні трудові права, а обмеження можуть встановлюватись лише законом. Таким чином, вважаємо, норма щодо рівності трудових прав поширювалась би не лише на громадян України, але й на іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України.

Дискримінація в області праці означає інше і менш сприятливе поводження з людьми із-за властивих їм характеристик, що не мають відношення до їх заслуг або вимог до цієї роботи (раса, колір шкіри, релігія, підлога і інші). Не може вважатися дискримінацією відмінності в зверненні і винагороді, якщо вони засновані на відмінності в продуктивності праці. Деякі працівники і певні види занять відрізняються більшою, в порівнянні з іншими, продуктивністю. Це пояснюється рівнем умінь, кваліфікацією і здібностями : чим він вищий, тим вище трудова віддача і трудові досягнення працівників. Різне відношення, засноване на мірі особистих заслуг тієї або іншої людини і досягнень, таких як талант, знання, вміння, не є дискримінацією. Різні звернення, спрямовані на задоволення особливих потреб окремих осіб, за умови, що їм забезпечуються рівні можливості, не є дискримінаційним. Наприклад, не може вважатися дискримінацією забезпечення працівника з обмеженою працездатністю відповідними можливостями для трудової діяльності або заборона використати працю вагітних жінок на виробництві з шкідливими умовами.

КЗпП не містить терміну «дискримінація», як і норм, які б встановлювали пряму заборону здійснення дискримінаційних дій роботодавцем. Кодекс обмежується вищезазначеною ст. 2-1, регламентованою ст. 22 недопустимістю будь-якого прямого або непрямого обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від окремих дискримінаційних ознак та визначеною ст. 184 заборонаю відмовляти жінкам у прийнятті на роботу з мотивів вагітності або наявності в них дітей. Отже, крім того, що КЗпП дуже обмежено декларує захист від

дискримінації, і в існуючих нормах мова йде лише про заборону дискримінації при укладанні, зміні та припиненні трудового договору. Натомість, дуже часто існує дискримінація саме при прийнятті на роботу, тобто ще до виникнення трудових відносин. Звичайно, існує визначена ст. 22 КЗпП необгрунтована відмова в прийомі на роботу, проте вона не тотожна забороні дискримінації. Крім того, дискримінація може виникати при просуванні по службі, підвищенні кваліфікації, реалізації права на відпустку тощо, що також не регламентовано КЗпП.

Судова практика щодо розгляду спорів по захисту працівників від дискримінації сьогодні фактично відсутня. Головна причина полягає в тому, що довести її наявність, досить складно (особливо на етапі прийняття на роботу), оскільки роботодавці, як правило, вдаються не до відкритої, а до «замаскованої» дискримінації. Деякі країни, наприклад США, пішли шляхом закріплення презумпції вини роботодавця щодо застосування ним дискримінації у трудових спорах даного виду. Проте, в Україні застосування такої практики, на даний момент, вважаємо передчасним. Тим не менше, необхідно спростити (причому, на законодавчому рівні) для працівника доказування наявності в діях роботодавця дискримінації. Наприклад, при відмові в прийомі на роботу доводити лише наявність аналогічної або більш високої кваліфікації порівняно з особою, прийнятою на роботу.

Ще одна проблема – в Україні немає установи, яка могла б провести експертизу щодо наявності чи відсутності факту дискримінації в певних діях осіб. А така експертиза є ефективним способом доказування наявності в діях роботодавця ознак дискримінації.

Судовий захист має ряд недоліків, зокрема – складність, та тривалість судового процесу, а також значна вартість (зокрема, витрати на правову допомогу). У зв'язку з цим актуальним є створення альтернативних можливостей для захисту осіб, що постраждали від дискримінації. Зокрема, зарубіжний досвід свідчить, що досить ефективним може стати адміністративний захист.

Отже, на сьогодні трудове законодавство щодо захисту працівників від дискримінації далеке від досконалості, тому не в змозі забезпечити належну реалізацію статті 55 Конституції України. Необхідно спростити процедуру доказування факту дискримінації; прийняти Трудово-процесуальний кодекс, який би передбачав особливості розгляду трудових спорів щодо захисту від дискримінації; законодавчо врегулювати адміністративний захист. Крім того, вдосконалення потребує КЗпП, зокрема, визначити пряму заборону дискримінації, а також способи захисту працівників при виникненні трудового спору. І, звичайно, потрібно визначити можливі форми самозахисту, який на сьогодні в трудовому праві на законодавчому рівні взагалі не регламентовано.

Подальше закріплення гендерних ідей в правовідносинах сприятиме ефективнішому їх втіленню у фактичних стосунках, оскільки тільки ставши рівноправним суб'єктом правовідносин, жінка зможе стати повноцінною учасницею усіх процесів, які відбуваються в суспільстві. Гендерна рівність більше не буде «окремим питанням» і стане такою, що становить усіх державних програм і стратегічних напрямів розвитку державно організованого суспільства.

Література

1. Європейська конвенція з прав людини. К.: Віпол, 2004. Стр.629.
2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради - 1996. - №30. - ст. 141
3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1971. - (Додаток до №50).
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України - 2005. - № 52. - Ст. 561.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ АРЕШТУ МАЙНА ЯК ЗАСОБУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ

Накладання арешту на майно чи кошти застосовується як засіб забезпечення у майнових позовах.

Поняття арешту майна як заходу до забезпечення позову в чинному процесуальному законодавстві не розкривається. Відповідно до Інструкції про проведення виконавчих дій, затвердженій наказом Міністерства юстиції України 15 грудня 1999 р. №75\5, арешт майна полягає у проведенні його опису, оголошенні заборони розпоряджатися ним, а в разі потреби - в обмеженні права користування майном або його вилученні в боржника та передачі на зберігання іншим особам. Арешт на майно боржника може накладатися державним виконавцем [1].

Крім того, діюче законодавство не визначає вичерпний перелік об'єктів, які можуть виступати предметом арешту. Арешт майна або грошових коштів, що належать відповідачу, полягає в тому, що господарський суд забороняє відповідачу та особам, у яких знаходиться належне йому майно (грошові кошти), розпоряджатися відповідним майном (грошовими коштами). Застосування цієї міри дозволяє запобігти незаконному відчуженню активів товариства. Наприклад, якщо загальні збори акціонерів вирішили схвалити операцію з зацікавленістю, то при оскарженні цього рішення цілком логічно виглядає вимога про арешт майна цього товариства.

Предметом арешту може бути і майно, яке фактично не надійшло у володіння відповідача і знаходиться у третіх осіб, але воно є власністю відповідача. Відповідно до ст.55 Закону України від 21.04.1999 р. № 606 «Про виконавче провадження» [2] державний виконавець має право звернути стягнення на майно боржника, що перебуває в інших осіб, а також на майно та кошти, що належать боржнику від інших осіб. Зазначені особи зобов'язані подати на запит державного виконавця у визначений ним строк відомості про належне боржнику майно, що перебуває в них, та майно чи кошти, які вони мають передати боржнику. Після надходження від зазначених осіб відомостей про наявність майна боржника державний виконавець описує таке майно, вилучає його і реалізує у встановленому цим Законом порядку. У разі якщо особа, в якій перебуває майно боржника, перешкоджає державному виконавцю в його вилученні, таке майно вилучається державним виконавцем у примусовому порядку. Але застосування цього правила щодо арешту на майно, яке є власністю відповідача та знаходиться у третіх осіб, як засобу забезпечення позову не уявляється можливим. Тому що застосування такого заходу до забезпечення позову, як арешт майна відповідача не позбавляє його права власності, а лише забороняє здійснювати розпорядження щодо відповідного майна до вирішення спору по суті [1].

У разі застосування цього засобу відповідно майна, яке знаходиться у інших осіб, треба використовувати наступні правила:

1. Державний виконавець має право звернути стягнення на майно боржника, що перебуває в інших осіб, а також на майно та кошти, що належать боржнику від інших осіб. Зазначені особи зобов'язані подати на запит державного виконавця у визначений ним строк відомості про належне боржнику майно, що перебуває в них, та майно чи кошти, які вони мають передати боржнику.

2. Після надходження від зазначених осіб відомостей про наявність майна боржника їх інформують про те, що за їх бажанням вказані особи можуть стати зберігачами майна боржника, про що складається акт опису, копія якого видається боржнику, стягувачу, зберігачу.

3. Заборона розпорядження майном боржника стосується не лише того майна, яке знаходиться у інших осіб, але і того майна боржника, яке може бути отримане ними в майбутньому.

4. Стягнуті з третіх осіб грошові кошти повинні ними перерахуватися на депозитний рахунок органу державної виконавчої служби.

Таке формулювання може забезпечити збереження існуючого положення сторін до вирішення спору та можливість здійснювати відповідачем господарську діяльність (наприклад, при існуванні договорів позики, оренди транспортних засобів, приміщення тощо).

Література

1. Інструкція про проведення виконавчих дій, затверджена наказом Міністерства юстиції України 15 грудня 1999 р. №75/5 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0865-99>
2. Закон України від 21.04.1999 р. № 606 «Про виконавче провадження» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=606-14>

УДК 352.07(477):340.147(043)

Квач С. С., старший викладач

ДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У ЯКОСТІ ДЖЕРЕЛ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Відповідно до частини 2 статті 9 Конституції України, Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Іншими словами, процедуру укладання та ратифікації не повинні проходити міжнародні договори, положення яких суперечать Конституції [1]. Стаття 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» вказує, що перевірка відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, є однією з задач Конституційного Суду України [2]. Стаття 199 Регламенту Верховної Ради України, надає право Верховній Раді на перенесення розгляду законопроекту про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України до одержання Верховною Радою висновків Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародного договору Конституції України [3]. Проте положення щодо процедури звернення до Конституційного Суду і до сьогодні не знайшли відображення в жодному акті законодавства України. Така прогалина виявляється благодатним ґрунтом для доктринальних пропозицій, щодо доповнення законодавства відповідними положеннями. Так, О. А. Назаренко запропонувала доповнити статтю 9 Закону України «Про міжнародні договори України» наступним пунктом: «Під час розгляду законопроекту про ратифікацію міжнародного договору України, Верховна Рада України має право звернутися до Конституційного Суду України для надання висновку щодо конституційності міжнародного договору України, поданого на ратифікацію». Відповідними положеннями пропонується також доповнити і Закон України «Про конституційний Суд України»[4, 139].

Ми такої пропозиції не розділяємо, більш за це, така пропозиція не відповідає Конституції України, адже відповідно до її статті 151, Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість[1].

Ми пропонуємо в такій ситуації інший підхід. Відповідно до частини 2 пункту 3 статті 4 Закону України «Про міжнародні договори України»: «пропозиції про укладення міжнародних договорів України подаються після проведення Міністерством юстиції України

правової експертизи щодо відповідності проекту міжнародного договору Конституції та законам України»[5]. Тобто, враховуючи, що відповідно до положення про Міністерство юстиції України, проводячи правову експертизу проектів міжнародних договорів України, саме Міністерство юстиції зобов'язано готувати висновки щодо здійснення внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання чинності такими договорами, а також юридичні висновки, інші матеріали, необхідні для набрання чинності міжнародними договорами України [6], вважаємо що звернення до Конституційного Суду України повинно подаватись за ініціативою Міністерства юстиції Кабінетом Міністрів України. Після надання Конституційним Судом України висновків, вони повинні додаватись до пакету документів, що подається на ратифікацію.

Ратифіковані міжнародні договори набирають чинності у терміни вказані у законі про ратифікацію та становляться частиною національного законодавства. До договорів, що відповідно до закону не потребують ратифікації, Україна може приєднатись шляхом затвердження.

Затвердженню, відповідно до Закону «Про міжнародні договори України», підлягають міжнародні договори України, що не потребують ратифікації, якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України. Затвердження міжнародних договорів здійснюється Президентом України або Кабінетом Міністрів України шляхом прийняття відповідного нормативно-правового акту.

Президент України затверджує відповідним указом міжнародні договори, які:

- укладаються від імені України;
- укладаються від імені Уряду України, якщо такі договори суперечать актам Президента України.

Кабінет Міністрів України здійснює затвердження, шляхом прийняття постанови, міжнародних договорів які:

- укладаються від імені Уряду України, крім тих, затвердження яких є прерогативою Президента України;
- міжвідомчих договорів, якщо такі договори встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Кабінету Міністрів України.

Положення частини 2 статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України», закріплюють принцип примату міжнародного права: «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору». Звідси можемо побачити пряму залежність юридичної сили міжнародного договору, від способу приєднання до нього Україною. Тобто, договір, що був ратифікований шляхом прийняття Закону, має юридичну силу вищу за Закони України, відповідно міжнародний договір затверджений указом Президента України є вищим за будь-які підзаконні акти. При цьому варто зазначити, що ні Конституція ні законодавство України не дають нам чіткої ієрархії співвідношення міжнародного договору із національним законодавством.

Спроба вирішення цієї прогалини була зроблена законодавцем декілька разів, в перший раз 13 січня 2000 року, коли Верховна Рада прийняла Закон «Про нормативно-правові акти». Проте Президент Закон не підписав та направив до парламенту свої численні зауваження щодо його змісту. Трохи пізніше, 14 вересня 2000 року Парламент України прийняв Закон «Про закони і законодавчу діяльність», щодо якого Президент наклав вето та також повернув до Верховної Ради на повторний розгляд. Президентом було запропоновано скасувати його та підготувати проект єдиного кодифікованого закону про закони та інші нормативно-правові акти. Відповідні розробки одразу декількох редакцій законопроектів було зроблено та 20 квітня 2011 року, постановою Верховної Ради України, було прийнято за основу проект Закону України про нормативно-правові акти[7].

Цікавий підхід закладено в указаному законопроекті, щодо юридичної сили міжнародних договорів, вивчаючи положення статі 8 якого, можна зазначити, що виділені шість груп договорів, займають місця проміж визначених сходинок ієрархії національних джерел права. Так:

Перша група - чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, мають вищу юридичну силу, ніж нормативно-правові акти 2 - 12 сходинок зазначеної ієрархії.

Друга група - міжнародні договори України, затвердження чи прийняття яких або приєднання до яких відбулося у формі указу Президента України, займають місце між другою та третьою сходинкою.

Третя група - міжнародні договори України, що укладаються від імені Уряду України, затвердження чи прийняття яких або приєднання до яких відбулося у формі указу Президента України, також займають місце між другою та третьою сходинкою.

Четверта група - міжнародні договори України, що укладаються від імені Уряду України, затвердження чи прийняття яких або приєднання до яких відбулося у формі постанови Кабінету Міністрів України, за юридичною силою знаходяться між четвертою та п'ятою сходинками.

П'ята група - міжвідомчі міжнародні договори, що укладаються від імені міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, затвердження яких відбулося у формі постанови Кабінету Міністрів України, мають таку ж юридичну силу, як і договори четвертої групи.

Шоста група - міжвідомчі міжнародні договори, що укладаються від імені міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, прийняття яких чи приєднання до яких відбулося у формі нормативно-правового акта цих органів, також за юридичною силою знаходяться між четвертою та п'ятою сходинками.

Не зважаючи на значну критику як положень цього законопроекту, так і необхідності прийняття такого закону взагалі[8], з огляду на проведене нами дослідження слід зазначити, що цей Закон, зіграє важливу роль заповнивши прогалину в законодавстві, щодо встановлення міста міжнародних договорів в національній системі права.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. – К.: Либідь, 2001. – 36 с.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України прийнятий Верховною Радою 16 жовтня 1996 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=422%2F96-%E2%F0>
3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України прийнятий Верховною Радою 10 лютого 2010 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2704-17>
4. Назаренко О.А. Міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України: Дис. канд. Юр. Наук. - 12.00.02. захищена 16.06.06 . / Назаренко Олена Аркадіївна; наук. кер. В. Ф. Погорілко. – К.: НАНУ, 2006. – 223 с.
5. Про міжнародні договори України: Закон України прийнятий Верховною Радою України 29 червня 2004 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1906-15&c=1>
6. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 6 квітня 2011 р. // Офіційний вісник Президента України від 18.04.2011 - 2011 р.- № 9. - Ст. 548
7. Постанова Верховної Ради України № 3428-VI «Про законопроекти про нормативно-правові акти», від 20 травня 2011 року. - [електронний ресурс]. – режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/>
8. Мірошниченко А. М. Чи потрібен Закон України «Про нормативно-правові акти»? / А. М. Мірошниченко, Ю. Ю. Попов // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 362–372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09mamnpa.pdf>

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ В ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ КРАЇН.

Після прийняття Господарського кодексу України (далі ГКУ) N 436-IV від 06.01.2003р. та правової регламентації агентських відносин у сфері господарювання (ст.295 -305 ГКУ) перед юристами науковцями постало ряд проблем, пов'язаних з визначенням місця агентського договору в системі господарських (цивільних) договорів та ґрунтовний аналіз окремих його елементів. Одним з шляхів цього є вивчення норм про агентський договір в праві іноземних країн, що дозволить більш чітко з'ясувати правову природу агентського договору та визначити його найбільш характерні риси. Це також є важливим, виходячи зі значного поширення посередницьких відносин в праві України, що передусім пов'язано з розвитком ринкових відносин і становленням посередницької діяльності як однієї із форм підприємництва. Так, з'явилися і успішно діють різноманітні агентства, спектр послуг яких є досить широким. Наприклад, виникла необхідність у купівлі-продажу нерухомості, особа, зацікавлена у цьому звертається до агентства нерухомості, де ріелтор залюбки запропонує різноманітні варіанти купівлі-продажу житла чи іншого майна. Не можете влаштуватися на роботу звертаєтесь до кадрового агентства, важко вступити до шлюбу до ваших послуг шлюбні агентства, тощо. Всі ці агентства діють на підставі укладених між ними та клієнтами агентського договору, який регулює права та обов'язки сторін. Все це дозволяє стверджувати, що агенти займають значне місце у життєдіяльності майже кожного громадянина, дозволяючи ним зберегти чимало часу та коштів.

В цій роботі, автор розгляне проблеми суб'єктного складу агентських відносин та особливості форми укладення агентського договору. Питання про суб'єктний склад агентських відносин не є дискусійним. Як у англо-американському праві, так і у країнах континентальної правової системи в якості принципала і агента можуть виступати фізичні та юридичні особи[1, с.316-317]. Цікаво, що у праві Великобританії для укладення агентського договору як з боку агента, так, і принципала не вимагається наявності повної дієздатності. Так, як було встановлено у рішенні по справі *Форман проти Г.В. Рай* (1878р.) неповнолітній може бути агентом, хоча його недієздатність може слугувати певним захистом від відповідальності перед принципалом. Що стосується неповнолітнього принципала, то він може укласти через свого агента тільки ті договори, які не виходять за межі дієздатності принципала (справа *Г.(А) проти Г. (Т)*, 1970р.)[2, с.29]

В праві України, склалася інша ситуація комерційним агентом може бути суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа), який за повноваженням, оснований на агентському договорі, здійснює комерційне посередництво. (ч.2. ст. 295 ГКУ). Цим, український законодавець підкреслює підприємницьку природу діяльності комерційного агента, яка направлена на отримання певного прибутку. У цьому плані, можна стверджувати, що в господарському праві України комерційним агентом може бути лише спеціальний суб'єкт, а саме суб'єкт господарювання. При цьому не є комерційними агентами підприємці, що діють хоча і в чужих інтересах, але від власного імені. (ч.3. ст. 295 ГКУ). Такі обмеження, на думку автора, пов'язані з тим, що агентський договір отримав правову регламентацію у Господарському кодексі України, а не у Цивільному кодексі, як це відбулося в іноземних країнах континентальної правової системи.

Крім того, у прецедентному праві відсутні спеціальні правові норми, які забезпечують охорону інтересів агентів. В праві Великобританії і США принципал і агент розглядаються як рівноправні суб'єкти права, незважаючи на те, що агенти знаходяться у положенні економічно залежних осіб від принципалів[3,с.107]. Але, теза про нерівноправне положення сторін у агентському договорі не відповідає дійсності. Оскільки, в країнах з ринковою економікою неухильно додержуються принципу

свободи договору в зв'язку з чим про нерівноправне положення принципала і агента не може бути і мови. Крім того, не слід забувати що агент - це самостійний і незалежний суб'єкт права, який при укладенні агентського договору керується перед усім особистими інтересами. Отже, на думку автора, агент і принципал - рівноправні сторони агентського договору, а те що агент діє за вказівками і рахунок принципала, лише підкреслює специфіку відносин з торгівельного посередництва.

Не менш актуальним є питання про форму агентського договору. Так, в праві російській Федерації закон не містить спеціальних вказівок про форму агентського договору, але як відмічалось у юридичній літературі право на здійснення агентом юридичних дій повинно оформлюватися або дорученням або письмовим договором, де і вказуються повноваження агента[4,с.112]. У Франції навпаки ч.2 ст.1 Декрету від 23 грудня 1958р. "Про торгових агентів" містить однозначну вказівку, що будь-який агентський договір повинен укладатися у письмовій формі. У праві Великобританії та США агентський договір може бути укладений у будь-якій формі. Існування відносин агента і принципала може бути встановлено не тільки на підставі письмової чи усної угоди, а і згідно поведінки принципала, яка дає підстави третім особам припускати його згоду на представництво [3,с.252].

В цілому ж англо-американське право не приділяє належної уваги питанню про форму агентського договору. Це перед усім пов'язано з пануванням звичайного права і розвитком доктрин припущеного чи презюмованого повноваження. Найбільш яскравим прикладом цього є так зване необхідне представництво, коли агентські відносини виникають навіть без згоди принципала.

Що стосується континентального права, то відповідно до ст.13 Директиви ЄЕС № 86/635 з питання про незалежних торгових агентів, яка прийнята Радою Європейської Економічної Спільноти від 18 грудня 1986р. не передбачається якої-небудь обов'язкової форми для вчинення агентських дій. Однак, за проханням принципала чи агента зміст агентського договору, а рівним чином і подальших доповнень до нього повинен бути зафіксований у документі, підписаний іншою стороною[5].

В праві України ж склалася унікальна ситуація, коли підставою виникнення агентських відносин, нарівні з укладенням агентського договору є наступне схвалення суб'єктом господарювання, якого представляє комерційний агент, угоди, укладеної в інтересах цього суб'єкта агентом без повноваження на її укладення або з перевищенням наданого йому повноваження. З чим пов'язаний такий крок законодавця, важко сказати, а тим, більш обгрунтувати. Для українського законодавства, виникнення прав та обов'язків сторін, на підставі наступного схвалення є інститутом не притаманним. Лише в праві Великобританії є подібний інститут, який склався протягом багатьох десятиріч (століть) і відображає особливості розвитку правової системи Великобританії. Більше того, судова практика виробила цілий ряд взаємопов'язаних дій, які є необхідними для схвалення дій агента, на здійснення котрих не було повноважень: 1) принципал повинен існувати у момент здійснення дії; 2) угода повинна бути укладена особою, поведінка якого свідчить про те, що він діє в якості агента; 3) при схваленні принципал зобов'язаний знати про всі істотні умови; 4) принципал повинен мати намір схвалити[6,с.285]. Крім того, деякі автори справедливо виділяють ще одну умову здатність принципала укласти договір особисто[7,с.376]. Якщо ж особа заявляє, що вона укладає договір від свого імені, а ні як агент другої особи, то така угода не може бути схвалена в майбутньому. Але, якщо угода укладається від імені принципала, навіть якщо у агента нема на це повноважень, такий договір може бути схвалений принципалом[8,с.467-468]. Слід підкреслити, що інститут "схвалення" не обмежується рамками договору, а розповсюджується на усі юридичні дії, здійсненні особою у якості агента при відсутності попереднього повноваження. [Там саме] Більше того, повноваження агента в праві Великобританії, класифікуються на певні види, відносно чого змінюється розмір повноважень. Так, фактично надані повноваження бувають трьох видів: а) прямо виявлені; б) припущені; в) очевидні (видимі). Крім того, виділяються

повноваження, що презюмуються, котрі застосовуються лише, якщо агент перевищує надані повноваження і практично не використовується, якщо особа взагалі не мала повноважень по укладенню договору[7, с.377-378].

Враховуючи викладене, автор вважає, що інститут схвалення дій агента передчасно введений в чинне законодавство, навіть просто виходячи з того, що цей інститут є новим для господарського законодавства. Тому, оптимальною для українського законодавства є конструкція, коли єдиною підставою виникнення агентських відносин є агентський договір. Для цього треба виключити ч.2. ст. 296 ГКУ та ст. 298 ГКУ. А, правове регулювання цього питання буде здійснюватися ч.4. ст. 297 ГКУ, згідно якої агентський договір укладається в письмовій формі. У договорі має бути визначено форму підтвердження повноважень (представництва) комерційного агента.

Таким чином, проведення порівняльно-правового аналізу агентського договору в праві України та іноземних країн дозволило виявити певні особливості правового регулювання цього договору та розробити деякі рекомендації по вдосконаленню господарського законодавства України. Зокрема, це стосується уточнення підстав виникнення агентських відносин.

Література

1. Гражданское и торговое право капиталистических государств. Под ред. К.К. Яичкова. - М.: Издательство «Международные отношения», 1966. – 552с
2. Основные институты гражданского права зарубежных стран. Сравнительно правовое исследование. Под ред. В.В. Залесский. – М.: Издательство Норма, 1999. – 698с.
3. Гражданское и торговое право капиталистических стран. Под ред. В.П. Мозолина и М.Ю. Кулагина. – М.: Высшая школа, 1980. – 382с.
4. Гражданское право: В 2т. Т. 2. Полутом 2: Учебник. // Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – 2е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство БЕК, 2000. – 544с.
5. Рябиков С.Ю. Регулирование деятельности торговых агентов в рамках ЕЭС. // Внешняя торговля. – 1989. - №1. – с.37-40
6. Г. Ласк. Гражданское право США. Под ред. и с вступительной статьей Е.А. Флейшиц. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 774с.
7. В. Ансон. Договорное право. – М.: Юридическая литература, 1984. – 464с.
8. Самонд и Вильямс. Основы договорного права. Перевод с англ. С.А. Андрианова и В.В. Зайцевой. Под ред. Е.А. Флейшиц. – М.: Издательство Иностранная литература, 1955. – 704с.

УДК 349

Мішина О. Б., асистент

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ

Право людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля займає центральне місце в системі екологічних прав людини, що зумовлює актуальність наукових досліджень із питань екологічної безпеки людини.

Зазначені питання в екологічному праві залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, потребують подальшого вивчення питання забезпечення реалізації та захисту права людини на сприятливе навколишнє природне середовище. Деякі аспекти цієї проблеми розглядалися в окремих публікаціях вчених – фахівців з екологічного права [1]. Водночас в науці екологічного права бракує системних досліджень питань забезпечення права людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Закріплення у Конституції України (стаття 50) права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права, підняло його на найвищий рівень у системі основних суб'єктивних екологічних прав громадян. В

еколого-правовій літературі це право інколи навіть називається “правом громадян на екологічну безпеку” [2].

Можна виділити три підходи до формування зазначеного права.

Одним з поширених підходів є обґрунтування доцільності реалізації права на сприятливе навколишнє природне середовище як різновиду суб'єктивного права громадян, яке знаходиться під захистом держави [3].

Другий підхід дістав вияв у зафіксованій в еколого-правовій літературі спробі виділення права громадян на здорове навколишнє природне середовище, яке, на думку прибічників цієї ідеї, закріплено в законі і здійснюється у межах загальних правових відносин. Вони вважають, що нормальним способом реалізації цього права є факт проживання особи в незабруднених умовах і споживання безпечних для її здоров'я природних благ [4].

Багато українських і зарубіжних спеціалістів в галузі екологічного і суміжних галузей права є прибічниками визнання формування у системі екологічних прав суб'єктивного права людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, точніше, права на екологічну безпеку, тобто забезпеченої системою права і законодавства юридичної можливості особи реалізовувати у передбачених законодавством формах надані їй повноваження у сфері екологічної безпеки з метою задоволення природних потреб у відповідній екологічній обстановці, що виключає негативний вплив загроз техногенного або природного характеру на здоров'я та життя людини [5].

Безпечне довкілля має характеризуватися насамперед сприятливістю для здоров'я і життя людини та громадянина. Відсутність цієї ознаки свідчить про дискомфортність стану навколишнього природного середовища, про те, що він містить елементи несприятливості, а отже, й небезпеки для людини і громадянина.

Але, без сумніву, більший інтерес становить наукова доктрина «права на здорове навколишнє природне середовище». Адже оздоровлення, реабілітація довкілля — актуальне завдання для будь-якої держави. Проте відкритим залишається питання можливості за нинішніх умов вести мову про забезпечення суб'єктивного права громадян на здорове навколишнє природне середовище. На нашу думку, юридичних підстав для цього існує недостатньо. Нам вбачається, що вказана наукова гіпотеза тяжіє навіть скоріше до категорії бажаного, аніж дійсного.

Принциповим залишається питання, чим характеризується саме здорове навколишнє природне середовище. Реальний стан здорового навколишнього природного середовища характеризується здебільшого екологічними і соціально-медичними показниками, тобто сукупністю природних і соціально-природних факторів, які виключають настання будь-яких генетичних, психологічних, психічних, фізіологічних, патологічних та інших афектів у конкретних природно-соціальних умовах та у процесі життя людини.

Все це дозволяє говорити про доцільність здійснення системи профілактичних заходів, спрямованих на забезпечення сталого здорового (чистого, незабрудненого) навколишнього природного середовища як передумови реалізації права людини на здорове навколишнє природне середовище. Такий підхід відповідає принципу, згідно з яким зазначене право тісно пов'язане з забезпеченням здоров'я і життя людини, які, як і сама людина, її честь, гідність, недоторканність та безпека, визнаються у нашій державі найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України). Ця позиція певною мірою узгоджується з положенням статтею 5 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» про те, що здоров'я і життя людей підлягають державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки.

Усе сказане вище дає підстави стверджувати, що розглядуване нами суб'єктивне право громадян реалізується не у загальних правовідносинах, а у правовідносинах, що складаються у сфері екологічної безпеки. У цих правовідносинах суб'єктами виступають громадяни як уповноважені особи, яким корелюють особливі обов'язки зобов'язаних юридичних і фізичних осіб, котрі здійснюють екологічно небезпечну діяльність, та держави щодо забезпечення

природної безпеки. Такі відносини мають абсолютний характер і займають особливе місце у системі об'єктивно існуючого екологічного права та його складової — права людини на безпечне навколишнє природне середовище та, певним чином, права екологічної безпеки.

Література

1. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук-практ. посіб. – К., 2002. – 332 с.
2. Див., напр.: Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах. – К., 1996. – С. 35–39.
3. Див., напр.: Колбасов О.С. Экология: политика – право. – М., 1976. – С. 85.
4. Див., напр.: Васильєва М.И. Право граждан СССР на здоровую окружающую среду: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1990. – С. 12.
5. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах. – К., 1996. – С. 36.

УДК 346.9

Ніколенко Л. М., к.ю.н., доцент, професор

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

Верховний Суд України переглядає рішення господарських судів виключно на підставі і в порядку, встановлених Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України). Згідно ст. 111-15 ГПК України сторони у справі та Генеральний прокурор України мають право подати заяву про перегляд судових рішень господарських судів після їх перегляду в касаційному порядку.

Заява про перегляд судового рішення в господарських справах із мотивів, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 111-16 ГПК України, може бути подана особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною. Не може бути подана заява про перегляд ухвал суду касаційної інстанції, які не перешкоджають провадженню у справі. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до заяви про перегляд судового рішення, ухваленого за наслідками касаційного провадження. ГПК України у ст. 111-16 встановлює, що заява про перегляд судових рішень господарських судів може бути подана виключно на таких підставах:

1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, внаслідок чого ухвалено різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Стаття 111-17 ГПК України встановлює, що заява про перегляд судових рішень господарських судів подається протягом одного місяця з дня ухвалення судового рішення господарського суду, щодо якого подано заяву про перегляд судових рішень господарських судів, або з дня ухвалення судового рішення, на яке здійснюється посилення, на підтвердження підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 111-16 ГПК України, якщо воно ухвалено пізніше, але не пізніше одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява.

Заява про перегляд судових рішень на підставах, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 111-16 ГПК України, може бути подана не пізніше одного місяця з дня, коли особі, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного.

На підставі ст.111-18 ГПК України заява про перегляд судових рішень господарських судів подається у письмовій формі.

Заява про перегляд судових рішень господарських судів підписується особою, яка подає заяву, або її уповноваженим представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження. Заява про перегляд судових рішень господарських судів подається до Верховного Суду України через Вищий господарський суд України. До заяви

повинні бути додані: 1) копії заяви відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі; 2) копії судових рішень, про перегляд яких подано заяву; 3) копії різних за змістом судових рішень, в яких має місце неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах; 4) копія рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, якщо заява про перегляд судових рішень подається на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111-16 ГПК України.

До заяви додається документ про сплату державного мита та витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. За подання і розгляд заяви на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111-16 ГПК України, державне мито та витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу не сплачуються.

Згідно ст. 111-20 ГПК України заява про перегляд судового рішення господарського суду, яка надійшла до Вищого господарського суду України, реєструється у день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, визначеному автоматизованою системою документообігу суду. Суддя-доповідач протягом трьох днів здійснює перевірку відповідності заяви вимогам ГПК України. У разі якщо заяву подано без додержання вимог статей 111-18 та 111-19 ГПК України, заявник письмово повідомляється про недоліки заяви та строк, протягом якого він зобов'язаний їх усунути.

У разі якщо заявник усунув недоліки заяви в установлений строк, вона вважається поданою в день первинного її подання до Вищого господарського суду України. Повернення заяви на підставах, зазначених у ч. 4 ст. 111-20 ГПК України, не перешкоджає повторному зверненню в разі належного оформлення заяви або на інших підставах, ніж ті, що були предметом розгляду. Вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією у складі п'яти суддів Вищого господарського суду України, яка формується без участі суддів, що прийняли рішення, яке оскаржується, в порядку, встановленому ч. 3 ст. 2-1 ГПК України, тобто з використанням автоматизованої системи документообігу суду. Про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску Вищий господарський суд України протягом п'ятнадцяти днів із дня надходження заяви постановляє ухвалу. Ухвала постановляється без виклику осіб, які беруть участь у справі. Ухвала про допуск справи до провадження або про відмову в такому допуску повинна бути обґрунтованою. Ухвала про допуск справи до провадження разом із заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами надсилається до Верховного Суду України протягом п'яти днів із дня її постановлення. Копія ухвали про допуск справи надсилається разом із копією заяви особам, які беруть участь у справі, а в разі відмови у допуску - особі, яка подала заяву. На підставі ст. 111-22 ГПК України ухвала про допуск справи до провадження разом із заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами реєструється у Верховному Суді України в день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, визначеному автоматизованою системою документообігу суду. Суддя-доповідач протягом трьох днів постановляє ухвалу про відкриття провадження у справі та надсилає її копії особам, які беруть участь у справі. Суддя-доповідач протягом п'ятнадцяти днів із дня відкриття провадження здійснює підготовку справи до розгляду Верховним Судом України.

Згідно ст. 111-23 ГПК України справа розглядається Верховним Судом України на його засіданні. Засідання Верховного Суду України є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів складу Верховного Суду України, визначеного законом. Відкриття судового засідання, оголошення складу суду, роз'яснення права відводу, роз'яснення учасникам господарського процесу їх прав та обов'язків здійснюються відповідно до розділу ГПК України. Після проведення процесуальних дій, зазначених у ч. 3 ст. 111-23, та розгляду клопотань осіб, які беруть участь у справі, суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі про зміст вимог, викладених у заяві про перегляд судових рішень господарських судів, та результати проведених ним підготовчих дій. Особа, яка подала заяву про перегляд судових рішень господарських судів, та особи, які брали участь у справі, у разі їх прибуття у судові засідання мають право надати пояснення з суті заявлених вимог. У разі якщо такі заяви подали обидві сторони, першим дає пояснення позивач. Для з'ясування

сутності норми матеріального права, що неоднаково застосована, можуть заслуховуватися пояснення представників органів державної влади. Неприбуття сторін або інших осіб, які беруть участь у справі і належним чином повідомлені про день, час і місце розгляду справи, для участі у судовому засіданні не перешкоджає судовому розгляду справи.

Після закінчення заслуховування пояснень осіб, зазначених у ч. 5 ст. 111-23, суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

Строк розгляду справи Верховним Судом України не може перевищувати одного місяця з дня відкриття провадження у справі.

Повноваження Верховного Суду України визначені ст. 111-24 ГПК України. За наслідками розгляду справи більшістю голосів від складу суду приймається одна з таких постанов: 1) про повне або часткове задоволення заяви; 2) про відмову в задоволенні заяви.

Судді, які не погоджуються з постановою, можуть висловити окрему думку, що додається до постанови. Постанова Верховного Суду України є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111-16 ГПК України.

Суд задовольняє заяву у випадку наявності однієї з підстав, передбачених ст. 111-16 ГПК України. У разі якщо суд установить, що судові рішення у справі, яка переглядається, є незаконним, він скасовує його повністю або частково і направляє справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції. У разі якщо судові рішення у справі переглядається з підстави, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 111-16 ГПК України, суд скасовує оскаржуване рішення повністю або частково і направляє справу на новий розгляд до суду, який виніс оскаржуване рішення. Постанова Верховного Суду України про задоволення заяви має бути вмотивованою. Верховний Суд України відмовляє в задоволенні заяви, якщо обставини, що стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися. Постанова про відмову в задоволенні заяви має бути вмотивованою. Постанова Верховного Суду України має бути виготовлена та направлена особам, які беруть участь у справі, не пізніше п'яти днів із дня закінчення розгляду справи.

Згідно ст. 111-28 ГПК України рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішеннями Верховного Суду України.

Невиконання судових рішень Верховного Суду України тягне за собою відповідальність, установлену законом.

УДК 316.334.5

Трофімова О. О., старший викладач

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність екологічної культури та екологічного виховання населення полягає в тому, що у центрі уваги сучасного людства існують проблеми взаємодії людини з навколишнім природним середовищем.

Початок XIX ст. характеризується катастрофічною екологічною ситуацією на нашій планеті. Це пояснюється інтенсивним зростанням масштабів забруднення повітря та води, різкого й помітного ослаблення озонового шару планети тощо. Великомасштабні деградації біосфери у численних регіонах світу призвели до біологічних катастроф, алергічних та онкологічних захворювань, загалом – до погіршення якості життя. Нині багато екологічних проблем мають загальносвітовий характер і створюють загрозу подальшому існуванню життя на нашій планеті; суспільство, рослинний і тваринний світ опинилися на межі широкомасштабної деградації. Забезпечення раціонального й ефективного природокористування, відтворення природних ресурсів, охорони навколишнього природного

середовища та екологічної безпеки в сучасних умовах є важливою і невідкладною проблемою всіх держав світу. У наш час докільля як найважливіший природний чинник виробництва і нормального життя людини вкрай потребує з боку людства захисту та охорони від загрозової деградації, тотального забруднення і вичерпання деяких природних ресурсів. Як свідчать дослідження науковців, нині основними забруднювачами є найбільш промислово розвинуті держави. Значні простори забруднені різними хімічними речовинами. Величезні площі орних земель – у катастрофічному стані, а від цього багато в чому залежить життя людей.

У сучасних умовах перед суспільством постає питання про поширення нової форми культури – *екологічної*, головним принципом якої є проектування поведінки суспільства відповідно до законів Природи на основі раціональної екологічної свідомості, відповідальності та актуальних знань про оточуючий світ.

Суспільство зробило значний крок уперед у результаті науково-технічного прогресу, та в більшості випадків це відбувалося за рахунок природи (винайдення ядерної зброї, будівництво атомних електростанцій), а точніше використання її ресурсів. Та сьогодні постає питання “Чи вартий уваги науково-технічний прогрес за рахунок природного регресу?”. На це питання досить чітку відповідь дає Ю.Д. Бойчук “Ніякі досягнення науки і техніки не можна назвати високоморальними, якщо вони завдають шкоди мільйонам людей і всій біосфері. Тому нам конче необхідна екологічна культура та мораль, яка повинна визначити і об’єднати в одне ціле освіту, творчість, науку і практику. Екологічна культура є однією з засад безпечного майбутнього нашої унікальної планети, прогресу людства і щастя кожної людини” [2, с.306].

Для того, щоб з’ясувати основні принципи та показники екологічної культури, необхідно проаналізувати зміст даного поняття. У словнику з екології *екологічна* культура визначається так: “культура всіх видів людської діяльності, так чи інакше пов’язаних з пізнанням, освоєнням і перетворенням природи; складається із знання і нормативів, усвідомлення необхідності їх виконання, формування почуття громадянської відповідальності за долю природи, розробки природоохоронних заходів та безпосередньої участі в їх проведенні. Екологічна культура – складова частина світової культури, якій властиве і глибоке загальне усвідомлення важливих сучасних екологічних проблем у житті і майбутньому розвитку людства” [5, с. 255]. Така інтерпретація досить глибоко розкриває зміст даного поняття, але ті динамічні зміни, що відбуваються у соціоекологічному балансі свідчать про те, що невід’ємним атрибутом екологічної культури в сучасних умовах є не тільки система екологічних знань, принципів та нормативів щодо дбайливого ставлення до природи, але й вміння раціонально оцінювати, аналізувати та вирішувати наслідки попередньої діяльності суспільства, адже неможливо відновити екологічний баланс, не вирішивши попередніх гострих екологічних питань.

В.С. Крисаченко здійснив дуалістичний підхід до інтерпретації *екологічної культури*. Він стверджує, що екологічна культура – це по-перше, “сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу в системі “людина-довкілля”; по-друге, це “теоретична галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та раціональні блоки, як дедалі зростаючого чинника стану біосфери” [4, с. 9]. Важливою умовою досягнення високого рівня екологічної культури є екологізація всіх сфер людської діяльності, яку, на думку В.С. Крисаченко “можна порівняти з такими універсальними зрушеннями, як, наприклад, гуманізація суспільства за часів Відродження, або ж раціоналізація науки і практики Нового часу” [4, с. 9].

Аналізуючи екологічну ситуацію в нашій країні, в це визначення можна внести певне уточнення, що в сучасних умовах екологічна культура повинна сприйматися не тільки як сукупність теоретико-практичних правил, які скеровуються на ефективне вирішення наявних екологічних проблем, а також відзначатися своєю еколого-прагматичною та етико-моральною спрямованістю, основаними на вмінні прогнозувати наслідки діяльності

суспільства зі збереження природи та, на думку М.М. Мусієнко та В.В. Серебрякова, “свідоме засвоєння та оволодіння якою має розпочатися ще з дитинства, одночасно із засвоєнням положень загальної культури” [5, с. 255].

А.О. Вербицький інтерпретував *екологічну культуру* як “сукупність досвіду взаємодії людей з природою, що забезпечує виживання і розвиток людини, відображена у формі теоретичних знань і способів практичних дій у природі та суспільстві, моральних норм, цінностей і культурних традицій” [3, с. 31–36]. Досвід у взаємодії з природою, яким володіє людство на даному етапі власного розвитку, є значним, але його використання зазвичай відбувається в односторонньому напрямку (суспільство намагається знайти шляхи, як вигідно обманути закони природи для задоволення власних потреб), але ми вважаємо, що екологічна культура повинна забезпечувати не просто виживання в природі, а гармонійну взаємодію з нею.

Цікавим є також підхід М.Ф. Реймерса до інтерпретації змісту *екологічної культури*, яку автор визначає як “сукупність знань, вмінь, соціальних та інженерних норм, керуючись якими людина пізнає саму себе (і діє відповідно) як частина природного середовища і як суб’єкт відповідальний перед собою, перед нинішніми та майбутніми поколіннями людей” [5]. Ми погоджуємося з позицією автора, що екологічна культура передбачає індивідуальну відповідальність кожного члена суспільства перед майбутніми поколіннями за власну екологічну діяльність.

У сучасному суспільстві, вважає О.І. Федоренко, екологічна культура характеризується такими показниками: “1) знанням загальних закономірностей розвитку природи та суспільства; 2) розумінням взаємозв’язку їх існування і того, що природа є першоосновою виникнення еволюції людини; 3) визначенням соціальної обумовленості взаємовідносин людини і природи; 4) подоланням споживацького ставлення до природи як до джерела матеріальних благ; 5) вмінням передбачати вплив діяльності людини на біосферу Землі; 6) підпорядкуванням своєї діяльності умовам раціонального природокористування і турботи про довкілля; 7) умінням зберігати сприятливі природні умови” [1, с. 351].

В Україні, як одна із техногенно навантажених країн світу, яка має велику кількість екологічних проблем, формування високої екологічної культури є першочерговим завданням. Для підтвердження можна навести декілька фактів: за даними Держкомстату України, щорічно в повітря, водойми та ґрунти країни надходить від 60 до 100 мільйонів тонн шкідливих речовин. Третина води, що скидається підприємствами в поверхневі води, забруднена понад норму, п’ята частина шкідливих речовин зі стаціонарних джерел потрапляє в повітря, дві третини вироблених токсичних відходів осідає в навколишньому середовищі [1, с. 340].

Ще одним важливим доказом того, що українському суспільству варто замислитися над рівнем власної екологічної культури, є рейтинг України в списку екологічно чистих країн світу, створений на основі соціологічних досліджень впливовим американським журналом *Forbes*. Україна займає тільки 75 місце, тоді як Росія – 28, Грузія – 37, Білорусь – 42, Польща – 43, Іран – 67. Причиною низького індексу якості довкілля (Environmental Performance Index, EPI) в Україні є забруднене повітря, використання пестицидів у сільському господарстві, проблеми з очищенням прибережних вод, низький рівень тривалості життя мешканців, зростання захворюваності населення. Екологічна діяльність, яка спостерігалася до цього, свідчить, що варто змінювати підходи до формування екологічної культури. Не завжди раціональна екополітика призвела до незадовільної екологічної ситуації, основними причинами якої, як вважає Г.О. Білявський, є “1) екстенсивне використання всіх природних ресурсів, яке тривало десятиріччями без урахування здатності екосистем до самовідтворення та самоочищення; 2) адміністративно-командне концентрування на невеликих площах величезної кількості надпотужних хімічних, металургійних, нафтопереробних і військових промислових підприємств і комплексів, інших “гігантів соціалістичної індустрії”, а також прискорена реалізація грандіозних планів про підкорення природи; 3) цілковите нехтування традиціями господарювання, можливостями природи регіонів; 4) використання на

переважній більшості виробництв застарілих технологій та обладнання, низькі темпи модернізації підприємств; 5) невиконання чинних законів стосовно охорони оточуючого середовища й відсутність підзаконних актів для їх реалізації; 6) відсутність дієвого державного контролю за виконанням законів про охорону природи та системи покарань за шкоду завдану довкіллю; 7) у край низький рівень екологічної освіти не тільки у пересічних громадян, а й у керівників підприємств, державних організацій, уряду, низькі екологічна свідомість і культура; 8) відсутність дієвих економічних стимулів для ресурсо- та енергозбереження” [1, с. 339–340].

Таким чином, на основі аналізу різних підходів до інтерпретації змісту екологічної культури, можна зробити висновок, що у сучасних умовах динамічного розвитку суспільства необхідно здійснити його розширення, оскільки екологічна культура поширюється на всі сфери функціонування суспільства. При цьому суспільство самостійно формує рівень власної екологічної культури. Основними чинниками, що впливають на цей процес є: рівень освіти, морально-етичні та політико-правові норми і принципи, екологічна поведінка окремого індивіда та суспільства в цілому тощо. В умовах соціоекологічних трансформацій важливими шляхами формування екологічної культури є: екологічне спрямування освіти, політико-правова трансформація у суспільному контролі за станом навколишнього середовища, створення інститутів екології, активна діяльність ЗМІ у висвітленні важливих екологічних питань та інтенсивна модернізація виробництва з упровадженням нових енергозберігаючих технологій та збільшення частки альтернативних джерел енергії.

Література

1. Білявський Г.О. Основи екології: підручник / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. – К. : Либідь, 2004. – С. 339–340.
2. Бойчук Ю.Д. Основи екології та екологічного права: навчальний посібник / Ю.Д. Бойчук, М.В. Шульга, Д.С. Цалін, В.І. Дем’яненко. – Суми : Університетська книга, 2004. – С. 305.
3. Вербицкий А.А. Основы концепции непрерывного экологического образования / А.А. Вербицкий // Педагогика. – 1997. – № 6. – С.31–36.
4. Крисаченко В.С. Екологічна культура. Теорія і практика : навч. посіб. / В.С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
5. Мусієнко М.М. Екологія. Охорона природи: словник-довідник / М.М. Мусієнко, В.В. Серебряков / К.: Знання, КОО, 2007. – С. 255.

УДК349.24.037

Шапошникова С. В, к.т.н., доцент

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Згідно із Господарським Кодексом України «малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень» [1]. Отже, малі підприємства - це не якийсь конкретний тип підприємств, а частина наявних, виділена тільки за критерієм їхнього розміру. Тому питанням виняткової важливості є створення безпечних умов праці на підприємствах малого й середнього бізнесу, які мають свою специфіку виробництва. Серед характерних особливостей діяльності малих підприємств щодо охорони праці слід виділити найважливіші моменти:

По-перше, роботодавець має можливість застосовувати найману працю. Найом робочої сили здійснюється шляхом укладання трудового договору між роботодавцем і громадянами. В договорі передбачаються зобов'язання працедавця забезпечити умови та охорону праці, її оплату не нижче від встановленого мінімального рівня, а також інші соціальні гарантії,

включаючи соціальний захист відповідно до існуючого законодавства.

Отже, оформлення трудових відносин найманими працівниками з роботодавцем гарантує отримання соціальних послуг та виплат, які здійснюються та відшкодовуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань у разі настання нещасного випадку, пов'язаного з виробництвом.

Треба зазначити, що відповідно до ст.24 «Кодексу законів України про працю» трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказу чи розпорядження не було видано, але працівника фактично було допущено до роботи [2]. Проте, певна частина малих підприємств, вимушено чи ні, але використовує тіньові методи виплати заробітної плати своїм працівникам, що позбавляє працівників соціального захисту від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

По-друге, згідно з чинним законодавством обов'язки та відповідальність перед суспільством і працівниками за організацію охорони праці несе роботодавець. Це пов'язано з тим, що за трудовим договором саме він є власником «робочої сили». Особливістю діяльності малих підприємств щодо охорони праці є те, що за умови, якщо чисельність працівників менше п'ятдесяти осіб, служба охорони праці, як правило, не створюється. У загальному порядку рішення про створення служби охорони праці або введення посади спеціаліста з охорони праці на малих підприємствах ухвалюється роботодавцями з урахуванням специфіки підприємства (насамперед, це — наявність робіт з підвищеною небезпекою, рівень травматизму і професійної захворюваності, наявність виробничих ризиків). Проте, на тих з них, де служба формально є – також чимало порушень і недоліків. На багатьох підприємствах, в установах немає звільнених посад інженерів з охорони праці, здебільшого його обов'язки виконують спеціалісти за сумісництвом. Нерідко спеціалісти з охорони праці показують низькі фахові знання, а тому не проводять якісно інструктажі, не організують належним чином навчання з працюючими, що і призводить до нещасних випадків. Керівники цих служб очолюють комісії, які розслідують нещасні випадки. Але знову ж доводиться стикатися з тим, що більшість з них не можуть грамотно скласти акт за формою Н-1 чи Н-5.

По-третє, часто малі підприємства працюють в орендованих приміщеннях, а обслуговування, налагодження та ремонт технологічного та установчого обладнання здійснюється службами орендодавця або іншою організацією. У таких випадках додаткову інформацію щодо відповідальної особи можна отримати ознайомившись із договорами на оренду та обслуговування обладнання, у яких мають бути відображені взаємні вимоги (обов'язки) орендаря та орендодавця (або іншої організації) щодо забезпечення здорових та безпечних умов праці обох організацій.

Якщо на малих підприємствах трапляються нещасні випадки, то через відсутність служб охорони праці існують певні труднощі з розслідуванням та визначення особи, винної у порушенні вимог законодавчих та нормативних актів з охорони праці. Відповідно до законодавства України за порушення законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службова особа підприємства, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерплого, спричинило загибель людей, або інші тяжкі наслідки – притягається до кримінальної відповідальності.

До кримінальної відповідальності можуть притягатися безпосередні керівники робіт, якщо при виконанні ними службових обов'язків були допущені порушення вимог охорони праці (бригадири, майстри, і ін.). До цієї відповідальності можуть притягатися також роботодавці якщо вони:

- були безпосередніми керівниками робіт, при виконанні яких трапився нещасний випадок;
- допустили до керівництва роботами некомпетентних осіб, і це призвело до порушень правил охорони праці з важкими наслідками;
- не створили у структурних підрозділах здорових і безпечних умов праці;

- не вжили певних заходів щодо усунення відомих їм порушень охорони праці з боку службових осіб;
- не вжили певних заходів для виконання колективних договорів (угод), а також розпоряджень органів нагляду і якщо така бездіяльність призвела до нещасних випадків з працюючими або інших важких наслідків.

Аналіз розглянутих судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці, свідчить, що існують певні труднощі при розслідуванні злочинних порушень вимог законодавства про охорону праці, які сталися саме на малих підприємствах. Насамперед, йдеться про проблеми, пов'язані із встановленням особи, яка вчинила злочин. Згідно з чинним кримінальним законодавством суб'єктом кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці може бути службова особа підприємства, установи, організації або громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності, який несе спеціальні обов'язки з охорони праці. У більшості вивчених матеріалів розслідування порушень вимог законодавства про охорону праці, які сталися на малих підприємствах, у матеріалах кримінальних справ містилась інформація про відсутність служб з охорони праці, тому досудове слідство у деяких випадках було зупинено на підставі п. 3 ст. 206 Кримінально-процесуального кодексу України [3].

Відсутність служб охорони праці або ж їх низький професійний рівень на малих підприємствах мотивується фінансовою неспроможністю їх утримання або ж (що є більш правдоподібним) пояснюється нерозумінням роботодавця важливості її функціонування). Але, навіть за умови відсутності у роботодавця служби з охорони праці (спеціаліста з охорони праці), їх функції виконує роботодавець, керівник підприємства, інший уповноважений роботодавцем працівник або залучена стороння організація (спеціаліст), які надають послуги у сфері охорони праці.

Для визначення осіб, котрі відповідають за безпеку робіт, під час яких сталася травматична подія пропонується наступний алгоритм дій.

По-перше, ознайомитися з нормативною документацією, що є обов'язковою для усіх підприємств, незалежно від форм власності, яка включає:

- положення про Систему управління охороною праці на підприємстві;
- положення про службу охорони праці;
- посадові інструкції та інструкції з охорони праці при проведенні робіт;
- затверджений перелік осіб, на яких покладається відповідальність за своєчасне отримання, облік, актуалізацію та поширення законодавчих і інших нормативно-правових актів з охорони праці;
- положення, інструкції та інші внутрішні документи, використані в рамках Системи управління охороною праці;
- плани та графіки придбання, організації, використання і розподілу ресурсів, необхідних для реалізації технічної політики з охорони праці;
- документально оформлені найбільш значні небезпеки/ризики, що впливають з діяльності підприємства, та заходи щодо їх попередження та регулювання;
- перелік нормативних актів, які містять вимоги з охорони праці (закони, норми, правила).

Ознайомитися з обліковою документацією, яка містить:

- журнали обліку інструктажів з охорони праці;
- протоколи перевірки знань з охорони праці; посвідчення про навчання з питань охорони праці керівника підприємства та спеціалістів і працівників, робота яких пов'язана з охороною праці;
- графіки медоглядів працівників;
- графіки проведення атестації робочих місць;
- перелік робіт, на виконання яких необхідно видавати наряд-допуск;

- приписи, протоколи про адміністративні правопорушення, які видані роботодавцями посадовими особами органів державного нагляду за охороною праці;

- план ліквідації аварій;

- комплексний план удосконалення стану умов і безпеки праці, поточний (річний) план заходів з охорони праці та оперативний (квартальний, місячний) план.

Далі ознайомитися з звітною документацією, що є обов'язковою для усіх підприємств:

- форма №7-тнв «Звіт про травматизм на виробництві за відповідний рік», наказ Держкомстату від 14.08.2002 р. №309;

- форма №1-УБ «Звіт про стан умов і безпеки праці, пільги та компенсації за роботу в шкідливих умовах», НПАОП 0.00-7.06-94 «Єдина державна система показників обліку умов і безпеки праці, затверджено наказом Держнаглядохоронпраці від 31.03.1994 р. №27.

Після проведення аналізу отриманої інформації необхідно співставити її з вимогами законодавства щодо охорони праці. При розслідуванні необхідно встановити не лише те, які саме законодавчі та інші нормативно-правові акти порушено при вчиненні певного діяння, а й визначити, вимоги яких статей, пунктів, параграфів не дотримано обвинуваченим, а також розкрити суть допущених порушень.

Література

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України.- 2003, N 21-22.- Ст. 144.
2. Про працю : Кодекс законів України від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971.- додаток до N 50.- Ст. 375.
3. Таран О.В. Встановлення особи, яка порушує вимоги законодавства про охорону праці / О.В. Таран // Вісник Верховного Суду України. - 2011. - N8. - С. 44-48.

**СЕКЦІЯ
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ**

УДК 372.800.4(043)

Дяченко О. Ф., асистент

**УСЛОВИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ В ИЗУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКИ
И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

Ведущим принципом организации учебного процесса, обеспечивающим повышение качества профессиональной подготовки специалистов, является преемственность этапов обучения. Преемственность обеспечивает поступательность, целостность образовательного процесса, качественную подготовку специалистов, поэтому реализация этого принципа приобретает особый стратегический и социально значимый смысл.

Большинство исследователей преемственность в обучении рассматривают как общепедагогический принцип, отмечая следующие его особенности: установление разнообразных связей; опора на пройденный учебный материал; развитие знаний, умений и навыков; перспективность в изучении учебного материала. Зачастую в педагогике преемственность связывают с другими общепедагогическими принципами (научности, последовательности и систематичности). Как отмечает С. Годник, «диалектика связи преемственности с другими принципами обучения и воспитания проявляется, в частности, в том, что технология преемственности служит условием и механизмом реализации других принципов учебно-воспитательного процесса, которые, в свою очередь, выступают в роли определяющих факторов осуществления преемственности»

Фундамент этих знаний закладывается в школе и затем совершенствуется в вузах. В вузовском обучении условно можно выделить три основных вида подготовки студентов по информатике и ИТ: педагогическая подготовка учителей информатики, фундаментальная подготовка специалистов в области информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и инженерная подготовка специалистов, обладающих определенными знаниями и навыками в области ИКТ. Модернизация ИТ-знаний может осуществляться, главным образом, посредством корпоративного, дистанционного или самостоятельного ИТ-обучения.

Актуальным является вопрос улучшения образования в области информатики, так как на рынке труда нужны все более компетентные специалисты, обладающие широким диапазоном знаний и навыков в области информатики и применения информационных технологий. В этой связи можно отметить следующие основные направления развития ИТ-образования: во-первых, «формирование целостного подхода к подготовке ИТ-профессионалов, учитывающего современную роль информатики для науки, образования, индустрии, бизнеса», во-вторых, повышение качества профессиональной подготовки, в-третьих, «ранняя профессиональная ориентация школьников с постоянным отслеживанием тенденций на рынке труда».

Повышение качества профессиональной подготовки требует усовершенствования методической системы обучения. В средней школе этот вопрос постоянно находится в центре внимания педагогов, конкретизируются цели, содержание и методы обучения. В высших учебных заведениях одним из методов для реализации принципа преемственности можно выделить учебно-методическое обеспечение процесса обучения: планов, методик, учебных пособий, программ и т.д. Вся совокупность этих компонент и образует учебно-методические комплексы для изучения дисциплин компьютерного профиля.

Данный учебно-методический комплекс должен отвечать следующим общим требованиям:

- ориентировать на современные цели обучения;
- соответствовать современным научным представлениям в предметной области;
- обеспечивать оптимизацию объема учебной нагрузки;
- обеспечивать преемственность содержания образования;

- обеспечивать межпредметные связи;
- обеспечивать возможность организации учебного процесса по различным траекториям обучения и образовательным программам;
- обеспечивать простоту использования для преподавателей и обучающихся;

Литература

1. В.А.Сухомлин, В.В. Сухомлин. Концепция нового образовательного направления. Мир ПК. 1-2005.
2. А.Гиглавный. Ит-образование от абитуриента до магистра. Мир ПК, 1-2005.
3. 4.М.П. Лапчик, И.Г. Семакин, Е.К. Хеннер. Методика преподавания информатики. М., 2001.
4. М.В.Ядровская. Междисциплинарная функция курсов «Компьютерное моделирование» и «Компьютерные технологии обработки данных». Вестник МГОПУ им. М.А.Шолохова. Серия Информатика. М., 2006. – с. 193-197

УДК 51.001.53(043)

Назаренко Н. В. к.т.н., старший преподаватель

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ ПЛАНИРОВАНИЯ ЭКСПЕРИМЕНТА ПРИ МАТЕМАТИЧЕСКОМ МОДЕЛИРОВАНИИ

Планирование эксперимента – это процедура выбора числа и условий проведения опытов, необходимых и достаточных для решения поставленной задачи с требуемой точностью.

По способу организации различают:

- пассивный эксперимент – объект исследования наблюдают, результаты регистрируют и обрабатывают;
- активный эксперимент – это целенаправленное изменение процесса и регистрация наблюдений.

Планирование эксперимента – это и есть метод активного эксперимента.

В планировании эксперимента различают такие этапы, как анализ априорной информации (предварительный эксперимент), основной эксперимент, анализ полученной математической модели и при необходимости - продвижение в область оптимума.

Решение каждой конкретной задачи необходимо начинать с неформализованной части, а именно – сбора априорной информации о процессе и определении значимых факторов и параметра оптимизации. Это предварительный эксперимент.

Для описания объекта исследования можно использовать представление о кибернетической системе, которую иногда называют «черным ящиком».

При решении таких задач обычно используют математические модели объекта исследования. Под математической моделью понимается уравнение, связывающее параметр оптимизации с факторами. Это уравнение в общем виде можно записать так:

$$y = \varphi(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (1)$$

Главной задачей предварительного эксперимента является выбор факторов и параметра оптимизации, которые войдут в основной эксперимент.

Фактором называется измеряемая переменная величина, принимающая в некоторый момент времени определенное значение. Факторы соответствуют способам воздействия на объект исследования.

Каждый фактор имеет область определения. Фактор считается заданным, если вместе с его названием указана область его определения. Под областью определения понимается совокупность всех значений, которые в принципе может принимать данный фактор. Ясно, что совокупность значений фактора, которая используется в эксперименте, является подмножеством из множества значений, образующих область определения.

Область определения может быть непрерывной и дискретной. Однако в тех задачах планирования эксперимента, которые рассматриваются в данной работе, всегда используются дискретные области определения. Так, для факторов с непрерывной областью определения, таких, как температура, время, количество вещества и т. п., всегда выбираются дискретные множества уровней. В практических задачах области определения факторов, как правило, ограничены. Ограничения могут носить принципиальный либо технический характер.

Факторы разделяются на количественные и качественные. Качественными факторами могут выступать вещества, технологические способы, аппараты, исполнители и т. д.

При планировании эксперимента факторы должны быть управляемыми. Это значит, что экспериментатор, выбрав нужное значение фактора, может его поддерживать постоянным в течение всего опыта, т. е. может управлять фактором.

В зависимости от объекта и цели исследования параметры оптимизации могут быть весьма разнообразными. Можно ввести такую классификацию:

- экономические (прибыль, себестоимость, затраты на эксперимент) – используются при исследовании действующих промышленных объектов, при этом затраты на эксперимент имеет смысл оценивать в любых исследованиях, в том числе и лабораторных;

- технико-экономические (производительность, надежность, долговечность) – используются при изучении дорогостоящих ответственных объектов, например радиоэлектронной аппаратуры;

- технико-технологические (выход продукта, его механические характеристики) – практически во всех исследованиях приходится учитывать количество и качество получаемого продукта;

- прочие (психологические, эстетические, статистические).

В области определения необходимо найти локальную подобласть планирования эксперимента. Процедура выбора этой подобласти включает два этапа: выбор основного уровня и интервалов варьирования. Если из анализа априорной информации известна наилучшая точка, то за основной (нулевой) уровень выбирается она, иначе берется середина области определения или случайная точка.

Интервалом варьирования факторов называется некоторое число (свое для каждого фактора), прибавление которого к основному уровню дает верхний, а вычитание — нижний уровни фактора. Для упрощения записи условий эксперимента и обработки экспериментальных данных масштабы по осям выбираются так, чтобы верхний уровень соответствовал +1, нижний -1, а основной — нулю. Выбор интервалов варьирования — задача трудная, так как она связана с неформализованным этапом планирования эксперимента. При этом учитывается следующая априорная информация: сведения о точности, с которой экспериментатор фиксирует значения факторов, о кривизне поверхности отклика и о диапазоне изменения параметра оптимизации.

В общем случае эксперимент, в котором реализуются все возможные сочетания уровней факторов, называется полным факторным экспериментом и число опытов определяется по формуле:

$$N = 2^k, \quad (2)$$

где N – число опытов;

k – число факторов;

2 – число уровней.

Условиями проведения опытов будут сочетания уровней всех факторов (для простоты записывают + и -), и эти сочетания можно занести в таблицу, где строки соответствуют различным опытам, а столбцы – значениям факторов. Такие таблицы, содержащие записи всех комбинаций факторов или их части называются матрицей планирования. Заполнение матрицы планирования основано на чередовании знаков. В первом столбце знаки меняются поочередно, во втором столбце они чередуются через два, в третьем – через четыре, в четвертом – через восемь и т.д. по степеням двойки (степень берется, начиная с 0).

После анализа всей информации, выявления значимых факторов, параметра оптимизации, определения основных уровней и интервалов варьирования, а также построении матрицы планирования (условий проведения опытов) исследователь может приступать непосредственно к проведению эксперимента. При этом желательно рандомизировать опыты (использовать случайную последовательность при постановке опытов), чтобы исключить влияние систематических ошибок, вызванных внешними условиями (переменной температуры, сырья, лаборанта и т.д.), а также воспроизвести каждый опыт по возможности в одинаковых условиях несколько раз (т.к. каждый эксперимент содержит элемент неопределенности вследствие ограниченности экспериментального материала, а постановка повторных (или параллельных) опытов не дает полностью совпадающих результатов, потому что всегда существует ошибка опыта (ошибка воспроизводимости), эту ошибку и нужно оценить по параллельным опытам).

После получения результатов эксперимента, необходимо вначале исключить из них резко выскакивающие результаты (т.н. грубые ошибки), которые свидетельствуют о нарушении закона нормального распределения, воспользовавшись, например, критерием Стьюдента.

Главной задачей основного эксперимента является построение математической модели. Под математической моделью понимается уравнение, связывающее параметр оптимизации с факторами. Это уравнение еще называют уравнением регрессии, и построение математической модели сводится к вычислению коэффициентов регрессии. Коэффициенты вычисляются с использованием метода наименьших квадратов путем умножения результатов опыта на соответствующий знак в матрице планирования по каждому столбцу отдельно.

Первый вопрос, который возникает после вычисления коэффициентов модели, это проверка ее пригодности. Такая проверка называется проверкой адекватности модели, для чего можно воспользоваться, например, F-критерием Фишера.

Табличный критерий Фишера находится согласно степеням свободы $N-k-1$ и N . Если рассчитанное значение F-критерия не превышает табличного, то с соответствующей доверительной вероятностью модель можно считать адекватной.

Также обязательна проверка значимости коэффициентов модели, например, по t-критерию Стьюдента.

В дальнейшем полученную математическую модель можно оптимизировать, воспользовавшись для этого, например, методом крутого восхождения (движения по градиенту).

УДК 378.147.85:002-057.875(043)

Сивак О. А., старший викладач

САМОСТІЙНА РОБОТА З ІНФОРМАТИКИ, СПРЯМОВАНА НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ - ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Здобуття державної незалежності, становлення ринкової економіки, перехід до інформаційного суспільства, спрямованість на інтеграцію в міжнародний простір – це ті зміни, що відбулися в Україні протягом останніх років та стали реальним підґрунтям подальшого демократичного поступу держави. У цьому процесі важлива роль належить вищій освіті, яка готує фахівців до життя й професійної самореалізації в стрімко змінюваних умовах.

В умовах впровадження у вищу освіту України вимог Болонського процесу, вища школа поступово, але неухильно переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Самостійна робота студентів стає основою вищої освіти, найважливішою частиною процесу підготовки фахівців. Безумовно, це потребує удосконалення змісту та розробки й впровадження нових форм і методів її

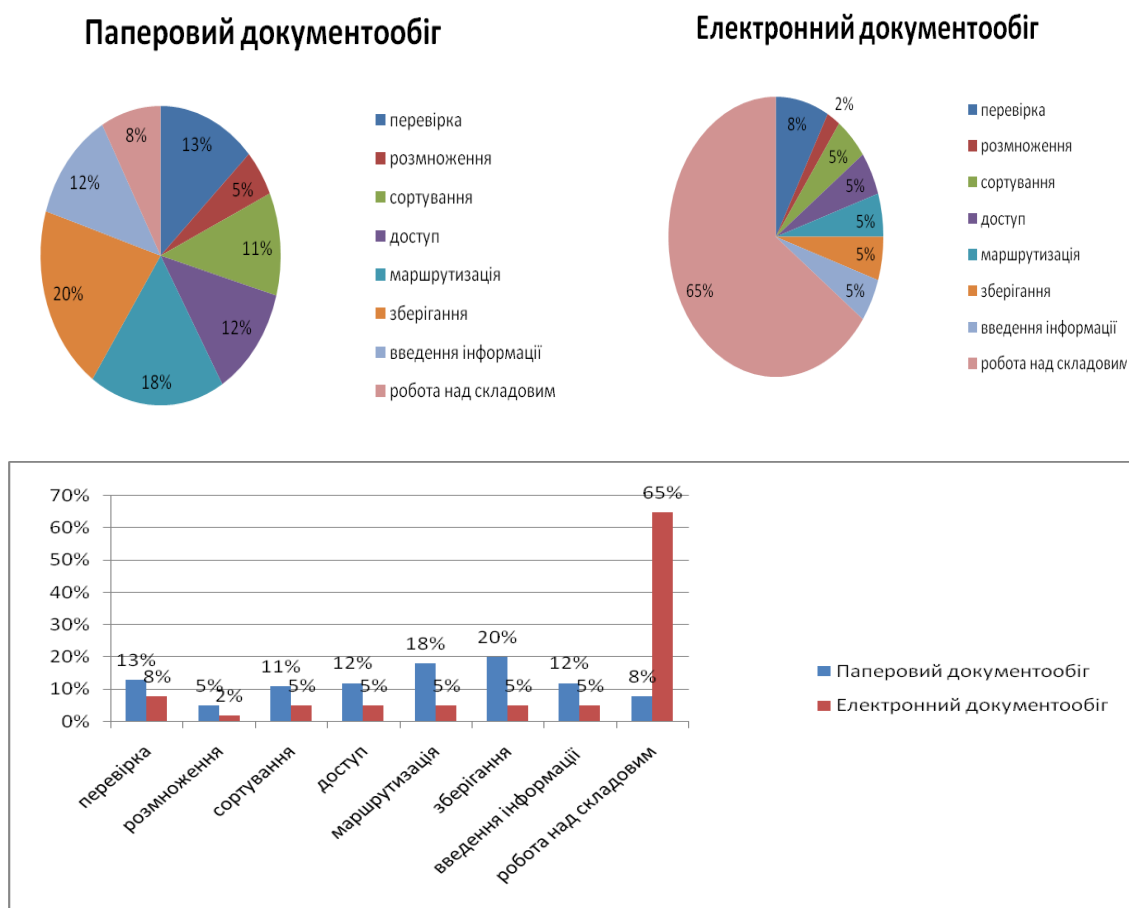
організації. На думку вчених, основна увага при організації самостійної роботи студентів повинна приділятися підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності.

Дана задача дуже складна при практичній її реалізації тому, що немає достатньої кількості методичних розробок та порад для викладачів. Підготовка документознавців у вищих навчальних закладах України не є масовим явищем, що ще більш ускладнює задачу.

Наведемо декілька прикладів завдань до самостійної роботи студентів з інформатики, які спрямовані на розвиток їх професійних компетенцій при вивченні стандартного офісного програмного забезпечення.

Завдання 1. Проаналізуйте роботу паперового та електронного документообігу використовуючи електронні ресурси Інтернет та посібники з діловодства за параметрами: перевірка, розмноження, сортування, доступ, маршрутизація, зберігання, введення інформації та робота над складовим. Побудуйте відповідні діаграми. Зробіть висновок, який документообіг є ефективним та за допомогою якої діаграми це більш детально можна показати.

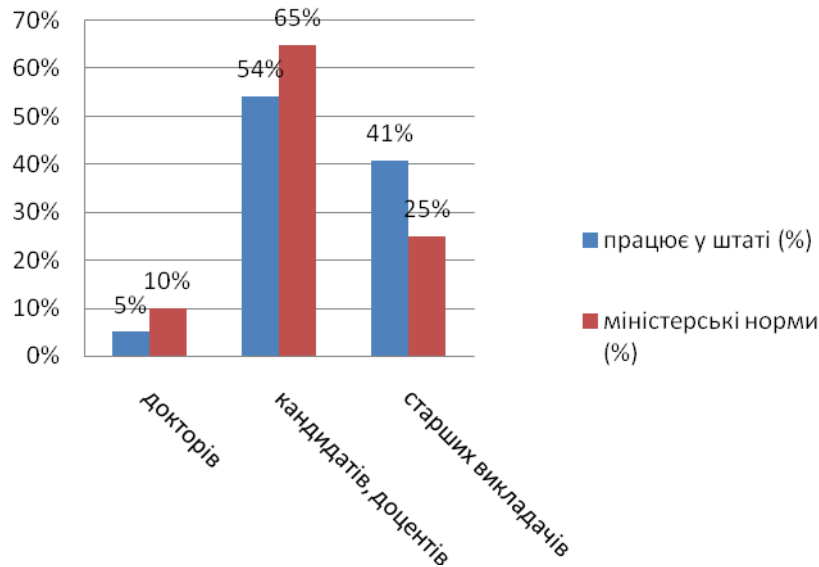
Розв'язок (студентки I курсу МГУ спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» Потапенко Вікторії).



Завдання 2. За даними відділу кадрів в університеті працює 120 штатних викладачів. З них: докторів наук, професорів – 6, кандидатів наук, доцентів – 65, старших викладачів та асистентів – 49. За допомогою діаграми зробіть аналіз, чи укомплектован шат університету згідно вимог МОН України (докторів наук, професорів – 10%, кандидатів наук, доцентів – 65%, старших викладачів та асистентів – 25%).

Розв'язок (студентки I курсу МГУ спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» Потапенко Вікторії).

Порівняльна характеристика штат викладачів згідно міністерських норм



Висновки. Самостійна діяльність є визначальною складовою навчання. Оскільки у процесі самостійної діяльності формуються не тільки навички роботи студентів із спеціальною літературою, іншими джерелами інформації, а й відбувається поглиблення та розширення знань, формування інтересу до знань, оволодіння прийомами пізнання. Все це разом сприяє розвитку самостійності, самоорганізації, самооцінки, самоосвіти, самовиховання та самореалізації особистості, що особливо важливо у формуванні готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності.

УДК 372.851:378.14

Сырмамих И.В., к.э.н, доцент

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРИМЕНТОВ

В методологии педагогических исследований существует понятие «Педагогическое прогнозирование», как одно из основных условий эффективности образовательного процесса. Педагогическое прогнозирование - специально организованное комплексное научное исследование, направленное на получение опережающей информации о перспективах развития педагогических объектов с целью оптимизации содержания, методов, средств и организационных форм педагогической деятельности на разных ступенях образования. Чтобы опередить и улучшить практику, педагогика должна использовать анализ количественных показателей, в основе которых лежат статистические данные. Поэтому статистические проблемы являются центральными в данных исследованиях. Первая из них – сопоставимость баз данных. Она предполагает возможность сравнения информации в целях выявления тенденций, закономерностей развития; изменений, происходящих в нем, в пространстве и во времени; оценки соотношения величин одноименных показателей. Статистические данные часто оказываются несопоставимыми в силу различий их методики расчета или единиц измерения.

Другая проблема - разброс статистических данных. В реальных условиях причины разброса не всегда могут быть установлены и исследованы. Надежным способом решения вопроса об исключении резко выделяющихся результатов наблюдений является тщательное рассмотрение условий, при которых эти наблюдения регистрировались. Если известно, что

эти результаты получены из-за грубой ошибки, то необходимо их отбросить, не подвергая никаким статистическим оценкам. В тех же случаях, когда причина «аномальных» результатов неизвестна, то субъективное отбрасывание вариантов значений признака, даже резко отличающихся от всех прочих значений, не может иметь оправдания.

Для исключения из дальнейшей обработки резко выделяющихся результатов наблюдений необходимы статистически обоснованные критерии. В 1925 г. Дж. Ирвин предложил критерий, при применении которого расчеты средних проводятся по всем данным эксперимента, а затем определяется случайность выделяющихся значений с помощью сравнения с затабулированной Ирвином функцией для различных надежностей.

Для данных малых выборок можно использовать критерий Ф. Граббса, предложенный им в 1950 г., который основан на отношении двух сумм квадратов отклонения.

Применение многих статистических методов правомерны лишь в ситуациях, когда справедливы допущения о случайности и независимости значений информационной базы. Поэтому перед тем как подвергнуть имеющиеся результаты наблюдения основной статистической обработке, необходимо выяснить являются ли они статистически случайными и независимыми, или их следует рассматривать как последовательности взаимозависимых величин.

Стохастически независимыми будут считаться результаты наблюдения, если итоги данного наблюдения никак не связаны с предыдущими, не содержат никакой информации о последующих наблюдениях и не влияют на них.

Для проверки случайности и независимости результатов наблюдения могут применяться следующие статистические критерии:

- критерий согласия Пирсона (λ^2), основанный на сравнении наблюдаемых частот распределения с выравнивающими;
- критерий квадратов последовательных разностей δ ;
- критерий серий, основанный на медиане;
- критерий «восходящих» и «нисходящих» серий.

Для предварительного анализа данных применяются статистические оценки, определяемые для каждого факторного и каждого результативного признака исходной совокупности. Эти оценки в зависимости от характеризующих особенностей распределения можно разбить на две группы: 1) оценки степени вариации; оценки формы распределения.

Выборочные статистические оценки степени вариации (математическое ожидание, среднеквадратическое отклонение, коэффициент вариации) характеризуют общие тенденции, уровень варьирующих признаков и факторов исследуемых показателей процессов производства.

С помощью значений выборочных статистических оценок математических ожиданий можно с заданной точностью и надежностью определять для генеральных средних доверительные интервалы. Они используются при проверке статистических гипотез об однородности и нормальности распределений выборочных совокупностей, при построении и анализе многофакторных моделей.

Выборочные статистические оценки среднеквадратических отклонений используются для задач с использованием выборочных статистических оценок математических ожиданий (при определении остаточных дисперсий уравнений регрессии, при проверке адекватности уравнений и т.д.).

Наиболее часто применяемый показатель степени колеблемости - коэффициент вариации. Он используется не только для сравнительной оценки вариации, но и для характеристики однородности совокупности. С помощью коэффициента вариации можно судить об устойчивости средних уровней признаков и факторов, получать информацию о направлениях совершенствования технологического процесса.

Первостепенной важности в статистике является вопрос о том, будет ли распределение являться нормальным или будет иметь тенденцию к нормальному. То, что нормальное распределение занимает в регрессионном анализе особое место, обусловлено центральной

предельной теоремой, согласно которой ставились условия, что при большом числе наблюдений распределения будут нормальными или асимптотически нормальными. Для приближенной проверки гипотезы нормальности распределений, исследуемых результативных и факторных признаков, используются показатели асимметрии и эксцесса. Хотя асимметрия и эксцесс не определяют распределение однозначно, но при их помощи можно количественно оценить эффект отклонения наблюдений от нормального распределения. Анализ показателей асимметрии и эксцесса не позволяют достаточно точно охарактеризовать законы распределения исходных данных. В этом случае более точной оценкой близости нормальному закону распределения является проверка данных на основе одного из стандартных критериев: К.Пирсона, Б.С.Ястремского, В.И. Романовского и др. Строгая проверка гипотезы о нормальности распределений факторных и результативных признаков в данной работе выполнялась по критерию Пирсона (критерий χ^2). Рассматриваемый критерий основан не на строгом законе, а на приближении, поэтому его нужно применять с осторожностью.

Таким образом, априорный анализ исходных статистических данных на случайность, независимость и нормальность распределения позволит исключить из дальнейшей обработки факторы, статистически не пригодные для дальнейшего моделирования.

УДК 371.134:371.315.7(043)

Таран І. Б., асистент

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

Сучасний процес освіти передбачає цілеспрямовану систему взаємозв'язку навчальної та професійної діяльності студентів. Результатом професійної освіти стає готовність людини до ефективного виконання основних виробничих функцій. У сучасних умовах вищої освіти особливу увагу в підготовці майбутніх вихователів слід приділяти велике значення становленню фахівця як суб'єкта науково-дослідної діяльності, конкурентоспроможного професіонала, що володіє досвідом науково-творчої діяльності, доцільно змінює освітній простір. Таким чином, вищі навчальні заклади набувають нову, дослідницько-пошукову функцію, з'являється необхідність переорієнтації викладачів.

Сьогодні вже неможливо викладати дисципліни традиційно, коли у центрі навчального процесу знаходиться викладач, а студенти мовчки сприймають матеріал, слухають пояснення на лекціях або звітують на семінарських і практичних заняттях, виконують контрольні завдання, складають заліки, іспити, одержують оцінки за ті знання і навички, які набули у процесі навчання.[3.с. 34]

Що ж собою представляє метод навчання? У літературі існують різні підходи до визначення цього поняття: 1) це спосіб діяльності вчителя та учнів; 2) сукупність прийомів роботи; 3) шлях, по якому викладач веде студентів від незнання до знання; 4) система дій викладача та студентів і т.д.

Ми дотримуємося визначення та інтерпретації даного методу, запропонованого Є. С. Полат. «Метод проектів передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних прийомів і дій учнів, які дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних пізнавальних дій і передбачають презентацію цих результатів у вигляді конкретного продукту діяльності. Якщо говорити про метод проектів як про педагогічну технології, то ця технологія припускає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю» [2.с. 15]

Зрозуміло, з часом ідея методу проектів зазнала певну еволюцію. Народившись з ідеї вільного виховання, в даний час вона стає інтегрованим компонентом цілком розробленої і структурованої системи освіти. Але суть її залишається незмінною - стимулювати інтерес студентів до певних проблем, що передбачає володіння певними знаннями і через проектну

діяльність, яка передбачає вирішення цих проблем, уміння практично застосовувати отримані знання, розвиток критичного мислення.

В основу методу проектів покладена ідея, яка складає суть поняття "проект", його прагматична спрямованість на результат, який можна отримати при вирішенні тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми, тобто дослідницької діяльності студентів. Цей результат можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. Щоб домогтися такого результату, необхідно навчити студентів самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, залучаючи для цієї мети знання з різних областей, уміння прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів рішення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. [1, с. 42].

За допомогою методу проектів, під час викладання дисциплін для майбутніх дошкільників, обов'язково орієнтую студентів на самостійну діяльність - індивідуальну, парну, групову, яку студенти виконують протягом певного відрізка часу. Метод проектів завжди припускає рішення якоїсь проблеми. Рішення проблеми передбачає, з одного боку, використання сукупності, різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого, передбачає необхідність інтегрування знань, умінь застосовувати знання з різних галузей науки, техніки, технології, творчих областей. Результати виконаних проектів повинні бути, що називається, "відчутними", тобто, якщо це теоретична проблема, то конкретне її рішення, якщо практична - конкретний результат, готовий до використання (на занятті, в ДНЗ, в реальному житті).

Вже кілька років під час викладання курсу «Нові інформаційні технології» для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» використовую метод колективних та індивідуальних проектів. Починаючи з першого семестру, студенти виконують різні проекти, такі, наприклад, як створення кросвордів, карток для дошкільнят (Microsoft Word), презентації «Мій університет», «Інформаційні технології» (Microsoft PowerPoint); базу даних «Дитячі книжки віком від 3 до 6 років» (Microsoft Access); особисту Web-сторінку (мова гіпертекстової розмітки HTML).

Під навчальним проектом ми розуміємо спільну навчально-пізнавальну, дослідницьку, творчу або ігрову діяльність студентів-партнерів, організовану на основі інформаційних технологій, має спільну проблему, мету, способи роботи, спрямовану на досягнення спільного результату діяльності.

Участь у проекті дозволяє придбати унікальний досвід, неможливий при інших формах навчання. За допомогою методу проектів формуються деякі особистісні якості, які розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні вербально. У першу чергу, це відноситься до групових проектів, коли діє невеликий колектив. До таких якостей можна віднести уміння працювати в колективі, брати на себе відповідальність за обране рішення, аналізувати результати діяльності.

Сучасна підготовка майбутніх вихователів повинна здійснюватися таким чином, щоб поставити студента в активну позицію суб'єкта діяльності, оскільки велике значення надається формуванню особистості, здатної до самостійного пізнання, самовизначення і творчого саморозвитку. Застосування методу проектів можна використовувати на будь-яких етапах навчання, в роботі зі студентами та при вивченні матеріалу різного ступеня складності. Метод адаптується особливостям усіх без винятку навчальних дисциплін і в цьому він є універсальним.

Література

1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учебное пособие для студ. пед. вузов и системы повышения квал. пед. кадров / Под ред. Е. С. Полат. Издательский центр «Академия», 2002. 272 с.
2. Пятакова Г.П., Заячківська Н.М. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі: Навчально-методичний посібник для студентів та магістрантів вищої школи. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. - 55 с.
3. Традиционные и инновационные формы и технологии обучения студентов: Учебное пособие. Часть I. / Под редакцией А. П. Тряпицыной. СПб.: Эпиграф, 2007. 99 с.

ПРОБЛЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ В ТЕОРИИ ВЕРОЯТНОСТЕЙ.

Теория вероятностей – одна из наиболее интересных отраслей математики, при обучении которой возможно наиболее полно понять, насколько хорошо студенты владеют математической и, в частности, вероятностной интуицией, а также проверить их умение логически мыслить и делать правильные выводы по результатам, полученным в процессе решения той или иной задачи. Кроме того, именно с помощью теории вероятностей решается огромное количество задач экономики, менеджмента, маркетинга. Также следует отметить, что классическая теория вероятностей и математическая статистика является фундаментом для таких важных и необходимых любому экономисту, финансисту, менеджеру, банковскому работнику курсов, как эконометрия, финансовая математика, экономический риск, теория игр, теория массового обслуживания.

В данной работе хотелось бы рассмотреть некоторые аспекты проблемного обучения в теории вероятностей. Одно из интересных направлений: **использование парадоксов теории вероятностей**. Теория вероятностей представляет собой область математики, необычайно богатую парадоксами — истинами, настолько противоречащими здравому смыслу, что поверить в них трудно даже после того, как правильность их подтверждена доказательством. К таким задачам относят те задачи, в которых студентов чаще всего интуиция подводит, и, на первый взгляд правильные рассуждения, приводят к неправильным выводам. Все эти задачи, несмотря на их, вроде бы, «игровой» характер, повышают интерес и ко всему курсу теории вероятностей.

1. Одной из самых известных задач является задача на классическое определение вероятности **«Парадокс дней рождения»**. Предположим, что в потоке 24 студента. Лектор на первой же лекции говорит студентам, что в потоке обязательно найдется хотя бы два студента, которые родились в один и тот же день одного и того же месяца. Студентам это утверждение кажется маловероятным, тем не менее, преподаватель чаще всего оказывается прав, т.к. в этом случае вероятность оказывается равной $27/50$, т.е. выше, чем 0,5. Вероятность того, что дни рождения любых двух людей не совпадают, очевидно, равна $364/365$ (поскольку лишь в одном случае из 365 возможных дни рождения совпадают). Вероятность несовпадения дня рождения третьего человека с днем рождения любых двух других членов отобранной группы составляет $363/365$. Для четвертого человека вероятность того, что его день рождения отличается от дней рождения любых трех людей, равна $362/365$ и т. д. Дойдя до двадцать четвертого участника эксперимента, мы увидим, что вероятность несовпадения его дня рождения с днями рождения остальных двадцати трех участников равна $342/365$. Таким образом, мы получаем набор из 23 дробей. Перемножив их, мы найдем вероятность того, что все 24 дня рождения различны. Сократив числитель и знаменатель произведения двадцати четырех дробей, мы получим дробь $23/50$. Иначе говоря, заключая пари на то, что среди 24 по крайней мере двое родились в один и тот же день, вы будете выигрывать в 27 и проигрывать в 23 случаях из 50. (Проведенный нами подсчет вероятности не совсем точен, он не учитывает того, что год может быть високосным — то есть в феврале может быть 29 дней — и что дни рождения чаще приходится на одни месяцы и реже на другие. Первое обстоятельство уменьшает вероятность интересующего нас события, второе — увеличивает.) Если же в потоке 30 студентов, то вероятность уже больше, чем 0,7, а при 60-ти студентах вероятность – 0,994. Взяв 100 человек, вы сможете заключить пари, выигрывая в 3 299 000 случаях из 3 300 000. Конечно, абсолютная достоверность достигается лишь тогда, когда взято 366 человек. Приведенные цифры настолько неожиданны, что экспериментальная проверка их в аудитории вызывает невероятное удивление даже у людей, знакомых друг с другом в течение многих лет. Результат не изменится, если кто-нибудь схитрит, написав неправильную дату.

Прекрасной иллюстрацией парадокса могут служить даты рождения 43 и смерти 38 президентов Соединенных Штатов. И действительно, Полк и Хардинг родились 2 ноября, Джонсон и Вильсон – 29 декабря. Трумэн и Форд умерли 26 декабря, Филлмор и Тафт – 8 марта и три президента — Джефферсон, Адамс и Монро — умерли 4 июля.

2. Задача о встрече – задача на геометрическое определение вероятности.

Два студента условились встретиться в определенном месте между 12 и 13 часами дня. Пришедший первым ждет второго в течение 20 минут, после чего уходит. Что вероятнее, встреча состоится или нет?

Как правило, студентам кажется, что вероятнее, что встреча не состоится, по видимому в связи с тем, что 20 минут составляют лишь $1/3$ часа, хотя на самом деле вероятность встречи равна $5/9$, т.е. больше 0,5.

3. Может ли равняться нулю вероятность возможного события? На этот вопрос студент скорее всего ответит, что нет, т.к. нулевую вероятность имеют невозможные события. А на самом деле оказывается, что и возможные события могут иметь нулевую вероятность. Рассмотрим обычную рулетку. На окружность рулеточного круга наклеим полоску бумаги с отрезком числовой оси. Пусть непрерывная случайная величина X – это значения на данной полоске, которые реализовываются при остановке свободно вращающейся стрелки рулетки. Чему равна вероятность того, что стрелка остановится напротив некоторой конкретной точки X ? Так вот, вероятность этого события равна нулю, хотя событие возможное.

4. Задача об игре в шахматы двух равносильных противников. Два равносильных противника играют в шахматы. Что вероятнее: выиграть одну партию из двух, две из четырех, три из шести и т.д.?

Это задача на формулу Бернулли. Здесь тоже интуиция студентов зачастую подводит. Иногда говорят, что это равновероятные события, достаточно часто считают, что, чем больше партий сыграешь, тем больше вероятность. А, на самом деле, вероятность выиграть одну партию из двух равна $1/2$, две из четырех – $3/8$, три из шести $5/16$, и далее вероятность все уменьшается.

Второе направление в проблемном обучении в теории вероятностей – это **научить студентов логически мыслить и уметь интуитивно предугадывать лучший вариант событий.**

Здесь можно привести целый ряд интересных задач, в которых студентам предлагается выбрать одну из гипотез, которая на их взгляд является наилучшей в данной ситуации.

Очень показательна **Задача о звездочете** на формулу полной вероятности. Некий властелин разгневался на звездочета и повелел палачу отрубить ему голову. Однако в последний момент властелин смягчился и решил дать звездочету возможность спастись. Он взял два черных и два белых шара предложил звездочету распределить их произвольным образом по двум шкатулкам. Палач должен выбрать наугад одну из шкатулок и вытащить наудачу из нее один шар. Если шар окажется белым, то звездочет будет помилован, а если черным, казнен. Как должен распределить шары по шкатулкам звездочет, чтобы вероятность спастись была наибольшей?

Из четырех возможных гипотез каждый из студентов в аудитории должен выбрать одну, на его взгляд наилучшую. Затем считаются вероятности, и те студенты, которые выбрали лучшую гипотезу: 1-я шкатулка – 2 черных + 1 белый шар, 2-я шкатулка – 1 белый шар, получают бонусные баллы. Следует отметить, что в отличие от задач из серии парадоксов, здесь большая часть студентов угадывает правильное решение.

Третье направление – научить студентов не просто решать задачу, а **осмысливать полученные результаты и делать выводы.** Здесь можно привести примеры на локальную или интегральную теорему Лапласа, когда в результате получается либо большая, близкая к 1 вероятность, либо, наоборот, маленькая, близкая к нулю. Студенты должны подробно перечислить все причины этого.

Все эти направления – лишь небольшая часть проблемного обучения в теории вероятностей, основная задача которой не только научить находить, осмысливать закономерности в мире случайных событий, но и уметь количественно оценить эти закономерности, сделать соответствующие выводы и прогнозы.

Литература

1.Тарасов Л.В. Мир, построенный на вероятности / Л.В. Тарасов. – М.: Просвещение, 1984, - 191 с.

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 339.922(422):061.1ЄС(043)

Балабанова Н.В., к.н. з держ. упр., доцент

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЄПС З МЕТОЮ АКТИВІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Досвід становлення та розвитку співробітництва між регіонами держав-членів ЄС свідчить про необхідність визначення регіональної співпраці України та ЄС одним із пріоритетних напрямів європейської інтеграції. Важливість налагодження таких відносин відображена у ряді нормативно-правових актів. Відповідно до Плану дій «Україна-ЄС» поглиблення процесів регіональної інтеграції до ЄС передбачає, окрім розширення співробітництва на транскордонному та регіональному рівнях з сусідніми новими державами – членами ЄС також забезпечення підтримки регіонів та участь у впровадженні «Програм сусідства» за участю України, забезпечення розвитку діючого законодавства щодо транскордонного та регіонального співробітництва, підвищення ефективності проектів та програм у сфері співробітництва через забезпечення активної підтримки та залучення місцевих та регіональних рівнів.

Стратегія інтеграції України до ЄС, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року передбачає, що практичне здійснення інтеграційного процесу можливе лише за умови доповнення загальноєвропейського виміру співпраці регіональною інтеграцією та поглиблення галузевого співробітництва України з ЄС.

На сучасному етапі для України можливостями співробітництва в рамках ЄПС є Порядок денний асоціації Україна-ЄС, прийнятий на заміну Плану дій Україна-ЄС, та дві ініціативи Євросоюзу – «Чорноморська синергія» та «Східне партнерство» [1].

«Синергія Чорноморського регіону – пропозиція регіонального співробітництва» стала спробою ЄС створити єдині рамки для діяльності ЄС в Чорноморському регіоні. Поштовхом для цього стало приєднання до ЄС Болгарії та Румунії і отриманий, таким чином, вихід до Чорного моря. Втім дана ініціатива поки що має декларативний характер, не має чіткого пояснення політичної позиції ЄС з проблемних питань чорноморського регіону, а також не має практичного наповнення. З метою посилення механізмів співпраці в рамках ЄПС зі східноєвропейського вектора, як вже зазначалось, була запроваджена нова стратегія ЄС «Східне партнерство», до якою увійшли Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія та Азербайджан. Дана ініціатива покликана активувати партнерські відносини ЄС з державами-учасниками Східного партнерства та між ними і таким чином здійснювати інтенсивніше підтримання реформ країн-партнерів.

Загальний обсяг фінансування ініціативи СП було визначено на 600 млн. євро впродовж 2010-2013 р., та планується використати для досягнення наступних цілей:

1. підтримка реформ на національному рівні країн-партнерів через Програму комплексного інституційного розвитку (близько 175 млн. євро);
2. пілотні програми регіонального розвитку, спрямовані на зменшення регіональних економічних та соціальних розбіжностей серед країн-партнерів (близько 75 млн. євро);
3. імплементація багатостороннього виміру «Східного партнерства» (близько 350 млн. євро).

Хоча ініціатива «Східне партнерство» не передбачає перспективи членства в ЄС, для України є важливим скористатися запропонованим співробітництвом з ЄС в її рамках, а саме:

- в інституційній сфері;
- впровадження проектів вирівнювання розвитку регіонів;

• розвиток діалогу між учасниками з метою конструктивного вирішення проблем транскордонного характеру.

Починаючи з 2007 року, на заміну таких програм як Tacis, Meda та інших, з метою підтримки виконання планів дій, було введено в дію Європейський інструмент сусідства та партнерства, дія якого поширюється на всі без виключення країни-партнери в рамках Європейської політики сусідства. Головною метою його впровадження є спрощення існуючих процедур надання технічної допомоги та підвищення її загальної ефективності.

Загальна сума коштів в рамках ІЄСП на весь період становить 12,4 млрд. євро, з яких 8,7 млрд. євро передбачено на Середземноморський регіон та 3,7 млрд. євро на Східну Європу і Південний Кавказ. З них заплановані обсяги фінансування для України становили 494 млн. євро на період 2007-2010 роки та 470,1 млн. євро на період 2011-2013 роки.

ІЄСП передбачає надання загального та секторального бюджетного підтримання разом із технічною допомогою. Фінансування для кожної країни здійснюється через Національні пакети ІЄСП: Стратегічний документ та Національні індикативні програми терміном на 2010-2013 роки (табл.1).

Таблиця 1

Компоненти Європейського інструменту сусідства та партнерства доступні для України [1,2]

<i>Компонент</i>	<i>Пріоритети або складові частини</i>	<i>Індикативні бюджети млн.євро</i>
Національна індикативна програма 2011 – 2013 рр.	- Належне управління та верховенство права; - Сприяння набрання чинності Угоди про асоціацію Україна – ЄС (включаючи зону вільної торгівлі); - Сталий розвиток.	470,050
Індикативна Східна регіональна програма 2010 – 2013 рр.	- Економічний розвиток; - Зміна клімату, енергетика та охорона навколишнього середовища; - Посилення інтеграції до ЄС та регіональне співробітництво.	348,57
Індикативна Міжрегіональна програма 2011 – 2013 рр.	- Сприяння розвитку співробітництва суб'єктами місцевого самоврядування країн ЄС та країн – партнерів; - Сприяння розвитку інвестиційних проектів у країнах – партнерах NIF; - Сприяння розвитку співробітництва між партнерами ІЄСП та ЄС; - Сприяння міжрегіональному культурному розвитку.	757,7
Програми прикордонного співробітництва	Україна – Польща – Білорусь; Україна – Румунія – Молдова; Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія; Чорне море	186,201 126,618 68,638 17,306

Регламентом ІЄСП передбачено надання зовнішньої допомоги у вигляді:

- цільових адміністративних заходів;
- інвестицій;

- підтримки в отриманні пільгових кредитів ЄІВ та інших фінансових установ ЄС;
- секторальної та загальнобюджетної допомоги;
- забезпечення відсоткових субсидій, зокрема для позик, спрямованих на захист навколишнього середовища;
- технічної допомоги тощо.

Базовим принципом ЄІСП має стати його допоміжний характер до відповідних національних, регіональних або місцевих стратегій та заходів, що, в свою чергу, зумовлює співфінансування допомоги ЄС державами, які отримують цю підтримку.

Таким чином, сьогодні регіональне співробітництво може розглядатися як важливий інструмент реалізації політики європейської інтеграції України. Однак, його ефективний розвиток можливий за умови налагодження дієвих механізмів сприятливої державної політики, спрямованої на інституційне забезпечення цього процесу та активізацію регіональних та транскордонних взаємозв'язків у всіх формах.

Література

1. Представництво України при Європейському Союзі: [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: www.ukraine-eu.mfa.gov.ua
2. Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevrouint/control/uk/publish/>
3. Відносини України з ЄС: [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content

УДК 339.92(477):061.1ЄС(043)

Беззубченко О.А., к.е.н., доцент

СТРАТЕГІЯ ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

З метою забезпечення можливості більш повної реалізації конкурентних переваг України, визначення власного місця на європейському ринку і вирівнювання своїх стратегічних позицій з позиціями країн-членів ЄС доцільним є розроблення стратегії поступового ефективного приєднання України до європейського економічного простору.

Стратегія має включати дві основні практичні сторони реалізації: модель повної інтеграції в ЄС-27 і модель часткового співробітництва на основі розмежування пріоритетності співпраці з групами ЄС-15 і ЄС-12. Обидві моделі є взаємодоповнюючими. Модель повної інтеграції представлена в двох аспектах: адміністративному (через впровадження системи реформ і адаптації законодавства до норм і стандартів ЄС) і економічному (через розробку основних заходів оптимізації структури ЗЕЗ України в цілому з ЄС-27).[1]

Наслідки глобальної фінансово-економічної кризи свідчать про те, що серед країн ЄС та пострадянського простору Україна відчула повний спектр негативного впливу на стан своєї економіки. За підсумками 2009 року Україна виявилася найбільш вразливою країною до кризових явищ та мала найвищі темпи економічного спаду, крім того збільшила зовнішні боргові зобов'язання, та як наслідок посилила свою зовнішню фінансову залежність. Що свідчить про не достатню ефективність інструментів державного регулювання та необхідність проведення структурних перетворень у національній економіці. Структурні реформи у провідних галузях національної економіки, а також у сферах зайнятості та соціального забезпечення мають стати першочерговим завданням державної політики в період відновлення після економічної кризи. Їх ефективна реалізація сприятиме посиленню конкурентоспроможності української економіки, відновленню сталих темпів її зростання, удосконалення інституційного середовища та відповідно – подолання інституційних бар'єрів

на шляху економічної інтеграції України та ЄС і забезпечення поетапного скорочення розриву між ними за макроекономічними показниками економічного добробуту.[2]

Наступний важливий крок у реалізації даної стратегії – впровадження комплексу заходів із адаптації українського законодавства до норм європейської системи права *acquis*. Проте, в першу чергу має бути поставлене питання забезпечення належної адміністративної здатності відповідальних органів влади розробляти програми узгодження та застосування адаптованого законодавства. В даному контексті запропоновано два варіанти адміністративних змін:

1) зосередження всіх функцій щодо євроінтеграції України в єдиному органі – Бюро європейської і євроатлантичної інтеграції;

2) чітке розмежування функцій між різними функціонуючими органами - Бюро європейської і євроатлантичної інтеграції, Міністерством юстиції та Державним департаментом з питань адаптації законодавства.

В даному аспекті особливого значення набуває використання досвіду Польщі стосовно питань організації євроінтеграційного процесу. Так, на відміну від України, де координаційні функції хаотично розподілені між кількома державними органами, в Польщі єдиний орган – Комітет європейської інтеграції – виконував не тільки всі координаційні функції, а й проводив експертизу проектів нормативно-правових актів, що розроблялися профільними міністерствами відповідно до своєї компетенції, щодо відповідності *acquis communautaire*. Такий підхід до організації роботи з адаптації польського законодавства до законодавства ЄС виявився вельми ефективним, оскільки дав змогу уникнути абсолютно непотрібної конкуренції між державними органами та зосередив професіоналів у сфері євроінтеграції в одному державному органі, що привело до створення потужного євроінтеграційного центру.

Безпосередньо розробка програм поступової адаптації законодавства до норм ЄС має відбуватися згідно з 4 варіантами за окремими розділами. Так, першочергово мають бути адаптовані найбільш пріоритетні для України сфери: вільний рух товарів, капіталу, робочої сили, статистика. З огляду на необхідність незначного доопрацювання, до даного списку має бути також включений розділ 3: право заснування та свобода надання послуг. Усі інші адаптаційні заходи щодо найбільш витратних розділів і розділів невизначеної перспективи мають бути розроблені на основі глибокого аналізу короткострокових та довгострокових витрат і вигод від впровадження.

Звісно, зазначені дії не можуть зводитися лише до імплементації європейських норм, а мають бути в подальшому підкріплені відповідними заходами моніторингу змін і аналізу регуляторного впливу.

Остаточний орієнтир у даній стратегії – створення ЗВТ+. Прискорення даного процесу можливе за рахунок подальшого реформування технічного регулювання та санітарних і фіто-санітарних стандартів відповідно до зобов'язань України перед СОТ; спрощення митних процедур відповідно до Кіотської конвенції; вдосконалення законодавства в галузі конкуренції; посилення захисту прав інтелектуальної власності; прийняття законів про державну допомогу та державні закупівлі у відповідності до норм ЄС.[3]

Економічний ракурс стратегії передбачає:

- 1) нарощення експортної складової двосторонньої торгівлі з країнами ЄС-27;
- 2) диверсифікацію структури українського експорту товарів і послуг;
- 3) трансформацію існуючої торговельної моделі в інноваційно-інвестиційну.

В даному аспекті особливий акцент зроблено на необхідності не форсованого здобуття членства України в ЄС, а розробки поетапного приєднання внутрішньо стабілізованої та раціонально оформленої щодо зовнішніх стратегічних позицій економічної системи. Для цього передбачено виведення на якісно новий рівень існуючих конкурентних переваг України. Наприклад, новий рівень для української металургії та АПК – це модернізація, запровадження нового обладнання, забезпечення більш ефективного функціонування підприємств даних секторів за рахунок поліпшення умов ведення бізнесу тощо. Для відносно дешевої робочої сили – це поліпшення її якості через вдосконалення заходів підвищення

кваліфікації, підготовки робочих кадрів, через забезпечення більш високого рівня життя населення. Крім цього, особливий інтерес представляє розвиток нових конкурентних переваг України в аерокосмічній галузі, нано- і біотехнологіях, фармацевтиці та медицині тощо.

Інша практична сторона запровадження наведеної стратегії – модель часткового співробітництва. Відомо, що входження України в європейський економічний простір супроводжується активною співпрацею з іншими країнами, державними й неурядовими установами іноземних держав.

На сучасному етапі формування зовнішньої політики України видається доцільним реалізовувати модель частково-регіонального співробітництва, у якій важливе місце, поряд із інтеграцією регіонів, займають окремі галузі та сектори економіки. Іншими словами, нашій країні доцільно використовувати вигоди від часткової інтеграції, тобто інтегруватися з певними країнами Євросоюзу в окремих секторах економіки, які демонструють певний інтерес до співробітництва з Україною. Співпраця за таким розмежуванням стане вигідною для розвитку як окремих галузей, так і розвитку національних економік загалом.

Література

1. Мокій А.І. Передумови реалізації регіонально-секторальної моделі інтеграції України до ЄС. / А.І. Мокій, Н.Ю. Федоришин // [Електронний ресурс].– Режим доступу до статті: <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/stat/12.pdf>
2. Бурлай Т.В. Інституційні обмеження на шляху конвергенції економік України та ЄС/ Т.В.Бурлай// Стратегічні пріоритети [Електронний ресурс].– Режим доступу до статті: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/2010_3-16.pdf
3. «Зона вільної торгівлі з ЄС: плюси та мінуси для розвитку українського бізнесу». Верховна Рада України, 22.11.2010. Торговельні аспекти відносин між Україною та Європейським Союзом. [Електронний ресурс].– Режим доступу до статті: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/251645.html>

УДК 339.922:331.2(043)

Булатова О.В., к.е.н., професор

РЕГІОНАЛЬНА КОМПОНЕНТА ГЛОБАЛЬНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Економічна інтеграція – це процес зближення національних економік шляхом утворення єдиного економічного простору для вільного переміщення товарів і послуг, капіталів, робочої сили через національні кордони. Національні економіки, спеціалізуючись на певних товарах та послугах, водночас доповнюють одна одну в системі світового господарства [1, с. 357].

Розвиток інтеграційних процесів став закономірним результатом зростання міжнародного руху товарів і факторів їх виробництва, що потребує створення більш сталих виробничо-збутових зв'язків між країнами, усунення численних перешкод на шляху міжнародної торгівлі і пересування факторів виробництва. Різні форми міжнародної мікроінтеграції дозволяють перетворити протилежні інтереси компаній в односпрямовані. Це виявилось можливим зробити лише в рамках міждержавних інтеграційних об'єднань на основі багатобічних політичних і економічних угод. У той же час основи успішної взаємодії на рівні макроінтеграції закладені і на мікрорівні у вигляді взаємовигідної співпраці конкретних компаній, фінансово-промислових груп, банків тощо.

Поряд із зростанням економічного взаємодоповнювання, посиленням зв'язків різних країн, глобалізація сприяє активізації міжрегіональних зв'язків. Посилення регіональної компоненти глобального інтеграційного розвитку в світі викликано декількома причинами. По-перше, найбільший рівень взаємного доповнення різних економік досягається в результаті співробітництва країн, які мають приблизно однаковий рівень добробуту. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності в розвинених країнах прийшла на зміну протекціонізму ще в середині минулого століття. Процеси лібералізації охопили не лише

сферу торгівлі, але й міграційні процеси праці, капіталу, технологій. Для країн, що розвиваються, і держав з перехідною економікою процеси лібералізації почалися набагато пізніше. По-друге, економічні зв'язки багатьох країн зорієнтовані, насамперед, на сусідні держави і регіони. По-третє, регіоналізація дозволяє пом'якшити негативні впливи глобалізації. Економічний регіоналізм є основою для розвитку інтеграційних процесів.

Розвиток інтернаціоналізації сприяв посиленню глобалізації, однак завершена інтеграція в глобальному аспекті в світовому господарстві ще не спостерігається. Вона відбувається поки що в рамках окремих регіонів.

Розглядаючи інтеграцію як відносини, Лук'яненко Д., Жеваго К. наголошують, що їй має бути властива відсутність будь-якої форми дискримінації по відношенню до іноземних партнерів із боку національних економік, як процес – інтеграція призводить до стирання відмінностей між економічними суб'єктами – представниками різних країн [2]. Таким чином, можна вважати, що **«інтеграція як процес» має глобальні масштаби, а «інтеграція як відносини» значною мірою характеризується регіональними ознаками.**

Об'єктивною умовою міжнародної економічної інтеграції є поглиблення міжнародного розподілу праці. Національні економіки зближуються за рахунок встановлення стійкого товарного обміну, який доповнюється різними міжнародними формами рухів факторів виробництва (капіталу, робочої сили), внаслідок чого встановлюються тісні світогосподарські зв'язки.

Характеризується міжнародна економічна інтеграція співробітництвом між національними господарствами різних країн з частковою або повною їх уніфікацією; ліквідацією бар'єрів в торгівлі між країнами; зближенням ринків кожної з країн з метою створення єдиного спільного ринку. Міжнародна інтеграція має деякі суттєві ознаки, які в сукупності відрізняють її від інших форм економічної взаємодії країн:

- взаємопроникненням і переплетенням національних виробничих процесів;
- широким розвитком міжнародної спеціалізації і кооперації у виробництві, науці та техніці на основі найбільш прогресивних і глибоких їх форм;
- глибокими структурними змінами в економіці країн-учасниць;
- необхідністю в цілеспрямованому регулюванні інтеграційного процесу, розробці скоординованої економічної стратегії і політики;
- регіональністю просторових масштабів інтеграції.

Як результат, досягається більш висока ефективність економічної співпраці саме в умовах реалізації регіональної економічної інтеграції, оскільки через усунення бар'єрів і обмежень в торговельно-економічній сфері, впровадження стандартизації і уніфікації у виробничо-комерційній сфері збільшуються товаро- і ресурсопотоки, активізується підприємництво, що, в свою чергу, сприяє подальшому розвитку конкурентного механізму, розширенню ринку, отриманню додаткових переваг від економії на масштабах.

В умовах, коли інтеграційне угруповання вже більш зріле, а рівень інтеграційної взаємодії, відповідно, більш глибокий, відбуваються більш глибокі зрушення у національних господарствах через синхронізацію процесів відтворення, а відтак і через створення відповідних міждержавних територіально-виробничих комплексів – *міжнародних регіональних комплексів*. В результаті цього виникає нова якість міжнародних економічних відносин [3, с.323]. Однак досягнення такого рівня інтеграційного зближення не можливий без створення відповідної системи наднаціонального регулювання, що використовує особливі механізми регулювання.

Розглядаючи регіональну інтеграцію як процес, що передбачає утворення нової спільності, нової сукупності окремих частин, які починають проявляти себе як самостійне ціле, російська дослідниця Буторіна О. виділяє п'ять основних ознак регіональної економічної інтеграції [4].

По-перше, характерною ознакою регіональної інтеграції, яка логічно витікає з самої суті інтеграції, є отримання синергетичного ефекту, пов'язаного з отриманням такої сили, яка перевищує суму індивідуальних сил, а відтак, кожна сторона-учасниця інтеграційного процесу отримує відповідний вигаш.

По-друге, новостворене регіональне інтеграційне об'єднання певною мірою відокремлюється у світовому господарстві, оскільки в його межах створюються якісно нові умови розвитку лібералізації торговельно-економічних відносин одночасно зі створенням певних обмежень (дискримінацій) по відношенню до інших країн, які не належать до угруповання.

По-третє, створення інтеграційного об'єднання ґрунтується на добровільній і партнерській основі, а всі учасники цього процесу залучаються до нього усвідомлено.

По-четверте, інтеграція розповсюджується на різні сфери як зовнішньої, так і внутрішньої політики країн-учасниць угруповання.

По-п'яте, регіональна інтеграція ґрунтується на усвідомленні всіх учасників інтеграційного процесу майбутньої історичної долі.

Концептуальні основи регіоналізації світу, на думку українського дослідника Чужикова В.І., мають базуватися на системному підході, а в основу теоретичної моделі регіоналізації має бути покладено шість методологічних ідей [5, с.5]:

- *системність* (будь-яка суспільно-економічна модель утворює структуру, основні елементи якої не тільки пов'язані між собою, а й взаємозалежні);
- *ієрархічність* (низові таксони поєднуються у більш складні регіони високого рангу, між кожним рівнем існують зв'язки підпорядкування й управління);
- *динамічність* (модель допускає значні зміни, що можуть порушити характер регіональних процесів, однак в цілому вони не суперечать основній концепції побудови);
- *відкритість* (модель має відкритий характер);
- *стійкість* (модель пов'язує регіони в єдину цілісність і забезпечує високий ступінь здатності до саморегулювання);
- *конгруентність* (модель дозволяє моделювати та співвідносити таксономічні одиниці одна з одною і визначати рівні їх адекватно до ієрархії).

На нашу думку, в основу теоретичної моделі регіоналізації слід додати також:

- *поліструктурність* (суспільно-економічна модель регіоналізації має складну структуру, основні елементи якої, в свою чергу, можуть мати свою підструктуру);
- *компліментарність* (складові елементи моделі знаходяться у взаємозв'язку, а відтак взаємодоповнюють один одного);
- *ідентичність* (умовами розвитку моделі можуть бути різні фактори, які впливають на характер динамічних змін)
- *інституційна визначеність* (модель має механізм власний механізм регулювання, який забезпечує система відповідних інститутів).

Інтеграційні процеси сприяють розвитку *економічного регіоналізму*. Країни-учасниці інтеграційного об'єднання створюють особливі умови для вільної торгівлі, переміщення ресурсів. Проте економічний регіоналізм, як правило, погіршує умови обміну для третіх країн. Тому, якщо регіоналізм не погіршує умови для торгівлі з іншими державами, його вважають позитивним чинником розвитку світового господарства. В цілому ж інтеграційні процеси відкривають доступ до багатьох економічних ресурсів, технологій, розширюють ринки збуту, захищають від зовнішньої конкуренції учасників інтеграційного об'єднання. Спільними зусиллями легше вирішуються соціальні проблеми.

Література

1. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України / В.Є. Новицький. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
2. Лук'яненко Д., Жеваго К. Транснаціоналізація і економічний регіоналізм: [Електронний ресурс] / Д. Лук'яненко, К. Жеваго. – Режим доступу до статті: <http://ecolib.com.ua/article.php?book=20&article=2308>
3. Ливенцев Н.Н. Международная экономическая интеграция / Н.Н. Ливенцев, В.Н. Харламова, В.Б. Буглай. – М.: Экономистъ, 2006. – 430 с.
4. Буторина О.В. Понятие региональной интеграции: новые подходы / О. В. Буторина // Космополис, 2005. – № 3 (13). – С. 17-21.

5. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: [Монографія]: У 2 т./ Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – Т.1. – 592 с.

УДК 330.332(564.3)(043)

Дубенюк Я.А., к.е.н., доцент

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ КІПР

Республіка Кіпр є однією з найбільш привабливих країн для здійснення інвестиційної діяльності серед європейських країн. Відповідно до Міжнародного інвестиційного звіту World Investment Report 2010 ЮНКТАД Кіпр став другою країною у світі за обсягами надходження ПІІ. Посівши 88 місце у світі за обсягами ВВП, позиція країни у рейтингу ЮНКТАД є набагато вищою за потенціалом залучення ПІІ – 52 місце. Набувши членства у Європейському Союзі у 2004 р., регуляторна політика Республіки Кіпр повністю відповідає вимогам ОЕСР.

Законодавча та нормативно-правова база здійснення інвестиційної діяльності в країні охоплює:

- Закон про компанії (Company Law, Law 113 incl. 92(I) 2004);
- Закон про інтелектуальну власність та патенти (в т.ч. торговельні марки, патенти, торгові назви, копірайт, дизайн) (Intellectual Property & Patent Law);
- Закон про протидію відмиванню грошей (Anti Money Laundering Law, Law 188 (I) 2007);
- Закон про прозорість (Transparency Law, Law 190 (1)/2007);
- MIFiD.

Окрім того інвестиційна політика країни будується на основі нормативно-правової бази Європейського Союзу, де одним із основних останніх документів виступає Директива з послуг (Service Directive) – це європейський закон, що має на меті створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, що надає або використовує в своїй діяльності сферу послуг. Його було прийнято 12 грудня 2006 р. та введено в дію усіма країнами ЄС 28 грудня 2009 р.

Уряд Республіки Кіпр, беручи до уваги безліч можливостей та ризиків, що впливають з посилення конкуренції, поглиблення глобалізації, результатів світової фінансово-економічної кризи, продовжує реалізовувати ряд заходів та ініціатив для того, щоб зберегти за країною статус привабливого інвестиційного центру. Перш за все, задля усунення непотрібного бюрократизму було здійснено ряд заходів відповідно до програми «Краще регулювання». Подальші заходи вживаються у напрямку усунення бар'єрів регуляторного характеру при відкритті та реєстрації підприємств та приватних підприємців. Більше того, Уряд країни має наміри і надалі підтримувати низький рівень податкової системи та розширяти перелік країн, з якими підписані угоди про уникнення подвійного оподаткування. Заснування Кіпрського Агентства стимулювання інвестицій в значній мірі сприяло проведенню ефективної та гнучкої політики активізації інвестиційної діяльності в країні та залученню іноземних інвестицій в окреслені урядом сектори національної економіки.

Кіпрське Агентство стимулювання інвестицій (Cyprus Investment Promotion Agency (CIPA) було засновано відповідно до міністерського рішення у 2007 р. як неприбуткова організація, діяльність якої обмежена гарантіями Уряду Республіки Кіпр, що здійснює повне фінансування її діяльності. Рада з 13 директорів (10 – представники приватного та 3 – державного секторів) призначаються на чотирирічний період. Здійснюючи оперативну діяльність з січня 2008 р. Агентство виконує такі завдання:

- Позиціонує Республіку Кіпр як привабливий міжнародний інвестиційний центр, акцентуючи увагу на ключових секторах, що забезпечують економічне зростання;
- Підтримує реформи, необхідні для покращення регуляторного та бізнес-середовища й

інфраструктури;

- Надає інвесторам підтримку з подальшого здійснення діяльності на території країни.

Свою діяльність СІРА узгоджує з Центром іноземних інвесторів при Міністерстві торгівлі, промисловості та туризму з метою залучення прямих іноземних інвестицій шляхом встановлення контактів з приватним сектором, урядовими та суміжними з ними організаціями та агентствами.

СІРА став членом Світової асоціації агентств зі стимулювання інвестиційної діяльності (World Association of Investment Promotion Agencies (WAIPA) та Med-Invest, Фондацією агентств стимулювання інвестиційної діяльності країн Середземномор'я. Членство в даних та інших організаціях створює базу для вдосконалення практичної діяльності та обміну досвідом у сфері стимулювання та впровадженні стратегії залучення прямих іноземних інвестицій.

Окрім даної організації в країні функціонують так звані «One stop shop», які в значній мірі спрощують процедури реєстрації для іноземних інвесторів, які прагнуть відкрити власний бізнес на території Кіпру. Дані установи функціонують в рамках Міністерства торгівлі, промисловості та туризму та надають послуги як місцевим, так і зарубіжним компаніям, зокрема, здійснюють реєстрацію компанії, реєстрацію ПДВ, реєстрацію податку на прибуток, реєстрацію у Фонді соціального страхування та реєстрацію найманих працівників, а також приймає заявки на підтвердження місця знаходження компанії та необхідних дозволів на провадження діяльності.

Серед органів та організацій, діяльність яких опосередковано спрямована на залучення інвестицій до Республіки, слід відзначити також Орган з розвитку людських ресурсів Кіпру (Human Resource Development Authority of Cyprus, HRDAC), Фондацію зі стимулювання наукових досліджень (Research Promotion Foundation, RPF), Міністерство торгівлі, промисловості та туризму (The Ministry of Commerce, industry and Tourism), Кіпрську туристичну організацію (Cyprus Tourism Organization, CTO) та Кіпрський інститут енергії (Cyprus Institute of Energy, CIE).

Орган з розвитку людських ресурсів Кіпру надає кошти у вигляді грантів на підготовку та проведення тренінгів для компаній незалежно від їх розмірів, що зареєстровані на території країни. Серед найбільш популярних напрямів виділення коштів є внутрішньофірмові тренінгові програми з розвитку та оновлення навичок, а також тренінгові програми, що проводяться приватними тренінговими організаціями за різноманітними напрямками.

Фондація зі стимулювання наукових досліджень здійснює фінансування у вигляді урядових грантів, спрямованих на розвиток наукових та технологічних досліджень Республіки Кіпр та висвітлюють важливість фундаментальних досліджень в сучасному світі, що характеризується як «економіка знань».

Міністерство торгівлі, промисловості та туризму також надає фінансову підтримку у формі урядових грантів. Причому одержувачами можуть бути як існуючі. Так і нові компанії, які мають або планують відкрити лабораторії з контролю, аналізу та калібрування продукції машинобудування.

Кіпрська туристична організація, надаючи урядові гранти, переслідує мету залучення інвестиційних коштів у сферу сталого розвитку туризму на Кіпрі. Поточна програма, що дійсна до 31 грудня 2013 р., підтримує інвестиції в туристичну сферу, а також інвестиції, що спрямовуються на принципове оновлення і модернізацію існуючих туристичних курортів.

Кіпрський інститут енергії розпоряджається фінансовими коштами у вигляді урядових грантів на матеріалізацію інвестицій у сфері енергозбереження та розвиток джерел енергії, що поновлюються.

Таким чином, система органів, що реалізують політику, спрямовану на створення інвестиційного іміджу Республіки Кіпр, та її інвестиційної привабливості, відповідає потребам країни та максимально повно реалізує покладені на неї завдання. Інвестиційна політика країни реалізується в контексті загальноєвропейських напрямів з урахуванням

особливостей розвитку національної економіки та інвестиційних потреб Кіпру.

Література

1. Cyprus: Invest with Confidence: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу: <http://www.cipa.org.cy/>
2. FDI in Tourism: The Development Dimensions: [Електронний ресурс] . – Режим доступу до звіту: http://www.unctad.org/en/docs/iteiia20075_en.pdf

УДК 338.47(100)(043)

Захарова О.В., старший викладач

СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ

Світова транспортна система – це сукупність інтегрованих національних транспортних систем країн світу, що представлені різними взаємопов'язаними та взаємодіючими видами транспорту, які забезпечують реалізацію як внутрішніх, так і міжнародних перевезень з метою забезпечення стабільного функціонування світового господарства.

Властивість структурованості, що характерна транспортній системі, як складному об'єкту, визначає можливі напрямки аналізу світової транспортної системи з точки зору специфіки елементів, що її утворюють.

Отже, з одного боку, первинним елементом транспортної системи, як було вже зазначено можна вважати національну транспортну системи (НТС) певної країни, однак кожна така система має певні характерні властивості, що дозволяють їх поєднувати у певні групи. Так, наприклад, світову транспортну систему можна розглядати як сукупність національних транспортних систем за рівнем їх економічного розвитку, виділяючи транспортні системи розвинутих країн, транспортні системи країн, що розвиваються, та транспортні системи країн Південно-Східної Європи та країн СНД [7]. З іншого боку, виділяючи специфічні риси окремих транспортних систем за географічною ознакою, можна виділяти такі елементи (регіональні транспортні системи): транспортні системи Північної Америки, Латинської Америки, Західної Європи, країн ЄС, Південно-Східної Європи, Азії, Африки та Австралії й Океанії.

Найбільш поширеним є підхід до структуризації та аналізу світової транспортної системи відповідно до видів транспорту, що беруть участь у процесах транспортування [1,2,3,5,6,7]. З цього боку можна виділити такі елементи світової транспортної системи: система міжнародного автомобільного транспорту, системи міжнародного залізничного транспорту, система міжнародного морського та річкового транспорту, система міжнародного авіаційного транспорту та система трубопровідного транспорту.

З позиції аналізу світової транспортної системи як об'єкта глобальної інфраструктури до її елементів можна віднести транспортну мережу світу, транспортні засоби, транспортні підприємства та систему управління [4,8]. На наш погляд, зазначені елементи можна віднести до ресурсної складової світової транспортної системи.

Узагальнюючі існуючі підходи до структуризації світової транспортної системи можна запропонувати таку схему декомпозиції світової транспортної системи (рис. 1), яку можна класифікувати за такими ознаками: рівнем організації, географічною ознакою, рівнем розвитку, видами транспорту, інфраструктурною ознакою, тощо.

При цьому слід зазначити, що ці виділені класифікаційні групи взаємопов'язані. Так, наприклад, національні транспортні системи (НТС) як елементи СТС за рівнем організації можуть за рівнем розвитку належати як до ТС розвинутих країн, так і до ТС країн, що розвиваються, а за видами транспорту можуть класифікуватися на автомобільні ТС, залізничні ТС і т.ін. Кожен із запропонованих елементів в межах перших чотирьох класифікаційних груп характеризуються власними інфраструктурними складовими – мережею, транспортними засобами та транспортними підприємствами.

Аналіз сучасної світової транспортної системи за зазначеними класифікаційними

ознаками дозволив зробити такі висновки: 60% світових вантажних перевезень обслуговує морський транспорт, в структурі внутрішньоконтинентальних перевезень 70-80% займають наземні види транспорту, причому в західноєвропейських країнах лідером з вантажних перевезень є автомобільний транспорт (40%), в країнах Східної Європи та СНД – залізничний транспорт (60%), в країнах Північної Америки ці види транспорту займають приблизно рівні частки. В цілому очевидна тенденція до зростання частки автомобільного транспорту як в структурі внутрішніх перевезень, так і міжнародних.

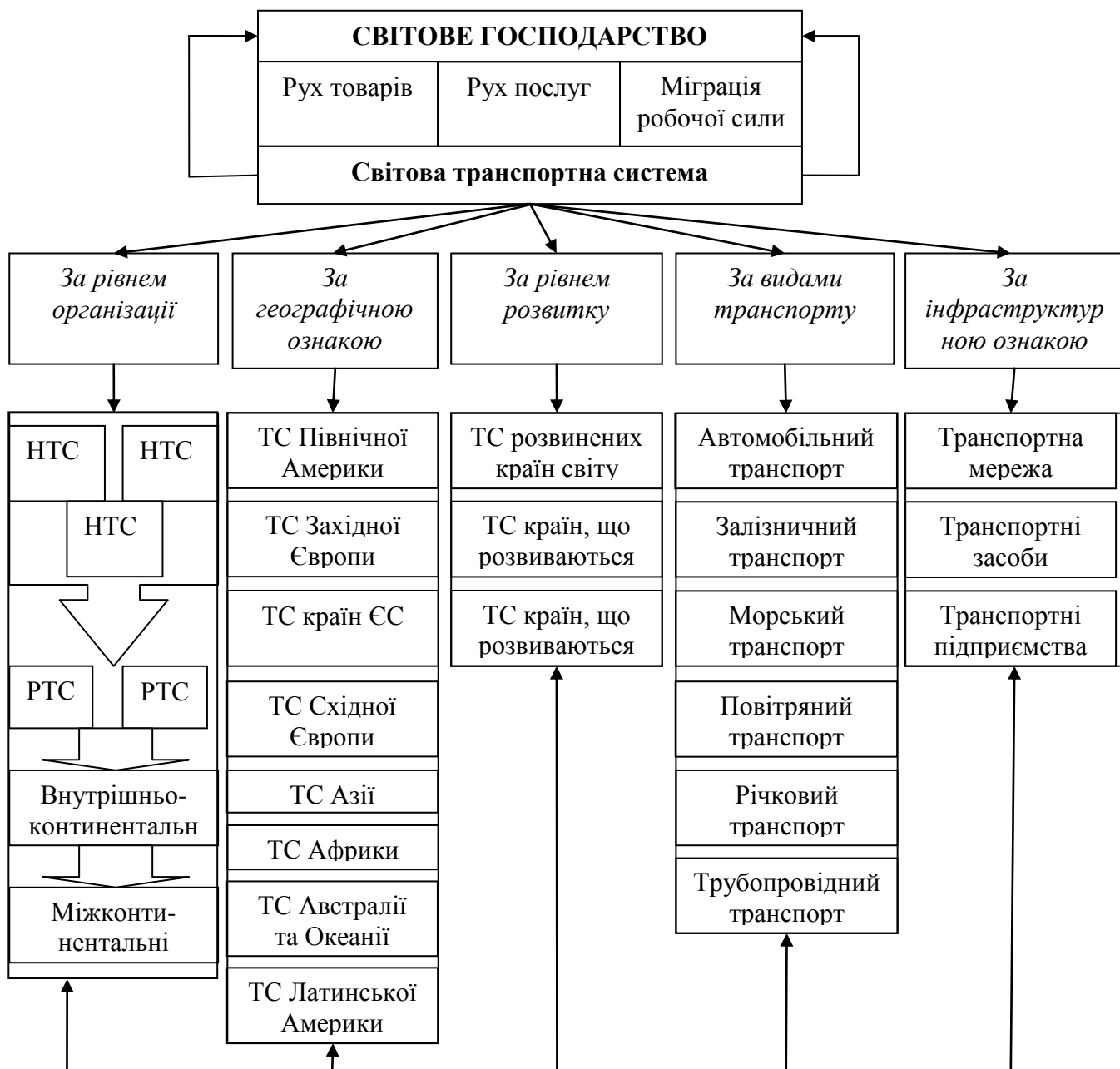


Рис. 1. Структурна декомпозиція світової транспортної системи

Розвинуті країни світу контролюють 70% ринку міжнародних вантажних перевезень, зокрема, 60,5% тоннажу світового морського флоту. Транспортні системи країн, що розвиваються, обслуговують 20% світового вантажообігу, з яких третина належить морському транспорту, найбільшими власниками якого є Китай та Південна Корея. На транспортні системи країн Східної Європи та СНД припадає лише 10% світового вантажообігу.

Розвиток світової транспортної системи характеризується швидким зростанням транспортної мережі світу, 70% якої займають автомобільні шляхи, довжина яких за період

1960-2010 рр. зросла з 15,5 млн. км до 30 млн. км; 20% - повітряні, що збільшилися з 3,3 млн. км до 12,1 млн. км; 5% припадає на залізничні шляхи, довжина яких навпаки характеризується незначною тенденцією до скорочення з 1,32 млн. км до 1,24 млн. км. 38,4% залізної мережі світу припадає на транспорту систему Північної Америки, однак найбільш високу щільність залізничних шляхів мають країни ЄС, серед яких Чехія (121,6 км/1000 км²), Бельгія (110,6 км/1000 км²), Люксембург (105,8 км/1000 км²) та Японія (73 км/1000 км²). Найбільш широка мережа автомобільний доріг у США (6463 тис. км), країнах ЄС (5000 тис. км) та Китаю (2283 тис. км). Найдовшою мережею внутрішніх водних шляхів світу характеризується транспортна система Бразилії (50 тис. км), США (41 тис. км), Індонезія (41 тис. км) та Індії (14,5 тис. км).

Література

1. Зеркалов, Д.В. Транспортное обеспечение международной торговли : справочник / Д.В. Зеркалов. — К. : Дакор ; К. : КНТ, 2007. — 627 с.
2. Могилевкин И. М. Транспорт. Мировая экономика. Глобальные тенденции за 100 лет/И.М. Могилевкин; под. ред. И. С. Королева. - М.: Экономистъ, 2003. — 332с.
3. Могилевкин И. Мировой транспорт: новые горизонты и новые проблемы/И. Могилевкин// Мировая экономика и международные отношения. - 2000. - № 9. - С. 29-35.
4. Перебийніс О.В. Транспортні ресурси як основа формування транспортного потенціалу підприємств/О.В. Перебийніс, В.І. Перебийніс //Збірник доповідей 8 Міжнародної науково-практичної конференції «Ринок послуг комплексних транспортних систем та прикладні проблеми логістики.-К.-2006.-С.192-199.
5. Плужников К.И. Глобализация производства и распределения транспортных услуг/К.И. Плужников// Бюллетень транспортной информации.- 2003.-№4.- С.11-15.
6. Примачев Н.Т. Торговые порты в системе международных транспортно-экономических связей: [монографія] / Примачев Н.Т., Примачева Н.Н.; ИПРЭЭИ НАН Украины. — Одесса : Атограф, 2008. - 240 с.
7. Рибчук А.В. Транспортні системи світу – важливий елемент глобальної виробничої інфраструктури /Рибчук А.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №7. - с. 99-104.
8. Хахлюк А.М. Перспективи розвитку України як транзитної держави /А.М. Хахлюк // Україна і світове господарство: підруч. / А.С. Филипенко. – К.:КНЕУ, 2002. – Глава 3. – С.210 – 230.

УДК 336.743(100)(043)

Марена Т. В., к.е.н., доцент

МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ

Функціонування світового господарства в останні роки характеризується суттєвими змінами, обумовленими впливом процесів глобалізації та регіоналізації. Зазначені процеси кардинально змінюють організацію всіх складових світової економіки та визначають тенденції розвитку всіх форм міжнародних економічних відносин. Зокрема, це стосується й світової валютної системи. Підвищення нестабільності системи міжнародних валютних відносин, заснованої на Ямайських угодах, викликає необхідність пошуку шляхів трансформації існуючого устрою світової валютної системи для забезпечення валютно-фінансової стабільності як на національному, так і на глобальному рівнях.

В останні роки стали з'являтися ознаки того, що система, заснована на доларі, є доволі нестійкою [3]. Поява у валютній сфері серйозних альтернатив долару в умовах, коли місце й роль валюти значною мірою визначаються суб'єктивними настроями ринку, відсутність у держави необхідних офіційних резервів, які могли б захистити долар у випадку його кризового падіння, викликаного поширенням інших валют або недовірою економічних агентів, обумовлює відносну нестійкість положення долара США.

Глобальні фінансові потрясіння ще раз підтвердили необхідність реформування

світової валютної системи з метою приведення її у відповідність до нових умов функціонування міжнародного фінансового середовища.

Серед існуючих варіантів розвитку майбутньої світової валютно-фінансової системи можна виділити такі моделі її трансформації:

- регіоналізація світової валютної системи на основі розвитку грошових (валютних) союзів;
- функціонування полівалютної системи, що базуватиметься на доларі США, євро та китайському юані (або японській єні);
- функціонування полівалютної системи, що базуватиметься на золотому стандарті;
- функціонування моновалютної системи на основі використання єдиної світової валюти [1,2,5].

У розвитку сучасної світової валютної системи можна виділити певні тенденції, спрямовані на розширення використання національних грошових одиниць в міжнародних економічних відносинах. Вони є відображенням процесів міжнародного поділу праці, все більшої відмови від ідей автаркії і господарської ізоляції, фактом визнання кожної національної господарської системи частиною світового господарства. Зростаюча інтернаціоналізація продуктивних сил викликає потребу в більш тісній міжнародній валютній координації, в результаті чого здійснюється тиск на формування і використання універсальних світових валют.

Мова йде про суперечливі процеси, які певним чином доповнюють один одного. Зростаюча економічна сила окремих центрів світового господарства за відсутності єдиної світової валюти проявляється у збільшенні використання в міжнародній сфері деяких національних валют. Тобто існують тенденції використання декількох валют, точніше, розділення світу на кілька валютних сфер.

Розвиток інтеграції викликав появу колективних валют, які обслуговують регіональні потреби окремих інтеграційних угруповань. Найбільш відомим прикладом є впровадження єдиної європейської валюти. Однак існують й інші приклади. Так, впровадження євро призвело до активізації обговорення в Азії питання про необхідність створення єдиної валютної одиниці регіону. Вважається, що створення азійського валютного союзу підвищить фінансову стабільність у регіоні і дозволить скоротити чисельні витрати; прив'язка валют азійських країн до долара виявилася не тільки надто дорогою, але й викликала значні диспропорції і валютні коливання; єдина валюта країн Азії дозволила б усунути ці проблеми [3]. Країни АСЕАН вже прийняли Хартію про утворення до 2015 року економічного союзу, який за своїми принципами буде схожим на систему ЄС.

До кінця 2010 року планувалося впровадження єдиної валюти в країнах Перської затоки (Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар, Кувейт). Однак у зв'язку з загостренням економічних проблем в країнах єврозони перехід на єдину валюту було відкладено як мінімум до 2015 року. Тим не менш, з 2009 року вже функціонує монетарний союз Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, що можна вважати підготовчим кроком до введення спільної, а пізніше й єдиної валюти.

С початку 2010 року Венесуела, Болівія, Куба та Еквадор (країни – члени Боліварианського альянсу) використовують в міжбанківських операціях між державними фінансовими установами загальну валюту – сукре (віртуальна валюта Єдиної Регіональної Компенсації). Розглядається також можливість майбутнього використання сукре в готівковій формі.

Наступним варіантом розвитку світової валютної системи є модель, відповідно до якої долар США та євро збережуть статус ключових світових валют, а замість японської єни роль азійського регіонального платіжного засобу відіграватиме китайський юань [4]. Формування світової мультивалютної системи, що буде заснована на доларі США, євро та юані, які будуть займати в ній ключові позиції на рівних правах, прогнозується до 2025 року.

Серед пропозицій щодо моделі майбутньої світової валютної системи є варіанти повернення до системи золотого стандарту. Так, на думку керівництва Всесвітнього банку,

світова валютна система має спиратися на кошик валют (долар США, євро, японська єна, британський фунт стерлінгів, китайський юань) і золото, яке буде слугувати показником очікуваного ринками рівня інфляції. Ця система розвиватиметься на принципах інтернаціоналізації і відкриття національних ринків.

В сучасній валютній системі об'єктивно проявляється ще одна тенденція – створення та використання єдиної валюти в міжнародних економічних відносинах. Як альтернатива єдиної валюти часто розглядається кошик провідних валют, що буде виконувати функції світового резервного засобу (МВФ пропонує в цій якості використовувати СДР). Однак проблема створення єдиної світової валюти поки що залишається дискусійною. Створення такої валюти зіткнеться з великою кількістю складностей і протиріч. Однією з головних проблем є нерівномірність економічного розвитку окремих країн та регіонів.

Таким чином, найближчим часом Ямайська система може бути замінена новою світовою валютною системою. Найбільш об'єктивно на даний момент проявляються тенденції до регіоналізації світової валютної системи, що означатиме розподіл світового господарств на кілька регіональних блоків, кожен з яких буде обслуговувати відповідна регіональна валюта. Перехід країн до єдиної світової валюти може розглядатися як найбільш віддалена перспектива трансформації системи міжнародних валютних відносин.

Література

1. Буторіна О. Прийдешні зміни в міжнародній валютній системі / О. Буторіна // Фінансовий ринок України. – 2004. - № 9 (11). – С. 38-42.
2. Гурвич В. Мировая валютная система в поисках золотого сечения. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье: http://www.spekulant.ru/magazine/Mirovaya_valyutnaya_sistema_v_poiskah_zolotogo_secheniya.html.
3. Ершов М. Доллар и перспективы развития мировой валютной системы / М.Ершов // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. - № 4. – С. 17-21.
4. Кулицький С. Світова ієрархія валют і перспективи її трансформації / С.Кулицький // Вісник Національного банку України. – 2001. - № 10. – С. 49-53.
5. Стиглиц Джозеф. Валютная система нуждается в реформе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье: http://banker.ua/bank_news/finance/2011/04/05/1180448751.

УДК 338.45:620.9.00125(4:672ЄЄ)(043)

Мітюшкіна Х.С., старший викладач

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Потреби людства в первинних джерелах енергії до 2030 року зростатимуть в середньому на 1,6% щорічно [1]. В цей період основними джерелами енергії залишаться традиційні вуглеводи: нафта, природний газ та вугілля, запаси яких обмежені. Взаємозалежність між країнами-виробниками, транзитними країнами й країнами-споживачами свідчать про глобальний характер проблем й спонукають до розвитку партнерських відносин між всіма зацікавленими сторонами з метою укріплення глобальної енергетичної безпеки. Одним з найбільш ефективних способів досягнення енергетичної безпеки є формування прозорих, ефективних і конкурентних світових енергетичних ринків, важлива роль у створенні яких належить, як національним урядам так і відповідним міжнародним організаціям.

Європейський Союз як найбільше інтеграційне угруповання і відповідно найбільший споживач енергетичних ресурсів в світі приділяє особливу увагу питанням енергетичної безпеки, впровадженню єдиної стратегії та єдиного енергетичного законодавства. Але, враховуючи те, що переважна більшість країн-членів є нетто-імпортерами вуглеводної сировини (рис.1), вирішити питання енергобезпеки тільки зусиллями країн-членів неможливо [1]. Отже, постає питання необхідності створення інтегрованого енергоринку на всьому європейському просторі, першим кроком на шляху до якого є створення

внутрішнього енергоринку.

Збільшення конкуренції дозволить знизити ціни для кінцевих споживачів енергії, а також буде сприяти припливу інвестицій (у тому числі в інфраструктуру) і збільшенню ефективності виробництва енергії. Крім того, конкуренція сприятиме розвитку альтернативних джерел енергії, малих електростанцій. І, нарешті, створення внутрішнього енергоринку зміцнить стабільність усієї європейської енергосистеми й знизить її залежність від зовнішніх постачальників енергоресурсів. Однак необхідно відзначити, що сьогоденний рівень розвитку енергетичної інфраструктури в Європі перебуває на досить низькому рівні, оскільки більшість країн пов'язана трубопроводами з постачальниками поза ЄС, а не між собою. Крім того, недостатньо розвинені з'єднання між енергосистемами окремих країн.

Відтак, створення єдиного енергоринку неможливо без відповідної інфраструктури. Для розв'язку цієї проблеми планується з'єднання енергомереж Німеччини, Польщі й Литви, з'єднання з вітровими електростанціями на шельфах Північної Європи, з'єднання енергосистем Франції й Іспанії й будівництво газопроводу Nabucco, за допомогою якого, газ у Європу буде доставлятися із країн Центральної Азії в обхід Росії. Для реалізації цих планів необхідне створення нового механізму координації роботи єдиної європейської енергомережі. Згідно з попередніми підрахунками [2] в наступні 25 років Європа інвестує близько 1 трлн. євро в розвиток електроенергетики й близько 500 млрд. євро — у газову інфраструктуру.

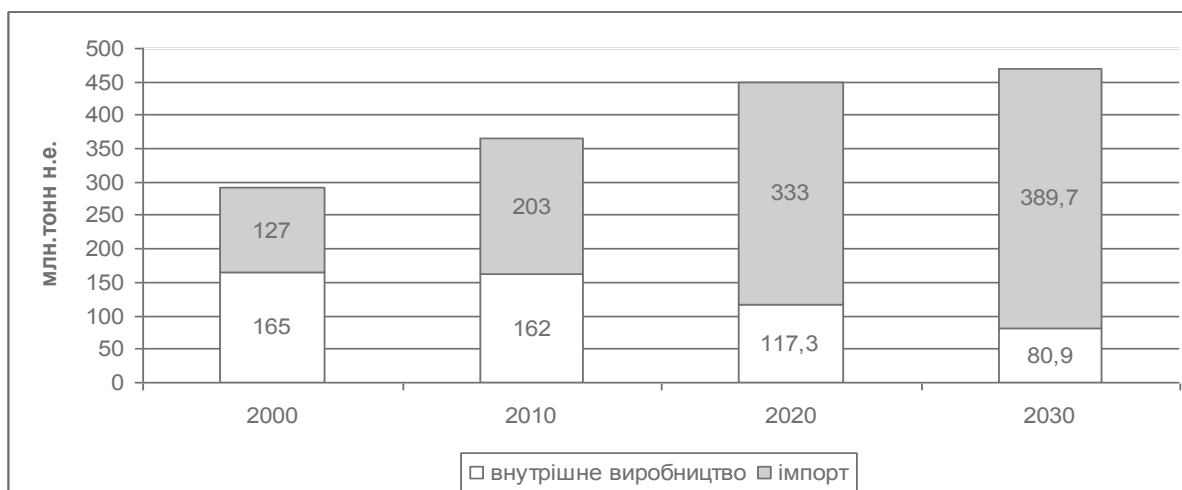


Рис. 1. Споживання природного газу країнами Європейського Союзу у 2000-2030 рр., млн. тонн нафтового еквіваленту

Для створення єдиного енергоринку необхідна також гармонізація дій усіх регулюючих енергетичну сферу органів в країнах-членах ЄС. Це можливо здійснити в три етапи: посилення співробітництва між національними органами регулювання, створення єдиних органів регулювання з питань електроенергії й газу і як їхнє продовження — Європейської мережі незалежних органів регулювання й, нарешті, створення наднаціонального комітету при Єврокомісії, який буде проводити єдину зовнішню й внутрішню енергетичну політику.

Важливим елементом єдиної європейської енергетичної політики є також підвищення енергоефективності на наднаціональному, національному, регіональному й міжнародному рівнях. Збільшення енергоефективності буде сприяти підвищенню стабільності, конкурентоспроможності й безпеки внутрішнього енергоринку. Ключові заходи повинні знизити частку ЄС у світовому споживанні первинних енергоресурсів до 20% до 2020 р. відповідно збільшивши частку відновлювальних джерел[1], що призведе до економії в 100 млрд. євро й зниження викидів вуглекислого газу на 780 млн. т щорічно.

Аналіз зовнішньої енергетичної політики Євросоюзу свідчить про його прагнення подолати «надмірну» залежність від імпорту енергоносіїв, яка найчастіше трактується як загроза енергетичної безпеки. З метою її ослаблення ЄС послідовно реалізує план щодо

залучення сусідніх країн у свій внутрішній енергетичний ринок і тим самим створює правові й технічні умови для великомасштабного безперешкодного постачання енергоносіїв з навколишніх з європейськими регіонів, включаючи Південно-Східну Європу, Північну Африку, Африку південніше Сахари, Близький Схід, Середній Схід, Закавказзя й Центральну Азію.

Окрім нормативно-правового забезпечення необхідною умовою функціонування регіонального енергетичного ринку є ефективне регулювання, яке здійснюється на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Найбільш компетентним суб'єктом регулювання енергетичних питань є Міжнародна енергетична Агенція. При створенні регіональних інтегрованих енергетичних ринків в контексті забезпечення глобальної енергобезпеки, найбільшу увагу МЕА приділяє створенню ринків для енергетичних технологій (Creating Markets for Energy Technologies). МЕА було розглянуто 22 приклади успішних урядових програм зі створення та виходу на енергетичні ринки нових технологій на загальну суму більше 20 млрд. євро. Аналіз результатів виконання успішних програм дозволяє дійти висновку, що зараз більшість необхідних технологій вже створено або принципово розроблено. Наприклад, в електроенергетиці можливо на 15 – 25% зменшити використання енергії без нових наукових розробок. Водночас для успішного виходу нових ефективних технологій на енергетичні ринки необхідно створити додаткову методологічну базу, яка відображала б можливість застосування погоджених підходів до реалізації енергетичної стратегії групами країн, що здійснюють скоординовану політику в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Створення й лібералізація внутрішнього європейського енергетичного ринку не вирішує питання забезпечення енергетичної безпеки країн співтовариства. Відтак, постає необхідність створення інтегрованого регіонального енергоринку, що включає не тільки держави-члени ЄС, а й інші країни європейського простору. Враховуючи постійну стурбованість країн ЄС щодо стабільного постачання природного газу на територію інтеграційного угруповання, співробітництво з країнами Південно-Східної Європи має за мету створення інтегрованого ринку природного газу й електроенергії. Механізм створення регіонального енергоринку повинен ґрунтуватися на систематизації чинників, які впливають на його розвиток, та сприяють забезпеченню енергетичної безпеки як всього регіону, та і кожної країни зокрема. Даний механізм включатиме нормативно-правову базу та інструменти регулювання енергетичної політики кожної країни, яка має бути підпорядкована загальносвітової концепції сталого розвитку, сприяти подоланню енергетичних загроз та стимулювати економічне зростання країн Європейського простору.

Література

1. Key world energy statistics 2009,2010 [Електронний ресурс] / International energy agency. – Режим доступу до звітів: <http://www.iea.org/statistics/>
2. V. Feygin, W. Groenendijk, A. Hrikulov, V. Kulagin, A. Kurdin, E. Medvedeva, Y. Minullin, T. Mitrova, V. Protasov, M. Sipos, F. Veselov. Energy Forecasts and Scenarios 2009-2010 Research Final Report http://www.fief.ru/img/files/Energy_forecasts_and_scenarios.pdf
3. Грицкевич И. „Зеленая книга” ЕС – новые направления действий / И. Грицкевич // Экономическое обозрение. - № 4 . – 2006. – с. 36-42
4. Фейгин В. Развитие ситуации вокруг третьего энергопакета европейской комиссии от 19 сентября 2007 года / В. Фейгин, Е. Медведева // Экономическое обозрение. - № 8 . – 2008. – с. 46-51
5. Фейгин В. Либерализация газовых рынков стран ЕС: оправдаются ли ожидания? / В. Фейгин, Л. Фейгин, Е. Медведева // Экономическое обозрение. - № 5 . – 2006. – с. 31-37
6. Сквозняков П. Энергетическая вольница [Электронный ресурс] / П. Сквозняков. – Режим доступа: <http://ntsu.com.ua/svit/3673.html>
7. BP Statistical Review of World Energy 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до звіту: www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/2010.

ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Сьогодні в світі одержала визнання інноваційна модель економічного розвитку, коли інвестиції в людський капітал, дослідження і розробки на основі національних інноваційних систем та міжнародного співробітництва в науково-технологічній сфері забезпечують країнам якісне економічне зростання на інноваційній основі та нарощення міжнародної конкурентоспроможності.

Інноваційний тип розвитку втілюють за допомогою інноваційної моделі, яка є теоретичним вираженням інноваційних пріоритетів, напрямів, структур, мотивацій, стратегій, механізмів тощо, спрямованих на формування інноваційного типу розширеного відтворення національних економік.

В умовах дефіциту капіталу інноваційна модель розвитку є найбільш прийнятною, тому що вона дає змогу державі оптимально використати власні економічні ресурси в межах національних потреб. Таку модель можна використати глобально для окремих територій, галузей, підприємств. Вона, об'єднавши економічні інтереси, може формувати гнучке наукомістке виробництво та ринок інноваційних продуктів, інтегрувати спільні зусилля держави і підприємців для розробки й реалізації стратегічної інноваційної політики.

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. Для країн, що належать до інноваційних лідерів, характерна висока концентрація найбільш рентабельних видів бізнесу (продукт з найвищим вмістом доданої вартості), переважно високотехнологічна структура національного виробництва, винесення за межі країни промислово-технологічного циклу еколого- та ресурсоємних виробництв, зосередження найбільших фінансових потоків.

Економічне зростання високорозвинених країн світу та їхня міжнародна конкурентоспроможність визначальною мірою обумовлюються інтелектуалізацією основних факторів виробництва та наявністю потужного інноваційного потенціалу

Найбільшим наукомістким потенціалом володіють сьогодні наступні країни світу: США, Японія, ФРН, Франція та Англія. Вони контролюють 80% світового ринку високих технологій. Слід відзначити, що в країнах «великої сімки», на частку нових або вдосконалених продуктів, що містять нові знання або рішення, припадає 70-85% приросту ВВП. Вони концентрують у собі більше 90% світового наукового потенціалу й контролюють 80% глобального ринку високих технологій. Розвинені країни володіють 46 з 50 передових макротехнологій, що забезпечують виробництво наукоємної продукції.

На ринку постійно ведеться жорстка конкурентна боротьба. Як наслідок, США починаючи з 80-х рр. втратили пріоритет у деяких галузях, що призвело до втрати ними відповідних сегментів ринку. Питома вага Японії навпаки, значно збільшилась завдяки стрімкій експансії.

В останнє десятиріччя до визнаних лідерів в області високих технологій наближаються нові держави з Азіатсько-Тихоокеанського регіону - Південна Корея, Малайзія, Сінгапур, Гонконг.

Також слід зазначити, що високі темпи росту капіталовкладень у НДДКР демонструють деякі країни, що розвиваються, і розвинені держави з невеликими відносними обсягами коштів, що спрямовуються урядом на науку та інноваційну діяльність, а саме: Фінляндія, Греція, Ізраїль та Угорщина.

Щорічно на світовому ринку високотехнологічної продукції реалізується на 2,5 трлн. дол. США. Передбачається, що через 15 років обсяг цього ринку досягне 4 трлн. дол.

Окрім провідних країн, одними з головних суб'єктів світового ринку технологій виступають транснаціональні корпорації. Так, рівень монополістичного контролю у сфері

технологій досягає 80-90%, а витрати на НДДКР 300 провідних ТНК світу зростають з кожним роком. Починаючи з 80-х рр. близько 2/3 світового технологічного обміну припадає на внутріфірмовий трансферт технологій. 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології й ноу-хау перебуває під контролем корпорацій

У першу десятку списку 500 найбільших компаній миру за показником обсягів ринкової капіталізації акцій поряд із традиційно утримуючими свої позиції машинобудівними та нафтовими корпораціями ввійшли на хвилі інформаційної революції корпорації «Майкрософт» і «Інтел», найбільший японський розробник і провайдер послуг в галузі зв'язку «Ніппон Телефон енд Телеграф», а також наукомісткі фармацевтичні фірми, що реалізували наукові заділи в біотехнології. Також лідерами світового наукомісткого ринку є автомобілебудування - 450 млрд. дол. США на рік, електроніка - 200 млрд., авіація й космос - 142 млрд., озброєння - 106 млрд.

Що стосується проведення НДДКР, то слід зазначити, що останнім часом відбулися зміни в напрямках їх проведення. Тобто зараз дослідження ТНК зміщуються в галузі, що визначають успіх у виробничій і збутовій діяльності. Стратегія поводження ТНК на світовому ринку технологій визначається життєвим циклом технології: 1 етап – продаж готової продукції, зробленої за новою технологією; 2 етап – технологічний обмін супроводжується або здійснюється у формі прямих закордонних інвестицій; 3 етап – чисте ліцензування. Новітні технології в основному використовуються в країні базування, а в міру їх старіння передаються у філії і далі продаються за рубіж у вигляді ліцензій.

ТНК використовують нові підходи та механізми трансферу технологій:

– продаж ліцензій на початкових етапах життєвого циклу товарів, з метою встигнути окупити частину витрат на НДДКР;

– встановлення монополю високих цін на запатентовану продукцію й обмеження випуску нової продукції покупцями ліцензій;

– укладання угод між ТНК для одержання ексклюзивного права на блоки патентів на найбільш важливі винаходи;

– використання патентів для контролю за розвитком техніки або для гальмування цього розвитку;

– позбавлення дочірніх компаній ТНК самостійності у виборі техніки і технології, загальна ліцензійна політика в рамках ТНК;

– передача ТНК ліцензій на некомерційних умовах своїм філіям і дочірнім компаніям, що ставить останніх у переважне становище на ринку, сприяє підвищенню конкурентоздатності їхньої продукції.

Безперервне розширення світового ринку технологій і висока швидкість відновлення технологій підвищує вартість реалізованої на світовому ринку продукції в порівнянні з товарним ринком і ринком послуг, що обумовлено високою прибутковістю нових технологій і визначальною позицією у виробничому процесі.

На основі наведеного аналізу показників розвитку світового ринку технологій можна зробити такі висновки щодо тенденцій його розвитку:

– високотехнологічні галузі спричиняють все зростаючий вплив на розвиток національних економік, зміцнення їх позицій у рамках світового господарства;

– характер розвитку й потреби світового ринку технологій є основою процесів, що відбуваються у світовій науково-технічній сфері, визначають напрямки, динаміку й особливості її функціонування;

– світовий ринок технологій відрізняється найбільшою інтенсивністю розвитку й високим ступенем монополізації;

– глобальну спрямованість науково-технічного прогресу формують країни «Великої сімки». Разом з тим, починає збільшуватися ступінь включення в цей процес нової групи країн - нові індустріальні країни Східної й Південної Азії;

– значуще місце держав на світовому технологічному ринку забезпечується за рахунок ефективної науково-технічної політики, що включає достатнє фінансування НДДКР,

створення сприятливих умов для функціонування різного роду суб'єктів науково-технічної діяльності.

Підводячи підсумок, можна сказати, що останні роки нового сторіччя характеризуються великими змінами у світовій економіці. В світовому господарстві все більше формується нова парадигма зростання на основі використання знань та інновацій, як найважливіших економічних ресурсів.

Сьогодні в світі одержала визнання інноваційна модель економічного розвитку, коли інвестиції в людський капітал, дослідження і розробки на основі національних інноваційних систем та міжнародного співробітництва в науково-технологічній сфері забезпечують країнам якісне економічне зростання на інноваційній основі та нарощення міжнародної конкурентоспроможності.

Література

1. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові данні – Режим доступу: <http://www.weforum.org/gcr>.

2. Офіційний сайт ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові данні – Режим доступу: www.unctad.org/

УДК 339.727.24(477)(043)

Яремчук І.Г., д.е.н., професор

Ткаченко К.І., асистент

НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Залучення інвестицій було і залишається ключовим питанням розвитку економіки. Конкретизація інвестиційної спрямованості регіонального розвитку повинна спиратися передусім на розробку концепції або програми залучення інвестицій в економіку регіону (міста) з чітким визначенням коротко- та довготермінових цілей реалізації базової програми інвестування, характеристики прогнозних напрямків і обсягів залучення інвестицій, а також визначення форм освоєння інвестиційних надходжень.

Стимулювати інвестиційну активність могло б запровадження лізингових операцій як виду гарантованого товарного інвестування. Для індустріальних регіонів це був би свого роду «інвестиційний трамплін», який зміг би мобілізувати знані товарні ресурси, сьогодні здебільшого незадіяні, і запустити їх у господарський обіг. Від цього виграють усі: підприємства-робітники, банки, які зможуть запропонувати ширший спектр інвестиційних ініціатив, а також споживачі, які ефективно працюватимуть із запозиченими основними засобами.

Особливо широкі перспективи лізингу відкриваються у зв'язку з формуванням фінансово-промислових груп та холдингів, де багато технологічних та економічних процесів мають замкнутий внутрішній цикл. Було б доцільним запропонувати створення регіонального лізингового фонду виробничих потужностей, котрий може бути або самостійною комерційною структурою, або госпрозрахунковою ланкою в структурі місцевої виконавчої влади. Свою діяльність такий фонд здійснював би у взаємодії з рядом відповідних міністерств та відомств, з іншими регіональними структурами, з підприємствами безпосередньо.

Також, важливим напрямком в активізації іноземної діяльності України є інноваційний напрямок. Стосовно причин недостатності надходжень іноземних інвестицій в інноваційні проекти, то слід зазначити, що сучасний стан технологічного розвитку виробництва в Україні не відповідає вимогам створення та функціонування в ній інноваційної моделі економіки. Переважна кількість галузей виробництва має низький технологічний уклад, морально та фізично зношене обладнання, застарілі технології. Це не забезпечує конкурентоспроможність продукції та послуг на зовнішньому і внутрішньому ринках, матеріальних основ для підвищення життєвого рівня населення, його добробуту, а також не створює науково-технічні та економічні передумови європейської інтеграції вітчизняної

економіки. Основна причина такого стану полягає в низьких темпах інноваційної діяльності в галузях виробництва та на підприємствах.

Відчутним недоліком теперішньої інноваційної політики в Україні є намагання проводити її для дуже широко окресленої інноваційної сфери.

В Україні вже накопичено значний негативний досвід запровадження таких «широких» систем стимулювання у науково-технологічній сфері. Попередні спроби введення спеціальних систем стимулювання науково-технічної та інноваційної активності постійно наштовхувалися на інституційну невідповідність їх запровадження – досить швидко надані пільги ставали не стимулюючим виключенням, а правилом для багатьох, і починали перевищувати бюджетні можливості держави, що призводило до скасування цих пільг.

Недосконалою є також система управління інноваційною діяльністю та методи економічного стимулювання найбільш ефективних напрямків технологічного розвитку, відсутня методологія визначення технологічних пріоритетів, що відповідала б ринковим вимогам господарювання.

Усунення причин низького надходження іноземних інвестицій, в тому числі і в інноваційну сферу, потребує удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази щодо управління інноваційним розвитком виробництва в країні з визначенням законодавчих основ прямої та непрямой фінансової підтримки пріоритетних науково-технічних розробок та суб'єктів ефективної інноваційної діяльності, у тому числі ефективних «лідерів» структурних технологічних змін. Для цього потрібно [45]:

- удосконалити систему фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності на основі, насамперед, розширення масштабів розвитку та фінансового забезпечення програмно-цільового управління науково-технічним розвитком, підвищивши частку бюджетного фінансування програм з цією метою до 50% і завдяки цьому – роль ДНТП в економіці країни;

- впорядкувати державну звітність та контроль за результатами інноваційної діяльності, у тому числі реалізації пріоритетних її напрямків на основі результатів виконання державних програм і напрямків міжнародного трансферу технологій з урахуванням критеріїв технологічної безпеки країни.

Особливої уваги в державній організаційно-правовій та економічній підтримці потребує розвиток інфраструктури науково-технічної діяльності та ринку технологій, а також ліцензійна торгівля, державне страхування ризиків інвестиційних проектів і створення сприятливих умов для роботи венчурних компаній.

Слід зазначити, що Україна в порівнянні з найбільш економічно розвиненими країнами світу має досить високий рейтинг у забезпеченості сільгоспугіддями, трудовими ресурсами та науковим потенціалом. Це створює, потенційно, досить хороші можливості українським виробникам для отримання конкурентних переваг на світовому ринку.

Але використання цих можливостей на сьогодні вкрай незадовільне. Саме тому в Україні визначення оптимального вектора структурних змін має посісти належне місце в заходах економічної політики, враховуючи, що її метою буде підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Основною метою структурного реформування економіки є створення повноцінних суб'єктів підприємницької діяльності, здатних ефективно функціонувати за умов переходу до ринкової економіки та виробляти конкурентоспроможну продукцію, що відповідає вимогам товарних ринків.

До основних складових економічної системи, які потребують структурного реформування належать структура факторів відтворення, галузева структура, цінова структура, секторальна структура, структура зовнішніх та внутрішніх зв'язків, регіональна структура, структура виробництва та споживання, структура інвестицій тощо.

Сьогодні процес структурного реформування як в Україні, так і в інших постсоціалістичних країнах відбувається дуже специфічно. Тому що вирішальне значення для зміцнення позицій у конкурентній боротьбі має здатність до самофінансування; в

короткостроковій перспективі єдиною можливістю підвищення продуктивності є заходи із заощадження витрат та зміни організаційної структури. У середньостроковій перспективі можна за допомогою навіть невеликих обсягів інвестицій досягти значного прогресу у підвищенні продуктивності. Зміна структури економіки розуміється як створення нових самостійних підприємств, здатних приваблювати інвестиційний капітал. Тобто йдеться не про модернізацію існуючих підприємств, а про перетворення їх на велику кількість підприємств, що відповідають вимогам ринку та можливостям фінансування.

Іноземні інвестори, не дивлячись на привабливість України для інвестиційних цілей завдяки великому ринку, високому рівню освіти населення, сприятливій структурі кваліфікації робочої сили, центральному положенню в Європі, розгалуженій інфраструктурі, можливостям інвестувати практично в усі сфери економіки, поки що не поспішають взяти активну участь у її структурному реформуванні та задовольнити потребу у фінансуванні українських підприємств.

Серед першочергових заходів щодо активізації іноземних інвесторів у напрямку фінансування інноваційного компоненту структурного реформування економіки, необхідно розробити надвідомчу політику сприяння інвестиціям у сфері, яка має бути обов'язковою для всіх державних і недержавних установ. Як на середню, так і на довгострокову перспективу необхідно поліпшити умови інвестиційної сфери, при тому залишаючи їх стабільними.

При розробці такої політики, перевагу слід надавати інвесторам, співробітництво з якими надасть можливості не тільки кооперації у впровадженні та реалізації інноваційних проектів в Україні, а й сприятиме експорту її наукових і технологічних досягнень. Слід зазначити, що відповідно до світової практики, найбільш ефективним шляхом залучення іноземних інвестицій для підтримки інноваційної діяльності є встановлення сталих зв'язків з венчурними компаніями у зарубіжних країнах. Тому вже сьогодні необхідно розповсюджувати серед них інформацію про можливість реалізації конкретних інноваційних проектів в Україні та її досягнень щодо створення стабільного нормативного поля для розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Таким чином, виходячи із реалій сьогодення, іноземні інвестиції є сьогодні тим ресурсом, який, у всякому разі в найближчій перспективі, може найбільш вагомо сприяти підвищенню ефективності функціонування українських підприємств, а відтак і розвитку відповідних територій і міст, поліпшенню соціального захисту громадян.

Література

1. Бланк І.О. Інвестиційний менеджмент: [підруч.] / І.О. Бланк, Н.М. Гуляєва – К.: Київський національний торгово-економічний університет, 2003. – 395 с.
2. Панфілова Т.О. Сучасні тенденції розвитку світової економіки та руху капіталів / Т.О. Панфілова// Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 2. – С. 88- 92.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ТА ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.161.1'25=131.1(045)

Gavenko Olena, assistente

I PUNTI DI VISTA SULLA TRADUZIONE

La pluralità di approcci teorici e l'intensificarsi di studi negli ultimi anni attestano l'interesse sempre più vivo da parte degli studiosi per l'atto del tradurre. All'antica concezione della traduzione quale mero esercizio di resa automatica da una lingua all'altra, si è sostituito, grazie agli apporti di discipline e orientamenti diversificati (storia letteraria, teoria della letteratura, linguistica, filosofia, retorica, semiotica), il concetto di "processo" che investe non solo il piano linguistico ma l'intero sistema socio-culturale. Per traduzione non si intende quindi più il dannoso esercizio "parola per parola" su frasi isolate e fuori contesto, ma un'attività che aiuta a capire le convergenze e le divergenze strutturali.

Le principali teorie linguistiche contemporanee sulla traduzione possono essere classificate, schematicamente, in quattro tipologie: lo strutturalismo (anni '50-'60), le teorie testuali (anni '70), I *Translation Studies* (fine anni '70), l'approccio integrato tra indirizzi diversi.

Nell'ambito dello strutturalismo prevale dapprincipio un'analisi di tipo linguistico, incentrata sull'enunciato concepito come una struttura chiusa e svincolata da qualsiasi contatto con sistemi differenti. Fondamentale è il contributo fornito dalla Scuola di Praga, e in special modo da Jakobson, che supera la nozione di *langue* come sistema chiuso, privilegiando la dimensione interlinguistica. Jakobson distingue tre tipi di traduzione: endolinguistica (o intralinguistica), interlinguistica e intersemiotica. Strutturalisti come Darbelnet, Vinay e Catford attribuiscono importanza, nell'operazione di traduzione, al principio di "equivalenza" su cui si basa la corrispondenza tra il testo di partenza e la sua traduzione. L'equivalenza potrebbe essere definite come una relazione dialettica fra i segni e le strutture interne ed esterne ai testi nelle lingue di partenza e di arrivo. Partendo dal presupposto che non esiste un'uguaglianza tra due lingue, gli studiosi stabiliscono diversi tipi di equivalenza. Catford parla di equivalenza per estensione, per livello e per grado, mentre Kade, soffermandosi sulla corrispondenza di parole, distingue Quattro gradi di equivalenza: totale, facoltativa, parziale, assente. Le tesi dei teorici praghesi sono successivamente approfondite da altri gruppi di ricerca.

Negli anni '70 l'attenzione viene focalizzata sul testo e sui distinti contesti culturali, riconoscendo i limiti dell'approccio formalistico basato sullo studio del singolo sistema linguistico. Numerosi sono i percorsi indicati dagli studiosi. Eugene Nida, ad esempio, individua un ambito linguistico e uno extralinguistico proponendo un modello in cui trovano spazio l'equivalenza formale e quella dinamica. La prima è data dalle corrispondenze di forma e contenuto, mentre la seconda si basa sulle relazioni fra emittente e ricevente che, instaurate nella lingua di partenza, devono essere garantite e ricostruite in quella d'arrivo. Diversa è la posizione di Popovic che sostiene l'impossibilità di stabilire l'equivalenza dato che la traduzione comporta necessariamente una "deviazione". Tale convinzione può essere considerata come il punto di partenza di un processo che culmina, con i *Translation Studies*, nel rifiuto di qualsiasi atteggiamento normativo.

Con i *Translation Studies* (siglati T.S.; il termine fu proposto da André Lefevere nel 1978) si afferma una disciplina apposita per lo studio della traduzione. Sotto questa definizione sono riuniti diversi percorsi di ricerca, intrapresi da studiosi di varie nazionalità, accomunati dalla centralità attribuita al testo d'arrivo. La traduzione non viene più esaminata in un rapporto di dipendenza dal testo di partenza, ma è analizzata nella sua essenza di opera appartenente a un preciso contest socio-culturale. Significativi in tal senso sono gli studi di Susan Bassnett, James Holmes, José Lambert, André Lefevere, Itamar Even-Zohar, Gideon Toury per i quali l'obiettivo primario non è formulare una teoria della traduzione, ma studiare il processo traduttivo prescindendo da ogni prescrizione.

Il gruppo della scuola di Lovanio, attivo da più di venti anni e capeggiato da José Lambert, si occupa dell'aspetto diacronico dei T.S., ripercorrendo la storia della traduzione attraverso le affermazioni dei traduttori e gli atteggiamenti prevalenti. Lambert elabora un modello descrittivo per lo studio della letteratura intesa come sistema complesso. Fondamentale è l'attività svolta da CETRA (Center for Translation, Communication and Cultures), uno speciale programma di ricerca istituito nel 1989 presso l'Università Cattolica di Lovanio al fine di integrare i T.S. nella ricerca accademica interdisciplinare.

La traduzione non consiste nell'espressione di uno stesso contenuto in un'altra forma o di uno stesso significato in un altro linguaggio, ma è uno dei principi della comunicazione internazionale. L'obiettivo principale è studiare la funzione della traduzione nel sistema culturale delle varie epoche. Lo studio della traduzione in particolari situazioni socioculturali consente di approfondire la conoscenza delle strutture della società. A CETRA collaborano studiosi di fama internazionale impegnati nel campo della traduzione, quali Susan Bassnett, Daniel Gile, Gideon Toury. Sottolineando il carattere funzionale della letteratura concepita come sistema, Lambert e il gruppo dell'Università di Lovanio hanno svolto un ruolo fondamentale nella divulgazione dell'approccio polisistemico.

Even-Zohar e Toury, esponenti della scuola di Tel Aviv, sviluppano la *Polysystem theory* intendendo per "polisistema" (concetto introdotto da Even-Zohar nel 1970 e applicato alla letteratura da Toury nel 1974) l'insieme dei sistemi che costituiscono la letteratura, studiata nella sua dinamicità. Nella teoria di Even-Zohar primari sono i concetti di "interferenza", "canone letterario" e le opposizioni "centro"/"periferia", "tradizione"/"innovazione". Le interferenze si riferiscono alle relazioni e alle reciproche influenze tra le varie culture, mentre il testo canonico indica un'opera che risponde a determinate caratteristiche stabilite dal gruppo dominante. Alla nozione di canonizzazione è connessa la distinzione tra centro e periferia. Il centro del sistema letterario è occupato dai testi canonici legittimati dall'istituzione, la periferia dai testi non ufficiali. La tradizione costituisce un sistema secondario in cui sono custoditi valori comunemente accettati e stabiliti, l'innovazione è un sistema primario in cui intervengono nuovi fattori che ridefiniscono un repertorio. La stabilità di un sistema è garantita dalla capacità che esso ha di controllare e assimilare i cambiamenti. La letteratura tradotta si inserisce in questo polisistema, occupando una posizione primaria o secondaria a seconda delle condizioni vigenti. In tal modo essa viene considerata come un sistema all'interno del più vasto polisistema letterario. Un polisistema stabile tende a imporre i propri modelli alle traduzioni, mentre uno debole o instabile è influenzato dai modelli che importa.

La traduzione assume un ruolo centrale in tre situazioni: quando una letteratura è giovane o in fase di stabilizzazione, quando è periferica o debole, quando una cultura è in crisi. Toury prosegue l'indagine di Even-Zohar postulando una teoria descrittiva della traduzione in cui l'interesse è focalizzato esclusivamente sul sistema d'arrivo. Sono studiati il testo tradotto e le scelte strategiche operate dal traduttore, considerate in ogni caso legittime.

La posizione di Toury e di altri membri del gruppo, che hanno il merito di aver impostato la ricerca su questioni fino ad allora trascurate (ad esempio il ruolo del traduttore nella manipolazione del testo), è stata oggetto di critica poiché pone in primo piano il problema della ricezione, trascurando l'analisi delle tecniche e dei procedimenti che guidano l'esercizio della traduzione.

La possibilità di riformulare il messaggio del testo tradotto induce Bassnett e Lefevere a concepire la traduzione come un'operazione di riscrittura (*rewriting*). Il traduttore non recepisce passivamente il testo ma lo riscrive adattandolo al sistema culturale d'accoglienza. Il lavoro di traduzione non è mai neutro, è sempre condizionato dall'ambiente socio-politico in cui è realizzato. Lefevere approfondisce la sua tesi, sottolineando la funzione primaria svolta dalla traduzione nell'evoluzione storica delle letterature, sia quando essa introduce innovazioni nella cultura ricevente sia quando contribuisce a consolidare il canone vigente. Il traduttore è un "mediatore culturale" che instaura l'interazione tra culture diverse. Conoscendo le due culture, di partenza e d'arrivo, egli è in grado di adeguare il testo originale alle esigenze culturali dei fruitori. In questo processo sono individuati differenti tipi di manipolazione: involontaria, volontaria, interculturale e

intraculturale. Altrettanto importante è il controllo esercitato dalle forze istituzionali, anche editoriali, sulle tendenze traduttive (scelta del testo da tradurre e del traduttore).

Ognuno degli orientamenti presentati approfondisce uno o più aspetti della traduzione a discapito degli altri. La tendenza attuale consiste pertanto nell'integrazione di differenti linee di ricerca nel tentativo di affrontare la problematica della traduzione nella maniera più completa. La traduzione implica, in sintesi, la decodificazione del messaggio nella lingua di partenza e la sua ricodificazione nella lingua d'arrivo. Le difficoltà che il traduttore deve affrontare sono strettamente correlate al genere letterario cui il testo appartiene. Complessivamente la traduzione prosastica è stata meno studiata rispetto a quella poetica. La traduzione di un testo in prosa è invece alquanto complessa e non può prescindere dall'individuazione di temi e opposizioni che ne formano la struttura narrativa. La studiosa, pur nella conformità al testo di partenza, riconosce la necessità di rispettare le esigenze stilistiche e sintattiche del testo d'arrivo. Il traduttore, perciò, deve dapprima determinare la *funzione* del sistema di partenza e trovare poi un sistema di arrivo che renda in modo adeguato quella funzione.

Література

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика о газетно-информационном и военно-публистическом переводе / А.Д. Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280с.
4. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 136 с.
5. Baker M. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Mona Baker. – London : Routledge, 2001. – 655с.
6. Щекина И.А. Итальянский язык. Устный перевод: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / Щекина И.А. – М.: Высш. шк., 1986. – 288с.

УДК 811.14'06'373(045)

Γαργαεβα Ο.Β., старший викладач

ΛΕΚΤΙΚΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

Το γεγονός ότι οι στερεότυπες εκφράσεις είναι βαθιά καταγεγραμμένες στη γλωσσική συνείδηση των ομιλητών, επιτρέπει την πιθανή εκτροπή τους από την καθιερωμένη μορφή χρήσης και την εμφάνισή τους σε απρόβλεπτες καταστάσεις [2, σ. 28]. Να ξεκινήσουμε με κάποια παραδείγματα που θα διευκολύνουν στην κατανόηση του φαινομένου.

Θα εξετάσουμε εκφωνήματα από τον έντυπο τύπο, και συγκεκριμένα από τις εφημερίδες «Το Βήμα» και «Η Καθημερινή».

Κρύο, καιρός για σούπα

Ακονίζουν τα ... σποτάκια τους

Ψηφίστε, σκουπίστε, τελειώσατε

Βίος και ποικιλότητα

Αυτοκίνητο του γλυκού καιρού

Εις το όνομα του θεού

Και ζήσαν αυτοί καλά ...στη Νότια Γαλλία

Αυτό το οποίο παρατηρούμε, είναι πως οι στερεότυπες εκφράσεις έχουν μερικώς παραποιηθεί, έχουν αλλάξει, αλλά όχι τόσο, ώστε να μην είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε την αρχική έκφραση που κρύβεται πίσω από τα παραλλαγμένα εκφωνήματα. Αρκεί μία μόνο λέξη (*Ακονίζουν τα ... σποτάκια τους*) η ένας γνώριμος συνταγματικός συνδυασμός (*Και ζήσαν αυτοί καλά ... στη Νότια Γαλλία*), για να ανακαλέσει ο φυσικός ομιλητής την κοινή πολιτισμική γνώμη

που συμμερίζεται με την πλειοψηφία της γλωσσικής κοινότητας. Αυτή η διαδικασία είναι τόσο φυσική και αυτονόητη, που περνά σχεδόν απαραίτητη. Ένας Έλληνας θα αντιληφθεί ότι το εκφώνημα *Κρύο, καιρός για σούπα* παραπέμπει στο κλισέ *Κρύο, καιρός για δύο* ή ότι το διαφημιστικό σλότ γνωστού καθαριστικού *Ψηφίστε, σκουπίστε, τελειώσατε* χαίρει καθολικής παραδοχής και έχει εδραιωθεί πολιτισμικά στη συνείδηση των φυσικών ομιλητών, για αυτό και η ανάπλάσή του δεν δημιουργεί προβλήματα αναγνώρισης και κατανόησης [3, σ. 162].

Να προσθέσουμε κάποια παραδείγματα, τα οποία θα σχολιάσουμε υπό ένα πρίσμα ελαφρώς διαφορετικό.

Ανιέλι εναντίον Ανιέλι

Στενές επαφές «Βήτα» τύπου

Και ο φακός έπλασε την Μπαρντό

Ψωνίζω, άρα υπάρχω

Η αβάσταχτη γοητεία του αυτονόητου

Είχε παλιόκαιρο τη μέρα που βραβεύτηκα

Τα παραπάνω πολιτισμικά εκφωνήματα προέρχονται από το χώρο του κινηματογράφου, του τραγουδιού, της λογοτεχνίας, της διαφήμισης. Χαρακτηρίζονται ωστόσο από έναν εφήμερο παράγοντα, δηλαδή δεν είναι βέβαιο πως όλοι οι ομιλητές μπορούν να αναγνωρίσουν το τραγούδι, την ταινία, το βιβλίο, τη διαφήμιση κτλ. που κρύβεται από πίσω και επιπλέον η αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων εξαρτάται από παράγοντες όπως το μορφωτικό επίπεδο, την ενασχόληση με την μουσική, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο κτλ. Αν ο ομιλητής δεν γνωρίζει, λόγου χάρη, τις ταινίες *Κράμερ εναντίον Κράμερ*, *Κορίτσια στον ήλιο*, *Και ο Θεός ... έπλασε τη γυναίκα*, *Στενές επαφές τρίτου τύπου*, το βιβλίο *Η αβάσταχτη ελαφρότητα του είναι*, το ρητό *Σκέφτομαι, άρα υπάρχω* και το τραγούδι *Παλιόκαιρος*, πιθανότατα δε θα κατανοήσει ότι πρόκειται για παραποιημένα εκφωνήματα, ούτε θα μπει στη διαδικασία να ενεργοποιήσει το γλωσσικό και πολιτισμικό του υπόβαθρο.

Προχωρώντας στον ορισμό του φαινομένου της αποπαγίωσης, μπορούμε να πούμε ότι είναι «η συνειδητή διαδικασία περιστασιακής αλλαγής της μορφής μιας αναγνωρισμένης στερεότυπης έκφρασης, ακόμα και παροιμίας, συχνά για παικτικούς και ευρύτερα υφολογικούς λόγους, για έκφραση ειρωνείας, για μεταγλωσσικούς λόγους κτλ.» [1, σ. 73-74]. Ή, σύμφωνα με την Συμεωνίδου-Χριστίδου [2, σ. 29], «πρόκειται για μια διαδικασία από-σημασιολόγησης ενόψει μιας επανασημασιολόγησης που καταλήγει σε υπερ-σημασιολόγηση».

Ας δούμε όμως πώς προσεγγίζει το φαινόμενο ο Galisson [5]. Πρώτα απο όλα, ονομάζει το εκφώνημα αυτού είδους **λεκτικό παλίμνηστο**, το οποίο ορίζει ως ένα πλήρες εκφώνημα ή απόσπασμα εκφωνήματος που συνιστά επίστρωμα, σε σχέση με το συνηθές άταρκτες εκφώνημα ή μέσα στη γραμματικότητα του εκφωνήματος. Αυτό το επίστρωμα είναι το προϊόν της επικάλυψης ενός στερεότυπου εκφωνήματος βάθους από ένα εκφώνημα επιφάνειας που απορρέει από την αποδόμηση του εκφωνήματος βάθους που αποτελεί τη βάση [5, σ. 43]. Και συνεχίζει, υπογραμμίζοντας ότι η συνάντηση του εκφωνήματος βάθους με το εκφώνημα επιφάνειας, που γίνεται με απίθανο και απρόβλεπτο τρόπο, είναι αυτή που δίνει στο λεκτικό παλίμνηστο την πολιτισμική του διάσταση. Τονίζει ότι μέσα από αυτές τις αποπαγιωμένες εκφράσεις ανοίγεται μία διδακτική πόρτα προς τον πολιτισμό που εγγράφεται στην καθημερινή επικοινωνία.

Τα οφέλη που προκύπτουν από τα πολιτισμικά παραποιημένα εκφωνήματα δε σταματούν εδώ. Αρχικά, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η αποδόμηση (ή απολεκτικοποίηση) και η επανασύνθεση των στερεότυπων εκφράσεων οδηγεί σε μια ανανέωση του λεξιλογίου. Η παιγνιώδης χρήση της γλώσσας κατορθώνει να αναβαθμίσει και να αναζωογονήσει ένα εκφώνημα, που κατά τα άλλα θα μπορούσε να θεωρηθεί κοινότυπο, να το μεταπλάσει δημιουργικά αιφνιδιάζοντας ευχάριστα τον αναγνώστη [2, σ. 29]. Για τον Galisson, η ενδυνάμωση του μηνύματος παρομοιάζεται με την ανανέωση του νερού που κυλά σε έναν χείμαρρο [5, σ. 43].

Κατά δεύτερο λόγο, θα συμφωνήσουμε με τη Χατζηδάκη [4, σ. 810] ότι «οι τολμηρές και ρηξικέλευθες δομικές παρεμβάσεις... φαίνεται ότι, όχι μόνον δε διαταράσσουν την επικοινωνία, αλλά και συμβάλλουν στην περατέρω εδραίωσή της: ο επιφανειακά γριφώδης και αινιγματικός χαρακτήρας των αναπλάσεων εμπλέκει τον αναγνώστη σε μια διαδικασία αναζήτησης της λύσης, η

οποία τον ωθεί να ενεργοποιήσει πλήρως το γλωσσοπολιτισμικό του υπόβαθρο». Και τελικά, ο πληροφοριακός εμπλουτισμός εκφράσεων με ιδιαίτερη πολιτισμική βαρύτητα, οδηγεί τον αναγνώστη να εστιάσει πλήρως στο εκφώνημα και συνεπώς να ενισχύσει το αξιολογικό του δυναμικό.

Θα ολοκληρώσουμε με κάποιες σκέψεις του Galisson [5], ο οποίος δίνει μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διάσταση, διαπολιτισμικής προοπτικής, στο φαινόμενο των πολιτισμικά παραποιημένων φράσεων. Υποστηρίζει πως η όλη διαδικασία δίνει τη δυνατότητα στον χρήστη της γλώσσας όχι μόνο να εκφράσει την αλληλεγγυή του απέναντι σε ό,τι αποδέχεται και συμμερίζεται ως κοινή πολιτισμική κληρονομία, αλλά και να αποστασιοποιηθεί από αυτόν τον ίδιο πολιτισμό και να τον τσαλακώσει, μέσα από τη διακωμώδηση, την αδιαφορία, την αποδοκιμασία και την παρωδία, καταργώντας ταυτόχρονα τα στερεότυπα και τις εθνοκεντρικές τάσεις. Μέσα από αυτό το παιχνίδι της γλώσσας και του πνεύματος, μας παρέχεται ο απαραίτητος χώρος ώστε να είμαστε ανατρεπτικοί χωρίς πολλή δραματοποίηση και πραγματοποιήσουμε ένα άνοιγμα στον κόσμο, χωρίς να γινόμαστε προσποιητοί.

Βιβλιογραφία

1. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. Ευθυμίου. – Αθήνα : Πατάκης, 2006. – 130 σ.
2. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Σημασία και δεξιότητες κατανόησης στη ξένη γλώσσα. Πολιτισμικές παραμέτροι / Τ. Συμεωνίδου-Χριστίδου // Γλωσσικές εφαρμογές: Τόμος 3. – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας, 1997. – Σ. 26-31.
3. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη σημασιολογία / Τ. Συμεωνίδου-Χριστίδου. – Θεσσαλονίκη : University Studio Press, 1998. – 183 σ.
4. Χατζηδάκη Ο. Απίστευτο και όμως ελληνικό: Η μη πολυτυπία των ιδιωτισμών στον ελληνικό τύπο / Ο. Χατζηδάκη // Πρακτικά 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας: Τόμος 2. – Ρέθυμνο : Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2005. – Σ. 804-814.
5. Galisson R. Les palimpsestes verbaux : des actualisateurs et des révélateurs culturels remarquables pour publics étrangers / R. Galisson. – 1995. – Σ. 41-63.

УДК 81'367.626(477.62=14)(045)

Жарікова Ю.В., асистент

ЗАЙМЕННИК У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ

У румейській мові займенники за їх значенням, морфологічними особливостями і характером зв'язку з іншими словами поділяються на 8 розрядів: особові, вказівні, присвійні, означальні, питальні, неозначені, відносні, взаємні.

Особові займенники мають сильну та слабку форму. Вони вказують на осіб, інші істоти, предмети, явища, поняття. На відміну від новогрецької мови, у якій ці займенники у називному відмінку часто опускаються, а на особу вказує форма дієслова, у румейській всі парадигматичні форми особових займенників вживаються. Крім того, вони займають місце після дієслова, а не перед ним, як у новогрецькій. У разі вживання залежного способу та майбутнього часу, займенник ставиться між часткою *на* та *т'а* та дієсловом. Наприклад: «*Саввас эматъинду, от инэка-т ту дъафтоц ти няшкиндун, а няшкиндун атона, иривин на тун пар ки на пай бдъына макра, катлыга напарны анаса та мяла-т*» (А. Балджи, Пикра зарзалуйдъа). Іноді для підсилювального ефекту вживається і сильна, і слабка форма займенника в одному реченні. В такому разі сильна форма ставиться перед дієсловом, а слабка – після нього, наприклад: «*Йох, ти трагодъана трагодъ, мурлогана тун андра-м, тос мена фукен ми ки дъайн, на хуралаис н Патридъа*» (Л. Кір'яков, Тымизку агап).

Присвійні займенники вказують на приналежність предмета особі. Як і особові, вони мають дві форми: сильну та слабку. Слабкі форми (*м* (мій), *с* (твій), *т* (його), *ц* (її), *мас* (наш), *сас* (ваш), *тын* (їхній)) ставляться після іменника. У румейській мові іменник зі

слабкою формою присвійного займенника зливаються, або передаються на письмі через дефіс. Наприклад: «Ту шклы-тын эдрамин харшу-ц, ах т хара чуняксин ки пякин клатефтын смас та бдъара-ц» (А. Нейфельд, Авуриго аера).

Сильні форми присвійних займенників (*туком* (мій), *тукос* (твій), *тукот* (тукоц) (його, її), *тукомас* (наш), *тукосас* (ваш), *тукотын* (їхній)) мають форму середнього роду, ставляться перед іменником і узгоджуються з ним у числі (форма множини – *такам, такас, такат* (*такац*), *такамас, такасас, такатын*). Наприклад: «*Ах ато ти порса на нысту тукосас хоряте, пос на лэс дъыякато хронс пису туком пурпарус, анда перасан ап адъох румейс ас пу Приазовье...*» (А. Балджи, Пикра зарзалуйдъа).

Вказівні займенники вказують на предмет, ознаку, кількість. Займенники *цей* та *той* мають у румейській мові однакову форму *атос* (цей, той), *аты* (ця, та), *ато* (це, те) – одина, *ата* (ці, ті) – множина. Крім того, існує окрема форма займенника *цей* – *тутус* (чол.р.), *тут* (жін.р.), *туту* (сер.р.), *тута* (чол., жін., сер.р. – множина). Зазвичай між цими займенниками та іменником ставиться означений артикль. Наприклад: «*Ато т ора беньшкін апису Ваняс. Яшлыхта атос экамин кат зарар, тона катъсантун су турму ки иреван на тон халотзан*» (Д. Патрича, Ту ми ипен Филыбу Ламбосс).

Займенник *такий* ((*а*)*тыткус* (чол.р.), (*а*)*тыткс* (жін.р.), (*а*)*тытку* (сер.р.) – одина, (*а*)*тытка* – множина) вказує на якість, подібну даній, уже названій, або тій, яка буде названа. Наприклад: «*Си эшс фтял, Глыбов, йохсам пересин си илюс? Го сена йох на си дъоку трия мерис, эна ора-на на си пилысу типуру, го теху атытку укум*» (В. Логачев, Стыфанума).

Займенник *стільки* (*тосус* – одина, (*а*)*тоса* – множина) в сполученні з іменниками має значення неозначеного числівника, наприклад: «*Ато ту шэ акуй-ту энас хурятус шэнкус паликарс: «Ан плушс го тыгала на кзэну? Го тими тосус псематарс»* (А. Шапурма, Саранда псемата).

До означальних займенників належать: *олус* (весь), *катъа ис* (*ина*), *катъенас* (всякий, кожний), *алус* (інший), *манахос*, *аплогу* (сам, один), *дъафтос* (сам).

Займенник *олус* (чол.р.), *олу* (жін. та сер.р.) – одина, *ола* (сер.р.), *улс* (чол., жін.р.) – множина (увесь, уся, усе, усі) означає суцільність, сукупність, повне охоплення чогось. Зазвичай використовується з клітикою *-на*. Наприклад: «*Клыюмену инэка, ту стыкиндун сена марея ки ола идъында, ки иксинда, ирсин*» (А. Нейфельд, Андрику ботыка).

Займенники *катъа ис* (*ина*), *катъенас* (всякий, кожний) означають окреме з даного кількісного ряду, наприклад: «*Тун пону-т итун катъамбирно, тылага эркіт раст ас катъа ина атъартус*» (В. Логачев, Стыфанума). У знахідному відмінку *катъенас* має форму *катъена*.

Займенник *алус*, *тялус* (інший) означає «не цей і не той», наприклад: «*Сандим комбусис си мэна! Ма сту ксэрс, алу фури, ан си пяку палы сэна, го тъя ими кафтэри*» (А. Шапурма, Ката ки старапул). Займенник відмінюється, має форму *алу*, *тялу* у знахідному відмінку.

Займенник *манахос* (сам) вказує на уособлені істоти. Вживається зі слабкими формами присвійних займенників, наприклад: «*Манахос зер эн ато дълыя, йох, беля эн – арнысія, лэгны козмус ап аришс – ту дъулыя агапа пулыс, ту хаймах агапа тэк ина, мону ина ке мону ина...*» (Народна казка, Ифтымс ке Илсивет). Подібне значення має і займенник *аплогу*.

Займенник *дъафтос* (сам) вказує на людину, яка не потребує чиеїсь допомоги, яка щось робить з власної ініціативи, своїми силами. Вживається зі слабкими формами присвійних займенників, наприклад: «*Ки тос, дъафтот басимя вггалнын дъыя-дъыя, айц, тыгла мана-м пратзин мена мкрос*» (Л. Кір'яков, Тата-м ту урмуныму). Займенник *дъафтом* вживається і як зворотний і вказує на того, хто виконує дію.

Питальні займенники містять у собі питання про:

1) особу – *тыс?* *пуюс?* (хто?), наприклад: «*Тыс эш ах солс пула провата пес т хора?*» (Л. Кір'яков, Леонтий Хонахбей);

2) предмет – *ты?* (що?), наприклад: «*Си инэка иси, йохсам джанавар. Ты ту купаныс ту орфано?*» (Народна казка, Митрея мана)

3) ознаку – *пую?*, *тылугу?* (який?), *тылага* (як?), *тыс* (чий?), наприклад: «*Лывон, ки тылага го на ми клэгу?*» (Л. Кір'яков, Леонтий Хонахбей);

4) кількість – *поса?* *тыхадар?* (скільки?), наприклад: «*Поса хурнэшу эн т машина-с? - Дьыя*» (А. Балджи, Пикра зарзалуйдья).

Відносні займенники виконують роль сполучних слів для приєднання підрядних речень до головних. Це ті ж питальні, але без питання, наприклад: «*Аслы на лэс, фелысан атыц ата та пендыкато гкумуша, пую тымасан на дьокны тун профессор...*» (А. Балджи, Пикра зарзалуйдья); «*Су сколя ихам эна скелет, пас ато дрананам ки матъенышкам, ты эш атъарнос апесут*» (Д. Патрича, Траиц).

Неозначені займенники вказують на неозначені особи, предмети, якості. Це такі займенники, як: *каныс / кана*, (хтось), *кат* (щось), *тыпус* (щось), *камбос / капус* (якийсь, декілька), *энас / ис / мия* (хтось), *катъа* (кожне).

Займенник *каныс* позначає живу істоту, *кана* – неживу, вживається тільки в однині. В стверджувальних та питальних реченнях має значення «хтось» та «щось, десь, якийсь», наприклад: «*Адъо, ато т ора каныс вришкатындун ки илынси на супасс...*» (А. Балджи, Пикра зарзалуйдья); «*Го имны кана дьекаифта, атос – кана саранда*» (Д. Патрича, Уртахлых). У заперечних реченнях має значення «ніхто», часто вживається з підсилювальною часткою *-на*, наприклад: «*Ама канысна ас спиттын читун*» (Д. Патрича, Млар). Займенник *каныс* у знахідному відмінку має форму *канына*.

Займенник *кат* має значення «щось, дещо, що-небудь», наприклад: «*Атос стыкит эмбрутын тынчка, кам дама кат на пи, ныз, ти вришк ту хренът ту логу*» (А. Нейфельд, Склероз).

Неозначений займенник *тыпус(т)* у стверджувальних та питальних реченнях має значення «щось», наприклад: «*Катъит ас спит-мас лындымера, йохсам кзен тыпус ах та шера-ц?*» (Народна казка, Ифтымс ке Илсивет). У заперечних реченнях має значення «нічого», часто вживається з підсилювальною часткою *-на*, наприклад: «*Инны лафра мкра, ама ато кома тыпут ти лэ, от пурун ата стэра – н та хроня на ныстун алях ахилдарка...*» (А. Нейфельд, Комбинаторс).

Займенник *камбос / капус* в однині має значення «якийсь, який-небудь», а у множині має форму *камбо(у)са / капуса* та позначає «декілька», наприклад: «*Филус пурин пес н туврат капоса капитя аспра ке флюритка на тун сосны на скос н тайфа-т ас ту бдъар ке джунайсин уксутиса*» (Народна казка, Хури Туварчис ке ачкус архонтус). Цей займенник вживається переважно у множині.

Займенники *энас / ис / мия* вживаються нечасто, здебільшого на початку якоїсь оповіді, має значення «один, хтось», наприклад: «*Эзнын – итун эна хора. Лэгны итун то румеку*» (Народна казка, Хури Туварчис ке ачкус архонтус).

Займенник *катъа* позначає живу та неживу істоту та має значення «кожне, усяке», наприклад: «*Зун падъо кала чи тьелны. Катъа юрты эркны та соя-тын*» (Народна казка, Дьыя дьахлыдья).

Заперечні займенники «ніхто, ніщо» в грецькій лінгвістичній традиції не виокремлюються в окрему групу, а відносяться до неозначених, тож і в румейській не виділятимемо цю групу.

Взаємний займенник *т энан нт алу* (один одному) утворюється за допомогою неозначеного займенника *энас* та означального займенника *алус*. Обидва вживаються з артиклем, наприклад: «*Катъа мера ан тын инэка-т, ан тун питъирот хавгалэвны, лэгны т эна нт алу априпа лоя*» (Народна казка, Дьыя дьахлыдья).

Всі наведені приклади запозичені з творів відомих румейських письменників, а також грецьких казок [1; 2; 3].

Література

1. Казки греків Приазов'я. Румейськ. та укр. мовами / [Упор. Л.Н. Кір'яков, перекл. А.Д. Андреева]. – Донецьк : Донбас, 2007. – 144 с.

2. Пирнешу астру – Сабати йылдыз (Ранкова зірка): поезія та проза: румейською, урумською, українською та російською мовами / [Вступ. сл. Д. Патрича]. – Донецьк : Донбас, 1991. – 279 с.

3. Шапурмас А. Кардъако-м ту Приазовье / А. Шапурмас. – К. : Радянський письменник, 1986. – 139 с.

УДК 811.161.2'367.622'366.52(045)

Завгородня В.С., асистент

СПІВВІДНОШЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО ТА БІОЛОГІЧНОГО РОДУ ІМЕННИКІВ НА ПРИКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Грамматична категорія роду є однією з основних морфологічних ознак іменника як у новогрецькій, так і в українській мові. Грамматичний рід вважається «палеонтологічною категорією», що корінням заглиблюється до міфологічного мислення та персоніфікації природних явищ. Також ця категорія пов'язана з історичною кон'юнктурою (наприклад, з тим, до якого роду слово належало в первісних формах мови, або у мові-донорі у разі запозичення) [1, с. 104].

Іменники у новогрецькій та українській мові поділяються на три граматичні роди: чоловічий, жіночий та середній.

Грамматичний рід не повинен ототожнюватися з біологічним (тобто, зі статтю). Стать являє собою семантичну категорію, що визначає значення висловлювання, тоді як рід, позбавлений значення, виконує суто граматичну функцію, слугуючи для узгодження іменника з іншими словами у реченні [3, с. 55]. На основі роду та відмінкових закінчень іменники поділяють на відміни. Тобто, з точки зору семантики граматичний рід являє собою «порожню» категорію [3, с. 63].

Біологічний рід притаманний тільки іменникам, що позначають істоти, тоді як граматичний рід, як явище морфологічне, характеризує усі іменники новогрецької та української мов [3, с. 56].

В новогрецькій та українській мовах присвоєння граматичного роду довільне та умовне. Звичайно, у присвоєнні граматичного роду іменникам, що позначають істоти, є логіка та закономірність. Так, наприклад, назви родичів мають відповідні форми чоловічого та жіночого роду [2, с. 68].

Наприклад:

<i>παππούς</i> – γιγιά	дідусь – бабуся
<i>πατέρας</i> – μητέρα	батько – мати
<i>γίος</i> – κόρη	син – донька
<i>αδερφός</i> – αδερφή	брат – сестра
<i>πεθερός</i> – πεθερά	свекор – свекруха

Тим не менше, граматичний рід іменника не завжди пов'язаний з його значенням. Це видно на прикладі таких груп іменників, в яких:

а) біологічний рід не співпадає з граматичним [3, с. 63]:

гр. *το αγόρι*, укр. хлопча – в обох мовах іменник середнього роду позначає істоту чоловічої статі;

гр. *ο πόλεμος*, укр. війна – абстрактне поняття, що не має біологічної статі позначається іменником чоловічого та жіночого роду в новогрецькій та українській мові відповідно;

гр. *η καρέκλα*, укр. стілець – предмет, що не має біологічної статі, позначається іменником жіночого та чоловічого роду в новогрецькій та українській мові відповідно.

б) синоніми належать до різного граматичного роду [3, с. 63]:

ο όροφος (чол.) – *το λάτωμα* (сер.);

шлях (чол.) – дорога (жін.)

в) однина та множина належать до різних родів (стосується новогрецької мови) [3, с. 64]:

ο πλούτος – τα πλούτη, ο δεσμός – τα δεσμά.

Таким чином, граматичний рід не є константою для певної лексеми, не завжди відповідає він і біологічному роду конотату (якщо мова йде про істоту) [1, с. 104]. Розрізнення родових форм за статтю відсутнє у багатьох назвах живих істот:

укр. бджола, черепаха (жін. рід) – гр. η μέλισσα, η χελώνα (жін. рід)

укр. собака (чол. рід) – ο σκύλος (чол. рід), το σκυλί (сер. рід)

Але можна навести приклади назв живих істот, в яких розрізняється біологічна стать.

Наприклад: укр. баран – вівця, гр. κρούρι – πρόβατο (προβατίνα)

укр. козел – коза, гр. τράγος – κατσίκα / γίδα

Граматична категорія роду іменників, яка співвідноситься зі статтю, проявляється найвиразніше у парних іменниках-назвах людей. Новогрецька та українська мови використовують такі механізми розмежування або протиставлення біологічної статі:

а) позначення статі за допомогою окремих слів [4, с. 202]:

άντρας – γυναίκα, γιός – κόρη, πατέρας – μητέρα, κόκορας – κότα

чоловік – жінка, син – дочка, батько – мати, півень – курка;

б) афіксація/словотворення – відповідні лексеми на позначення істот жіночої статі утворюються за допомогою суфіксів від іменників чоловічого роду [4, с. 202]:

ήρωας – ηρώιδα, ποιητής – ποιήτρια, λύκος – λύκαινα

герой – героїня, поет – поетеса, вовк – вовчиця;

в) граматичні засоби – вказування на стать за допомогою узгодженого означення [3, с. 57]:

νεοπροσληφθείς κοσμήτορας – νεοπροσληφθείσα κοσμήτορας

новий декан – нова декан

Крім того, назви певних професій, спільні для двох родів, позначають стать опосередковано. Наприклад, за допомогою предикату (українська мова).

Наприклад: директор сказав – директор сказала.

У новогрецькій мові, на відміну від української, дієслово не має категорії роду. Лексичну одиницю відносить до того чи іншого біологічного роду артикль.

Наприклад: ο γραμματέας – η γραμματέας, ο δικός μας πρόεδρος – η δική μας πρόεδρος

г) пряме вказування на стать іменника, коли рід неможливо встановити з контексту або з формальних ознак, або для особливого підкреслення [3, с.57].

Наприклад: ο θηλυκός ελέφαντας – самка слона

η κυρία πρόεδρος – пані президент

οι γυναίκες στρατιωτικοί – жінки-військові.

Література

1. Mackridge P. Η Νεοελληνική γλώσσα / Peter Mackridge; μετ. Κ.Ν. Πετρόπουλος. – Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 1987. – 532 σ.
2. Mirambel A. Η Νέα Ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση / Andre Mirambel; μετ. Σταμ. Κ. Καρατζά. – Θεσσαλονίκη : Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1988. - 401 σ.
3. Κλαίρης Χρ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή / Χρ. Κλαίρης, Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα : Ελληνικά γράμματα, 2005. – 1160 σ.
4. Τσοπανάκης Α.Γ. Νεοελληνική γραμματική / Αγαπητός Γ. Τσοπανάκης. – Θεσσαλονίκη : Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., 1998. – 836 σ.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЛИТЕРАТУРЫ УРУМОВ В СВЕТЕ ДВУЯЗЫЧИЯ ГРЕКОВ ПРИАЗОВЬЯ

Общеизвестен исторический факт, что в Приазовье проживают две этнические группы греков: румеи и урумы. Язык первых имеет эллинистические корни и принадлежит к индоевропейской языковой семье, язык вторых имеет огузско-кыпчатские корни и принадлежит к тюркской языковой семье. Долгое время греки Приазовья не имели своей письменности. Расцвет культуры пришелся на годы советской власти. Румеи до 1938 года пользовались эллинским шрифтом, урумы – латинским. Литература румеев появилась в это время, но лучшие ее представители были репрессированы.

В период «оттепели» 60-х годов вновь стали появляться художественные произведения на румейском языке (шрифт был русский), а после перестройки появились написанные тем же шрифтом художественные произведения на урумском языке. Так получила свое дальнейшее развитие румейская литература и свое рождение урумская.

Урумы – это одна из двух этнических групп греков Приазовья, представители которой разговаривают на симбиозом языке, принадлежащем к тюркской языковой семье. Схематично этот исторически сложившийся язык можно считать усредненным вариантом турецкого и крымско-татарского языков. Оригинальные произведения на урумском языке стали появляться в 90-х годах двадцатого столетия: коллективный румейско-урумский сборник «Пирнешу астру – сабати йылдыз», книги стихов В. Киора «Хасевет язмахлары», В. Бороты «Хысмет». Произведения урумских авторов печатались русским шрифтом.

В постперестроечное время в языковой ситуации греков Приазовья появилась масса парадоксов, которые в пристальном рассмотрении приобретают форму объективной незапланированной нормы. Новогреческий язык не привился в качестве родного – и это закономерно. Произведений на урумском и румейском языке становится все меньше и меньше, так как умирают их носители и, что самое страшное, умирают те писатели и поэты, произведения которых были апробированы читателем и до и после перестройки. Поскольку родные языки не изучались, притока новых литературных сил, пишущих на этих литературных языках просто нет.

Изучение новогреческого языка, бесспорно, необходимо, – образовавшиеся контакты с Грецией требуют этого. Однако не следует забывать о необходимости изучения родных языков. Этот процесс в сочетании с громадным культурологическим наследием выльется в резкий качественный скачок и даст позитивные результаты, так как пока еще жива среда обитания этих языков.

В этой связи видится первоочередным введение планового изучения в школах сел компактного проживания урумов: Старый Крым, Мангуш, Староигнатьевка и др. Планового – потому что имеются уже изданные словарь-разговорник, учебник урумского языка (автор М.Смолина). Настала критическая точка отсчета времени, – если этого не сделать сейчас, то процесс отмирания родных языков примет необратимый характер. Сейчас никакие факультативы ситуацию не исправят, – повторимся, – нужно плановое изучение родных языков, которое должно решаться на уровне районных отделов народного образования. Что же касается собственно урумов, считаем, что пришло время ставить вопросы жестко и проблемно. Приведем две цитаты: «Остается вопросом, действительно ли урумы являются греками, по каким-то причинам забывшими свой язык, или это турки, принявшие православие?». (В.И. Колесов «Греки – урумы Краснодарского края») [1, с. 63]. И далее: «Настало время самим урумам определиться: являются ли они частью греческого этноса, или самостоятельным народом?» (Энвер Мемет Озенбашлы) [2, с. 29].

Литература

1. Российские греки: история и современность. Материалы научно-практической конференции, Миннац России 23-24 ноября 1995 г. / [Ред.-составитель Н.Ф. Бугай]. – М. : ИНСАН, 2000. – 96 с.
2. Озенбашлы Э.М. Депортация христиан из Крыма в 1778 г. И отражение этого события в фольклоре. – Симферополь : «Тарпан», 2011. – 32 с.

УДК 811.161.2'27(045)

Кобиленко Н.К., старший викладач

ЕТНОКУЛЬТУРНА СИМВОЛІКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Реальний світ постає перед індивідом таким, яким його усвідомлює етнос. Він відтворюється у слові, в образі, якими етнос позначає реалії. Будь-яка реалія сприймається першочергово як щось матеріальне, а вже потім у процесі сприйняття, осмислення та мовотворення одухотворяється, тобто відчувається процес суб'єктивізації об'єктивного знання про предмет. Така суб'єктивізація зумовлюється різноманітністю проявів етнічної свідомості, зокрема у її емоційно-оцінних, морально-етичних та суспільно-ціннісних проявах, та особливостями переплетень матеріального і духовного, зовнішнього і внутрішнього світів у свідомості індивіда [1, с. 55].

Результатом взаємодії фізичного та духовного у свідомості людини постає образне мислення, яке відіграє важливу роль у процесах символізації предметного світу. Символіка образу конкретної реалії виражається у перенесенні смислів одного предмета на інший. У такому разі останній постає символом оригінального предмета, смислів якого він набув. Так, символізація реалій постає своєрідним способом відображення дійсності, який широко використовується етносом у її перетворенні та створенні культурного середовища. Зрештою, культура народу значною мірою складається з ряду символів, які знаходять вираження й у мові, яка ідентифікує та увиразнює різноманітні етнокультурні смисли.

Термін «символ» є одним з найбагатозначніших з семіотичного погляду, а вираз «символічне значення» часто вживається як синонім знаковості. Однією з семіотичних класифікацій символ визначається як знак, значенням якого є знак іншого характеру, що є більш культурно значущим. З другого боку, символ трактується як знакове вираження абсолютної незнакової сутності. У першому випадку, зазначає Ю. Лотман, символічне значення набуває виключно раціонального характеру і трактується як засіб раціонального переходу плану вираження у план змісту, а у другому – зміст ірраціонального пронизує вираження і поєднує раціональний світ зі світом духовним.

Р. Якобсон вбачає першопочатки будь-якої мови саме в символі, який постає головним чинником, що виділяє мову від міфу. За Р. Якобсоном, символи – це конвенціональні відношення між знаком та значенням. Саме конвенціональність зумовлює відмінності між знаками-символами та знаками-індексами, значення яких базується на принципі тотожності [4, с. 116].

Загалом, уявлення про символ пов'язане з ідеєю певного змісту, який слугує планом вираження для іншого, більш значущого з огляду на культуру змісту. На початковому етапі розвитку будь-якої мови більшість слів постають символами, які відображають особливості сприйняття навколишнього світу міфічною свідомістю, якій властиве перенесення внутрішніх ознак та станів індивіда на об'єкти реального світу. Специфічні аспекти світобачення, ціннісні орієнтири та досвід етносу крізь призму такого типу свідомості акумулюються у різноманітності предметних, акціональних та мовних символах, які зазвичай існують у діахронічному зрізі етнокультури. Більшість таких символів має архетипний характер. Архетипні символи мають ознаки уподібнення навколишнього світу людині з огляду на психічні якості індивіда, його життєвий та мовний досвід у певній етноспільності. Образ, який міститься у мовному символі, часто набуває національної

специфіки, яка зумовлюється особливостями відбиття концептуальної картини світу у свідомості етносу та специфікою творчого осмислення дійсності індивідом, його мовним досвідом та національно-культурним рівнем загального розвитку [3, с. 21-24].

Значна кількість мовних символів має архетипний характер. Будь-яка культура має набір прецедентних текстів, насичених символами, які виконують функцію нагромаджувача культурної інформації етносу. Такі символи характеризуються стислістю, тобто в цьому разі мовний знак здатний містити значний обсяг інформації, доступної для декодування будь-яким мовцем, представником того чи іншого етносу. Більш того, символ є самостійною значеннєвою та структурною одиницею мови, тобто він може існувати поза межами семіотичного оточення та вільно входити у контекстуальні відношення у нових текстових одиницях [2, с. 193-194].

Отже, будь-який фрагмент картини світу, відбиваючись в етнічній свідомості, потрапляє в коло постійних асоціативних зв'язків і втілюється у стереотипний образ. Шляхом асоціативних зв'язків відбувається перехід від слова, що позначає предмет, до образу цього предмета в етнічній та індивідуальній свідомості, – до символу, що містить архетипні уявлення етносу, що закорінюються у його культурі й постають її показниками – знаками.

Література

1. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: нариси: [навч.пос.для студ.вищих навч.закладів] / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
2. Лотман Ю. Символ в системі культури / Ю. Лотман // Избранные статьи. – Таллинн, 1992. – Т.1. – С. 191 – 199.
3. Юнг К. Душа и миф: шесть архетипов / К. Юнг. – К. : Изд-во «Port-Royal», 1996. – 384 с.
4. Якобсон Р. В поисках сущности языка / Р.Якобсон // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 102-107.

УДК 81(477.62=14)(045)

Кутна Ю.Б., старший викладач

Потіпак Ю.А., старший викладач

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РУМЕЙСЬКОГО ДІАЛЕКТУ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Протягом останніх десятиліть вивчення мови національних меншин України знаходиться в центрі уваги дослідників. Досить численною є група греків, місцем компактного поселення яких є Приазов'я. Приазовські греки поділяються на дві етнічні групи, що мають самоназви урумів (тюркофонів або греко-татар) і румеїв (еллінофонів або греко-еллінів). Проблемам дослідження мовного різновиду останніх присвячено нашу розвідку.

Мовознавцями було встановлено, що діалект приазовських греків-еллінофонів є неоднорідним. Говірки жителів кожного з десяти первісно заснованих румейських сіл мають свої особливості. За низкою ознак ці говірки були згруповані у дві групи (В. Григорович), потім у п'ять (Д. Спиридонов, І. Соколов), у три (М. Сергієвський), знов у три (К. Журавльова). Крім того, говірки сіл Стила та Нова Каракуба Т.Чернишова та К. Журавльова запропонували розглядати як окремі різновиди. Зараз загальноприйнятою є друга класифікація говірок греків Приазов'я (п'ять груп: Урзуф-Ялта; Стила-Константинополь-Велика Янісоль; Аргин Каракуба; Сартана-Чермалик; Чердаклі-Мала Янісоль), запропонована І. Соколовим та С. Спиридоновим. Основним критерієм виділення цих груп говірок став ступінь їх віддаленості від сучасної грецької мови. Хоча, на думку грецьких дослідників Х. Симеонидиса та Д. Томбаїдиса, більш доречним було б ґрунтуватися на внутрішніх критеріях, тобто, на відмінностях говірок сіл між собою [1, с. 16].

Найбільш дослідженою на сьогодні є урзуф-ялтинська говірка (дисертація Т.М. Чернишової присвячена вивченню передусім морфологічного аспекту говірки). Дослідженням аргин-каракубської говірки, а саме її фонетичних особливостей, займалася К. Журавльова. Заслуговує на увагу цікава робота грецької дослідниці Х. Христу, в якій вона порівнює лексику та ступінь функціональності урзуф-ялтинської та малоянісольської говірки, що мають між собою найбільше розбіжностей.

Слід зазначити й помітний внесок приазовських лексикографів. У 1999 р. був виданий «Русско-румейско-новогреческий словарь» Л. Кир'якова, матеріалом для якого, ймовірно, стала сартанська говірка. Протягом 2003-2006 рр. світ побачили три словники, хоча робота над ними велася протягом кількох десятиріч: «Румейско-русско-новогреческий словарь» Р. Харабадот, що базується передусім на лексиці говірок третьої групи, яка побутує у селах Велика Каракуба, Нова Каракуба та Бугас, «Румейско-русский словарь» Г. Аніміци, що включає лексику селищ Чердаклі (Кременівка) та Касьянівки, а також короткий опис граматики румейської мови, та «Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазовья» О. Діамантопуло-Ріоніса та ін.

Протягом останніх п'яти років дослідженням румейських говірок приазовських греків активно займаються викладачі кафедри грецької філології МДУ. Здійснюється збір фактичного матеріалу (інтерв'ю з респондентами-носіями мови, розшифровка, переклад, аналіз). Видано понад 40 публікацій, присвячених вивченню різних лінгвістичних та екстралінгвістичних аспектів як на матеріалі румейського діалекту в цілому, так і окремих говірок, захищена дисертація на тему «Структурні та мовностилістичні особливості румейських казок» (Ю. Кутна), ведеться робота зі створення румейського фразеологічного словника (Ю. Жарікова) та румейського етимологічного словника (К. Шпак).

Пошук інтересу до дослідження румейського діалекту та введення до наукового обігу нових даних дозволяє окреслити коло проблем, пов'язаних із його дослідженням.

По-перше, викликає складнощі пошук респондентів, які володіють на достатньому рівні румейськими говірками. Переважно це люди дуже похилого віку, яких з кожним роком стає все менше. У мовленні їхніх дітей помітно зростає відсоток російської лексики поряд з питомою, а сьогоднішня молодь у кращому випадку знає окремі слова, фрази, інколи вірші, пісні, але самостійно побудувати повноцінне речення не може. Отже, питання фіксування живого розмовного мовлення носіїв румейського діалекту постає дуже гостро.

Не менш важливою є проблема фіксації мовлення греків-еллінофонів на письмі. Дослідники пропонують різні способи писемної передачі мовних форм. У 30-ті роки ХХ ст. для видання збірок румейських літературів, номерів газети «Коллективістис» використовувався спрощений грецький алфавіт. У 50-ті роки академік А. Білецький запропонував застосовувати кириличне письмо, адаптоване до мовлення приазовських греків. Сьогодні цей варіант широко використовується при виданні літератури греків Приазов'я, але він не достатньо точно передає фонетичні особливості кожної говірки. Грецькі мовознавці Х. Симеонидис та Д. Томбаїдис використовують не просто грецький алфавіт, до якого введено додаткові латинські символи на позначення окремих звуків, а й грецьку орфографію, що робить їхні тексти більш зрозумілими для грекомовних читачів. Майже так само робить і дослідник румейського фольклору О. Ашла, спираючись на грецький алфавіт, до якого додано окремі надрядкові символи.

Сучасні дослідники (Х. Христу, К. Журавльова, М. Кісілієр) пропонують свої способи фіксації на основі міжнародного фонетичного алфавіту. Ці варіанти передають особливості фонетики, але розраховані на вузьке коло спеціалістів.

Займаючись розшифровкою зроблених записів (здійсненням скриптів), ми застосовуємо і кириличне письмо, і розроблений нами спосіб фіксації на основі міжнародного фонетичного алфавіту, що дозволить зробити зібрані матеріали доступними для широкого кола дослідників. На сьогодні маємо розшифровані записи повсякденного мовлення сіл Ялта, Сартана, Чердаклі, Чермалик, Красна Поляна.

І остання, але найістотніша проблема, що постає перед дослідником румейського діалекту – це той факт, що за майже 90-літню історію його вивчення так і не відбулася його нормалізація: досі відсутня будь-яка граматика румейського діалекту, хоча і були спроби створення граматик окремих говірок; навіть найбільша лексикографічна праця – словник п'яти діалектів греків Приазов'я – не є вичерпною і не дозволяє дослідникові вільно перекладати записані тексти; одні і ті самі слова інколи вимовляються в різний спосіб у різних говірках, і на письмі виглядають по-різному при використанні фонетичного способу запису. До того ж, різниця між усним і писемним мовленням, яка є в будь-якій мові, в румейському діалекті набуває колосальних масштабів (приміром, на лексичному рівні ми виявили істотне зростання кількості російських та українських запозичень в усних текстах порівняно з писемними), оскільки літератори, а також укладачі та редактори друкованих збірок румейського фольклору пропонують свої тексти як мовний взірець, пильнуючи чистоту висловлення, в той час як розмовне мовлення демонструє все сильніші асиміляційні тенденції.

Отже, серед перспективних напрямків подальших досліджень румейського діалекту слід зазначити таке: по-перше, продовження збирацької діяльності, з метою накопичення якомога багатшого мовного матеріалу. По-друге, ґрунтовний аналіз кожної з п'яти говірок за всіма мовними рівнями, що забезпечить можливість порівняльних досліджень з метою виявлення спільних та відмінних рис. По-третє, мовностилістичні дослідження текстів різних жанрів румейської літератури та фольклору, що уможливить розробку поняття про нормативність та специфічність різних жанрів та стилів.

Література

1. Συμεωνίδης Χ. Η σημερινή ελληνική διάλεκτος της Ουκρανίας (περιοχή Μαριούπολης) / Χ. Συμεωνίδης, Δ. Τομπαΐδης. – Αθήνα : Επιτροπή ποντιακών μελετών, 1999. – 157 σ.

УДК 81'42:-343(043)

Найдонова Л. А., асистент

КАЗКОВИЙ ДИСКУРС

Зараз у сучасній лінгвістиці є поширеним термін "дискурс", але чіткого та загально визнаного визначення цього терміна не існує. У сучасному науковому просторі можна зустріти багато підходів до визначення дискурсу, бо дискурс є об'єктом міждисциплінарного вивчення. Кожна дисципліна (теоретична лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, психологія, філософія, етнологія, літературознавство, педагогіка та інші) має свій власний підхід до вивчення дискурсу.

Від часу виникнення термін "дискурс" зазнав змін. На початку 70-х років ХХ ст. його розуміли як послідовність мовних актів, зв'язний текст, усну розмовну форму тексту, діалог, групу висловлювань, пов'язаних між собою за змістом. Сучасна лінгвістика дає дискурсу таке визначення: «складне комунікативне явище, що містить крім тексту ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта), необхідні для розуміння цього тексту» [1, с. 8]. На думку Т.А. Ван Дейка, дискурс – це суттєва складова соціокультурної взаємодії, її характерні риси – інтереси, цілі та стилі [1, с. 53]. Він каже про «розмитість категорії» дискурсу та пояснює це як умовами формування та існування даного терміну, так і невизначеністю місця дискурсу у системі категорій мови.

Е. Бенвеніст розглядав дискурс як рівень мовлення, який розповідає про події, на відміну від самих цих подій [2]. Н.Д. Арутюнова визначає дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; це – текст, узятий в аспекті подій; мовлення, що розглядається як цілеспрямоване соціальне явище, дія, як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми і механізмах їх свідомості. Дискурс – це мовлення, занурене у життя» [3, с. 136–137].

В.І. Карасик трактує дискурс як текст, який є зануреним у ситуацію спілкування, він допускає багато вимірювань та взаємодоповнюючих підходів до вивчення: прагмалінгвістичний, психолінгвістичний, структурно-лінгвістичний, лінгвокультурний [4, с. 189].

Дослідницька зацікавленість казкою з кожним роком збільшується. Можна сказати, що жодний інший фольклорний жанр не висвітлювався у літературі більш детально. У сучасному мовознавстві казковий дискурс не був вивчений на достатньому рівні. Змістом казки є людське життя, яке пропущене крізь призму чарівної розповіді, де магія змушує працювати уяву і має у кожній мові свої форми виразу.

Казка – це пам'ять народу. Пам'ять виявляється у вмінні людини проникати подумки у різні світи та асоціювати ідеї з образами, які знаходять своє втілення у казкових персонажах. Казка – це мудрість народу. Її актуальність міститься у відтворенні інформації у синхронному та діахронному планах одночасно, тобто проходить злиття двох планів – минулого та сучасного. Слухачі казкового тексту залучаються до мудрості, що була накопичена сторіччями. Історія людства доводить, що казка виступає одним із найважливіших засобів освоєння людьми певного типу культури, своєрідним шляхом «входження» в неї. Казка містить у собі еталони нормативної поведінки, дозволяє прогнозувати події, будувати свою поведінку на основі конструювання моделі світу, виступаючи особливим культурологічним феноменом.

Дискурс казки – комунікативна одиниця, що розглядається як єдність розповідних інстанцій: абстрактно-комунікативного та конкретно-комунікативного рівнів. Ю.В. Мамонова розглядає казковий текст як певний тип дискурсу, а відповідно казковий дискурс розуміє як «джерело культурно-аксіологічної інформації, вираженої лексичними засобами, концептуальна організація яких вивчається» [5, с. 64]. У науковій праці Н.А. Акіменко казковий дискурс трактується як «активне середовище реалізації специфічних параметрів категорії казковості, що вербалізуються на різних рівнях мовної структури» [6, с. 4].

За визначенням О.Ю. Ласкавцевої, казка відноситься до усної або писемної народної творчості, вона заснована на вигадці, відображає національну своєрідність народу за допомогою особливим чином структурованої системи мовних засобів, символів, персонажів, семантичних просторів [7].

Зміст казкового дискурсу можна трактувати як загальне по відношенню до жанрів казкового дискурсу – казкам про тварин, чарівним та побутовим казкам тощо. Він є позитивним, оскільки казка спрямована на естетичне сприйняття чудової вигаданої розповіді, що має розважальну прагматичну спрямованість; він співвідносний з дискурсом правдоподібної розповіді; він є збиральним за композиційним, внутрішньо-текстовим зв'язками і наявністю сформованого жанрового канону.

Сумісність / несумісність казкового дискурсу з іншими видами дискурсу побудована на генетичному зв'язку та родовій спільності дискурсів. Зрозумілим є той факт, що казковий дискурс, як реально існуюча стародавня комунікативна система, взаємодіє з багатьма видами дискурсів (релігійним, політичним, театральним, телевізійним, педагогічним, рекламним). Але найбільша спільність і спорідненість казкового дискурсу відзначається з літературно-художнім, тому що традиції літературно-художнього дискурсу, що сформувалися, є фольклорна (первісно самостійна, яка існувала в усному варіанті) та саме літературно-авторська традиції (в епічній, ліричній та драматичній формах).

На думку В.Я. Проппа, казка є поняттям більш широким, ніж жанр, оскільки казка пройшла довгий шлях від відтворення примітивно-фантастичної трансформації дійсності до символічного та філософського переосмислення. І як твір народної творчості, безпосередньої та спонтанної, вона перевтілилась у літературний твір, підпорядкований художнім та ідеологічним законам своєї епохи [8]. У зв'язку з цим казковий дискурс не може бути розглянутий тільки як одиничний жанр, який входить до складу літературно-художнього дискурсу.

У казковому дискурсі вміло використовується символіка, тобто алегорична передача та характеристика явищ, поетизація, які відображають художні смаки народу. Казковий дискурс сторіччями корегувався творчістю майстрів-розповідачів, тому він розвиває естетичне почуття прекрасного, почуття форми, ритму, мови. Як наслідок, дискурс має велике значення для розвитку всіх видів мистецтва: літератури, образотворчого, видовищного мистецтв.

Творчість багатьох великих письменників і композиторів тісно пов'язана з народною поезією. Для казкового дискурсу характерно розкриття прекрасного у природі та людині, єдність естетичного та морального, сполучення реального і вигаданого, яскрава образність і виразність.

Література

1. Дейк Ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация : пер. с англ. / Т.А. Ван Дейк. – Благовещенск : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
2. Дискурс [Электронный ресурс] // Энциклопедия Кругосвет. – 2011. – Режим доступа к журн. : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html.
3. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Мамонова Ю. В. Когнитивно-дискурсивные особенности лексики английской бытовой сказки: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю.В. Мамонова. – М., 2004. – 185 с.
6. Акименко Н.А. Графико-фонетические средства актуализации категории сказочности / Н.А. Акименко // Актуальные проблемы лингвистики и межкультурной коммуникации. – Волгоград, 2005. – С. 43-50.
7. Ласкавцева Е. Ю. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой народной сказки: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е.Ю. Ласкавцева. – Краснодар, 2001. – 145 с.
8. Пропп В. Морфология волшебной сказки / В. Пропп. – Лабиринт, 2006. – 128 с.

УДК 811.14'06'246.2:659(045)

Рожкова І.Г., заступник завідувача кафедри грецької філології

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ «ΔΙΠΛΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ» ΣΤΟ ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ ΛΟΓΟ: ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ-ΝΥΦΙΤΣΕΣ (WEASEL WORDS)

Σύμφωνα με την άποψη ενός σύγχρονου κοινωνιογλωσσολόγου, του Fairclough, η διαφήμιση έχει εισχωρήσει πολύ βαθιά στη ζωή μας αφού βομβαρδιζόμαστε καθημερινά από παντού με εκατοντάδες διαφημιστικά μηνύματα, όπου ο άνθρωπος, απόλυτα συνειδητά, χρησιμοποιεί τη γλώσσα ως όπλο-εργαλείο προκειμένου να επιτύχει ένα αποτέλεσμα που είναι η πώληση του διαφημιζόμενου προϊόντος. Αυτή η εσκεμμένη χρήση της γλώσσας ονομάζεται «διπλή γλώσσα» της επικοινωνίας [1]. Η «διπλή γλώσσα» (ευφημισμοί, τεχνικοί-επιστημονικοί όροι, στοιχεία ξύλινης γλώσσας, στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού και λέξεις-νυφίτσες) στη διαφήμιση είναι γλώσσα ισχύος, διότι οι σχέσεις που ασκούνται είναι λανθάνουσες, αφού αυτοί που έχουν την ισχύ προσπαθούν να το κρύψουν με διάφορους τρόπους, καθώς και έχει συγκεκριμένο σκοπό, δηλαδή να πουλήσει το προϊόν.

Στο δεδομένο άρθρο θα κάνουμε μια σύντομη περιγραφή ενός τμήματος της «διπλής γλώσσας» στο διαφημιστικό λόγο στη ΝΕ γλώσσα που παρουσιάζεται ως «λέξεις-νυφίτσες». Στη γλωσσολογική βιβλιογραφία και τον δημοσιογραφικό λόγο παρατηρείται μια απλουστευτική γενίκευση στη χρήση του όρου “λέξη-νυφίτσα”. Πολλοί συγγραφείς ή δημοσιογράφοι που ασχολούνται με ζητήματα πολιτικής ή επιχειρηματικής επικοινωνίας, με τον όρο “λέξη-νυφίτσα”, αναφέρονται σε περιπτώσεις της λεγόμενης “διπλής γλώσσας”, όπου μία λέξη (το σημαίνουν)

αντικαθίσταται από μία άλλη, με σκοπό την απάμβλυνση των επιπτώσεων αυτού που σημαίνει κυριολεκτικά (του σημαινομένου) και τελικά την παραπλάνηση της κοινής γνώμης [4].

Επίσης ο Lutz αναφέρει ότι υπάρχει μια κατηγορία στοιχείων που ονομάζονται “weasel words”, δηλαδή «λέξεις-νυφίτσες», οι οποίες φαίνεται να δίνουν μια υπόσχεση για ένα προϊόν αλλά στην πραγματικότητα δε δίνουν καμία υπόσχεση γι' αυτό [5]. Οι λέξεις-νυφίτσες (weasel words) πήραν το όνομά τους από τον τρόπο που οι νυφίτσες τρώνε το περιεχόμενο των αυγών αφήνοντας ανέπαφο το κέλυφος [5].

Ωστόσο στη βιβλιογραφία παρατηρείται μια γενίκευση του όρου «λέξεις-νυφίτσες», αφού πολλοί συγγραφείς ή δημοσιογράφοι που ασχολούνται με θέματα επικοινωνίας με τον όρο αυτό αναφέρονται σε περιπτώσεις της διπλής γλώσσας, όπου μια λέξη αντικαθίσταται από μια άλλη με σκοπό την εξασθένηση αυτού που πραγματικά σημαίνει και με αποτέλεσμα την παραπληροφόρηση και εξαπάτηση του κοινού.

Οι λέξεις-νυφίτσες χρησιμοποιούνται σε όλα τα πεδία όπου γίνεται χρήση των στοιχείων διπλής γλώσσας και ιδιαίτερα στο πεδίο της διαφήμισης: κατά τη χρήση τους απομυζούν τη σημασιακή ουσία άλλων λέξεων αφήνοντας μόνο το εξωτερικό περίβλημα, δηλαδή το φωνητικό τους τύπο [2]. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι λέξεις-νυφίτσες έχουν ως σκοπό την παραπλάνηση του αποδέκτη διότι φαίνεται να δίνουν μια υπόσχεση, χωρίς να το κάνουν στην πραγματικότητα και αποτελούν αυτόνομη περίπτωση και όχι εναλλακτική ονομασία για τα είδη της διπλής γλώσσας.

Στη γλώσσα της διαφήμισης χρησιμοποιούνται ορισμένες λέξεις με τέτοιο τρόπο ώστε να καταλήγουν σε ακύρωση ή αλλοίωση της σημασίας των στοιχείων που συμπληρώνουν ή προσδιορίζονται από αυτές. Οι λέξεις αυτές έχουν γίνει γνωστές στον δημοσιογραφικό λόγο αλλά και τη γλωσσολογική βιβλιογραφία με τον αγγλικό όρο weasel words (“λέξεις-νυφίτσες”). Ονομάστηκαν έτσι λόγω του ότι κατά τη χρήση τους απομυζούν τη “σημασιακή ουσία” άλλων λέξεων αφήνοντας μόνο το εξωτερικό τους περίβλημα, δηλαδή τον φωνητικό τους τύπο.

Οι λέξεις-νυφίτσες βρίσκουν τη βέλτιστη εφαρμογή σε δύο πεδία της καθημερινότητας: στην εμπορική διαφήμιση και στην πολιτική. Σύμφωνα με την τυπολογία τους στα ελληνικά - όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Ξυδόπουλο (υπό δημοσίευση) - το ρόλο λέξης-νυφίτσας στα ελληνικά διαδραματίζουν λέξεις από διάφορες γραμματικές κατηγορίες, που είτε εισάγουν μια λέξη (ρήματα), είτε λειτουργούν ως προσδιοριστικά στοιχεία (επίθετα, επίρρημα, προθέσεις, μόρια, ονόματα). Παρακάτω θα ακολουθήσει ανάλυση κάθε κατηγορίας ξεχωριστά.

Τον ρόλο “λέξης-νυφίτσας” στα ελληνικά μπορούν να διαδραματίζουν λέξεις διαφόρων γραμματικών κατηγοριών, οι οποίες είτε εισάγουν μια πράξη (π.χ. ρήματα) είτε λειτουργούν ως προσδιοριστικά στοιχεία ή δηλώνουν μερική εφαρμογή ή τέλεση μιας πράξης (π.χ. επίθετα, επιρρήματα, προθέσεις, μόρια, ονόματα).

Στην κατηγορία των ρημάτων απαντά ένας μεγάλος αριθμός στοιχείων που μπορούν να διαδραματίσουν ρόλο “λέξης-νυφίτσας” στον διαφημιστικό λόγο. Από την εξέταση των δεδομένων προκύπτουν τέσσερις κατηγορίες τέτοιων ρημάτων: τα ρήματα “βοήθειας”, τα ρήματα “επίτασης”, τα ρήματα “αποτροπής” και τα τροπικά βοηθητικά ρήματα, με σημαντικότερη την πρώτη κατηγορία [3]. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας λέξης είναι το ρήμα «βοηθώ» όπως χρησιμοποιείται στα ακόλουθα διαφημιστικά παραδείγματα:

η οδοντόκρεμα X βοηθά στην καταπολέμηση της τερηδόνας

η κρέμα B βοηθά στην προστασία της επιδερμίδας

Το ρήμα «βοηθώ» έχει χρησιμοποιηθεί εδώ ως το κύριο ρήμα των προτάσεων αντί του ρήματος «καταπολεμώ» και του ρήματος «προστατεύω» –

δηλ η οδοντόκρεμα X καταπολεμά την τερηδόνα

η κρέμα B προστατεύει την επιδερμίδα.

Άλλο χαρακτηριστικό ρήμα «βοήθειας» είναι το ρήμα «συμβάλλω»:

το γάλα X συμβάλλει στην αντιμετώπιση της έλλειψης σιδήρου –

δηλ αντιμετωπίζει την έλλειψη σιδήρου.

Ας εξετάσουμε άλλη μια κατηγορία ρημάτων που εκπροσωπεί ομάδα «λέξεων-νυφίτσών» - ρήματα «επίτασης». Ο Ξυδόπουλος στην κατηγορία αυτή εντάσσει όσα ενισχύουν (είτε θετικά είτε αρνητικά) τη σημασία μιας πράξης, όπως για παράδειγμα τα ρήματα «ενισχύω», «προσφέρω»,

«χαρίζω», «ενεργοποιώ» και «διεγείρω» και όταν λαμβάνουν ονοματοποιημένα ρηματικά συμπληρώματα και όχι απλά ονοματικά. Όταν συμβαίνει αυτό, τότε ακυρώνεται η σημασία του συμπληρώματός τους και έτσι αποτελούν λέξεις-νυφίτσες [2]:

ενισχύει την ομορφιά των μαλλιών (Kerastase)

δηλ. ομορφαίνει τα μαλλιά

Και επιρρήματα όμως μπορούν να διαδραματίσουν το ρόλο λέξης-νυφίτσας, σε συγκεκριμένα όμως περιβάλλοντα. Σύμφωνα με την τυπολογία που προτείνει ο Ξυδόπουλος στην υποκατηγορία *τροποποιητές ρημάτων* όπου επιρρήματα εμφανίζονται αμέσως μετά το ρήμα που τροποποιούν ανήκουν τα εξής παραδείγματα:

- *συμβάλλει αποφασιστικά στην καταπολέμηση της κυτταρίτιδας*
(κρέμα αδυνατίσματος *Minceur*)
- *δρα άμεσα* (Κρέμα Προσώπου *spf 30 Mastic Spa*)

Συμπερασματικά η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας, και συγκεκριμένα τα πέντε είδη της που είναι οι ευφημισμοί, οι τεχνικοί-επιστημονικοί όροι, τα στοιχεία ξύλινης γλώσσας, τα στοιχεία βερμπαλισμού-ρητορισμού [4] καθώς και οι λέξεις-νυφίτσες, χρησιμοποιείται στο ελληνικό διαφημιστικό κείμενο με στόχο να παραπληροφορήσει και συνεπώς να εξαπατήσει το καταναλωτικό κοινό. Δηλαδή -όπως αποδείχθηκε- οι παραγωγοί-διαφημιστές προκειμένου να πουλήσουν τα προϊόντα τους χρησιμοποιούν τέτοιου είδους γλωσσικά μέσα διότι τους δίνουν τη δυνατότητα να μη δεσμεύονται για κάτι αφού δε διατυπώνουν ρητά και ξεκάθαρα το στιδίοτε. Έτσι το γεγονός ότι στη διπλή γλώσσα ασκούνται λανθάνουσες σχέσεις ισχύος σε συνδυασμό με το ότι είναι προσανατολισμένη στην επίτευξη αποτελέσματος (πώληση του προϊόντος), η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας στη διαφήμιση καθίσταται γλώσσα ισχύος μέσω της δράσης ιδεολογίας της διαφήμισης, αφού ο καταναλωτής ωθείται με τη θέλησή του να αγοράσει ένα προϊόν και έτσι συντελεί στον τρόπο κατανομής της ισχύος στην κοινωνία.

Βιβλιογραφία

1. Fairclough N. *Language and Power*/ N. Fairclough. – London : Longman, 1989. – 259 p.
2. Ξυδόπουλος Γ. Η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας / Γ. Ξυδόπουλος // MME, Κοινωνία και Πολιτική: Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα. – Αθήνα : Σιδέρης, 2005. – σ. 775-815.
3. Κουτσοιλέλου-Μίχου Σ. Η γλώσσα της διαφήμισης / Σ. Κουτσοιλέλου-Μίχου. – Αθήνα : Εκδόσεις Gutenberg, 2004. – 272 σ.
4. Kroeber-Riel W. Στρατηγική και τεχνική της διαφήμισης. (Κ. Ζέρβας, μεταφρ.) / W. Kroeber-Riel. – Αθήνα : Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1998. – 220 σ.
5. Lutz W. *The New Doublespeak: Why No One Knows What Anyone's Saying Anymore* / W. Lutz – New York : Harper Collins, 1996. – 189 p.

ΥΔΚ 372.881.131.1(=131.1)(045)

Tsyoporenko Lilia, prof.ssa d'italiano

L'INTERCULTURALITÀ NELL'INSEGNAMENTO DELLA LINGUA

Questo articolo potrebbe essere interessante all'insegnamento di una lingua.

1. Il binomio lingua-cultura

Se parliamo di insegnamento di una lingua non ha senso parlare di qualcosa di astratto: non significa imparare solo regole, costruzioni e quindi non è solo lo strumento linguistico che deve interessare colui che apprende. Una persona che possiede uno strumento linguistico deve anche poterlo contestualizzare e quindi considerare la cultura dove tale strumento è usato. Questo perché la lingua e la cultura si sono sempre influenzate vicendevolmente.

2. L'influenza della cultura sulla lingua e viceversa

Alcuni antropologi e sociologi, quando si parla dell'apprendimento di una seconda lingua, parlano dell'effetto di una seconda cultura su tale apprendimento. La lingua non è qualcosa di artificiale e quindi

non ha senso parlare di isolamento della lingua dalla cultura. Un'ovvia influenza la si può vedere nel vocabolario: come afferma Boas, le parole di una lingua sono adattate all'ambiente dove vengono usate. Basti pensare alle numerose e varie parole per esprimere un certo fenomeno in un Paese: per esempio un evento atmosferico come la pioggia in Inghilterra o il colore bianco della neve presso gli Eschimesi. In questo modo si capisce come la cultura abbia influenzato la lingua: un determinato fenomeno culturale ha come risposta una varietà linguistica per descriverlo. D'altra parte lo strumento linguistico influenza la cultura: una certa varietà di parole serve a descrivere un determinato fenomeno. Questo è per far capire come chi si accinge ad imparare una lingua diversa dalla propria debba imparare anche una cultura diversa, cioè ci si deve rendere conto di una certa dipendenza dei due fattori e quindi arrivare ad includere la cultura nello studio di una lingua.

3. *Caratteristiche dell'acquisizione di una cultura*

Il processo di acquisizione di una seconda cultura è stato studiato da vari punti di vista. Da parte dell'apprendente avviene una sorta di acculturazione, cioè un graduale adattamento ad un target culturale senza però abbandonare o rinunciare all'identità della lingua nativa. Il fattore più importante che influenza l'acculturazione è la "diversità" o *distanza sociale* tra due culture .

E' importante sottolineare che a seconda dell'impatto della lingua/cultura sugli studenti si hanno esiti diversi nell'apprendimento, in base allo shock culturale subito a causa della diversità della cultura proposta dalla propria.

Se gli studenti che imparano una seconda lingua hanno un orientamento positivo verso la stessa o se il desiderio di essere parte del gruppo che parla la lingua è molto alto, tale affettività può servire come motivazione, addirittura, a seconda della professione (interesse strumentale) possiamo avere diversi atteggiamenti (si pensi ai giorni nostri come il francese venga discriminato perché ha perso quella valenza o importanza che aveva nel mondo del lavoro).

3.1. Acculturazione

L'acculturazione è il processo con cui una persona si adatta a una nuova cultura. Possiamo affermare che il modo di pensare di una persona, di agire e di comunicare differiscono e cambiano da una cultura all'altra. Per tenere conto di questi fattori è necessario sottolineare il contesto dove una lingua viene imparata, cioè se è una lingua seconda o una lingua straniera. Si vengono a creare due presupposti:

- a) imparare una lingua seconda in una cultura nativa dove la lingua è sempre imparata in un contesto per capire le persone di un'altra cultura;
- b) imparare una lingua straniera in un contesto non naturale per vari usi specifici (lavoro, turismo o altri interessi).

3.2. Shock Culturale

Lo shock culturale si riferisce a dei fenomeni che vanno da una semplice irritabilità ad uno stato psicologico di panico o crisi. Tale shock è più evidente nel contesto di una cultura nativa (lingua seconda), mentre è minimo in un contesto non naturale (lingua straniera). Lo shock culturale è associato a sentimenti di estraniamento, rabbia ostilità, indecisione, frustrazione, tristezza per la lontananza da casa da parte dello studente. Questo è dovuto alle differenze rispetto alla propria cultura che spesso non vengono capite. Tali differenze possono portare a repressione, regressione, isolamento e rifiuto, si può vedere come Douglas Brown presenti questo shock culturale come quattro successivi stadi di acculturazione.

Gli insegnanti hanno un ruolo fondamentale nel passaggio da uno stadio all'altro: non devono forzare il passaggio, ma seguire cercando di capire le sensazioni di frustrazione e di rabbia in modo da arrivare ad una profonda e personale forma di apprendimento.

3.3. Distanza sociale

La distanza sociale si riferisce alla prossimità cognitiva e affettiva di due culture che vengono a contatto in un individuo. Per distanza si intende le differenze che esistono tra le due culture.

John Schuman (1976) dice nella sua ricerca che più grande è la distanza sociale tra due culture più forte è la difficoltà che l'apprendente incontrerà nell'imparare una seconda lingua e viceversa, minore è la distanza sociale, migliore sarà la situazione di apprendimento. Tale distanza è

difficile da misurare obiettivamente, si può arrivare ad una percezione, comunque, l'importante è vedere la relazione tra distanza sociale e l'acquisizione di una seconda lingua.

4. La cultura nell'insegnamento linguistico

Alla base dell'analisi dell'interculturalità vi è la ricognizione di come le due culture (quella del parlante e quella dell'apprendente) siano simili e di come differiscano. Una simile analisi apre delle possibilità per l'insegnante nell'approccio dell'insegnamento di una seconda lingua.

Bisogna stare attenti a non cadere nell'eccesso con gli stereotipi, ma un'informazione generale può essere molto utile per l'approccio, venendo a contatto con fattori culturali: in questo modo l'esperienza dell'insegnare e l'insegnamento diventano entrambi più piacevoli ed efficaci.

Per cultura si intende i modi che un popolo usa per esprimere se stesso, i quali assumono forme diverse a seconda dei contesti e con significati diversi a seconda del messaggio che si vuole trasmettere.

E' necessario che ci sia una corretta informazione sui costumi e sugli usi di un popolo, analizzando la distribuzione del fenomeno, cercando di non dare degli stereotipi che potrebbero falsare l'interpretazione, ma fornendo piuttosto dei "sociotipi", e cioè delle caratterizzazioni che derivano da una generalizzazione razionale di stereotipi empiricamente verificabili.

Per fare questo si devono tenere in debito conto anche gli aspetti non verbali di una lingua, perché anch'essi fanno parte della cultura e possono essere diversi a seconda delle popolazioni: il linguaggio del corpo, la lingua oggetto, la lingua dell'ambiente.

L'approccio in classe, quindi, è importante: una volta stabiliti quali valori e quali comportamenti devono essere insegnati, si deve vedere come ciò debba essere fatto. Una volta che si è capito il legame tra pensiero, cultura e lingua, assieme alla conoscenza delle differenze culturali, distanze, somiglianze e come queste influenzino l'apprendimento di una lingua, l'insegnante ha inserito la cultura nel curriculum.

L'insegnante non deve tener conto solo della cultura che deve essere appresa, ma anche della cultura del nativo, le difficoltà che lui potrebbe avere, le problematiche che si trova ad affrontare, in modo che l'insegnamento diventi proficuo attraverso l'aggancio alla vita normale. Quello che è importante è che ci sia un contatto diretto fra l'ambiente e l'insegnamento.

La persona che apprende dovrebbe avere il seguente atteggiamento:

- conoscere gli altri, quindi non basarsi su stereotipi, ma entrare in diretto contatto con la nuova cultura;
- tollerare e rispettare le differenze, cioè rendersi conto che tali differenze possono esistere, senza rinunciare al proprio modello culturale;
- accettare una varietà di modelli, nel senso che ognuno è il migliore per quella cultura, ognuno è l'espressione di un popolo, arrivando a quello che Freddi ha definito "relativismo culturale". Secondo questo principio, non esiste una cultura migliore di un'altra, ma ognuna rappresenta in modo completo un popolo.

Література

1. Morin E. La testa ben fatta. Riforma dell'insegnamento e riforma del pensiero / E. Morin. – Milano : Raffaello Cortina Editore, 2000. – 138 p.
2. Favaro G. Il mondo in classe / G. Favaro. – Bologna : Nicola Milano, 2000. – 208 p.
3. Balboni P.E. Parole comuni, Culture diverse. Guida alla comunicazione interculturale / P.E. Balboni. – Venezia : Marsilio Editore, 1999. – 305 p.
4. Di Carlo S. Idee e proposte per una educazione interculturale / S. Di Carlo. – Napoli : Tecnodid, 2002. – 156 p.

СОПОСТАВЛЕНИЕ ГРАММАТИЧЕСКОГО СТРОЯ НОВОГРЕЧЕСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ: АСПЕКТ «АРТИКЛЬ»

Многие грамматические аспекты в греческом языке остаются малоисследованными из-за отсутствия научного подхода к изучению лингвистических явлений. Этот фактор и повлиял на выбор темы нашего доклада. Рассмотрим такое грамматическое явление, как артикль на основе сопоставительного анализа функционирования этой части речи в новогреческом и английском языках. Так как в русском и украинском языках не существует такого понятия, как артикль, считаем, что будет целесообразным рассмотреть принципы его функционирования на примере английского языка. Формальные признаки артикля неодинаковы в различных языках. В одних он приставляется к слову как аффикс (болгарский, румынский), в других представляет собой отдельное слово (английский, немецкий, французский, итальянский, греческий). В английском языке артикль неизменяем, а в греческом, немецком, французском, шведском имеет категорию рода, числа (только определенный артикль) и падежа.

В грамматиках английского языка так называемого классического направления артикль относится либо к категории местоимений (по признаку происхождения, хотя только определенный артикль восходит к древнеанглийскому указательному местоимению, неопределенный артикль восходит к числительному *an* (один)), либо к категории прилагательных [1, с. 5]. Так, Э. Крейзинг относит неопределенный артикль к неопределенным местоимениям, а определенный – к указательным местоимениям.

Те же тенденции мы можем проследить и в греческом языке. Так, П. Шантрэн в своем труде «Историческая морфология греческого языка», основываясь на анализе произведений Гомера, приходит к выводу, что основа определенного артикля *-ο, -η, -το* представляет собой древнее указательное местоимение [2, с. 101]. Что касается неопределенного артикля *ένας, μια, ένα*, то он по форме полностью совпадает с количественным числительным *ένας, μια, ένα* (один, одна, одно). Это совпадение греческий филолог М. Триандафиллидис в «Новогреческой грамматике» объясняет тем, что числительное *ένας, μια, ένα* используется в греческом языке в качестве неопределенного артикля, а также и в качестве неопределенного местоимения [3, с. 73, 136]. Различаются они довольно легко из контекста:

1. Έχω ένα καλό βιβλίο. – У меня есть (одна, какая-то) хорошая книга (обобщающее значение неопределенного артикля).

2. Είχα λίγα λεπτά, γι'αυτό αγόρασα μόνο ένα βιβλίο. – У меня было мало денег, поэтому я купил лишь одну книгу (числительное).

3. Μου το είπε ένας. – Мне это сказал некто (неопределенное местоимение).

В греческом языке, как и в английском, артикль может быть заменен местоимением: *αυτός ο, αυτή η, αυτό το* или *κανένας, καμιά, κανένα*. Следует отметить, что отсутствие в русском языке артикля компенсируется при переводе, если невозможно его опустить, теми же местоимениями – этот, какой-то.

Έχω έναν φίλο. – У меня есть друг.

Ένας άνθρωπος χθες σε ζήτησε. – Какой-то человек тебя вчера искал.

Το κείμενο δεν είναι καθόλου δύσκολο. – Этот текст совсем не сложный.

Специфика артикля, его многофункциональность, его сходство с одной стороны с морфемой, а с другой – со словом, представляют несомненные трудности для однозначного его определения. Можно утверждать следующее:

1. При отсутствии лексического значения артикль обладает грамматическим значением, поэтому он рассматривается как служебная часть речи.

2. Формальное назначение артикля – морфологический показатель имени.

3. Между артиклем и именем существует синтаксическая связь, на основе которой артикль выступает как определитель имени.

4. Выполнение служебной роли при существительном не ограничивает функциональный статус артикля, который значительно богаче по сравнению с союзом и предлогом.

Основное назначение определенного артикля, в отличие от неопределенного и отсутствия артикля, состоит в том, чтобы расширить определенность существительного по таким направлениям, как:

- идентификация предмета:

здесь следует отметить, что в греческом языке, в отличие от английского, определенный артикль обязательно употребляется перед именами собственными (личными и именами городов, стран).

- конкретизация предмета:

как и в других артиклевых языках, в греческом языке определенный артикль используется для придания конкретности предмету. В некоторых случаях степень конкретизации в греческом языке превосходит английский. Речь идет об указательных и притяжательных местоимениях, которые употребляются в греческом языке обязательно с артиклем, «αὐτός ο άντρας», «ο φίλος μου»; «this man», «my friend».

Для современного греческого языка характерно дублирование сильных и слабых форм при употреблении личных и притяжательных местоимений, например:

«Με λένε Γιώργο» или «Εμένα με λένε Γιώργο».

«Είμαι το βιβλίο μου» или «Είμαι το δικό μου βιβλίο».

Следовательно, в случае употребления указательного местоимения с определенным артиклем также происходит своего рода дублирование, повтор, как мы их обозначаем, сильной и слабой формы указательного местоимения уже с целью усиленной конкретизации.

Функциональные особенности артикля:

1. Морфологическая функция – заключается в том, что артикль является показателем имени существительного или является средством субстантивации других частей речи, поскольку связан только с существительным:

νέος (молодой), οι νέοι (молодежь);

Το να καπνίζεις είναι βλαβερό. Курение - вредно.

2. Синтаксическая функция – проявляется в следующих случаях:

1) Артикль определяет левую границу атрибутивного словосложения:

«Φρόντισε να την συναντήσεις, να της μιλήσει, να δώσει στην παλιά τους γνωριμία μια νέα μορφή, τη μορφή ενός βαθιού, ευγενικού αισθήματος» [4, с. 144];

2) Артикль может выполнять роль связывающего элемента – выражать анафорическую или предвещающую связь. Так в предложении «Συνάντησα ξανά τους ηθοποιούς που μου γνώρισες χθες.» наличие артикля создает коррелятивную связь между главной и придаточной частью.

3. Связующая функция артикля может выходить за рамки одного предложения. Так, в предложениях «Χθες είδαμε ένα έργο» (1), «Το έργο ήταν πάρα πολύ ωραίο»(2) определенный артикль перед словом «έργο» во втором предложении (2) соотносит его со словом «έργο» в первом предложении (1), указывая, что речь идет об одном и том же фильме.

4. Семантическая функция артикля, заключающаяся главным образом в актуализации понятия, когда артикль соотносит то или иное понятие с действительностью, представленной в данном тексте (текст – любое высказывание, независимо от его объема и содержания).

Следует отметить, что текст актуализирует языковые единицы. В предложении «Αυτός είναι εδώ» элемент εδώ указывает на место, известное собеседникам. В отрыве от текста эти единицы (αυτός, είναι, εδώ) не имеют соотношения с действительностью. [5, с. 41].

Основные выводы можно сформулировать следующим образом:

1) Артикль в греческом и английском языках является служебным словом и используется в качестве детерминатива существительного. Он обладает большим

семантическим потенціалом, в основі якого лежать дві основні семантики: у неопределеного артикля – номинативна (називаюча), у определеного артикля – демонстративна (вказувальна).

2) Артикль виконує ряд важливих функцій в мові, причому функціональне навантаження лежить більше на определеному артиклі на таких мовних рівнях як синтаксис і семасіологія.

Література

1. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
2. Корнеева Е.А. Пособие по морфологии современного английского языка / Е.А. Корнеева. – М. : Высшая школа, 1974. – 230 с.
3. Τριανταφυλλίδης Μ. Νεοελληνική Γραμματική / Μανόλης Τριανταφυλλίδης. – Αθήνα, 1993. – 252 σ.
4. Νικολαΐδης Μ. Μορφές Αγάπης (Διηγήματα) / Μέλη Νικολαΐδης. – Λευκοσία, 1996. – 172 σ.
5. Шантрэн П. Историческая морфология греческого языка / П. Шантрэн. – М., 2001. – 340 с.

УДК 81'366.58(477.62-2=14)Сартана(045)

Шпак К.В., асистент

ФОНЕТИЧНІ ТА МОРФОЛОГО-СИНТАСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ РУМЕЙСЬКОЇ ГОВІРКИ СЕЛИЩА САРТАНА

Наукове вивчення румейських говірок розпочалося лише на початку ХХ ст. Сьогодні як на пострадянському просторі, так і за кордоном існує низка праць таких дослідників, як Т.М. Чернишова, А.О. Білецький, К.Ф. Журавльова, Х. Христу та інших, присвячені вивченню особливостей говірок румейської мови.

У 1958 році була надрукована праця Т.М. Чернишової «Новогрецька говірка селищ Приморського (Урзуфа) і Ялти, Первомайського району, Сталінської області», у якій досліджено історію та походження приазовських греків та описано дієслівну систему цієї говірки [1].

Дослідженням фонетичного аспекту говірки Красна Поляна (Нова Каракуба) займалася викладач університету Західної Македонії К.Ф. Журавльова [2].

Отже, сучасний розвиток діалектологічної науки дедалі наполегливіше висуває до ряду найактуальніших проблеми ґрунтовного вивчення всіх структурних рівнів румейських говірок. Із цього погляду конкретний науковий інтерес становить діалектна словозміна, що поряд із лексичною структурою, фонетичними та словотвірними процесами відіграє вагомий роль при з'ясуванні специфіки окремих говірок та визначенні типологічних рис цілих говіркових ареалів, однак належить до недостатньо вивчених питань лінгвістичної науки.

Все вищезазначене дає можливість вважати запропоновану тему актуальною, потрібною і необхідною при вивченні румейської мови.

Метою запропонованої доповіді є визначення особливостей та функцій дієслів говірки с. Сартана.

Задля досягнення поставленої мети було використано метод вибірки та аналізу дієслівних одиниць на матеріалі існуючих словників сартанської говірки [3; 4].

Принагідно, слід зазначити, що дієслово є одним з найважливіших класів слів для більшості мов світу, базою, яка організує мовну діяльність. Це, зокрема, властиве і дієслову сартанської говірки, яке має свої категоріальні особливості і протиставляється іменним утворенням (іменникам, прикметникам) і часткам, хоча велика кількість дієслів у говірці с. Сартана утворена від іменних основ.

Дієслову сартанської говірки властиві граматичні категорії часу, способу, стану, особи, числа, роду, виду. І на відміну від російської та української мов дієслово сартанської говірки не має категорії інфінітива.

Слід зазначити, що більшість дієслів сартанської говірки мають грецьке походження. У процесі порівняння дієслів говірки та новогрецької мови можна побачити, що грецькі закінчення дієслів *-ω* та *-ομαι* у говірці змінюються на *-у*: ага'пу (αγαλώ, любити), гу'разу (αγοράζω, покупати), 'дреху (τρέχω, бігти), да'вазу (διαβάζω, читати), 'дену (δένω, зв'язувати), 'дыхну (δείχνω, показувати), 'дугу (δίνω, давати), 'дугу 'онума (ονομάζομαι, давати ім'я), 'пэзу (παίζω, грати), 'пэру (παίρνω, брати), 'пину (πίνω, пити), пи'ту (πετώ, викидати), плу (πουλώ, продавати), пу'ру (μπορώ, можу), пу'тызу (ποτίζω, поливати), 'пьяну (πιάνω, хватати), 'рафту (ραφτώ, шити), ру'ту (ρωτώ, питати), са'пону (σπλαίνω, псуватися), фу'рэну (φοράω, одягати), фур'нызу (ψήνω, пекти), ху'рэву (χορεύω, танцювати), 'хтызу (χτίζω, будувати) та ін.

Аналізуючи зібрані дані ми помітили, що дієслово 'вгалу (виймати, знімати, виводити, породжувати) утворюється від грецького дієслова βγάζω у формі минулого часу (έβγαλα). Закінчення грецьких дієслів у пасивній формі *-ομαι* не збереглися в говірці (вр'ышкы, 'лэгу, 'лушкы, 'ньяшкы, 'сайву, 'храшкы) за виключенням дієслів: 'эркум, 'стыкум, 'тьмумы. Ще однією особливістю є заміна в говірці новогрецьких приголосних [ζ] та [σк] на [шк]: 'храшкы, 'ньяшкы, 'лушкы, 'врышкы. У дієсловах: 'нызу, 'пагу, 'маву – відбулося спрощення (випадіння), а в дієсловах: 'мразу, 'мрызу, плу – випадіння голосних [ο] та [υ]. Окрім перелічених особливостей, хочемо звернути увагу на такі дієслова, як *фур'нызу* та *ца'кону*, які утворені від інших грецьких дієслів: *фур'нызу* – у говірці «пекти», але значення його в новогрецькій «саджати в піч»; *ца'кону* – «розбивати, сваритися» у говірці, «ловити, піймати, сваритися» – у новогрецькій мові. У дієслові «ку'дону» відбулося переміщення складів (κλειδώνω). Грецькому дієслову *ονομάζομαι* (називати) відповідає в говірці вираз 'дугу 'онума (дослівно «давати ім'я»), можемо припустити, що приазовські греки утворили даний вираз за допомогою калькування, автозаміни.

Аналізуючи зібрані дані, ми помітили, що дієслова існують тільки в активній формі. Мають теперішній, майбутній та минулий час.

Слова майбутнього часу утворюються за допомогою частки *θα*: *θα 'пагу* (піду), *θα 'кану* (зроблю), *θα 'тьмумы* (посплю) та ін. Дієслова наказового способу утворюються за допомогою частки *ас*: *ас кам* (нехай зробить), *ас графт* (нехай напише), *ас пай* (нехай піде). Всі дієслова грецького походження мають однакове закінчення *-у* ('вразу, 'мрызу, ца'кону тощо), за виключенням дієслів: 'эркум, 'стыкум, 'тьмумы. Дієслово аг'рэву (злитися, лютуватися) відтворено від грецького іменника *αῦριος* (злий, суворий), али'тэву (виправдовувати) – від *ἀλήθεια* (правда). Слід зазначити, що в обробленому нами матеріалі було знайдено тільки дієслова першої дієвідміни.

Втім, ми не стверджувати, що пасивна форма та друга дієвідміна є відсутніми у говірці. Можливо, вони існували, але зараз не використовуються.

Порівнюючи новогрецьке допоміжне дієслово *είμαι* з відповідним сартанської говірки, можна побачити деякі фонетичні зміни:

Новогрецька мова		Говірка	
Εγώ είμαι		Го 'имні	
Εσύ είσαι		Сы 'исы	
Αυτός	Είμαι	А'тос	Эн
Αυτή		А'туг	
Αυτό		А'то	
Εμείς είμαστε		Мис 'имас	
Εσείς είστε		Сыс 'исас	
Αυτοί	Είμαι	Та	'Инны
Αυτές			
Αυτά			

Також функцію допоміжного дієслова виконує в говірці дієслово 'каму (*κάνω, роблю*). Наприклад: 'каму яр' дым (допомагаю, знаходжусь поряд), 'каму длыс (працюю) тощо. Таким чином, відмінюється лише дієслово 'каму.

Отже, ми зробили спробу висвітлення значення дієслова як частини мови сартанської говірки, яка за правом вважається ядром, організуючим центром речення і потребує подальшого детального вивчення.

Література

1. Чернышева Т.Н. Новогреческий говор сел Приморского и Ялты Первомайского района Сталинской области / Т.Н. Чернышева. – Киев, 1958. – 80 с.
2. Журавлева Е.Ф. Вокализм и некоторые особенности консонантизма тавро-румейского новогреческого диалекта / Е.Ф. Журавлева // Традиции московской школы и современные проблемы языкознания: Фортунатовские чтения. – М., : Изд-во МГУ, 1981. – С. 66-84.
3. Диамантопуло-Рионис А.А. Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазовья / А.А. Диамантопуло-Рионис. – Мариуполь, 2006. – 468 с.
4. Кирьяков Л.Н. Российско-румейско-новогреческий словарь / Л.Н. Кирьяков. – Мариуполь : Предприятие «Газета Приазовский Рабочий», 1999. – 322 с.

СЕКЦІЯ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ З
НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ/ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА
НОВОГРЕЦЬКУ МОВУ

УДК 811.161.1'373(043)

Алипа Р.А., старший преподаватель

К ВОПРОСУ ОБ ИНОЯЗЫЧНЫХ ВКРАПЛЕНИЯХ

В работах по языкознанию существует тенденция противопоставления лексических заимствований иноязычным вкраплениям, при этом представлены различные подходы к объему и статусу собственно иноязычных вкраплений.

Термин «иноязычное вкрапление» был введен А.А. Леонтьевым в работе «Иноязычные вкрапления в русскую речь» [5, 60-68]. Автор классифицирует внесистемные иноязычные элементы на основе аналитической дистрибутивной модели с четырьмя независимыми уровнями и распределяет их по шестнадцати типам. К разновидностям иноязычных вкраплений исследователь относит и русские слова, употребляемые с нарушением их семантики и в нерусском звуковом оформлении, и русские слова со своей семантикой и звуковым оформлением, употребляемые в иноязычной грамматической форме или с нарушением русской грамматической формы. Сюда же он относит и случаи передачи «иностранный акцента», и варваризмы – неправильные семантические употребления русских слов, а также искусственно созданные в целях «остранения» языковые элементы.

По определению Л.П. Крысина, иноязычные вкрапления – это «незамкнутые группы слов, употребление которых обусловлено степенью знакомства говорящего с иностранным языком, некоторыми стилистическими или жанровыми особенностями речи» [4, 47].

Н.А. Еремия считает, что иноязычные вкрапления – это «беспереvodные группы слов и выражений одного языка в другом» [3, 84].

Статус того или иного иноязычного слова или выражения в языке зависит от его лексической, грамматической и фонетической ассимилированности. При классификации по степени ассимилированности выделяются следующие основные типы: заимствования, экзотизмы и иноязычные вкрапления. В соответствии с заявленным подходом А.М. Бабкин предлагает выделять такие два типа иноязычных выражений, как переводные и нетранслитерированные. Он утверждает, что «непереводимость некоторых иноязычных выражений и слов – причина ассимиляции их языком-заимствователем. Морфологическая ассимиляция и транслитерация – показатель степени усвоения иноязычных заимствований» [1, 216].

С. Влахов и С. Флорин под иноязычными вкраплениями понимают «слова и выражения на чужом для подлинника языке, в иноязычном их написании или транскрибированные без морфологических или синтаксических изменений, введенные автором для придания тексту аутентичности, для создания колорита, атмосферы или впечатления начитанности или учености, иногда – оттенка комичности или иронии» [2, 263].

Д.Э. Розенталь при классификации иноязычных вкраплений учитывает функции варваризмов, исходя из того, что они должны:

– способствовать передаче соответствующих понятий (реалии и термины) и созданию местного колорита;

– быть «средством сатиры для высмеивания людей, раболепствующих перед иностранщиной, средством иронической речевой характеристики действующего лица» [7, 80-81].

Ю.Т. Листрова-Правда под иноязычными вкраплениями понимает слова, словосочетания, предложения, тексты на иностранном языке, включенные в русскую речь без изменений или с теми или иными изменениями [6, 24]. Как элементы принявшей их речи

иноязычные вкрапления испытывают воздействие чужой языковой системы, что сказывается на иноязычных вкраплениях по-разному, обуславливая разнообразие их типов. С точки зрения соотношения иноязычных вкраплений с системами контактирующих языков – языка-источника и принимающего языка – Ю.Т. Листрова-Правда выделяют следующие типы вкраплений: полные, частичные, контаминированные и нулевые [6, 24-26].

С точки зрения степени связанности с национально-культурным своеобразием содержания сообщения этот же лингвист разграничивает иноязычные вкрапления следующих типов:

- 1) непосредственно связанные с национально-культурной спецификой содержания сообщения;
- 2) косвенно связанные с национально-культурной спецификой содержания сообщения;
- 3) ассоциативно связанные с национально-культурной спецификой содержания сообщения;
- 4) никак не связанные с национально-культурной спецификой содержания сообщения [6, 30].

Таким образом, рассматривая иноязычные слова и выражения, разные авторы выделяют разное количество их типов в зависимости от положенного в основу классификации признака.

При анализе фразеологизмов, заимствованных русской лексической системой из украинского и греческого языков, нами принята классификация, предложенная А.М. Бабкиным.

Литература

1. Бабкин А.М. Иноязычные выражения в составе русской фразеологии / А.М. Бабкин // Проблемы современной филологии. – М. : Наука, 1966. – 475 с.
2. Влахов С. Международные отношения / С. Влахов, С. Флорин. – М., 1980. – 310 с.
3. Еремия Н.А. О принципах отбора экзотизмов и иноязычных вкраплений в учебные толковые словари / Н.А. Еремия // Лингвистические исследования. – М., 1976. – 128 с.
4. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л.П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
5. Леонтьев А.А. Иноязычные вкрапления в русскую речь / А.А. Леонтьев // Вопросы культуры речи. – 1966. – №7. – С.60-68.
6. Листрова-Правда Ю.Т. Отбор и употребление иноязычных вкраплений в русской литературной речи XIX века / Ю.Т. Листрова-Правда. – Воронеж, 1986. – 144 с.
7. Розенталь Д.Э. Современный русский язык : [учебное пособие] / Д.Э. Розенталь. – М., 1974. – 280 с.

УДК 378.147.85:811.14'06'25(043)

Бадасен Є.І., асистент

Сагірова О.М., асистент

Чубарець В.Г., асистент

ТЕХНОЛОГІЯ НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ СТУДЕНТІВ ІІІ КУРСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПЕРЕКЛАД (НОВОГРЕЦЬКА)»

Науково-дослідна робота студентів є однією з найважливіших форм навчального процесу на факультеті грецької філології. Наукові лабораторії і гуртки, студентські наукові товариства та конференції, – все це дозволяє студенту почати повноцінну наукову роботу, знайти однодумців, з якими можна порадитися і поділитися результатами своїх досліджень. Дослідницькою роботою займаються всі студенти вузів. Написання рефератів, курсових, дипломних робіт неможливе без проведення певних, навіть найпростіших досліджень.

Курсові проекти є основними науковими роботами, що виконуються студентами індивідуально під час їх навчання в університеті. Вони містять науково обґрунтовані

теоретичні або практичні результати, наукові положення, які виносяться автором на публічний захист.

Курсові роботи є початковою формою організації самостійного наукового студентського дослідження. Їхньою метою є залучення студентів до світу наукової роботи, перевірка рівня теоретичної підготовки, розвиток інтересу до самостійного наукового пошуку та формування спеціальних дослідницьких навичок, працювати з науковою і методичною літературою та співвідносити теоретичні знання з практикою.

Тематика курсових робіт має відповідати завданням навчальної дисципліни і тісно пов'язуватися з практичними потребами конкретного фаху. Виконання курсових робіт визначається графіком. Раціонально теми курсових робіт, які виконують студенти за весь період навчання, підбирати так, щоб вони разом з дипломною роботою склали єдину систему. Бажане публічне проведення процедури захисту курсової роботи. При захисті роботи студент вчиться не тільки правильно висловлювати свої думки, але й аргументовано відстоювати, захищати висновки, що висуваються, і рішення.

У виконанні курсової роботи передбачено:

1. поглиблення знань студентів з актуальних проблем перекладознавчої науки;
2. подальший розвиток умінь самостійного практичного опрацювання наукових джерел та використання сучасних інформаційних засобів і технологій;
3. формування дослідницьких вмінь студентів;
4. стимулювання студентів до самостійного наукового пошуку;
5. формування умінь практичної реалізації дослідженої проблеми у самостійно виконаних розробках.

Курсова робота з перекладу відрізняється від інших наукових робіт з лінгвістичних дисциплін, тому що носить більш практичний, прикладний характер.

Наукове дослідження, що передбачено програмою для студентів III курсу ближче до практики, складається з перекладацького і лінгвоперекладацького коментарів. Структура курсової роботи складається зі вступу, основної частини, висновку, списку використаної літератури і, якщо можливо, додатку. До основної частини повинні увійти а) реферативний теоретичний опис проблеми та практична розробка (перекладацький і лінгвоперекладацький коментарі); б) текст перекладу; в) глосарій та тезаурус.

Виконуючи практичну частину роботи студент повинен скласти глосарій за запропонованою йому тематикою.

Глосарій – це словник, що включає терміни і поняття, які вживаються протягом певного часу в тій чи іншій сфері людського буття [4, 3]. Взагалі структура будь-якого словника не може бути завершеною і завжди залишається відкритою. Текст кожного словника перетворюється в матеріал, який читач поповнює власними значеннями, досвідом і змістом.

Усі лексичні одиниці, що подаються у глосарії, слідує в алфавітному порядку відповідно до наступних принципів:

1. переклад кожного терміну надається українською мовою, з маленької літери, через тире;
2. на початку зазначається лексична одиниця грецькою мовою, подається означений артикль (для іменників), через кому подаються закінчення чоловічого, жіночого та середнього роду (для прикметників);
3. першим, при перекладі подається значення лексичних одиниць у межах контексту, потім найбільш прийнятне визначення та додаткові значення;
4. побудова послідовності визначень в одному словниковому гнізді враховує контекстний ступінь узагальнення поняття: від абстрактніших - до конкретніших застосувань;
5. при необхідності можливе представлення словосполучень із окремим терміном і їх визначення в аналогічному порядку, які більш повно розкривають зміст цього поняття;
6. переклад словосполучень надається окремим списком, після глосарію.

Наприклад: φόρτωση η – завантаження, κατεβάζω – скачувати, οπτικός, η, ο – оптичний; δικτυώνομαι στο Internet – підключитись до Інтернету, μαγνητικός δίσκος, ο – магнітний диск, συνδέομαι σε δίκτυο – підключитись до сіті.

Складання тезаурусу та глосарію є основною складовою практичної частини курсового проекту, що спрямоване на активний лексичний пошук та розвиток перекладацької компетенції студентів у майбутньому.

Окрім чітко сформованих та обґрунтованих теоретичних та практичних положень, особливу увагу слід приділити оформленню курсової роботи. Науковий проект має відповідати наступним вимогам:

- ✓ правильність оформлення роботи;
- ✓ чіткість побудови;
- ✓ логічна послідовність (виклад одного питання повинен логічно зв'язуватися з викладом наступного питання);
- ✓ аргументування висновків з кожного питання плану;
- ✓ точність у визначеннях і класифікаціях;
- ✓ конкретність у викладі результатів роботи;

Окреме значення надається стилю наукової роботи. Наведемо приклади кліше, які використовуються в наукових текстах: *доцільно відзначити, слід підкреслити, ми вважаємо, дане дослідження є спробою по-новому інтерпретувати, у роботі досліджуються загальні закономірності, з'ясовуються особливості, увага зосереджується* і т. і.

Оцінювання курсової роботи здійснюється за вимогами кредитно-трансферної системи, згідно з якими за виконання кожного етапу написання наукової роботи студент може отримати від 0 до 100 балів. Студент, який набрав менше 60 балів, повинен доопрацювати роботу та виправити помилки, вказані керівником.

Література

1. Білуха М. Г. Основи наукових досліджень : підруч. для студ. екон. спец. вузів / М. Г. Білуха. — К. : Вища шк., 1997. — 271 с.
2. Браславский П.И. Тезаурус как средство описания систем знаний / Браславский П.И., Гольдштейн С.Л., Ткаченко Т.Я.; Научно-техническая информация. – Сер. 2. –1997. - № 11. – С. 16-22.
3. Воробьев Г.Г. Теория тезаурусов в анализе коммуникаций / Воробьев Г.Г. Семиотика и информатика. – М.,1979. – Вып. 11. – С. 3-4.
4. Денисенко С.Н. Концепт мовної картини світу і сучасні дослідження фразеології / Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки / С.Н. Денисенко. - Житомир, 2010. – Вип. 51. – С. 3-6.
5. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник / О. В. Крушельницька. — К. : Кондор, 2003. — 192 с.
6. Написання та оформлення курсових і магістерських робіт у галузі філології та методики навчання іноземної мови / Рожкова І.Г., Короткова Ю.М., Жарікова Ю.В., Кобиленко Н.К. – Маріуполь, 2009. – 44с.

УДК 371.14(564.3)(043)

Воєвутко Н.Ю., аспірант

ПРОГРАМА «ЕЛЕКТРОННИЙ ВУЗОЛ» ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Нові підходи до вирішення проблем освіти, в тому числі і в галузі навчання іноземних мов, висувають нові вимоги до підготовки фахівця, його кваліфікаційної характеристики, тобто професійних якостей, знань і вмінь, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків.

Підвищення кваліфікації з новогрецької мови в МДУ здійснюється шляхом стажування

у Греції та в Республіці Кіпр. Однак, альтернативною формою підвищення кваліфікації є дистанційне навчання або самонавчання за допомогою комп'ютерних технологій. Вдалою формою організації самонавчання є програма «Електронний вузол для підтримки викладачів грецької мови» (Ηλεκτρονικός κόμβος για την υλοστήριξη των διδασκόντων την Ελληνική Γλώσσα), яка укладена Центром грецької мови (м. Салонікі, Греція). Тому метою дослідження є висвітлення особливостей означеної програми.

Метою програми є підготовка, методична підтримка та підвищення кваліфікації викладачів новогрецької мови з теоретичних та практичних питань застосування у навчальному процесі новітніх технологій.

Завданнями програми визначено:

- ✓ надання навчального матеріалу для підготовки до занять, самопідготовки та професійного розвитку викладачів НМ;
- ✓ надання лексикографічного інструментарію з метою укладання вправ та завдань з етимології, семасіології грецької мови тощо;
- ✓ інформування за всіма напрямками, що стосуються викладання НМ;
- ✓ надання можливості брати участь у наукових дослідженнях.

Діяльність програми здійснюється за такими напрямками:

1. Укладання теоретичного матеріалу для проведення занять з НМ. Діяльність за цим напрямком спрямована на аналіз та укладання навчального матеріалу до підручників з НМ для ліцею та гімназії за такими аспектами: енциклопедичний посібник з новогрецької мови, до складу якого входять приблизно 50 текстів, що висвітлюють різні мовні явища; походження та види мовлення, де аналізуються мовознавчі поняття та адаптуються до процесу проведення занять; термінологічний словник, в якому роз'яснюються основні поняття мови та мовлення.

2. Укладання та технічна підтримка інфраструктури програми «Ηλεκτρονικός κόμβος», що передбачає укладання бази даних програми, її сторінок в Інтернеті тощо.

3. Електронний лексикографічний інструментарій та його обслуговування. За цим напрямком здійснюється два види діяльності. Першій – укладання електронних словників: Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη, Αντίστροφο Λεξικό της Νεας Ελληνικής, Επίτομο Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας (βάσει του μεγάλου Λεξικού του καθηγητή Κριαρά), Ελληνο - αγγλικό Λεξικό Γεωργακά. Наступним видом діяльності є складання електронної бібліографії, до складу якої входять монографії, дисертації та інші дослідження, присвячені методиці викладання НМ як рідної. Зазначимо, що складання бібліографії науково-методичних праць з НМ ведеться з 1976 р.

4. Наступним видом діяльності програми «Ηλεκτρονικός κόμβος» є функціонування її Електронних служб за наступними напрямками. Комп'ютери та мовне виховання, де обговорюються питання про доцільність використання комп'ютерів при навчанні мови. Форум викладачів грецької мови. Опис інших сайтів, що надають методичну підтримку щодо впровадження новітніх технологій у навчальний процес. Видання електронного журналу "Γλωσσικός Υπολογιστής". Здійснення досліджень, що розкривають процес наступності викладання НМ як рідної у середній школи та ВНЗ. Архів занять з циклу дисциплін "Εκθεση - Έκφραση".

5. У напрямку «Внутрішньомовний та міжмовний переклад» висвітлюються питання перекладу з давньогрецької мови на новогрецьку (внутрішньомовний переклад), та переклад сучасної європейської літератури. Особливістю розділу є наявність прикладів занять навчання перекладу.

6. За останнім напрямком – «Контроль та оцінювання діяльності програми» здійснюється опрацювання інформаційно-комунікаційних технологій, що виходять в підтримку викладачам НМ з 1999 р.

Розглянемо детальніше зміст програми. У розділі Словники (Λεξικά) знаходимо вищезазначені словники (див. Електронний лексикографічний інструментарій) у

електронному форматі з інструкціями до використання кожного з них, та змішаного (перехресного) використання, що дуже полегшує пошук та економить час. Також, в цьому розділі знаходимо корпус текстів (Σώματα κειμένων), згрупованих за темами: спорт, реклама, листування, погода, культура, соціум, економіка, політика, репортаж, інтерв'ю, телебачення, біографії видатних постатей тощо. Ця добірка є корисною при опрацювання лексики з таких тем. У підрозділі Διδασκαλίες знаходимо приклади організації уроків з використанням словників. Наприклад, Μ. Παλασίδου. Η διδασκαλία της орθογραφίας του επιθήματος –μια στα ουδέτερα ανισοσύλλαβα ουσιαστικά, με τη βοήθεια του Ηλεκτρονικού Λεξικού του Τριανταφυλλίδη. Особливістю програми є те, що в цій підрозділ можна завантажити власні розробки. Вважаємо, що для фахівців, які викладають НМ як іноземну, є дуже корисним ознайомитися з грецькою методикою та технікою проведення занять з мови, адже принципи викладання в наших країнах різняться. Отже, це буде пізнавальним і корисним, та збагатить власний досвід.

Проаналізуємо зміст розділу Мова: теорія – викладання (Γλώσσα: Θεωρία – Διδασκαλία). В даному розділі представлені питання, що розкривають поняття та явища мовознавчої науки, які викладаються у гімназії та ліцеї грецького освітнього простору. Висвітлення теоретичних питань здійснюється за сіма категоріями. 1) Природа мови: мова та історія. Зародження мови. Оволодіння мовою. Розвиток дитини та мова. Психіка та мова. Мовні зміни. Мовні запозичення. Мова та діалект. Усне та писемне мовлення. Мова та письмо. 2). Мова та суспільство: Мова та етнос. Типологія мов. Двомовність. Мова та міграція. Мова та міграція: психологічний аспект. Мова та стать. Мова молоді. ЗМІ: засіб спілкування та його мова. 3). Мовна політика: Багатомовність у Європейському Союзі. Мови ЄС. Мовна політика ЄС. Мови національних меншин у ЄС. Мови національних меншин у Греції. 4). Грецька мова: Новогрецька мова та її історія. Мовне питання. Новогрецька мова та двомовність. Давня та новітня грецька мова: автономність дімотіки. Грецька мова та її діалекти. Грецька мова на Кіпрі. Граматика новогрецької мови. Словники новогрецької мови. Мова та орфографія. Мовні помилки. Переклад іноземних термінів. 5). Викладання мови: Граматика. Викладання рідної мови. Мова та мовне пізнання. Текстосентричний підхід (Κειμενοκεντρική προσέγγιση) при викладання мови. Викладання давньогрецької мови у гімназії та ліцеї. Використання мови на немовних заняттях: наукове мовлення. Викладання іноземної мови. Викладання НМ як другої / іноземної. Елементи культури на заняттях з іноземної мови. Мовна освіта та мовна ізоляція. Мовне виховання: новітні технології. 6). Мова та переклад: Переклад. Внутрішньомовна неоднаковість. 7). Мовні порушення: Труднощі у навчанні. Патологія мовлення. Логопедія. Як бачимо, теоретичне підґрунтя з питань вивчення мови є вичерпним. На вкладці викладання НМ як другої / іноземної знаходимо конче корисну інформацію щодо методів і підходів вивчення іноземної мови. Вважаємо, що такий широкий теоретичний діапазон щодо викладання мови дуже сприяє збагаченню професійного досвіду. В даному розділі заслуговує на увагу електронний словник / тезаурус мовознавчих термінів.

У розділі Давньогрецька мова та граматика (Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία) розкрито такі аспекти: Стародавня лірична поезія, Внутрішньомовний переклад, Граматика давньогрецької мови.

У розділі Новітня Європейська література (Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία) представлені Антологія перекладів новітньої європейської літератури, Антологія перекладених розповідей, Антологія перекладених поезій, Електронна бібліотека літературознавчих текстів та текстів критики.

Розділ Інформування (Ενημέρωση) вміщує дослідження щодо використання комп'ютера у процесі навчання мови. Тут розміщено форум викладачів з метою обміну досвідом з цього питання; корисні сайти, що висвітлюють біографію та творчу діяльність класиків світової літератури.

Останній розділ програми присвячений журналу «Мова та комп'ютер» (Γλωσσικός Υπολογιστής). В журналі публікуються статті грецьких та іноземних фахівців з теоретичних питань мовної освіти. Аналізуються шкільні навчальні програми, у тому числі країн ЄС, з

питань вивчення мови. Висвітлюються конкретні мовні питання, та пропонуються практичні ідеї для їхнього вирішення. Міститься інформація присвячених викладанню мови конференцій, семінарів з підвищення кваліфікації вчителів, а також досліджень в галузі мовної освіти.

Таким чином, програма Електронний вузол для підтримки викладачів грецької мови виконує довідкову, інформативну, комунікативну функції та сприяє підвищенню кваліфікації викладачів новогрецької мови шляхом самоосвіти.

Література

Δημιουργία ηλεκτρονικού κόμβου για την υποστήριξη των διδασκόντων το μάθημα της γλωσσικής αγωγής και συμπεριφοράς (μητρική γλώσσα) στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (με έμφαση στο Λύκειο) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.komvos.edu.gr/info/info_web.htm

УДК 811.14'06'255.4 (043)

Казніна М. М., старший викладач

ГРЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Переклад художньої літератури є одним з найпоширеніших видів перекладу, тому що він являє собою наявний прояв міжкультурної та міжлітературної взаємодії.

Грецьку та українську мови на ниві перекладу поєднують давні міцні зв'язки: починаючи з доби раннього середньовіччя було перекладено багато грецьких літературних, конфесійних, наукових творів. Перекладали твори давньогрецьких та візантійських письменників такі видатні в українській культурі постаті, як: Г. Сковорода, С. Руданський, Леся Українка, І. Франко, М. Зеров, А. Содомора, А. Білецький, Г. Кочур, Й. Кобів. Традиція класичної філології на теренах України попри численні перешкоди все-таки мала відчутний розвиток. Це відбито не лише в педагогічній діяльності львівського, київського, харківського осередків, а й у перекладацьких студіях і, що найважливіше, в створенні наукової традиції, насамперед, на сторінках збірок «Питань класичної філології», «Іноземної філології», регулярного видання Львівського Національного Університету імені Івана Франка. Очевидно, що впродовж тривалого часу українські письменники, поети і перекладачі були зацікавлені творами давньогрецьких письменників. Це доводить і той факт, що в різні часи одну тільки «Одіссею» повністю або частково перекладали І. Франко, П. Ніщинський, О. Навроцький, О. Потебня, С. Руданський, Леся Українка, В. Самійленко. Вершиною перекладацького мистецтва, на думку О. Пономарева, «став переклад гомерівського епосу Борисом Теном» [5, 27]. На сьогодні неоелліністичний переклад представлено значно скромніше порівняно з перекладацькими студіями класичної філології. Саме на ньому ми і зосередимо увагу в даній статті.

Неоелліністичні перекладацькі студії було розпочато у 60-ті роки ХХ ст., в так звані часи «культурної відлиги». Перекладеними авторами були новогрецькі письменники та поети, які відзначалися активною громадянською позицією, соціалісти, комуністи, активісти антифашистського руху та боротьби з хунтою чорних полковників: К. Варналіс, Я. Рицос, К. Кодзяс, А. Самаракіс, Н. Казандзакіс; митці-кіпріоти, що боролися за возз'єднання свого острова. Центром неоелліністичних перекладів в Україні став журнал іноземної літератури «Всесвіт», у якому було надруковано більшість перекладених творів новогрецької літератури. У видавництвах «Дніпро», «Молодь», «Веселка» вийшло 19 окремих творів та поетичних і прозових збірок сучасних новогрецьких митців. Переклади виконували учасники інтелектуального гуртка, що об'єднався навколо професора А.О. Білецького та його дружини Т.М. Чернишової.

Культурна діяльність елліністичного осередку сприяла розвиткові своєрідних перекладацьких студій, до яких у тій чи іншій формі долучались і самі метри. Професор А.О. Білецький доклав багато зусиль, щоб наблизити античну й сучасну Грецію до України, зробити культурні надбання греків складником культури українського народу. Він

познайомив українського читача з творчістю Нікоса Казандзакіса, Костиса Паламаса, Сгратиса Міривіліса, Янніса Рицоса, написав вступні статті до багатьох перекладів сучасної грецької літератури, які здійснили його колишні студенти. Разом із А. Білецьким твори письменників сучасної Греції перекладала також і Т. Чернишова. Їй належать переклади двох творів Антоніса Самаракіса - «Прорахунок» і «Сигнал небезпеки», статті про культурне та політичне життя в Греції. Багато перекладів з новогрецької супроводжували її вступні статті або післямови. Завдяки їй українці познайомилися з творчістю Я. Рицоса, К. Кавафіса, О. Елітіса, Й. Сеферіса, Е. Алексіу, К. Варналіса, Н. Казандзакіса, А. Самаракіса, М. Ав'єриса, М. Лудеміса, Ф. Ангулеса, поетами Кіпру. До «Української енциклопедії» Тетяна Чернишова написала 16 статей про багатьох грецьких письменників, а також оглядові статті про сучасну грецьку й кіпрську літературу. До «Шевченківського словника» Т.М. Чернишова підготувала 36 статей: про Шевченка й античні мотиви в його творчості, про Шевченка та Горація, грецьких перекладачів його творів. Про її внесок у розвиток перекладу й українсько-грецьких літературних взаємин докладно описано у статті Н.Ф. Клименко «Елліністка з Божої ласки», в якій Т.М. Чернишову названо «талановитою популяризаторкою грецької літератури в Україні й української в Греції» [2, 14].

Значну роль в популяризації новогрецької літератури в Україні відіграв Г.П. Кочур. За його порадами в антологіях світової літератури для дітей - збірках «Співець» (Із світової поезії кінця XVIII - першої половини XIX ст.)- та «Передчуття» (Із світової поезії другої половини XIX - початку XX ст.) з'явилися переклади з новогрецької поезії Діонісія Соломоса, Костиса Паламаса. Він переклав деякі поезії Янніса Рицоса для збірки перекладів його творів українською мовою та Костянтина Кавафіса до збірки «Вітрила». У 1975 році Т.М. Чернишова підготувала добірку матеріалів для журналу «Всесвіт» про одного з класиків новогрецької літератури К. Кавафіса, а Г. Кочуром було здійснено переклад кількох його поезій.

90-і роки XX ст. завдяки змінам у суспільстві активізували розвиток українсько-грецьких культурних та літературних зв'язків. За ініціативи колишнього випускника Київського університету, а на той час Директора Фонду грецької культури в Одесі – Перикліса Завітсаноса 1994 року було видано невеличку збірку перекладів Константиноса Кавафіса з паралельними перекладами українською, вступну статтю для якої написала Ірина Бетко.

У 2005 році світ побачив «Антологію новогрецької літератури в українських перекладах». Це перша українська антологія творів грецьких авторів, в якій було представлено новогрецьку літературу від початку XIX століття до наших днів. Книга стала результатом тривалої (починаючи з 1956 року) кропіткої перекладацької та філологічної праці професора Андрія Білецького і доцента Тетяни Чернишової, які залучили до цієї роботи найкращих майстрів українського перекладу Григорія Кочура і Дмитра Паламарчука. Дві третини представлених в антології творів виконано випускниками університету. Це переклади Віктора Соколока, Олександра Пономарева, Ніни Клименко, Анатолія Чердаклі, Василя Степаненка, Янніса та Вікторії Мочосів, Андрія Савенка та інших. Деякі переклади антології до цього часу не друкувалися. Включені в антологію твори упорядковані так, що вони дозволяють сформувати уявлення про літературний процес у Греції впродовж двох сторіч. Це твори представників основних шкіл новогрецької літератури (Іонійської, Атенської, Нової Атенської), покоління 1930-х років та повоєнної школи. Серед них чільне місце посідають Діонісій Соломос, Костис Паламас, Константин Кавафіс, Нікос Казандзакіс, Антоніс Самаракіс.

Окремо треба зупинитися на перекладах творів Нікоса Казандзакіса. Творчість Казандзакіса найповніше представлено в сучасному українському перекладі через те, що його твори зазнали широкої рецепції в Західній Європі та, згодом, по всьому світі; в них витончено передано специфіку грецького менталітету, етнокультурні особливості «еллінізму» [5, 27]. Ще 1958 року українською вийшов його прозовий твір «Христа розпинають знов». У перекладі цього роману брали участь І. Гречанівський та К. Каввадіяс, який

тлумачив грецький матеріал. Решту творів: «Капітан Міхаліс (Свобода або смерть!)» (1975р.), «У Кноському палаці - Олександр Македонський» (1986р.), «Кумедні і лихі пригоди Алексиса Зорбаса» (1989р.) згодом переклали учні А. Білецького та Т. Чернишової - В. Степаненко та А. Чердаклі. 2009 року з'явився один з останніх збірників наукових праць та перекладів «Нікос Казандзакіс: пристрасть до свободи», упорядником якої виступив кандидат філологічних наук, завідувач кафедри елліністики Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка А.О. Савенко.

Таким чином, простеживши основні етапи елліністичних перекладацьких студій в Україні, можна зробити висновок, що, по-перше: тривалий час існували українські переклади творів тільки давньогрецьких авторів. По-друге: щодо сьогодення, навіть чималий доробок перекладознавців не в змозі подолати фрагментарність ознайомлення читацької аудиторії з розвитком новогрецької літератури.

Література

1. Антологія новогрецької літератури в українських перекладах: хрестоматія / [упоряд. О.Д. Пономарів, Н.Ф. Клименко, С.Є. Перепльотчикова]. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2005. – 240 с.
2. Клименко Н.Ф. Елліністка з Божої ласки (до 70-річчя від дня народження Т.М.Чернишової) / Н.Ф. Клименко // Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького. - Київ. 1998.- Т.ІІ.- С.7-16.
3. Клименко Н.Ф. Центри духовного тяжіння: про родину Білецьких та Алексіу в контексті українсько-новогрецьких дружніх зв'язків / Н.Ф. Клименко // Українська елліністика. Збірник наукових праць - Київ. Видавничий дім Дмитра Бураго. 2010. – С. 32-40.
4. Нікос Казандзакіс: пристрасть до свободи. Збірник наукових праць та перекладів / [упоряд. А.О. Савенко]. - К.: Логос. 2009. - 119 с.
5. Пономарів О.Д. Нікос Казандзакіс у перекладах українською мовою / О.Д. Пономарів // Нікос Казандзакіс: пристрасть до свободи. Збірник наукових праць та перекладів // - К.: Логос. 2009. – С. 27-28.

УДК 81'42(043)

Макаревич П.Ю., аспірант

КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ ЕМОЦІЙ В ДИСКУРСІ

На сучасному етапі розвитку людства спостерігається активна динаміка всіх суспільних процесів, збільшення обсягів утворюваної інформації та обмінів нею. Це призвело до формування інформаційного суспільства, в межах якого найголовнішою цінністю визнається інформація. До процесів обміну інформацією залучаються всі члени суспільства, і на різних рівнях спостерігається стрімкий розвиток комунікації.

Однією з активно досліджуваних форм комунікації є **дискурс**, який, згідно з визначенням Н.Д. Арутюнової, ми розглядаємо як *"зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними і ін. чинниками; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія"* [1, с. 136]. Дискурс – багатопланове явище, і об'єктами наукового дослідження стають його різноманітні аспекти, складові та фактори, що на нього впливають.

Одним з найсуттєвіших з подібних факторів можна є емоційні процеси, які різносторонньо вивчаються представниками багатьох наук. В межах різних наук виділяються окремі галузі, об'єктом дослідження яких є емоції, їх особливості та роль у тих чи інших сферах людської діяльності.

Кожна людина впродовж свого життя, в процесах соціальної взаємодії та набуття власного досвіду переживає відчуття задоволення, незадоволення, страху, відрази і т. ін., які відіграють роль суб'єктивних сигналів і виконують низку важливих функцій.

На даний момент не існує єдиного визначення емоцій, але оптимальним можна вважати наступне, згідно з яким **емоції** – це "... психофізіологічні комплекси процесів і станів особи, системоутворюючим компонентом яких є емоційне переживання – суб'єктивний процес відображення (оцінки) в формі безпосереднього переживання значущості (цінності) ситуацій, що сприймаються або уявляються, їх відношення до потреб і мотивів індивіда" [2, с. 561].

З точки зору дискурс-аналізу та загального мовознавства при дослідженні емоцій особливу увагу варто приділити комунікативній ролі емоцій в дискурсі та їх функціям, які впливають на реалізацію цієї ролі. Роль та функції емоцій досліджуються багатьма авторами, деякі з яких пропонують власні класифікації на основі різних ознак. Спробуємо розглянути деякі з досліджуваних функцій емоцій більш детально та встановити їх дискурсивну значущість.

Відображальна (сигнальна, експресивна) функція емоцій полягає у відображенні суб'єктом значущих явищ дійсності, наявної ситуації, існуючої актуальної потреби та можливості її задоволення, яку мозок "оцінює на основі генетичного і попередньо надбаного індивідуального досвіду" [3, с. 20]. Разом з тим в межах виконання цієї функції емоції сприяють дискурсивним процесам, в ході яких кожен з учасників комунікації невербально інформує співрозмовника про свій настрій, екстралінгвістичні умови комунікації. Увага до емоційних проявів співрозмовника нерідко є однією з основних умов здійснення успішної комунікації [4, с. 13].

Оцінна функція емоцій за своїм характером є близькою до відображальної функції і полягає у безпосередній сигналізації суб'єкту про значимість для нього оцінюваних явищ, ситуацій, предметів. У процесі комунікативної взаємодії зовнішні прояви емоційної оцінки можуть сприяти комунікації, додатково інформуючи про ставлення співрозмовників до обговорюваного предмета, оточуючої дійсності та одне до одного; разом з тим, наявне виявлення емоційної оцінки може заважати комунікації, коли демонстрація цієї оцінки виявляється недоречною або небажаною. Поряд з оцінною функцією деякі дослідники виділяють і **естетичну** функцію емоцій, які виступають у якості самостійних позитивних цінностей. Цей факт усвідомлюється "життєвою психологічною інтуїцією, яка чітко розмежовує випадки, коли людина робить щось із задоволенням або займається чимось заради задоволення" [5, с. 46].

Спонукальна (мотивуюча) функція емоцій полягає у мотивуючому впливі емоційних процесів суб'єкта на його діяльність. В більш вузькому розумінні спонукальну функцію власне емоцій можна ототожнити зі спонукальними функціями афектів, коли на фізіологічному рівні суб'єкт діє певним чином у відповідь на еволюційно закріпленій подразник [6, с. 15]. На комунікативному рівні ця функція емоцій може реалізовуватись мотивацією одного комуніканта до дій на основі емоцій іншого. В даному контексті цю функцію також можна назвати **маніпулятивною**, адже виявленням своїх емоцій один співрозмовник певним чином контролює, керує, спрямовує діяльність іншого, полегшуючи або ускладнюючи комунікацію.

Організуюча функція емоцій визнається однією з базових і полягає у тому, що емоції загалом заряджають людину енергією і організують мислення та діяльність, і кожна конкретна емоція спонукає, як було зазначено вище, до певного виду діяльності [7, с. 38]. В дискурсі ця функція емоцій виявляється опосередковано, або зближується за змістом із спонукальною (маніпулятивною) функцією, здебільшого сприяючи створенню певних умов комунікації.

Дезорганізуюча функція виконується в обмеженому вигляді у зв'язку з тим, що емоції перш за все організують певну діяльність, відволікаючи на неї всі зусилля і увагу, що може заважати одночасному перебігу супутньої діяльності. Ця функція набувається лише в певних умовах, і порушення діяльності є побічним виявом емоцій [6, с. 15]. Як зазначалось вище, емоції можуть призвести до розладу на комунікативному рівні у випадках, коли їх виявлення є небажаним або недоречним.

Регулююча (стабілізуюча, захисна) функція пов'язується з процесами передбачення ситуації на базі слідів пам'яті. Емоційні переживання розглядаються як еволюційно закріплений механізм, що утримує життєві процеси в оптимальних межах і попереджує руйнівний характер нестачі або надмірності значущих факторів [8, с. 195].

Мобілізуюча функція емоцій полягає у активізації фізіологічних резервів організму під впливом певних емоційних подразників. Ці фізіологічні реакції істотні для активізації сил організму для підсилення діяльності, яка є необхідною після емоційної реакції. Так емоції здійснюють енергетичну мобілізацію організму [8, с. 193].

Перемикаюча функція емоцій виявляється у сфері вроджених форм поведінки і при здійсненні умовно-рефлекторної діяльності, включаючи її найскладніші прояви. Перемикаюча функція емоцій яскраво виявляється в процесі конкуренції мотивів, при виділенні домінуючої потреби, яка стає вектором цілеспрямованої поведінки [9, с. 28].

Підкріплююча функція емоцій є різновидом перемикаючої функції і загалом зводиться до визначальної ролі емоцій при виробі умовних рефлексів [9, с. 33].

Компенсаторна функція емоцій спостерігається на рівні реакцій вегетативної системи організму і на рівні реакцій організму на незнайому ситуацію на основі її схожості з ситуаціями попереднього досвіду. Полягає в заміщенні наявної інформації, якої не вистачає для прийняття рішення в ситуації; при цьому емоція не несе інформації про світ, інформація *"поповнюється шляхом пошукової поведінки, вдосконалення навичок, мобілізації енграм, що зберігаються в пам'яті"* [9, с. 39].

Передбачувальна (прогностична) функція емоцій являє собою оцінку ймовірності задоволення потреби на неусвідомлюваному рівні. Прикладом неусвідомлюваного прогнозування є інтуїція [9, с. 30]. Одним із варіантів прогностичної є **евристична** функція емоцій, які *"не лише активізують процеси мислення, але, входячи до структури цих процесів, виконують роль евристик"* [5, с. 33].

Певні функції емоцій безпосередньо впливають на дискурсивні процеси, в той час як інші функції залишаються значимими лише для індивіда на біологічному, фізіологічному та особистісному рівні. У зв'язку з цим вбачається доцільним умовний поділ функцій емоцій на дві групи:

- функції **індивідуальної регуляції** (внутрішні, до яких відносяться регулююча, мобілізуюча, перемикаюча, підкріплююча, компенсаторна, передбачувальна функції);

- **комунікативні** функції (зовнішні, до яких відносяться відображальна, оцінна, спонукальна, організуюча, дезорганізуюча функції).

Таким чином, розглянувши основні функції емоцій на основі існуючих досліджень, ми дійшли висновку, що значна група функцій емоцій реалізується в дискурсі, виконуючи комунікативну роль.

Література

1. Лингвистический энциклопедический словарь / [гол. ред. Ярцева В. Н.]. — М. : «Советская энциклопедия», 1990. — 685 с.
2. Большой психологический словарь / [под ред. Мещерякова Б. Г., Зинченко В. П.]. — М. : Прайм-Еврознак, 2003. — 672 с.
3. Симонов П. В. Эмоциональный мозг / Павел Васильевич Симонов. — М. : Наука, 1981. — 215 с.
4. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь / Пол Экман. — [2-е изд. / пер. с англ.]. — СПб.: Питер, 2011. — 334 с. — (Серия «Сам себе психолог»).
5. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Борис Игнатьевич Додонов. — М. : Политиздат, 1978. — 272 с.
6. Вилюнас В. К. Основные проблемы психологической теории эмоций / Витис Казиса Вилюнас // Психология эмоций. Тексты. / [под ред. В. К. Вилюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер]. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. — С. 13—19.
7. Изард К. Э. Психология эмоций / Кэрролл Э. Изард ; [перев. с англ.]. — СПб. : Издательство «Питер», 1999. — 464 с.

8. Грановская Р. М. Элементы практической психологии / Р. М. Грановская. — [2-е изд.]. — Л. : Издательство Ленинградского университета, 1988. — 560 с.
9. Симонов П. В. Эмоциональный мозг / Павел Васильевич Симонов. — М. : Наука, 1981. — 215 с.

УДК 371.14(514.3)(043)

Постоєва Л.С., старший викладач

Новицька О.А., старший викладач

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ОКР «МАГІСТР»: АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА

В умовах соціально-економічного та культурного розвитку суспільства значно зросли вимоги сучасних роботодавців до професійної компетентності фахівців різних спеціальностей, у тому числі і підготовки та вдосконалення психолого-педагогічної й методичної майстерності викладачів іноземної мови. Тому роль і місце педагогічної практики студентів-магістрів як майбутніх викладачів новогрецької мови важко переоцінити, оскільки вона поєднує теоретичну підготовку студентів з їх практичною діяльністю у вищих закладах освіти для вдосконалення вмінь планувати, організовувати, проводити та аналізувати навчально-виховну діяльність з іноземної мови.

Практична підготовка студентів спеціальності «Переклад (новогрецька)», ОКР «Магістр» є обов'язковою складовою освітньо-професійної програми здобуття кваліфікаційного рівня і нормативною частиною змісту освіти, що має на меті набуття студентами професійних навичок і вмінь. Вона передбачає безперервність і послідовність її проведення при одержанні достатнього для професійної діяльності обсягу знань і вмінь відповідно до кваліфікаційної характеристики фахівця ОКР «Магістр».

Основною формою практичної підготовки майбутніх перекладачів новогрецької мови є асистентська (педагогічна) практика. Асистентська практика з новогрецької мови студентів ОКР «Магістр», які навчаються за програмою підготовки зі спеціальності «Переклад (новогрецька)», здійснюється згідно з Положенням про практику студентів вищих навчальних закладів і навчальним планом.

За тлумаченням, яке надається у словнику педагогічних термінів, педагогічна практика - це спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів. Мета практики - виробити у студентів компетенції, необхідні для майбутньої педагогічної діяльності, закріпити теоретичні знання, навчити застосовувати їх у педагогічній практиці.

Основними завданнями практики є : поглиблення і закріплення теоретичних знань студентів; формування й закріплення основних професійно-педагогічних компетенцій, досвіду відповідно до стандартів університетської освіти; розвиток професійної культури; вироблення основ володіння педагогічними технологіями; формування творчого мислення, індивідуального стилю професійної діяльності, дослідницького підходу до неї; розвиток потреб у педагогічній самоосвіті та в постійному самовдосконаленні; професійна діагностика щодо належності до вибраної професії [2].

Асистентська практика має свої функції. Навчальна: актуалізація, поглиблення й застосування теоретичних знань з дисциплін загальної та професійно-предметної підготовки, формування професійних умінь та навичок згідно зі структурою загально-професійних та професійно-предметних компетенцій викладача. Розвивальна: розвиток пізнавальної активності студентів ОКР «Магістр». Виховна: формування у студентів цілісного наукового світогляду, соціальної активності, професійних та особистісних якостей викладача. Адаптаційна функція виявляється в тому, що студент не тільки знайомиться з особливостями педагогічного процесу, але й звикає до ритму роботи у вищому навчальному закладі. Діагностична функція - під час практики студент може оцінити власний стан у

спілкуванні з аудиторією. У професійній діяльності виявляються особистісні і професійні якості майбутніх фахівців.

Головним критерієм оцінки результатів практики та практичної підготовки є сформована професійна компетентність студентів, компонентами якої є професійно-предметні компетенції, до складу яких входять базові та спеціальні професійні вміння: розробляти науково-методичне забезпечення викладання новогрецької мови, теоретичних професійно-орієнтованих дисциплін; складати контрольні завдання, тести для перевірки знань студентів; складати робочий план, навчальну програму з дисциплін, що викладаються; здобувати і використовувати наукову інформацію за фахом для самоосвіти і проведення аудиторних занять; проектувати навчально-виховний процес з мови та літератури в ВНЗ; добирати види і форми контролю; оцінювати і коментувати відповіді студентів згідно з вимогами програми до кожного виду мовленнєвої діяльності [1].

Організаційні засади асистентської практики. Зміст професійної підготовки з новогрецької мови для ОКР «Магістр» визначається галузевими стандартами вищої освіти та стандартом вищої освіти вищого навчального закладу.

Навчально-методична робота складає суть педагогічної практики, її основну мету. Навчально-методична робота полягає в: відвідуванні лекцій, семінарських, практичних занять та консультацій, що проводять керівники-методисти з метою вивчення методичного досвіду і системи роботи кафедри грецької мови та перекладу щодо професійної підготовки перекладачів, оволодіння методикою підготовки до учбових занять і методикою викладання новогрецької мови; освоєнні засобів організації та контролю самостійної роботи студентів; відвідуванні занять, що проводять студенти-практиканти з наступним обговоренням та письмовим рецензуванням.

Основними компонентами асистентської практики є : пасивна та активна практики.

Пасивна практика передує активній. Вона полягає у відвідуванні лекцій, семінарських, практичних занять, консультацій які проводить викладач-методист і інші викладачі-кафедри; участь у навчально-методичній, науково-дослідній роботі кафедри, відвідування лекцій та семінарів, які проводять інші студенти-практиканти з наступною участю у обговоренні результатів з наступною підготовкою письмового аналізу.

Практика є основною у всьому процесі педагогічної практики, оскільки саме в ході активної практики виявляються та закріплюються викладацькі здібності студентів. Активна практика включає в себе: самостійне проведення лекцій та семінарських занять; проведення консультацій; участь у методичній та науково-дослідній роботі кафедри грецької мови та перекладу.

Асистентська практика проводиться за етапами. Перший етап - організаційно-методичний (перший тиждень), мета якого полягає у визначенні змісту та форм діяльності всіх суб'єктів практики на основі вивчення нормативно-правової бази організації практики, а також особливостей організації навчально-виховного процесу в закладі освіти.

Другий етап – діяльнісно-операційний, на якому суб'єктами педагогічної діяльності вживаються заходи щодо якісної організації навчально-виховного процесу в базових закладах освіти та виконання програми практики.

Третій етап – контрольньо-оцінювальний, мета якого полягає в оцінюванні діяльності студентів, підготовці звітної документації, аналізі та самоаналізі практичної підготовки.

Четвертий етап – аналітико-результативний, мета якого полягає в аналізі результативності асистентської практики за результатами моніторингу якості практичної підготовки фахівців з новогрецької мови, оцінюванні вмінь та навичок студентів щодо реалізації основних функцій викладача [1].

Література

1. Асистентська практика студентів-магістрів // Програма та методичні рекомендації / за заг. ред. проф. І.В.Соколової –Маріуполь:МДГУ, 2008.–44с.
2. Педагогіка вищої школи: словник - довідник /Упор.О.О.Фунтікова.– Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007.–404 с.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Усний послідовний переклад є складним, специфічним видом мовленнєвої діяльності, як і слухання, говоріння, читання, письмо, думання. Послідовний переклад охоплює практично всі ці види мовленнєвої діяльності: продуктивні – говоріння і письмо, і рецептивні – слухання і читання.

Усний послідовний переклад, як і синхронний, належить до найскладніших видів усного перекладу. Це диктує свої вимоги в підході до його викладання. Студенти повинні мати необхідну мовну підготовку, тобто володіти тим мінімумом знань, який необхідний для адекватного розуміння тексту. До мовної компетенції належать також і знання рідної мови. Проблема комунікативної компетенції тісно пов'язана з розбіжностями культур і вимагає від перекладача знання як культури мови оригіналу і мови перекладу, так й інших екстралінгвістичних знань. Що стосується білінгвізму, тут важливим є уміння переключатися з однієї мови на іншу, тобто уміння автоматизовано знаходити відповідник у другій мові. Розвитку цього уміння сприяє вивчення перекладацьких відповідників і прийомів перекладу.

Навчання усного послідовного перекладу слід починати не з виконання вправ, а з теоретичного заняття, під час якого студенти знайомляться з основними правилами усного послідовного перекладу. Теоретичний курс не повинен бути занадто тривалим, оскільки більшість теорії стає зрозумілою при виконанні вправ, а кінцевою метою в даному курсі є розвиток перекладацьких умінь. Однак у випадку необхідності викладач повинен торкатися теоретичних проблем і в ході роботи з вправами.

Починати викладання послідовного перекладу варто з пояснення і розвитку простіших, але невід'ємних навичок послідовного перекладу, наприклад, презентабельності, поступово ускладнюючи завдання і цілі вправ, які виконуються. Практичний курс усного послідовного перекладу можна побудувати таким чином, щоб вправи, які націлені на відпрацювання одних навичок і використовуються на початковому етапі, змінювалися складнішими різноплановими вправами на проміжному етапі і багатоцільовими вправами на завершальному етапі (наприклад, аудіювання – переклад на слух – усний послідовний переклад). При такому підході відпрацювання навичок нижчого рівня (у нашому прикладі, навички аудіювання) продовжується в послідовних вправах (письмовий переклад на слух) і завершується у вправах на заключному етапі навчання (усний послідовний переклад). Таким чином, досягаються, принаймні, дві мети: по-перше, вдається зробити курс компактнішим, по-друге, це дозволяє уникнути монотонності навчання, оскільки перед студентами ставляться нові завдання. Вибір текстів вправ визначається прагненням наблизити навчальний переклад до реальних умов роботи професійного перекладача. Кількісний склад групи студентів вважається оптимальним, якщо він не перебільшує 6-8 чоловік. При такій системі під час прослуховування перекладу, який здійснює один студент, решта частина групи уважно слухає переклад, виявляє помилки, порівнює його зі своїм (своїми записами і варіантами їх інтерпретації). Після завершення перекладу група обговорює його, розглядає з різних точок зору, студенти вказують на помилки, пропонують свої рішення і варіанти, ведеться пошук кращого варіанту. Обговорення проводиться переважно самими студентами, але під керівництвом викладача, який оцінює з точки зору правильності не лише переклад того, хто виступав, але й варіанти. В кінці обговорення викладач може узагальнити помилки, вказати шляхи їх недопущення або назвати помилки, яких група не помітила. Таким чином, прийняття правильних перекладацьких рішень проводиться самими студентами, але під керівництвом викладача, який і забезпечує їх правильність. Результатом такої роботи є те, що студенти стараються не допускати виявлених помилок, у них розвиваються навички

прийняття самостійних правильних рішень і здатність критично ставитися до перекладів як своїх, так і чужих.

Оскільки головна трудність у роботі перекладача при всіх видах усного перекладу припадає на початковий етап його діяльності – на етап розуміння і запам'ятовування тексту оригіналу, майбутній усний перекладач повинен завжди пам'ятати, що основні зусилля його розумової діяльності необхідно докладати саме на цьому етапі роботи. Чим точніше студент зрозуміє вихідне повідомлення вихідною мовою і чим точніше воно буде утримано в пам'яті, тим краще буде зроблено і переклад.

Для прискореного оволодіння перекладом на слух рекомендуються такі методичні прийоми: переклад-диктування, переклад з повтореннями, читання іноземного тексту, мікрореферування, абзацно-фразовий переклад, переклад з листа іноземного тексту, зворотний переклад без словника, смислове групування тексту, переклад на слух із нотатками рідною та іноземною мовами, синхронний переклад тощо.

Існує багато видів комплексних вправ для оволодіння техніки усного перекладу. Ми наведемо приклад декількох вправ які може використовувати викладач на занятті:

Вправи на формування навичок розпізнавання та пояснення прийомів, застосованих у тексті перекладу.

Студенти повинні проаналізувати пари еквівалентів в іноземній та українській мовах в тексті, запропонованому викладачем. Визначити прийоми, застосовані при перекладі цих еквівалентів, наприклад: транскрибування, транслітерація, калькування, контекстуальна заміна, антонімічний переклад, перестановка слова, конкретизація слова.

Вправи на засвоєння еквівалентів в іноземній та українській мовах, розвиток навичок вибору еквівалентів у двох мовах.

Студенти можуть працювати в парах. Їм надаються словосполучення на українській мові та їх переклад на іноземну мову. Студент А: диктує словосполучення, Студент Б пробує перекласти українські слова та словосполучення іноземною мовою. Студенту А: контролює правильність перекладу студента Б за допомогою іноземного тексту. Потім можна обмінятися ролями.

Вправи на рівні слів та словосполучень можуть також виконуватися без будь-якої опори на українські або іноземні еквіваленти. При цьому можна окремо тренувати вживання різних способів перекладу, починаючи з простіших і закінчуючи складнішими.

Вправи на розвиток здатності компенсувати пропущені слова в тексті за рахунок контекстуальної здогадки.

Студенти повинні вставити будь-які слова, що підходять за змістом, у відповідні пропуски в тексті.

Вправи на розвиток уміння перекладати усно послідовно з іноземної мови на українську.

Студенти сприймають на слух текст іноземною мовою, обсягом не більше 1000 друкованих знаків. Після прослуховування тексту вони повинні записати його перекладацьким скорописом. У потім перекласти цей текст.

Таким чином, основними методичними прийомами при навчанні усного послідовного перекладу є: розвиток професійної компетенції, принцип від простого до складного, а також логічна побудова заняття, використання ситуацій спілкування, в яких може функціонувати мовний матеріал, що вивчається.

Література

1. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – Москва: «Просвещение», 1988. – 190 с.
2. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика / И.С. Алексеева. – Санкт-Петербург: «Союз», 2001. – 278 с.
3. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І.В. Корунець. - Київ, 2001.- 224 с.
4. Комиссаров В. Н. Текст и перевод./ В.Н.Комиссаров. – Москва: «Наука», 1988.- 226 с.

СЕКЦІЯ
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ
ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, ПОРІВНЯЛЬНИЙ,
КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ

УДК 372.881.111.1'25(043)

Васильєва Е. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу
МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ

При навчанні перекладу важливу роль відіграє вибір адекватних методів навчання. Проблема вибору методів навчання перекладу залишається актуальною в сучасних умовах подальшої професіоналізації вищої освіти та нових вимогах, що висуваються до підготовки фахівців-перекладачів. Таким чином, предметом нашого дослідження є методи, які застосовуються в процесі навчання перекладу.

Мета дослідження полягає в необхідності класифікувати та охарактеризувати методи навчання перекладу.

Методи навчання трактуються як способи спільної діяльності викладача та тих, хто навчається, спрямовані на вирішення завдань навчання [2].

Загалом, методи, які використовуються в процесі навчання перекладу, поділяються на чотири групи:

- перцептивні методи;
- репродуктивні методи;
- логічні методи;
- пошуково-дослідницькі методи.

Під час використання перцептивних методів навчання активізується діяльність різноманітних органів почуття студентів, що посилює ефективність сприйняття матеріалу. Перцептивні методи виконують навчальну та виховну функції, зумовлені високим ступенем впливу наочності (зображення) та звукового супроводу. До переваг інформації, яка представлена у подібному вигляді, належать висока швидкість засвоєння матеріалу та його доступність для сприйняття.

Одним з прикладів такого роду методів є так званий відеоурок. Відеоурок має на меті автоматизацію та вдосконалення у студентів навичок усного перекладу. В ході перегляду відеофільму студенти розвивають пам'ять, увагу, механізм переключення з однієї мови на іншу, а також засвоюють активну лексику. Викладач розподіляє відеоматеріал на фрагменти. Після перегляду окремого фрагменту студенти по черзі здійснюють його переклад. Кожний переклад відразу аналізується всіма студентами групи, обговорюються його переваги, слабкі місця та помилки. Вважаємо за доцільне відмітити, що відеоматеріал слід добирати у межах професійної тематики майбутніх фахівців.

Ще одним з перцептивних методів навчання перекладу можна вважати безпосередню комунікацію з носіями іноземної мови, наприклад, під час перекладацької практики, участі в міжнародних семінарах і конференціях, а також в ході неформальної бесіди.

Для репродуктивних методів характерним є відтворення отриманих студентами знань. Багаторазова репродукція знань є запорукою надійного їх засвоєння. Однак слід пам'ятати, що до репродуктивної діяльності завжди треба додавати елементи творчості. Яскравим прикладом репродуктивного методу із застосуванням творчого підходу є рольова гра. Рольова гра відтворює предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, моделює професійні відносини та проблеми, які виникають у типових професійних ситуаціях (наприклад, ділові переговори).

Застосування логічних методів передбачає виконання мовних вправ перед перекладацького та перекладацького характеру, які мають на меті формування перекладацьких навичок. До комплексу вправ входять вправи на встановлення та подолання

перекладацьких труднощів, на порівняння різних варіантів перекладу та аналізу перекладацьких помилок, на інтерпретацію вихідного тексту та тексту перекладу та ін. [1].

До групи логічних методів можна віднести ще один метод – метод аналізу конкретної ситуації або «кейс-стаді». На нашу думку, метод аналізу ситуації доцільно використовувати у двох випадках. По-перше, після такого репродуктивного методу як рольова гра на етапі обговорення її підсумків і аналізу помилок. По-друге, після застосування перцептивного методу на стадії обговорення перекладу відеоматеріалу, зробленого студентами, що також можна вважати аналізом конкретної ситуації.

Пошуково-дослідницькі методи охоплюють самостійну роботу студентів (аудиторну та позааудиторну), а також роботу студентів із довідковою літературою. На практичних заняттях з навчання перекладу доцільно використовувати такий ефективний прийом самостійної роботи студентів, як робота з текстом.

Робота з текстом складається з наступних етапів. Студенти отримують загальне уявлення про текст шляхом його перегляду протягом 3 минут. Потім студенти перекладають текст уголос під керівництвом викладача. В процесі перекладу студенти автоматично встановлюють взаємозв'язки між словами, прогнозують імовірне значення незнайомих студентам слів на основі синтаксичних і логіко-змістовних зв'язків у тексті. Студенти навчаються визначати тему тексту за ключовими словами та фрагментами, знаходити перекладацькі проблеми та шляхи їх подолання, оволодівають прийомами узагальнення тексту, його компресії. Всі завдання мають на меті активне використання мовних засобів. Викладач та інші студенти групи аналізують, коментують, виправляють помилки та редагують запропонований переклад. Отже студенти навчаються знаходити, узагальнювати й аналізувати професійно значущу інформацію.

Ще однією ефективною формою організації навчальної діяльності студентів є диференційовані індивідуальні завдання з урахуванням рівня успішності та специфіки навчальних проблем кожного студента.

Отже для досягнення найбільшої ефективності навчання перекладу слід ретельно та виважено вибрати адекватні методи навчання.

Література

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с. Педагогика. Учебник для студентов педагогических учебных заведений / Под. ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 608 с.

УДК 811.111'25(075д)

Вінніченко М. М., старший викладач кафедри англійської мови та перекладу

EMPHASIS TRANSLATION EXERCISES

Переклад емпатичних слів, словосполучень та конструкцій завжди викликав та викликає труднощі при перекладі як з української (російської) на англійську, так і навпаки.

Чітке розуміння емплази як логічного виділення окремих слів та словосполучень в реченні, ілюстрація того, яким чином можна її досягти, вправи задля відпрацювання прийомів перекладу емплази, їх чітка градація надають студентам-перекладачам III-V курсів за допомогою фонових знань сформувані більш чітко та повне уявлення про це мовленнєве явище. Всі вправи поділяються на фонетичні, граматичні, лексичні з називанням виду емпатичної конструкції (фонетична, лексична, граматична) відпрацьованої у вправах з обов'язковим наданням зразка з перекладом.

Вправа 1. Переклад посилювально-виділяючої конструкції **It is/was/will be...what(that)...**

It was you who reported her to the police

Це ви (саме ви) донесли поліції про неї.

Вправа 2. Переклад посилюючих та обмежуюче-виділяючих слів та словосполучень, таких як especially (особливо), the very (той самий, котрий), much, by far (значно, більш) та ін.

a) She had no trouble in her life whatsoever

В її житті не було жодних проблем

b) He knows by far more than she does

Він знає набагато більше за неї

c) They are the very people to be honoured

Вони – саме ті люди, котрих треба відзначити.

Вправа 3. Переклад граматичних структур типу

a) no sooner had...than... (не встиг...як...);

b) hardly had...when... (тільки...як...);

c) Only then did...do... (лиш тоді...)

a) No sooner had we entered the house, than the curtain rose

Не встигли ми увійти до зали, як підняли завісу.

b) Hardly had we found the shelter when it began to rain

Тільки ми знайшли укриття, як почався дощ.

c) Only then did they understand the reason of their failure

Лиш тоді вони зрозуміли причину своєї невдачі

Вправа 4. Переклад емфатичних займенників у реченнях, де вираз дії дієсловом іде від підмету та повертається до нього:

a) Whether the enemy defeats us or not depends upon ourselves.

Переможе нас ворог чи ні залежить лише від нас самих.

b) Did anyone see him besides yourself?

Чи бачив його будь-хто крім тебе?

c) You yourself (i.e. you and not anyone else) told me the story.

Саме ви розповіли мені це (ви, а не хто-небудь інший).

d) This is a machine that works by itself.

Ця машина працює без людського втручання.

e) I saw him do it myself.

Я особисто бачив як він це зробив.

Вправа 5. Переклад словосполучення 'ever+interrogatives. Who ever, what ever.

a) Who ever can be calling at this time of night?

Хто це може дзвонити так пізно?

b) What ever were you thinking of to suggest such a plan?

Про що ви думали коли пропонували такий план?

c) He did it himself. What ever for?

Він сам це зробив. Але навіщо?

Вправа 6. Вправа на переклад в котрій особлива форма дієслова знаходиться під наголосом (strongly stressed special finites).

a) My sister 'will be pleased to see you.

b) We 'have enjoyed our visit

c) I 'do enjoy good music

d) You ought 'not to do that

e) A. – 'Why don't you work hard?

B. – I 'do work hard.

f) A. – Why didn't she give him a book?

B. – But she did give him a book. (Compare: But she gave him a book. The sentence would suggest: She didn't lend him a book or sell it to him, but presented it to him).

Вправа 7. Вправа на переклад в котрій дієслова здобувають емфатичне забарвлення:

a) I haven't much money but I do see life.

b) He does look well

c) You did give me a fright.

Вправа 8. Вправа на переклад емпатичних речень у наказовому стані (The Imperative Mood):

- a) Don't you dare to say I'm not telling the truth.
- b) I've been answering questions all day long. Don't you start now.

Вправа 9. Фонетичні вправи на порівняння:

1. – 'Isn't it /cold?

Чи не холодно?

В. – 'Isn't it \cold!

Ото холодно!

Приклади вправ взято з сучасної англійської методичної літератури, підручників, словників та довідників. Вправи розраховані на аудиторну та поза аудиторну роботу студентів III-V курсів, що вивчають англійську мову як свою спеціальність.

Literature

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 389 с.
2. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский /Е.В. Бреус.– М.: УРАО, 2000. – 297 с.
3. Зражевская Г.А., Беляева Л.М. Трудности перевода с английского языка на родной / Г.Ю. Зражевская. – Международные отношения, 1998. –269 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу / І.В. Корунець. – К.: Вища школа, 1986. – 435 с.
5. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка / А.В. Кунин. – М.: Международные отношения, 1972. – 289 с.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 346 с.
7. Хидекль С.С., Кауль Н.Р., Гинзбург Е.Л. Трудности английского словоупотребления / С.С. Хидекль, Н.Р. Кауль, Е.Л. Гинзбург – М.: Менеджер, 1998. – 348 с.
8. Dictionary of Current English.– Oxford: Ox.Un. Press, 1980. – 485 p.

УДК 811.111'25(075д)

Кантемирова Т. П., старший преподаватель кафедры английского языка и перевода

ПРИЁМЫ РЕЧЕВОЙ КОМПРЕССИИ В СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ

Условия совершения синхронного перевода, в первую очередь временные ограничения, требуют от переводчика изменения лингвистического характера преобразования сообщения с целью уменьшения объёма текста на языке перевода при среднем и быстром темпе речи оратора.

Способ уменьшения объёма сообщения без нанесения существенного ущерба выполнению задачи, которую ставит перед собой говорящий, называется компрессией (речевой компрессией). Компрессия речи – это такое её сжатие, определённое специфическими условиями общения, при котором в ней сохраняется только то, что необходимо для данной задачи общения, а всё остальное отбрасывается.

Компрессия становится возможной благодаря информационной избыточности речи. В последовательности речевых сигналов, составляющих сообщение, есть много таких, которые дублируют друг друга и повышают надёжность процесса коммуникации до очень высокого уровня. При необходимости некоторыми из дублирующих друг друга элементов речевой цепи можно пожертвовать, т.е. опустить их, сократив объём текста на языке перевода. Например, если переводчик полностью перевёл вопрос «Когда начинается осуществление этого плана?» и ему предстоит перевести ответ «Осуществление этого плана начинается в 1980 году.», то он может безболезненно сжать его до «в восьмидесятом году». Избыточными здесь оказываются слова «осуществление этого плана начинается в тысяча девятьсот».

Первые четыре слова дублируют первую часть вопросно-ответного единства, а остальные слова ясны из ситуации общения.

Наряду с дублирующими друг друга элементами в сообщении может содержаться больше информации, чем необходимо для реализации данной задачи общения. Например, при синхронном переводе научного доклада будут избыточными до некоторой степени звенья речевой цепи, содержание которых не имеет прямого отношения к теме доклада (формулы вежливости, отступления от темы).

Компрессия сообщения имеет под собой психолингвистическую основу. Сокращение высказываний вообще составляет одну из главных особенностей устной передачи речевого сообщения. В процессе устной передачи на одном и том же языке сокращение объёма речевого сообщения до 60% является вполне нормальным. Несмотря на такое большое сокращение текста, количество предложений в сообщении почти не изменяется: сокращение происходит главным образом за счёт придаточных предложений, причастных и деепричастных оборотов. Количество различных частей речи сокращается неравномерно: глаголы – на 30-35%, существительные – на 50%, прилагательные – на 70-80%.

Компрессия сообщений в синхронном переводе имеет непостоянную величину. Она зависит от темпа речи оратора и в значительной степени определяется сочетанием исходного языка и языка перевода.

Компрессия определяется необходимостью сохранения умеренного темпа произнесения текста перевода. Переводчики стремятся произносить текст на языке перевода в умеренном темпе не только и не столько потому, что им трудно произносить его быстро. Произнесение текста перевода в быстром и даже в среднем темпе представляет трудности в связи с тем, что оно происходит параллельно с ориентированием в речи оратора и поиском переводческих решений. Более быстрое и непрерывное говорение, чем при умеренном темпе речи, затрудняло бы слушание и понимание речи оратора и протекание процесса порождения текста на языке перевода. Таким образом, необходимость компрессии, без которой невозможно произнесение речи на языке перевода в умеренном темпе, определяется не только временными рамками деятельности синхронного переводчика, но и в известной степени параллельностью осуществления ориентирования в речи оратора, поиска переводческих решений и их реализации.

Существуют разнообразные приемы осуществления речевой компрессии, которые широко используются в синхронном переводе.

Первым, самым распространенным приемом речевой компрессии является устранение из текста отрезков, несущих информацию, которая восполняется экстралингвистической ситуацией общения. Например (следуют: исходный текст – письменный перевод – синхронный переводско-компрессией).

Второй прием речевой компрессии заключается в устранении из текста отрезков, которые дублируют по содержанию предшествующие высказывания оратора.

Этот прием компрессии широко применяется в отношении повторов, параллелизмов и вариаций в речи оратора. Повторы одного и того же слова, целой фразы или ее части, изложение одной и той же мысли в различных языковых формах составляют важнейшие приемы, которыми часто пользуются в ораторской речи.

Третий прием речевой компрессии, выявляемый при анализе первой группы расхождения между текстами синхронного и письменного перевода, состоит в устранении из текста отрезков, несущих информацию, которая не содержится ни в предшествующем контексте, ни в экстралингвистической ситуации общения. Имеются в виду формулы вежливости, отступления от темы, некоторые эпитеты и причастные обороты. Среди удаляемых отрезков часто встречаются цифровые данные. Например, в целях иллюстрации размаха народного образования в "стране оратор стал приводить цифры, показывающие количество общеобразовательных и специальных школ, количество учащихся и преподавателей и т. д. Переводчики оставляли в сообщении лишь некоторые цифровые

данні. В конкретних умовах об'єднання такі відривки тексту можуть розглядатися як до певної ступеня надлишкові, і їх відсутність в тексті на мові перекладу не викликає суттєвого впливу на виконання комунікативної задачі.

Одним з прийомів мовної компресії є заміна пропозиції або словосполучення більш коротким пропозицією, словосполученням або словом. Наприклад:

1. Заміна повного найменування організації, держави і т. д. аббревіатурою або скороченим найменуванням.

2. Заміна дієслівного словосполучення типу "дієслоло + іменник", дієсловом, позначаючим те саме дієслоло, процес або стан, що і іменник в заміняемому словосполученні.

Заміняючи словосполучення може бути з пропозицією або без пропозиції, включати інші частини мови, однак в його складі зазвичай присутні дієслоло і дієслівне іменник.

3. Заміна словосполучення типу "іменник + причасло, що грає головною формою з'єднувальну роль, + пропозиція+іменник" іменним словосполученням без причасла.

4. Заміна відносного придаткового пропозиції причасним оборотом, пропозиційним оборотом або особливим прикладом.

5. Заміна додаткового придаткового пропозиції пропозиційним оборотом.

Крім наведених прийомів мовної компресії, використовується також заміна поступового придаткового пропозиції пропозиційним оборотом, заміна самостійного пропозиції дієпричасним оборотом до попереднього пропозиції і др.

Література

1. Артемов В. А. Психологія навчання іноземними мовами / В.А. Артемов. – М., 1966. – 236 с.
2. Комісаров В. Н. Переклад і комунікація / В.Н. Комісаров. – М., 1997. – 365 с.
3. Леонтьев А. А. Мова, мова, мовна діяльність. – М., 1969. – 376 с.
4. Чернов Г. В. Синхронний переклад: мовна компресія - лінгвістическа проблема // Тетради перекладача. – М., 1969. – 286 с.
5. Ширяев А. Ф. Синхронний переклад: діяльність синхронного перекладача і методика викладання синхронного перекладу. – М., 1979. – 326 с.
6. Gerver D. A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation // META. – 1975. – Vol. 20. – No. 2. – 297 p.

УДК 811.111'25(075д)

Лубянська І. В., асистент кафедри англійської мови та перекладу

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ

Згідно з В. Комісаровим, граматичні трансформації або граматичні заміни – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Заміні може піддаватися граматична одиниця мови оригіналу будь-якого рівня: словоформа, частина мови, член речення, речення певного типу. Зрозуміло, що при перекладі завжди відбувається заміна форм мови оригіналу на форми мови перекладу. Граматична заміна, як особливий спосіб перекладу, має на увазі не просто вживання в перекладі форм мови перекладу, а відмова від використання форм мови перекладу, аналогічних формам мови оригіналу, заміну таких форм на інші, відмінні від них за граматичним значенням. А.Д. Швейцер визначав граматичні трансформації як трансформації, при яких перетворюється формальна структура вислову і залишається незмінним сенс, що констатує його, набір сем. Граматичні трансформації полягають в

перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Трансформація може бути повною або частковою, залежно від того, чи змінюється структура речення повністю або частково. Зазвичай, коли замінюються головні члени речення, відбувається повна трансформація, якщо ж замінюються лише другорядні – часткова. Окрім заміни членів речення можуть замінюватися і частини мови. Найчастіше це відбувається одночасно. Масштаб і глибина перекладацьких трансформацій бувають різноманітними – від трансформацій, які спричиняють відносно невелику відмінність тексту мови перекладу з текстом мови оригінала, до випадків так званого парадоксального перекладу, коли зовнішня несхожість тексту оригінала і тексту перекладу така, що важко відразу ж визнати переклад, і лише поміркувавши можна дійти висновку, що рішення оптимальне, що перекласти ближче до тексту було просто неможливо, що перед нами переклад.

Основні типи граматичних трансформацій включають:

- синтаксичне уподібнення (дослівний переклад);
- розчленування речення;
- об'єднання речень;
- граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення).

А. Д. Швейцер класифікував граматичні трансформації таким чином:

1) об'єднання речень – спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється шляхом з'єднання двох простих речень в одне складне.

2) розчленування речення – спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється в дві або більше предикативні структури мови перекладу.

3) додавання граматикалізованих одиниць, наприклад, союзів, займенників і т.п.

4) вилучення граматикалізованих елементів.

Як вже було зазначено вище, граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Вони можуть відбуватися на синтаксичному рівні і на морфологічному рівні.

Граматичні трансформації полягають в перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм перекладацької мови. Вони можуть відбуватися на синтаксичному рівні і на морфологічному рівні.

Література

1. Лилова А. Введение в общую теорию перевода / А. Лилова. – М.: Высшая школа, 1985. – 256 с.
2. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода / З.Д. Львовская – М.: Высшая школа, 1985. – 232 с.
3. Любимець Л. П. Ділові папери / Л.П. Любимець – К.: Рад. шк., 1981. – 78 с.
4. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Воениздат, 1980. – 237 с.
5. Мирам Г. Э. Профессия: переводчик / Г.Э. Мирам. – К.: Ника-Центр, 1999. – 160с.
6. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – М.: Русский язык, 2000. – 161 с

УДК 811.111' 42:37(043)

Онода Т. Г., старший преподаватель кафедры английского языка и перевода

МАРКЕРЫ РЕЧЕВЫХ ТАКТИК ПЕРСУАСИВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Дискурс является одним из центральных понятий современной лингвистики. Это многоплановое, сложное явление, существующее в единстве его составных частей. Дискурс зарождается в коммуникативной ситуации, общей для говорящего и слушающего, представляет собой не имманентный, динамический процесс, дискурс диалогичен по своей природе [1,17].

Данное исследование посвящено языковым особенностям персуасивного педагогического дискурса. Объектом исследования является кооперативно-ориентированный дискурс «Учитель» - «Ученик». Идентификация семантического типа описываемого дискурса основывается на сопоставлении коммуникативных характеристик парентального дискурса в работе Л.В. Солощук и игровой разновидности педагогического дискурса в исследовании В.Г.Пасынок. Устанавливаются коммуникативные стратегии, способы их достижения через определенные речевые тактики и смену речевых ходов, выявляются маркеры их выражения.

Л.В.Солощук описывает парентальный дискурс (общение «родители» - «дети») как разновидность личностно-ориентированного дискурса в семейно-бытовой сфере. Конструктивными для поддержки близких отношений в семье считаются позитивность, открытость, уговоры, которые маркируют желание участвовать в семейных отношениях, общая ответственность. Для бытового дискурса характерны высокая степень спонтанности организации общения, ситуативность и относительная субъективность в решении бытовых проблем. Речевым воплощением этого является свободное оперирование лексико-грамматическими и стилистическими средствами и высокая концентрация паралингвистических компонентов. Участники этого дискурса входят в ядерную зону окружения друг друга, следовательно, большая часть информации передается имплицитно с учетом общности жизненного опыта и тезауруса участников[5, 77].

В исследовании В.Г. Пасынок педагогический (суггестивный) дискурс рассматривается как взаимодействие, общение преподавателя и студента (учителя и ученика). Тема общения «учитель» – «ученик» определяется социальными потребностями детей, формированием у них моральных ценностей, осуществлением контроля над учебной деятельностью. Диалогический дискурс данного типа может быть описан следующим образом: основными участниками дискурса являются учитель (преподаватель) – ученик (студент). Место общения не является строго фиксированным, чаще школа/класс, аудитория, кабинет учителя. Глобальной целью общения учитель – ученик является воспитание и социализация учеников, их адаптация к учебной деятельности, формирование мотивации учебной деятельности. Отношения между коммуникантами следует считать ассиметричными вследствие антропологических примет – разница в возрасте, функции в речи, социальный статус и роль. Вследствие этого общение на уровне «Учитель-Ученик» может иметь либо кооперативную, либо конфликтную нацеленность.

Опыт педагогической деятельности и воспитания детей позволяет выделить два основных типа организации отношений на уровне «Учитель-Ученик»: 1). Учитель и ученики – равноправные партнеры; 2). Учитель – руководитель и дети – подчиненные. Естественно, инициаторами в силу возраста и социального / формального статуса является учитель

Установка на кооперативность общения предусматривает поощрение учеников / студентов и обсуждение школьных и институтских мероприятий, участие в планировании, организации, принятии решений; планирование процесса, обсуждение долгосрочных задач в обучении. Наверное, конфликтные ситуации при таком типе отношений имеют локальный характер и вовремя гасятся благодаря общей установке на кооперативность. В случае авторитарного стиля со стороны учителя закладывается латентная установка на конфликт, который постепенно развивается.

Мы рассматриваем кооперативность в данном типе дискурса как стратегическую задачу достижения приемлемого для обеих сторон решения за счет соответствующих стратегий кооперативности. При этом первичная установка на кооперативность может быть присуща только одному из коммуникантов, в то время как второй участник пребывает в состоянии коммуникативной неопределенности [5,79], или даже потенциальной конфликтной установки. В таком случае обеспечение кооперативного общения зависит от умения позитивно настроенного коммуниканта перехватить инициативу в конструировании диалога и ввести его в кооперативную тональность.

Кооперативная стратегия реализуется через набор тактик. Учитель выступает инициатором обеспечения / ведения кооперативных принципов, норм и конвенций общения (тактичность, великодушие, одобрение и т.п.). Создание мягких и гибких стратегий достигается за счет соответствующих тактик. Индикаторами определения тактик выступают вербальные и невербальные компоненты в совокупности.

Фрагмент романа Д.Сэлинджера «Над пропастью во ржи» («The Catcher in the Rye») представляет собой стилистически оформленное описание ситуации общения «Учитель-Ученик». Главный персонаж Холден Колфилд, ученик частной школы, заходит попрощаться со своим учителем истории мистером Спенсером накануне рождественских каникул. Мальчика отчисляют из школы за неуспеваемость. Мы рассматриваем данный дискурс как персуасивный, поскольку учитель убеждает ученика в необходимости изменения отношения к учебе. И в ситуации убеждения, и в ситуации уговаривания реализуется одна сверхзадача – побудить человека к некоторым действиям. Анализ фрагмента подтверждает данные лингвиста Е.С. Иссерс о том, что тактика уговоров не может быть реализована посредством одного коммуникативного хода. Говорящий убежден, что партнер не согласится выполнить просьбу с первого раза. Убеждение направлено на разум и логику, « фактор насилия над волей» адресата проявляет себя в способах построения аргументации [2, 143]. Интересы говорящего требуют вести диалог в рамках кооперативного общения с использованием эмоционально-настраивающих ходов (приветствия, комплименты). Смена речевых тактик основана на апелляции к чувствам, апелляции к отношениям, апелляции к авторитету, апелляции к разуму. Говорящий избегает прямых императивных конструкций, избирая косвенные способы их выражения: “Do you feel absolutely no concern for your future, boy?”

Велика роль паралингвистических компонентов. Средствами выражения отрицательной оценочности выступают тембральные оттенки голоса: «He said it very sarcastic». Логическое ударение, призванное выделить самые главные компоненты для передачи идеи убеждения, передаётся графически, курсивом:

«I'd like to put some sense in your that head of yours, boy. I am trying to *help* you. I'm trying to help you, if I can».

Создается избыточность за счёт дублирования содержания сообщения вербальными и паравербальными средствами. Кинесические средства (движения тела и жесты) являются косвенными маркерами тактики убеждения. Учитель Спенсер качает головой в знак порицания, неодобрения, сожаления: «He started going into this nodding routine».

Холден не готов принять решение, признать вину, пообещать изменить ситуацию, что являлось бы выражением перлокутивного эффекта убеждения – он отрицательно мотает головой, и это косвенный маркер его несогласия и даже латентной установки на конфронтацию.

Анализ персуасивного педагогического дискурса представляет интерес не только с лингвистической точки зрения, поскольку и учителя/преподаватели, и ученики/ студенты часто бывают его участниками.

Литература

1. Дискурс іноземної комунікації (колективна монографія). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 495 с.
2. Иссерс Е.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. / Е.С.Иссерс. – М.:УРСС, 2002. – 263с.
3. В.Г.Пасинок Інтерактивність педагогічного дискурсу. / В.Г.Пасинок – В кн.: Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. / Під загальн. ред. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005.- С.263-294.
4. Сэлинджер Д. Над пропастью во ржи. Книга для чтения на английском языке.: / Д. Сэлинджер. - СПб. : Антология, КАРО, 2009. – 288 с.
5. Солошук Л.В. Функціонування невербальних компонентів комунікації у кооперативно-спрямованому парентальному діалогічному дискурсі. / Л.В.Солошук. – Вісник ХНУ - №726. – 2006. – С.77-84.

TRANSLATION OF ENGLISH AND UKRAINIAN IDIOMATIC

The fullest understanding of the native speakers can be received from the idioms of initial language because it is the idiom that shows history and culture, mode and world perception of a nation.

This report is dedicated to contrastive analysis of translation of idiomatic expressions in English and Ukrainian languages. Different shades of meaning and equivalents of translation are examined. The aim is to research the ways of translation idiomatic expressions into English and Ukrainian languages.

N.M. Rayevska defines idiom (idiomatic phrase) as a "phrase, developing a meaning which cannot be really analysed into the several semantic elements which would ordinarily be expressed by the words making up the phrase. It transcends the ordinary syntactic pattern and must be studied as an indivisible entity, in itself" [2, 78].

The ways of translation of idiomatic expressions have been analysed according to the following classifications: by choosing absolute/complete equivalents translation of idioms, by choosing near equivalents translation, by choosing genuine idiomatic analogies, translating idioms by choosing approximate analogies, descriptive translation of idiomatic and set expressions.

Translating by choosing absolute/complete equivalents is the method of translation by which every component part of the source language idiom is retained in the target language unchanged (Cassandra warning – застереження Кассандри).

Translating by choosing near equivalents is used when meaning of a considerable number of phrase idioms and sentence idioms originating in both languages from a common source have, unlike absolute equivalents, one or even most of their components different, than in the target language (measure twice, cut once – сім раз одміряй, один раз одріж).

Translating by choosing genuine idiomatic analogies is used when lexically corresponding idiomatic expressions of the source language contain easily perceivable for the target language speakers combinations of images as well as similar or identical structural forms (to have a ready tongue – за словом у кишеню не лізти). An overwhelming majority of English idiomatic expressions have similar in sense units with Ukrainian ones.

Translating idioms by choosing approximate analogies is the method used when some source language idiomatic expressions have a peculiar nature of their component parts or a peculiar combination of them and thus form nationally peculiar expressiveness and brilliance of component images (to lose one's breath – кидати слова на вітер).

Descriptive translation is the method by which the meaning of a considerable number of idiomatic expressions can be rendered through explication only, in a descriptive way (yes man – людина, що зусіма згоджується).

A language is a living substance, which evolves under the influence of different factors. Being very flexible English and Ukrainian languages constantly enrich their vocabulary with the words invented by the language speakers, making it more colorful with new idiomatic expressions.

Література

1. Корунець І.В. Теорія та практика перекладу / І.В. Корунець, Вінниця: Нова книга, 2003. – 328 с.
2. Раєвська Н.М. English lexicology / Н.М. Раєвська, Київ: Вища школа, 1998. – 230с.
3. Квеселевич Д.І., Сасіна В.П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови: Навчальний посібник/ Д.І. Квеселевич, В.П. Сасіна, Вінниця: Нова книга, 2001. – 91с.
4. Удовиченко Г.М. Словник українських ідіом / Г.М.Удовиченко, К.: Радянський письменник, 1986. – 274 с.
5. Arnold I.V. The English Word / I.V. Arnold, М.: Высшая школа, 1973. – 156 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English – Harlow: Pearson Educational Limited, 2001. - 470 p.
7. Longman Pocket Idioms Dictionary – Harlow: Pearson Educational Limited, 2001. – 144 p.

GRAMMATICAL DIFFICULTIES IN TRANSLATION OF TECHNOLOGY-BIASED TEXTS

Nowadays, in the conditions of Ukraine's extended integration into the international structures, the problem of understanding and interpreting technology-biased texts concerned with various industries is of watershed importance. The said problem is even more important as it comes to the study of the best energy-saving techniques as well as to the study of the brand new advanced technologies, hitherto unknown to the domestic scientists and engineers, it goes without saying that along with the lexicological and the semantic aspects, a special emphasis should be laid on the grammatical aspect. On the one hand, we do observe in technology-biased texts the syntactic structures and the morphological forms similar to those found in the existing functional styles. On the other hand, technology-biased texts contain a number of grammatical features found more frequently than in other texts of pragmatic character. There are also a number of features found more rarely than anywhere else. Besides there are some grammatical features that can be occasionally used, but with a special lexical "filling"

The pragmatic character of technology-biased texts cannot but affect the syntactic structure of the statements. Texts of the sort contain certain specific attributive elements and descriptions of concepts performed by means of typifying their properties. Among those attributive elements are 10 called "hidden attributes", which are often used in the scientific literature. Here the one who practices translation of technology-biased texts can provide a series of various examples: *A mechanically timed relay*— is a more precise attribute than *'a relay, which is mechanically timed'*. i.e. the attribute assisted by the adverbial modifier of manner will be each time much more preferable than an attributive clause. As it comes to translation of attributes of the sort into Ukrainian, which is not as concise as English due to shortage of participles. Sometimes presents very serious implications: *реле, яке встановлюється механічним чином* \where, because of the aforementioned, quite the contrary is sometimes more than preferable.

Efforts aimed at coining some particular technological items or those aimed at precise description of certain technological peculiarities bring; about the translated versions being abundant in nominating structures meant to actualize the terms used to name certain mechanisms and machines. One can observe a great number of nominative elements used to typify some actions or processes, which, in the course of adequate translation, lead to a great number of morphologically prearranged transformations, where English verbs become nouns: *'easy to maintain and operate - (простий у технічному обслуговуванні й експлуатації)*

It is also noteworthy that the number of purely verbal predicates is appreciably smaller in technology-biased texts than in fiction or in belles lettres, for example. One cannot but notice such peculiarities as dominance of Passive Voice and passive non-finite forms of the verb, especially passive infinitives. In descriptions of various algorithms presented in all the user's manuals, the syntax is full of compound modal predicates, where the modal verbs (such as "to be" or "shall") carry the modal meaning of planned obligation, which, in its turn, almost never revealed in the translated versions.

'The speed is to be adjusted with the help of Valve (A) shown on Fig 7

- *(Регулювання швидкості здійснюється за допомогою клапану (А), як показано на малюнку 7).*

Here we can also observe the morphologically prearranged transformations mentioned before.

Another essential peculiarity is the extensive use of intransitive verbs in their passive meanings, which presents some implications to the translator's job and entails syntactically prearranged transformations.

Machine tools of the sort produce parts of a similar size. - (На таких верстатах можна виробляти деталі однакового розміру.)

The steel of that grade forges well. - (Сталь цієї марки має підвищений коефіцієнт ковкості.)

One more important peculiarity of technology-biased texts conciseness is of the narrative, which results in extensive use of elliptical constructions. Inappropriate interpretation of those constructions may lead to unfaithful translation of either individual terms or even paragraphs. This trend reveals itself in a number of other grammatical peculiarities. In technology-related texts attributive clauses are often replaced by adjectives in post-position, especially by those formed by such suffixes as -able or -ive.

The materials available excellent properties never before attainable

- (Матеріали з вже бажаними властивостями, які в лабораторних умовах раніше ніколи не вдавалось відтворити.)

As far as one can see, the translator was forced to neatly explicate the content with the help of the attributive clause instead of the adjective available in the source language.

One should also mention omission of the definite article, which is considered to be obligatory in other materials of all different sorts.

General view is that...

There is often no article before names of some individual parts, which is typical of user's manuals. The grammatical peculiarities described above have a considerable influence upon the communicative character of technology-biased materials, which is to be correctly interpreted in the course of translation. The power of that influence depends upon its co-relation with similar phenomena in the structure of the target language. The product of the translator's job is determined mainly by the common and the specific features of the source and the target languages.

Література

1. Волкова З.Н. Научно-технический перевод / З.Н. Волкова, М: УРАО, 2000. - 245 с.
2. Карабан І В. Переклад англійської наукової і технічної літератур / І.В. Карабан – Вінниця : Нова Книга, 2002. – 562 с.
3. Пронина Р.Р. Пособие по переводу английской научно- технической литературы / Р.Р. Пронина – М: Высшая школа, 1973. – 326 с.
4. Черноватий Л.М., Карабан В.І., Ковальчук Н.М., Ярошук І.П., Ганічева Т В., Кукуева Н.О. Практичний курс англійської мови / Л.М. Черноватий, В.І. Карабан, Н.М. Ковальчук, І. П. Ярошук, Т.В. Ганічева, Н.О. Кукуева.. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 456 с.

УДК 811.161.2'367(043)

Хоровець В. Є., асистент кафедри англійської мови та акпккладу

ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПРИЙМЕНИКОВО-ІМЕННИХ ГРУП

Як вважає І.О. Бодуен де Куртене, мовне життя є „безперервно органічною працею, де можна помітити прагнення до економії сил, прагнення до доцільності зусиль та рухів. Для вирішення цих завдань відбувається групування уявлень випадково або закономірно – на основі певної подібності. У результаті на рівні мови утворюються групи слів та форм, а також їх специфічні комбінації” [1, 226].

Важливими елементами складної мовної системи є прийменники. Колодяжний А.С. називає їх „будівельним матеріалом особливого гатунку”, що „ніби цементує окремі слова, допомагаючи граматиці організувати їх в речення, надавати словесно вираженій думці осмисленого характеру” [5, 18].

У визначенні статусу прийменника в сучасному мовознавстві сформувалося три основних підходи. Перший, традиційний, є найбільш поширеним. Він кваліфікує прийменник як службове слово, що є засобом вираження граматичного зв'язку, ставлячи

його в один ряд з повнозначними частинами мови, які відокремлюються за набором різнорідних ознак (Мельничук О.С., Колодяжний А.С.).

Другий підхід розглядає прийменник як самостійне слово. Надання прийменнику статусу самостійного слова означає, що він має не тільки граматичне, а й лексичне значення, оскільки саме слову властива єдність лексичного і граматичного значень. За такого підходу лексичне значення прийменника ідентифікують з лексичним значенням повнозначних слів [3, 329-330]. Такий підхід підтримують Всеволодова М.В., Кучеренко І.К. Аргументуючи свою позицію, Кучеренко І.К. підкреслює, що при перекладі з однієї мови на іншу, ми знаходимо в словниковому складі цієї мови еквівалент слова, яке перекладаємо, й прийменник не є виключенням. Таким чином, при перекладі особливо виразно постає багатозначність прийменника, тобто виявляється його лексичне значення [9, 12-23].

Третій підхід визначає прийменник як особливу морфему. Концепцію морфемної природи прийменника теоретично обґрунтував Курилович Є. [6, 66-67], поглибив, розбудував і послідовно застосував на матеріалі прийменникової системи української літературної мови Вихованець І.Р. Проаналізувавши прийменники за різними критеріями класифікації – семантичним, синтаксичним, морфологічним, логічним та словотвірним, він переконливо довів їхню суто синтаксичне призначення, надавши їм статус аналітичних синтаксичних морфем [2, 24-27]. У запропонованій морфемній концепції прийменник має лише граматичне значення і абсолютно позбавлений лексичного значення.

Очевидно, що прийменники не здатні самостійно, без допомоги „оточення”, передати, актуалізувати та повідомити співвіднесений з ними зміст. Не маючи свого позамовного денотата, прийменники не беруть безпосередньої участі у процесі мовної номінації, тому головною їх функцією є фіксація, категоризація певного мовного концепту. Така категоризація відбувається в межах складних мовних одиниць, де участь принаймні одного повнозначного номінатора є обов’язковою [10, 85].

Прийменник завжди функціонує у межах синтагми: дієслово – прийменник – іменник. Лінгвісти часто дискутують питання, до якого із вказаних складників більше тяжіє цей службовий елемент: дієслівного чи іменного. Більшість досліджень щодо лінгвістичного статусу прийменника здійснюється у межах прийменниково-відмінкових конструкцій.

За визначенням Вихованця І.Р., „...функція прийменника ... полягає, в типових випадках, у тому, щоб перевести субстантив із субстантивної позиції в адвербіальну (прислівникову) позицію [2, 27]. Дослідники по-різному оцінюють подібні комплекси з погляду участі в їх організації складових елементів – прийменника й імені, та їх взаємозв’язку. Деякі лінгвісти, як наприклад Курилович Є, вважають, що прийменник разом з іменником – „це не група слів, а слово, у якому прийменник відіграє роль морфемі [7, 66]. При цьому прийменник є „підморфемою” складної морфемі, у якій розрізняються „прийменник + відмінкове закінчення” [4, 94]. Деякі дослідники підтримують прямопротилежну концепцію прийменниково-субстантивних груп. Так, на думку Кучеренка І.К., прийменник та іменник входять до складу словосполучень із своїми значеннями, які треба розглядати як повноцінні, хоча й по-своєму специфічні, взаємно пристосовані семантичні складові змісту словосполучення. Для аналізу їх можна виділити та розглядати кожен окремо [8, 14].

Але не можна не погодитися з Загнітко О.О. у тому, що таке ствердження потребує „значної корекції” [4, 95], тому що прийменник тільки у сполученні з іменником повністю розкриває свою семантику. Більш справедливою, на наш погляд, є думка Вихованця І.Р., з одного боку він стверджує, що особливістю функціонування прийменника є його певна формальна незалежність від іменника. Перш за все, ця незалежність виявляється у тому, що між прийменником та іменником можуть вставлятися інші самостійні атрибутивні члени синтаксичної групи, „очолюваної” опорним адвербіалізованим іменником, з яким поєднується прийменник. З іншого боку, дослідник пояснює, що прийменник не може бути відірваним від відмінкової форми у прийменниково-іменних конструкціях [2, 27].

Залежно від розуміння граматичної природи поєднання прийменника з іменником воно одержує різні назви:

- прийменниково-відмінкова форма;
- прийменниково-іменна або іменна група;
- прийменниковий зворот;
- прийменниково-відмінкова або прийменникова конструкція.

На наш погляд, дуже переконливою, у цьому зв'язку, є думка Вихованця І.Р., який стверджує, що „прийменник разом із субстантивом є в типових випадках аналітичним синтаксичним прислівником”, тому що, як було зазначено вище, прийменник переводить іменник в адвербіальну (прислівникову) позицію. В залежності від семантичного типу прийменника, аналітичні синтаксичні прислівники функціонують у трьох семантико-граматичних зонах: просторових відношень, темпоральних відношень і логічних відношень [2, 202].

Дана концепція вважається найбільш обгрунтованою, тому що незалежно від того, яку назву отримує прийменниково-іменне сполучення (зворот, група чи конструкція) воно не припиняє виконувати прислівникову функцію в реченні.

Література

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. / И.А. Бодуэн де Куртенэ . – М.: АН СССР, 1963. – Т. 1. – 381 с.
2. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
3. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. Граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська / ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во „Пультари”, 2004. – 400 с.
4. Загнитко А.А. Предлог в морфологическом пространстве украинского языка (синхронно-контрастивные наблюдения) / А.А. Загнитко // Вестник Московского университета. Сер. 9 : Филология. – 2003. - № 3. – С. 92-105.
5. Колодяжний А.С. Прийменник / А.С. Колодяжний. – Харків: Видав. Харків. ун-ту, 1960. – 165 с.
6. Курилович Е. Дери́вация лексическая и дери́вация синтаксическая. К теории частей речи / Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М.: Иностран. лит., 1962. – С. 66-77.
7. Курилович Е. Очерки по лингвистике: сб. науч. тр. / Е. Курилович. – 1962. – 261 с.
8. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія / І.К. Кучеренко. – К., 1961. – Ч.1 – 371 с.
9. Кучеренко І.К. Лексичне значення прийменника / І. К. Кучеренко // Мовознавство. – К., 1973. - №3. – С.12-23.
10. Сафаров Ш.О функции падежей, предлогов и послелогов в лексических и синтаксических конструкциях / Ш.О. Сафаров// Труды Самаркандского ун-та. – Самарканд: Самаркандский. Ун-т, 1978. – Вып. 364. – С. 80-88.

УДК 81'23(043)

Щелкунова О.Ф., ассистент кафедры английского языка и перевода

АССОЦИАТИВНЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ КАК МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ КОНЦЕПТОВ

Согласно определению, лексикон или словарь представляет собой совокупность лексики [1, с. 215]. Весь словарный состав языка построен по иерархическому признаку. Он распадается на группы слов – семантические поля, которые, в свою очередь, делятся на более мелкие лексико-семантические группы, семьи, гнезда слов, отдельные слова [8, с. 229]. Поле – это совокупность языковых (главным образом лексических) единиц, объединенных общностью содержания (иногда также общностью формальных показателей) и отражающих

понятийное, предметное или функциональное сходство обозначаемых явлений [6, с. 380]. Каждое слово входит в определенное лексико-семантическое поле, и не только одно, а многозначные слова, могут входить в разные поля [8, с. 229]. Слова, входящие в поле, характеризуются наличием общего интегрального семантического признака, который обычно выражается архилексемой – лексемой с обобщенным значением [6, с. 380]. Именно в распределении слов по некоторым семантически объединенным группам проявляется системный характер словарного состава языка [7, с. 48].

Одна из точек зрения на распределение лексики по семантическим полям была предложена Р. Мейером. Он выделяет три типа семантических полей, в основе которых лежит какой-либо один семантический признак: *естественные поля* (названия деревьев, животных, чувственных восприятий и т.д.); *искусственные поля* (названия составных частей механизмов и др.); *полуискусственные поля* (этические понятия, терминология отдельных профессиональных и социальных групп людей и т.д.) [2, с. 105]. Теоретические описания семантических полей также присутствуют в работах Й. Трира, который полагает, что изменение одного из понятий или его выпадение влечет за собой перестройку целой группы [8, с. 228]. Однако такое положение подвергалось критике со стороны других ученых. Г.С. Щур помимо парадигматических полей (где оказываются синонимы, антонимы, гипонимы, гиперонимы и другие группы слов, которые связаны общностью семантических отношений, например: a night - a day, где эти слова входят в семантическое поле «времени суток») выделяет также синтагматические (классы слов, которые тесно связаны друг с другом по употреблению, но которые никогда не встречаются в одной синтаксической позиции, например: друг – встретить, друг – настоящий) поля [9, с. 53].

Ранее было сказано, что лексикон представляет собой упорядоченную систему, в которой полученная информация организуется, хранится и откуда легко извлекается при необходимости. Как утверждает Е.С. Кубрякова, в основе этой системы лежат ассоциации [5, с. 99]. Однако, ассоциации на одно и то же слово могут быть различны. Дж. Диз полагает, что процесс появления ассоциаций обеспечивает когнитивную деятельность человека [3, с. 43]. Новое представление об ассоциациях послужило причиной появления экспериментальных исследований, призванных выявить принципы внутренней организации лексикона человека [3, с. 44].

Данный эксперимент также используется как метод выявления дополнительной информации при изучении лингвокультурных концептов. Лингвокультурный концепт является ментальным образованием, которое сформировалось, как часть всей концептосферы, фрагменте картины мира, и он находится в сознании человека, где и происходит взаимодействие языка и культуры. Отличительная черта лингвокультурного концепта – это наличие ценностного элемента, который выступает его центром, поскольку в основе культуры всегда лежит ценность.

Благодаря ассоциативному эксперименту, можно установить наполняемость ассоциативного ряда лингвокультурного концепта, определить и сравнить типы ассоциативных связей разных культур.

Для достижения поставленной цели используются различные виды ассоциативных экспериментов: *свободный ассоциативный эксперимент* (испытуемым не ставится никаких ограничений на реакции); *направленный ассоциативный эксперимент* (испытуемому предлагается давать ассоциации определённого грамматического или семантического класса (например, подобрать прилагательное к существительному)); *цепочечный ассоциативный эксперимент* (испытуемым предлагается реагировать на стимул несколькими ассоциациями — например, дать в течение 20 секунд 10 реакций).

Методологическая модель ассоциативного эксперимента может быть представлена следующим образом – от группы испытуемых или индивидуально от каждого информанта на определенное слово-стимул в устной или письменной форме требуется реакция первым пришедшим в голову словом. В дальнейшем эта реакция или совокупность полученных таким способом реакций становится предметом исследовательского анализа.

Следует отметить, что в настоящий момент установлены факторы, которые влияют на достоверность данных, полученных в результате проведения ассоциативного эксперимента. К ним относятся форма его проведения, список слов-стимулов или своеобразность слова-стимула, условия проведения эксперимента, личность экспериментатора, настроение и личность информанта [4].

Мы считаем, что при исследовании лингвокультурных концептов, целесообразно проводить комплексный ассоциативно-психолингвистический эксперимент, в основе которого лежат все три вида ассоциативного эксперимента с учетом вышеупомянутых факторов, влияющих на достоверность данных. Это позволит определить более полную информацию: выделить семы и когнитивные классификационные признаки лингвокультурного концепта; сравнить когнитивные модели концепта, построенные на материале анализа единиц номинативного поля, и когнитивные модели концепта, выявленные в результате ассоциативного эксперимента; зафиксировать и проанализировать отличия в когнитивных моделях нескольких языков; спрогнозировать изменения в содержании лингвокультурного концепта; и самое главное, выявить ценностную характеристику изучаемого концепта, которая будет выступать в качестве «точки опоры» при сопоставительном анализе лингвокультурных концептов разных культур.

Литература

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – 605 с.
2. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – N 5. – С.105–113.
3. Залевская А. А. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических и психолингвистических исследованиях / А.А. Залевская. – Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1978. – 88 с.
4. Залевская А.А. Некоторые проблемы подготовки ассоциативного эксперимента и обработки его результатов / А.А. Залевская // Экспериментальные исследования в области лексики и фонетики. – Калинин: КГУ, 1971. – С. 3–19.
5. Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. Языкознание // Под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.
7. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания / Э.М. Медникова. – М.: Высшая школа, 1974. – 202 с.
8. Филин Ф.П. Очерки по теории языкознания / Ф.П. Филин – М.: Наука, 1982. – 336с.
9. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г.С. Щур – М.: Наука, 1974. – 255 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ
ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

УДК 811.1'373.22-115(043)

Балабан О. О., к.філол.н., доцент англійської філології

Тімоніна А. Ю., асистент кафедри англійської філології МДУ

РОСЛИННІ СИМВОЛИ-ОБЕРЕГИ ТА ЇХ СЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ

Відомо, що в різних культурах існують різноманітні системи символів, в яких кожному символу притаманне певне значення. Однією із таких систем є символи-обереги. Вивчення семантики слів-символів належить до питань, що вивчаються лінгвокультурологією. Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що проблемі дослідження семантики символу останнім часом приділяється мало уваги хоча й існують праці деяких лінгвістів. Так, наприклад, Н.В. Абрамкіна, Т.Г. Грушевицька, І.С. Живіцька, І. Кант, Е. Кассіпер, М.І. Костомаров, В. А. Маслова, О.О. Потебня, О.В. Шелестюк та інші досліджували символ під різними кутами зору.

Визначимо, що К.Г. Юнг походження символів виводив від колективного несвідомого (архетипів), зближуючи символ із міфом. «Те, що ми називаємо символом, – це термін, ім'я чи зображення, які можуть бути відомі в повсякденності, але мають специфічне додаткове значення коли до свого звичайного смислу додається щось приховане. Слово чи зображення символічні, якщо вони мають на увазі щось більше, ніж їхнє очевидне і безпосереднє значення» [4, 25].

На думку М. Мамардашвілі та А. П'ятигорського символи закорінені своїм змістом у людській свідомості. При такому розгляді вони постають «як те, що одним кінцем занурене в цей визначений зміст свідомості, а іншим – у психічну екзистенцію. Тобто сама матерія символу обов'язково в якомусь трансформованому, дивно несхожому на свою конкретність вигляді міститься і в свідомості» [1, 129].

Досліджуючи «слово», зокрема його структуру, внутрішню форму, О. Потебня відзначав характерну для останньої з моменту виникнення властивість символічності [1, 8]. Оскільки внаслідок лексичного збагачення мови затемнювалося вираження словом первісного враження, виникла потреба відновлення власного значення слова. Останнє й стало, вважає О. Потебня, однією з причин утворення символів [2, 6].

Отже, символічним є таке слово чи образ, значення якого виходить за межі конкретного, безпосереднього, називних і не піддається точному визначенню чи поясненню. Коли розум намагається осягнути якийсь символ, то неминуче приходить до ідей, що лежить за межами логіки. Символ містить в собі більше, ніж його очевидне і відразу приходить на розум значення. Крім того, символ – це природний продукт, що виникає спонтанно.

До рослин-оберегів належать різноманітні дерева, кущі, трави, квіти, що використовуються для різних цілей, зокрема для захисту від нечистої сили, негативної енергетики та взагалі будь-яких негараздів, що можуть трапитися з людиною. Символічного та, навіть, магічного значення ці рослини набувають завдяки своїм природним властивостям: різкому запаху (полинь, базилік), смаку (часник), жагучості (кропива), наявністю колючок (шипшина, глід, терен). Ці обереги людина може носити з собою або прикріпляти до певних предметів, що потребують оберігання, наприклад, до колиски дитини або одягу людини. Зазначені рослини часто використовуються у обрядових діях, в народній медицині, під час магічних обрядів, або вони можуть використовуватися у піснях з метою підсилення певної проблеми.

Властивості оберегів можуть бути зумовлені легендарними та міфологічними сюжетами, що стосуються тих чи інших рослин, далі наведемо декілька прикладів. Також під

час дослідження ми прослідкуємо який зміст мають рослинні символи-обереги саме в українських, російських та англійських народних піснях.

Відомо, що існували певні обряди щодо шанування берези як символу дівочої краси та цнотливості, наприклад, незаміжні дівчата водили хороводи, сплітали березові вітки в коси, прикрашали дерева стрічками та вінками з трав та тіста. Березу шанують у багатьох народних піснях, наприклад:

*Була мене мати,
Березовим прутом,
Щоби я не стояла
З молодим рекрутом.*

Ще одним значним оберегом виступає верба. У європейській традиції це дерево позначає журбу, сум та печаль. Її тонке гілля ламали на пам'ять або на прощання перед довгою дорогою:

*В кінці греблі шумлять верби
Що я насадила...
Нема того козаченька,
Що я полюбила.*

*Ивушки, вы, ивушки,
Дерева зелёные,
Что же вы наделали,
На любовь ответили.*

*All round my hat I will wear the greenie willow
All round my hat for a year and a day
And if anyone should question me the reason for my wearing it
I tell them my own true love is ten thousand miles away*

Ще один важливий та часто вживаний у фольклорному дискурсі дендронім – дуб – символ сили, мужності, доблесті, могутності, кріпості духу, витривалості, довголіття. Дуб з жолудями позначає зрілість та повноту сили.

*А через дорогу
За рекою широкою
Так же одиноко
Дуб стоит високий*

*За туманом нічого не видно.
Тільки видно дуба зеленого.
Під тим дубом криниця стояла.
Там дівчина води набирала.
Та й втопила золоте відерце.
Heart of oak are our ships,
heart of oak are our men;
We always are ready, steady,
boys, steady!
We'll fight and we'll conquer
again and again.*

Дуб є священним деревом у кельтів та слов'ян. Під ним приносили жертву, поклонялися язичницьким богам.

Одним з найдавніших (відомих з часів стародавньої Греції) символів плодючості, достатку, життєвої сили та життєрадісності є виноградна лоза. В той же час виноградна лоза розглядається у якості коханців, що міцно обіймають одне іншого. Приклад знаходимо в англійській народній пісні, «vine» – виноградна лоза, що позначає парубка та «violet» – символізує дівчину:

*Oh, Johnny! my dear jewel,
Don't treat me with disdain!
Nor leave me here behind you
In sorrow to complain!"
With her arms she clasps around him,
Like violets round the **vine**,
Saying 'My bonny Cheshire lad,
You've stole this heart of mine.'*

Червону горобину вважають символом щастя і миру в сім'ї, вона оберігає подружжя та домашнє вогнище. У дворі біля будинку здавна саджали це дерево, з вірою, що воно приносить вдачу, оберігає оселю від нападу нечистої сили. Зламати горобину – накликати біду на весь рід. Горобина також символізує молоду закохану дівчину:

*Что стоишь, качаясь,
Тонкая **рябина**,
Головой склоняясь
До самого тына?*

Вважають, що ягоди горобини треба вішати вдома, особливо над дитячою колискою та вхідними дверима. Ще одна традиція пов'язана із використанням плодів горобини під час весільної церемонії, ягоди насипали в карман або чобіт жениху на весіллі, щоб захиститися від дурного ока.

Інша всім відома рослина – барвінок. Це символ радісної життєвої сили, вічності усталеного буття, емблема викривальних сил. На Україні вельми шанували цю рослину за її красу та морозостійкість, – протягом усієї зими тендітні листочки нагадують про вічну молодість. Відтак барвінок традиційно символізує дівочу красу й палке кохання:

*Ой в городі не метено,
Барвінком заплетено.
Піди, дівко, позамітай
Та барвіночок порозплітай...*

Барвінок вважався первістком тепла. У відомій веснянці, коли запитують красну весну, що принесла вона в подарунок, чують у відповідь:

*Да принесла я вам літечко,
Зеленеє житечко,
Да хрещатий **барвінок**,
Да запашний васильок.*

Ця квітка прикрашала коровай, з її листочків виготовляли обрядові квіти для дружок. У весільному ритуалі вічнозелене зілля символізувало вірне кохання, чистоту шлюбу, незрадливість у подружньому житті.

Підводячи підсумки зазначимо, що символи рослин займають досить визначне місце серед символіки багатьох народів. Всі назви дерев та кущів мають власне символічне значення, що містить в собі національно-культурний компонент.

Література

1. Мамардашвили М.К. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании п языке / М.К. Мамардашвили, А.М. Пятигорский. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 224 с.
2. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. А. Потебня. – Харьков, 1860. – С. 8.
3. Словник символів [Текст] / за загальн. ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису “Народознавство”, 1997. – 156 с.
4. Українські народні пісні / Сост. В. Есипко. – К. : Техніка, 2005. – 232 с.
5. Юнг К. Г. Архетип и символ. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

АНЕКДОТ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

Анекдот являє собою специфічне явище народної культури, про актуальність якого говорять і численні публікації збірників анекдотів, і поява такої рубрики в багатьох періодичних виданнях, і поширеність сайтів з анекдотами в Інтернеті, не говорячи вже про популярність традиційного усного способу передачі анекдотів [2, с. 20].

Значення цього виду народної творчості може розглядатися як з естетичної, так і з соціально-психологічної, політичної, філософської або культурологічної точки зору. У вітчизняній науковій традиції анекдоти вивчаються здебільшого філологами, лінгвістами, культурологами, філософами. Так, на думку лінгвістів Шмельової Е. і Шмельова А., анекдот – це «квазинарративний монологічний текст із жорстко заданою структурою». [5, с. 13].

Один з найглибших літературознавців і культурологів ХХ століття В.Д. Днепров вважав анекдот «єдиним можливим у наш час видом фольклору». Дійсно, основні характерні риси анекдоту співпадають з властивостями фольклору як формі народної, селянської творчості, що існувала упродовж віків. Так, Л.І. Гришаєва виділяє в анекдоті одну дуже характерну для нього рису – це, анонімність, оскільки якщо іноді стає відомим ім'я творця деякого анекдоту, то це нічого не міняє в природі жанру, адже кожна людина стає співавтором цього автора і він має право розповідати цей анекдот по-своєму, видозмінюючи його текст – автентичного, тексту, що закріплений автором, як в народній пісні або казці, не існує. Пояснюється це тим, що анекдот – форма усної творчості [3, с.169].

Існують видання збірок анекдотів, але очевидна їх естетична нерівноцінність анекдотам, що розповідаються; тут відбувається щось подібне сприйняттю поезії – хоча надруковані вірші можна читати, повноцінність їх естетичного сприйняття забезпечується тільки при їх звучанні (в цьому відношенні поезія як музика існує для вуха, а не для ока). До того ж це відрізняє буття анекдоту від буття концертної музики і творів професійних поетів, зближуючи його, знову-таки, з фольклором – розповідь анекдоту породжується певною життєвою ситуацією, він має бути розказаний «до місця», по аналогії з обговорюваною життєвою ситуацією [3, с. 173].

Таким чином, як на думку Л.І. Гришаєвої анекдот можна розглядати як специфічну форму «прикладного мистецтва» його розповідь «прикладається» до теми розмови, до осмислення деякої життєвої події [3, с. 178]. Але тим самим – і це третя загальна риса анекдоту з фольклорними формами – він є плодом творчого синтезу словесного і виконавського видів мистецтва, бо оповідач анекдоту є не лише співавтором його словесного тексту, але свого роду «самодіяльним актором», що представляє ту його форму, яку називають «мистецтвом читця» або «художнього слова», в тому його різновиді, який функціонує на естраді у виступах гумористів, сатириків, пародистів і стала останніми роками особливо популярною завдяки телебаченню; озвучувані ними тексти часто є розгорнутими анекдотами, а часом навіть розповідають анекдот в «чистому» виді. Проте і пісенно-танцювальні твори народної творчості перетворюються сучасною художньою культурою в естрадно-концертні представлення професійних колективів, роблячи їх свого роду «перетвореною формою» фольклору.

Нарешті, останнє, що дозволяє розглядати анекдот як модифікацію фольклору – це його зв'язок з традицією народної «сміхової культури», в тому вигляді, в якому описав її М.М. Бахтін стосовно європейської культури, а Д.С. Ліхачов і А.М. Панченко стосовно культури середньовічної Русі [1, с.69]. Оскільки з естетичної точки зору анекдот належить до сфери комічного – його художня цінність визначається здатністю викликати посмішку або сміх, навіть якщо це «сміх крізь сльози». Суть «сміхової культури», як показав М.М. Бахтін, полягає в тому, що вона «вивертає навиворіт» самі піднесені для того часу – релігійні – ідеї, дозволяючи собі висміювати, висміювати, пародіювати міфологічні представлення і культові

дії, виражаючи тим самим свідомість відносності, а часом і ілюзорності, їх величі.

Але якщо фольклор – це форма селянської культури, а вживане у фольклоризмі поняття «міський фольклор» означає пісні переважно шинків напівпролетарських низів, то анекдот – це міський фольклор, що створюється і функціонує в середовищі демократичної міської інтелігенції. Ця його соціокультурна функція визначає і зміст анекдоту, і його жанрову різноманітність, і його національну своєрідність, і характер специфічно-анекдотичного гумору [4, с. 102].

На думку В.А. Маслова світогляд інтелігенції породжує і широку жанрову структуру анекдоту, і історичну динаміку співвідношення його основних жанрів. Якщо в традиційному селянському фольклорі основними предметами зображення були в його побутових жанрах повсякденне життя народу, а в казках – міфологічні фантазії про ідеальне життя, якщо в «сміховій культурі» таким предметом були релігійні міфи, то світ анекдоту охоплює неначе три жанрові сфери, що представляють основні інтереси інтелігенції, - політичну, етичну і еротичну [4, с. 149].

Проблема національної своєрідності анекдоту пов'язана не з описом тих або інших конкретних подій його побуту і історії, а з вираженням національно-специфічного почуття гумору. Водночас, фольклорна природа анекдоту робить можливою наявність характерного для фольклору явища «бродячих сюжетів». Так наприклад, можна почути анекдот в Германії, який там вважають специфічно німецьким, проте через півроку почути його в Україні як привезений з Ізраїлю, з відповідними змінами місцевого колориту або почути анекдот у французькому фільмі, але потім з'ясувати, що з невеликими варіаціями в Данії його вважають «своїм». Не слід цьому дивуватися або підозрювати запозичення, бо йдеться про типово фольклорне народження аналогічних сюжетних схем у схожих умовах побуту, але «прив'язаних» до конкретних місцевих умов. Але навіть і поза такими збігами національно-специфічні анекдоти, як і усі інші художні творіння, виявляються цікавими усім народам, тому що містять деякі загальнолюдські ідеї.

Література

1. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. СПб., 2000.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология. Языковая личность. Концепт // Филологические науки, №1. – М., 2001. С. 15-23.
3. Гришаева Л.И. Анекдот как способ фиксации социальных норм и морально-этических ценностей социума // Эссе о социальной власти языка. Воронеж: ВГУ, 2001. – С.169-179
4. Маслова В.А. Лингвокультурология. М., 2001.
5. Шмелева Е.Я. Рассказывание анекдоту как жанр современной речи: проблемы вариативности : сбор. науч. трудов «Жанры речи» / Е.Я.Шмелева, А.Д.Шмелев. – Саратов, 1999. – С. 12-27.

УДК 821.111-4.09Мер(043)

Бумбур Ю. М., к.філол.н., доцент кафедри англійської філології

ЕСЕЇСТИКА АЙРИС МЕРДОК

Вивчення творчості будь-якого письменника припускає не тільки аналіз його художнього доробку, а й ознайомлення з тими матеріалами, де автор постає як реальна особа: мемуарами, есе, особистим листуванням, щоденниками, доповідями, інтерв'ю.

Особливої уваги дослідника заслуговує есеїстика письменника. Есе – це малий жанр, що класифікується як текст-висловлювання. Есе – жанр філософської, естетичної публіцистики, що поєднує акцентовано індивідуальну позицію автора з розкутою манерою оповіді, більш орієнтованої на розмовну мову. Засновником жанру вважають Мішеля Монтеня з його знаменитими «Спробами»; одним із класиків есеїстики ХХ ст. є Андре Моруа.

На думку Т.М. Степанова, судження письменників про літературу, про мету мистецтва і перспективи його розвитку завжди підтверджуються творчістю. І навпаки: розгадати творчий задум, зрозуміти структуру роману, новели, поеми, відчутти багатомірність художнього пошуку, безперечно, легше, зіставивши художню практику з теоретичними міркуваннями, що дають уявлення про метапоетику письменника [3].

В есе закладена певна концепція людини, яка надає зв'язної єдності тим зовнішнім ознакам жанру, що зазвичай перелічуються в енциклопедіях і словниках: невеликий обсяг, конкретна тема і підкреслено суб'єктивне її трактування, вільна композиція, схильність до парадоксів, орієнтація на розмовну мову тощо. Цей жанр характеризується особистісною забарвленістю, оцінністю, емоційністю і покликаний передавати вільну думку автора. Торкаючись тем і питань, актуальних для письменника, есеїстика відбиває його погляди, духовну еволюцію.

Що стосується А. Мердок, то вона не лише у численних літературно-критичних есе, але й у своїх романах намагалася дискутувати з приводу художніх творів та філософських праць своїх попередників та сучасників. Як відзначає А.А. Матійчак, рецепція світової літератури для А. Мердок невід'ємна від «ідеї свободи», згідно з якою письменниця виокремлює п'ять фаз розвитку літературних форм, які можна розглядати як у хронологічному порядку, так і незалежно від хронології:

- 1) «Трагічна свобода» – трагічна драма;
- 2) «Середньовічна свобода» – релігійні оповіді, алегорії, мораліте;
- 3) «Кантіанська свобода» – раціоналістичні оповіді та алегорії, романи ідей;
- 4) «Гегельянська свобода» – справжній роман;
- 5) «Романтична свобода» – невротичний сучасний роман [2, 183 – 184].

Багато уваги приділялося А. Мердок проблемі сучасного роману. Наприклад, в есе «Проти сухості» (1961) Айрис Мердок підбила підсумок проробленої нею в художній практиці ревізії екзистенціалістських поглядів. Вона позначила два переважних у сучасній прозі типу роману: «кристалічний» і «журналістський». Ці дві категорії роману стали «як би корелятами основних об'єктів лінгвістичної філософії й екзистенціалізму («людини повсякденної мови» – «жертви умовності» і «тоталітарної людини – жертви неврозу»)).

Приклад першого типу – роман-міф А. Камю «Сторонній», другого – роман С. де Бовуар «Мандарини». Мердок з гіркотою констатує втрату сучасною літературою переконливо показаних повнокровних образів, що запам'ятовуються, повне зникнення такої категорії, як «характер». І в пошуках рецепта ідеальної форми, воно звертається до корифеїв класичного роману ХІХ століття – Дж. Остін, Дж. Еліот, Л.М. Толстого. Досягнення тієї волі, що Мердок протиставила екзистенціалістській волі і яка, виражаючи словами одного з героїв роману «Замок на піску», є «total absence of concern about yourself» («повна відсутність турботи про себе»), стає і задачею персонажів по відношенню один до одного, і задачею автора стосовно персонажів. Для того, щоб вони «ожили» і почали вести незалежне від авторського концептуального погляду існування, необхідно, щоб автор відмовився від різноманітного самоопису і зайнявся уважним дослідженням настільки ж повноцінної особистості свого героя [1].

За думкою Айрис Мердок, література викликає багато різних мотивів у автора та споживача, робить нас щасливими, показує нам світ. Тому Мердок надає важливе значення критиці. Вона переконана, що літературний критик здатний зайняти по відношенню до художнього твору об'єктивну позицію і зацікавлений робити це усіма можливими шляхами. А. Мердок категорично не сприймала тук звану «деконструктивістську критику», тому що для такої критики справжнім твором є лише те, що продукує саме критик.

А.А. Матійчак звертає увагу на те, що Мердок водночас постає перед читачами як письменниця, як теоретик, як критик власної творчості, як філософ. Як філософ, у своїх романах Мердок намагалася розв'язувати проблеми сучасного світу за допомогою моральної філософії, через що її творчість нагадує симбіоз філософської рефлексії, літературознавчого теоретизування та художнього вимислу [2, 186].

Література

1. Лозовская Н.И. Эстетические взгляды Айрис Мердок / Н.И. Лозовская // Филологические науки. – 1978. – № 2. – С. 39 – 46.
2. Матійчак А. А. Айріс Мердок у дискусіях на порозі постмодернізму (письменницька критика як форма рецепції) / А.А. Матійчак // Питання літературознавства : наук. зб. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 71. – С. 182 – 188.
3. Степанов Т. М. Жанр эссе в отечественном и зарубежном литературоведении 1960 – 1980 гг. [Электронный ресурс] // [http:// conf.stavsu.ru/conf.asp?ReportId=477](http://conf.stavsu.ru/conf.asp?ReportId=477)

УДК 811.111'373'25(043)

Васильева Н. Б., ст. преподаватель кафедры английской филологии

ДЕКОМПРЕССИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ

Работая с текстами на иностранном языке, переводчики сталкиваются с проблемой отсутствия в языке перевода слов для обозначения понятий, присутствующих в языке оригинала и понятных его носителям, так как каждый язык обладает только ему одному присущей лексико-грамматической структурой, отражающей особенности бытия, мироощущения и культуры той или иной нации или эпохи. Поэтому, по словам С.С.Прокоповича, процесс перевода – это не только переход с одного языка на другой, это и «взаимное проникновение культур, обогащение одной из них за счет элементов другой, а также известный отбор элементов чужой культуры» [7, 42]. При этом процесс перевода, по мнению Л.К. Латышева, носит «эвристический» характер [5, 4], т.е. переводчик выбирает различные стратегии поиска и реализации решений в зависимости от многочисленных конкретных условий лингвистического и экстралингвистического характера.

В наиболее общих чертах «деятельность переводчика мотивируется и регламентируется двумя факторами: стремлением к максимальной эквивалентности оригинального и переводного текстов и степенью сопротивления, которое ему при этом оказывает язык перевода, а также культурно-исторические различия между носителями исходного и переводящего языков (ИЯ и ПЯ)» [5, 3].

Поскольку первостепенно важным является достижение максимального совпадения содержания оригинала и перевода, большинство исследователей рассматривают эквивалентность «как основной признак и конституирующее условие перевода» [3, 51]. Сопоставительный анализ переводов обнаруживает, наряду с языковыми единицами исходного языка, имеющими постоянные или ложные эквиваленты, такие лексические и грамматические единицы, для которых в языке перевода нет прямых соответствий. «Единицы ИЯ, которые не имеют регулярных соответствий в языке перевода, называются безэквивалентными» [4, 147].

По определению Т.А.Журавлевой, «безэквивалентная лексика – это слова и словосочетания, не имеющие ни полных, ни частичных соответствий в словаре языка перевода» [2, 10]. К безэквивалентной лексике можно отнести, главным образом, неологизмы, слова, называющие специфические понятия и национальные реалии, обозначающие предметы и ситуации, существующие в практике иноязычного социума, малоизвестные имена и названия, для которых создаются окказиональные соответствия в процессе перевода.

Антон Попович в своей работе «Проблемы художественного перевода» обращает внимание на случаи, которые «тематически противятся переводу». По его словам, они возникают в связи с различиями в типах культуры, в степени ее развития и т.п. Сюда А.Попович относит технические термины, меры длины, веса, названия монет, оружия, еды, напитков, музыкальных инструментов, общественных групп, игр, философские термины и т.д. «Трудности перевода или непереводаемость этих элементов и реалий постоянно

побуждает нас к поискам способов, решений, методов преодоления различных препятствий, возникающих при смысловой многозначности выражений, осложняющей их основные значения в языковой системе, в случаях идиоматических реалий». Тем не менее, как считает ученый, теорию перевода «интересуют не списки непереводаемых фактов, а пути преодоления трудностей при переводе» [6, 23].

Говоря о безэквивалентности лексических единиц и способах их передачи при переводе, необходимо помнить о том, что безэквивалентность может носить экстралингвистический и лингвистический характер. В области перевода безэквивалентной лексики, обусловленной экстралингвистическими факторами, В.Н.Комиссаров выделяет следующие типы окказиональных соответствий [4, 148]:

1. *Соответствия – заимствования*, воспроизводящие в ПЯ форму иноязычного слова: *know-how* – ноу-хау, *impeachment* – импичмент.

2. *Соответствия-кальки*, воспроизводящие морфемный состав слова или составные части устойчивого словосочетания в ИЯ: *brain drain* – утечка мозгов, *people of good will* – люди доброй воли.

3. *Соответствия-аналоги*, создаваемые путем подбора ближайшей по значению единицы ПЯ для безэквивалентной единицы ИЯ: *drugstore* – аптека, *afternoon* – вечер.

4. Для нас наибольший интерес представляет применение *описания*, то есть приема **декомпрессии текста**, при котором значение безэквивалентного слова раскрывается при помощи развернутого словосочетания: *landslide* – победа на выборах подавляющим большинством голосов, *brinkmanship* – искусство проведения политики на грани войны, *coroner* – следователь, проводящий дознание в случае насильственной или скоростной смерти.

Нередко для перевода безэквивалентного слова используется транскрипция или калька, которые сопровождаются описанием значения данного слова в специальном примечании или сноске, что, по сути, также ведет к увеличению объема текста перевода, или декомпрессии. Поясняющий комментарий, как считает Е.В.Бреус [1, 113], используется при передаче реалий, обозначающих предметные ситуации, которые могут быть известны носителю языка перевода, но воспринимаются им несколько иначе или упоминаются не так часто, как в родном языке.

Одной из причин применения подобного смешанного способа перевода можно назвать стилистические ожидания читателя текста ПЯ. Так как слова-реалии, по мнению А.Поповича [6, 64-66], являются элементами культурного кода, реализованными в тексте оригинала, то носитель ПЯ, с одной стороны, желает воспринимать перевод как подлинник, но, с другой, он видит в нем произведение, представляющее иностранную литературу, а поэтому ожидает и ищет элементы, отражающие «экзотизм» в тексте перевода: географические названия, меры длины и веса и т.п. Для создания иллюзии переводного текста переводчик прибегает к так называемому внутриязыковому переводу: подстрочным комментариям, комментариям в тексте, комментариям к текстам перевода (истолкованиям в предисловиях), а также к «переводу в переводе», когда иноязычные цитаты, имеющиеся в оригинале, переводятся в подстрочных примечаниях. Из этого следует, что декомпрессия будет выступать неотъемлемым элементом процесса перевода с ИЯ на ПЯ.

Литература

1. Бреус Е.В. Основы теории и практики переводы с русского языка на английский: Учебное пособие / Е.В.Бреус. – М.: Изд-во УРАО, 1998. – 208 с.
2. Журавлева Т.А. Конспект лекций по курсу: «Основные проблеммы теории и практики перевода» / Т.А.Журавлева. – Донецк: АООТ Донецкий торговый дом «Донбасс», 1998. – 166 с.

3. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода / В.Н.Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1980. – 166с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н.Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Латышев Л.К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения / Л.К.Латышев. – М.: международные отношения, 1981. – 248 с.
6. Попович А. Проблемы художественного перевода: Учеб. пособие. Пер. со слов. / А.Попович. – М.: Высш. шк., 1980. – 199 с.
7. Прокопович С.С. Адекватный перевод или интерпретация текста? // Тетради переводчика, вып.17. - М.: Междунар. отношения, 1980. – С.37-48.

УДК 821.111-31Лод(043)

Грузевич Н. И., ст. преподаватель кафедры английской филологии МГУ

ВОПРОСЫ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ МОРАЛИ И БОРЬБЫ ИДЕЙ В РОМАНЕ Д. ЛОДЖА «ДУМАЮТ...»

Продолжая исследовать творчество современного британского писателя Дэвида Лоджа – автора известных романов университетского цикла «Академический обмен», «Милое дело», «Мир тесен» а также «Райские новости», «Глухой приговор» и многих других, обратим наше внимание на сравнительно недавно созданный автором роман «Думают...».

Роман написан в 2000 году и представляет собой еще один роман, жанр которого можно определить как «университетский». Как известно, в эпоху, последовавшую за эпохой постмодернизма, получила свое развитие тенденция возврата к форме классического романа, что означает наличие сюжетной основы произведения, развитие сюжетной линии, присутствие монологов и диалогов персонажей, взаимодействие персонажей, складывающееся в систему.

Дэвид Лодж, как теоретик литературы, в своих работах, посвященных современной романной форме, указывает на эти характеристики, а свои романы наделяет такими характеристиками. Таким образом, можно утверждать, что произведения Дэвида Лоджа могут являться материалом для изучения основных характеристик современного классического романа.

Предметом нашего исследования в этот раз стали вопросы общечеловеческой морали и борьбы идей в романе Дэвида Лоджа «Думают...»

Следует отметить, что главными героями исследуемого романа являются два ученых, один из которых работает в мире университетской науки, что и подтверждает принадлежность романа к жанру «академического» или, как его называют британские и американские литературные критики “campusnovel”.

Итак, Ральф Мессинджер – ученый, профессор, исследующий вопросы искусственного интеллекта, директор престижного Центра когнитивных наук и Хелен Рид – выпускница Оксфорда, писатель, университетский преподаватель, приехавшая из Лондона в Глостер (вымышленный город) преподавать литературу, сталкиваются не просто так. Автор наделяет своих героев кардинально противоположными взглядами на многие вещи, что в конечном итоге приводит героев к переосмыслению основных ценностей их жизни.

Начнем с того, что герои – это мужчина и женщина, он живет в семье, она переживает одиночество, после недавней смерти своего любимого мужа Мартина. Он свободен от каких бы то ни было религиозных симпатий, поскольку занимается искусственным интеллектом. Она по убеждению католик, хотя «...перестала верить в католицизм на втором курсе Оксфорда...» [1; 48].

Очевидно, что взаимодействие героев происходит на разных уровнях. Здесь можно утверждать, что автор умышленно выводит своих персонажей на уровень бесед на профессиональные темы, темы семейных отношений. Вопросы взаимодействия полов также

затрагиваются в беседах главных героев и выполняют ведущую роль в монологах героев. Монолог – это чуть ли не самая главная форма организации текста в данном романе. Хелен Рид ведет записи в личном дневнике, выкладывая на бумаге свои мысли о событиях проведенного дня и полученных впечатлениях, о религии и любви, о взаимоотношениях людей, о морали, этике, о профессиональных отношениях, литературе, искусстве, ценностях семейной жизни. Ральф Мессинджер по сути занимается тем же, однако иным путем. Он записывает на диктофон свои мысли, произнесенные вслух, которые станут «...сырьем для исследования, на основе которого можно начать описание структуры...мышления» [1; 8], упоминая при этом технику «потока сознания» Уильяма Джеймса.

Автор умело перемещает повествование от мыслей Ральфа к мыслям Хелен, затем помещает своих героев в такие обстоятельства, которые позволяют увидеть и проанализировать чистоту и глубину намерений героев, их способность быть последовательными, честными с самими собой и с близкими им людьми. За действиями следуют рассуждения героев, которые во многом имеют принципиальные отличия. Например, беседуя о мироздании и о природе мозга, Мессинджер утверждает, что: «...вся вселенная – это система, а мозг – это машина, но машина виртуальная. Система систем» [1; 60]. Такое утверждение не по нраву Хелен, на что она реагирует следующим образом: «Поэтому я и не захотела изучать естественные науки» [1; 60]. «Ваша Мастерская Тела и Духа» напоминает вариант лаборатории Франкенштейна», говорит Хелен [1; 63]. Символичны и здания, в которых работают Ральф и Хелен. Это два, стоящих друг против друга, заведения, одно из которых выполнено в форме цилиндра с куполом и со стенами, выполненными из непрозрачного стекла, в то время как университетский кампус – это «полевой» университет, утопающий в зелени с искусственным озером, открытым пространством между корпусами, которое, по мнению заведующего кафедры английского языка Джаспера Ричмонда, так и останется незастроенным.

Наука и искусство, столкновение взглядов и идей, понимание феномена личности в когнитивистике и литературе – это далеко не полный список тем, затрагиваемых в романе. На наш взгляд данным романом Дэвид Лодж сделал попытку призвать современное поколение задуматься об общечеловеческих ценностях, значение которых нельзя игнорировать. В беседе между Ральфом и Хелен о компьютерном эмоциональном моделировании, героиня говорит: «Надеюсь эти компьютерные программы не выйдут из под контроля и не попытаются управлять миром» [1; 74]. Здесь автор, конечно же, расставляет акценты на призвание литературы заглянуть внутрь человеческого сознания путем анализа, а не путем технического внедрения.

Подводя итоги, можно утверждать, что роман Дэвида Лоджа «Думают...» – это постоянное движение вглубь сознания героев, которые подвергаются влиянию обстоятельств извне, управлять которыми они не в силах. Этот неоспоримый факт в конечном итоге становится очевидным для всех. Победа человека как уникального создания, населяющего Вселенную, человека эмоционального, думающего, чувствующего подтверждают финальные сцены романа. Ральф, потрясенный ложью и изменой его жены Кэрри, забывает о теории, созданной им самим. Его захлестывают эмоции, а разум отказывается думать рационально. «В конце концов, ревность взяла верх над чувством самосохранения» [1; 484] «Ральф изменился – стал менее напористым и более мягким. Он превратился в настоящего «мужчину средних лет» и утратил репутацию соблазнителя женщин на конференциях...выпустил книгу «Живая машина», которая получила широкий резонанс» [1; 489].

Литература

1. Лодж Дэвид. Думают... М.: Эксмо, 2003. – 493с.
2. Руссо Мария. Роман Д. Лоджа «Думают...» [Электронный ресурс] / Мария Руссо. – Режим доступа: <http://www.salon.com/2001/06/22/lodge>
3. John Sutherland D. Lodge “Thinks...” [Электронный ресурс] /The Guardian, Monday 12 March 2001. – Режим доступа: <http://www.guardian.co.uk/profile/johnsutherland>

THE ROLE OF GENRE

*Pistol shots ring out in the barroom night
Enter Patty Valentine from the upper hall.
She sees the bartender in a pool of blood,
Cries out, "My God, they killed them all!"*

These are the dramatic opening lines of Bob Dylan's songs "Hurricane", from his album *Desire* (Columbia, 1975). A cognitive approach to these lines should immediately point out the difference between the effect of these lines as they come across in print as opposed to their effect when they are heard as words sung to music. It will be self-evident that the cognitive representation of the lines in these two different media will presumably be different, for the sung words carry much more interpretation and expression than the printed ones. That difference is a matter of genre.

A cognitive approach to language and style will have to begin with the language user, for it is the language user that is the source of the processes and products of cognition. Moreover, language users never do any cognitive processing of language in *vacuo*, but always in some concrete situation, and they will have more or less detailed cognitive models and expectations about such contexts. I believe that the most important notion for the analysis of these cognitive models and expectations is the one of genre.

Language users possess a whole range of cognitive constructs that are individual representations of culturally recognized, distinct genres and subgenres of discourse. Such cognitive genre representations are exploited by language users when they produce or comprehend discourse in all kinds of discourse situations. Cognitive genre representations facilitate such discourse aspects as co-operation with other language users, the selection and organization of the content of messages, and the selection of the appropriate register. Psycholinguistic and sociolinguistic approaches to such contextual assumptions of language users have been around since the 1970s.

The genre label of "Hurricane" is that of the recorded song. Recorded songs are repeatedly offered to a relatively large and public segment of a discourse community. Therefore, many songs may be taken to be relatively well known. What is more important for many purposes, this also means that the words of their lyrics may be taken as relatively familiar. They have forced themselves upon the attention of many people, more than the words of many other classes of discourse. Moreover, given the overall function of popular music to entertain people, listeners may also have gone as far as to evaluate the quality of a song and its language. This means that we may assume that there is a relatively high degree of language awareness in the production and consumption of popular music.

One important genre property of a recorded song is that it contains speech, or other words sung to a melody, and music. Speech or singing is a different mode than writing, and comes to us by means of a different medium (the record) through a different channel (the acoustic one). Speech provides an additional layer of intonation and expression to the words on the page, and the phrasing by a singer may exploit these levels of information to convey a particular impression to the listener. Anybody who has heard Bob Dylan perform will know how he adds emphasis and twist to many words and phrases, and these details will also affect our interpretation of the lyric. Moreover, the specifically musical aspects of singing, melody and rhythm, are yet another level of information. They are part of a code that is distinct from the code of sheer language, and this may further reinforce or relativise our view of the words. Mode, medium, channel and code are four closely related genre dimensions of any text. Indeed, it is one open theoretical question whether they are variables of one dimension, or relatively independent dimensions themselves.

Another important genre property of "Hurricane" as a song is the fact that it is the product of a famous songwriter. Those who have grown up with Bob Dylan may either like him or hate him. Younger generation may actually have never heard any of his works, although that is hard to

imagine. But whatever the situation, the producer of this song is a relatively well-known public figure, and this influences one's expectations about the song. This is especially so if we add the more detailed information that "Hurricane" is a protest song, which is one of the subgenres that Dylan has become famous for. This song may also be seen as organized according to conventions, with the abstract occurring in the second half of the first verse, the code in the second half of the last verse, and the story itself being divided into three main parts. Depending on your view of the story, the orientation may be provided by the first four verse, the complication extends from verse five through to the first half of nine, and the resolution begins in verse ten. The second half of verse nine may be seen as the evaluation, typically suspending the narrative for a moment before it comes to its resolution.

The fact that the song is a narrative is itself a value of a different genre dimension, the one of discourse type. Narrative produces different expectations and inferences from other types of discourse, such as argumentation. "Hurricane" is a narrative, but some of its more interactive parts, such as lines five through nine from the first verse, are argumentative. A cognitive theory of discourse processing which has acknowledged the difference between the inferences relating to narrative versus other types of discourse has been put forward by Graesser and Kreuz.

Each of these aspects of mode, medium, channel, code, function, form, and type of discourse can only be accounted for in an integral fashion by postulating a multidimensional cognitive schema for songs and their subclasses. Language users are able to process language fast and efficiently because they may be presumed to set their cognitive apparatus according to a number of parameters that correspond with the genre dimensions.

References

1. Bartlett, F.C. 1932. *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge University Press.
2. Black, E. 1993. "Metaphors, simile and cognition in Golding's *The Inheritors*." *Language and Literature* 2: 37 – 48.
3. Cook, G. 1994. *Discourse and Literature*. Oxford: Oxford University Press.
4. Fish, S. 1981. "What is stylistics and why are they saying such terrible things about it?" In D. Freeman (ed.), *Essays in Modern Stylistics*, 53 – 78. London: Methuen.
5. Fowler, R. 1977. *Linguistics and the Novel*. London: Methuen.
6. Fowler, R. 1986. *Linguistic Criticism*. Oxford: Oxford University Press.
7. Fowles, J. 1998. *The Collector*. London: Vintage.
8. Kövecses, Z. 2000. "The scope of metaphor". In A. Barcelona (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A cognitive perspective*, 79 – 92. Berlin: Mouton de Gruyter.
9. Lakoff, G. and Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
10. Semino, E. and Swindlehurst, K. 1996. *A cognitive stylistic approach to mind style in narrative fiction*. John Benjamins Publishing Company.

УДК 3728811

Підько Л. В., ст. викладач кафедри англійської філології МДУ

ROLE-PLAY: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Among the advantages **maximum student activity** occupies the first place. For role play to be fully successful, each student should be active almost 100% of the time.

Much confusion has been caused by the arbitrary division of language skills into 'active skills' (speaking and writing) and 'passive skills' (listening and reading), as though activity were measured by bodily activity and sound alone.

Coherent speech requires a great deal of mental activity, both in its formulation, in the monitoring of other's reception of it, and in its possible subsequent adaptation in the light of that monitoring. The listener must show understanding or otherwise of the speaker, relate what is being

said to his own opinions and needs in order to be able, when he has judged that his turn to speak has come, to formulate an appropriate, acceptable and understandable message. **Relevance, Interest and Discipline** are another set of advantages. The relevance of a role play which has been chosen to suit the student's interests, experience and needs is obvious. It also gives the student a chance to use the language himself, without the direct control of the teacher. No student who is interested in what he is doing will misbehave. Activity and discipline are also closely linked. An exercise which is not only seen to be relevant, but also requires mental and bodily activity, will foster concentration and interest thus increasing the possibility of effective learning. A feeling that what one is doing is relevant and useful is a powerful factor in increasing the motivation to learn; increased motivation leads to increased student involvement in the learning process.

As no learning group is homogeneous, teachers are always in need of activities that can be graded to suit a **wide range of abilities**. Role play is an excellent exercise for dealing with this problem and can be graded in a number of ways:

Roles can be designed with 'faster' or 'slower' students in mind. The type of 'responsible' role is also good for a student who is very dominant in other class activities, the type who knows all the answers, and talks whenever he gets the chance. Giving such a student a major role will often satisfy his need to make his presence felt, and he will use much of his energy in fulfilling the role as well as possible, becoming, as a result, less obtrusive. The shyer student can also be catered for. The task of the teacher is to improve performance in the foreign language, not alter personality. Roles, then, can be created to fit not only the linguistic ability, but also the personality of the individual student. Role descriptions can be altered to suit varying abilities. In a role play where the roles require more or less the same type and amount, of activity from each student, the students can be given guidance according to ability.

Another possibility is to have students of mixed abilities prepare roles together. Students are often willing to help each other in this way, especially in smaller groups, and should be encouraged to do so. Alternately, students of similar abilities can prepare roles together, and the amount of time given to the groups for role preparation can vary.

If the main aim of the class is oral proficiency, then it is difficult, from a pedagogical point of view, to find any disadvantages in using role play as a teaching and learning technique. But there is no doubt that in certain classes, and in certain teaching situations, there may well be some disadvantages. The problem of **organization**. Few teachers operate in ideal circumstances. The majority work in classrooms which are too small, and with classes which are, numerically, too large. Often the furniture is bolted to the floor, and equipment other than books and a blackboard almost non-existent, Role play may therefore be difficult from a purely practical point of view.

If the time taken for preparation and follow-up work is included, then role play will take up a lot of classroom **time**. Neither it is possible to predict how much time will be needed, especially for the role play itself. Some activities can last for more than an hour. Some teachers, especially those who teach classes which lead up to examinations, and therefore have a set syllabus to keep in mind, will argue that it is not possible to spend that amount of time on one activity. Their classes will fall behind with the syllabus, and thus fail their examinations.

Лірэпаратыя

1. Maley A. Drama techniques in Language Learning: A resource book of communication activities for language teachers / A. Maley, A. Duff. - Cambridge University Press, UK, Twenty second printing. - 2008. - 172 p.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Останнім часом, впровадження технологій дистанційного навчання отримує усе більше і більше поширення. Цьому сприяє швидкий розвиток інформаційних технологій, які є основою технологій дистанційного навчання. Навчання, яке проводиться з широким використанням інформаційних технологій, отримало назву *дистанційне навчання*; освіта, яка формується з використанням технологій дистанційного навчання, отримала назву *дистанційна освіта* [5, 26]. На сьогодні в Україні вже сформована Концепція науково-педагогічного проекту «Дистанційне навчання учнів», в якій розглянуто стан та проблеми впровадження дистанційної форми навчання у навчальних закладах України та детально розглянуто методологічні засади, підходи, умови, принципи, критерії реалізації проекту [2].

Ключовим елементом побудови дистанційного навчання сьогодні є інтерактивні мультимедійні навчальні курси, розміщені на спеціалізованих сайтах або порталах, що забезпечують нормальну підтримку, як учбового процесу, так і контролю за процесом навчання.

Альтернативою спеціалізованим сайтам та порталам є використання технологій навчання, які базуються на основі звичайних поштових розсилок друкованих матеріалів, розсилки дисків з текстовою та мультимедійною інформацією, відеокасет та відеодисків із записом учбового матеріалу. Вищезазначені підходи до доставки учбового контенту студенту можна об'єднати в одну групу технологій, які більшою мірою є орієнтовані на процес самоосвіти. При цьому "дистанційність" присутня, але розсіяність за часом навчання та оцінки результатів навчання, яке проводиться, пред'являє істотні вимоги до організованості самих студентів [3].

Найважливішим аспектом проведення дистанційного навчання є забезпечення методичної підтримки слухачів. Сучасне дистанційне навчання надає ряд інструментів, які можуть бути використані при проведенні навчання: відеоконференції, форуми, чати, блоги.

Вищезазначені інструменти використовуються не лише для організації спілкування викладача зі студентами, але і для спілкування студентів між собою.

Одним з найбільш ефективних засобів, які можуть бути використані при проведенні дистанційного навчання, є "віртуальна класна кімната". За суттю, імітується повноцінна робота в учбовому класі з усіма необхідними атрибутами. Наприклад, з дошкою, на якій можуть писати учні. Також є набір можливостей, які значно розширюють діапазон застосування віртуальних класних кімнат. В першу чергу присутня можливість віддаленої роботи з програмними продуктами, що робить віртуальну класну кімнату незамінною при проведенні навчання користувачів ПК.

Також при проведенні навчання з використанням технологій дистанційного навчання вкрай важливою є можливість надання студентам доступу до різних необхідних для навчання матеріалів, для чого організуються спеціалізовані електронні бібліотеки, які дозволяють студентам отримати доступ до матеріалів в будь-який зручний для них час [1].

Застосування технологій дистанційного навчання сьогодні багато в чому обмежене недосконалістю інфраструктури інформаційних технологій. В першу чергу низькою пропускнуною спроможністю каналів передачі даних. Наприклад, такий ефективний інструмент, як віртуальна класна кімната, практично не застосовується сьогодні в Україні в першу чергу через його високі вимоги до каналів передачі даних.

Дослідники цього питання шукають компроміс між он-лайн та офф-лайн технологіями. З одного боку проведення навчання з використанням, наприклад, електронної пошти, якою відсилається необхідний матеріал є значно дешевшим за використання дистанційних курсів, розміщених у Системі дистанційного навчання. Проте, навчання з використанням таких

технологій не буде достатньо ефективним. У той же час, сфера застосування технологій навчання, яка вимагає активної і постійної участі висококваліфікованого викладача, в умовах обмеженого бюджету теж звужуватиметься [6].

На сьогодні немає єдиної думки про те, які ж методи та засоби дистанційного навчання в таких умовах є найбільш оптимальними. На наш погляд, найбільш доцільною технологією є організація навчання на основі спеціально підготовлених дистанційних курсів, об'єднаних в єдину систему на учбовому порталі, на якому організовано не лише навчання у формі передачі навчального та методичного матеріалу студенту для засвоєння, але й в режимі он-лайн, де проводиться контроль і оцінка отриманих знань, аналіз якості проходження навчального матеріалу. Незважаючи на необхідність високих початкових інвестицій в побудову інфраструктури дистанційного навчання, надалі їх використання забезпечить зниження витрат на проведення навчання [6].

У теперішній час технології дистанційної освіти використовують такі відомі університети як Університет Південної Африки, Відкритий університет Гааги, Національний технологічний університет (США), ІNTEC- коледж Кейптауну (ПАР), Іспанський національний університет дистанційної освіти, Відкрита школа бізнесу Британського відкритого університету, Відкритий університет Ізраїлю.

Відкритий університет Ізраїлю, один з восьми ізраїльських університетів, було засновано у 1975 році. Це вищий навчальний заклад, який поєднує дистанційну освіту дуже високого рівня з гнучкістю навчального процесу, до якого залучено більше 40 тисяч студентів, які бажають отримати ступені бакалавра та магістра у галузі природознавства, математики, гуманітарних та суспільних наук.

Освіта не вимірюється кількістю років навчання. Студент Відкритого університету не є студентом першого, другого або третього курсу. Слово «курс» вживається тільки в значенні «навчальний курс» (поняття аналогічне, але не еквівалентне, курсу лекцій в університеті). Саме кількість таких курсів, вивчених студентом, визначає ступінь наближення на шляху до отримання диплома.

Курси, які пропонуються до вивчення студентам Відкритого університету, принципово відрізняються від лекційних курсів. Головна складова навчального курсу – це книга, або декілька книг, які розроблені та видані спеціально для студентів Відкритого університету. Ці книги є результатом наукової та академічної праці професорів та викладачів університету та містять у собі весь матеріал курсу. Під час розробки курсів робиться все для того, щоб зробити процес самостійного навчання якомога більше «живим», не доводячи його до простого читання готових матеріалів [4].

Отже, технологія побудови навчальних курсів на базі тих можливостей, які надають нині мережі Інтернет/Інтранет, дозволяє створювати високоефективні системи, які відповідають найстрогішим вимогам до навчання. Ефективність навчання забезпечується в першу чергу тими інтерактивними мультимедійними засобами, які використовуються в цих системах, а ефективність контролю над процесом навчання забезпечується високотехнологічними засобами збору, зберігання і аналізу результатів проходження студентом обраних ним курсів. Таким чином, виявляється можливим поєднати усі плюси заочної освіти та самонавчання за допомогою мультимедійних комп'ютерних програм з плюсами очної освіти, особливо в плані організації контролю, який є істотним чинником, що працює на результат процесу навчання.

Література

1. Виртуальный центр компетенций в сфере дистанционного обучения [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.itecp.ru/sitedo/library/libraryonline/element.php?ID=1894>
2. Про впровадження науково-педагогічного проекту "Дистанційне навчання учнів" – Наказ МОН N 1231 від 29.12.2009 [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/pro-ministerstvo/normativno-pravova->

[baza/normativno-pravova-baza-diyalnosti-ministerstva/nakazi/4989-nakaz-mon-n-1231-v%D1%96d-2912009](#)

3. Образование: путь к успеху [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.obrazovanie-ufa.ru/Vuz/Vozmozhnosti_distantionnogo_obucheniya.htm
4. Открытый университет Израиля [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www-g.openu.ac.il/>
5. Хуторской А. Дистанционное обучение и его технологии / А. Хуторской // М. : Компьютерра. – 2002. – №36. – С. 26-30.
6. Хуторской А. В. Дистанционное образование школьников и современные интернет-технологии // Радио «Свобода» – Стенограмма радиопередачи [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://svobodanews.ru/content/article/126717.html>

СЕКЦІЯ
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ: ЇХ ЗАРОДЖЕННЯ,
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ
ГЕРМАНСЬКИХ, РОМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ)

УДК 372.881

Wojewodina N., Doktor der philologischen Wissenschaften, Dozent Staatliche Universität, Mariupol

MERKMALE DES PROJEKTUNTERRICHTS

Im 21. Jahrhundert geht es beim Fremdsprachenlernen um adäquate und erfolgreiche Handlung in einer fremden Kultur. Dabei kann der kommunikative Fremdsprachenunterricht, denn Sprechfertigkeiten sind in den Mittelpunkt gestellt, dem Studierenden helfen, einige Interessen in der fremden Kultur und auf dem Wege interkultureller Interaktion tatsächlich kreativ zu realisieren. Ein gutes Beispiel von Kreativität ist Projektunterricht, den folgendes charakterisiert:

Bei Projektarbeit ist entscheidend, daß ihr Bezugsrahmen die reale Lebenssituation, die persönliche Teilnahme bei der Themenwahl ist.

Für die Auswahl eines Projektthemas sind die Interessen der Studierenden und Lehrer/innen von entscheidender Bedeutung. Der Projektunterricht hat auch die Aufgabe, interessensweckend und interessensvermittelnd zu sein. Die Entscheidung für ein Thema hängt nicht nur vom Inhalt, sondern auch von den vorgesehenen Handlungsformen ab.

Die Lehrer/innen besorgen sich die gemeinsamen notwendigen Informationen und leiten daraus die entsprechende Planung ab.

Gesellschaftliche Praxisrelevanz muß auch berücksichtigt werden. Für eine sinnvolle Projektdurchführung ist eine gemeinsame Festlegung von Lern - und Handlungszielen unabdingbar. Die Art der geplanten Tätigkeiten, die Arbeitsformen, die zur Verfügung stehende Zeit müssen auch geplant und festgelegt werden. Wesentlich für den Projektunterricht ist es, daß seine Ergebnisse öffentlich gemacht werden. Sinnvolle Verbindung von körperlicher und geistiger Arbeit und die Einbeziehung möglichst vieler Sinne stellen eine wichtige Qualität von Projektunterricht dar. Durch die gemeinsame Arbeit an einem Thema, den Wunsch gemeinsam ein bestimmtes Ziel zu erreichen, entsteht die Notwendigkeit, neue Kommunikationsformen zu erproben, um miteinander und voneinander lernen zu können. Fächerübergreifendes Arbeiten soll Möglichkeiten eröffnen, verschiedene Fächer und Wissenschaften befragen zu können, was sie zur Lösung eines Problems bringen. Das heißt nicht, daß nur die Auflösung von Fachunterricht – durch Projektwochen – Projektunterricht möglich macht. Projektunterricht stellt nicht den Anspruch, Lehrgangsunterricht zu ersetzen. Vielmehr muss das auf die Systematik eines Faches, Lernbereiches oder einer Wissenschaft bezogen werden, um eine sinnvolle Integration des Neugelerten zu ermöglichen.

Література

1. Klaus-Börge Beckmann. Projektorientierte E-Lernszenarien // Österreichische Beiträge zu Deutsch als Fremdsprache – 2006 – №10.
2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования // Под. ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2002.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ЗАСІБ ПОСИЛЕННЯ ЕМОТИВНОЇ ВИРАЗНОСТІ

Фразеологічний фонд німецької мови – це невичерпне джерело мовленнєвої експресії, до якого завжди звертаються письменники і публіцисти. Динаміка фразеологічного складу мови зумовлена потужними змінами сучасного як політичного, наукового, так і культурного, побутового життя, що, в свою чергу, спричиняє появу нових виражально-зображальних засобів.

Дослідження динаміки фразеологічної системи виявили дві її провідні тенденції: власне новотворення, що пов'язано з необхідністю номінації нових реалій, та актуалізація вже наявних мовних засобів з їхнім подальшим переосмисленням та семантичною переорієнтацією. В актуалізації наявних фразеологічних одиниць помітну роль відіграє трансформація. Націлюючись на оновлення семантики та структури фразеологічної одиниці (ФО), осучаснення узуального стійкого виразу, автори художньо-публіцистичних текстів вдаються до багатьох прийомів фразеологічної трансформації. Саме вивчення різноманітних змін значення і форми ФО у мовленні демонструє динамічний характер фразеології, її відкритість до різноматних структурно-семантичних модифікацій [5, 54].

Багатогранність і маловивченність проблеми трансформації фразеологізмів уже довгий час спонукає науковців до вивчення подібних процесів.

Слід зауважити, що на сучасному етапі досліджень у мовознавчій науці немає єдиного визначення поняття “трансформації” фразеологізмів, і єдиного однозначного погляду на засоби трансформацій ФО, що й зумовило необхідність подальшої розробки й уточнення системи класифікації типів фразеологічних трансформацій у мовленні, оскільки склад трансформованих ФО постійно поповнюється.

Загальновідомим є те, що у функції відтворюваної мовної одиниці фразеологізм завжди має достатньо визначене значення та структуру. Проте в мовленні постійно спостерігаються спонтанні перетворення значення і форми фразеологічних одиниць, зумовлені їх функціонально-семантичними властивостями як особливих експресивних одиниць мовної номінації. Прийоми, які використовуються для посилення емотивності, модифікації предметно-логічного компонента фразеологічних одиниць, приводять до оказіональних перетворень їх семантичної структури [3, 74].

Мовленнєва трансформація ФО пов'язана зі способами їхнього введення в контекст. Усі контекстуальні перетворення фразеологізмів спираються на їх системні зв'язки між фразеологічними одиницями як елементами фразеологічної системи і їх мовленнєвими реалізаціями. Стилістичні прийоми контекстуального перетворення фразеологічних зворотів різноманітні, але в той самий час вони носять системний характер.

Трансформування ФО як надзвичайно поширений стилістичний прийом і в художніх, і в публіцистичних текстах, з одного боку, сприяє певній перебудові традиційної фразеологічної системи, а з іншого, – є потужним імпульсом до оновлення її виражальних засобів [4, 10].

Поняття фразеологічної трансформації базуємо на таких категоріальних ознаках ФО, як цілісність номінації, а також на функціонально-стилістичному чинникові.

У сучасній науковій літературі для характеристики трансформації ФО використовуються різні терміни: фразеологічні видозміни, перетворення, модифікації, дефразеологізація. Поняття фразеологічної трансформації також по-різному тлумачиться мовознавцями.

Г. Бургер трансформацією ФО вважає “креативні зміни в складі фразеологізму, що не відповідають формі, зафіксованій у словнику, та зумовлені цілями певного контексту” [6, 114].

Різняться думки вчених і стосовно засобів трансформації ФО. Одні науковці не розмежують семантико-стилістичні зміни і структурні перетворення [6, 78], інші пропонують класифікацію тих видів трансформації, які найчастіше використовуються в публіцистиці [5, 35-37].

Проте, незважаючи на відмінність у класифікаціях прийомів фразеологічної трансформації більшість дослідників виділяють два типи трансформацій ФО – *семантичний* і *структурно-семантичний*. До найпоширеніших типів фразеологічної трансформації відносимо:

1) заміну одного або декількох лексичних компонентів ФО, наприклад, *Liebe auf den ersten Schluck* – вихідна форма: *Liebe auf den ersten Blick* [1, 356];

2) розширення фразеологізму за рахунок введення додаткового компонента або компонентів. Наприклад, *Spiel mit dem politischen Feuer* – вихідна форма: *Spiel mit dem Feuer* [2, 145];

3) скорочення або усічення ФО; наприклад, *Wahrungsreform auf der langen Bank* – вихідна форма: *etw. auf die lange Bank* [2, 76];

4) комбіновані зміни або контамінацію фразеологізмів, наприклад, фразеологізм “aus der Haut fahren” [1, 317] отримав варіантну форму “aus Haut und Knochen fahren” завдяки контамінаційному поєднанню з фразеологізмом “nur/ noch/ Haut und Knochen sein” [2, 390].

Наведені вище типи структурно-семантичних перетворень можуть не змінювати загального смислу фразеологізму, але в більшості випадків унаслідок трансформації ФО отримує додаткові відтінки значення. Будь-яка фразеологічна трансформація відбувається з метою створити певний ефект. Деформації семантики і структури ФО націлені на те, щоб “оживити”, посилити їхню виразність.

Головною причиною будь-якої трансформації фразеологізмів є конкретизація їхнього значення, намагання пов'язати семантику, емоціональне і стильове значення з конкретними, неповторними умовами контексту” [6, 112].

Змінюючи структуру ФО, автор намагається подолати абстрактність, зруйнувати стереотип сприйняття ФО, поновити мікрообраз і представити ФО в новому стилістичному світі [3, 25].

Під okazіональними (індивідуально-авторськими) трансформаціями розуміємо творчу зміну (модифікацію) семантики і структури ФО з певною стилістичною метою. Трансформовані фразеологізми актуалізують свої потенційні властивості, продукують додаткові значеннєві відтінки. Головним завданням okazіональних ФО вважаємо підсилення емотивної, контекстуальної виразності. В процесі постійного вживання ФО втрачає значною мірою первинну експресивність; “okazіональне вживання – стилістичний прийом, який дозволяє надати ФО новизни, яскравості і реалізує їхні потенційні виразні якості” [4, 29].

Виділяємо такі типи структурно-семантичних змін: 1) трансформації, які не спричиняють порушення тотожності ФО; 2) трансформації, внаслідок яких виникають okazіональні (індивідуально-авторські) фразеологізми. До останнього типу структурно-семантичних змін ФО відносимо трансформовані ФО, побудовані на базі фразеологізмів німецької мови (okazіональні деривати ФО), які характеризуються ознаками, що свідчать про порушення тотожності між вихідним і похідним фразеологізмом.

Для аналізу фразеологічних трансформацій важливим, на нашу думку, є вивчення не лише похідної ФО, яка виникла в результаті різноманітних способів фразеологічних модифікацій, а й твірного фразеологізму, який став або які стали основою для утворення похідної фразеологічної одиниці.

Саме шляхом порівняння базового фразеологізму і okazіональної ФО виявляються зміни предметно-логічного значення, категоріальної семантики, образної основи, емотивного тону, емотивного забарвлення та інтенсивності тощо.

Значення вихідної і похідної ФО залежить від їхньої структури і наявності семантичних зрушень у компонентному складі, що є одним з головних критеріїв у визначенні дериватів як одиниць фразеологічної системи.

Різноманітні засоби фразеологічної трансформації спрямовані на поновлення семантики й структури ФО і зумовлені певними стилістичними завданнями. Однією з причин появи трансформованих фразеологізмів є індивідуально-авторська обробка ФО в процесі їхнього функціонування в мовленні. Така творча трансформація стимульована розмовною мовою.

Література

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь./ Л. Э. Бинович. – М.: Сов. энциклопедия, 1975. – 1238 с.
2. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови. НУРСД / С. Н. Денисенко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 278 с.
3. Сербенська О. А. Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети / О. А. Сербенська. – Львів. Вісн. ун-ту. Сер. журналістики. – Вип. 10, 1978. – С. 72-77.
4. Тараба І. О. Лексико-семантичні трансформації складу німецьких та українських фразеологізмів у газетно-інформаційних текстах / І. О. Тараба. – Житомир : Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – № 34, 2007. – С. 189-192
5. Федоренко Л. О. Модифікації структурного і семантичного складу фразеологізмів сучасної німецької мови./ Л. О. Федоренко. – Львів : Нова книга, 2007. – 123 с.
6. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 2. überarbeitete Auflage./ H. Burger. – Berlin : Erich Schmidt Verlag., 2003. – 214 S.

УДК 81.373.7: 811.112,2.2.

Гутникова А. В., кандидат филологических наук, доцент кафедры немецкой филологии

СУБСТАНТИВАЦИЯ ГЛАГОЛЬНОЙ ОСНОВЫ КАК СПОСОБ ОБРАЗОВАНИЯ БЕЗАФФИКСНЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

Кроме субстантивации инфинитива, немецкий язык располагает еще одной моделью образования имен без привлечения словообразовательных формантов – субстантивацией глагольной основы: *fließen* ‘отпадать, спадать’ – *der Fluß* ‘река’, *riechen* ‘пахнуть, источать аромат’ – *der Rauch* ‘дым, угар’, *schlagen* ‘бить’ – *der Schlag* ‘удар, толчок’. Большинство германистов называют такое образование отглагольных имен наиболее простым и древнейшим способом, который присущ как общегерманскому языку, так и в разной степени некоторым современным германским языкам, например, немецкому, нидерландскому и английскому. Данный способ образования чаще называют безаффиксным; Е. С. Кубрякова считает подобные производные продуктом “безаффиксной транспозиции” [1]; в работах М. Д. Степановой и В. Фляйшера содержится термин “имплицитное словопроизводство”, что указывает на формальную невыраженность самого процесса деривации [3]. Учитывая последнее, О.Бехагель использует термин “дериваты без производящего элемента”, подчеркивая полное отсутствие словообразовательного аффикса [4].

Д. Кастовски признает в нулевом аффиксе его собственно морфемный статус, роль которого заключается не в простом изменении функции слова или части речи, а в присоединении новых семантических элементов в смысловую структуру основы [6].

Признавая нулевой аффикс как словообразовательную морфему, оформляющую в немецком основу слова, Д. Кастовски не относит сюда образования типа: *geben* ‘давать’ - *das Geben* ‘отдача, передача’, *können* ‘мочь, уметь’ - *das Können* ‘умение’.

Было бы неверным связывать новое категориальное значение глагольной основы только со словообразовательным элементом, не учитывая роли словообразовательной модели и производящей основы, так как в отглагольных именах всегда отражается категория действия, а скорее всего, при образовании безаффиксных дериватов нужно учитывать так называемую переходность морфологических категорий.

Неоднозначно определяется в работах по словообразованию немецкого языка структурный тип этих отглагольных производных. К. Мюлефельд, Г. Пауль считают подобные дериваты продуктом словосложения [7; 8], В. К. Юге к отглагольным дериватам предлагает относить только корневые производные, типа *der Bund*, ‘союз, связка’, *der Trank* ‘глоток’, а остальные образования считать префиксными от соответствующих имен [5].

Однозначной мотивация признается при отсутствии именного коррелята. Как показывают диахронические исследования, частицы *ge-*, *be-*, *er-*, *ga-*, *bî-*, *ûz-*, *ver-* еще в древневерхненемецкий период утратили свою самостоятельность, слившись с глаголом. Частицы *ab-*, *an-*, *nach-*, *aus-*, *vor-* и другие отделяемые префиксы в свн и в рвн языках образуют вместе с глаголом из единой синтаксической группы новую единицу – лексему “частица + глагол”, и подобные образования становятся активной базой именных производных.

Сюда также относятся дериваты, образованные путем аблаута, а также других чередований гласных и согласных в корне глагола, которые, по мнению М. Д. Степановой и В. Фляйшера являются лексико-грамматическими омонимами глагольной парадигмы [3]: *gehen* ‘идти, находится в движении, функционировать’ - *der Gang* ‘движение, ход, коридор, труба, канал, блюдо, вязальная спица’, *anreißen* ‘надирать’ - *der Anriß* ‘отметка на металле, дереве’. В некоторых работах принимается точка зрения, что данные производные образуются от аблаутированной основы глагола, однако

Результаты исследований Т. Якоби, А. Амелунга, Г. Циммера, К. Бадера, содержащиеся в “Сравнительной грамматике германских языков”, доказывают, что аблаут нигде не выступает в чистом виде как словообразовательное средство, а связан с основообразующими суффиксами [2]. Дифференциация разных глагольных основ, различение именных основ по типам склонения, противопоставление глагольных и именных основ достигается в германских языках лишь сочетанием аблаута с деривацией, и это свидетельствует о подчиненной роли аблаута по отношению к другим способам словообразования. Диахронические исследования доказывают, что аблаут встречается в германских безаффиксных именах на *-i* и *-a*, которые чаще всего были абстрактными, но также могли обозначать результат действия и характеризоваться конкретным значением: гот. *deigan* ‘месить’ - *daigs* ‘тесто’. Корневой гласный, который наряду с флексиями, выражает время и залог глагола, становится тем актуализатором, что активно вовлекается в систему словообразования.

В рамках “естественной морфологии”, где в оппозиции “глагол - имя” первый элемент выступает в качестве базисной (немаркированной) категории, а второй как маркированный член оппозиции, производное имя существительное должно иметь более сложное морфологическое оформление. При отсутствии словообразовательного форманта фонетические изменения в корне и становятся маркерами для производного слова.

Поэтому можно сделать вывод о том, что эти имена существительные рассматриваются как безаффиксные производные, часть из которых содержит в своей структуре префикс исходного глагола.

В процессе субстантивации глагольной основы участвуют также определенные фонетические изменения, которые характеризуют всю фонологическую систему немецкого языка на различных этапах его развития.

Литература

1. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова./Е.С. Кубрякова. - М. : Наука, 1981. – 200 с.
2. Сравнительная грамматика германских языков: В 5 т. / Ин-т языкознания АН СССР. - Т.4 : Морфология. – М. : Наука, 1966. - 263 с.
3. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке./М. Д. Степанова, В. Фляйшер. - М. : Высш. шк., 1984. - 264 с.
4. Behaghel O. Die deutsche Sprache. 14. Aufl./O. Behaghel. - Halle (Saale) : Niemeyer, 1968. - 316 S
5. Juge W. K. Deutsche Grammatik./W. K. Juge – Braunschweig : Westermann, 1963. - 270 S.
6. Kastovsky D. Die Wortbildung und Nullmorphem // Wortbildung / Hrg. von L. Lipka und H. Günther./D. Kastovsky. - Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981. – S. 306 – 323.

7. Mühlefeld K. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre./ K.Mühlefeld. – Halle : Niemeyer, 1908. - 215 S.

8. Paul H. Deutsche Grammatik. 5. Aufl./H. Paul. - Halle (Saale) : Niemeyer, 1958 .- Bd. 1.- 345 S. (a); Bd. 4. - 425 S (б).

УДК 81,373,7:811.112.2.2

Даниленко О. С., ассистент кафедры немецкой филологии

СТАБИЛЬНОСТЬ ФОРМЫ ПОСЛОВИЦ НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

К настоящему времени в науке закрепились традиция акцентировать такой жанровый признак пословицы, как замкнутая форма клише. Это положение было сформулировано Г. Л. Пермяковым [4], однако он же в более поздней своей работе отмечал, что наличие искажений традиционных вариантов лишней раз подчеркивает устойчивость пословиц, так как видоизменение возможно только тогда, когда есть понимание текстовой нормы.

В последние годы активно ведется исследование модификаций и трансформаций пословиц, но до сих пор не был достаточно четко сформулирован корректирующий тезис о том, что замкнутость пословичного клише - относительна. Поскольку данная условность не была оговорена, создается ощущение, что изучение традиционных и видоизмененных паремий производилось как исследование текстов разных, хотя и генетически связанных жанров. Мода последнего десятилетия на намеренное искажение традиционных пословиц и формирование новых суждений возводила производную и новообразованную по старой модели паремии на несколько иной уровень: вторичным текстам стали приписываться такие качества, как «паремиологическое сопротивление» [3, 5].

Пословицы – это краткие, нередко ритмизованные изречения, представляющие собой законченные предложения и выражающие определенные умозаключения. Они относятся к речевым жанрам фольклора, так как не исполняются специально, как, например, сказки и песни, а употребляются в разговорной речи между прочим, кстати, к слову [3].

Одним из источников появления пословиц и поговорок является устное народное творчество – песни, сказки, былины, загадки. Часть пословиц и поговорок вошла в народную речь из произведений классической литературы. Пословицы обобщают опыт народа, выведенный из его общественной практики.

Социальное развитие ведёт в современных развитых странах ко всё большей унификации языка в национальных (государственных) масштабах, к постепенному стиранию диалектных различий и возникновению (под влиянием школы, литературы, радио, телевидения и т.п.) единой обиходно-разговорной речи с общим для всей нации (страны) запасом устойчивых фраз, в том числе пословиц.

Немецкие пословицы – это в основном повествовательные, а отчасти и побудительные предложения. Вопросительные и восклицательные конструкции для них не характерны. Господствующая форма глагола в пословицах – «вневременной» презенс индикатив.

По той же причине множество пословиц построено как неопределённо-личные предложения с местоимением *man*. Среди пословиц, имеющих форму сложноподчинённого предложения, господствуют модели *wer ...*, (*der*)...; *wem...*, *dem...*; *wo...*, (*da*)...; *was...*, (*das*)...; (*wenn*)...; *so...*; *wie...*, *so...* .

Наряду с упомянутыми ограничениями в использовании общеязыковых грамматических средств, у ряда немецких пословиц обнаруживаются особые синтаксические структуры, нехарактерные для прочих немецких фраз.

Приведём основные структуры этого типа:

Kein(e)+ N¹ + ohne +N²
 N¹, N²
 (Adv.¹) Part.II¹, (Adv.²) Part.II²
 A¹ N¹, A² N²
 Wie + N¹, so + N²
 Je + Adv.comp.¹, je+ Adv.comp.²

Keine Rose ohne Dornen.
 Ein Mann, ein Wort.
 Früh gesattelt, spät geritten.
 Kalte Hände, warme Liebe.
 Wie der Kopf, so der Hut.
 Je länger, je lieber.

Обобщающее значение присуще также фразовым схемам, слагающимся из двух лексически тождественных членов (существительное, прилагательное, наречие, причастие), соединённых связкой *ist* или *bleibt*.

Например: *Befehl ist Befehl. Dumm bleibt dumm.*

К перечисленным синтаксическим конструкциям необходимо также добавить пословичные модели с постоянным лексическим компонентом:

besser/lieber+N¹+als+ N²

Lieber die alten Kleider flicken als neue borgen.

N¹ + geht vor + N²

Recht geht vor Macht.

Präp. + N + ist (nicht) gut + Inf.I

Nach getaner Arbeit ist nicht gut ruhn.

Erst + N¹ + dann + N²

Erst die Arbeit, dann das Spiel.

Языковая форма пословиц традиционна; она позволяет отличать пословицу от обычных регулярных фраз. Именно это обстоятельство, т.е. речевая традиция, мешает лексическому и грамматическому изменению или варьированию пословиц, так как иных (структурных или смысловых) препятствий для такого варьирования и изменения в принципе не существует.

Казалось бы, можно заменить, например, в пословице: *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.* первое слово на *die Birne*, *die Kirsche*, *die Pflaume*, не разрушая образа и смысла фразы. Однако в действительности эти варианты могут возникать лишь как индивидуальные отклонения от речевого стандарта. Лишь у определённых пословиц имеются традиционные лексические варианты, например: *Eine Katze fällt immer auf die Füße/ Pfoten*; *Liebe ist/macht blind.*

Характерная в целом для пословиц лаконичность проявляется в том, что у многих из них развиваются сокращённые варианты, которые, как правило, становятся более употребительными, а иногда и совершенно вытесняют полную форму, например: *Wenn die Katze fort ist, tanzen die Mäuse (auf dem Tisch).*

Все сказанное позволяет сделать следующий вывод: как далеко ни заходило бы изменение пословицы, его результат обязательно должен вызвать в памяти слушателя (читателя) традиционную форму (и тем самым – смысл) данной устойчивой фразы, т.е. сохранять неизменным некоторый минимум специфических комбинаций слов или конструкций, отличающих эту устойчивую фразу от всех других фраз.

Литература

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович. – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – 1238 с.
2. Жигарина Е. Е. Современное бытование пословиц: вариативность и полифункциональность текстов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.01.09 «Фольклористика» / Е. Е. Жигарина. – М., 2006 – 24 с.
3. Мокиенко В. М. В глубь поговорки / В. М. Мокиенко. – М. : Просвещение, 1975. – 174 с.
4. Пермяков Г. Л. 300 общеупотребительных пословиц и поговорок (для говорящих на немецком языке) / Г. Л. Пермяков – М. : Рус. яз., 1985. – 193 с.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АРТИКУЛЯЦИОННЫХ БАЗИСОВ НЕМЕЦКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Особенность фонетики как лингвистической науки и как учебной дисциплины состоит в том, что объект её исследования: артикуляционный аппарат, артикуляционная и акустическая характеристика звука, интонация - имеют далеко нелингвистическое происхождение [7, 554].

Фонетика исследует не только языковую функцию, но и материальную сторону своего объекта и тесно связана с такими нелингвистическими дисциплинами, как анатомия и физиология речеобразования и восприятие речи, с одной стороны, и акустика речи – с другой [1, 219].

Специфичность фонетики в том, что её объекты имеют физиологическую природу. Они реализуются в устной речи, благодаря работе речевого аппарата. При исследовании свойств звуковой материи используются единицы измерения из физики и акустики. Из этого следует, что единицы фонетики имеют субъективную оценку как со стороны говорящего, так и реципиента [7, 29].

На фонемном уровне немецкий язык отличает **твёрдый приступ** у гласных звуков в начале слова и на границе морфем: *in, an, und, oft, auf, überall aufatmen, zuordnen, Innsbruck Ulm, Unordnung, Zusammenarbeit*, который возникает в результате взрывного характера смычки голосовых связок, что в свою очередь требует повышенной артикуляционной энергии, которая отсутствует у гласных в английском языке. Особенно чётко выражен этот признак у кратких звуков. Краткие гласные в немецком языке имеют **сильный отступ**: *Tasse, Fett, ab*. Английские же гласные в начальном положении в слове характеризуются свободным началом, артикулируются слабо, без твёрдого приступа: *in, apple, autumn, early* [9, 86].

Глухие смычно - взрывные согласные *t, p, k* произносятся в начале и в конце слова с **придыханием**: *Tag, Hund, Kurt, Pelz, trinken*; (англ.) *toy, bat, Peter, lamp, case*. Это означает в целом, что как в немецком так и в английском языке, эти звуки произносятся с большой энергетикой, большим мышечным напряжением органов речи, энергичным выдохом. Однако в английском языке данные согласные могут терять придыхание (аспирацию) в положении после согласного /s/. Например: *spot*. заальвеолярный шипящий /ʃ/ и аффрикат /tʃ/ кроме «фокуса образования» на верхних альвеолах требуют также активной деятельности губ.

На морфемном уровне для немецкого языка характерны сложные слова, которые имеют основное ударение, как правило, в первом компоненте сложного слова (Hauptbetonung) и второстепенное (Nebenbetonung) во втором и последующих компонентах: *spazierengehen, bekanntmachen, kennenlernen, wunderschön, Freizeitgestaltung, Schifffahrtsgesellschaft, Lebensmittelfachmarkt*.

Ударение в подавляющем большинстве английских двусложных слов падает, как правило, на начальный слог, если только он не представляет собой префикс. Например, *tonight, police, continue*. В подавляющем большинстве трехсложных и многосложных слов ударным слогом является третий слог, отсчитываемый от конца слова, если слово двусложное, то ударен второй от конца слог. Например, *diplomacy, remarkable, demonstrate; combine, subject* [5, 38].

Степень ударения в немецком и английском ударном слоге высокая благодаря активной мышечной деятельности речевого аппарата. Немецкое ударение носит морфемный характер: ударный слог в корне, ударная приставка, ударный суффикс. Например, *bekommen, versuchen, aufstehen, Vortrag, Lektion*. В английском языке ударение свободное, то есть в

разных словах может падать на разные по порядку слоги: **abstract, political, competition, responsibility.**

С акустической точки зрения гласные звуки в немецком языке продуцируются с помощью надгортанных полостей, которые выступают в роли дополнительных резонаторов [3, 39-43]. Гласные звуки представляют собой **тоны**, источником которых является работа голосовых связок. Обертоны различают в итоге тот или иной гласный [9, 111-112].

Все гласные в немецком языке обладают назальностью - в силу неполного закрытия нёбной заслонки при артикуляции того или иного гласного звука происходит частичное вытекание воздуха, прошедшего сквозь голосовые связки, через носовую полость, придавая тем самым **частичную назальность** гласным звукам. В английском языке назализации подвержены в основном альвеолярные согласные.

Кроме рассмотренных характеристик гласных, необходимо назвать ещё один существенный признак – это долгота звука. Как в немецком, так и в английском языке, долгота гласных является **дистинктивным** признаком: (нем.) *den – denn, wen – wenn, Staat – Stadt, stehlen – stellen*; (англ.) *bit – beat, bud – bard, pot – port*. Указанные примеры образуют **фонологическую оппозицию** по признакам «долгий – краткий», «открытый – закрытый». Из этого также следует, что немецкие долгие гласные – закрытые, а краткие – открытые. Гласные /a:/ и /ɛ:/ являются исключениями. Долгота гласных зависит от ряда факторов в потоке речи, но они не имеют **фонематического значения**, а несут в себе просто физический показатель долготы звука [7, 29].

Рассмотрение интенсивности вместе с длительностью конкретного гласного позволяет использовать еще одну характеристику – **общую произносительную энергию**, которая приходится на время произнесения звука [2, 4-9]. Краткие гласные, имеющие большую пиковую величину произносительной энергии, являются более напряженными, чем долгие: (нем.) *Angst - Aa:l, oft – O:fen, Ulm – Uh:r, in – ih:nen*; (англ.) *in – evening, ugly – Arnold, often – oral*.

Следовательно, экспериментальные исследования позволяют различать два понятия по отношению к напряженности гласного звука: суммарную энергию и пиковую ее величину [4, 29]. Немецкие и английские монофонги обладают **стабильной артикуляцией** благодаря активной деятельности мышц органов речи. Немецкие гласные не теряют стабильность артикуляции даже в безударном положении, они теряют частично долготу и произносятся полудолго /Ph^one:tik/, /te^ole^ofo^onie:ren/.

Следующая артикуляционная характеристика – **напряженность**, является очень существенной для звуков, позволяющая различать «напряженные» и «ненапряженные» гласные. Это зависит от степени напряженности артикуляционного аппарата и акустически определяется **формантными** характеристиками гласной. Очевидно, что **артикуляторная напряженность** является существенным признаком звуков в их зарождении и развитии. Это нашло отражение в энергетической теории речи В. Г. Таранца, которая основывается на физиологической основе зарождения звуков и в целом речи в языках [7].

Напряженность гласных необходимо отличать от их интенсивности, которая является акустическим признаком и не влияет на качественную характеристику звука. Это может быть общий уровень произнесения, а также соседство с согласными, позиционное отношение к месту реализации словесного ударения [7, 9].

Акустическая интенсивность в процессе речепроизводства является вторичной по отношению к артикулированию звуков, поэтому, рассматривается прежде всего напряженность, имеющая фонематическое значение в языках [4; 5].

Количественные показатели длительности гласного зависят от его положения по отношению к месту ударения в слове. Независимо от фонематичности длительности в языке, гласный в ударном слоге всегда имеет большие показатели, чем в неударном слоге [6, 29]. Длительность гласного зависит также от структуры слога, в котором он реализуется. В открытом слоге он длительнее, чем в закрытом, и длительность уменьшается перед одним согласным и еще в большей степени перед двумя [4, 25], но при этом повышается **пиковое**

напряжение: (нем.) *Hand – Mann, singen – schwimmen, dürfen – dünn*; (англ.) *board – sword, baker – poker, poacher – part*.

Таким образом, проведённый анализ артикуляционного базиса немецкого языка в сопоставлении с артикуляционным базисом английского языка на предмет энергетической составляющей, показал, что артикуляционный базис немецкого языка обладает большей энергетикой по ряду показателей, а именно: артикуляционная напряжённость, артикуляционная стабильность, артикуляторная активность губ, большая мускульная подвижность языка, твёрдый приступ и сильный отступ гласных.

Литература

1. Зиндер Л. Р. Общая фонетика / Л. Р. Зиндер. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1979. – 312 с.
2. Колыхалова О. А. Учись говорить по-английски / О. А. Колыхалова. – М., 2000. – 122 с.
3. Кузьменко Т. М. Редукція наголошених голосних у сучасному німецькому мовленні (експериментально - фонетичне дослідження): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т. М. Кузьменко. – К., 2006. – 20 с.
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
5. Соколова М. А. Практическая фонетика английского языка / М. А. Соколова. – М., 1997. – 138 с..
6. Стеріополо О. І. Теоретичні засади фонетики німецької мови : підручник для студентів та викладачів вищ. навч. закладів / О. І. Стеріополо. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.
7. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи / В. Г. Таранец. – К. : Одесса : Вищ. шк., 1981. – 146 с.
8. Фант Г. Акустическая теория речеобразования / Г. Фант. – М., 1964
9. Baker A. Ship or Sheep / Ann Baker. – Cambridge, 1992.
10. Benjamin W. Sprechtempoabhängige Aussprachevariationen : Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades (Dr. Phil.) im Fach Germanistische Linguistik : 28.05.2008 / Weiss Benjamin. – Berlin, 2008. – 180 S.

УДК 372.881.111.22

Кажан Ю. М., старший викладач кафедри німецької філології

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА БАЗІ АНГЛІЙСЬКОЇ НА ПОЧАТКОВОМУ СТУПЕНІ

У вітчизняній методиці та психології проблема автономії тих, хто навчається, розглядалася вже давно в руслі особистісно-діяльнісного підходу, індивідуалізації навчання (А. А. Бударный, І. О. Зимня, М. К. Кабардов, С. Ю. Ніколаєва, К. К. Платонов, В. А. Якунин). У сучасній методичній літературі останнього десятиріччя мова йдеться про необхідність посилення автономії школярів та студентів (Р. Bimmel, U. Rampillon, Н. Ф. Бориско, Н. Г. Валєєва, О. М. Соловова, Т. Ю. Тамбовкіна). О. О. Леонтьєв зазначає, що, навчаючи ІМ, необхідно „...сформувати активну особистісну позицію, виховати у учнів творчий початок та вміння приймати самостійні рішення, що стосуються життя, діяльності і т.д. ” [2, 226]. На нашу думку це дуже важливо, бо студенти перших курсів, на яких зорієнтоване наше дослідження, звикли до жорсткого керування процесами навчання і до авторитарного стилю педагогічного спілкування.

Питання формування навчальної автономії набувають особливої актуальності при навчанні НМ як другої ІМ, тому що в навчальному плані на навчання другої ІМ відводиться набагато менше часу. Отже, при викладанні НМ особливої актуальності набуває реалізація одного з основних принципів навчання другої ІМ – принципу ефективно організації

навчального процесу, який реалізується через принцип економії часу та принцип активізації студентів [5, 44-45].

Студенти перших курсів, які починають вивчати НМ як другу ІМ, мають вже певний досвід вивчення АМ в школі, вони володіють, якщо навіть несвідомо, певними стратегіями вивчення мови. Вони знають, як їм краще вчити слова, як треба перекладати текст, як користуватися словником і т.д. Обравши спеціальність „Мова та література (англійська)”, вони мають певну мету – оволодіти іноземними мовами і тому повинні самі нести відповідальність за результати свого навчання.

Молоді люди, як відомо, прагнуть незалежності та індивідуальності в багатьох сферах життя і в навчанні зокрема. Тому вони повинні мати можливість самостійно вирішувати питання щодо свого навчання. Внаслідок цього змінюється також роль викладача. Завдання викладача полягає не тільки в тому, щоб передати певні знання, бо, як зазначає О. М. Соловова, знання не передаються, а отримуються в процесі особистісно-значущої діяльності. Самі знання, поза певними навичками та вміннями їх використання, не вирішують проблему мовної освіти людини та її підготовки до реальної діяльності поза стінами навчального закладу [3, 9]. В сучасній системі навчання викладач більш не є тільки людиною, яка навчає та дає певні знання, а студент не є пасивним отримувачем цих знань. Студент має бути суб'єктом навчання, який сам повинен планувати та організовувати своє навчання. Однак, на початковому ступені навчання студенти, які ще зовсім недавно навчалися в школі, не звикли приймати самостійно рішення щодо свого навчання, вирішувати, що і як їм вчити. Про це свідчать результати опитування, яке було проведене нами з метою з'ясування ставлення студентів до навчальної автономії та володіння ними певними прийомами та стратегіями, необхідними для формування РЛК в сьоми ВНЗ України: в Маріупольському державному університеті, в Київському національному лінгвістичному університеті, Полтавському національному педагогічному університеті ім. В. Г. Короленка, Донецькому національному університеті, Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, Криворізькому державному педагогічному університеті, Львівському національному університеті ім. І. Франка. Загалом в опитуванні взяли участь 192 студенти, які є початківцями у вивченні НМ як другої ІМ після АМ.

Аналізуючи відповіді студентів на запитання анкети, ми дійшли висновку про те, що більшість студентів готова до автономії в навчанні: 70,4% вважають ефективним такий тип відносин, коли викладач і студент знаходяться у постійному діалозі, разом вирішують, які матеріали, методи, засоби навчання є найкращими, в той час, як лише 27,2% респондентів вважають, що викладач сам має обирати зміст навчання, навчальні матеріали, методи та засоби навчання, організувати навчальний процес. Крім того, 71,1% респондентів вважають, що знання англійської мови може допомогти їм при вивченні німецької мови, особливо при оволодінні ЛК (54%). Але з іншого боку, менше половини студентів володіє способами та прийомами самостійної роботи з ІМ (47,3%), і знає, до якого типу належить (48,5%). Тільки половина студентів розуміє мету виконання тієї чи іншої вправи (50,2%), інші роблять вправу, тому що цього вимагає викладач, або не задумуються над метою виконання вправи. Більшість не володіє прийомами запам'ятовування нових слів, 73% вчать слова по словнику, закриваючи по черзі то слово, то його переклад, 27% застосовують інші прийоми, серед яких студенти називають такі: «на ходу», за текстами пісень, повторюють вголос, використовують асоціації, декілька разів прописують. Відповіді студентів вказують також на той факт, що більшість з них мають неправильні навички роботи з текстами для читання та аудіювання. Працюючи з текстом для читання, 58,5% починають відразу читати, шукаючи кожне незнайоме слово у словнику, перекладаючи речення слово за словом, 28,9% читають, намагаючись зрозуміти загальний зміст, ігноруючи незнайомі слова, 9,7% спочатку читають завдання до тексту, визначають тип тексту, потім шукають в тексті необхідну інформацію, сформульовану в завданні, 2,9% дивляться на ілюстрації до тексту, на його заголовки та вигляд, і намагаються здогадатися, про що може йтися в тексті.

Отже, на їх власну думку студенти готові до навчальної автономії, але, як свідчать їх відповіді на запитання анкети, вони мають проблеми з організацією власного процесу навчання, не володіють прийомами самостійної роботи над ІМ, мають неправильні навички роботи з текстами для читання та аудіювання. Завдання викладача полягає в тому, щоб навчити студента правильно та ефективно вчитися. Навчаючи студентів вчитися, ми сприяємо формуванню їхньої освітньої автономії, яка визначається Т. Ю. Тамбовкіною як внутрішня особиста незалежність студента, яка ґрунтується на його здатності самостійно керувати процесом освіти і передбачає формування у студента самостійності в набутті знань й оволодінні навичками й уміннями [4, 85]. Можна сказати, що вся пізнавальна діяльність студента має бути певною мірою автономною і лише спрямовуватися викладачем, який при необхідності пояснює, коригує, контролює тощо.

На нашу думку, на початковому ступені більшість студентів не здатна навчатися повністю автономно, бо система шкільної освіти в Україні сьогодні не орієнтована на автономне навчання. Лише невелика кількість студентів навчається дійсно активно, виявляючи ініціативу у плануванні, побудові та виконанні їх власної навчальної діяльності. Більшість навчається пасивно, слідує інструкціям та виконуючи види роботи, приписані їм викладачами та підручниками. Проте, як тільки викладання припиняється, подальше навчання має бути автономним. Тому роль викладача полягає в тому, щоб створити умови для прояву здібностей кожного в залежності від індивідуальних характеристик його когнітивної, афективної та лінгвістичної природи, від індивідуального стилю навчання, допомогти кожному студенту досягти того чи іншого ступеню автономії (індивідуально для кожного). Ми повністю згодні з ЗЄР в тому, що автономне навчання можна забезпечити, якщо „навчання вчитися” буде розглядатися як інтегральний складник вивчення мови, а процес навчання будуватиметься таким чином, щоб учні глибоко усвідомлювали способи учіння, напрями, відкриті для них, та напрями, найприйнятніші для них з урахуванням власних потреб, мотивацій, характеристик та здібностей [1, 141].

Питання формування освітньої автономії особливо актуальні сьогодні, зважаючи на те, що принцип особистісної відповідальності студента за результати свого навчання став одним з провідних принципів сучасної методики викладання іноземних мов. Отже, ключове завдання викладача полягає в тому, щоб навчити студента вчитися, сформувати його навчально-стратегічну компетенцію.

Література

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Леонтьев А. А. Основы психолінгвистики / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
3. Соловова Е.Н. Подготовка учителя иностранного языка с учётом современных тенденций обновления содержания образования / Е.Н. Соловова // Иностр. яз. в шк. – 2001. – №4. – С. 8-11.
4. Тамбовкина Т. Ю. К проблеме автономии обучающихся иностранному языку в педвузе / Т. Ю. Тамбовкина // Иностр. яз. в шк. – 1998. – №4. – С. 84-88.
5. Deutsch als zweite Fremdsprache / [G. Neuner, B. Hufeisen, A. Kursisa u.a.]. – München : Langenscheidt, 2009. – 176 S.

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА С АНИМАЛИЗМАМИ

При рассмотрении пословиц и поговорок в качестве ФЕ, прежде необходимо отметить, что в исследованиях немецких ученых не прослеживается четкого деления ФЕ на пословицы и поговорки, а сам термин «пословица» в качестве обозначения как пословицы, так и поговорки, соотносится лишь с термином «фразеологизм». У пословицы и фразеологизма немецкие исследователи выделяют ряд общих признаков:

- для пословиц характерен постоянный неизменный лексический состав, в большинстве случаев они имеют «метафорическое обобщенное значение» [5, 427], которое не соответствует сообщаемым непосредственно в предложении обстоятельствам: *Wer sich zur Kuh macht, der wird gemolken*. «С волками жить – по- волчьи выть»;

- пословицы представляют собой постоянные конструкции предложений с тенденцией к поучениям (Seiler, 1922:2), которые основываются на практическом жизненном опыте [3, 11].

В трудах немецких ученых отмечаются также значительные различия между пословицей и фразеологизмом. Так, Хойзерманн пишет:

«пословицы представляют собой собственно микротексты. При использовании их в речевом общении они не «воспроизводятся», как лексические единства, а «цитируются», как и другие микротексты, части текстов, стихотворения и т.д.». Различие, например, тем яснее, что пословицы, в отличие от фразеологизмов, не предоставляют «никакой формальной возможности связи с контекстом» [5, 113].

Г. Пойкес также отмечает в качестве «первого синтаксического признака» пословиц «отсутствие морфем, которые указывали бы на контекст или речевую ситуацию» [3, 57]. Это означает также, что синтаксическая структура пословиц характеризуется предпочтением использования существительных, глаголов и прилагательных. Кроме того, рифма и ритм в пословице также играют значительную роль: *Besser Sperling in der Hand als die Taube auf dem Dach*.

Между пословицами и фразеологизмами существуют различного вида связи. Так, например, из пословицы может возникнуть фразеологизм: *jmdm. eine Grube graben* «пытаться кому-либо тайно навредить» из пословицы *Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein* – «Не рой яму другому, сам в нее попадешь».

Следующее различие между пословицей и фразеологизмом состоит в том, что пословица исторически зафиксирована в ее устоявшейся форме. Фразеологизмы же, напротив, в этом отношении не ограничены историческими рамками. Они представляют собой общее языковое явление, и постоянно возникают новые фразеологизмы, в то время, как старые выходят из употребления, что свойственно лексическим единствам.

Однако это не означает, что существующие и передающиеся во времени пословицы в сегодняшней языковой коммуникации не имеют значения, хотя и не все одинаково активно используются в речи. Так, например, довольно часто употребительным пословицам (*Was du Heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen*) противопоставляются такие, которые едва используются сегодня (*Jedem Schwein kommt sein Martinsabend. Hungrige Flöhe stechen sehr*).

С точки зрения Г. Л. Пермякова, русское обозначение «пословицы и поговорки» используется в большинстве случаев также как цельный термин и, как правило, не разлагается далее на оба компонента. Это не случайно, т.к. между «пословицами» и «поговорками» действительно много общего, и не только в русском, но и в других языках. Прежде всего, пословицы и поговорки равным образом представляют собой клише, т.е.

установленные, «застывшие» сочетания слов, которые не образуются в речи каждый раз заново, а воспроизводятся в их утвержденной форме [2, 12]. Оба вида являются признаком и моделью типичных ситуаций или отношений между объектами. Они в равной степени располагают определенными языковыми особенностями. Однако Г. Л. Пермяков отмечает также значительные различия между пословицами, с одной, и поговорками, с другой стороны, т.к. внутри обоих типов клише, в свою очередь, можно установить огромное многообразие форм.

Грамматическая комплексность клише поговорочного типа [2] варьируется в зависимости от их степени и характера; некоторые из этих образований выступают как простые, другие, напротив, в качестве комплексных предложений: *den Bock zum Gartner machen* – *пустить козла в огород*; *Lehre den Wolf das Paternoster, er sagt doch "Lamm"*.—*Как волка ни корми, он все в лес смотрит*.

Среди комплексных предложений Г. Л. Пермяков различает, в свою очередь, сложносочиненные, сложноподчиненные предложения и бессоюзные связи: *Auch dem geschicktesten Weber reißt einmal der Faden* (букв.: *И у искусного ткача рвется нить*). – *Конь о четырех ногах, да и тот спотыкается*; *Die Katze weiß, wo sie genascht hat* (букв.: *Кошка знает, где она полакомилась*). – *Знает кошка, чье мясо съела*; *Auf den Sack schlägt man, den Esel meint man* (букв.: *Бьют по мешку, но имеют ввиду осла*). – *На языке одно, на уме другое*.

Клише поговорочного типа Г. Л. Пермяков различает также по степени их обобщенности. В одних выражаются регулярные отношения, как, например, в следующей пословице: *Jedem Vogel gefält sein Nest* (букв.: *Каждой птице нравится свое гнездо*). – *Каждый кулик свое болото хвалит*. Другие, напротив, сообщают только о одновременном событии в конкретной ситуации: *Wer keine Kuh hat, muß die Katze melken* (букв.: *Неимеющий коровы вынужден доить кошку*). – *На безрыбье и рак рыба*.

Среди названных клише встречаются повествовательные предложения: *Ein alter Rabe krächzt nicht ohne Grund*. – *Старый ворон не каркнет даром*; повелительные предложения: *Lehre nicht die Fische schwimmen und die Tauben fliegen* (букв.: *Не учи рыб плавать, а голубей летать*). – *Не учи ученого!*; вопросительные предложения: *Ist das Futteral mehr wert als die Geige darin?* (букв.: *Дороже ли футляр скрипки, что в нем?*) – *Стоит ли овчинка выделки?*

Выделяя множество признаков, на основе которых отличаются формы изречений, Г. Л. Пермяков, для классификации вошедших в пословицу или поговорку клише, считает наиболее важными следующие признаки: замкнутость/незамкнутость изречений; различие изречений в соответствии с их образной/необразной мотивацией; наличие/отсутствие мотивации целостного значения изречения.

Литература

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь. / Л. Э. Бинович. – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – 1238 с.
2. Пермяков Г. Л. 300 общеупотребительных русских пословиц и поговорок (для говорящих на немецком языке). / Г. Л. Пермяков. – М. : Рус. яз., 1985.
3. Peukes. G. Untersuchungen zum Sprichwort im Deutschen. Semantik, Syntax, Typen. / G. Peukes. - Berlin, 1977.
4. Солодухо Е. М. Теория фразеологического сближения / Е. М. Солодухо. - Казань, 1989 – 176 с.
5. Telija, V.N. Die Phraseologie. In: Allgemeine Sprachwissenschaft. Autorenkollektiv unter der Leitung von B.A. Serebrennikov. Bd. 2. / V.N. Telija. - Berlin, 1975.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТАЛИ В НОВЕЛЛЕ Т. ШТОРМА «ИММЕНЗЕЕ»

Среди представителей немецкой литературы второй половины XIX века Теодор Шторм по праву считается талантливейшим поэтом-лириком и новеллистом.

Сам Шторм так сказал о своём прозаическом творчестве: «Моя новеллистика выросла из моей лирики» и «Я по сути своей лирик. В прозе я отдыхал от волнений дня, в ней я искал тихое земное летнее одиночество» [2, 245].

О новеллах Шторма С. В. Тураев говорит: «О поэтическом таланте Шторма всегда вспоминают, когда говорят о его прозе. Многие его новеллы можно назвать лирическими новеллами, и в целом проза Шторма обладает многими чертами лирической прозы. Это прежде всего относится к его ранним новеллам, сюжет которых чаще всего строится как воспоминание героя о давно пережитом. Такова одна из популярных новелл «Иммензее» (1849), герой её мысленно восстанавливает историю своей любви, которую он не сумел в свое время отстоять. Именно новелла «Иммензее» и близкие ей по характеру другие образцы прозы Шторма с их лиризмом, романтическим противопоставлением мечты и действительности давали историкам литературы повод для обоснования понятия «поэтический реализм» в применении к Шторму» [1, 374].

Новеллу «Иммензее» отличает не только глубокий лиризм, но и тонкий психологический рисунок. Анализу деталей, составляющих этот рисунок, мы и хотим уделить внимание.

Новелла «Иммензее» написана в жанре новеллы настроения. Это рассказ об утерянной любви. Герои новеллы – и Рейнгард, и Элизабет – не смогли отстоять свое чувство: Рейнгард не сумел проявить должной решительности, а Элизабет уступает настояниям матери и выходит замуж за нелюбимого, но состоятельного человека.

Новелла не представляет собой единого последовательного повествования, а состоит из десяти отдельных фрагментов. В каждом фрагменте – воспоминание о юности, что задает элегический тон рассказа и определяет в нем грустное, меланхолическое настроение.

Первый и десятый фрагмент называются одинаково «Старик» и выступают в роли обрамления всего повествования. Первые строки задают тон всей новелле: «Von einem Spätherbstnachmittage ging ein alter wohlgekleideter Mann langsam die Straße hinab. Er schien von einem Spaziergange nach Hause zurückzukehren; denn seine Schnallenschuhe_ die einer vorübergegangenen Mode angehörten, waren bestäubt. Den langen Rohrstock mit goldenem Knopf trug er unter dem Arm; mit seinen dunkeln Augen, in welche sich die ganze verlorene Jugend gerettet zu haben schien und welche eigentümlich von den schneeweißen Haaren abstachen, sah er ruhig umher oder in die Stadt hinab, welche im Abendsonnendufte von ihm lag» [3, 113].

Восемь фрагментов представляют собой отдельные воспоминания: эпизоды детства, ранней юности, студенческой поры – воспоминания о детской дружбе, переросшей в любовь, а в седьмом, восьмом и девятом фрагментах представлены эпизоды встречи Рейнгарда и Элизабет, встречи, которая состоялась спустя несколько лет после её замужества.

Шторм в новелле, уделяя внимание не мотивированному развитию действия, а созданию лирического настроения, использует ряд деталей. При этом в первых фрагментах эти детали создают настроение радости, показывают рождение любви, дают ощущение осуществления надежд в будущем, в совместном будущем Рейнгарда и Элизабет. В последних фрагментах те же детали вызывают сильные эмоции боли и сожаления.

Так во фрагменте «В лесу» речь идет о сборе земляники, в котором принимали участие Рейнгард и Элизабет. И хотя они вернулись без ягод к остальным участникам пикника, «Reinhard hatte aber doch etwas gefunden; waren es keine Erdbeeren, so war es doch auch im Walde gewachsen... Это было стихотворение о прекрасном ребенке, о лесной королеве, т.е. об

Элизабет...So war sie nicht allein sein Schützling; sie war ihm auch der Ausdruck für alles Liebliche und Wunderbare seines aufgehenden Lebens» [3, 121-122].

В девятом фрагменте, который называется «Элизабет», Рейнгард и Элизабет совершают прогулку по лесу в послеполуденное время на другом берегу озера, на котором находится имение мужа Элизабет. Во время этой прогулки и возникает для Рейнгарда ситуация *déjà vu*, и он предлагает Элизабет собирать землянику. Но на этот раз эта затея безрезультатна потому, что время земляники для Рейнгарда и Элизабет никогда не настанет.

В новелле есть деталь, которая повторяется, обретает дополнительный смысл и превращается в символ. Это белая кувшинка, водяная лилия. Во время ночной прогулки по берегу озера Рейнгард видит этот цветок на расстоянии полета камня, брошенного рукой, и у него возникает желание увидеть цветок вблизи. Желание оказывается трудновыполнимым. И попытка чуть не заканчивается трагически: стебли лилии обвили Рейнгарда, с большим трудом ему удалось вырваться и достичь берега.

В заключительном фрагменте вновь возникает образ белой водяной лилии: «Allmählich verzog sich vor seinen Augen die schwarze Dämmerung um ihn her zu einem breiten dunkeln See; ein schwarzes Gewässer legte sich hinter das andere, immer tiefer und ferner, und auf dem letzten, so fern, daß die Augen des Alten sie kaum erreichten, schwamm einsam zwischen breiten Blättern eine weiße Wasserlilie» [3, 145]. Лилия становится символом ушедшей юности, несбывшихся надежд, недостижимости совместного счастья Рейнгарда и Элизабет.

Есть в этой новелле особенная психологическая деталь, характерная именно для Шторма. Говоря о переживаниях, о страданиях души и сердца женщины, Шторм обращает внимание на руки. Именно руки, по мнению Шторма, могут рассказать о той душевной боли, сердечных муках, которые женщина старается скрыть ото всех. «Während der Überfahrt ließ Elisabeth ihre Hand auf dem Rande des Kahnes ruhen. Er blickte beim Rudern zu ihr hinüber; sie aber sah an ihm vorbei in die Ferne. So glitt sein Blick herunter und blieb auf ihrer Hand; und diese blasse Hand verriet ihm, was ihr Antlitz ihm verschwiegen hatte. Er sah auf ihr jenen feinen Zug geheimen Schmerzes, der sich so gern schöner Frauenhände bemächtigt, die nachts auf krankem Herzen liegen» [3, 142].

Этот эпизод в новелле переключается с написанным ранее стихотворением «Рука женщины» («Frauenhand»). И эта переключка подчеркивает родство лирики и новеллистики Т. Шторма, мастера по созданию настроения, способного проникать вглубь внутреннего мира человека и с помощью тщательно подобранных деталей передавать всю полноту человеческих переживаний.

Литература

1. История всемирной литературы: в 9 т./отв. ред. И. А. Тертерен; АН СССР, ИМЛИ им. А. М. Горького. – М. : Наука, 1991. – Т. 7.
2. Goldammer P. Th. Storm. Einführung in Leben und Werk. / P. Goldammer. – Leipzig, 1980.
3. Storm Th. Sämtliche Werke / Th Storm. – B.1-2. – Berlin-Weimar, 1983. - B-1.

УДК 81'37(043)

Лоскутова Н. М., аспирант МДУ

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ТА ВЛАСТИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СЛОВА

Питання про внутрішню форму слова, яка з'єднує лексичне значення слова і його матеріальну, звукову оболонку, виступає посередником між ними, займає особливе місце в сучасному мовознавстві і є актуальним з цілого ряду причин. Зокрема, існують різні точки зору на природу внутрішньої форми слова, на її зв'язок із значенням слова і на ту роль, яку вона відіграє при визначенні мотивованості слова.

У даній статті метою нашого дослідження буде розгляд питання про те, чи притаманна внутрішня форма термінам, яка її сутність і які види внутрішньої форми існують у мові.

Оскільки терміни є словами, одиницями певної природної мови, їм притаманне все те, що властиво будь-якій мовній одиниці, і їх специфічні властивості не виходять за рамки властивостей слів природної мови. Отже, в даній статті ми можемо розглядати властивості внутрішньої форми слова, маючи на увазі, що дані властивості будуть притаманні і термінам.

Слідом за Т. Р. Кияком, ми будемо розуміти під внутрішньою формою слова «розумовий інтеріоризований образ, який потенційно абстрагує і відображає у вигляді апперцепційного подання одну або декілька суттєвих ознак денотата, що викликається і фіксується в пам'яті носія мови обумовленою морфемною структурою слова або виразу» [5, 18].

На початку свого існування кожне слово (а отже і термін) має свою внутрішню форму. При номінації того чи іншого об'єкта за основу береться відмінна ознака предмета, його певна особливість, яка і являє собою внутрішню форму об'єкта. Багато лінгвістів (Р. А. Будагов, Т. І. Вендіна, В. П. Даниленко, А. С. Д'яков, З. Б. Куделько, Т. Р. Кияк, В. М. Лейчик, А. В. Суперанська та ін.) відзначають, що в процесі номінування в кожній мові має місце певна частка суб'єктивізму, оскільки в якості розпізнавальної ознаки не завжди береться найбільш істотна або ведуча ознака, вона може бути неосновною, факультативною [9, 89; 3, 182; 5, 13; 6, 41].

Завдяки внутрішній формі у свідомості людини звуковий образ слова пов'язується з його значенням за допомогою певних аналогій і асоціацій. За допомогою внутрішньої форми в матеріальному мовному знаку закріплюється певна гносеологічна інформація [7, 40].

Розмежування між внутрішньою формою слова і його значенням сталося тоді, коли люди почали мислити абстрактно, внаслідок чого з'явилися абстрактні значення [2, 92]. Внутрішня форма співвідноситься зі значенням як частина з цілим, оскільки внутрішня форма не може розкрити весь обсяг значення, вона тільки орієнтована на відповідне значення, і не завжди з аналізу внутрішньої форми можна вивести лексичне значення слова [4, 72-76]. Внутрішня форма виступає засобом словотворчого акту, є регулярною семантичною характеристикою слова, може розкривати етимологію мовної одиниці виступати як синхронне явище [4, 84-85]. Найбільш виразно внутрішня форма може проявлятися в похідних словах, звуконаслідувальних словах і словах, ужитих в переносному значенні [3, 183].

Т. Р. Кияк розмежує поняття етимологічної внутрішньої форми слова, яка виявляється за допомогою спеціальних досліджень на певному етапі функціонування мови, і узуальної внутрішньої форми, яка функціонує в мові на сьогоденному етапі її розвитку [5, 14]. Подібного розділення дотримуються А. С. Д'яков та З. Б. Куделько, які розрізняють також імпліцитну внутрішню форму, напівекспліцитну внутрішню форму і експліцитну внутрішню форму [4, 66-72].

Імпліцитні внутрішні форми представлені простими словами, що належать найчастіше до первинної лексики. Відмінною рисою непохідних слів є їх відносна суб'єктивність при їх утворенні. Внутрішня форма непохідних слів вказує на їх значення і обумовлена екстралінгвістичними факторами [4, 66-68].

Напівекспліцитну внутрішню форму мають складні слова, інтернаціоналізми і слова, які зазнали контамінації (явище народної етимології) [4, 72].

Експліцитні внутрішні форми притаманні похідним лексичним одиницям і словосполученням, оскільки своїм складом вони наводять на думку про єдину внутрішню форму. Внутрішня форма таких слів представлена морфемною структурою, де морфема виступає словотворчим формантом, що надає слову нового значення або нового відтінку значення. При цьому похідні одиниці можуть містити складові частини, які не завжди дозволяють зрозуміти значення всього виразу [4, 69].

О. І. Білінова характеризує внутрішню форму слова як двоєдину сутність, що являє собою єдність морфемного складу (який надає форму матеріальній оболонці лексичної одиниці) та мотиваційного значення слова (значення, виражене морфемним складом лексичної одиниці) [1, 31]. Мотивація виступає характеристикою внутрішньої форми, що

лежить в основі номінації. На думку А. С. Д'якова, поняття мотивації притаманне не всім лексичним одиницям, а лише похідним або складним морфемним утворенням, вона змінюється з еволюцією слова і являє собою синхронне явище [4, 84-85].

З плином часу в результаті різних змін словникового складу мови може відбуватися процес забуття внутрішньої форми слова. У якості причин втрати словом своєї внутрішньої форми Ю. С. Степанов виділяє історичну причину (слово віддаляється від свого первісного значення у зв'язку зі зміною предмета або поняття) і лінгвістичну причину (слово втрачає зв'язок зі старим значенням через те, що воно вступає в нові словотворчі ряди) [9, 94]. На думку Т. І. Вендіної, цей процес може бути пов'язаний з фонетичними змінами слова, а також внутрішня форма втрачається під час запозичення [3, 183-184].

Таким чином, ми можемо говорити про внутрішню форму, як про обов'язкову системну характеристику будь-якого слова (у тому числі і терміна), яка представлена морфемною структурою, і яка обумовлює зв'язок матеріальної мовної оболонки і лексичного значення слова. Внутрішня форма відіграє важливу роль при створенні терміна, оскільки вона зумовлює його вмотивованість, є його основою, отже, терміну важливо мати прозору внутрішню форму для його адекватного розуміння.

Література

1. Блинова О. И. Термин и его мотивированность / О. И. Блинова // Терминология и культура речи: сб. ст. – М. : Наука, 1981. – С. 28-37.
2. Будагов Р. А. Введение в науку о языке: Учебное пособие / Р. А. Будагов. – М. : Добросвет, 2000, 2003. – 544 с.
3. Вендина Т. И. Введение в языкознание / Т. И. Вендина. – М. : «Высшая школа», 2008. – 388 с.
4. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.
5. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учеб. пособие / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
6. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е / В. М. Лейчик. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
7. Риженко С. С. Мотиваційні і структурні типи назв професій в англійській та українській мовах : дис... канд. філол. наук : 10.02.17 / Світлана Станіславівна Риженко. – Донецьк, 2008. – 204с.
8. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания. Учебное пособие для студентов филол. специальностей пед. ин-тов. Изд. 2-е перераб. / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
9. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 248 с.

УДК 81'1

Морєва Г. Г., к.ф.н., доцент кафедри німецької філології,

Ніколаєнко В. В., асистент кафедри німецької філології

МОВНА КАТЕГОРІЯ ПРИБЛИЗНОСТІ: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Понятійна категорія приблизності (апроксимації) займає важливе місце в семантичному просторі мов.

Подібний інтерес зумовлений тим, що «дійсність оточує людину нескінченною різноманітністю предметів, ознак, відносин. Всі об'єкти знаходяться в постійному русі, зміні, для них не характерні чіткі межі» [4, 29].

Необхідність приблизного іменування привела до того, що «мовні колективи накопичили цілий арсенал засобів, що дозволяє здійснювати однозначну комунікацію» [7,

64]. Цікаво відзначити той факт, що ці лексичні одиниці в різних мовах знаходять спільність внутрішньої форми, вони звичайно етимологічно пов'язані з поняттям простору і близькості в просторі [5, 13]. Це пояснюється тим фактом, що, на думку вчених, потреба позначати просторове розташування об'єктів є стародавнішим мовним явищем [3].

Подібне явище спільності внутрішньої форми даних лексичних одиниць різноструктурних мов ще раз підтверджує положення про те, що «мислення народів, які говорять на різних мовах, єдине за своєю суттю і за своїм походженням і є загальною приналежністю людства як роду» [1, 22].

При цьому слід пам'ятати про те, що «людському мисленню притаманні два типи форм – загальнолюдські логічні форми, породжені потребами процесу пізнання і кінець кінцем практичною діяльністю людей, і національні форми мислення, що нашаровуються на них, пов'язані зі специфікою граматичної будови кожної конкретної мови, які, зрозуміло, можуть співпадати в різних мовах і розрізнятися на різних етапах історичного розвитку однієї мови, а також в різних випадках використання засобів однієї мови на одному історичному зрізі» [9, 20].

Під лінгвістичною апроксимацією розуміється, як правило, «семантичний процес оказіональної модифікації значення слова, в результаті якого має місце часткова актуалізація мовного знаку» [10, 4].

Приблизність, нечіткість є невід'ємною властивістю людського мислення. У найзагальніших рисах її можна визначити як протичлен опозиції "точність - приблизність".

В об'єктивній дійсності немає приблизності або, наприклад, невизначеності: у ній все точно і безумовно, кожен факт такий, який він є. Невизначеність і приблизність пов'язані лише з неповнотою, неточністю наших знань. Тому приблизність є проявом форми віддзеркалення об'єктивної реальності й своєрідним поєднанням визначеності і невизначеності.

Існує чимало досліджень категорії приблизності. Її вивченням займалися математики, логіки, філософи, методисти і, звичайно, лінгвісти. Зупинимось тільки на деяких підходах до цієї проблеми.

Перше серйозне дослідження ПН сучасної французької мови з'явилося в лінгвістиці в 1983 р. [5]. С. Л. Сахно створив дуже вдалу класифікацію теоретичних підходів до вивчення проблеми приблизності, надаючи багато уваги так званім „неграматичним” підходам, а саме:

1) **логіко-семантичному** (Дж. Сейдок, Дж. Лакофф), згідно якому АП називаються „обмежувачами” (*hedges*), і це поняття трактується ширше, ніж АП. Вирішується питання про розмежування АП і „обмежувачів” типу *almost* і *loosely speaking*. Вочевидь, *loosely speaking* не є АП, на відміну від *almost*. У висловлюванні „Грубо кажучи, кит - риба” „грубо кажучи” безпосередньо модифікує *істинність* всього висловлювання, його співвіднесеність з ситуацією дійсності, тоді як у висловлюванні „Кит – майже риба”, *майже* безпосередньо модифікує точність іменування кита як риби. Ці два висловлювання мають різну пресупозицію: автор першого не може допустити, що кит насправді є рибою; автор іншого – готовий це допустити, хоча і розуміє некоректність такого допущення [6, 35 і слід.].

2) **неמודальному** (Д. Болінджер), який пояснює, чому багато АП розглядаються як слова ступеня ознаки (інтенсиви). Д. Болінджер стверджував, що *almost* у висловлюванні *I am almost certain of it* “Я майже впевнений в цьому” означає високий ступінь ознаки (= „дуже, зовсім”) на певній шкалі інтенсивності, межею якої є *certain*. Д. Болінджер неодноразово вказує, що „інтенсифікатори” (*intensifiers*, типу *rather*) можуть ставати „ідентифікаторами” (*identifiers*, типу *sort*) і навпаки. Такий підхід показує, що одне і те ж явище може інтерпретуватися по-різному залежно від прийнятої точки зору: з одного боку – як приблизність, з іншого – як інтенсивність, градація.

3) **аргументативному** (О. Дюкро). Такий підхід дозволяє допустити, що ПН (тобто АП в термінології останніх років) можуть виконувати певну роль у прагматиці висловлювання.

О. Дюкро, звернувши увагу на аргументативний зміст АП *presque*, вказав, що *presque* може вводити у висловлювання певну ознаку як аргумент (Р) для того, щоб настроїти співрозмовника на користь висновку Р¹, наприклад: *Ce discours est presque digne d'un academicien* (співрозмовник також повинен бути впевнений в академічності цієї мови).

Перед дослідниками категорії приблизності відкриваються широкі перспективи для подальших розробок.

Навіть побіжного огляду літератури з проблем приблизності достатньо, щоб побачити пріоритети в дослідженні мовної категорії приблизності та засобів її вираження: вивчають, як правило, їх структурно-семантичний і функціональний аспекти на матеріалі однієї конкретної мови. Починають робитися спроби порівняльно-типологічного дослідження АП на матеріалі різноструктурних мов [2].

На жаль, стилістичні аспекти даної проблеми дотепер залишаються поза увагою лінгвістів, за винятком декількох невеликих за об'ємом статей, наприклад, роботи [8], в якій автори зробили спробу стилістичного вивчення номінацій приблизності в рамках одного твору – роману Г. Уеллса «Людина-невидимка». Отже, стилістичне дослідження АП є перспективним, адже сприйняття світу в кожного письменника своє, особливе, неповторне. Таке ж унікальне і його віддзеркалення в слові, в художніх образах і картинах.

Варто також поглибитися в дослідження прагматичних аспектів АП як на матеріалі однієї, так і на матеріалі кількох мов. Адже саме прагматика АП може пролити світ на значну кількість проблем, пов'язаних із комунікативним боком висловлення.

Крім того, цікавими можуть бути перекладацькі аспекти вживання АП у текстах різних мовних стилів.

Таким чином, будучи мовною універсалією, приблизність представляє форми віддзеркалення об'єктивної дійсності. Приблизність є поєднанням невизначеності і визначеності: точка відліку, яка спостерігається в тих або інших приблизних конструкціях, дає точний зміст, визначеність змісту, а АП показує невизначеність якогось змісту. У центрі висловів з АП знаходиться людина в його статичному і динамічному аспектах.

Література

1. Колшанский Г. В. Логика и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : Высш. шк., 1965. – 240 с.
2. Морєва Г. Г. Структурно-семантичні особливості апроксиматорів французької мови (у зіставленні з українською) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Г. Г. Морєва ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2000. – 22 с.
3. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
4. Сахно С. Л. О приблизительных номинациях / С. Л. Сахно // Иностран. яз. в высш. шк. – 1982. – Вып. 17. – С. 72-80.
5. Сахно С. Л. Приблизительные номинации современного французского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / С. Л. Сахно ; МГПИ им. В. И. Ленина. – М., 1983. – 16 с.
6. Сахно С. Л. Приблизительные номинации современного французского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / С. Л. Сахно. – М., 1983. – 191 с.
7. Сорокин Ю. С. Конструкции приблизительной оценки в современном английском языке / Ю. С. Сахно // Функциональная семантика синтаксических конструкций. – М., 1986. – С. 63-78.
8. Строкова А. Ф. Функционирование номинаций приблизительности / А. Ф. Строкова, А. А. Чекирова // Структурно-содержательные характеристики текста. – Фрунзе, 1989. – С. 79-86.
9. Чесноков П. В. Грамматика русского языка в свете теории семантических форм мышления / П. В. Чесноков. – Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 1992. – 168 с.
10. Шкот И. Л. Апроксиматоры в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И. Л. Шкот ; МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1990. – 23 с.

ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ КАРТИНЫ МИРА ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Фразеологические единицы, являясь знаками вторичной номинации, обладают характерной чертой - образно-ситуативной мотивированностью, которая напрямую связана с мировидением народа. Понятие культурной коннотации является базовым для лингвокультурологии – это научная дисциплина, которая исследует воплощенную в живой национальный язык материальную культуру и менталитет, и проявляется в языковых процессах в тесной связи с языком и культурой народа. Коннотация, дополнительный смысловой оттенок, не выражается специально, и в этом заключается трудность ее выявления, она осознается носителями языка. Поэтому так важно попытаться установить и описать коннотативные оттенки значения фразеологизмов именно с национально-культурной семантикой.

Для лингвокультурологического анализа, который оперирует культурно-национальной коннотацией, понятие культуры основополагающее, поэтому, в самых общих чертах, необходимо остановиться на ее признаках. В. Н. Телия определяет культуру как "...мировидение и миропонимание, обладающее семиотической природой" [4, 222]. Одной из характерных черт культуры принято считать разграничение двух форм культуры - материальной и духовной, хотя между ними существуют и взаимопереходы. Культура неразрывно связана с развитием человечества. Цивилизация - это проявление феномена культуры. Феномен культуры проявляется и в языке. Взаимодействие языка и культуры лингвокультурология должна рассматривать на единой методологической основе. Культура и язык могут существовать лишь в тесном взаимодействии друг с другом, при этом субъект речи и субъект культуры - это всегда единое целое. Но важным моментом является то, что субъект речи и культуры развивается вместе с человечеством, то есть здесь уместно лингвисты вводят понятие историзма - "...сущностное свойство культуры и языка" [4, 225].

Во всех современных европейских языках существуют фразеологические кальки. Среди них привлекает внимание группа калек, заимствованных с мифологии, которая, в свою очередь, аккумулирует мировидение и, так или иначе, связана с материальной, духовной или социальной культурой данной языковой общности, а потому может свидетельствовать о ее культурно-национальном опыте и традициях.

К адаптивным механизмам в языке относится и процесс переосмысления словосочетания, то есть словосочетание с неправильно осмысленным словом из-за долгого употребления может стать устойчивым и употребляться уже в переносном значении. Это явление во фразеологии получило название "народная этимология" [6, 357]. Подобным путем возникли фразеологические единицы, в которых значения отдельных слов, заимствованных с греческого, латинского, французского и английского языков были непонятны для немцев. Одной из причин возникновения фразеологических оборотов под влиянием "народной этимологии" была, как общепринято считать, территориальная раздробленность Германии на лоскутные княжества и карликовые государства. Эта раздробленность сохранялась вплоть до семидесятых годов 19 столетия.

Таким образом, можно сделать вывод, что в языке закрепляются и становятся фразеологизмами те образные выражения, которые ассоциируются с культурно-национальными эталонами, концептами, символами, стереотипами, мифологемами и так далее, и которые при употреблении в речи воспроизводят характерный для той или иной лингвокультурной общности менталитет. Например, в современном немецком языке существует словосочетание „wie ein Berserker sein“ [7, 176]. В этой идиоме четко прослеживается то, что образцом ярости для немецкой ментальности является мифическое существо Berserker. Это существо, полумедведь-получеловек, стало тем, в чем образно

„измеряют“ такое свойство человека как ярость. Этот фразеологизм- отражение в языке тотемистического верования в таинственную связь между группой людей и определенным видом животных. Или, например, фразеологизмы, в основу которых положен образ домового: „Alpdruken haben“, „Mir fiel ein Alp auf der Brust“ [7, 75]. Миф о домовом и, связанном с ним ночном удушье, относится к самым древним и распространенным представлениям человечества, суть которого состоит в том, что когда у спящего человека возникает чувство удушья, то ему начинает сниться существо в образе то ли человека, то ли зверя, который давит на грудь с огромной силой. Уже в средневерхненемецкой литературе встречаются свидетельства этого поверья фразеологического характера. Домовой существует в воображении людей, за этим словом закрепились в сознании людей определенные признаки настолько, что оно может употребляться и в переносном смысле. Этот образ характерен для близкородственных европейских языков и является плодом коллективного представления связанного с неспособностью объяснить многие явления. За системой значений образно - мотивированных номинативных единиц языка - слов и фразеологизмов - присутствует культура. И это дает основание говорить об их коннотативно - культурологической функции, которая имеет непосредственное отношение к прагматическому использованию языка.

В номинативном составе языка, лежащем в основе моделей культуры, содержится два типа единиц: единицы, в которых культурно значимая информация воплощается в денотативном аспекте значения (это слова, обозначающие предметы материальной культуры или концепты духовной и социальной культуры) и единицы, в которых культурно значимая информация выражается в коннотативном аспекте значения.

При описании содержания культурно-национальной коннотации необходимо принимать во внимание различные проявления языка культуры - пословицы, поговорки, языковые символы, стереотипы, крылатые выражения - как источник интерпретации. Это своего рода "шаблоны культурно-национального миропонимания" [4, 239]. Осознание смысла этих шаблонов на уровне архетипического их представления и служит своеобразным информационным фоном, на котором происходит восприятие культурного содержания фразеологизмов. Учеными выделяются, по крайней мере, восемь типов источников культурной интерпретации фразеологизмов [4, 240-246]:

- 1) Характерная для данной лингвокультурной общности система образов-эталонов, отраженных в устойчивых сравнениях;
- 2) паремии (пословицы и поговорки), словесные формулы и клише;
- 3) слова-символы или слова и словосочетание, получающие символическое прочтение;
- 4) большую роль в формировании миропонимания европейских народов сыграло христианство, с его ритуалами и нравственными установками;
- 5) интеллектуальное достояние нации и человечества в целом: философия, история, литература;
- 6) сведения о реалиях, которые служат предметом описания в страноведчески ориентированных словарях;
- 7) самообразное содержание фразеологизмов, если оно отображает характерные черты мироведения;
- 8) ритуальные формы народной культуры, такие, как обычаи, традиции, мифы и интересующие нас поверья.

Знание культурных знаков, принадлежащих этим вышеуказанным источникам, входит в культурную компетенцию народа. Поэтому интерпретация языковых знаков, в частности фразеологизмов, в содержательном пространстве культурных знаков - это процесс сопоставления единиц системы языка с таксонами ("единицами") культуры. Результатом этого процесса и является содержание культурной коннотации.

Литература

1. Аллаярова Р. Р. Национально-специфические элементы семантики устойчивых словесных комплексов современного немецкого языка : автореф. дис. на соиск. учён. степ. канд. филол. наук / Р. Р. Аллаярова. – М., 1987. – 27 с.
2. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы : учеб. пособие по нем. яз. / Д. Г. Мальцева. – М. : Высш. шк., 1991. – 173 с.
3. Солдатова С. Н. Особенности народноэтимологического переосмысления фразеологического состава современного немецкого языка / С. Н. Солдатова. – К., 1986. – 37 с.
4. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Шк. «Язык рус. культуры», 1996. – 288 с. – (Язык. Семиотика. Культура)
5. Фрэзер Д. Д. Золотая ветвь. Исследование магии и религии / Д. Д. Фрэзер ; пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1986. – 703 с. – (Б-ка атеист. лит.)
6. Немецко-украинский фразеологический словарь / сост. В. И. Гаврысь, О. П. Пророченко. – К. : Рад. шк., 1981. – Т. 1 : А-К. – 485 с.
7. Röhrich L. Das grosse Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / Lutz Röhrich. – Verlag Herder Freiburg im Breisgau, 1991. – 1635 s.

УДК 81'1

Швец В. Н., ассистент кафедры немецкой филологии МГУ

РОЛЬ АФФИКСОВ В ОБРАЗОВАНИИ КОННОТАТИВНО ОКРАШЕННЫХ АНТРОПОНИМОВ В НОВОГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ

В словообразовательной системе новогреческого языка, как и у других синтетических языков, важную роль играет аффиксация. Исходя из целей работы, прежде всего следует остановиться на аффиксах, придающих лексическим единицам позитивную либо негативную коннотативную окраску – уменьшительно-ласкательных морфемах. В новогреческом языке это явление носит название *υποκορισμός*. *Υποκορισμός* дает субъекту возможность выразить:

Ласку, нежность по отношению к объекту: *μάνα* (мама) – *μανούλα* (мамочка);

Уменьшение размеров объекта: *κήπος* (сад) – *κηπάκι* (садик);

Презрение, негативное отношение к объекту: *άνθρωπος* (человек) – *ανθρωπάκος* (человечишка).

В древнегреческом языке одной из самых продуктивных уменьшительно-ласкательных морфем была морфема *-ιον*: *ρύαξ* (ручей) – *ρυάκιον* (ручеек), *παίς* (ребенок) – *παιδίον* (дитя, ребеночек), *νήσος* (остров) – *νησίον* (островок). В новогреческом языке последние две буквы отпали, оставив таким образом варианты *ρυάκι*, *παιδί*, *νησί*. Интересно, что в новогреческом языке подобные слова утратили свое уменьшительно-ласкательное значение, и для придания им соответствующей эмотивной окраски нужно вновь прибавлять определенные морфемы, в частности *-άκι*: *ρυακάκι*, *παιδάκι*, *νησάκι*. Необходимо также отметить, что многие из таких аффиксов раньше являлись частью основы: *σκύλαξ* (собака) – *σκυλάκ-ιον* – *σκυλάκι*, *χρυσός* (золото) – *χρυσάφ-ιον* – *χρυσάφι*. Из древнегреческого же языка пришли такие морфемы, как:

- *ίδιο*: *κρατίδιο* (от *κράτος* (государство) – небольшое государство, *ουκίδιο* (от *όγκος* (опухоль) – небольшая опухоль;

- *ύλλιο*: *δενδρίλλιο* (от *δένδρο* (дерево) – небольшое дерево, деревце;

- *ίσκος*: *σατραπίσκος* (от *σατράπης* (сатрап; деспотичный человек) – молодой или ничтожный сатрап; молодой человек с деспотичным характером [2, 31-36].

Современный греческий лингвист Д.Томбаидис отмечает существование в новогреческом языке значительного количества слов, образованных при помощи

заимствованных аффиксальных морфем. В частности, в процессе образования имеющих коннотативную окраску антропонимов используются следующие морфемы:

–*άρης* (лат. –*arius*). Обычно эта морфема передает профессиональные признаки: *γιδάρης* (козопас), *σκουπιδάρης* (мусорщик). Во многих случаях может означать также присущее субъекту свойство, обладание лицом каким-либо признаком: *πεισματάρης* (упрямец). Анализируя такие антропонимы, другой известный греческий ученый А.Цопанакис отмечает, что “их довольно много, и они зачастую отражают недостатки, болезни и пр.: *βλαστημάρης* (нечестивец, богохульник), *βλογιάρης* (больной оспой)” [6, 50].

–*δόρος* (венец. –*dore*). Указывает на лицо, совершающее какое-либо действие либо обладающее каким-либо качеством: *αμακαδόρος* (дармояд, паразит), *πλαυκαδόρος* (банкир, банкомет). Из вышеуказанных примеров видно, что многие из них имеют коннотативную окраску (чаще всего негативную).

–*εζος* (итал. –*ese*). М. Триандафиллидис указывает на данную морфему как на означающую жителя страны или города: *Βερολινέζος* (берлинец), *Σκοτέζος* (шотландец). Однако Д.Томбаидис утверждает, что морфема характерна для разговорных вариантов имен, противопоставляя их литературным вариантам и указывая на определенную степень снижения стиля: *Ιάπωνας* – *Γιαπωνέζος* (японец).

–*ιστας*: (итал. –*ista* или фр. –*iste*). Существуют определенные разногласия в классификации данной морфемы. Так, этимологические словари (под редакцией Андриотиса и Дангитиса) упоминают о ней как об окончании существительных мужского рода. Г. Папагеоргиу относит морфему –*ιστας* в категорию имен, имеющих профессиональные признаки, оговаривая однако, что она может придавать существительным и другие значения, что строгих правил употребления этой морфемы не существует: *αρριβίστας* (авантюрист), *φασίστας* (фашист).

–*λης* (турец. –*li*). Этимологические словари под редакцией Андриотиса и Дангитиса считают эту морфему окончанием существительных. А. Цопанакис представляет ее как –*αλης* в качестве окончания прилагательных. А. Цопанакис определяет свою позицию следующим образом: “...она означает явление, которое мы можем назвать «изобилие», то есть избыточность значения базового слова: *γούρι* (удача, везение) – *γούρλης* (счастливый, человек, приносящий удачу)» [6, с. 57].

–*ουρα* (лат. –*ura*, итал. –*ura*, фр. –*ure*). Встречается главным образом у существительных женского рода, придает значение увеличения либо негативный оттенок:

χαμούρα (маруха, любовница вора), *μαμούρα* (вредная баба).

–*της* (турец. –*ci*). Обозначает профессиональные признаки либо качество, присущее существительному. Иногда несет коннотативную окраску:

αραμπατζής (прям, перен. извозчик), *χωραπατζής* (балагур, шутник) [4, с. 11-21].

Авторы новейшей «Грамматики новогреческого языка» Д. Холтон, П. Макридж и

1. Э. Филиппаки–Уорбертон выделяют следующие суффиксы, используемые для образования имен существительных:
2. Уменьшительные, выражающие следующие понятия: малый размер, интимность, симпатию, сочувствие, иногда презрение, пренебрежительное отношение к объекту. Таковыми являются нижеследующие:

–*ακης* (прибавляется к существительным мужского рода, передает главным образом положительные эмоции, симпатию): *Γιάννης* – *Γιαννάκης*, *κόσμος* (народ, люди) – *κοσμάκης* (простой люд, простонародье).

–*ουλης* (также прибавляется к существительным мужского рода и выражает симпатию, интимность): *πατέρας* (отец) – *πατερούλης* (папочка). Этот суффикс может прибавляться к некоторым субстантивированным прилагательным, выступающим в роли существительных: *μικρός* (маленький, малыш) – *μικρούλης* (крошка).

–*ακι* (прибавляется, в основном, к существительным среднего рода. Имеет значение уменьшительности, интимности, иногда пренебрежения, презрения, снисходительности): *αγόρι* (мальчик) – *αγοράκι* (мальчонка, мальчишечка).

3. Увеличительные суффиксы выражают собственно увеличение размера, а также передают чувства восхищения, удивления, изумления. Для образования существительных такого рода (которые могут быть только мужского или женского рода, но никогда среднего) используются следующие морфемы:

–*α* (образует существительные женского рода, часто от имен среднего рода. Указывает на увеличение размера производного существительного по сравнению с базовым): *μπουκάλι* (бутылка) – *μπουκάλα* (большая бутылка, бутыль).

–*αρα* (также образует существительные женского рода, выражая при этом увеличение размера. Во многих случаях привносит оттенок уважения к производному объекту, иногда же, напротив, оттенок уничижения): *γυναίκα* (женщина, жена) – *γυναϊκάρα* (крупная женщина, ядреная баба, бой-баба).

–*ακλας* (используется для образования антропонимов мужского рода со значением обладания каким-либо качеством. Часто указывает на увеличение размера, усиление признаков или качеств производного имени по сравнению с базовым: *άντρας* (мужчина, муж) – *αντράκλας* (силач, крепыш, верзила) [7, 178-181].

Таким образом, можно сделать вывод, что новогреческому языку, как и многим другим языкам синтетического строя, свойственно образование антропонимов, имеющих коннотативную окраску, с помощью соответствующих морфем, большинство из которых является полисемантическими.

Λιτεράτυρα

1. Κολτσίδα Α. Λεξικό της πιάτσας. Θεσσαλονίκη, 1978.
2. Λυπουρλής Δ. Γλωσσικές παρατηρήσεις. Θεσσαλονίκη, 1994.
3. Πετρόπουλος Η. Καλιαρντά. Αθήνα, 1971.
4. Τομπαΐδης Δ. Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής. Αθήνα, 1998.
5. Τριανταφυλλίδης Μ. Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). Αθήνα, 1941.
6. Τσοπανάκης Α. Ο δρόμος προς την δημοτική. Θεσσαλονίκη, 1982.
7. Φιλίππáκη-Warburton Ε. Γραμματική της Ελληνικής γλώσσας. Αθήνα, 1999.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Керівник секції – *Соколова Ірина Володимирівна*, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету іноземних мов

Секретар секції – *Восєвутко Наталя Юріївна*, старший викладач кафедри грецької мови і перекладу, аспірант МДУ

УДК 378.014.15(470+571) (043)

Бондаренко О.В., асистент

ФЕДЕРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ОСВІТНИЙ СТАНДАРТ ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ФІЛОЛОГІЇ В РОСІЇ

Перше десятиріччя XXI століття проходять під гаслом реформ Болонського процесу в країнах Східної та Західної Європи. Метою цього процесу, за словами экс-міністра освіти Російської Федерації В. Філіппова, є створення системи вищої освіти, яка буде єдиною, конкурентоспроможною та привабливою для студентів, тим самими забезпечуватиме академічну мобільність між вищими навчальними закладами [1].

Починаючи з листопада 2003 року, коли Російська Федерація офіційно приєдналася до Болонського процесу, російська система вищої освіти зазнала певних реформ: перехід до двоступеневої системи освіти - бакалавріат та магістратуру; введення системи накопичення освітніх кредитів (European Credit Transfer System, ECTS); створення спеціальних агенцій з контролю якості освіти та інше.

Однією з таких державних реформ у галузі освіти стала розробка та введення в дію нових Федеральних державних освітніх стандартів вищої професійної освіти з різних напрямків та для різних кваліфікаційних ступенів.

Починаючи з 1997 року Міністерством освіти та науки Російської Федерації було затверджено та введено в дію декілька варіантів федеральних державних освітніх стандартів, кожен з яких доповнював попередню редакцію. «Федеральний державний освітній стандарт вищої професійної освіти а напрямком 032700 Філологія» для кваліфікаційного ступеня «Магістр» вступив в дію в Російській Федерації з січня 2010 року та є дійсним на даний час.

Діючий «Федеральний державний освітній стандарт вищої професійної освіти» являє собою нормативний документ, в якому містяться основні вимоги, що є обов'язковими для всіх вищих навчальних закладів під час реалізації ними освітніх програм магістратури за філологічним напрямом підготовки. «Федеральний державний освітній стандарт» надає детальну та чітку характеристику філологічного напрямку підготовки магістрів філології, характеристику професійної діяльності магістрів філології, основні компетенції, які мають бути набути студентами під час здобуття магістерського ступеню, та обов'язкові вимоги до результатів засвоєння основних освітніх програм магістратури за напрямом «Філологія». Також «Федеральним державним освітнім стандартом» визначено вимоги, які мають бути дотримані під час розробки та реалізації вищими навчальними закладами основних освітніх програм магістратури, а саме вимоги до кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчального процесу. Профільна спрямованість основних професійних освітніх програм визначається власно вищими навчальними закладами відповідно до їхньої специфіки.

Відповідно до «Федерального державного освітнього стандарту» випускником магістратури за напрямом «Філологія» мають бути набути універсальні компетенції, а саме поглиблені наукові та системні компетенції; та загально професійні компетенції, такі, як поглиблені концептуальні (теоретичні), поглиблені практичні та поглиблені профільні відповідно до видів майбутньої діяльності магістрів філології. Особлива увага приділяється здатності магістрів філології користуватися набутими поглибленими професійними

теоретичними та практичними знаннями, необхідними для заняття самостійною науково-дослідною та практичною діяльністю. Взагалі, в «Федеральному державному освітньому стандарті» зроблено особливий наголос саме на самостійній науково-практичній діяльності магістрів філології, як основному виду професійної діяльності. Так основною освітньою програмою підготовки магістрів філології, вимоги до якої наведено в діючому «Федеральному стандарті», окремо передбачено такі навчальні цикли, як «Професійний цикл» та «Практика та/або науково-дослідницька робота», які є найбільшими за своєю трудомісткістю.

Основна освітня програма підготовки магістрів філології складається з чотирьох навчальних циклів, кожен з яких, в свою чергу, складається з базової та профільної частини. Базова частина кожного навчального циклу є невеликою за своєю трудомісткістю, однак перелік та назви дисциплін цієї частини є строго визначеними «Федеральним державним освітнім стандартом». Профільна частина є варіативною та значно більшою за своєю трудомісткістю; дисципліни, а також знання, вміння та навички, які мають бути набуті майбутніми магістрами філології, визначаються власно вищими навчальними закладами відповідно до їхньої спеціалізації, наукових традицій та рекомендацій майбутніх роботодавців, які з ними співпрацюють. Основна освітня навчальна програма підготовки магістрів філології передбачає наступні навчальні цикли:

1. Гуманітарний, соціальний та економічний цикл - розрахований на 12 – 16 кредитних одиниць; базовою дисципліною є «Філологія в системі сучасного гуманітарного знання».

2. Математичний та природничо-науковий або інформативно-технологічний цикл - розрахований на 4 – 6 кредитні одиниці та передбачає обов'язкове вивчення такої дисципліни як «Комп'ютерні технології в філології».

3. Професійний цикл - розрахований на 34 – 40 кредитних одиниць з обов'язковим вивченням «Сучасних проблем філології» та «Методології наукового дослідження та практичної діяльності в професійній сфері».

4. Практика та \ або науково-дослідницька діяльність - розрахована на 36 – 46 кредитних одиниць та складається окремо з практики за видами діяльності (18 – 22 кредитних одиниці) та науково-дослідницької роботи (18 – 24 кредитних одиниці).

Загальна трудомісткість основної освітньої програми підготовки магістрів філології згідно з «Федеральним державним освітнім стандартом» становить 120 кредитних одиниць. Причому 26 – 30 кредитних одиниць відводяться на підсумкову державну атестацію, основні компетенції та навички, які повинні бути набуті магістрами філології у разі успішного її складання, також є чітко визначеними в «Федеральному державному освітньому стандарті». До підсумкової державної атестації відноситься обов'язковий захист магістром філології кваліфікаційної дослідницької роботи та, за рішенням вищого навчального закладу, складання кваліфікаційного іспиту. Кваліфікаційні державні іспити можуть бути або з основних дисциплін, що вивчалися в магістратури, або з дисциплін, які є обов'язковими для вступу в аспірантуру з відповідних спеціальностей.

Таким чином, «Федеральний державний освітній стандарт» є певним орієнтиром для російських вищих навчальних закладів, метою якого є допомогти вищим навчальним закладам в розробці основних освітніх програми підготовки магістрів філології відповідно до вимог Болонського процесу.

Література

1. Филиппов В. "Говорят, что вступление России в Болонский процесс несколько ущемляет наших ученых в правах и возможностях..." / [Электронный ресурс] / Режим доступа:

http://bologna.mgimo.ru/about.php?lang=ru&cat_id=19&doc_id=92
http://bologna.mgimo.ru/about.php?lang=ru&cat_id=19&doc_id=92

2. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 032700 «Филология»

(кваліфікація (ступень) магістр). – [Чинний від 2010 – 01 - 14]. / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.edu.ru/db/mo/Data/d_10/prm24-1.pdf

УДК 371.14(564.3)(043)

Воєвутко Н.Ю., аспірант

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ НА КІПРІ У ХХ СТОЛІТТІ: ГЕНЕЗИСНО – ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Професійна підготовка майбутніх вчителів у Республіці Кіпр у ХХ столітті має історичне коріння в системі вищої педагогічної освіти країни. Тому завданням нашого дослідження є вивчення досвіду професійної педагогічної підготовки на Кіпрі на теренах історії.

У педагогічній літературі Республіки Кіпр багато досліджень присвячені історії професійної підготовки вчителів. Це наукові праці А. Анастасьядіса, І. Вакіса, М. Волонакіса, Е. Дімітріаду, А. Карайоргіса, І. Касюліса, К. Кірріса, М. Куцеліні, Г. Мавроїдіса, М. Маратефтїса, К. Мірантопулоса, П. Міртьотїса, Т. Пападопулоса, П. Пасярдїса, І. Персіянїса, П. Персіянїса, А. Петру, С. Петру, А. Пілавакїса, А. Полідороса, А. Сепоса, Г. Сергїдіса, К. Спірїдакі, К. Фїлактоса, Л. Фїліппоса тощо.

Це дало нам змогу виділити основні прикметні ознаки процесу професійної підготовки майбутніх учителів, проаналізувати та узагальнити філософсько-освітні і педагогічні теорії та парадигми навчання в межах кожного історичного етапу розвитку державності Кіпру.

Метою дослідження є обґрунтування етапів становлення і розвитку системи професійної підготовки вчителів на Кіпрі у ХХ столітті.

І. Соколова пропонує здійснювати генезисно-історичний аналіз системи професійної педагогічної підготовки за такими компонентами: соціально-політичні фактори, що впливали на розвиток вищої освіти; нормативний імператив освітньої системи в певний історичний період; організаційно-функціональні засади вищої педагогічної освіти; педагогічні парадигми та концепції; професійна практична підготовка майбутніх учителів; організація педагогічної практики тощо [1, с. 66]. Вважаємо, що використання такої структури аналізу системи професійної підготовки вчителів дає змогу узагальнити її історичний, структурний та змістовий аспекти і виокремити етапи професійної підготовки вчителів у Республіці Кіпр у ХХ столітті.

Хронологічні межі дослідження системи професійної підготовки вчителів на Кіпрі у ХХ столітті визначені нами з урахуванням результатів наукових розвідок кіпрських учених С. Петроса, М. Маратефтїса, М. Іоанніду-Кутселіні, І. Персіанїса, І. Піріотакїса, А. Полідороса, Л. Мірантопулоса, Х. Пападопулоса, М. Волонакїса, Л. Неофїтоса, Х. Теофїлідїса, Д. Хараламбуса. Нами також враховано історико-педагогічні праці вчених Республіки Кіпр щодо: професійної педагогічної підготовки (П. Персіянїс, А. Сепос, С. Петрос, К. Кїпрїдіму, П. Маврос); зокрема системи післядипломної педагогічної освіти (З. Одиссеос-Полїдору, Х. Папасоломондос); підвищення квалїфікації педагогічного персоналу (А. Іконому, Г. Карайоргїс, Е. Фт'яка, П. Продрому); неперервної освіти вчителів (Л. Фїліппос, М. Зембілас, М. Русу, Е. Хаджияннї-Йаку, К. Калатас); глобалїзації освіти (А. Гагацїс, М. Маратефтїс, П. Персіяннїс, Г. Папанастасїу); міграційної педагогїки (Ф. Лукарїс, З. Тавуларї, Г. Мавроїдіс, А. Петру); концептуальних засад спеціальної освіти (Е. Фт'яка, І. Констандїнідіс, С. Сїмеонїду).

Обґрунтуємо власні підходи щодо визначення етапів формування професійної підготовки вчителів у Республіці Кіпр. Видїляємо чотири компонента генезисно-історичного аналізу: історичні, соціально-політичні фактори, що впливали на розвиток системи професійної підготовки вчителів у Республіці Кіпр у ХХ столітті; нормативна база розвитку системи освіти в певний історичний період для видїлення основних цїлей та змісту професійної підготовки вчителів; організаційно-функціональні засади вищої педагогічної освіти Республіки Кіпр, а саме

структура та зміст професійної підготовки майбутніх учителів; педагогічні парадигми та концепції, які зумовили організаційні та структурні зміни в вищих закладах професійної педагогічної освіти у Республіці Кіпр у ХХ столітті.

1893 – 1923 рр. – Період *становлення професійної педагогічної освіти*, коли політика англійців до освіти на Кіпрі була ліберальною. Учителі навчалися у грецьких училищах та призначалися до роботи головою общини. Засновувались перші професійні заклади освіти – Всекіпрське педагогічне училище (1893 р.), Жіноче педагогічне училище (1903 р.), Інститут священиків у Ларнаці (1910 р.), випускники якого також працювали вчителями. На початку 20-х рр. цього періоду характерною була спроба британців утворити централізовану систему освіти, це й визначило нижчу межу даного періоду.

1923 – 1959 рр. – Період *структуризації професійної педагогічної освіти*. Верхня межа цього періоду обумовлена прийняттям Закону «Про початкову освіту» (1923 р.), коли призначення на посаду вчителя здійснювалось Центральною радою з освіти, яка також визначала обов'язки вчителів та вносила пропозиції щодо вдосконалення законодавства у галузі освіти. Колоніальний уряд Законами 1923, 1929 та 1933 рр. повністю контролював початкову освіту на острові; Законами 1935 та 1952 рр. здійснив спробу контролювати середню освіту. Грецькі освітні заклади поступово закривались, майбутні вчителі навчались в закладах професійної педагогічної освіти під керівництвом англійських директорів. Кіпрська освіта успадкувала наслідки політичної боротьби за Незалежність Кіпру від британської влади. За таких обставин 1 травня 1959 р. Дидактичний коледж, який функціонував під керівництвом британського директора, було передано грецькому суспільству острову Кіпр, який з 1 жовтня 1959 р. почав називатися Педагогічною Академією Кіпру. Це й обумовило визначення нами нижньої межі даного періоду.

1959 – 1974 рр. – Період *започаткування та реформування вищої педагогічної освіти*. Це обумовлено відкриттям Педагогічної академії Кіпру, головною метою якої було забезпечення методологічного, теоретичного і методичного розвитку системи національної освіти. Педагогічна академія Кіпру здійснювала професійну педагогічну підготовку майбутніх вчителів початкової та середньої школи; об'єднувала педагогічних працівників навчальних закладів та працівників системи загальної освіти Кіпру, спрямовуючи їхні спільні зусилля на розв'язання актуальних освітніх проблем; організовувала та здійснювала підвищення кваліфікації учителів з педагогіки, психології та методики викладання окремих дисциплін; сприяла впровадженню в педагогічну практику досягнень вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки; визначала основні напрями досліджень в галузі національної освіти; організовувала, координувала і впроваджувала наукові дослідження з проблем педагогіки.

У 1961 р. відбувається Перша конференція працівників освіти, на якій наголошується на необхідності раціоналізації загальної освіти; висувається завдання посилити педагогічну базу, підвищити рівень викладання, розвивати науково-дослідну роботу. Важливою подією стало заснування Міністерства освіти і культури Республіки Кіпр (1965 р.) та Центру наукових досліджень Кіпру (1969 р.). У 1969 р. з метою удосконалення професійної підготовки впроваджується закон «Про якість педагогічної освіти та обов'язки вчителів». У 1972 р. з метою підвищення професійної кваліфікації вчителів, реформування освіти, впровадження нововведень, формування науково-методичного підґрунтя національної системи освіти було засновано Педагогічний інститут Кіпру. Саме в ці роки постать вчителя визначається дуальністю «педагог і особа», активний член суспільства. У 1974 р. острів анексується турецькими військами, та відбувається реструктуризація освіти, що обумовило нижчу межу періоду.

1974 – 1989 рр. – Період *еллінізації професійної педагогічної освіти* обумовлений загальною ідеєю відродження національної освіти та культури. У 1975 р. в педагогічній академії Кіпру засновується відділення дошкільної освіти, що дозволило бажаючим здобувати таку педагогічну освіту не виїжджати на навчання за кордон. У 1976 р. засновується Всекіпрська організація працівників вищої освіти. У 1987 р. впроваджується

Закон «Про підготовку вчителів», якій регулює діяльність вищих навчальних закладів. У 1979 – 1988 рр. створюється законодавча база спеціальної / інклюзивної освіти.

З 1989 р. починається період *європеїзації вищої педагогічної освіти*, коли структура та зміст професійної підготовки майбутніх учителів було зорієнтовано на європейські освітні стандарти. Верхня межа цього періоду обумовлена прийняттям Закону «Про Університет Кіпру» № 144(1) /1989. Виникнення університетської педагогічної освіти зумовило подальший розвиток та вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів у Республіці Кіпр. У 1989 – 1990 рр. впроваджується Закон «Про обов'язкову допрофесійну педагогічну підготовку майбутніх вчителів», якій регулює неперервну освіту вчителів. З 1993 р. в Університеті Кіпру, з 2003 р. у Відкритому університеті Кіпру, з 2007 р. в Університеті імені Фредеріка студенти педагогічних відділень здобувають освіту за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: «Бакалавр», «Магістр», «Доктор», та формами навчання: денна, заочна, дистанційна, післядипломна.

Таким чином, результаті генезисно-історичного аналізу професійної педагогічної освіти на острові Кіпр у ХХ столітті виокремлено такі етапи її розвитку: становлення професійної педагогічної освіти (1893 – 1923 рр.); структуризації професійної педагогічної освіти (1923 – 1959 рр.); започаткування та реформування вищої педагогічної освіти (1959 – 1974 рр.); елінізації професійної педагогічної освіти (1974 – 1989 рр.); європеїзації вищої педагогічної освіти (з 1989 р.).

Література

Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: Монографія / За ред. С. О. Сисоєвої // МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.

УДК 371 (438) (043)

Івашко О.А., аспірант

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Соціально-економічні та політичні зміни в українському суспільстві, прагнення нашої країни приєднатись до європейського освітнього простору висувають на перше місце проблему полікультурного підходу в освіті. Останніми роками зросла кількість наукових розвідок з даної тематики; основи полікультурної освіти починають запроваджуватися в освітній процес середніх та вищих навчальних закладів.

Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх фахівців вивчали такі українські дослідники, як: Л.І. Воротняк, Л.В. Волик, О.К. Гаганова, Я.Г. Гулецька, І.Ф. Лощенова, С.О. Сисоєва, І. В. Соколова, Н.В. Якса тощо.

Розглянемо основні підходи до реалізації засад полікультурної освіти у вищих навчальних закладах.

Грунтовний аналіз науково-педагогічної літератури з даної проблеми дозволив К. Гранту та К. Слітер поділити всі існуючі погляди на процес полікультурної освіти на п'ять основних підходів: 1. «*Навчання студентів із альтернативним розвитком і студентів, що належать до різних культурних груп*». Позитивним у даному підході є визнання кожної людини як особистості, яка заслуговує на повагу. Недоліком концепції є невизнання рівності між культурними групами, важливої ролі співробітництва між ними. 2. «*Міжособистісні стосунки*». Згідно з даним підходом, представники всіх етносів мають вчитися разом в одному світі, незалежно від переконань. Негативним є те, що не беруться до уваги відмінності між культурними групами, залишається поза увагою їх самобутній розвиток унаслідок соціальних змін. 3. «*Навчання різних студентів разом в одній групі*». Даний підхід сфокусовано на визнанні рівності етнічних груп. Але інші форми відмінностей (соціальний клас, рід, релігія тощо) не розглядаються. 4. «*Мультикультурна освіта*». В основу даного

підходу покладено ідею, що кожне суспільство складається з багатьох расових, етнічних, релігійних груп, які необхідно підтримувати і захищати. В замовчуванні важливої проблеми – боротьби з расизмом – суттєвий недолік цього напряму. 5. *«Мультикультурне навчання або соціальна перебудова»*. Головна мета даного підходу – справедливість та рівність для всіх і у всьому. Проте всі підходи не виключають один одного, а є кроками на шляху до кінцевої мети – допомогти молодим громадянам стати повноцінними членами плюралістичного суспільства [5, 54].

Проаналізуємо запровадження даних підходів у ВНЗ на прикладі двох країн: Республіки Польща і США.

Зауважимо, що після суспільно-політичних трансформацій у 1989 році у національних меншин та етнічних груп Польщі з'явилась можливість навчатися рідною мовою. Реформування польської системи середньої освіти, організація шкіл для цих груп викликало необхідність професійної підготовки вчителів до роботи з дітьми-представниками етнічних меншин. Серед університетів, які готують вчителів для національних шкіл є Варшавський університет, Ягеллонський університет (м. Краків), Сілезький університет (м. Катовіце), Університет ім. М. Кюрі-Склодовської (м. Люблін), Бялостоцький, Вроцлавський та Гданський університети.

Проаналізувавши педагогічні розвідки польських дослідників з даної проблеми, зазначимо, що полікультурна освіта у вищих навчальних закладах Республіки Польща забезпечується таким чином: введення предмету «Полікультурна і міжкультурна освіта» у навчальний процес; розробка й реалізація педагогічних проектів студентами для вчителів середніх шкіл і гімназій або для дітей і молоді на базі університетів; педагогічна практика за даною тематикою наприкінці навчального курсу; участь у міжкультурних тренінгах; поглиблене вивчення як іноземних мов, так і регіональної мови й культури; залучення студентів до участі в польських та міжнародних проектах і конференціях з даної проблеми; організація центрів, студентських товариств і гуртків з «полікультурної освіти»; участь у таких міжнародних програмах, як: «Еразмус», «Євридика», «Леонардо да Вінчі» тощо [4].

Так, наприклад, в Інституті польської філології Гданського університету організовано післядипломні курси «Знання про Помор'я», на яких вивчається кашубська мова та література. Окрім того, у 1992 році в Інституті польської філології Гданського університету була відкрита спеціалізація «Кашубознавство» (яка охоплює 60 год. лекцій і 150 год. практичних занять). А вже в 1998 році перші 12 вчителів отримали дипломи вчителів кашубської мови [7]. У 1997 році з'явився Кашубський Інститут, який сприяв інтеграції кашубів і поляків. На даний час викладачами і студентами Гданського університету створено проект «Растко-Кашуби» („Rastko-Kaszuby”) – це електронна бібліотека, яка надає інформацію про культуру і традиції кашубів.

Принцип полікультурності у вищій школі США реалізується за рахунок введення спеціальних освітніх програм: загальноосвітніх з полікультурним ухилом, програм спеціальної підготовки до роботи в полікультурному класі; лінгвістичних програм, білінгвальних (бікультурних) програм, полікультурних програм [6, 170].

Зрозуміло, що саме викладачі/вчителі повинні стати культурними провідниками у навчально-виховному процесі. Тому, американський дослідник Віллегас виділяє декілька критеріїв для оцінки культурної компетентності вчителя, це: наявність у вчителя поваги до культурної різноманітності та віри в те, що всі студенти можуть добре та ефективно навчатися; знання вчителем культурних джерел своїх студентів та обізнаність в цих культурах; впровадження цілеспрямованого навчального плану для всіх студентів; налагодженість взаємозв'язку між учбовим змістом, матеріалами, методами навчання та культурним підґрунтям студентів; розуміння вчителем культурного різноманіття при оцінюванні студентів [2, 27].

Розглянемо 3 етапи поступового становлення майбутнього вчителя як культурного провідника, це – *міжкультурна чутливість* (intercultural sensitivity), *міжкультурна поінформованість* (intercultural awareness), *міжкультурна компетентність* (intercultural

competence), які часто вживаються в американській педагогічній літературі. До першого кроку у становленні вчителя – когнітивної сфери (міжкультурної чутливості) належать досвіди, які слугували закладенню основ для обізнаності в найперших її формах: вплив сім'ї, досвіду дитинства; мотивація співчуття, моральні настанови, релігійні та духовні уподобання; відчуття дискримінації або расизму внаслідок приналежності до меншин [3]. Другим кроком на шляху полікультурно-компетентного вчителя стає перехід за межі свого культурно-расового оточення.

Серед чинників, що впливають на міжкультурну інформованість Я.Г. Гулецька виокремлює: обізнаність та зацікавленість у питаннях, що стосуються різноманітності; впливове тимчасове оточення; вплив ситуації на роботі; відчуття дискримінації чи расизму внаслідок приналежності до меншин; вплив учителя-наставника; занурення у іншу культуру. До чинників, які впливають на становлення між/полікультурної компетентності (поведінкову сферу) належать: вплив навчання, освітніх (полікультурних) курсів, підручників; вплив учителя-наставника, дружні стосунки з людьми іншої раси, культури; вплив переломного моменту, визначальної події у житті; занурення в іншу культуру. Результатом цих 3 етапів є становлення полікультурно-компетентної особистості, яка виступає провідником ідей полікультурності [3].

Звернемо увагу на розробку полікультурних модулів, методичних посібників з полікультурної освіти самими учасниками навчального процесу. Зокрема, в Єльському університеті кожний учасник має розробити модуль (анг. curriculum unit), який потім впроваджується в практику. Відсутність єдиних вимог до реалізації полікультурної освіти дозволяє шкільним округам та іншим навчальним закладам проводити власну політику відносно полікультурної освіти, звертаючи увагу на культурні, етнічні особливості округу в цілому, а саме, певного навчального закладу [1].

Отже, існує 5 основних підходів до навчання полікультурної освіти. Досвід освітніх практик запровадження полікультурного підходу в систему освіти може бути цікавим українським дослідникам щодо реалізації ідей полікультурної освіти у ВНЗ України.

Література

1. Гаганова О.К. Поликультурное образование в США: теоретические основы и содержание / О.К. Гаганова // Педагогика. – 2005. – № 1. – С.86 – 95.
2. Гулецька Я.Г. Особливості полікультурної освіти учителів в університетах США/ Я.Г. Гулецька // Педагогічний процес: теорія і практика: збірник наукових праць. – Вип. 2. – Київ, Екмо, 2007. – С. 18 – 30.
3. Гулецька Я.Г. Розвиток полікультурної компетентності майбутніх учителів (досвід США) / Я.Г. Гулецька // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 2. – Бердянськ: БДПУ, 2008. – С.258 – 262.
4. Івашко О.А. Університетська освіта в полікультурному просторі Республіки Польща/ О.А. Івашко // Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва: зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конф./ За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь, 2011. – С. 282 – 284.
5. Лощенова І.Ф. Теоретичні засади полікультурної освіти/ І.Ф. Лощенова// Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі: IV Слов'янські педагогічні читання. – Черкаси: ЧНУ, 2005. – 338с. – С.53 – 54.
6. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія/ І. В. Соколова// за ред.С.О. Сисоевої. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008.– 400с.
7. Treder J. Sytuacja socjolingwistyczna Kaszubszczyzny/ Jerzy Treder, Edward Breza// Kultura. Język. Edukacja/ pod. red. R. Mrózka. – Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2000. – Tom 3. – s.139 – 166.

ПІДГОТОВКА БАКАЛАВРІВ-ФІЛОЛОГІВ НА МОВНИХ ВІДДІЛЕННЯХ УНІВЕРСИТЕТІВ ГРЕЦІЇ

Головною метою вітчизняної вищої освіти на сьогодні визначається формування високоосвіченої, духовно багатой, творчої особистості громадянина України і європейської спільноти, особистості з інноваційним типом мислення і діяльності, здатної гідно відповісти на виклики цивілізації. Усе це потребує оновлення методології та змісту вищої освіти загалом, і мовної зокрема. Реалізації зазначеної мети сприяє вивчення позитивного педагогічного досвіду окремих європейських країн, серед яких останнім часом все більшу увагу дослідників привертає така країна-член Європейського Союзу, як Греція.

Розглянемо особливості забезпечення мовної освіти на відділенні англійської мови і філології (Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας) філософського факультету Афіського національного університету імені І. Каподістрія.

Аналіз навчального плану цього відділення засвідчив, що набір дисциплін, який пропонується для вивчення студентами, залежить від функціонування на відділенні певних освітніх програм, які фінансуються або самим університетом, або Міністерством освіти, неперервної освіти і релігії Греції та Європейським соціальним фондом.

Серед програм, що фінансуються університетом, виділяють програми мовної, додаткової літературної та методичної підготовки.

Програма мовної підготовки спрямована на розвиток у студентів необхідних академічних компетенцій, формування їх білінгвальної особистості та готовності до самоосвіти й подальшого збагачення знань. Програма охоплює чотири обов'язкові дисципліни, які покликані формувати в студентів необхідні комунікативні компетенції для розуміння та відтворення усного й писемного мовлення, а також розвивати здібності міжкультурного спілкування та перекладу з новогрецької мови на англійську і навпаки. До цих дисциплін належать: «Академічне мовлення» (1 семестр), «Переклад: практичне застосування» (2 семестр), «Фонетика англійської мови» (3 семестр) та «Літературні жанри та стилі мови» (4 семестр).

Окрім цих предметів, мовну підготовку майбутніх філологів забезпечують й інші дисципліни, наприклад, «Вступ до мовознавства» (1 семестр), «Давньогрецька філологія» (2 семестр), «Мовознавство: фонетика-фонологія новогрецької мови» (3 семестр), «Мовознавство: історія грецького мовознавства» (4 семестр) та інші.

Програму додаткової літературної підготовки започатковано з 1996 року. Вона реалізується в процесі проведення ряду семінарських занять, спрямованих на формування в студентів умінь сприйняття і створення різних видів креативного письма, розвиток їхньої критичної думки. Для цього організуються зустрічі-дискусії зі знаменитими грецькими поетами, письменниками, видавцями, критиками та іншими фахівцями, в ході яких майбутні філологи поринають у такі виміри літературної творчості, як пошук художніх тем і проблем, відпрацювання свого власного художнього стилю, вибір та публікація певного твору, видання книги та критика на неї тощо. Наприкінці видається журнал, до якого входять найкращі літературні твори студентів. Окрім цього, передбачено постановки театральних вистав за участю майбутніх філологів.

Базова літературна підготовка забезпечується шляхом викладання й інших обов'язкових («Англійська проза» та «Новогрецька література: основні літературні твори ХІХ століття» (1 семестр), «Американська проза» (2 семестр), «Сучасний англomовний театр» та «Англійська поезія» (3 семестр), «Теорія та критика літератури» та «Американська поезія» (4 семестр)) і відносно обов'язкових дисциплін («Новогрецька філологія: основні літературні пам'ятки ХІХ століття» (2 семестр)).

Програма методичної підготовки включає дві обов'язкові дисципліни, які вивчають усі студенти відділення, незалежно від обраного напрямку (мова чи література). Це такі предмети, як «Прикладна лінгвістика у викладанні й засвоєнні мов» (5 семестр) та «Методи навчання англійської мови» (6 семестр). Вони є стрижнем методичної підготовки майбутніх учителів англійської мови, в процесі викладання яких студенти мають: усвідомити теоретичні засади укладання навчальної програми з англійської мови, її мету та структуру; навчитись самостійно укладати навчальну програму з англійської мови; оцінювати навчальні посібники та допоміжну літературу з навчання мови; створювати допоміжний навчальний матеріал відповідно до потреб конкретних учнів; розуміти різноманітні педагогічні, навчальні, соціальні цілі, реалізацію яких забезпечують певні підходи, методи і методики навчання мови, і бути готовими їх використовувати відповідно до потреб учнівського колективу; розуміти теоретичні засади оцінювання рівня сформованості комунікативної компетенції учнів; розрізняти критерії, за якими розробляються засоби контролю рівнів володіння мовою.

Програма методичної підготовки містить також дисципліни за вибором студентів, які забезпечують поглиблену дидактичну підготовку тим, хто має намір присвятити себе педагогічній діяльності. У 2009-2010 навчальному році це були такі дисципліни, як «Педагогічне застосування методики навчання англійської мови» (7 семестр) та «Педагогічна практика з викладання англійської мови» (8 семестр).

Перша являє собою організацію лабораторних занять студентів, які об'єднуються в групи від 15 до 20 осіб. Майбутні викладачі вчаться використовувати допоміжні та мультимедійні засоби навчання для формування іншомовних комунікативних умінь учнів різних вікових категорій. На цих заняттях надається можливість так званого «симуляційного» викладання і планування навчального процесу з іноземної мови. Тобто студенти, хоча й поза шкільною дійсністю, проте вчаться застосовувати на практиці різноманітні методики і технології розвитку усного й писемного іноземного мовлення, інформаційні та комунікаційні технології у викладанні англійської мови, вчаться оцінювати та самостійно виготовляти дидактичний матеріал, розробляти та застосовувати на практиці критерії оцінювання іншомовних знань, умінь і навичок учнів.

Друга дисципліна є ніщо інше, як організація педагогічної практики з англійської мови, яку студенти проходять у базових початкових та середніх державних і приватних школах у 8 семестрі.

У межах програми методичної підготовки передбачається й викладання інших дисциплін, таких як: «Аналіз спілкування в іншомовному класі» (7 семестр), «Міжкультурне спілкування» (7 семестр), «Аналіз помилок» (8 семестр) [3].

Серед програм, які фінансуються Міністерством освіти, неперервної освіти і релігії Греції та Європейським соціальним фондом, значний інтерес для дослідження становлять такі: програма модернізації, збагачення та підтримки вивчення англійської мови (2003-2008) (Πρόγραμμα εκσυγχρονισμού, διεύρυνσης και υλοστήριξης των αγγλικών σπουδών (2003-2008)) та програма «Педагогічна практика студентів» («Πρακτική άσκηση»).

Загальні цілі, які переслідує реалізація *програми модернізації, збагачення та підтримки вивчення англійської мови (2003-2008)*, такі: посилення теоретичної підготовки та семінарського характеру занять з метою заохочення студентів до критичних роздумів; створення Центру самоосвіти та виготовлення дидактичного матеріалу; підтримка та вдосконалення програми підвищення кваліфікації в галузі викладання іноземних мов шляхом практикування вчителів у застосуванні ними нових методик викладання англійської мови; створення сайту відділення з інформацією про організацію навчального процесу та стану наукової діяльності; створення необхідної матеріально-технічної бази для реалізації навчального процесу та високого рівня кадрового забезпечення з метою посилення якості освітніх послуг; розробка критеріїв та здійснення довготермінового оцінювання навчального плану підготовки бакалаврів.

Програма «Педагогічна практика студентів» реалізовувалась протягом 2000-2001, 2005-2006 та 2007-2008 навчальних років у межах програми методичної підготовки студентів, а саме дисципліни «Педагогічна практика у викладанні англійської мови». Майбутні вчителі за бажанням могли працювати протягом двох місяців як оплачувані вчителі-практики (αμειβόμενοι ασκούμενοι καθηγητές, student teachers) в навчальних закладах початкової та середньої освіти. Викладачі шкіл після відвідування спеціального семінару та опрацювання необхідної літератури приймали на себе обов'язки викладача-ментора («Μέντορας Καθηγητής»).

Отже, на відділенні англійської мови та філології забезпечується ґрунтовна мовна підготовка майбутніх філологів, спрямована на формування їхньої іншомовної комунікативної компетенції, умінь міжкультурного спілкування, готовності та потреби до подальшої самоосвіти та самовдосконалення тощо. Окрім цього, на відділенні забезпечується методична підготовка майбутніх учителів іноземної мови, метою якої є формування в студентів різноманітних дидактичних умінь і навичок, у тому числі й умінь застосування інноваційних технологій викладання мови, укладання й аналізу навчальних програм з англійської мови, розробки й застосування різноманітних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, створення навчальних посібників та допоміжного дидактичного матеріалу для засвоєння мови тощо.

Література

1. Короткова Ю. М. Досвід впровадження Болонського процесу у систему професійної підготовки вчителів початкових класів у Греції / Ю. М. Короткова // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. / МОН України, Слов'янський держ. пед. ун-т. – Слов'янськ, 2007. – Вип. XXXVIII. – С. 112–116.

2. Короткова Ю. М. Структура навчальних планів педагогічних відділень початкової освіти Греції / Ю. М. Короткова // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / МОН України, Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2006. – Вип. 15. – С. 73–78..

3. Το Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας : πρόσβαση : <http://www.enl.uoa.gr/swf/indexloader.html>.

УДК 371.134:811(043)

Постоєва Л.С., старший викладач

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Зараз в суспільно-політичному, економічному, культурному житті України відбуваються певні зміни, що сприяє реформам у галузі освіти, але це неможливо без вивчення та переосмислення досвіду минулого.

В умовах відродження інтересу до національного минулого особливої актуальності набуває вивчення мов національних меншин України, їх культурної та творчої спадщини.

Основні тенденції та вимоги щодо підготовки майбутніх викладачів мов національних меншин, зокрема новогрецької мови, відображено у таких законах «Про мову», «Про вищу освіту», «Про використання регіональних мов».

Вивчення теоретичних і методичних основ професійної підготовки майбутніх викладачів новогрецької мови доцільно розпочати з визначення методології дослідження основних методів та підходів, що були нами використані при написанні дослідження.

Тлумачний словник педагогічних термінів розкриває значення поняття «методологія» (від грецького μέθοδος – шлях дослідження чи пізнання та λόγος вчення) як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці; вчення про методи пізнання та перетворення дійсності, принципи та підходи до наукового знання.. Метод – це спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта [3, с. 206].

Методологічну основу нашого дослідження «Професійна підготовка вчителів новогрецької мови на Україні» склали загальнонаукові положення теорії пізнання про єдність теорії і практики; основні принципи гуманізації освіти; принципи історизму, об'єктивності, науковості і системності; загальнофілософські положення про взаємозв'язок явищ та подій у суспільстві; системний підхід.

Теоретичну основу дослідження становлять дослідження з проблем історії освіти (С.Сірополка, М.Скріпника, О.Сухомлинської), зокрема освіти для національних меншин України (О.Ю.Сучкова, Н.Л.Кротік, Л.П.Войналович, С.І.Очеретянко, Л.Д.Якубова); професійної підготовки вчителів (В.О.Сластьонін, В.І.Бондар); проблем періодизації історико-педагогічного процесу (Т.С.Мандрикіна, О.В.Черкасов, Л.А.Гуцал).

Темою нашого дослідження є професійна підготовка вчителів новогрецької мови на Україні у ХХ столітті. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети дослідження ми використовували теоретичні та емпіричні методи. Зупинимося докладніше на кожному з цих методів.

Метод аналізу нами був використаний для визначення періодизації етапів викладання грецької мови на Україні. Метод синтезу дав нам можливість створення цілісної картини професійної підготовки фахівців з новогрецької мови у різні історичні періоди. Застосування історико-структурного методу дозволило обґрунтувати основні компоненти системи професійної підготовки для національних меншостей на Україні. Хронологічний метод дав змогу простежити динаміку розвитку національної системи освіти. Діахронний метод набув актуальності у нашій роботі при дослідженні якісних змін у системі професійної підготовки вчителів грецької мови на Україні.

Окрім вищезгаданих теоретичних методів були використані метод класифікації і систематизації даних, аналізу дисертаційних праць тощо.

З метою діагностики сучасного стану професійної підготовки фахівців з новогрецької мови нами використовувалися такі емпіричні методи дослідження: узагальнення педагогічного досвіду; анкетування (для збору даних про особливості викладання новогрецької мови на сучасному етапі); спостереження (для виявлення стану проблеми в педагогічній теорії та практиці).

Н.М.Дем'яненко виділяє декілька підходів до дослідження історико-педагогічного знання, які були використані нами при підготовці роботи. Конкретно-історичний, який передбачає дослідження і виклад фактів історії освіти в широкому соціокультурному аспекті з наступним їх аналізом, що дозволило нам відтворити певну картину економіко-політичних та освітніх перетворень у галузі підготовки фахівців для національних меншин України.

Формаційний підхід дозволяє оцінювати історико-педагогічну проблематику у контексті соціально-економічних формацій. Цивілізаційний підхід передбачає виявлення соціологічних передумов у висвітленні історії педагогічних ідей. Соціально-історичний підхід реалізується через чітке врахування й відтворення всіх деталей і етапів досліджуваної проблеми в контексті впливу соціальних механізмів [2].

Згідно з основними положеннями культурологічного підходу, ми досліджували підготовку вчителя новогрецької мови в Україні як суспільно-культурологічне явище, що вимагало саме такого спеціаліста з певним рівнем професійної підготовки, який був потрібний для національної школи кожного з зазначених історичних періодів. Слід зазначити, що культурологічний підхід також передбачає змістове наповнення педагогічної освіти, яке є своєрідним для кожного історичного етапу.

Наступний підхід, який використано у нашому дослідженні - це наративний підхід. Як зазначає Н.М.Андрійчук, кожне історико-педагогічне дослідження за своєю сутністю є наративним, оскільки дослідник поєднує в ньому розрізнені факти, події, явища, як зв'язний сюжет, який реалізується у висновках, що є максимально об'єктивними, але відображають суб'єктивне ставлення науковця. Наративний підхід має свої характеристики: ретроспективність (можливість проектувати події минулого на сучасність), перспективність (залежність історико-педагогічних висновків від авторської позиції дослідника), вибірковість

(добирання саме тої історико-педагогічної інформації, яка втілює мету і завдання дослідження).

Згідно з професіографічним підходом ми використовували в роботі теоретичні набутки не лише історико-педагогічної науки, але й професійної педагогіки, що дозволило нам аналізувати структуру професійних компетенцій вчителя, які мають бути засвоєні в процесі професійної підготовки незалежно від історичного етапу [1].

Трактування історико-педагогічних явищ у ретроспективі, оцінка сучасного стану та визначення перспектив на майбутнє забезпечується рядом принципів.

Принцип історизму розуміється нами як вивчення предмета чи явища в процесі розвитку в конкретних умовах певного етапу.

Принцип об активності забезпечує можливість проникнення в сутність проблеми, що досягається шляхом усебічного врахування факторів і умов, кожне явище аналізується в його багатогранності й суперечливості.

Принцип єдності логічного і історичного дозволяє висвітлювати історичні факти, виявити закономірності розвитку історико-педагогічного явища.

Принцип системності дає можливість розглядати проблему як динамічну цілісну систему в багатоманітності зв'язків та у взаємодії з середовищем [2].

Отже, науково-теоретичний аналіз професійної підготовки вчителя новогрецької мови дає змогу зробити висновок, що дослідження цієї проблеми вимагає використання різних методів, підходів та принципів для всебічного та об'єктивного її вивчення.

Література

1. Андрійчук Н.М. Підготовка вчителя для народних шкіл України (кінець ХІХ – початок ХХ століття) як науково-методична проблема / Н.М.Андрійчук // Вісник Житомирського державного університету. –2009.–Вип. 44.– С. 79- 83.
2. Дем'яненко Н.М. Національна ідея вищої освіти в навчальному курсі «Історія освітньо-виховних систем» (в контексті євроінтеграції) [Електронний ресурс] .– Режим доступу: nbuv.gov.ua/...3.../06_Demyanenko.pdf
3. Педагогіка вищої школи: словник - довідник /Упор.О.О.Фунтікова.– Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007.–404 с.

УДК 378.073 (043)

Проценко О.Б., кандидат педагогічних наук, доцент

ФЕНОМЕН «АКМЕ» ТА УМОВИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Процеси реформування, модернізації вищої освіти України сприяють підвищенню вимог до професійної компетентності викладача вищого навчального закладу, що визначається його здатністю будувати свій професійний розвиток, прагнути до досягнення нових вершин (акме). Це ускладнюється низкою умов суб'єктивного та об'єктивного характеру, визначення яких є актуальним на сучасному етапі розвитку акмеологічних досліджень.

В акмеології важливого значення набуває поняття професійного акме, зокрема акме майбутнього викладача вищого навчального закладу. Акме в професійному розвитку (професійне акме) – це психічний стан, який означає вищий для даної людини рівень в його професійному розвитку, який є на даному відрізку часу; максимальну змобілізованість, реалізованість всіх професійних здібностей, можливостей і резервів людини на конкретному етапі життя (при відсутності перенапруження і використання всіх можливостей організму) [1, 5]. Іншими словами «акме» – це кульмінація, пік в професійному розвитку педагога на певному відрізку життєвого шляху.

У своїх наукових працях В. Огнев'юк зазначає, що акме в професійному розвитку можуть не співпадати у часі з акме, що досягає людина як індивід, як особистість [3, 7]. Піки

в розвитку людини як індивіда, як особистості, як суб'єкта професійної діяльності можуть відбуватися в різний час, хоча в цілому акме, підйоми в розвитку сфер психіки можуть ставати джерелом, каталізатором для появи акме в інших сферах. Людина протягом життя може досягати професійних акме різної ступені суспільної і особистісної значимості.

Успіх досягнення професійного акме викладачем вищого навчального закладу залежить від низки умов та факторів, які впливають на ефективність цього процесу. Фахівці простежують залежність акме педагога від соціально-економічних умов суспільства, членом якого він є; конкретним історичним часом, в яке він живе, його соціальною приналежністю; конкретної соціальної ситуацією, яка існує в даний момент в суспільстві; віком та статтю людини.

Сьогодні вчені виділяють внутрішні і зовнішні умови досягнення професійного акме. Коротко розглянемо ці умови. До внутрішніх умов можна віднести такі: активність педагога; побудова свого професійного шляху по висхідній траєкторії; прагнення викладача до досягнення свого максимального рівня; мотивація самореалізації; високий рівень вимог до самого себе; здатність мобілізувати всі професійно-педагогічні здібності; здатність до відновлення втрачених сил після великих і виснажливих справ; прагнення до збереження і примноження своїх досягнень. Зовнішніми умовами досягнення акме професіонала виступають такі: сприятливе акмеологічне середовище, яке спонукає педагога до вдосконалення його професійної компетентності; наявність акме подій, які можуть стати поштовхом до кульмінації і піків в професійному розвитку [2].

У науково-педагогічних виданнях переважає твердження, що крім умов досягнення акме професійної діяльності викладача слід визначити фактори, за яких здійснюється вказаний процес.

Спираючись на дослідження Т. Щербакової, можна виділити три групи різнорівневих факторів, що визначають характер та динаміку досягнення професійного акме викладача, а саме: макросоціальні, мікросоціальні та особистісні [1].

До першої групи - макросоціальних - відносяться фактори, які продукуються передусім типом розвитку того суспільства, в якому живе майбутній фахівець. Серед них можна виділити фактори, безпосередньо спрямовані на контроль професійної діяльності: концепція діяльності, що офіційно прийнята в суспільстві; закони, функції і структура контролюючих інститутів; рівень психологічної культури суспільства; політика щодо психологізації суспільного і професійного життя; вимога до особистості фахівця і затверджені суспільством засоби оцінювання його діяльності. Сукупність макрофакторів визначає бажані для певного суспільства рівень компетентності педагога в цілому і розвиток окремих її видів, а також співвідношення зовнішнього і внутрішнього контролю професійної діяльності викладача. На процес розвитку фахівця впливають також сформовані в суспільній свідомості уявлення про роль особистості в суспільстві; про прийнятність тих чи інших видів активності особистості; соціально-психологічна модель суспільства; рівень інформованості членів суспільства; доступність психологічних знань; парадигма управління розвитком і поведінкою людини, яка прийнята в суспільстві тощо [1, 66].

Другу групу утворюють фактори, що діють на рівні вищого навчального закладу, в якому навчається майбутній педагог (мікросоціальні). Тут має значення характер організації навчально-виховного процесу; рівень психологізації середовища; установка на психологічну культуру викладача як цінність; модель регулювання та контролю навчання з боку адміністрації; сформовані традиції, стереотипи, професійні позиції, відношення до творчості в рамках навчального закладу; роль самоаналізу, самоконтролю і самооцінки діяльності фахівця [2].

Третій рівень утворюють особистісні фактори - професійно-особистісні особливості фахівця, які також можуть сприяти формуванню високого рівня професійної компетентності, а відтак досягненню професійного акме, або ускладнювати цей процес. Насамперед, це рівень розвитку самосвідомості; позитивна Я-концепція, наявність чітких особистісних і професійних цінностей; визначеність життєвих і професійних цілей; знання професійних

вимог, норм; поінформованість у сфері майбутньої професійної діяльності; знання сучасних особливостей процесу викладання у вищій школі. Велике значення має також розвиток рефлексивних, аналітичних здібностей фахівця. Важливий загальний рівень розвитку довільності, тобто вміння довільно керувати своїми емоціями, почуттями, потребами, самопочуттям. Необхідно відзначити також наявність творчих здібностей, гнучкості мислення, розвиток уяви майбутнього педагога. Тут виділяється також рівень його професійної компетентності, майстерність, рівень професійної свідомості [1, 67].

У процесі досягнення майбутнім фахівцем акме-вершини професійної діяльності всі три групи факторів взаємодіють, відзначаючи більшу чи меншу ступінь самостійності у вирішенні професійних завдань.

З огляду на це в процесі підготовки майбутніх викладачів слід дбати про сформованість у них навичок та вмінь управління освітнім процесом; розвивати у них потребу в педагогічній діяльності та вміння ефективно організовувати її; допомагати студентам оволодіти прийомами професійної самоосвіти й самовиховання [4, 189]; сприяти пізнанню й розвитку особистості студента у контексті обраної професії; надавати майбутнім викладачам вищого навчального закладу повноцінної інформації про сутність, цінності й цілі педагогічної діяльності, професійного саморозвитку, про акмеологічні принципи навчання; створювати творчу атмосферу навчання, спрямовувати студентів на мотивацію досягнення успіху; проводити професійно-мотиваційні і рефлексивні тренінги.

Беручи до уваги вищевикладене, можна стверджувати, що визначення факторів і умов досягнення акме-вершини професійної діяльності майбутніх викладачів вищого навчального закладу, дозволяють контролювати та коригувати процес їхнього сходження до професійного акме.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Подальшим напрямом наукових розвідок автора є визначення психологічних особливостей акмеологічних здобутків майбутнього викладача вищого навчального закладу.

Література

1. Акмеология : учеб. пособие / Т.Н. Щербакова. – Ростов-на-Дону, 2008. – 110 с.
2. Колпаков В.М. Стратегічний кадровий менеджмент [Електронний ресурс] / В.М. Колпаков, Г.А. Дмитренко. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/146/9678.html>
3. Огнев'юк В.О. Розвиток в університетській освіті акме-компетентнісного потенціалу майбутнього фахівця / В.О. Огнев'юк // Акмеологія - наука ХХІ століття : мат-ли ІІІ Міжнар. наук.-практ. конфер. – К. : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 6–9
4. Сисоєва С.О. Педагог вищої школи: складові підготовки / С.О. Сисоєва // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2010. – Вип.2. – С. 185–192

УДК 371.13 (477)(043)

Ромашенко В.Є., аспірант

ІНФОРМАЦІЙНА ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКЦІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Процес інформатизації освіти в Україні має свою багату історію, певні досягнення, а також деякі вади. Ретроспективний аналіз процесу впровадження і використання засобів обчислювальної техніки і комп'ютерних технологій в навчальному процесі дозволяє виділити чотири етапи інформатизації освіти.

Спираючись на наукові дослідження В. Вовк, М. Жалдак, М. Кларін, А. Нісімчук, В. Чепелев, О. Янкович) визначено основні етапи інформатизації, комп'ютеризації і запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти

Перший етап інформатизації освіти (програмового навчання) характеризувався

широким впровадженням електронних засобів і обчислювальної техніки в процес підготовки студентів спочатку технічних спеціальностей (кінець 50-х - початок 60-х рр. ХХ століття), а потім гуманітарних спеціальностей (кінець 60-х - початок 70-х років) і припускав навчання основам алгоритмізації і програмування, елементам алгебри логіки, математичного моделювання на ЕОМ. Подібний підхід передбачав формування в студентів алгоритмічного стилю мислення, оволодіння деякими мовами програмування, освоєння умінь роботи на ЕОМ за допомогою обчислювально-логічних алгоритмів. Відносно мала продуктивність комп'ютерів того часу, відсутність зручних у роботі, інтуїтивно зрозумілих для звичайного користувача (не програміста) та маючих дружній інтерфейс програмних засобів не сприяли широкому використанню обчислювальної техніки в сфері гуманітарної освіти.

Другий етап інформатизації освіти – комп'ютеризація – (середина 70-х рр. – 1984 рр.) пов'язаний з появою більш могутніх комп'ютерів, програмного забезпечення, що має дружній інтерфейс, і характеризується в першу чергу використанням діалогової взаємодії людини з комп'ютером. Студенти як суб'єкти освітнього процесу вперше одержали можливість, працюючи на комп'ютері, взаємодіяти з моделями –“заступниками” реальних об'єктів і, що саме головне, керувати об'єктами вивчення. Комп'ютерні освітні технології дозволили на основі моделювання досліджувати різні (хімічні, фізичні, соціальні, педагогічні і т.п.) процеси і явища. Комп'ютерна техніка стала виступати як могутній засіб навчання в складі автоматизованих систем різного ступеня інтелектуальності. У сфері освіти все більше стали використовуватися автоматизовані системи навчання, контролю знань і керування навчальним процесом. Діалоговий спосіб спілкування людини з ЕОМ відкрив зовсім нові можливості як у різноманітних сферах людської діяльності, так і в сфері освіти. На цьому етапі інформатизації освіти почали реалізовуватися такі задачі інформатизації, як поліпшення якості навчання і підвищення ефективності навчального процесу, розробка програмно-методичного забезпечення навчального процесу. Поява персональних комп'ютерів сприяла підвищенню темпів комп'ютеризації діяльності людини, у тому числі й освіти.

Третій етап інформатизації освіти (1985-1991 рр.) характеризується використанням могутніх персональних комп'ютерів, швидкодіючих нагромаджувачів великої ємності, нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, мультимедіа-технологій і віртуальної реальності, а також філософським осмисленням процесу інформатизації, що відбувається, і його соціальних наслідків. Наукові розвідки учених скеровані на дослідження таких проблем, як комп'ютеризація педагогічного експерименту з виявлення розвитку творчих здібностей студентів у навчанні (Г. Івшина, 1990), комп'ютеризації суспільства (К. Зуев), дослідження методів та засобів інформаційної технології моніторингу колекційної діяльності викладача (Н. Бордовська, 1991) та ін..

У педагогічних вищих навчальних закладах як другу запроваджено спеціальність «Інформатика і обчислювальна техніка».

Четвертий (з 1991 року) етап відзначений активним упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти. Вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах інформатизації суспільства викладені у законах України "Про освіту" (1996), "Про вищу освіту" (2001), Національній доктрині розвитку освіти (2002). У Законі України "Про Національну програму інформатизації" (1998, нова редакція 2010 р.), Концепції Національної програми інформатизації (1998), Указі Президента України "Про заходи щодо розвитку складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні" (2000) підкреслюється важливість використання нових інформаційних технологій у освітній галузі. В системі освіти склалися основні напрямки застосування в навчальному процесі інформаційних технологій, серед яких: використання в процесі навчання автоматизованих систем і комплексів; використання експертних систем і систем підтримки прийняття рішень; освоєння інформаційних технологій з орієнтацією на подальше застосування в професійній діяльності;

використання інформаційних технологій як дидактичний засіб і для моделювання різних об'єктів і процесів; підвищення творчої складової навчальної і дослідницької діяльності [1].

Інтегральною метою інформатизації освіти є ефективна підготовка молодої людини до повноцінної плідної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства. Досягнення означеної мети інформатизації освіти вимагає створення якісного комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища (освітньо-інформаційного середовища), серед основних функціональних завдань якого – реалізація навчання учнівської молоді комп'ютерної грамоти; формування інформаційної культури та певного рівня її спрямованості інформативно-комунікативної компетентності усіх учасників навчально-виховного процесу; здійснення якомога повнішого розвитку нахилів і здібностей кожного учня; комплексне підвищення якості, доступності та ефективності освіти.

Наукові дослідження учених нового століття скеровані на осмислення проблем інформатизації освіти (В. Биков, Ю. Дорошенко, В. Луговий, Ю. Машбиць, Н. Роберт) та інформаційно-комунікаційній компетентності (В. Бубнов, А. Гуржій, О. Ільків, Г. Козлакова, А. Кузнєцов, Т. Чепрасов); дослідження проблеми впровадження електронних навчальних засобів у вищій школі (Т. Коваль); проблеми дистанційного навчання та теоретичний аналіз проблеми створення та впровадження електронних навчальних засобів (С. Сисоєва); обґрунтування теоретичних засад формування культури Інтернет-комунікації майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (О. Кущенко), використання інформаційних технологій у навчальному процесі взагалі і під час вивчення іноземних мов (О. Шестоपालук, Р. Гуревич, О. Моргун, А. Підласий, А. Зубов, О. Кущенко, Л. Карташова, Н. Макоєд, М. Grüner, Т. Hassert, L. Engler, D. Rösler, M. Erdmenger); впливу інформаційно-комунікаційних технологій на формування готовності управлінців навчальних закладів до рефлексивного управління (А. Светлорусова)

На освітньому форумі європейських країн «Школа XXI століття: Київські ініціативи» (2011 р.) було обговорення можливих шляхів створення єдиного соціального, культурного та інформаційного простору. Відзначалося, що пріоритетним для України на даному етапі є пошук шляхів наближення навчального процесу до європейських освітніх стандартів та інформаційно-технологічне забезпечення системи середньої освіти. Міністр освіти України Дмитро Табачник наголосив: «Ми переконані, що ІКТ – це потужний ракетноносій, що виведе людство на найвищу орбіту його існування. Сьогодні в Україні підтримані освітні ініціативи лідерів на ринку ІКТ: успішно реалізується міжнародний проект «Щоденник.ua». Було зазначено, що більш ніж 500 000 учителів, школярів та їхніх батьків мають можливість використовувати для навчання найбільш функціональний Інтернет-портал «Щоденник.ua», що став переможцем міжнародного конкурсу «World Summit Award 2011». Поява проекту такого масштабу вивела освіту України на новий рівень: шкільне навчання стало більш якісним, ефективним та доступним [3].

Інформатизація освіти визначена одним із стратегічних напрямів розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [2]. У проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні, що проходить зараз громадське обговорення, наголошується на необхідності державної підтримки щодо створення сучасної матеріально-технічної бази для системи освіти, забезпечення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо)

Підготовка молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві досягається шляхом: забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу; запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами; розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників і енциклопедій навчального призначення; створенням відкритої мережі освітніх ресурсів і

системи інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері управління навчальними закладами.

Випускники вищих навчальних закладів мають бути відповідно підготовлені до використання сучасних високих технологій. Над розв'язанням цього завдання працюють науковці провідних університетів світу і міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, Британського комп'ютерного співтовариства тощо, розробляючи різні види сертифікацій та методик інформаційної підготовки майбутніх фахівців і формування інформаційно-комунікаційної компетентності (ІК-компетентності). Сучасному інформаційному суспільству відповідає й особливий характер професійної діяльності вчителя іноземної мови. Це, насамперед, інноваційно-творча діяльність, яка має проєктивний характер і передбачає альтернативність і багатоваріантність рішень у нових інформаційних умовах.

Література

1. Про національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 78/98 (із змінами і доповненнями від 01.06. 2010 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/08.html>.
2. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки МОНМС України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
3. Школа ХХІ століття: Київські ініціативи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА**

УДК 007 : 304 : 001

Брадов В. В., кандидат економічних наук

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТЕЛІВІЗІЙНОГО СЕГМЕНТУ
МЕДІАРИНКУ УКРАЇНИ**

Розвиток вітчизняної медіаіндустрії відбувається в умовах, коли ЗМК, залишаючись активними суб'єктами політичного життя, ключовими ланками комунікації в суспільно-культурній сфері, інструментами впливу на масові процеси і стимулювання споживання, потужним виробником контенту як інформаційного продукту, все в більшій мірі стають підвладними законам медіаринку. Зростання його комунікативної ролі та посилення залежності результатів діяльності самих медіапідприємств-виробників контенту від стану зовнішнього середовища, вимагають системного вивчення процесів, що відбуваються, їхнього наукового осмислення і теоретичного обґрунтування, без цього неможливо домогтися ефективного розвитку суспільної комунікаційної системи в цілому.

Проблеми, пов'язані з розвитком суспільної комунікаційної системи, знайшли відображення в працях українських вчених В. Владимірова, О. Гриценка, В. Здоровеги, О. Зернецької, В. Іванова, В. Карпенка, С. Квіта, В. Лизанчука, О. Мелешенка, А. Москаленко, Г. Почепцова, В. Різуна, Ю. Фінклера, А. Чичановського та ін. В науковій літературі та періодиці висвітлюються і деякі аспекти професійної діяльності засобів масової комунікації в ринкових умовах. Зокрема, цій темі присвячені роботи В.Бугрима, Ю.Васьківського, О. Гояна, І. Гутирі, В. Косарчука, Н. Недопитанського, Т. Приступенко.

Проте медіаринок України, як одна з інституціональних форм комунікаційного процесу, із соціально-комунікативними зв'язками та взаємозалежністю всіх його сегментів, системно не вивчається. Соціальна значущість і нерозробленість у комплексі цієї наукової проблеми визначає актуальність, наукову і практичну доцільність дослідження, метою якого є виявлення тенденцій сучасного розвитку одного з провідних сегментів медіа ринку – телевізійного.

За роки незалежності, в умовах свободи підприємництва, збільшення кількості різного типу недержавних ЗМК, посилення конкуренції між ними, їхньої комерціалізації й орієнтації на прибуток, в Україні сформувався і почав розвиватися ринковий механізм виробництва, розподілу, обміну і споживання інформаційного продукту, що визначив і нові підходи до професійно-інформаційної діяльності.

Сьогодні медіаринок України, як сукупність соціально-економічних відносин, пов'язаних з обміном (продажем) інформаційного продукту (послуги), здійснюваним у межах конкретного географічного простору, є специфічною, проте невід'ємною частиною національної суспільно-комунікаційної системи. Йому притаманні свої особливості та закономірності, що мають певне історичне підґрунтя. Він функціонує при взаємодії виробників і споживачів інформації винятково на основі попиту та пропозиції, значної залежності результатів професійно-інформаційної діяльності від стану вітчизняного рекламного ринку й економіки країни в цілому, жорсткої конкурентної боротьби виробників інформаційної продукції за увагу аудиторії та можливість впливати на неї.

Медіапідприємства, як суб'єкти медіаринку, створюють суспільно значущу інформацію, яка матеріалізується у вигляді інформаційного продукту (ЗМК) на паперових і електронних носіях, набуває у процесі інформаційного виробництва своєї вартості та, будучи затребуваною споживачем, приносить своєму виробнику прибуток. У той же час, в усіх галузях людської діяльності зростає соціальна значущість засобів масової комунікації: розширюються й частішають соціально-комунікативні зв'язки між людьми, все гостріше вони усвідомлюють свою причетність до подій, до яких раніше, здавалося б, не мали

відношення. Сучасний погляд на функціональні ролі суб'єктів соціально-комунікативних зв'язків дає підстави визначати ЗМК, з одного боку, як впливовий соціальний інститут, а з іншого боку – як продукт інформаційної індустрії.

Зріз сучасного телебачення відбиває його складну класифікацію, як по способу трансляції, типу діяльності, охопленню території, так і у відношенні власності. У країні, поряд з державної, активно функціонує система комерційного телебачення. За короткий термін вітчизняне ТБ зазнало значних перетворень, пройшовши шлях від заповнення ефіру головним чином закордонною відеопродукцією, найчастіше сумнівної технічної і художньої якості, до створення власних рейтингових каналів, що свідчить про формування в Україні власної сучасної телеіндустрії - багатофункціонального бізнесу з інвестиційними перспективами, технологічними проривами й економічними вигодами.

Саме ця сторона ТБ покладена в основу стійкої тенденції до концентрації наявних і запуску нових телеканалів [1, 44-46]. Так, медіагрупа U.A. Inter Media Group, крім безпосередньо Інтера (технічне покриття - 99,7%), об'єднала канали Інтер +, НТН, К1, К2, Enter music, Enter-фільм, MTV Україна, Мегаспорт. StarLight Media - ICTV (технічне покриття - 95%), СТБ, Новий, QTV, М1 і М2. "Студія 1+1" (технічне покриття - 95%) поєднає 1+1, 1+1 International, ТЕТ, Кіно. Телерадіокомпанія "Україна", крім однойменного основного каналу, у 2008 році запустила тематичний - "Футбол", у наступному - регіональний "Донбас". Основні компоненти стратегій головних гравців ТБ-сегменту із завоювання ринку - таргетированність каналів і концентрація на визначених аудиторіях.

Характерною рисою нинішнього стану вітчизняного телебачення є паралелізм його розвитку одночасно як прибуткової галузі і як інструмента впливу: бізнес-привабливість ТБ трансформувалася для власників компаній і каналів у політичні преференції [2, 28-31]. Це часом негативно впливає на економіку вітчизняної ТБ-сфери, тому що на вирішення креативних завдань і розвиток бізнес-складової того чи іншого телеканалу проектується реалізація його функції як інструмента політичного впливу.

Аналізуючи ситуацію в окремих сегментах і на вітчизняному медіаринку в цілому, важко не відзначити, наскільки кардинальний вплив справило на їх розвиток стрімке становлення нової інформаційної технології - Інтернету. Сучасному стану українського сегмента інтернету характерний динамічний зріст кількості інформресурсів, чисельності користувачів, показників трафіку [3]. Аудиторія Інтернету більш освічена, соціально активна і з більш високою купівельною спроможністю, що особливо привабливо для рекламодавців [4]. Даний аспект послужив, наприклад, важливим стимулом початку освоєння вітчизняними телекомпаніями нового для них середовища: вихід у всесвітню павутину робить їхню аудиторію воістину безмежною.

Комп'ютеризація процесів виробництва і поширення інформаційного продукту, можливість перетворення текстової, звукової, візуальної інформації в цифрову форму лягли в основу процесу конвергенції (від латинського convergo - наближаюся, сходжуся). Стосовно до ЗМІ конвергенція - процес взаємопроникнення різномірних інформаційних технологій, створення об'єднаних каналів передачі інформації в межах загальної інфраструктури, економічне об'єднання раніше ізольованих секторів [5]. На практиці конвергенція відбивається в появі "прикордонних" сервісів, що знаходяться на стику різних комунікативних сфер (надання широкополосного доступу до Інтернету за допомогою каналів супутникового телебачення); у використанні традиційними засобами масової інформації технологій Інтернету для розширення своєї аудиторії (організація ТБ і радіомовлення); у створенні ньусрумів. Прикладом конвергентного розвитку є і мобільний телефон, що останнім часом усе більше набуває ознак ЗМІ, за допомогою якого вже можна здійснювати прийом сигналів мобільного цифрового ТБ.

Таким чином, серед актуальних аспектів розвитку сучасного сегменту ТБ вітчизняного медіаринку можна відзначити концентрацію медіаресурсів у сфері телеіндустрії, таргетированність каналів і їхня спрямованість на визначену аудиторію, паралелізм формування телебачення одночасно як прибуткової галузі і як інструмента впливу, подальше

розширення процесів конвергенції. Все це в значній мірі впливає на виробництво та формування телевізійного контенту.

Литература

1. Пасховер А. Говорит и показывает / А. Пасховер // Корреспондент. – Киев, 2009. – №46 (385) – С. 44-46
2. Пархомчук Д. Кнопка доходности / Д. Пархомчук // Инвестгазета. – Киев, 2007. – №36 – С. 28-31
3. Украинская интернет аудитория достигла 8,25 млн. [Электронный ресурс] / – Режим доступа <http://www.mediabusiness.com.ua/content/view/17025/lang,ru/>
4. TNS: качественные и количественные характеристики украинской аудитории интернета [Электронный ресурс] / – Режим доступа <http://www.mediabusiness.com.ua/content/view/15688/lang,ru/>
5. Антоненко Е. А. Конвергенция и современное радиовещание [Электронный ресурс] / Е. А. Антоненко. – Режим доступа: <http://www.relga.ru/Environ/tgu-textid=1980&level1=main&level2=articles>

УДК 070(477.6)(043)

Вялкова І. О., старший викладач

«ОРИФЛАММА» – ВІСНИК ДОНЕЦЬКОГО РЕРІХОВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

За даними Управління інформаційної політики та з питань преси Донецької облдержадміністрації, «в регіоні зареєстровано 1241 періодичне видання місцевої сфери розповсюдження» [1]. Цільове призначення видань доволі різноманітне: інформаційні, рекламні, загально-політичні, медичні, релігійні, дитячі, культурно-просвітницькі, гумористичні, економічні, довідкові, історичні, уфологічні, екологічні, спортивні, виробничо-практичні, навчальні, молодіжні, науково-популярні та ін. Левову частку складають видання, що позиціонують себе як загально-політичні, інформаційні, рекламні та інформаційно-рекламні. Серед 1241 видання всього 6 культурно-просвітницьких (що складає приблизно 0,5% від загальної кількості зареєстрованих видань): «Орифламма», «Приложение к вестнику «Орифламма», «Вадим Писарев», «Менора», «Ева плюс», «Казачий вестник».

Цікавим за своєю тематичною спрямованістю є донецький Реріховський вісник «Орифламма». Само слово «орифламма» запозичене та має декілька значень. «Орифламма [фр. oriflamme < лат. aurum золото + flamma полум'я] – 1) в середньовічній Франції – штандарт, прапор короля; 2) великий прапор, підвішений на мотузці, яку простягнуто поперек вулиці між будинками» [2, с. 351]. Ще «Орифламма» (або «Мадонна Орифламма») – це картина Миколи Костянтиновича Рериха (1932р.), на якій зображена Мадонна з розгорнутим Прапором миру в руках. Саме це останнє і спричинило вибір назви для видання Донецького Реріховського товариства.

Вісник було зареєстровано 18 серпня 1993 року, а у вересні цього ж року вже вийшов перший номер. На сьогодні вийшло 29 номерів, хоча видання планувалося як щомісячне: 1993р. – 2 номери, 1994р. – 4, 1995р. – 4, 1996р. – 2, 1997р. – 3, 1998-2000рр. – по 1 на рік, жодного номеру в 2001р., 2002-2011рр. – по 1 на рік. Коливався і тираж, який максимально складав 3000 примірників, а подекуди зменшувався до 300 примірників. В 2002 році з'явився інформаційний портал Донецького Реріховського Вісника (<http://roerich.com>), який містить детальну інформацію про Реріховський Рух, видавничу діяльність товариства та ін. На сторінці в мережі можна також переглянути усі номери Вісника.

Всі роки існування Вісник очолює Ольга Денисівна Захарова. Її співробітники «працюють абсолютно безкоштовно у вільний від основної роботи час і від душі трудяться на ниві Культури. Всі кошти, виручені від реалізації, йдуть на нові видання й на потреби Вісника (випуск нових номерів та Бібліотеки Вісника, комплектація бібліотек, допомога

музеям, проведення заходів Вісника – виставок картин, репродукцій, а також спонсорування заходів, присвячених Майбутньому)» [3].

«Орифламма» має постійні рубрики: «Подвижники Духа», «Из наследия семьи Рерихов», «Путь к гармонии», «О том, что волнует», «Поэтические строки» та ін. На сторінках розміщується безліч ілюстративного матеріалу: картини М. К. Реріха або інших художників, фотографії.

Матеріали, розміщені у Віснику, спрямовані на пропаганду Рериховського Руху, який має на меті «сприяння духовному розвитку людини; зміцнення і розвиток духовних основ людства; розвиток міжкультурного діалогу і соціального партнерства у всіх сферах суспільного життя; розвиток Етики, Науки, Освіти і Духовної Культури в ім'я гуманістично орієнтованого, екологічно безпечного соціального прогресу людства» [4].

Проект «Орифламма» має безліч нагород. В 1999р. журнал «Інтернет-маркетинг» (м.Київ) провів «Перший всеукраїнський конкурс некомерційних Internet-проектів», де сайт «Орифламма» зайняв перше місце і був нагороджений банерними показами в системі Alpha-counter. Видання стало також дипломантом Міжнародної Премії ім. Н. К. Реріха 2008 року в номінації «Збереження Рериховської Спащини». А у провідному комп'ютерному журналі країн СНД «СНІР» (№ 4 / 2001) у розділі «Вечное стремление к истине» (стор. 116) під назвою «Свет Гималаев» дається опис Проекту «Орифламма» як одного з провідних у цій галузі.

Література

1. Управління інформаційної політики та з питань преси Донецької облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/199.htm>
2. Словарь иностранных слов [ред. Е. Н. Зазаренко, Т. А. Пичугина]. – 10-е изд., стереотип. – М. : Рус. Яз., 1983. – 608 с.
3. Информационный портал Донецкого Рериховского Вестника. Издательская деятельность. Немного истории... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://roerich.com/5.htm>
4. Информационный портал Донецкого Рериховского Вестника. Этический Кодекс Рериховского Движения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://roerich.com/codex_rd3.htm

УДК 007 : 304 : 070.449.7(043)

Карпиленко В. А., аспірант

КЛАСИФІКАЦІЇ ФРЕЙМІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ТИПУ ЗМК

Представлення знань про світ за допомогою систем фреймів виявляється досить плідним у багатьох областях досліджень з штучного інтелекту, починаючи від розуміння природної мови і закінчуючи проблемами машинного сприйняття слухових і зорових образів. Підтвердженням тому є численні роботи таких відомих фахівців у галузі штучного інтелекту, як Р. Шенк, Р. Абельсон, Ч. Рігер, Є. Чарняк, Дж. Уілкс та ін., присвячені конкретизації і розвитку теорії фреймів.

Термін «фрейм» був найбільш популярний в середині сімдесятих років, коли існувало багато його тлумачень. Вже тоді фрейми знайшли широке застосування в соціальній психології, психології сприйняття, теорії розпізнавання зразків, при створенні штучного інтелекту, в програмуванні, психолінгвістиці, логіці та методології.

Для лінгвіста особливу важливість має властивість фрейма організовувати когнітивний простір. Як підкреслюють Ж. Фоконьє та І. Суїтзер, вміння (і потреба) будувати фрейми, або структуровані уявлення про будову і функціонування світу в усьому різноманітті його аспектів, є однією з когнітивних здібностей людини. Фрейм структурує не тільки сам об'єкт (онтологічна функція фрейма), але і спосіб його сприйняття суб'єктом (гносеологічна функція фрейму).

Зміст терміна «фрейм» розуміється по-різному в комунікативному/дискурсивному і когнітивному напрямках функціоналізму. Когнітивісти фокусують увагу на сутнісних характеристиках мовних одиниць (переважно номінативних); відповідно, їм ближче розуміння фрейму М. Мінським, які займаються проблемами репрезентації знань в аспекті їх моделювання в системах штучного інтелекту. Представники комунікативного відгалуження функціоналізму, предметом уваги яких виступають прагматичні характеристики предикативних одиниць, у своєму трактуванні фрейма спираються на роботи Е. Гоффмана, в яких висвітлюються особливості соціальної взаємодії індивідів. Назвемо ці підходи до моделювання фреймових структур когнітивним і інтеракціональними, а різновиди фреймів, що вивчаються в їх рамках – когнітивними (або інформаційними) і інтеракціональними (або діалоговими) фреймами [1].

М. Мінський визначає когнітивний фрейм як «структуру даних для представлення стереотипної ситуації». Фрейми містять термінали, або слоти, які заповнюються конкретними даними і є субфреймами. Дослідник виділяє такі типи когнітивних фреймів:

- поверхневі синтаксичні фрейми, представлені, в основному, дієслівними та іменними структурами;

- поверхневі семантичні фрейми, що впорядковують значення слів, визначають учасників ситуації, а також інструменти, цілі, стратегії, результати та побічні ефекти їх дій;

- тематичні фрейми, або сценарії, що стосуються певних тем, видів діяльності, описів осіб і обстановки, а також глобальних проблем і стратегій, пов'язаних з темою;

- наративні фрейми (скелет типового оповідання, пояснення; конвенції, пов'язані з фокусом розповіді, героями, сюжетними формами, розвитком дії тощо, призначені допомогти слухачеві в конструюванні конкретного тематичного фрейма) [1].

Конкретно-проблемні фрейми «осмислюють» конкретні події й теми, а родові фрейми широко застосовуються до діапазону різних тем протягом довгого часу і в різних культурних контекстах. На думку Семетко і Валкенбурга, в медіадискурсі переважають родові медіафрейми «конфлікт», «людський інтерес» і «економічні наслідки». Перші описують такі ситуації, як зіткнення інтересів індивідів, груп або соціальних інститутів, другі роблять акцент на життєвих історіях і емоціях, а треті фокусуються на матеріальних вигодах або через втрати соціальних суб'єктів.

Ціннісні фрейми являють собою такі події, як зіткнення моральних принципів або базових цінностей суб'єктів, матеріальні фрейми підкреслюють економічні наслідки, проблемні дають пропонованим альтернативам раціональне пояснення, а стратегічні акцентують увагу на егоїстичності суб'єктів, які не стільки вирішують соціальні проблеми, скільки конкурують один з іншим. Підкреслюється, що просування під час політичних кампаній стратегічних фреймів сприяє наростанню громадського цинізму з приводу політики. Еквівалентні і емфатичні фрейми являють собою альтернативні описи ситуації (події), але спонукають адресата. Якщо перші знаходяться в відносинах суворої диз'юнкції, то другі можуть поєднуватися в кон'юнкції, формуючи «комплексний фрейм» [2].

Сформовані в 80-і роки альтернативні («якісні») теорії масової комунікації проблематизують не стільки передачу і сприйняття, скільки виробництво повідомлення (що випускалось з уваги їх попередниками). На думку К. Дженсена, в «якісній» парадигмі масова комунікація трактується як джерело значення, а в «кількісній» - як джерело інформації, тобто «дискретних одиниць, що передають значення через мас-медіа». «Якісна соціологія» співвідносить кожен випадок з конкретним контекстом і виходить з того, що зміст мас-медіа породжує відносно унікальний, індивідуалізований досвід, а «кількісна» виявляє «повторюваність формально схожих елементів у різних контекстах». В останньому випадку зміст СМК породжує набір стимулів, якими можна маніпулювати, виробляючи заплановані ефекти. Одне з головних напрямів «якісних» досліджень масової комунікації пов'язане з конструктивізмом. Продукт СМК розглядається як розповідь ("story"), що слідує власній внутрішньо узгодженій логіці. В основі кожного оповідання лежить інтерпретаційна схема, або «рамка» (frame), що надає йому сенс. Участь аудиторії в конструюванні реальності

полягає в тому, щоб прийняти або відхилити цю «рамку». Таким чином, у процес виробництва і споживання суспільної культури одночасно залучені і журналісти і аудиторія. Розвиваючи конструктивістський підхід, Р. Еріксон приходять до висновку, що «новина - це продукт взаємодії журналістів з джерелами новини. Її першоджерело – не є те, що трапляється в реальному світі» [3].

З позицій вчених, фрейми класифікують за багатьма принципами, зокрема за структурою та змістовою наповненістю. Але розглядають фрейм саме як схему, «рамку», що структурує зміст та надає йому того чи іншого сенсу.

Література

1. Морозова Е. Фреймовые структуры знаний в языке и дискурсе [Електронний ресурс]/Е.Морозова//Лінгвістика.http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvkhdu/2010_XI/50.pdf

2. Пономарев Н.Ф. Фрейминг медиаповестки дня и типология медиафреймов [Електронний ресурс] / Н. Ф. Пономарев // Российская и зарубежная филология. – <http://rfp.psu.ru/archive/3.2010/ponomarev.pdf>

3. Кольцова Е.Ю. Массовая коммуникация и коммуникативное действие [Електронний ресурс] / Е. Ю. Кольцова // Социологический журнал. – <http://www.socjournal.ru/article/651>

УДК 070 (477) “1970/1972”, “1995/1999” (09)

Мельникова О. С., асистент

ПУБЛІЦИСТИЧНА ТА РЕДАКТОРСЬКА СПАДЩИНА В. ЧОРНОВОЛА У 1970-І ТА 1990-І РР.

Публіцистичну спадщину дисидента, політика, громадського діяча, журналіста і редактора Вячеслава Чорновола умовно можна поділити на декілька періодів: 1) кінець 1950-х –1960-і – період роботи в офіційній радянській пресі; 2) 1970–1972 – створення нелегального часопису «Український вісник» і активна участь в Русі Опору; 3) 1987– 1989 – відновлення нелегального «Українського вісника»; 4) випуск «Українського вісника» як друкованого органу УГС; 5) 1995–1999 – створення та редагування газети з рисами якісної преси «Час/Time». Як в 1970-і, так і в 1990-і рр., починаючи новий проект, редактор В. Чорновіл писав завдання видань, висвітлював актуальні проблеми, що існували на той час в суспільстві. Тому за мету поставимо визначення проблематики творчості публіциста та редактора та тенденції інтеграції рис публіцистичної спадщини періоду 1970-х рр. у 1990-і.

Наприкінці 1969 року В. Чорновіл створив журнал під назвою “Український вісник”, де виступав як засновник, автор, редактор, коректор і видавець. Часопис почав виходити наступного року. У ньому він поєднував публіцистичну й організаторську діяльність. Редакторіві вдалося об’єднати людей для того, щоб повно й достовірно висвітлювати факти та події з українського культурного та суспільно-політичного життя. Принципи видання діяло на правозахисних засадах. Проте були шістдесятники, які виступали проти створення самвидавного журналу: «Хоча варто визнати, що певна частина опозиційно налаштованої інтелігенції, зокрема Іван Світличний та Леоніда Світлична, виступали проти створення повноцінного самвидавного видання, розуміючи, що влада вдасться до широкомасштабних репресій стосовно авторів й упорядників журналу», — пише О. Обертас [1, 174]. Проте українська громадськість потребувала інформації, яку не друкувала або фальсифікувала офіційна радянська преса.

Незважаючи на те, що деякі історики (Ю. Зайцев, О. Бажан) вважають часопис «Український вісник» схожий на російське самвидавне видання «Хроника текущих событий» або інші аналогічні видання російських дисидентів, («Синтаксис», «Вече» тощо), то можна казати про те, що часопис Чорновола мав свою авторську концепцію і значно відрізнявся від інших. Сама ж назва журналу втілювала ідею спадкоємності, виводячи свій родовід від „Літературно-наукового вісника”, що редагували М. Грушевський та І. Франко, та

«Українського вестника» – першого в Україні літературно-наукового та громадсько-політичного щомісячника, що виходив в Харкові протягом 1816—1819 років за редактування Р. Гонорського, Є. Філомафітського й Г. Квітки-Основ'яненка. Власне, в «Українському віснику» В. Чорновола робилися акценти на просвітницьких ідеях, проблемах суспільно-політичного ладу, а структура часопису дещо нагадувала харківський «Український вестник» – відділи науки, історії, критики, літератури, мистецтва, місцевої хроніки, перекладів, закордонних новин продовжили пресові традиції.

У вступному слові, редакторській статті, «Завдання «Українського вісника», яке відкривало усі шість випусків, декларувалося, що видання повинно було подавати об'єктивну інформацію про порушення свободи слова та прав, гарантованих Конституцією СРСР, про судові й позасудові репресії, факти шовінізму й українофобії, становище українських політв'язнів, про акції протесту, [2, 62]. На прикладі арештів В. Мороза, С. Караванського, І. Сокульського майже в кожному «Українському віснику» показано долю політв'язнів, умови в таборах, несправедливість судової системи.

Часопис «Український вісник» не мав періодичності, публікував інформацію за період між випусками. Але можна знайти матеріали, які з'являлися в самвидаві раніше. Тому редактор давав після повідомлення широкий аналітичний коментар від двохсот рядків. Зокрема, це стосується статей «Кампанія проти критика Івана Дзюби» (вип. I), «До історії одного наклепу» (вип. III).

В останньому абзаці «Завданнь» можна зрозуміти, що редактор прямував до вдосконалення якості видання: «Вісник» гарантує безсторонній підхід до інформаційного матеріалу. Про виявлені помилки чи неточності, які в зв'язку з умовами видання неминучі, повідомлятиметься в дальших випусках» [2, 6]. Тому не дивно, що після публікації чиеїсь статті чи заяви редактор уточнював інформацію, подавав більш достовірні, перевірені факти в декількох рядках.

Отже, як матеріали авторів «Українського вісника», так і редактора журналу відносилися більш до аналітичних та публіцистичних жанрів. Твори рясніли образністю за допомогою художніх тропів (порівнянь, епітетів, гіпербол, метафор, метонімії), прийомів художнього зображення й вираження (іронія, паралелізм, уособлення, сарказм, інверсія, еліпс), стилістичних фігур (парадокс, алюзія, евфемізм та інші). Проте не редагувалася стилістика авторських текстів з метою відобразити різносторонню, багату українську мову з її діалектами. Деякі публікації у вигляді листів політв'язнів стилістично виділяються з основної частини матеріалів журналу.

Після арешту 12 січня 1972 року, перебування у таборах і заслання Чорновіл у 1987 році відновив «Український вісник», де декламувалася ідея незалежності та самостійності України. Проте мрія створити опозиційну та впливову газету здійснилася у 1995 році, коли була створена «Час/Time». У першому номері, який вийшов 3 січня цього ж року, в передовиці «У Новий рік – з новим ділом і новим словом!» В. Чорновіл окреслив напрямок видання. Редактор критикував нову владу і висунув ідею про радикальні зміни в суспільному житті, в чому мають грати роль засоби масової інформації. Про необхідність такого видання Чорновіл зазначав: «... ідея українського часопису сучасного стилю, де було б багато інформації, і ще більше свіжого, політичного, економічного, культурологічного аналізу» [3, 19]. Завданням редактор бачив не тільки у прогнозуванні газетою подальших подій в Україні, але й у впливі і дієвості газети на ситуацію в державі. Він бачив пресу справжньою четвертою владою.

У редакторських статтях заголовки були емоційно-насиченими, образними, впливовими, а й журналістські твори в цілому були оригінально написані. В одній з редакторських статей В. Чорновіл ставить перед собою завдання: «У цій щотижневій рубриці маю намір, зовсім не наслідуючи настановчі газетні передовиці колишніх часів, ділитися своїми, може й суб'єктивними, думками про найпекучіші проблеми української дійсності» [3, 20]. В колонці редактора В. Чорновіл давав особисту оцінку подіям або фактам, аналізував політичне життя країни з точки зору лідера національно-демократичного блоку.

В. Чорновіл переходив у площину українського інформаційного простору, як професійний журналіст аналізував пресу, проводив моніторинги газет за конкретний час тощо. На його думку, політика і журналістика мали колосальний вплив на формування свідомості українського суспільства. Так, у статті «Інформаційна експансія: зовнішня і внутрішня загроза української державності», яка була опублікована 23 червня 1998 року у № 44, він розмірковував про перехідний період засобів масової інформації від радянських часів до будування і розвитку незалежної держави України. Адже принципи тоталітарного типу преси залишались в багатьох областях України. Тому В. Чорновіл ставив питання про вплив російськомовної преси на український інформаційний ринок. Як редактор, він звертав увагу на своє видання «Час/Time», ділився проблемами щодо перешкод розповсюдження газети, нездійснення передплат на поштах та приховання газети в кіосках з-за політичних мотивів. В. Чорновіл називав такий процес блокуванням та узурпацією демократичної преси.

Багато статей Чорновола присвячені проекту Конституції України. Адже він не тільки критикував деякі положення, але й публікував свої пропозиції, з якими виступав у Верховній Раді України. Треба зазначити, що його погляди вплинули на написання й прийняття Основного Закону України.

Публікації Чорновола легко та динамічно читаються, тому що вони рясніють влучними епітетами, метафорами, метоніміями, риторичними питаннями, іронією, сатирою, паралелізмами. В середині дев'яностих років минулого сторіччя Чорновіл саркастично розглядав державотворчий процес в країні. Це доводять створені ним образи тодішніх подій в незалежній Україні, зокрема «хисткий український човен», «бюджетний голодомор», «ренесанс ортодоксальних марксистів-ленінців», «гвалтування спікером регламенту», «кривава авантюра». Підсумовуючи загальну тематику редакторських статей, В. Чорновіл розглядав питання про незалежність, державотворення, демократію, партії, зокрема про Рух, націоналізм, українські традиції та свята, владу та корупцію, ЗМІ та свободу слова, українську культуру. Спектр проблематики творів Чорновола у «Час/Time» набагато розширився порівняно з «Українським вісником», враховуючи не тільки історичні передумови, але й професійний досвід та майстерність публіциста.

Література

1. Обертас О. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років) / О.С. Обертас. — К.: Смолоскип, 2010. — 300 с.
2. Чорновіл В. Твори: У 10-ти т. – Т. 3. / В. Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2006. – 976 с.: іл.
3. Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора / В. Чорновіл. – К.: Либідь, 2000. – 624 с.

УДК 811.161.1:070.41(045)

Нетреба М. М., старший преподаватель

ЯЗЫКОВОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ЧАСТНООЦЕНОЧНЫХ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Особенность текстов современных средств массовой коммуникации состоит в том, что в их смысловой структуре субъективные (модусные) смыслы, идущие от говорящего, преобладают над объективными, предметно-логическими. Это соответствует ожиданиям массового адресата. Он ждет от средств массовой коммуникации не просто информацию о «положении дел» в стране и мире, но и интерпретацию такой информации, оценку ее. Усиление субъективности современных публицистических текстов предопределено теми социально-историческими изменениями в жизни общества, которые произошли в последнее время: прежде всего - освобождением от идеологического давления. Автор текста теперь выступает не как проводник определенной господствующей идеологии, а выражает личностную, авторскую позицию тех или иных событий. Однако основная коммуникативная цель авторов – не просто выразить свою позицию, но и наиболее эффективным способом

аргументировать ее, чтобы привлечь на свою сторону как можно больше читателей, сделать их своими сторонниками, убедить в справедливости собственных оценок. Уже в работах Аристотеля ставится вопрос о систематизации оценочных предикатов. Классификация греческого философа представляла собой двухуровневую систему [1, с. 66]. Попытку разграничить виды добра также находим и в работах английского философа XVII в. Т. Гоббса [4, с. 86].

Наиболее полную классификацию оценочных предикатов предложил финский логик фон Вригт. Данная классификация также представляет собой двухуровневую систему. На первом уровне основанием разграничения служат концептуальные поля. Второй уровень классификации учитывает классы объектов и характер их функционирования [5, с. 5-6].

Лингвистически релевантная, детально проведенная классификация значений оценочных предикатов проведена Н.Д. Арутюновой в работе «Оценка в механизмах жизни и языка» [2, с. 198-200].

Данная классификация строится на трех уровнях. На первом, самом общем уровне выделяются общеоценочные и частнооценочные значения. Первый тип реализуется прилагательными *хороший/плохой* и их синонимами (*прекрасный, превосходный, великолепный, отличный, замечательный, скверный, нехороший, дурной, худой* и т.п.).

Среди частнооценочных значений выделяется семь категорий:

1) сенсорно-вкусовые, или гедонистические, оценки (*приятный/неприятный* и т.д.); 2) психологические оценки: а) интеллектуальные оценки (*интересный/неинтересный*); б) эмоциональные оценки: *радостный/печальный*; 3) эстетические оценки (*красивый/некрасивый*); 4) этические оценки (*моральный/аморальный*); 5) утилитарные оценки (*полезный/вредный, благоприятный/неблагоприятный*); 6) нормативные оценки (*правильный/неправильный*); 7) телеологические оценки (*эффективный/неэффективный*).

В свою очередь перечисленные категории образуют три группы. В первую группу входят сенсорные оценки, представленные сенсорно-вкусовыми и психологическими оценками. Вторую группу образуют сублимированные оценки. К ним относятся эстетические и этические оценки. Утилитарные, нормативные и телеологические оценки входят в группу рационалистических оценок [2, с. 198-200].

Рассматривая языковое выражение оценочных модусных категорий высказывания в публицистических текстах, мы придерживались классификации оценок, составленной Н.Д. Арутюновой, так как данная классификация является наиболее детальной, затрагивает ряд аспектов и позволяет:

- во-первых, разграничить чисто оценочные признаки и признаки, сочетающие оценочный смысл с дескриптивным;
- во-вторых, определить характер дескриптивного признака;
- в-третьих, проследить уровень эмоционального/рационального в частных оценках.

Однако эмоциональные оценки нами были выделены в отдельную категорию. Учитывая субъективный характер частнооценочных модусов и специфику публицистических текстов, такие действия являются целесообразными.

Таким образом, среди модусов с эмоционально-оценочными значениями мы выделили: а) модусы оценочного отношения с обобщенным значением одобрения/неодобрения; б) модусы эмоционального отношения; в) модусы эмоционального состояния.

Среди частнооценочных модусов выделяются модусы сенсорной оценки, которые в публицистических текстах представлены сенсорно-вкусовыми, или гедонистическими, оценками и интеллектуальными оценками.

Анализ языкового оформления частнооценочных модусных категорий в современных публицистических текстах позволяет сделать следующие выводы:

1. Модусы сенсорной оценки в публицистических текстах представлены сенсорно-вкусовыми, или гедонистическими, оценками и интеллектуальными оценками. Сенсорно-вкусовые, или гедонистические, модусные категории оформляются предикативами *нравиться, любить* с отрицательной частицей *не*. Встречаются случаи распространения

слова-интенсификатора – наречия *очень*. Синтаксическое оформление данных модусных категорий *de re* осуществляется с помощью простых двусоставных предикативных центров.

Для выражения интеллектуальных модусных категорий используются прилагательное *интересный* и предикатив *интересно*. Иногда данная разновидность модусов распространяется с помощью слов-интенсификаторов – местоимения *самое* или вводного слова *наконец*. Синтаксически модусы со значение интеллектуальной оценки оформляются с помощью конструкций *de dicto*: неполных предикативных центров, односоставных безличных предикативных центров. Модусная часть связывается с диктумом подчинительной связью.

2. Одной из разновидностей частнооценочных модусов являются модусы сублимированной оценки. В публицистических текстах они представлены эстетическими и этическими оценками. В языковом оформлении эстетических модусных категорий участвуют прилагательные *маленький, невеликий, мелкий, честный, порядочный*. Синтаксическое оформление данных модусов *de re* осуществляется с помощью неполных предикативных центров; простых двусоставных предикативных центров; простых двусоставных предикативных центров, осложненных вставной конструкцией. Высказывания с эстетическими модусами в основном являются экспрессивными за счет использования эмоционального местоимения *ай*, модальной частицы *какой* и восклицательности всего высказывания.

Этические модусные категории оформляются предикатами, представленными существительными *животное, хамство, наглость*. Для данных модусов характерно синтаксическое оформление в основном с помощью конструкций *de re*: простых двусоставных предикативных центров; простых двусоставных предикативных центров, осложненных однородными дополнениями.

3. Рационалистические оценки как еще одна разновидность частнооценочных модусов в публицистических текстах представлены утилитарными, нормативными и телеологическими оценками. Утилитарные модусные категории выражаются однотипно: с помощью существительных *лидер, авторитет* в простом двусоставном предикативном центре, образуя конструкцию *de re*.

В состав нормативных модусных категорий входят аксиологические операторы, представленные существительным *молодец*, прилагательными *молодой, спокойный, уверенный, харизматичный*. Синтаксически данные модусы (структуры *de re*) оформляются простыми двусоставными предикативными центрами; простыми двусоставными предикативными центрами, осложненными однородными сказуемыми.

Для выражения телеологических модусных категорий используются предикативы *целесообразно, результативно*, прилагательное *результативный*. Иногда данная разновидность модусов распространяется с помощью слов-интенсификаторов – наречий *весьма, вполне*. Вместе с предикативом *целесообразно* могут быть употреблены субъективно-модальные операторы *вероятно* и *видимо*. Синтаксически модусы со значением телеологической оценки оформляются с помощью конструкций *de re* (простых двусоставных предикативных центров; простых двусоставных предикативных центров, осложненных причастным оборотом; простых двусоставных предикативных центров, осложненных однородными обстоятельствами) и *de dicto* (простых двусоставных предикативных центров, односоставных безличных предикативных центров). Связь между модусом и диктумом в конструкциях *de dicto* в основном подчинительная, но возможна и бессоюзная связь.

Литература

1. Аристотель. Собрание сочинений : в 4 т. – М. : Мысль. Т. 4. / [ред. и авт. вступ. ст., с. 5-52, А.И. Доватур, Ф.Х. Кессиди; примеч. В.В. Библихина и др.] / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
2. Арутюнова Н.Д. Оценка в механизмах жизни и языка / Н.Д. Арутюнова // Язык и мир человека : [монография]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 130-274.
3. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений : Оценка, событие, факт / Н.Д. Арутюнова;

Отв. ред. Г.В. Степанов. – М. : Наука, 1988. – 338 с. – (АН СССР, Ин-т языкознания).

4. Гоббс Т. Избранные произведения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Мысль, 1964. Т. 2. – М., 1964. – 748 с.

5. Wright G.H. von .The varieties of goodness / G.H. von Wright. – Z., 1963. – 97 p.

УДК 81'373.612.2:070.41(043)

Орехов В. В., кандидат філологічних наук

ПОЛІТИЧНА МЕТАФОРА В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ

Журналістиці як складному, багатоаспектному явищу, як відомо, властива ціла низка функцій, і однією з найголовніших є формування суспільної думки. Особливої виразності ця функція набуває в політичному дискурсі, що розповсюджується серед широких верств суспільства через трансляцію з теле- і радіоефіру, потрапляє зі шпальт газет та журналів, із різноманітних агітаційних листівок, білбордів тощо. Метою поширення такого дискурсу може бути як звичайне інформування населення про ті чи інші події чи явища з політичного життя суспільства, так і вироблення у нього певних поглядів, симпатій на користь тієї чи іншої партії або політичного блоку, і ця друга функція політичного дискурсу набуває з часом все більшої значимості. Проте ефективність її реалізації може бути різною залежно від джерела поширення дискурсу. Так, якщо, лунаючи на телевізійних каналах, політичний дискурс має кілька каналів впливу на глядача, і ефектність його текстової складової може підсилюватись через використання вдалої картинки, звукового супроводу тощо, то інформаційні потоки періодичних видань позбавлені такої багатовекторності впливу, і влучне слово для них виступає чи не єдиним інструментом переконання. Уміле використання стилістичних фігур, тропів у такій ситуації набуває особливої ваги, і чи не найбільш популярним серед них засобом вираження інформації, що доноситься через політичні тексти друкованих ЗМІ, є широке використання в них метафоричних слів та виразів.

Взагалі, прагматичний аспект використання метафор давно привертає увагу дослідників. Троп, який спочатку досліджувався майже виключно спеціалістами у галузі літературознавства, лінгвістики, все частіше потрапляє у поле зору фахівців із психології, соціології, масової комунікації і вивчається як потужний засіб впливу, маніпулювання свідомістю громадян. Все більше дослідників виокремлюють особливий різновид метафори – політичну метафору, яка має ряд особливих рис в силу специфіки свого призначення. Як влучно зауважила М. Павлюх, у мові політичної журналістики метафора лежить на межі індивідуального та загального. Це пов'язано з тим, що тут своєрідно переплітаються, з одного боку, політологічна, юридична, економічна лексика і термінологія, з іншого – експресивна та оцінна лексика текстів, розрахованих на широку аудиторію реципієнтів [2].

Серед метафор, що функціонують у політичному дискурсі, виділяють різні типи за авторською приналежністю, ступенем образності, частотності вживання і т.д., що, відповідно, різняться і за своїми виражальними можливостями, ефективністю комунікативного впливу. Так, виокремлюють так звані «стерті» метафори, які характеризуються наявністю стертого зв'язку із словом-оболонкою, практично позбавлені образності, тобто є нейтральними й використовуються як первинна номінація реалій політичного життя: *виборчий блок, гілки влади, важелі впливу, механізми реформ* і т.д. Потенціальний ступінь їх прагматичного впливу на реципієнта можна оцінити як порівняно невеликий.

Дещо більш потужним засобом впливу виступають рецентні метафори, що циркулюють у політичному дискурсі, переходячи з тексту в текст із тим самим емоційно-оцінним забарвленням (*політична кухня, політична арена, фінансові донори, відмивання коштів, оксамитова революція, політична шахівниця*). Використовуючи у тексті рецентну метафорику, як і у випадку зі стертими метафорами, суб'єкт мовлення оминає етап створення метафори, етап пошуку чи встановлення подібності між номінаціями з різних

семантичних сфер. Індивідуальність журналіста, який включає в текст колективні, статичні рецентні метафори, виявляється переважно лише у виборі з усього розмаїття можливостей інтерпретації тієї готової метафоричної моделі, яка найближча суб'єктові дискурсу, найповніше відповідає його комунікативній стратегії та його індивідуальній картині світу. [1]. Отож, рецентні метафори, хоч і характеризуються певним ступенем експресивної забарвленості, проте потужність їх прагматичного впливу гальмується через їх повторюваність, нівелюється ефектом звикання до них з боку реципієнтів.

А найбільш дієвими у плані впливу на аудиторію є, безперечно, метафори динамічного типу – індивідуальні, які створюються конкретно особою, і, вперше застосовуючись нею, через свою новизну, «незатертість», мають найбільше шансів привернути увагу аудиторії, а отже, і закарбуватись у її пам'яті, справляючи відповідно і певний вплив на її свідомість (*Прем'єрська посада є першим ступенем ракети, що летить у велику політику* (ПіК. — 1999. — 410 груд., О. Чекмишев); *Хоч раз на рік дві гілки влади бувають не колючими* (Високий замок. – 2001. – 6 черв., Б. Козловський).

За своїм семантичним наповненням рецентні та індивідуальні метафори розподіляються на цілу низку метафоричних груп: “політичні реалії – це війна” (*поразка в політичних баталіях; генерал партійної армії*), “політичні реалії – це театр” (*чергова вистава у парламенті; трагедія у виконанні народних депутатів*), “політичні реалії – це кінематограф” (*парламентський трилер*), “політичні реалії – це спорт” (*перший тайм засідання парламенту; спікер показав червону картку*), які об'єднуються в одиниці більш високого рівня абстракції – метамоделі. Так, І.О. Філатенко виділяє наступні три метамоделі політичних метафор:

1) “політичні реалії – це вистава”, що охоплює семантичні групи типу “політичні реалії – це театр”, “політичні реалії – це кінематограф”, “політичні реалії – це цирк”, “політичні реалії – це танці”;

2) “політичні реалії – це боротьба”, до складу якої входять семантичні групи: “політичні реалії – це війна”, “політичні реалії – це спорт”, “політичні реалії – це полювання”;

3) “політичні реалії – це гра”, до якої входять семантичні групи: “політичні реалії – це музична гра”, “політичні реалії – це інтелектуальна гра” тощо [3].

Простежуючи зв'язок метафор із маніпулюванням масовою свідомістю, неважко помітити, що у структурі політичної комунікації активно функціонують комплекси метафор-стереотипів на позначення політичних образів (*вогні політичного протистояння, струмки громадянської злагоди, бурхливі гейзери опозиційних заворушень*), відчуттів і почуттів (*у парламенті запахло смаженим, смердячі парламентські перебіжчики, смак комуністичної легенди, жінка з ароматом львівської кави*). Цікавим є дослідження політичної символіки кольору, пов'язаного з актуалізацією символічних конотацій, культурних кодів. Показовими є численні протиставлення світла, прозорості (як константи білого кольору) та чорного кольору (як зла, бруду) [4].

Аналізуючи оцінку семантику політичних метафор, можна дійти висновку про переважання негативної оцінки над позитивною. Тобто, в більшості випадків метафоричне мовлення застосовується з метою висловлення негативних емоцій та надання негативної характеристики певним суспільно-політичним явищам чи окремим особистостям.

Отже, політичний дискурс слугує як нейтральним засобом інформування, так і виступає потужним чинником впливу на свідомість населення з метою вироблення у нього тих чи інших політичних уподобань та антипатій. І одним з найбільш ефективних засобів такого впливу є політична метафора, передусім рецентного та індивідуального типів.

Література

1. Дацишин Х. Політична метафора в індивідуальній мовотворчості журналіста / Х. Дацишин // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів. – 2004. – Вип.25.– С.427 – 433.

2. Павлюх М. Політична культура передвиборної телереклами 2006 року: проблема толерантності /М. Павлюх // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tir/2008_7/visnyk07-22.pdf

3. Філатенко І.О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 02 «Російська мова» / І.О. Філатенко. – К, 2003. – 22 с.

4. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації 2005 года: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.10.02.01 «Українська мова» / О.М. Чадюк. – К., 2005. – 20 с.

УДК 316.776.22:070431(043)

Рудницька Г. В., аспірантка кафедри соціальних комунікацій МДУ

КРИТЕРІЙ ЦІННОСТІ НОВИН У ПРОЦЕСАХ ФІЛЬТРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТОКУ

Враховуючи важливу роль знань та ключове значення інформації для життєдіяльності сучасної людини, актуальності набуває вивчення інформаційних потоків у контексті масових комунікації та зокрема процесів їх фільтрації. Безсумнівно, мас-медіа мають вплив на формування суспільної думки та індивідуальної свідомості. Наша увага зосереджена на новинах, оскільки, погоджуючись з думкою дослідника психології масових комунікації Р. Харрриса, люди некритично сприймають новини як сферу масової інформації, яка відображає реальність, а не створює її. Проте та реальність, яка створена за допомогою ЗМІ, відрізняється від реального світу, в якому відбувається набагато більше подій, ніж може їх вмістити програма новин чи газета [4]. На думку Д. Белла, засновника теорії інформаційного суспільства, «не всі події стають новинами, і не всі події може сприйняти аудиторія» [2, 7]. У зв'язку з цим, важливим стає вивчення критеріїв, які впливають на відбір новин.

У зарубіжних медіа-студіях при визначенні процесів відбору новин широко використовується термін «гейткіпінг», який уперше використав дослідник аспектів соціальної психології К. Левін у середині минулого століття. Гейткіпінг – процес використання певних критеріїв («воріт» - «gates»), які впливають на кінцевий результат – вибір. Таким чином, інформація проходить крізь фільтри, що дозволяють або прийняти її, або зупинити. Серед дослідників гейткіпінгу в сфері масових комунікацій – Д. Уайт, У. Гібер, Дж. Макнеллі, Р. Браун, Дж. Діммік, П. Шумейкер тощо. Дж. Турк та С. Хонг у роздумах з приводу того, чому редактори відкидають одну новину, а іншу приймають, доходять висновку, що цінність новини є головним критерієм, за яким робиться остаточний вибір [15].

Теоретичною базою у вивченні цінності новин є дослідження норвезьких учених Й. Гатунга та М. Рудж, опубліковане у 1965 р. У результаті проведеного аналізу публікацій у норвезьких газетах були виокремлені 12 факторів цінності новин: 1) частота (новина цінна, якщо час, за яких розгортається подія, співпадає з графіком виходу видання); 2) порогове значення (інтенсивність) (подія має бути масштабною, стосуватися багатьох людей); 3) однозначність (подія не має викликати сумнівів або коливань); 4) повнота змісту (культурна близькість, доречність); 5) співзвучність очікуванням аудиторії; 6) рідкісність; 7) тривалість (якщо подія була визначена цікавою, то вона залишиться такою ще певний час, навіть якщо інтенсивність зменшиться); 8) композиція (події формують цілісність сприйняття певного медіа-образу, топу з різних подій формується композиція, цілісність); 9) звернення до елітних націй; 10) звернення до відомих персон; 11) персоналізація; 12) звернення до чогось негативного [6, 70 - 71].

К. Розенгрен критично оцінив фактори, запропоновані норвезькими вченими. На його думку, ця модель призводить до занадто «психологічного результату», оскільки вибір залежить від індивідуального сприйняття гейткіперами інформації, що надходить [1, 83].

Таким чином, Й. Галтунг та М. Рудж запропонували загальні гіпотези ідносоно характеристики зарубіжних новин. Сам Й. Галтунг відзначив, що результати дослідження «...це теорія відносно того, що можна віднести до новин: теорія новин» [8, 93].

Розглядаючи питання цінності новин, П. Шумейкер та її колеги доводять, що девіантність та соціальна значимість – два домінуючі фактори у процесі відбору новин [11], [12]. Девіантною є новина, у якій порушуються або руйнуються соціальні норми та закони. П. Шумейкер та П. Коен поділяють фактор соціальної значимості на чотири аспекти: політичний, економічний, культурний та соціальний. У межах політичної значимості розглядають події, у яких йдеться, наприклад, про вибори, діяльність різних органів влади, прийняття законів або їх порушення тощо. Події економічної значимості – безробіття, експорт-імпорт, бюджетні питання тощо. Культурну значимість мають події, пов'язані з питаннями релігії, етнічні, мовні питання, навіть подія про відкриття музею тощо. Соціально значимі події охоплюють питання, пов'язані з життям у місті, здоров'ям, навколишнім середовищем, природними катаклізмами тощо [14, 65]. М. Джонсон у висновках до свого дослідження про фільтрацію міжнародних новин визначає культурну та географічну близькість як визначальні фактори при відборі новин [10]. Т. Гаркап та Д. Оніл на початку нашого століття, проаналізувавши 12 факторів, запропонованих Й. Галтунгом та М. Рудж, виокремили сучасний набір характеристик, які враховуються при відборі новин: nodia має стосуватися впливових еліт або зірок, бути неочікуваною, значимою, доречною, послідовною, поганою або хорошою, відповідати порядку денному ЗМІ [7]. Х. Хвітфельдт, професор Інституту журналістики, ЗМІ і комунікації при Стокгольмському університеті, вивчаючи процеси оцінки новин, зробив висновок, що цінність новин та вірогідність їх публікації зростає відповідно до наступних критеріїв: інформаційне повідомлення стосується а) традиційного предмета обговорення; б) на близькій відстані до фактичних подій; в) які мають з одного боку сенсаційний або неочікуваний характер; г) з іншого – його учасниками є приватні особи; г) вони зрозумілі; д) значимі для людей; е) розгортаються впродовж короткого проміжку часу; є) мають негативний відтінок; ж) йдуть від традиційних джерел. Цінність новини зростає, якщо вона стосується питань політики, економіки та розповідає про нещасні випадки та злочини [3, 18]. Цінна новина, на думку Е. Фіхтелиуса, має бути: 1) свіжою; 2) раніше невідомою; 3) близькою аудиторії у культурному та географічному відношенні; 4) незвичайною; 5) «застійною» (завод, який продовжує викиди отруйних речовин у водоймище – новина); 6) персоніфікованою; 7) захоплюючою (викликати інтерес); 8) редакційною (власною); 9) важливою [3, 19 – 21].

Таким чином, цінність новини є одним із головних критеріїв, що мають вплив на кінцевий вибір новини з інформаційного потоку. Більшість дослідників цього критерію визначають персоніфікованість, негативність та девіантність новини основними факторами, що впливають на кінцевий вибір. Передусім новина має бути значимою та зрозумілою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грачёв М. Н. Средства массовой информации в социально-политическом поле / Михаил Николаевич Грачев // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. – 2000. – № 2. – С. 80 – 87.
2. Михайлин І. Л. Глобальний світ крізь призму постіндустріального (інформаційного) суспільства в концепції Даніела Белла / Ігор Леонідович Михайлин // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації. – 2008. – № 874. – С. 5 – 9.
3. Фихтелиус Э. Новости. Сложное искусство работы с информацией / Эрик Фихтелиус. – М. : Медиа Мир, 2008. – 200 с. Turk J. V. Information subsidies and influence / J. V. Turk // Public Reralions Review. – 1985. – №11 (3). – P. 1 – 14.
4. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций / Ричард Харрис. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.library.cjes.ru/online/?b_id=496.
5. Шостак М. И. Журналист и его произведение / Марина Игоревна Шостак. – М : Гендальф, 1998. – 285 с.

6. Galtung J. The Structure of Foreign News // Johan Galtung, Mari Holmboe Ruge // *Journal of Peace Research*. – 1965. – № 1. – P. 64 – 91.
7. Harcup T. What is news? Galtung and Ruge revisited / Tony Harcup, Deirdre O'Neill // *Journalism Studies*. – 2001. – № 2 (2). – P. 261 – 280.
8. Hjarvard S. The study of international news / Stig Hjarvard // *A Handbook of Media and Communication research Qualitative and Quantitative methodologies*. [Klaus Bruhn Jensen, Graham Murdock, Horace Newcomb and others] ; edited by Klaus Bruhn Jensen. – London : Routledge, 2002. – P. 91 – 98.
9. Hong S. Gatekeeping of News Releases: the Gap Between the Selection and the Prominence of Coverage of News Releases / Soo Hong // *ICA Annual Conference, May 23, 2007* : [a research paper]. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.allacademic.com/meta/p172866_index.html.
10. Johnson M. A. Predicting news Flow from Mexico / Melissa A. Johnson. // *J&MC Quarterly*. – 1997. – № 2. – P. 315 – 330.
11. Shoemaker P. J. Devian acts, risky business, and US interests: The worthiness of world events / P. J. Shoemaker, L. H Danielian, N. Brendlinger // *Journalism Quarterly*. – 1991. – № 68 (4). – P. 781 – 795.
12. Shoemaker P. J. Deviance as a predictor of newsworthiness: Coverage of International Events in the U. S. Media. / P. J. Shoemaker, T. K. Chang, N. Brendlinger // *Communication Yearbook* ; edited by M. McLaughlin. – Sage Publication Inc, 1987 – 640 p.
13. Shoemaker P. J. Individual and routine forces in gatekeeping / P. J. Shoemaker, M. Eichholz, E. Kim, B. Wrigley // *Journalism and Mass Communication Quarterly* – 2001. – № 78(2). – P. 233 – 246.
14. Shoemaker P. J. News around the world: Content, practitioners and the public / Pamela J. Shoemaker, Akiba A. Cohen. – New York : Routledge, 2006. – 412 p.
15. Turk J. V. Information subsidies and influence / J. V. Turk // *Public Reralions Review*. – 1985. – №11 (3). – P. 1 – 14.

УДК 811.161'373.7:070.41(043)

Собокар І. І., асистент

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

У даний час відбувається чергове глобальне реформування норм як у сучасній українській, так і в сучасній російській літературній мові. Зміни торкаються практично всіх розділів мови. Однак найбільш помітно ці модифікації відбиваються на нормах слововживання і поєднання слів. Значного поширення набувають різноманітні словотвірні явища, формування фразеологічних зворотів із звичних або незвичних поєднань слів.

Фразеологізми становлять важливу складову частину в системі номінативних засобів сучасної української та російської літературної мови. Різні за характером поєднання компонентів фразеологічні одиниці реалізують властивий їм номінативно-виражальний потенціал тільки за умов комунікації, базовою функцією якої, як відомо, виступає речення, що актуалізується як висловлення залежно від конкретних умов передачі відповідного повідомлення про факти і явища позамовної дійсності або ж про внутрішній світ людини.

У працях багатьох дослідників (Л.Г. Авксентьєва, М.Ф. Алефіренко, А.І. Альохіної, В.Л. Архангельського, А.М. Бабкіна, Л.А. Булаховського, В.В. Виноградова, І.С. Гнатюк, М.Т. Демського, В.П. Жукова, В.М. Мокієнка, Л.Г. Скрипник, В.Н. Телії, Г.М. Удовиченка, В.Д. Ужченка) розглядаються особливості формування фразеологічного значення, семантична парадигматика фразем, варіативність, синонімія, антонімія, багатозначність

фразеологічних одиниць, здійснюється структурно-граматичний опис формальних і значенневих розрядів фразеологізмів.

Якщо у відносно недавньому минулому полігоном і законодавцем у створенні норм слововживання була художня література, то в останні роки ця роль по праву належить засобам масової інформації, публіцистичному жанру як найбільш близькому до розмовної мови, яка останнім часом все помітніше впливає на літературну норму української та російської мови.

Безсумнівно, наявне досить широке використання фразеологізмів у текстах засобів масової інформації, особливо в газетах. Не випадково професор Г.О. Винокур вважав, що газетна мова за своєю суттю наскрізь «фразеологізована», оскільки стандартність, «кlišованість» багатьох типово газетних висловів є невід'ємною властивістю цієї мови [2, с. 92].

Специфіка газетної мови проявляється в тому, що в газеті є особливі мовні утворення – заголовки, підзаголовки, рубрики, ліди. Як заголовок може бути використано одне слово, поєднання слів, пропозиція, декілька пропозицій і, звичайно, фразеологізми. Заголовкове місце в газеті, як вважають багато дослідників, це – сильна, акцентована позиція, тому що саме на заголовок в першу чергу звертає увагу читач. При цьому не тільки традиційні, або узуальні (від лат. *usus* – звичай, звичка) фразеологізми спроможні виконувати роль помітних заголовків, але й дотепні, народжені завдяки експромту вислови (квазіфразеологізми), які згодом можуть перетворитися в стійкі мовні утворення. У мові сучасних ЗМІ фразеологізми (як узуальні, так і квазіфразеологізми) з метою посилення виразності й емоційного впливу можуть піддаватися різного роду трансформаціям.

Газетна практика виробила вже певні прийоми подібної видозміни стійких поєднань. Зрозуміло, завдання журналіста – знайти точне, яскраве слово – було б надзвичайно простим, якщо б всі прийоми можна було використовувати механічно.

Але не випадково відомий датський мовознавець Отто Есперсен назвав фразеологію «примхливою і невловимою річчю»: практично кожне слово в складі фразеологізму в тій чи іншій мірі змінює свою семантику. Зміни в першу чергу залежать від того, наскільки тісно слова «притерті» один до одного, тобто від ступеня спаяності компонентів [4, с. 44 - 46].

В основі речення лежить сукупність закономірностей використання лексичних, фразеологічних і морфологічних елементів та інтонаційно-позиційних засобів для побудови зв'язних відрізків мовлення з метою вираження й повідомлення думки.

Актуальність теми пов'язана з тією роллю, яку відіграють фразеологізми як засіб образності у текстах друкованих ЗМІ, з наявністю на шпальтах газет та журналів помилок у використанні фразеологічних одиниць, їх трансформації, у зв'язку з чим виникає потреба детального розгляду участі відповідних мовних одиниць у функціональній і значеннєвій організації речень, які є структурними складовими газетних матеріалів.

Фразеологічні одиниці як специфічні вторинні утворення, подібно до лексем, можуть займати будь-яку позицію у структурі речення, проте, на відміну від лексем, вони є складнішими утвореннями як за будовою, так і за семантикою. Функціонуючи у реченні, фразема вступає у смислові та граматичні зв'язки з іншими компонентами речення і як цілісна зі значеннєвого погляду одиниця виконує функцію одного члена речення [3, с. 128].

У текстах сучасних ЗМІ фразеологізми займають значне місце, тому що вони образно й точно передають думку, відображають різні сторони дійсності. Вони здебільшого не тільки позначають певне явище дійсності, а й характеризують його, дають йому певну оцінку.

«У смисловому відношенні фразеологізми відповідають єдиним поняттям, висловлюючи значення предметності, процесу, якості, властивості або способу, мають граматичні категорії, визначаються морфологічними формами і синтаксичною функцією в реченні, та виявляють закономірності в співвідношенні із загальною системою мови, які проявляються в лексичній сполучуваності, стилістичному та емоційно-експресивному забарвленні значення та синонімічних зв'язках» [1, с. 49 -50].

В умовах інформаційного ринку, жорсткої конкуренції, боротьби за читача ЗМІ прагнуть якомога привабливіше «упакувати» свою продукцію, тобто піднести інформацію в найбільш яскравій, характерній, такій, що добре запам'ятовується, формі. «Упаковка» змісту інформації – це так звана мовна гра, інтелектуальна розминка, яка привертає увагу читачів, для чого при складанні текстів (а особливо, заголовків, лідів) необхідно підбирати яскраві, помітні, дотепні вирази. Наслідком цього є широке використання фразеологічного матеріалу.

Література

1. Дерягин В.Я. Беседы о русской стилистике / Дерягин В.Я.–М.: Знание, 1978. – 134 с.
2. Дудников А.В. Современный русский язык / Дудников А.В. – М.: Высшая школа, 1990. – 423 с.
3. Коваль А.П. Особливості мови і стилю засобів масової інформації / Коваль А.П., Солганик Г.Я., Пинчук А.Ф. – К., 1983. – 152 с.
4. Кривенко Б.В. Фразеология и газетная речь / Кривенко Б.В. // Русская речь. – 1993. – №3. – С. 44 – 49.

УДК 654.197:929Луман(043)

Ятчук О. М., старший викладач

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ НІКОЛАСА ЛУМАНА В КОНТЕКСТІ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОГО ІНТЕРАКТИВНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Історія вивчення масової комунікації молода, більше ніж п'ятдесят років вона є предметом для самостійних досліджень, але вже понад сто років її вивчають у складі інших дисциплін. Розширення кола нових технологій та їх розповсюдження – після газет, радіо, та телебачення (эфірного, кабельного, супутникового), сьогодні активно розвивається мережа Інтернету, що ставить перед науковцями нові завдання – виявити не тільки вплив нових медіа на суспільство, але і знайти певне місце серед існуючих засобів комунікації.

Враховуючи той факт, що розробкою ідей функціонування, вивчення певних ефектів та взаємодій мас-медіа займалися науковці різних галузей – соціологи, культурологи, психологи, філологи, існує багато теорій та концепцій, та інколи вони навіть дотримуються протилежних поглядів на роль та місце мас-медіа у суспільстві – від концепції масового суспільства до ідеї «глобального селища». Деякі теорії маловідомі широкому колу, а деякі викликають загальний резонанс навіть у власне самих мас-медіа (теорія Маклюєна про «глобальне селище»). В останній час, як вважає російський науковець Георгій Бакулєв: «Одні теорії намагаються пояснити функціонування комунікаційних систем у цілому їх вплив на суспільство. Інші ж трактують використання і роль мас-медіа більш вузько, на рівні індивіду» [1, с.4]

Найбільш відомі західні роботи, пов'язані саме з телекомунікацією належать Ніколасу Луману, Маршалу Маклюєну, П'єру Бурд'є, Дж. Гербнера та Дж. Фіске.

У книзі «Медіакомунікація» німецький соціолог Н. Луман пише «Уявляється, що сучасне суспільство досягає таким чином певної межі, на якій вже ніщо не є некомуніцируємим – за єдиним здавна відомим виключенням: комунікації щирості» [2, с.144]. Головна ідея його теорії доводить думку про те, що саме технологія, але не сам процес, створення аудіовізуального продуктів, як носія комунікації, призвела до створення особливої системи – «мас-медіа». Він розділяє саму комунікацію на повідомлення та інформацію: «повідомлення» створюється відправником з певним інфонасиченням, а «інформація» декодується отримувачем і може змінювати результат комунікативного акту, наприклад, коли відправник намагається дезінформувати отримувача і останній це розгадує. [2, с. 106]

Головну роль у системі комунікації він відводить інтеракції, і стверджує, що відсутність безпосереднього зв'язку, виключається із-за техніці, але це допомагає створити певну комунікативну волю (свободу) з безліччю комунікативних можливостей підконтрольних лише соціальній системі і її власних уявах про реальність. Але готовність до мовлення та зацікавленість до включення не може контролюватися з одного центру, а дія – яке призводить до передачі повідомлення, за думкою науковця, ще не є комунікацією. Він пише: «Будь-яка комунікація відбувається як дуже вузька і суворо (строго, жорстко) послідовно. Один говорить за другим – інакше упорядкувати процес комунікації зовсім буде неможливо» [2, с.90-91] Науковець не виключає можливості появи спроби зворотного зв'язку за підсумками масовокомунікаційного обміну, це доводить, що у сфері мас-медіа виникає аутопойетична, самовідтворююча система, що не залежить від передачі у процесі взаємодій. Реальність у мас-медіа має амбівалентний характер, медіа створюють власну реальність, але і за допомогою їх повідомлень ми сприймаємо її як реальну, тобто виникає трансцендентальна ілюзія, яка для глядача має певну періодичність і лонгітюдність – глядачі можуть бути впевнені що у майбутньому дізнаються ще більше і детальніше про актуальні події. Незважаючи на неоднорідність стовпів мас-медіа (новини/репортажі, реклама та розваги), система медіа єдина, але різноманітність способів комунікації, втілення, створення інформаційних повідомлень, частіше для розвитку фонових знань, необхідних для подальшої комунікації і створюють певну неоднорідність.

Важко не погодитися з Н. Луманом стосовно послідовності комунікації, але як буде виглядати комунікація під час on-line опитування? Чи як буде виглядати комунікація під час on-line коментарів в Інтернеті на сайті телепрограми, коли сама програма йде у прямому ефірі? Ці приклади свідчать про те, що сучасний телеглядач не завжди чекає послідовності реакцій на його участь у телешоу, хоча загальний хід сценарного розгортання подій у програмі відбувається досить послідовно. Чи може йти мова про певну маніпуляцію з боку телефахівців спрямовану на глядача?

Аналізуючи вплив телебачення, як інструменту маніпулювання, українська дослідниця Ірина Победоносцева вважає, що «однаково ефективно маніпулювати людською свідомістю можна за допомогою будь-яких комунікативних систем – газет чи то телепрограм, книжок чи то радіомовлення, плакатів чи навіть документально-хронікальних кадрів. Все залежить від загальнокультурних контекстів, суспільно-політичної ситуації і персональних мотивацій людей, в цьому задіяних. Але найголовніший чинник, про який вже йшлося раніше, - можливість маніпулювання людською свідомістю залежить від того, в якій мірі дозволяють реципієнти собою маніпулювати, чи не роблять вони хоча б спроби чинити опір тому тиску. Власне, йдеться про необхідний і мінімальний ступень відповідальності споживачів ставитися до телевізійної інформації свідомо, а отже – до певної міри критично» [3, с. 58]

Жанри телебачення і їх комунікативні задачі базуються на соціальних моделях. Телебачення змінюється не тільки під впливом прогресу – розвитку технологічного аспекту, але і змінюється під впливом суспільства і його моделі поведінки. Сплановані „замкнуті” сценарії, чітко розраховані на певну реакцію аудиторії, з часом повинні змінюватися, для того, щоб постійно утримувати увагу глядача до телебачення взагалі. Кожного разу потрібно змінювати щось і у аудіовізуальному тексті спрощувати, чи ускладнювати і все для того, щоб залишити глядача назавжди біля екрану, не даючи новим комунікаційним каналам заволодіти його увагою.

Література

1. Бакулев Г.П. Массовая коммуникация: Западные теории и концепции: Учебное пособие для студентов вузов / Г.П. Бакулев. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 176с.
2. Луман Н. Медиа коммуникация. Пер. с нем. / Н. Луман. – М.: Издательство «Логос», 2005. – 280с.
3. Победоносцева І.Є. Телевізійний дискурс у культурному просторі постмодернізму : Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00. / І.Є. Победоносцева. – К., 2004. – 198с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ КАДРІВ

УДК 327.881.1(043)

Бойко О. В., кандидат педагогічних наук

НАСТУПНІСТЬ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ЛАНОК ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ
ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Проблема наступності у навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є однією з актуальних у педагогічній теорії та практичній діяльності сучасної неперервної освіти. Дослідження Л. Венгера, О. Запорожця, Г. Костюка, М. Лісної, М. Поддякова та інших обґрунтовують створення психологічної теорії розвитку дошкільника, необхідність визначення етапу підготовки дитини дошкільного віку до шкільного навчання, а також психологічної готовності до навчання у початковій школі.

В контексті досліджуваної проблеми вважаємо за доцільне зосередити увагу саме на наступності у навчанні, яка забезпечує можливість переходу від одних ступенів освіти до інших. Наступність розглядається як один з найголовніших психолого-дидактичних принципів, який передбачає встановлення взаємозв'язків, зокрема, між дошкільною ланкою освіти та початковою школою. Така взаємозалежність та взаємна орієнтація двох послідовних освітніх ланок забезпечує процесам навчання та розвитку неперервний та перспективний характер. Тому освітні програми навчання дітей у дошкільних навчальних закладах, які спрямовують навчально-виховний процес, повинні розроблятися з обов'язковим урахуванням певного комплексу вимог. В цей же час програми навчання дітей у початковій школі повинні бути зорієнтовані на підготовку, яку забезпечують дошкільні навчальні заклади.

Науковці вважають, що наступність полягає у збереженні зв'язку між побудовою навчальних предметів у початковій ланці освіти та тими життєвими знаннями, які набуті дитиною під час перебування у дошкільному навчальному закладі [4]. Загальновідомим є те, що навчання у початковій школі спирається на ті досягнення в розвитку дитини, з якими вона це навчання починає [5]. Досліджуючи питання розвитку та підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у початковій школі, О. Запорожець надавав особливого значення дошкільній ланці освіти, а саме перебуванню дітей у старшій групі дошкільного навчального закладу, де, з одного боку, підсумовується та узагальнюється розвиток досягнень у вихованні дитини в ранньому та дошкільному дитинстві, а, з іншого боку, здійснюється перехід до якісно нового вікового періоду, до навчання у початковій школі. Окремі дослідники розуміють наступність як систему цілеспрямованих та різноманітних психолого-педагогічних дій, як інструмент, що дозволяє проникнути до суті дидактико-методичних проблем, досліджувати та керувати багатостороннім процесом навчання, тощо. Вчені вважають, що наступність може бути досягнута завдяки відповідності способу навчання віковим особливостям дітей. Адже тільки послідовне здійснення наступності надає навчанню перспективний характер, при якому навчальний матеріал розглядається не ізольовано від подальшого його детальнішого вивчення у школі, але з обов'язковим глибоким орієнтуванням на наступне навчання.

На наш погляд, дана проблема набуває все більш значущої актуальності особливо при навчанні іноземної мови дітей у дошкільному навчальному закладі та в початковій школі, бо раннє навчання англійської мови дітей дошкільного віку надає можливість гнучкого переходу до поглибленого вивчення англійської мови в початковій школі, дозволяє зберегти та поглибити позитивну мотивацію її вивчення.

З метою дослідження та розв'язання вищезазначеної проблеми нами здійснено аналіз навчальних підручників та методичних посібників для навчання англійської мови дітей

старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Мета даного аналізу полягала в якісному визначенні ефективності вправ та завдань, які забезпечують розвиток мовленнєвих вмінь та навичок на заняттях з англійської мови.

Для реалізації поставленої мети нами вирішувалися певні завдання, а саме визначити практичну спрямованість вправ та завдань, які забезпечують опанування дітьми іншомовного говоріння; наявність чітких інструкцій для виконання дітьми запропонованих вправ та завдань; якість художнього оформлення навчальних підручників та методичних посібників, наявність в них сюжетної основи; орієнтація на аудитивні завдання та вправи; логічність запропонованої в підручниках системи дидактичних вправ і завдань. Аналіз чотирнадцяти методичних посібників для навчання англійської мови дітей старшого дошкільного віку дозволив стверджувати, що більш 65% від загальної кількості запропонованих вправ та завдань спрямовані на розвиток у дітей іншомовного говоріння, тобто монологічного та діалогічного мовлення, що, безперечно, є найпріоритетнішим у навчанні дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Майже всі навчальні завдання та вправи мають чітко сформульовані інструкції до їх виконання дітьми, а також цікаве художнє оформлення та сюжетну основу, яка передбачає в більшості випадків інтерактивне навчання, що, безумовно, значно підвищує інтерес дітей до виконання поставлених завдань, а відповідно й до вивчення іноземної мови в цілому. Разом з цим наголосимо на відсутність аудитивних комплексів (аудіо та відеоматеріалів), що, на наш погляд, є дуже важливим для підвищення ефективності навчання говоріння дітей дошкільного віку на заняттях з англійської мови.

В процесі здійснення подальшого аналізу даних навчально-методичних посібників було звернено увагу на недостатню логіку побудови цих посібників. Вправи та завдання в них, як правило, побудовані за тематичним принципом. Але взаємозв'язок між запропонованими для опрацювання темами не завжди є достатнім та логічним. На наш погляд, в процесі розробки методичних посібників для навчання англійської мови особливо дітей дошкільного віку необхідно приділяти більше уваги саме логіці побудови лінгвістичного матеріалу, запропонованого для опанування дітьми. Проаналізувавши вправи та завдання, спрямовані на розвиток у дітей старшого дошкільного віку говоріння, нами було виділено типові варіанти завдань, рекомендованих авторами посібників для роботи з дітьми. Найбільш поширеними видами завдань є завдання «Дай відповідь на запитання», яке, безумовно, передбачає активну мовленнєву діяльність дитини, використовуючи зразок чи самостійно (творчо). Слід вказати, що найбільш ефективними видами завдань з метою розвитку у дітей мовленнєвих вмінь та навичок є завдання типу «Розкажи про...», «Опиши...» та інші [2].

Результати аналізу навчальних підручників та методичних посібників з англійської мови для молодших школярів дозволяють стверджувати, що дуже чітко відстежується велика кількість вправ, спрямованих на опанування учнями таких видів мовленнєвої діяльності як читання та письмо, під час навчання яким закріплюються лексичні та граматичні навички. Критерієм сформованості вищезазначених навичок автори вважають швидкість та правильність виконання запропонованих вправ [6]. Більшість підручників яскраво оформлені та мають цікаву сюжетну основу. Істотною відмінністю навчальних посібників для школярів є наявність у них звукових матеріалів (аудіодисків) та передбачення резервних уроків для повторення попереднього матеріалу. Структурна побудова даних підручників є логічною та послідовною. Одночасно вважаємо за доцільне вказати на майже повну відсутність чітких інструкцій до виконання дітьми вправ та завдань, а також на недостатньо послідовне вивчення алфавіту. За задумом авторів уроки мають проходити з використанням великої кількості різноманітного роздавального матеріалу, підготовка якого передбачена певними розділами підручників. Найбільш типовими варіантами запропонованих завдань є такі: «Послухай!», «Дай відповідь на запитання...», «Задай запитання», «Прочитайте вправу...», «Напишіть під диктування...», «Озвучте букви» та інші [1].

Отже, недоліки, виявлені в процесі аналізу навчальних та методичних посібників для навчання англійської мови дітей старшого й молодшого шкільного віку, доцільно

враховувати у перспективі розробки подібних підручників, дотримуючись наступності у роботі дошкільного навчального закладу та школи.

Література

1. Верещагина И. Н. Английский язык: Учеб. для 1 кл. с углубл. Изучением англ. яз., лицеев, гимназий и ст. групп дет. садов / И. Н. Верещагина, Т. А. Притыкина. – М.: Просвещение, 2003 – 160 с.
2. «Готовимся к школе» Книга вторая. «Английский язык. Первые шаги» – М.: СП «Окошко ЛТД», 1992.
3. «Готовимся к школе» Книга пять. «Английский язык. Слова и предложения». – М.: СП «Окошко ЛТД», 1992.
4. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения/ В.В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1986.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості/ Г.С. Костюк. – К.: Радянська школа, 1989.
6. Плахотник В. М. Англійська мова: Навч. посібн. для 1 кл. серед. шк./ В.М. Плахотник., Т.К. Полонська. – К.: Освіта, 1994. – 176 с.

УДК 372. 45

Брежнєва О. Г., кандидат педагогічних наук

Щербакова К. Й., кандидат педагогічних наук

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Результати психолого-педагогічних досліджень дають підстави стверджувати, що саме у дошкільному віці особливо інтенсивно відбувається розумовий розвиток, темпи якого поступово уповільнюються з віком (А. Богуш, Л. Виготський, О. Запорожець, О. Кононко, Т. Піроженко, Н. Поддьяков та ін.). Саме тому педагогіка намагається максимально використовувати потенційні можливості дітей для стимулювання пізнавальних процесів. Аналізуючи проблему пізнавального розвитку дитини, вчені (М.Вашуленко, Н. Гавриш, Ю. Гильбух, К. Крутій, О. Рекачінська, О. Савченко, В. Тарасун, М. Шермет, Д. Ельконін та ін.) відзначають, що саме у дітей старшого дошкільного віку формуються основи наукового світосприйняття, закладаються основи навчальної діяльності, інтенсифікуються розумові операції. Сучасна теорія навчання і виховання дітей все більше звертається до особистості дитини, її внутрішніх процесів, які активізуються діяльністю, спілкуванням і спеціальними педагогічними впливами. Згідно з теоретичними положеннями К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Виготського, В. Давидова, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Б. Ломова, С. Рубінштейна, О. Скрипченка діяльність розглядається як основа психічного розвитку і становлення людини як особистості в цілому. Дослідження вчених створили основу для розуміння пізнавальної діяльності як полігону для розвитку діяльнісного ставлення особистості до світу. Важливим у цьому контексті є визначення оптимального поєднання різних форм навчання дітей дошкільного віку, які забезпечують розвиток пізнавальних процесів, в тому числі і пізнавальної активності. Мова піде про заняття, як провідну форму навчання дошкільнят.

Вперше обґрунтував заняття як спеціальну форму навчання дітей чеський педагог Я. А. Коменський. Протягом століть розроблена ним класно-урочна система успішно використовувалася і виправдала себе як одна з результативних.

У 70-ті роки ХХ століття стає очевидним використання іншого підходу до навчання і розвитку дошкільників. Цей новий підхід увійшов в історію дошкільної освіти як *інтегративний*. Суть його полягала в організації інтегрованих занять для дітей. Виникнення ідеї інтегрованого навчання дітей продиктовано самим життям, практикою роботи з дошкільниками. Дійсно інтегровані заняття розвивають внутрішній потенціал дитини,

стимулюють дітей до активного пізнання, сприяють розвитку мислення, активізують приховані резерви і здібності до пізнання. Для дітей інтегроване навчання розкриває нові шляхи освоєння навколишнього світу в його цілісній єдності, крім того, знижується стомлюваність дітей, перенапруження фізичних і розумових сил. А для вихователя інтеграція - шлях до професійного вдосконалення, пошук цікавих форм взаємодії на занятті, паралельне включення різних видів діяльності в навчальний комплекс, оптимізація навчального часу, який можна використовувати для вільної діяльності дітей, їхньої творчості. Саме така інтеграція відповідає потребам активної особистості, що розвивається. З плином часу вчені та практики все більше переконуються в перевагах інтегрованих форм навчання в порівнянні зі звичайними формами. Зміна сфер діяльності добре відповідає активно-рухливій природі дітей і дозволяє розглянути об'єкт вивчення в різних площинах, по ходу закріплюючи отримані знання на практиці. Дитина, не встигає «втомлюватися» від обсягу отримання нової інформації, в потрібний момент, перемикаючись на нову форму «вбирання», «всотування» матеріалу.

Сьогодні практики відчують певні труднощі в організації інтегрованого навчання дошкільників. Це пояснюється недостатністю методичних рекомендацій по реалізації моделі інтегративного навчання дітей. А також невизначеністю трактувань окремих дидактичних понять і термінів - назв форм навчання дітей. В активній лексиці вихователів використовуються різні назви занять, під якими розуміється інтегрування задач і видів діяльності дітей: комбіновані, бінарні, комплексні, інтегровані. Розібратися в цьому різноманітті на перший погляд складно. Автори О. Бурляєва, Н. Васюкова, Н. Виноградова, Н. Гавриш, К. Крутій, О. Чехоніна дають характеристику різним типам (видам) занять для дітей дошкільного віку. Нижче в таблиці представлена характеристика різних авторських підходів до типізації занять для дітей дошкільного віку [2; 4; 5]

Типізація занять (К. Крутій)	
Комбіноване заняття	Має своє специфічне призначення і обирається для реалізації спарених цілей (подвійних). Наприклад: засвоєння нових знань та узагальнення попередніх. Таке заняття має дві або декілька дидактичних цілей
Комплексне заняття	Складається з декількох взаємопов'язаних частин, підпорядкованих одній меті, що доповнюють одна одну і складають єдине ціле. Це можуть бути заняття, що поєднують різні види мистецтва, художньої, мовленнєвої діяльності
Домінантне заняття	Побудоване на основі комбінованого, в цьому випадку вихователь приділяє увагу якомусь одному аспекту, проблемі, розділу; тобто акцент робиться на одному виді діяльності (він домінує)
Тематичне заняття	Має узагальнюючий характер, проводиться після вивчення великої теми або розділу. Планується не рідше одного-двох разів на місяць
Сюжетно-динамічне	Проводиться в ігровій формі, для нього характерна наявність загального сюжету (казкового, ігрового), передбачає рухову активність дітей
Інтегроване заняття	Передбачає взаємопроникнення, з'єднання, злиття в одному матеріалі декількох узагальнених знань з різних сфер пізнання. Структура заняття відрізняється чіткістю, компактністю, логічністю, інформативністю
Типізація занять (Н. Васюкова О.Чехоніна,)	
Комбіноване заняття	Передбачає поєднання різних видів діяльності або декількох дидактичних завдань, які не мають логічних зв'язків між собою (після малювання йде рухлива гра).
Комплексне заняття	Завдання навчання реалізуються засобами різних видів діяльності при асоціативних зв'язках між ними (бесіда про правила пожежної безпеки переходить у малювання плакату по темі). При цьому один вид діяльності домінує, а другий його доповнює, створює емоційний настрій.
Інтегроване заняття	З'єднуються знання з різних освітніх галузей на рівноправній основі, доповнюючи один одного (розгляд такого поняття як «настрій» через твори музики, літератури, живопису).
Типізація занять (Н. Гавриш)	
Інтегроване заняття	Форма навчально-виховної роботи, яка об'єднує блоки знань з різних областей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприйняття, мислення, почуттів дітей, яке дає можливість пізнавати конкретне явище з різних сторін.
Предметне заняття	Навчально-пізнавальне заняття, яке дозволяє формувати у дошкільнят чітку систему уявлень, знань, умінь і навичок в рамках окремих освітніх областей (математики, розвитку мовлення, ознайомлення з природою, образотворчої діяльності та ін.)
Комплексне заняття	Заняття, спрямоване на різностороннє розкриття сутності окремої теми засобами різних видів діяльності, які послідовно змінюють одна одну.
Навчально-ігрове (навчально-пізнавальне) заняття	Заняття, в основу якого для вирішення навчальних завдань покладено ігровий або літературний сюжет, використані навчально-розвиваючі завдання, вправи.

Автори по-різному класифікують заняття, характеризують їх особливості. Спільним є розуміння суті та призначення інтегрованих занять. Учені та практики також по-різному підходять до оцінки методики інтегрованого заняття. Важливо відмітити, що більшість спеціалістів сходяться на думці - методика інтегрованого заняття суттєво відрізняється від проведення звичайного заняття. С. Сажина пропонує приблизну структуру інтегрованого заняття: [4]

Вступна частина	Створюється проблемна ситуація, яка стимулює активність дітей до пошуку її розв'язання
Основна частина	Дітям даються нові знання, необхідні для розв'язання проблемного питання. Водночас йде робота із збагачення словника, навчання зв'язного мовлення
Заключна частина	Дітям пропонується будь-яка практична робота: дидактичні ігри, малювання. Закріплення вивченого матеріалу відбувається у діяльності

Переваги інтегрованих занять перед іншими очевидні. Вони стимулюють пізнавальні процеси дитини-дошкільника, підвищують її мотивацію до навчання, підтримують пізнавальний інтерес на високому рівні, дозволяють формувати вміння порівнювати, узагальнювати, робити висновки, поглиблюють уявлення про поняття, закономірності, розширюють кругозір, забезпечують позитивний емоційний клімат. Інтегрований формат занять дозволяє реалізувати завдання формування пізнавальної активності на високому рівні.

Література:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. і укл. О. Кононко. - М.: Світич, 2008 .- 430.
2. Крутій К.Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації? Монографія / К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2009.- 176 с.
3. Личность дошкольника: надежды и перспективы развития / Под ред. Т.О. Пироженко: в 2 ч.- К.: КС «SIGNATURE», 2002.
4. Сажина С.Д. Технология интегрированного занятия в ДОУ / С.Д.Сажина // Приложение к журналу «Управление в ДОУ», 2008.
5. Сучасне заняття в дошкільному закладі: Навчально-методичний посібник / За ред. Н.В. Гавриш; автор. кол.: Н.В. Гавриш, Е.О. Ліннік, Н.В. Губанова.- Луганськ: Альма- матер, 2007.- 496 с.
- 6.Якименко С.И. Педагогічні умови підвищення ефективності навчально-виховного процесу в початкових класах засобами міжпредметної інтеграції: дисертація у вигляді наукової доповіді... канд.пед.наук/ С.И. Якименко. - К., 1992. - 24 с.

УДК 37.015.3-053.4 (043)

Бухало О. Л., кандидат педагогічних наук

СУТЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ТРІАДІ «ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГ-ДИТИНА»

На сучасному етапі зміни, що відбуваються у освітніх закладах характеризуються стрімкою інтеграцією та взаємодією всіх учасників навчально-виховного процесу. Проблема взаємодії завжди залишається актуальною, оскільки вирішення будь-яких професійних завдань неможливе без активного залучення до цього процесу професіоналів з інших галузей, тому різні фахівці обов'язково взаємодіють.

Категорія «взаємодія» широко використовується в філософії, соціології, психології та педагогіці, і кожна з цих наук дає власне визначення цього поняття, розкриває його

структуру та зміст. На нашу думку, психолого-педагогічна взаємодія має інтегрувати їх за суттю та змістом.

Взаємодія є однією з філософських категорій, що «відображає особливий тип відношень між об'єктами, коли кожен із них впливає на інші об'єкти, призводить до їх змін і, водночас, зазнає впливу від кожного з цих об'єктів, що зумовлює зміни його стану. В свою чергу вплив, дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю так і реакцією об'єкта на дію інших об'єктів» [2, с. 39]. Отже, з точки зору філософії взаємодія передбачає дію один на одного як мінімум двох об'єктів, кожен з яких, взаємодіє і з іншими.

У соціології взаємодія розглядається як «вид безпосередніх або опосередкованих (зовнішніх або внутрішніх) стосунків, зв'язків, що існують у суспільстві». Крім того, соціальна взаємодія виступає як «форма соціальної комунікації або спілкування принаймні двох осіб, в якій систематично здійснюється їхній вплив однієї на одну, реалізується соціальна дія кожного з партнерів, досягається пристосування дій одного до дій іншого, виявляється спільність у розумінні ситуації, сенсі дій, а також певна солідарність або згода між ними» [4, с. 128].

У психології вивченням взаємодії займалися О. Бодальов, Л. Велитченко, В. Давидов, А. Киричук, В. Ляудіс, В. Рубцов, Г. Цукерман, Д. Ельконін та інші. З точки зору психології взаємодія розглядається як: по-перше, «процес впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що, в свою чергу, породжує їх взаємообумовленість та взаємозв'язок», по-друге, як «універсальна форма змін станів об'єктів (суб'єктів)» [3, с. 82].

Отже, взаємодія виявляється у спільній діяльності та спілкуванні, у процесі якої її учасники впливають один на одного, переслідуючи певну мету, спільно виконують дії і операції; при цьому у них виникає необхідність використання ефективних форм та стратегій взаємодії, в процесі організації якої велику роль відіграє знання суб'єктами один одного, їхня взаємна симпатія або антипатія та послідовність виконання ними дій відносно об'єкта.

Питання взаємодії учасників навчально-виховного процесу розглядалося у працях А. Макаренка, В. Сухомлинського, особливу значимість у відношеннях взаємодії та співробітництва вбачали Ю. Бабанський, Г. Бриль, Ю. Гільбух, Ф. Гоноволін, В. Грехнев, С. Кривцова та інші. Суть педагогічної взаємодії – суб'єкт-суб'єктна, вона виявляється насамперед у діяльності та спілкуванні, а також характеризується взаєморозумінням, взаємопроникненням суб'єктів один в одного, розглядається як взаємоучасть, взаємодіяльність, взаємоторчість, самореалізація, співробітництво, самовираження і самопрояв суб'єктів, коли кожен з учасників ставить себе на місце іншого. Педагогічна взаємодія передбачає взаємодію дітей та педагога, яка є їхньою спільною діяльністю, в ході якої відбувається обмін інформацією та діями, необхідними для досягнення поставленої мети – формування творчої, гармонійної особистості дитини в процесі навчання та виховання [1].

Треба зазначити, що педагог у ході навчально-виховного процесу є учасником двох якісно відмінних систем: він вступає у взаємодію з дітьми (в процесі їх навчання та виховання) та взаємодію з колегами (в процесі організації навчально-виховного процесу), і хоча ці системи опосередковані одна одною, їм притаманний певний рівень самостійності. На відміну від педагогічної взаємодії (яка виявляється у взаємодії двох учасників навчально-виховного процесу: педагогів та дітей), психолого-педагогічна взаємодія передбачає взаємодію педагогів, психологів і дітей.

Психологічна служба діє в системі освіти для підвищення ефективності навчально-виховного процесу, своєчасного виявлення проблем та умов індивідуального розвитку особистості, корекції міжособистісних взаємин, профілактики відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці. Як свідчить практика, взаємодія психологічної служби освітнього закладу з учасниками навчально-виховного процесу досить часто розуміється як спільна праця служби та педагога з надання психолого-педагогічної підтримки учням, взаємодія з якими набуває опосередкованого характеру.

На нашу думку, такий варіант не є дієвим, оскільки в ньому випадає один з учасників взаємодії, тим самим втрачається комплексність у підході до вирішення проблеми. У процесі психолого-педагогічної взаємодії наявний контакт усіх суб'єктів (дітей, педагогів, психологів),

тобто організація навчально-виховного процесу психологом і педагогом здійснюється з опорою безпосередньо на потреби дитини, а заходи з вирішення проблем навчання та виховання відбувається спільно та узгоджено педагогом, психологом і дитиною, тобто відбувається взаємодія у таких діадах: «педагог – психолог», «педагог – дитина», «психолог – дитина», «дитина – дитина» та в тріаді «педагог – психолог – дитина».

На нашу думку, психолого-педагогічній взаємодії притаманні такі змістові характеристики:

- наявність єдиної мети – очікуваного результату, що відповідає спільним інтересам;
- вмотивованість взаємодії, спрямованість на її здійснення та інтерес до її організації;
- розподіл процесу співпраці між учасниками, обумовлений характером цілей, засобів та умов її досягнення, складом і рівнем кваліфікації виконавців;
- розподіл праці, у свою чергу, передбачає взаємозалежність учасників, що виявляється в самому процесі взаємодії, оскільки їхні індивідуальні операції (дії) взаємообумовлені й одночасно передбачають реалізацію функціонально різних компонентів комплексної операції або ж суворой послідовності, коли підсумок однієї операції є умовою початку іншої;
- координованість спільних та індивідуальних дій;
- просторова і часова присутність учасників, що створює можливість безпосереднього особистісного контакту між ними, в тому числі обмін діями, інформацією, а також взаємною перцепцією;
- поява в процесі взаємодії міжособистісних відносин, що виникають на основі предметно заданих функціонально-рольових взаємодій і набувають з часом відносно самостійного характеру;
- наявність особистісних якостей, що сприяють встановленню психолого-педагогічної взаємодії: емпатії, рефлексії, емоційності тощо.
- продуктивність (результативність) дій суб'єктів.

Крім того, кожен з учасників взаємодії, знаходячись у системі відносин, засвоює досвід спільноти та середовища, де він знаходиться, і ті цінності, стандарти, стереотипи сприймання, мислення, поведінки та діяльності, які знаходяться у цьому досвіді та утворюють мораль, етику, що висуває до них вимоги: узгоджувати власні дії з діями інших; високо цінувати колективний досвід, уміти вчитися в колег, збагачувати власний досвід досвідом інших членів колективу; поважати традиції колективу; не допускати проявів таких рис: недобррозичливість, роздратованість, образа, нетактовність, нетерпимість до критики; свідомо робити особистий внесок в спільну справу, усвідомлювати відповідальність при виконанні обов'язків.

Усе зазначене вище дозволило дійти висновку, що психолого-педагогічна взаємодія є інтегративним явищем, яке характеризується зближенням діяльності кожного її суб'єкта на єдиній структурній основі; зближенням цінностей та ціннісних орієнтацій, пов'язаних з особистістю людини; спільно виробленим, на основі рефлексії, комплексом цілей та засобів, взаємообумовлених спільних дій, спрямованих на формування особистості дитини. Крім того, педагоги і психологи мають обов'язково працювати над собою, самовдосконалюватися, самовиховуватися, займатися самоосвітою, що є рушійною силою результативності рефлексії їхньої взаємодії з дітьми.

Література

1. Киричук А. В. К взаимопониманию через взаимодействие : метод. рекомендации / А. В. Киричук, И. Л. Федоршина. – К. : Знание, 1991. – 23 с.
2. Краткий словарь по философии / Под.ред. Н. В. Блауберга, Н. К. Пантина. – М. : Политиздат, 1982. – 348 с.
3. Словарь психолога практика / Сост. С. Ю. Головин. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001. – 976 с.
4. Філософський словник соціальних термінів / [упоряд. В. П. Андрущенко, М. І. Бойченко, М. І. Михальченко]. – [3-є вид., доповн.]– Х. : Р.И.Ф., 2005. – 672 с.

ВАРІАТИВНІСТЬ ПРОГРАМОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НОВОГО ТИПУ

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає необхідність модернізації першої освітньої ланки, удосконалення її змісту, осучаснення навчально-виховних технологій, приведення їх у відповідність до вимог життя нової епохи [1].

У Коментарі до „Базового компонента дошкільної освіти в Україні” окреслені оновлені мета і пріоритети розвитку дошкільної освіти, зокрема інноваційний характер освітньої діяльності, використання сучасних виховних та навчальних технологій [2].

Сучасна системи дошкільної освіти характеризується поліпрограмною. В дошкільних навчальних закладах різного типу та виду використовується велика кількість програм навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку. Тільки у період 90-х років ХХ століття в державі було створено понад 20 альтернативних програм виховання та навчання дітей дошкільного віку (комплексні і тематичні), які розроблялися з урахуванням принципів демократизації і гуманізації [3; 7].

Демократичні перетворення в українській дошкільній освіті сприяли створенню нових типів дошкільних навчальних закладів, у яких реалізуються право педагогів на вільний вибір варіативних програм виховання і навчання: державних, зарубіжних, авторських, розроблених творчими колективами дошкільних навчальних закладів; право на творчість, інноваційний пошук, визначення концепцій педагогічної роботи.

Під дошкільними навчальними закладами нового типу розуміємо всі нетипові заклади, що працюють за певним спрямуванням діяльності (профіль) та за альтернативними й новітніми технологіями навчання і виховання дітей дошкільного віку (зачасти це приватні дошкільні заклади освіти). Вони відрізняються від традиційних за змістом і формами роботи з дітьми, оскільки опікуються як дітьми, що не охоплені суспільною дошкільною освітою, так і дітьми, що відвідують традиційний дошкільний заклад. Різняться вони самостійними концепціями, спеціалізованими програмами, широким діапазоном освітніх послуг за межами державних програм, спрямованих на розвиток індивідуальних здібностей дітей.

Освітня програма дошкільного навчального закладу, як нормативно-управлінський документ, має характеризувати специфіку змісту дошкільної освіти конкретного закладу й особливості організації педагогічного процесу. Цей документ фіксує освітні цілі і результати педагогічної діяльності дошкільного навчального закладу будь-якого типу, визначає багатокомпонентний зміст виховання та навчання дітей дошкільного віку в межах тимчасового освітнього простору.

Значення і цінність освітньої програми дошкільного навчального закладу полягає в тому, щоб визначити цілеспрямованість педагогічного процесу (стратегічну і тактичну), позиціонувати себе як єдиний живий організм, цілісну педагогічну систему, де кожен елемент, частина, зберігаючи свою особливість, працює разом з іншими у злагодженому ритмі, продовжуючи і підтримуючи один одного.

Як використовуються альтернативні програми виховання дошкільників, які задають орієнтири дошкільної освіти як частини соціокультурної системи, основним механізмом якої здебільшого стають соціальні технології?

У пошуку відповіді на поставлене запитання нами вивчено досвід роботи дошкільних закладів нового типу в місті Маріуполь. Наукова розвідка здійснена у трьох приватних дошкільних закладах, які мають ліцензії з надання освітніх послуг дітям дошкільного віку. Йдеться про Дитячий ясла-садок „Альтер-Его”, Школу раннього розвитку „Розвивайка” та Центр раннього розвитку дитини „Super Дітки”.

Приватне підприємство „Дитячий ясла-садок „Альтер-Его” було засновано у 2004 році. Навчальний заклад одним з перших у місті отримав ліцензію з надання освітніх послуг дошкільникам. Педагогічний процес організовано за методикою Монтесорі, державною базовою Програмою розвитку «Я у Світі» та Московською програмою «Школа 2100». В «Альтер-Его» функціонує одна різновікова група дітей віком від 2 до 6 років. За методикою Монтесорі дошкільників навчають за такими напрямками: сенсорика, математика, рідна мова (письмо і розвиток усного мовлення), космічне виховання (основи географії, біології). У відповідності до державної базової Програми розвитку «Я у Світі» в дошкільному закладі організовується розвивальне середовище, яке утворюється сукупністю природних, предметних, соціальних умов та простором власного «Я» дитини. Практичні зусилля педагогів-вихователів по його створенню і використанню підпорядковуються інтересам дитини та лініям її розвитку в різних сферах життєдіяльності. За Московською програмою «Школа 2100» з дошкільниками проводять заняття з підготовки до школи, інформатики, іноземної мови та нетрадиційні заняття з психології, де вони вчаться спілкуванню, розвивають розумові операції, творчість, уяву, вчаться бути успішними й щасливими.

Школа раннього розвитку «Розвивайка» офіційно працює за педагогічною системою Марії Монтесорі, а також є членом Всеукраїнської асоціації Монтесорі-вчителів. Попри це використовує різні за змістом та спрямуванням технології, а саме методики Миколи Зайцева, Глена Домана, Нікітіних, Железної, Масару Ібука, Сесіль Лупан, Шинічі Сузукі, Воскобовича, Золтана Дьенеша. Однією з особливостей школи раннього розвитку є проведення занять разом з батьками, на яких педагоги і психологи допомагають їм краще пізнати своїх дітей, у свою чергу батьки надають допомогу своїм дітям у навчанні. Основною формою організації навчання в цій школі виступають заняття, метою яких є створення міцного підґрунтя для гармонійного розвитку дитини, відповідного її віку та індивідуальним особливостям.

Центр раннього розвитку дитини «Super Дітки» працює за двома програмами: за державною базовою Програмою розвитку «Я у Світі» та за власною комплексною програмою розвитку дітей від року до п'яти. Остання включає в себе авторські розробки та методики провідних педагогів Центру за такими напрямками як розвиток пам'яті, уваги, логічного мислення, формування елементарних математичних уявлень, розвиток мови та комунікативних навичок, поглиблення знань з навколишнього середовища, географія, музичні заняття, валеологія, розвиток дрібної моторики рук, творчість (малювання, аплікація, ліпка), основи етики, участь у постановках лялькових вистав. Ця програма поєднує в собі два підходи: традиційну модель та групу соціалізації. Якщо в традиційній моделі провідну роль виконує педагог, то в групі соціалізації – спеціаліст, як правило психолог, який використовує природні ситуації, в процесі ігор й м'яко спрямовує увагу дитини до тих сфер, які на даний момент актуальні для її розвитку.

Здійснивши аналіз програмового забезпечення дошкільних навчальних закладів нового типу, зазначимо наступне.

У практиці роботи недержавних дошкільних освітніх закладів має місце використання різних програм виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного віку. Кожна з них претендує на свою унікальність, життєздатність, педагогічну ефективність та результативність. Вивчення особливостей реалізації змісту зазначених вище програм переконує у наявності проблем у програмовому забезпеченні організації педагогічного процесу. З-поміж інших виокремимо такі:

- поєднання інноваційних програм із базовою державною програмою „Я у Світі”;
- конфліктне співіснування різних педагогічних підходів, концепцій, методик в межах одного дошкільного освітнього закладу, загострення суперечностей між ними (методики Монтесорі, Зайцева, Домана, Нікітіних, Железної, Ібука, Лупан, Сузукі, Воскобовича, Дьенеша);

- відсутність відповідної координації програмового забезпечення освітньої діяльності в дошкільних закладах нового типу, ускладнює умотивований вибір тих чи інших педагогічних технологій для реалізації змісту дошкільної освіти.

Література

1. Закон України “Про дошкільну освіту”. – К., 2001.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. Журнал „Дошкільне виховання”, 2003. – 243 с.
3. Степанова Т.М. Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ століття. Монографія/ Т.М. Степанова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 184 с.

УДК 378.1.064(477.62-1)МДУ(043)

Косенко Ю. М., кандидат педагогічних наук

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У психолого-педагогічній науці під педагогічною взаємодією розуміють узгоджену діяльність, спрямовану на досягнення спільних цілей, розв’язання учасниками педагогічного процесу значущих для них проблем чи завдань [2]. Сутність педагогічної взаємодії вбачаємо у прямому і непрямому впливі суб’єктів цього процесу один на одного, що породжує їхній взаємозв’язок. Механізмами розгортання педагогічної взаємодії викладача і студента виступають:

- *взаємини* (викладач і студент як суб’єкти взаємодії здатні до самоорганізації й самореалізації, а тому, впливаючи один на одного, змінюються якісно);
- *зв’язки* (вони визначають характер змін, ступінь активності кожного із суб’єктів у педагогічній взаємодії);
- *педагогічний вплив* (передбачає активні дії викладача, який прагнучи досягти намічених цілей у навчальному процесі, використовує заохочення, переконання, створення ситуації успіху та інші методи і прийоми);
- *взаєморозуміння* (сприяє формуванню єдиного змістового поля суб’єктів взаємодії, що дає їм змогу діяти за відповідно розробленими алгоритмами, програмами, планами тощо);
- *координація* (цей механізм взаємодії пов’язаний з пошуком засобів, що забезпечують відповідність, сумісність узгодженість в діях);
- *кооперація* (суб’єкти взаємодії беруть участь у виконанні спільних проектів, завдань).

Педагогічна взаємодія у процесі вивчення студентами дисциплін фахової підготовки – багатофункціональна. До її функцій належать:

- *інформаційна* (використання різних засобів інформації);
- *навчальна* (ознайомлення студентів з навчальною і науковою інформацією забезпечує засвоєння ними знань, формування умінь і навичок, набуття професійних компетенцій);
- *діагностична* (наявність програм контролю створює студентам можливість для самоконтролю засвоєння ними навчальної інформації з відповідних тем курсу; дає змогу викладачеві визначити якість знань студентів та створює умови для контролю за навчальним процесом та успішністю студентів);
- *розвивальна* (розширюється кругозір студентів, формує професійну компетентність);
- *управлінська* (допомагає викладачеві в організації різних видів занять і самостійної роботи студентів).

Обсяг знань, який сьогодні необхідний сучасному педагогу постійно зростає, але термін навчання у вищій школі обмежується декількома роками. Цим зумовлена потреба інтенсифікації навчального процесу, пошук шляхів активізації пізнавальної діяльності студентів, організація їх творчої співпраці з викладачами. Ці процеси вимагають не лише постійного оновлення змісту фахової підготовки, використання інноваційних педагогічних

технологій, а й особливої уваги до психології викладачів і студентів, способів їхнього мислення, інтересів і настанов, їх відношення один до одного.

Людські взаємовідносини у навчальному процесі мають будуватися на основі спілкування двох сторін на рівних, як особистостей, як суб'єктів одного процесу. За дотримання цієї умови встановлюється не лише міжрольовий контакт „викладач – студент”, а й міжособистісний, результатом якого є діалог, а це означає, що зростає сприйняття і відкритість у взаємодії учасників педагогічного спілкування, створюється оптимальна база для позитивних змін у пізнавальній, емоційній, поведінковій сферах кожного із учасників спілкування, забезпечується відхід від формалізму і догматизму в навчанні.

Теоретичні дослідження і практичний досвід свідчать про те, що знання предмету стає більш ґрунтовним тоді, коли предмет навчальної діяльності виступає як засіб спілкування. Правильне співвідношення діяльності і спілкування дозволяє природно поєднувати навчальну і виховну функції навчального процесу. За умови групового інтенсивного навчання виникає навчальний колектив, що позитивно впливає на становлення особистості кожного. Суто індивідуальна робота за схемою викладач-студент позбавляє навчальний процес дуже важливої ланки – міжособистісного спілкування і міжособистісної взаємодії через навчання. При інтенсивному груповому навчанні спілкування стає необхідним атрибутом навчальної діяльності, а предметом спілкування виступають його продукти: студенти безпосередньо у процесі засвоєння знань обмінюються результатами пізнавальної діяльності, обговорюють їх, дискутують. Міжособистісне спілкування в навчальному процесі підвищує мотивацію за рахунок включення соціальних стимулів: з'являється особиста відповідальність, відчуття задоволення від публічно пережитого успіху в навчанні. Усе це формує у студентів якісно нове ставлення до предмету, почуття особистої відповідальності, причетності до загальної справи, якою стає спільне та індивідуальне оволодіння знаннями.

Особливої значущості педагогічна взаємодія викладача з студентами набуває при організації самостійної роботи останніх в навчальному процесі. Цей вид діяльності студентів призначений не лише для опанування знаннями з конкретної дисципліни, а й для формування навичок самостійної роботи взагалі, в навчальній, науковій, професійній діяльності, здатності брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблему, знаходити конструктивні рішення. Значення самостійної роботи студентів у професійній підготовці виходить за межі конкретного предмету. Самостійна робота сприяє: поглибленню і розширенню знань; формуванню інтересу до пізнавальної діяльності; оволодінню прийомами процесу пізнання; розвитку пізнавальних здібностей; особистій самоорганізації. Значущість її виконання має бути усвідомлена студентами. Свідоме виконання самостійної роботи студентів забезпечують наступні характеристики: методологічне осмислення матеріалу, що відбирається для самостійної роботи; доступність завдань для виконання студентами; дотримання послідовності у виконанні самостійної роботи студентів у відповідності до логіки викладання предмету й психології засвоєння матеріалу; дозування матеріалу для самостійної роботи з урахуванням індивідуальних можливостей студентів; наявність чітких методичних рекомендацій до виконання завдань самостійної роботи; наявність індивідуальних і колективних завдань.

Станом педагогічної взаємодії викладачів і студентів зумовлений і творчий розвиток особистості майбутнього фахівця-дошкільника, поступовий (від курсу до курсу) перехід від репродуктивного навчання до навчання творчого. Формування у студентів творчого професійного мислення – процес, в якому на основі певних наукових фактів, їх засвоєння і застосування в активній діяльності відбувається розвиток операцій, видів і форм мислення, а також якостей розуму у відповідності до завдань і умов професійної діяльності. Особливо великі можливості для розвитку творчого мислення студентів на практичних і семінарських заняттях з використанням елементів позиційного навчання, де має місце опрацювання нової наукової інформації з позиціонування власної точки зору, установка на прояв самостійності, альтернативної думки, пошук нестандартних підходів до розв'язання практичних завдань.

Дієвим засобом професійної підготовки майбутніх вихователів на засадах перетворювального (творчого) навчання є залучення студентів до науково-дослідної роботи. Традиційно елементи наукової роботи включаються в програму вивчення кожної дисципліни й відображаються у змісті навчально-дослідницьких завдань. В умовах ступеневої освіти, запровадження кредитно-модульної системи навчання, індивідуального плану професійної підготовки майбутнього фахівця особливого значення набуває організація науково-дослідної роботи студента як самостійного виду діяльності. Участь студентів у науково-дослідній роботі забезпечує не лише поглиблення й розширення теоретичних знань майбутніх педагогів із дисциплін фахової підготовки, а й водночас сприяє формуванню надзвичайно важливих професійно значущих і особистісних якостей студентів (самостійність, цілеспрямованість, організованість, креативність мислення, зосередженість тощо), формує інтерес до наукового пошуку, потребу в засвоєнні науково обґрунтованих знань, вміння самостійно їх здобувати з різноманітних джерел. У процесі нашого дослідження встановлено, що творчий розвиток студентів у науково-дослідній роботі, зумовлений низкою чинників, а саме:

- науковою компетентністю викладачів випускаючої кафедри, оскільки визнання їх авторитету як дослідників у науковій спільноті формує відповідне інтелектуальне середовище, в якому студенти здобувають професійну освіту;
- поінформованістю студентів про наукові здобутки викладачів, які навчають їх майбутньої професії;
- забезпеченням високого наукового рівня викладання навчальних дисциплін з опертям на найсучасніші досягнення психолого-педагогічної науки;
- урахуванням досягнень студентів у науково-дослідній роботі при визначенні їх особистого рейтингу успішності впродовж усього періоду навчання в університеті;
- зацікавленістю кожного викладача у творчій науковій співпраці з студентами [1].

Література

1. Косенко Ю. М. Формування творчої особистості майбутнього вихователя в процесі навчання у ВНЗ. Наукові записки вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб.наук.праць. – Випуск 34. – Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2011. – 479 с. – С.350-353.

2. Столяренко Л. Д. Педагогічна психологія/ Л.Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону, 2003. – 462 с.

УДК 37.03-053.4(043)

Сидельникова О. Д., кандидат педагогічних наук

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЦІННІСНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ

На сучасному етапі відбуваються суттєві зміни в розумінні й глибокому осмисленні складності трансформації сучасного освітнього процесу. В свою чергу, сучасна реформація дошкільної освіти відрізняється від усіх попередніх тим, що вперше упроваджуються у практику ідеї ціннісного буття людини, що передбачають повноцінний інтелектуально-духовний розвиток кожної особистості, її всебічну творчу самореалізацію. Педагогічною наукою сьогодні ведеться пошук нових моделей організації навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах для створення якісно нових стосунків між суб'єктами навчально-виховного процесу, спрямованих на його гуманізацію. Одним з шляхів модернізації освіти є розвиток в дитини старшого дошкільного віку ціннісного самоприйняття.

Розуміння неповторної індивідуальності особистості та виховання, що має на меті визнання її цінності, реалізується у руслі гуманістичної педагогіки (Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський,

С. Шацький та ін.), у педагогіці співпраці (Ш. Амонашвілі, І. Волков, О. Дубровський, І. Іванов, Є. Ільїн, С. Лисенкова, О. Резник, В. Шаталов та ін.), необхідною базою для розуміння психологічних механізмів організації виховання ціннісного самоприйняття вважаються праці психологів Л. Виготського, О. Бодальова, Л. Божович, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, О. Орлова, С. Рубінштейна, Г. Цукерман та ін. Визнання власної цінності розглядається як передумова саморозвитку особистості, її самозмінення і саморозгортання, самостійної ви будови себе для продуктивної самореалізації у мінливих умовах.

Цілком впевнені, що завданням ДНЗ є не формування окремих позитивних якостей особистості, а створення умов для її цілісного розвитку, опанування самої себе й свого життєвого шляху. Такі якості, як самостійність, відповідальність, ініціативність, які є безумовними умовами саморозвитку, потрібно розвивати у старшому дошкільному віці. Однією з базових особистісних потреб є потреба дитини у самошануванні, тобто цілісне самоприйняття має корені у навчанні й вихованні дітей старшого дошкільного віку. Тому, актуальність проблеми полягає у пошуку шляхів подолання протиріччя між зростаючою потребою суспільства й самої особистості старшого дошкільника у розвитку ціннісного самоприйняття та відсутністю цілісної методологічно обґрунтованої теорії й ефективної моделі реалізації цієї ідеї у навчально-виховному процесі в ДНЗ.

Ціннісне самоприйняття – це ставлення до себе як до цінності – передбачає безумовне прийняття себе, визнання власної значущості (самоцінності), наявність впевненості у собі, адекватної самооцінки й почуття власної гідності. Ціннісне самоприйняття позитивно впливає на саморозвиток особистості, її самозбагачення й саморозгортання, на ставлення до оточуючого світу у цілому. Хоча основи самоприйняття закладаються ще у немовляти у вигляді «базової довіри», старший дошкільний вік є сензитивним для розвитку ціннісного самоприйняття засобом розширення соціального оточення й можливостей самовиразу. Кращі педагогічні можливості для цього створює формування оцінної діяльності дітей старшого дошкільного віку у процесі навчання та виховання, розвиток їхньої адекватної самооцінки як однієї з її форм, що надає дитині більше можливостей для самопізнання, розуміння себе, власного «Я», для усвідомлення власної індивідуальності. З цією метою навчально-виховну діяльність дітей старшого дошкільного віку є доцільним насичувати ситуаціями успіху, перебудовувати оцінну діяльність у бік підвищення їхнього самоприйняття, використовувати різноманітні форми організації співпраці на в навчально-виховній та самостійній діяльності.

Організація формування у старших дошкільників ціннісного самоприйняття спирається на такі дидактичні принципи навчання [3]:

1) *принцип формування позитивної мотивації* – здійснювався засобами створення ситуації успіху. Створення ситуації успіху стимулює дитину на досягнення більш високих результатів, надає можливості для успішного самовираження. Як справедливо зазначав У. Глассер, «людина ніколи не буде успішною в житті в широкому значенні цього слова, якщо одного разу не відчує успіху в чомусь для неї важливому. Перекресливши невдачі дитини в минулому, ми заохочуємо її тим самим випробувати свої сили зараз – минуле вже не має такого важливого значення» [1, С.17]. Тому організація розвитку дитини повинна бути націлена на активізацію її рушійних сил, на створення умов для розвитку її емоційної сфери; на створення оточення педагогічної підтримки, позитивного емоційного контексту, що є важливими факторами успішного формування оцінної діяльності дітей старшого дошкільного віку, а значить на становлення їхнього ціннісного самоприйняття;

2) *принцип активності й самостійності* – проявлявся в організації максимальної участі дітей у навчально-виховному процесі. Залучення дітей на заняттях до різних видів і форм оцінної діяльності дозволяє ефективно її формувати, виховувати й розвивати дитину («принцип терапії реальністю» за У. Глассером). У роботі із старшими дошкільниками слід дотримуватися принципу мовленнєво-мислиннєвої активності, яка передбачає таку організацію навчального процесу, коли дитина постійно залучається до спілкування, обговорення, висловлення власних суджень, обґрунтування прийнятих рішень;

3) *принцип індивідуального підходу* до дітей в навчальній діяльності забезпечувався засобами орієнтації на зону найближчого розвитку в навчанні [2]. Якщо дитина не може зараз виконати навчальне завдання, необхідно понизити рівень цього завдання до можливостей дитини. Якщо дитина зараз не може виправити власні недоліки у навчанні й поведінці, немає необхідності робити їй зауваження. Отже, є доцільним будувати педагогічну взаємодію, орієнтуючись на дитину як центр педагогічного процесу, на її індивідуальний досвід, цінності й мотиви, її нахили й потреби;

4) *принцип оптимізації навчального процесу* був основоположним у поєднанні вихователя й дітей єдиними цілями для створення ними сумісних зусиль у пошуку способів підвищення рівня навчальної діяльності. Цей процес може здійснюватися під безпосереднім впливом особистісних (психологічних) передумов, пов'язаних із волевою, емоційною й інтелектуальною сферою особистості. З одного боку, особистісні утворення є психологічними передумовами для більш ефективного розвитку ціннісного самоприйняття старших дошкільників, з іншого боку, в процесі становлення відношення дитини до себе як цінності відбувається її розвиток.

До умов, що забезпечують дійовість зовнішніх й внутрішніх факторів, слід віднести такі [4]: а) внутрішні (психологічні) фактори: наявність позитивної Я-концепції; впевненість у собі й визнання власної унікальності; компетентність; б) зовнішні (педагогічні) фактори: позитивний емоційний фон, безумовне прийняття та шанувальне ставлення до дитини з боку значущих інших людей; організація педагогічного процесу, що базується на глибинній взаємодії; обстановка співпраці й співтворчості; демократичний стиль спілкування; фасілітаційна роль вихователя; урахування інтересів й потреб дитини; успішність навчання (виховання).

Критеріями розвитку ціннісного самоприйняття у дітей старшого дошкільного віку слід вважати: а) позитивний образ «Я», адекватно висока самооцінка, що означає визнання себе й безумовна любов до такого, який я є, довіра власній природі й організму; б) позитивне самоставлення; в) впевненість у собі, що ґрунтується на вірі у свої можливості; почуття власної гідності й самоповаги [4, 5]. У залежності від ступеня прояву виділених критеріїв у дітей старшого дошкільного віку виділяються різні рівні розвитку ціннісного самоприйняття.

Отже, формування ціннісного самоприйняття є важливим завданням виховання і навчання та полягає у створенні певних педагогічних умов, а саме: насичення навчального процесу ситуаціями успіху, спрямування оцінної діяльності дітей на підвищення їхньої самоцінності. Так, з метою більш успішного особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку та створення сприятливих умов задля становлення їхнього ціннісного самоприйняття вважаємо за необхідне застосовувати спеціальні ігрові технології.

У подальшому дослідженні передбачається перевірки ефективності визначених умов, щодо формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного самоприйняття.

Література

1. Глассер У. Школи без неудачников / У. Глассер - М. : Прогресс, 1992. – 184 с.
2. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственного развития ребенка / П.Я. Гальперин.- М. : Изд-во МГУ, 1985. - 45 с.
3. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання / В. Лозова, Г. Троцько. – Харків, 1997. – 338 с.
4. Щоголева А.В. Педагогические условия становления ценностного самоотношения младших школьников/ А.В.Щоголева // Материалы 38-й научно-практич.конференции студентов и аспирантов. – Комсомольск-на-Амуре, 1999. – С.100 - 105.
5. Кулик І.В. Формування культури родинних взаємин в процесі духовного виховання молодших школярів шкіл – інтернатів/ І.В.Кулик // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту / Зб.наук.праць за редакцією проф. С. Єрмакова – Харків : ХДАДМ (ХХП), 2006. - №10. – С. 53 - 56.

ДЕОНТОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

Розбудова та прискорення соціально-економічного розвитку суспільства вимагають якісної зміни системи вищої школи, радикального оновлення структури, форм і методів функціонування, інтенсифікації навчально-виховного процесу. Ринкові відносини, демократизація суспільства, політичного і духовного життя висувають перед вищою школою вимоги швидкого переходу до підготовки спеціалістів якісно нового типу, здатних ефективно й гнучко реагувати на зміну соціальних, економічних, технологічних та інших умов виробництва в період трансформації. Глибокі перетворення, які відбуваються в усіх сферах життя нашого суспільства, викликають необхідність корінної перебудови як самої системи виховання підростаючого покоління, невід'ємною частиною якої є моральне виховання, так і підготовки майбутніх вихователів до здійснення морального виховання дітей дошкільного віку у дошкільному закладі.

Прояви духовної збідненості у суспільстві вимагають від психолого-педагогічної науки пошуку якісно нових шляхів та методів морального виховання підростаючої особистості. Очевидна і гостра потреба у пошуку та створенні нових виховних технологій, засобів впливу на душу дитини, його свідомість та світосприйняття, які б забезпечували формування і розвиток запитаних духовних якостей і цінностей. З одного боку необхідні нові, сучасні, дієві технології морального виховання дітей, оскільки виховання є все ж таки вплив, з іншого боку – тонка, ніжна сфера духовного зростання дитини, яка має індивідуально-творчий характер. Виникає протиріччя між потребами суспільства до особистості нової формації, високодуховної та моральної, та педагогічною наукою з усім арсеналом впливів на дитину та самим об'єктом цього впливу.

Деонтологічна складова є тією частиною загальної професійної підготовки майбутнього вихователя, яка стосується його моральної вихованості та зрілості.

Педагогічний словник С. У. Гончаренка визначає деонтологію як „розділ етики, що розглядає проблеми обов'язку, сферу належного (того, що повинно бути), всі форми моральних вимог та їхнє співвідношення”[1, 35].

З точки зору філософії деонтологія не тільки є розділом етичної теорії, в якому розглядаються проблеми обов'язку, моральних вимог і нормативів, а і має соціальну сутність. Такий підхід у визначенні деонтологічної складової професійної підготовки майбутніх вихователів ставить перед нами завдання визначення сутності таких понять як „мораль”, „моральність”, „духовність”.

Проблемі моральності та духовності в зарубіжній та вітчизняній філософській думці присвячено багато праць, але одностайного визначення понять „моральність” та „духовність” немає. З точки зору педагогічної науки мораль є однією з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Складовими моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість. Великий тлумачний психологічний словник визначає мораль як „доктрину або набір принципів дій, моральний кодекс.” Це така якість дії, завдяки якій ця дія, у відповідності конкретному моральному кодексу, вважається правильною і відповідною або ні.” [2; 461]. Філософська наука розглядає мораль як соціальний інститут, який виконує функцію регулювання поведінки людей у суспільному житті.

Таким чином, з точки зору різних наук, мораль – це сукупність загальноприйнятих норм і правил поведінки членів суспільства. Зміст моралі залежить від ідеології, яка панує у суспільстві. Моральність у широкому розумінні цього слова є синонімом моралі. У більш вузькому розумінні – це характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами та принципами. На відміну від

моральності, яка виражає і фіксує загальноприйняті закони поведінки у суспільстві, духовність – це індивідуальна вираженість у системі потреб людини. На думку С. У. Гончаренка, з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цим питанням і прагне дістати на них відповідь [1; 106]

Характеризуючи дитячу духовність, О. Л. Кононко зазначає, що „це насамперед погляд дитини, взагалі особистості, вгору, до Бога, до ідеалу, ідеї самовдосконалення і пошуку сенсу людського життя взагалі”. Дитяча моральність – це взаємодія дитини з соціальним середовищем і певні нормативні правила поведінки. Відтак, моральність – це сукупність норм і принципів, які мають надособистісну і загальнозначущу сутність, а духовність – цілісна сукупність внутрішніх, душевних і інтелектуальних якостей, які виражають індивідуальність і довільність моралі. Тобто це мораль в індивіді, мораль, яка стала мотивацією поведінки.

Фундамент морального в особистості закладається саме в дошкільному дитинстві. Від його міцності багато в чому залежатиме характер взаємин із суспільством. На соціальну залежність категорії моралі вказують українські науковці О. Л. Кононко, Н. В. Гавриш та ін.

Для того, щоб виховати особистість, яка б відповідала сучасним вимогам суспільства, необхідно змінити систему підготовки майбутніх вихователів до здійснення морального виховання дітей дошкільного віку. Майбутні вихователі, які оволоділи теорією та практикою виховання дітей дошкільного віку не можуть вважатися справжніми спеціалістами, якщо вони самі не мають твердих моральних переконань.

Тому, на нашу думку, ми повинні не тільки озброїти майбутніх вихователів методами та засобами щодо здійснення морального виховання дітей дошкільного віку, скільки сформуванню деонтологічну готовність до здійснення цієї діяльності, яка б давала вихователеві можливість самостійно обирати стратегію морального виховання кожної дитячої особистості з урахуванням її здібностей та можливостей.

Література

1. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник/ Семен Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. -376 с.
2. Большой толковый психологический словарь. Т. 1. (А - О). Пер. с англ. / Роббер Артур. – ООО „Издательство АСТ”; Издательство „Вече”, 2001, -592 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 821.161.2. – 1 Заб (043)

Грачова Т. М., кандидат педагогічних наук

ПОЕТИЧНИЙ ДИСКУРС О.ЗАБУЖКО

Аксіоматичним є твердження, що світоглядні переконання митця активно репрезентуються у його творах. Спроба об'єктивного аналізу поетичного доробку О.Забужко буде некоректною по відношенню до автора, якщо проігнорувати домінантно декларовану поетесою феміністичну концепцію. Дискусія навколо цього принципового для багатьох сучасних митців і науковців питання триває вже давно і має своїми наслідками значну критичну літературу. Автор статті не ставить собі за мету аналіз цього значного літературознавчого і публіцистичного масиву, однак вважає за доречне зауважити точку зору самої О.Забужко з питання: «Фемінізм для мене – абсолютно нормальна культурна настанова кожної цивілізованої людини, яка вважає, що не треба диктувати жінці, якою вона має бути, а треба дати їй можливість бути такою, якою вона хоче бути» [4, с. 39]. Ці слова можна вважати лейтмотивом всієї творчості письменниці і лірики зокрема.

Ліричний дискурс О.Забужко номінує своєрідний «жіночий погляд» на світ. Варто згадати з цього приводу зауваження Ю.Шереха, який зазначив: «Оксана Забужко говорить про речі, які досі в українському мистецтві так не говорилося, часто так одверто, в таких подробицях, що дух переймає, падають усі завіси, і солодко, і страшно стає, і мимоволі думається – Боже великий, чи можна так невимушено, так просто про саму себе (бо в ліриці скрізь про себе), про своє тіло й душу прилюдно говорити, чи можна виносити такі речі на юрбу» [8, с.181]. Цікаво спостерігати за процесом художньої самореалізації сильної особистості, філософа, жінки з чітко визначеними поглядами на світ, коли вона постає перед реципієнтом автором поетичних рядків акцентно інтимного звучання.

Поезія «**А все-таки я Вас любила...**» декларує ускладненість чуттєвого і психологічного досвіду жінки-поетеси в осмисленні «вічножіночого» питання – блаженного всесвіту Кохання. Реалії інтимного життя, метафорично «осідаючи на дно» пам'яті ліричної героїні, залишаючись лише «шумом, як море у мушлі в ушу...», філігранно синтезуються з цілком вмотивованою у такій ситуації недомовленістю («А як там насправді було - то яке кому, Господи, діло!»). Лаконізм душевної сповіді героїні доволі змістовний і навпочуд емоційно забарвлений. Символізм «коштовної кафарки», що свідомо (чи у пориві пристрасті) «розбиває» у своїй душі лірична героїня поезії, - прозорий і полісемантичний – виникає алюзія пораненого (шматками скла) серця і душі «як білий обрус» (символ чистоти), солодко отруєної «щемливим вином» кохання. Лише один рядок поезії присвячує автор аналітичній «ревізії» того, що всеохопне почуття залишило у спадок жінці – «Ви колір дали моїм мислям, а образам тіло...». О.Забужко інтелегентно закодувала у пластичному метафоричному сегменті цілий філософський трактат про сенс людського існування і місце кохання в житті жінки. Перспективу ліричної сповіді накреслено чітко і, разом з тим, неоднозначно, оскільки героїня ліричної мініатюри не лише жінка, але й поетеса, яка маючи тонку душевну організацію, має право на домисел. Кохання для неї – це та реальність (чи ірреальність), де аналітичність, правда життя іноді охоче поступаються місцем грі фантазії, теплим спогадам, мріям.

Образ «високого вершника» в архітектоніці поезії «**Коханий!**» — я пишу це слово **навпрошки...**» набуває вагомих емоційно-змістових акцентів, бо актуалізує (символізує) феномен кохання, репрезентуючи моральні імперативи ліричної героїні, етичний максималізм якої активно сповідується без демонстрації щонайменших вагань, коли йдеться про силу почуття («Уперше - на віку, і вперше - на віки»). Запис у книгу життя поетеса робить «Навскіс через листок, і так, немов уперше...», бо тільки першосортне, високоякісне

почуття синхронізується з етичним каноном, світоглядною матрицею ліричної героїні. Образ «слова», що «вище» за всі інші слова, передбачає у художньому тексті актуалізацію значних інтерпретаційних контекстів, бо він семантично пов'язаний з самим почуттям кохання та персоніфікованим образом коханого чоловіка. Лірична сповідь героїні – дивовижно пластична, за рахунок чого активізуються емоційні та аналітичні реєстри реципієнта. Традиційний у літературі образ стріл Амура набув оригінальної художньої трансформації у словообразі «лука», що пустив «в ціль стрілу із простору пустого» і ніжно торкнувся душі ліричної героїні, спричинюючи «отерп». Поетичний синтаксис, як часто у О.Забужко, активно використовується автором, створюючи психологізовану почуттєвість поезії. У кінці твору фокус художнього зору поетеси переноситься на перспективу, тому слова героїні: «Це слово (о, замри!) - переступом межі, Й нічого вже не бійсь, якщо - переступила...» набувають статусу перестороги і благословення.

Поезію «Така кругла, як глобус...» виокремлює синтез філософського та інтимного мотивів. Героїня твору демонструє реципієнту концепт ніжності («що тисне сльозами у горлі») такого масштабу, що він набуває психологічної наповненості загальносвітового виміру, оскільки є у межах поетичного тексту квінтесенцією кохання між чоловіком і жінкою. Разом із цим й уособленням безмежної материнської любові, що на рівні інстинкту виникає у душі закоханої жінки як реакція на сплячого («голоного» - символ абсолютної незахищеності) чоловіка, що схожий у сні на маленького хлопчика. Коментар експліцитного наратора доречно підсумовує - «досконалий образ наруги над безневинним».

У другій строфі поетичного тексту, характеризуючи об'єкт жіночого обожнювання, у поетеси домінують словообрази прямого змістового наповнення – «здоровий, сильний мужчина», що «підкидає мене однією рукою, як в танці», «обтуляє плечем і сміється поверх мого зросту до світу наставленими зубами». Перед реципієнтом виокреслюється образ впевненого у собі чоловіка, енергетика й оптимізм якого досягають кульмінації. Гендерна мудрість, тонка іронія є детермінантами в оцінці ліричної героїні «навали впертих, тупих, непокірних предметів», з якими «завиграшки» дає собі раду чоловік.

Идилічна картина сну «безвладного теплого тіла» очима закоханої жінки органічно синхронізується з аналітичною материнською матрицею. Дуалізм сприйняття звичайного побутового епізоду забуває у тексті філософської глибини, оскільки дозволяє наочно номінувати «беззахисну сутність людської породи: знищенність».

Конденсатом авторської позиції стосовно незахищеності людини у соціумі та всесвіті загалом є третя строфа вірша. Афористичність різьблених фраз О.Забужко – вражаюча. Порушення синтаксичних зв'язків ідейно-тематично обумовлено. Художньою ілюстрацією рецепції незахищеності є у поезії світ живої природи, де крім людини («немовля у візочку полишеним напризволяще», «кроткий ідіот що до всіх усміхається в людському тлумі», «безногий серед дороги») оприявлено світ флори і фауни («равлик без черепашки», «тоненьке стебельце проросле на танкодромі», «пелюсткова шкірка що плаче від дотику»), що існує за вічними законами, де роль фатуму (відповідно до авторської концепції) відіграє не останню роль. Можна припустити наявність у тексті концептуальної градації, що досягає нарешті змістової й емоційної кульмінації – «кожен із нас кожної миті цілком несвідомо – сплячий мужчина». У системі авторських символів незахищеності особливо привертають увагу образи – «зародку в лоні перед абортom» і «жінки вночі на порожній вулиці», що поставлені поетесою в один ідейно-емоційний ланцюг і наочно декларують її моральні імперативи, життєву мудрість і знання законів екзистенції.

Для О.Забужко, що демонструє у більшості своїх ліричних творів складну асоціативність розгорнутого метафоричного мислення, поезія «Така кругла, як глобус...» є стилістично нетиповою, оскільки її ідейно-емоційні концепти не лише прозоро виокреслені, але й підсумовані (як у байці) у формі своєрідної моралі в кінці твору. Однак, це абсолютно не впливає на рівень ліризму, щирості, що проймає художню тканину поезії.

Слід зауважити при цьому, що ліричні тексти О.Забужко не відзначаються поляризацією соціостатевих ролей, письменниця рішуче відкидає гендерно-рольові

стереотипи, типові для сучасного літературного дискурсу. Автор шукає для своїх героїв комфортні поведінкові форми, аби не позбавити їх почуття свободи, права на щастя. Поетичні тексти письменниці позбавлені декларованих у багатьох творах сучасних вітчизняних репрезентантів постмодернізму рис «боротьби або війни статей» [5, с. 186]. О.Забужко належить до тих митців, про яких С.Павличко слушно занотувала, - «Жінка – авторка століття ХХІ вже, здається, може мати певність, що буде почутою» [5, с. 16].

Література

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеєва. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
2. Біберова Г. Месниця ? Зрадниця ? Феміністка ? Міф про Клітемнестру в поезії Оксани Забужко / Г. Біберова // Слово і Час. – 2006. - № 6. – С. 53 - 63.
3. Гундорова Т. Деконструкція і гендер / Т. Гундорова // Філософська думка. – 2001. – № 1. – С. 81-90.
4. Забужко О. Інший формат / О.Забужко. – Івано-Франківськ: Лілея, 2003. – 47 с.
5. Павличко С. Д. Фемінізм // С. Д. Павличко ; [упоряд. та передмова Агеєва В.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 322 с.
6. Філоненко С. «Інша мова жінки»: художні особливості української жіночої прози 90-х рр.. ХХ ст. / С. Філоненко // Слово і Час. – 2008. - № 2. – С. 49-56.
7. Шерех Ю. Позиція відкритої літературної свідомості / Ю. Шерех // Знак нескінченності: Збірка поезій. – К. : Факт, 2002. – 228 с.

УДК 821.161.2'06-ЗБО(043)

Євмененко О. В., кандидат філологічних наук

ГЕНДЕРНІ ПИТАННЯ В ЕСЕЇСТИЦІ НІЛИ ЗБОРОВСЬКОЇ

Серед найактуальніших проблем останнього десятиліття ХХ та першого десятиліття ХХІ століття в Україні є питання гендерних стосунків. Сьогодні ми вже маємо чимало студій як зарубіжних, так і вітчизняних авторів з питань фемінізму та гендерних взаємовідносин у науковому обігу, і можна без вагань стверджувати, що в Україні формуються досить серйозні наукові школи та напрямки.

Криза сьогочасного патріархального суспільства викликала необхідність перепрочитання вітчизняної літератури під гендерним кутом зору, що призвело до появи феміністичної критики в літературі. «Лише на тлі сучасної кризи цивілізації (а це криза власне чоловічої цивілізації) виникає перспектива і для українського фемінного світу, - зазначала Ніла Зборовська. - Мені здається, саме тому феміністична стратегія, як елітарна жіноча стратегія може бути особливо актуальна в українському світі» [3; 87]. У витоків української гендерної школи стоять видатні жінки-науковці: Соломія Павличко, Віра Агеєва, Ніла Зборовська, Оксана Забужко, які наприкінці минулого століття власне відкрили напрям феміністичної критики для вітчизняного літературознавства, своїми теоретичними роботами поклавши початок цій новій галузі української наукової думки.

Ніла Зборовська (народилася 27 вересня 1962 року – 24 серпня 2011 року) – письменниця, літературознавець, психоаналітик, працювала старшим науковим співробітником Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, перебувала на посаді директора Центру гендерних досліджень при Інституті літератури НАН України. Вона належить до плеяди видатних жінок-науковців, які на початку української державності об'єднали зусилля навколо розбудови теорії та методики вітчизняного літературознавства.

Перу науковця належать десятки робіт та більше сотні статей, присвячених актуальним проблемам сучасного літературознавства, аналізу творчості новітніх письменників та письменниць, зокрема, «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки» (1996), «Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків» (1999), «Моя Леся Українка. Есей» (2001), «Психоаналіз і літературознавство» (2005), «Код української літератури» (2006) тощо. Також вона є автором

есеїв «Моя Соломія Павличко», включений до книги «Пришестя вічності», анти-романа «Українська Реконкіста».

Нілу Зборовську по праву можна вважати однією з видатніших постатей сучасного літературознавства, її дослідження відрізняються нестандартністю та новаторством використовуваних методик. Н. Зборовська ввела низку понять, термінів та методів в сучасне вітчизняне літературознавство. Для тлумачення літературних текстів дослідниця впроваджує «три головні методи тлумачення – формально-структурний, що дає змогу характеризувати основу основ – художнє мовлення, психоаналітичний, що дає змогу аналізувати те, що формує мовлення, – нашу психіку, та метафізичний, що дає змогу аналізувати те, що формує нашу мову і психіку – вищий рівень творчості божественного походження» [1; 4].

Ніла Зборовська дає нове трактування літературознавчому терміну «есе». Обираючи цей жанр для своїх досліджень, вона твердить про його спорідненість з живим мовленням, вбачає в ньому можливість «духовного цілительства окремої індивідуальності», надає есею «значення не лише жанру, але й індивідуальної сутності, яка поставатиме на основі спроби пригадування».

Дослідниця активно впроваджувала психоаналітичні теорії в літературознавчі дослідження, саме вона є однією з основоположниць психоаналітичної школи в українському літературознавстві. Крім того Ніла Зборовська разом з Соломією Павличко стояла у витоків феміністичного напрямку в українському літературознавстві, хоча потім відокремлювала себе від феміністичної школи літературознавчих досліджень («в мене давно немає пристрасті до фемінізму» [2; 57]), надаючи перевагу психоаналітичній, проте свого часу її наукова творчість базувалась на засадах саме феміністичного напрямку досліджень. Цей період її наукової діяльності відзначився появою роботи «Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків» (1999).

За своєю структурою «Феміністичні роздуми» мало нагадують академічне наукове дослідження, проте відзначається глибиною наукового пошуку. Твір містить дві частини, кожна з яких, у свою чергу, складається з «роздумів», написаних у вищезазначеному жанрі есе. Саме використання цього жанру дає дослідниці змогу відійти від академічної форми викладення матеріалу, що робить можливим вільне та природне розгортання наукової фабули. У «Феміністичних роздумах» авторка заглиблюється в історію виникнення фемінізму, доводить, що гендерна проблематика має давню традицію, сягаючи часів Аристотеля, який в четвертому столітті до н.е. теоретично обґрунтував та «утвердив ієрархічний погляд на людське суспільство, згідно якого чоловіки панують і керують, а жінки підкоряються» [3; 9], наголошує на його закономірній появі в українській літературі під впливом західної традиції.

Визначаючи поняття «гендер» як основний критерій у феміністичній критиці, спираючись на твердження, що гендерні ролі не обумовлені природою, а прищеплені соціумом, дослідниця виводить поняття людини «як сконструйованої культурою істоти». Отже, завдання літературного фемінізму вбачає в тому, щоб «переосмислити класичну дихотомічну структуру, в якій уявлення про “чоловіче” та “жіноче” породжують стереотипні смислові ряди: активність-пасивність, душа-тіло, культура-природа» [3; 11].

Н. Зборовська виводить поняття «гетерогенної відмінності» в теорії літературного фемінізму, завдяки якій жіноче як «пасивне» не завжди асоціюється з жінкою, а чоловіче як «активне» – з чоловіком. Суть поняття «гетерогенності» полягає у відмінності жінки від чоловіка. Дослідниця впевнена, що фемінізм сприймається як небезпека, руйнування і розклад культури, оскільки патріархальна культура вичерпала себе.

У сучасній феміністичній літературній критиці Н. Зборовська виділяє дві виразні тенденції – космополітичний фемінізм, який «визначає націоналізм як найпершого ворога феміністичних інтелектуальних стратегій...» та «м'який» національний фемінізм, що «активно включає національну специфіку в “жіночі” студії» [3; 41].

Науковець відзначає своєрідність характеру гендерного співвідношення в межах українського світу, оскільки «на “фемінну” чоловічість часто випадає “маскулінна”

жіночість». Яскравим доказом цього твердження, на її думку, є такі видатні літературні постаті, як О. О. Кобилянська та Леся Українка, О. Теліга та О. Лятуринська. Дослідниця відзначає особливий характер українського фемінізму, зумовлений ментальністю, у порівнянні з світовим називаючи його «м'яким», та вважає, що саме такий фемінізм має майбутнє на теренах нашої країни.

Література

1. Зборовська Н. Літературний процес і завдання критики (новітенденції і літературі та критиці) / Н.Зборовська // Слово і час. – 2005. – №4 – С. 3-7.

2.Зборовська Н. Феміністичний триптих Євгенії Кононенко в контексті загальноукраїнської проблематики / Н.Зборовська // Слово і час. – 2005. - №6. – С. 57-68.

3.Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків /Н.Зборовська. – Львів: Літопис, 1999. – 336 с.

УДК 821.161.2-1(043)

Магас Л. І., асистент

ПСИХОЛОГІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕМИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

В українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття особливого розвитку досягає жанр поеми. Відбувається розширення тематичних меж української поеми цього періоду. Поети зображують сучасну їм дійсність і водночас відтворюють у художніх образах події та явища давноминулого. В українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття знаходимо поеми присвячені життю сучасного села і міста, а також життю народів давнього Єгипту і Вавилону, Стародавньої Греції й Риму, Індії, Александрії, Русі, середньовічної Англії, Іспанії, Країн арабського Сходу та ін.

Оновлюється ідейно-образний арсенал української поеми: створюються образи борців за людський прогрес, що віддають своє життя боротьбі проти соціального й національного гніту (поєми І. Франка «Exnihilo. Монолог атеїста», «Рубач», поеми П. Грабовського «По Сибіру», Лесі Українки «Одно слово»).

Відбуваються якісні зміни усіх жанрових різновидів поеми – соціально-побутової історичної, фольклорної та ін. Надзвичайна увага до внутрішнього світу людини, що притаманна загалом літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття позначилась і на поемі. Виникають нові риси, нові принципи образної структури твору.

Відбувається своєрідна психологізація жанру. В центрі уваги поета стає психічне життя героя, його роздуми, мрії, боротьба поглядів, іноді суперечливих, еволюція світогляду тощо.

У зв'язку з цим набирає поширення такий жанровий різновид, як поема-монолог, що давала можливість повного розкриття психології героя, його саморозкриття шляхом висловлення своїх найпотаємніших почуттів і думок («Exnihilo» І. Франка, «Герострат» В. Самійленка, «Се ви питаєте за тих» Лесі Українки та ін.).

Психологізація жанру торкнулася не лише зображення духовного світу героїв, внутрішнього життя людини, створення характерів. Вона вплинула також на композицію, сюжет, стиль твору. У багатьох поемах цього періоду, крім сюжету зовнішніх подій, існує яскраво виражений сюжет «внутрішній», що відбиває розвиток настроїв і думок героїв твору, розкриває його духовну еволюцію.

Проілюструвати цю думку можна на таких поемах, як «Смерть Каїна», «Іван Вишенський» І. Франка, «Герострат В. Самійленка, «Ізоolda Білорука» Лесі українки та ін. Тут зовнішній сюжет, сюжет подій, небагатий, зате духовне життя героїв, еволюція їхніх поглядів і прагнень, драматизм переживань посідають панівне місце у творі. Особливо характерна з цього погляду поема І. Франка «Смерть Каїна». Сюжет подій тут майже відсутній, в той час як духовне оновлення героя розкрито у всій повноті й складності.

Психологізація вплинула певним чином і на стиль поем. Емоційність, особлива експресивність тону характерна для більшості поем цього періоду. Особливо це стосується поеми «Мойсей» І. Франка, однієї з найвидатніших поем кінця XIX – початку XX століття.

Розглядаючи поему цього періоду, не можна не звернути увагу на те, що вона не знає композиційних, сюжетних та тематичних обмежень, відрізняється великою жанровою різноманітністю, існуванням традиційних жанрових форм та виникненням нових.

Жанрових різновидів української поеми в цей період дуже багато. Ми зустрічаємо тут епопею, поему ліро-епічну (фольклорну, соціально-побутову, філософську), сатиричну тощо. Проте всі ці жанрові різновиди не існували в чистому вигляді. Постійно відбувалось взаємопроникнення жанрових ознак. Жанрові різновиди поеми відрізняються один від одного передусім тим, яке начало переважає в їхній художній структурі – епічне, драматичне чи ліричне, але наявність усіх трьох обов'язкова.

Так, скажімо, в поемах соціально-побутових, де підносяться гострі політичні питання суспільного життя, змальовуються картини народних страждань, горя, де особливо важливою є стрункість композиції переважає епічне начало. В філософських поемах більшого значення набирає драматичний елемент, драматичні ситуації і зіткнення антагоністичних сил. Проте ліризм наявний майже в усіх поемах української літератури кінця XIX – початку XX століття, є їх невід'ємною частиною, як і психологізм зображення героя.

Література

1. Грабовський П. Зібрання творів. у 3 т/ Грабовський П. – Т. - 3. - К.: вид. АН УРСР, 1960.
2. Каспарук А. А. Українська поема кінця XIX – початку XX століття/ Каспарук А. А. К.: вид. Наукова думка, 1973.
3. Леся Українка. Твори в 10 т/ Леся Українка – Т. 2. - К., Держлітвидав України, 1963.
4. Франко І. Твори в 20 т/ Франко І. – Т. 17. – К., Держлітвидав України, 1955.

УДК 821.161.2 (045)

Мельничук І. В., кандидат філологічних наук

БУЛГАКОВСЬКИЙ ДИСКУРС У РОМАНІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ГАСПИД І МАРГАРИТА»

Літературна гра культурними набутками являє собою особливу індивідуально-інтелектуальну діяльність учасників – автора твору та читача). Вона часто образно організована й оперує предметами, образами, ідеями, стилями, думками, які складають культурний спадок гравців і наочно відтворені в їх уяві. Гра здійснюється у визначених межах місця і часу культурно-історичної епохи, жанру і змісту художнього твору, де твір постає умовно-віртуальним ігровим майданчиком.

Кожна культурно-історична епоха надає своє тлумачення елементам культурного спадку, у наслідок чого вихідні традиційні характеристики змінюються. У такий спосіб відбувається потенційне збагачення семантики «вихідного повідомлення» культурного спадку. Тому, наразі, актуальною бачиться спроба дослідження віртуального роману Галини Тарасюк, де об'єктом дзеркальної гри постає філософський роман Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита».

Механізм віддзеркалення тут має виразно деформаційний характер, створюється ефект так званого «кривого дзеркала»: високому стилю філософського роману, яким є прототекст, відповідає бурлескний характер, низьке блазнювання метатексту.

Структура роману «Гаспид і Маргарита» є складною і багатоплощинною. У просторі роману «Гаспид і Маргарита» співіснують світ реальний та світ інфернальний. Хронотоп реального, видимого світу моделюється як українська дійсність перехідного періоду і перших років незалежності; основна дія відбувається у дачному містечку під Києвом, де

будує собі помешкання політична та фінансова еліта. І якщо в інфернальному просторі акумулюється Зло метафізичне, то в просторі реальному, в топісі дачного містечка – Зло земне.

Інфернальний простір – місце мешкання істот демонічного походження: чортів, бісів, упирів і вовкулаків різних рангів, над якими царює Князь тьми, Сатана. Епіцентром розгортання інфернального простору є глухе село у Карпатах. Саме туди, до старої відьми баби Арехти привозять батьки маленьку Людмилу, якій баба швидко знайде нове ім'я – Маргаритка. Із зміною імені почало змінюватися і ество дівчинки, нове ім'я ніби відкривало перед нею щось незвідане, грізно-таємниче. Баба Арехта навчила дівчинку хижацького закону людського життя: одному в ньому призначено бути паном, іншому – рабом. Якщо не хочеш увесь вік бути рабом – вчися панувати. Так булгаковська Маргарита стала відьмою з любові, вживаючи усіх заходів, щоб врятувати коханого майстра. Маргаритка ж стає відьмою через бажання мати владу над людьми, щоб опинитися серед тих, хто є паном цього земного життя.

Поряд з Майстром Маргаритка з'являється, отримавши спецзавдання і інструктаж від старшого за званням колеги. Цікаво, що тут образ Маргаритки є віддзеркаленням іншого образу булгаковського роману – образу Нізи, ершалаїмської молодички, що виконувала завдання римської таємної служби, саме вона виманує за місто закоханого в неї Іуду, де його і вбивають найманці Афранія.

Булгаковський майстер став символом художника, творця у широкому розумінні цього слова, який своїми творами увійшов в конфлікт з офіційною культурою свого часу, у випадку булгаковського героя майстер – з провідним в радянській літературі творчим методом соціалістичного реалізму. Проте, як відзначають деякі критики-булгакознавці (зокрема і А.Барков), поняття «майстер» на момент написання Булгаковим роману мало досить зловісний сенс: так Система іменувала письменників, готових до співпраці з режимом. У цьому сенсі герой Галини Тарасюк є повністю реалізованим Майстром. Він – служитель Системи, її жрець, офіційний літератор, виплеканий владою, визнаний прижиттєвий класик літератури, апологет затвердженого партією творчого методу – соцреалізму.

Концепція «вічного дому», куди було відправлено майстра після переходу зі звичайного, реального світу у світ надприродний – є одним з основних питань ідейно-філософської проблематики роману Булгакова. Дослідники висловлюють різні точки зору на тлумачення шляху, який привів майстра не до світла, а до покою. М.Чудакова вважає, що останній притулок майстра і Маргарити є праобразом кантівської концепції Лімбу: це не чистилище, а взагалі початок подорожі у потойбіччі. Це місце, для якого не зроблено вибір між Пеклом і Раєм (цей простір – край Пекла), подібної точки зору дотримується І. Белза, додаючи, що основним критерієм для перебування в Лімбі Данте вважав значимість особистості. Майстер звільнив свою художню свідомість, свою душу від тягаря буденного світу, світу страждання. Увесь світ в романі являє собою поєднання цих двох стихій – Світла і Темряви, змішаних у різних пропорціях, але від цього вони не перестають бути рівноправними і взаємозалежними. Подібний світогляд є характерним для представників гностично-маніхейських ересей – богумилів, катарів, альбігойців. Усі ці течії єднає думка про те, що матеріальний світ є джерелом зла, у світі ж духовному зосереджено усе благо. «Вічний дім» майстра – це місце, де межують світло і тьма, воно є аналогічним геометричному поняттю ребра між двома площинами, воно знаходиться поза часом, а, отже, у вічності.

Ніби поза часом, поза бурхливою течією життя опиняється і герой роману Галини Тарасюк. Майстер, змушений здавати в оренду свою розкішну квартиру на Хрещатику, за іронією долі мешкає тепер в одному просторі з Маргаритою: замське котеджне містечко сучасної політичної і фінансової еліти будується там само, де влаштували свої «гніздечка» служителя Системи. Останнім притулком Майстра, його «вічним домом» стає занедбана державна дача, яка колись вражала своєю розкішшю юну Маргаритку. Топос дачі повторює

основні концепти «вічного дому» майстра – приглушене світло, **присмерк** за вікном, шелест **саду**, червоне **вино** у келихах.

У своєму останньому притулку, «вічному домі», усіма забутий і покинутий, самотній Майстер пише свій останній твір – першу в його творчості історичну драму «Іуда Іскаріот». Знаковим є те, що героєм свого твору Майстер зробив саме Іуду, який сприймається світовою культурою як загальнолюдський архетип для моделювання самого феномену зради.

Слід зазначити, що М.Булгаков у численних філософських діалогах роману намагається вирішити богословські і історіософські питання, відображені у художньо-філософській побудові роману. У розмові Берліоза, Бездомного та Воланда окреслюється, як вказав Б.Покровський, концепція об'єктивного європейського раціоналізму від Аристотеля, через католицизм, до Канта і далі – до атеїстичного марксизму, комуністичної кошмарної реальності революційної Москви 20-30-х років ХХ століття.

Тому по суті показовим бачиться бажання Майстра, вигодованого раціональною атеїстичною системою, звернутися до образу найбільш одіозного апостола Спасителя, через універсальний образ Священного Писання осмислити добу і своє місце в ній. Доба, якій належав Майстер і яку він стверджував і славив своєю творчістю, була добою Великої Зради, добою Іуди Іскаріота. І сам Майстер жив за законами цієї доби, саме тому суспільно-політичні зміни, які принесе епоха перебудови і становлення незалежності, бачитимуться йому як новітній апокаліпсис і лякатимуть перспективою Страшного Суду.

Концепція Зла в романі Галини Тарасюк подібна до булгаковської. Михайло Булгаков чітко розрізняє зло земне і зло метафізичне. Перше в романі уособлює низка образів різних мерзотників, покидьків і просто дрібних шахраїв, друге – Воланд і його почет. Демони, безперечно, в першу чергу привертають увагу читачів, лякають, проте з часом образи цих істот набувають все більш декоративного, суто літературного характеру, відступаючи на другий план перед земним злом, що живе і множитья у душах людей. Воланд і компанія – не більш ніж кінцева інстанція, до якої люди, зятяті у своїй порочності, впевнено крокують усе життя. Такого ж висновку дотримується і Галина Тарасюк: демони постають як весильні тільки там, де зло панує в душах людей. У зла – людське обличчя, а не морда опереткового чорта, і уся відповідальність за скоєне лежить в першу чергу на земних злодіях і вбивцях.

Віртуальний роман Галини Тарасюк «Гаспид і Маргарита» як явище постмодерної літератури актуалізує мотиви штучності, механістичності життя, апокаліптичності буття, фальшивих цінностей, двійництва, які розкривають втрату людьми моральних основ, духовну деградацію особистості та суспільства. Створенню гротескних форм у романі сприяють прийоми «дзеркального» письма, окарікатурення персонажів, галюцинації, сні героїв, створення та зривання «масок», переміщення серйозного на рівень комічного і навпаки, ефект «нанизування» різноманітних характеристик, прийом підміни, контрасти, поєднання гіперболи та літоти, метаморфози тощо. Внаслідок цього з'являються образи людей-масок, примар, маріонеток, двійників, служителів «дияволіади», котрі населяють гротескний світ твору, який є віддзеркаленням переверненої системи цінностей світу реального, омертвіння людської душі та самого життя.

Література

1. Булгаков М. О. Майстер і Маргарита: Роман / Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України / Микола А. Білорус (пер.з рос.)/ М.О. Булгаков. – Х.: Фоліо, 2005. – 416с.
2. Тарасюк Галина Гаспид і Маргарита// Жіночі романи./ Галина Тарасюк. – Бровари: Відродження, 2006. – 288 с.

СУЧАСНА ПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ (“АФГАНСЬКИЙ ЦИКЛ”)

Велика Вітчизняна війна виявилась страшним ударом не лише для українського народу, але й для усіх народів колишнього багатонаціонального СРСР, для всього прогресивного людства. З початку і до закінчення воєнних подій вони стали осмисленням мистецтва, у тому числі й народного. За даними С.І.Мінц, кількість фольклорних взірців, створених у 1941-1945 рр. переважає у багато разів сумарну кількість зразків, створених до початку ХХ століття [3]. Найбільшого значення у тяжкі часи набувала пісня. Як писав М.Т.Рильський, “усі барви людської душі, що показує в наші дні найвищий свій блиск, одсвічені й віддзеркалені в поезії нашого народу періоду Великої Вітчизняної війни” [4].

Аналізуючи народну пісенність періоду Великої Вітчизняної війни, ми можемо простежити, як багато процесів, що відбувалися у фольклорі того періоду, проявилися у масовій пісенності сучасності. Маються на увазі пісні воїнів-“афганців”. Другий з’їзд народних депутатів дав справедливую оцінку цій “неоголошеній війні”, яка продовжувалась з грудня 1979 р. до травня 1989 р. і забрала з собою 13938 молодих, здорових людей [2]. Що це була за війна, кому вона була потрібна – про це ми в досить обмежених дозах дізнавалися з газетних та журнальних публікацій. Не випадково на сторінках преси цей період мав символічні назви: “Афганський біль”, “Афганське горе”, “Не стихає афганський біль” і т.п. Як зазначав кореспондент “Литературной газеты” Г.Бочаров, “... одна справа – поранені і покалічені за землю батьків і матерів. І зовсім інше – на чужині. Одна справа – чотири довгих роки. І зовсім інше – дев’ять безкінечних літ...” [1]. Для себе воїни -“афганці” намагалися дати відповіді на питання: чому вони змушені проливати кров далеко від рідної землі.

Відірвані від дому, від рідної землі, юнаки виливали свої почуття у великій кількості пісень. Народився великий прошарок фольклору воїнів -“афганців”, який відкривали для мільйонів людей телебачення, радіо, естрада, частково преса. Одним з перших збирачів цієї пісенності був воєнний журналіст П.І.Ткаченко. Саме він був упорядником збірників “Когда поют солдаты”, “Время выбрало нас”, “Из пламени Афганистана” [5]

Про що співали юнаки, які не з власної волі опинилися далеко від рідної землі? Про проводи, про прощання з рідними, про те, як над горами літають вертольоти, про те, як вони трусилися в бетеерах. У піснях з Афганістану, як і у пісенності Великої Вітчизняної війни, простежується географія подій, де проходили бойові дії: Шиндат, Кабул, Герат, Файзабад, ущелини Чаквардак, Шинкарак і т.п. Не дивлячись на нерозуміння цієї війни, солдати, як і в часи Київської Русі, козацьких змагань, в часи Великої Вітчизняної підтримували дух бойового братства і одне одного: “Мы вспомним, ребята, /Как пели когда-то, /Под лампочки тусклый / Скупой огонек... /Как трудно мы жили, /Как в горы ходили, /Где каждого каждый /Хранил и берег” [6, с. 18].

У пісенності “афганців” значне місце посідає переробка відомих пісенних зразків. Це яскравий приклад пісні “Афганская дорожная”. Вона створена на основі “Дорожной фронтовой” (вірші Б.Ласкіна і М. Лабковського, музика Б.Мокроусова). Згадаємо початок “Дорожной фронтовой”: “Через реки, горы и долины, / Сквозь пургу, туман и черный дым / Мы вели машины, объезжая мины, / По путям-дорогам фронтовым”. А так починається “Афганская дорожная”: “Через перевалы и долины, /Сквозь огонь снарядов и гранат, /Мы вели колонны /Вдоль по горным склонам / От Кундуза и на Файзабад” [7]. Серед пісенних переробок ми зустрічаємо пісню “Баксанская”, створену в 1943 році, але з назвою “Афганская”. Серед “афганських” переробок зустрічаються пісні В.Висоцького, Ю.Візбора, Б.Окуджави. Навіть пісня з “Карнавальної ночі” “Если вам однажды” набула іронічного забарвлення: “Если вас однажды кобра укусила...”

Гостро і злободенно в пісенності “афганського циклу” звучить тема прощання з рідними, з коханими, з мирним життям. Як і в піснях Великої Вітчизняної, тут наскрізно проходить віра в те, що кохана не зрадить солдата, а дочекається його повернення.

Спостереження над пісенністю воїнів-“афганців” повинно продовжуватись і в наш час. Процеси, які проходять у пісенній творчості цього періоду, розвиваються за тими ж традиціями, які були характерними і для пісенної творчості періоду Великої Вітчизняної війни.

Література

1. Бочаров Г.В. Афган. / Г.В.Бочаров // Литературная газета. – 1989, 15 февраля.
2. Изгаршев В. Афганская боль. / В.Гончаров // Правда. – 1989, 29 декабря.
3. Минц С.И. Фольклор Великой Отечественной войны в московских архивах. / С.И.Минц // Советская этнография. – 1946. – № 2-3. – С. 188-192.
4. Рильський М.Т. Сповідь народу. / М.Т.Рильський // Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну. – К., 1953. – С. 11.
5. Ткаченко П.И. Солдатская исповедь. / П.И.Ткаченко // Время выбрало нас. – М.: Воениздат, 1988. – С. 5-10.
6. Ткаченко П.И. Когда поют солдаты. / П.И.Ткаченко. – М.: Современник, 1987. – 191с.
7. Ткаченко П.И. «Мы еще не вернулись...». Рассказы и повести об афганской войне. / П.И.Ткаченко // Литературная газета. – 1989, 18 октября.

УДК 821.84.4

Романенко Л. В., кандидат філологічних наук,

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АПОКАЛІПСИСУ У ТВОРАХ МАРИНИ ТА СЕРГІЯ ДЯЧЕНКІВ

Теми та образи Апокаліпсиса часто поставали у творчості митців, котрі жили на зламі епох, або в кризових ситуаціях.

Для перших християн образи Апокаліпсиса пов'язувалися з поганським Римом і його імператорами, у добу хрестових походів – з ісламом, для католиків часів Реформації – з протестантською ересю, тоді як для самих протестантів – із продажністю католицької церкви. Крім соціальної ангажованості, образи Апокаліпсиса несли й несуть у собі надзвичайно важливу й універсальну функцію, приходячи в цьому сенсі темами мистецтва парекселенс.

Апокаліпсис – це розповідь про невидиме, про таємне, приховане й очікуване. Апокаліпсис – це візуалізація майбутнього, це завершення розповіді про історію, це своєрідне «світло в кінці тунелю» кожної культури й навіть кожної людини. Так уже організована наша свідомість, що моменти початку й кінця є надзвичайно значущими, принаймні в європейській традиції. Своєрідність сучасного бачення Апокаліпсиса – це метафора «Апокаліпсису сьогодні», він стає фактом повсякденності, фактом, що дихає в потилицю людству. Багаторівневість типів раціоналізації, що характеризує сучасну культуру, це її досягнення та її нещастя.

«Саме слово «Апокаліпсис» грецького походження і означає «зняття покрову таємниці» [2, с. 260] і, звичайно, отожднюється з «Одкровенням Ісуса Христа» святому Івану Богослову. В українському перекладі цей твір відомий під назвами «Одкровення...», або «Об'явлення св. Івана Богослова».

Ця остання книга Нового Завіту малює початок вічного існування Царства Небесного і Нової Землі.

Питання про Кінець світу і пришестя Антихриста, про Страшний Суд і майбутнє життя грішних та праведних із давніх часів поставало в літературі. Так, цілий ряд різних есхатологічних творів прийшли ще з візантійської літератури: «Слово Іполита про Христа і

антихриста», «Слово Єфрема Сирина на пришествя Господа, на кінець світу і на пришествя антихриста», «Житіє Андрія Юродивого», «Слово Мефодія Патарського про царство язик», «Житіє Василя Нового», «Хожденіє Богородиці по муках» тощо. З есхатологічних апокрифів особливо поширеним був останній, що виокремлюється своєю художністю. У ньому виразно змальовані постаті грішників. Також яскраво подана картина пекельних мук. «Хожденіє Богородиці по муках» належить до циклу тих середньовічних апокрифічних оповідань, на основі яких виріс знаменитий твір Данте «Божественна комедія».

Тема Апокаліпсису надзвичайно актуалізувалася наприкінці ХХ століття, із очікуванням «жахливої» на думку людства дати – 2000 року. Із цією датою пов'язано багато очікувань не тільки в літературі українській, а й світовій. На межі століть ця тема набула активного розвитку у письменників-фантастів. Не оминули її і подружжя Дяченків.

Однією із провідних тем творчості Марини та Сергія Дяченків є зображення «сучасного апокаліпсису» - кінця світу, що не залишає ніяких надій на майбутнє. Тема апокаліпсису, звичайно, стара як світ. Подружжя Дяченків своїм романом «велосипед не винаходили». Якщо у «відьминому віці» або «Печері» апокаліптичні мотиви лише намічені, то в романі із безкомпромісною назвою "Армагед-дом" (1999) з надзвичайною психологічною достовірністю вимальовано світ, який дуже схожий на наш, в якому кожні 20 років наступає кінець світу. Це могутнє, психологічно і стилістично виразне полотно з розгалуженою системою глибинної символіки.

«Армагед-дом» - це ще одна антиутопія - історія про життя людства в очікуванні чергового апокаліпсису. Однак, цей роман безсумнівно оригінальний, несхожий на своїх попередників.

Робота над романом була тривалою і складною. «Армагед-дом» вважають неоднозначним і неординарним твором (журнальний варіант - 1999; книжне видання - 2000, премії «Бронзовий равлик», «Сігма-Ф»).

В інтерв'ю журналу «Если» Марина Дяченко зауважила: «[Мы] начинали с незамутненной волшебной сказки, потом по-злодейски изменили жанру, докатились теперь до так называемой фантастики социальной» [3]. Дійсно, «Армагед-дом» - це «реалістична фантастика», в том значенні, в якому це визначення розуміє Б.Н.Стругацький: це «тут і зараз».

Знову якась європейська країна, в якій пізнається Україна далекого майбутнього (але із дещо зміненою географією). Тисячу років тому (приблизно наш час) людство зазнало страшної катастрофи – Апокаліпсис, у побуті «мрига», яка з того часу повторюється кожні двадцять років. Єдиним порятунком від метеоритних дощів, виверження вулканів і чудовиськ із моря – таємничі Ворота, в яких усе живе перечікує Апокаліпсис. Напевно, ними керує та ж сила, що і «мригою». Тисячу років тому закінчився технічний і соціальний прогрес. Тисячу років над кожним висить загроза загибелі наприкінці чергового циклу. Будь-яке раціональне пояснення – втручання Бога, диявола, інопланетян – зробило б Апокаліпсис частково зрозумілим і поясненим. Цілеспрямовані зусилля дали б хоч якусь надію на перемогу, дії ж людей, які не знають про «мриги» нічого, з самого початку безрезультатні. Поведінка людини у світі, позбавленому орієнтирів - провідна тема роману. Зрозуміти героїв роману (і перш за все головну героїню – Лідію Сотову), всупереч відомому афоризму, - не значить «пробачити». Але зрозуміти людину необхідно. Роман підкреслено позбавлений єдиного сюжетного спрямування – це біографія, історія життя Лідки з дитинства до старості, «дотошное, подчас едва ли не натуралистичное психологическое "досье"» [3]. Героїня весь час змінює соціальні ролі, кожна зміна долі для неї стає катастрофічною. Школярка – «кризовий історик» - людина із команди Президента – вчителька – няня – учений... Зміна масок, зміна пріоритетів. Самотність і зрада, кохання, три пережитих Апокаліпсиси. Лідка змінюється – і залишається такою, якою була, не зважаючи ні на що. Від дівчинки-старшокласниці до втомленої старої жінки на березі моря – чи залишається людське «я» незмінним? Що спільне між Лідкою, яка боїться свого першого апокаліпсису, і старою, яка

знає, що «мриги» більше не буде? Спільним залишається життя, на яке вона дивиться з різних боків, вдивляючись у майбутнє і згадуючи минуле.

"Армагед-дом" – безжально точна метафора нашого існування, останнього століття нашої історії. Кожне покоління переживає свій апокаліпсис, великий або малий: революції, Вітчизняна війна, «заморозки» після «відлиги», перебудова, розпад СРСР... Кожні двадцять-тридцять років все доводиться починати спочатку. «Навечно заморожений сьогоднішній день оборачивається безвиходністю, полным отсутствием перспективы: загадывать можно лишь на ближайшие пять, десять, двадцать лет, за которыми начнется то же самое» [3, с. 9]. Апокаліпсис стає станом душі, який треба подолати «зусиллям воскресіння».

Кожна нова «мрига» починається з того, що науковці шукають виходу із ситуації, що треба зробити, щоб врятуватися від глеф, як зайти у Ворота вчасно, без людських втрат. Проте, кожна наступна «мрига» викривала усі проблеми людства, зокрема морально-етичні. Кожний період закінчувався тим, що Ворота відчинялися перш за все перед «владсть імущими» та їхніми родичами (що є типовим для нашого суспільства), а всі інші вже перевірялися на міцність і силу, як фізичну, так і духовну – перемагав той, хто сильніший, такий собі «природний відбір». Подолання Апокаліпсису завдяки технічним досягненням людства не увінчувалося успіхом: ні винаходи нової зброї, ні муштрування людей не дали позитивних результатів. Тільки тоді, коли надія на «чарівний винахід» була втрачена, вихід був знайдений сам собою. Не техніка потрібна була для подолання «мриги», а звичайний «людський фактор»: треба було просто пам'ятати про те, що вони люди, а не бездушний і бездумний натовп. Спасінням для людства став Андрій Сотов, який обрав порятунок на рівні з іншими, а не пільгових умовах, чого домагалася його мати від самого його народження. Саме його вчинок став переламним для подолання «мриги». Він ладен був пожертвувати своїм життям заради порятунку незнайомої людини, яку натовп, сліпо рятуючись, міг просто не помітити. Виконавши свою місію на цій землі, він загинув у тому ж віці, що й Ісус Христос, коли піднявся на Голгофу. Він пережив момент початку «мриги», але загинув, рятуючи людей уже в «мирний час»: «Андрій Андрійович Сотов загинув у віці тридцяти трьох років; лікар швидкої допомоги, він усього кілька неспокійних місяців устиг побути військовим лікарем. Коротка війна почалася раптово – і так само раптово скінчилася...» [1, с. 378].

Кінець роману свідчить про те, що людство ніколи і нічим не змінити, позбувшись «мриги», воно знаходило інші варіанти для позбавлення собі подібних життя. Це сутність людська, яку ніщо не спроможне змінити. Віками люди знищували собі подібних різними шляхами, не гребуючи засобами. Навіть «мрига» стала зброєю знищення в руках певних кіл суспільства.

У художньому світі Дяченків Апокаліпсис – це неправда й нещирість, які пронизують усі мотиви сучасного життя, перетворюючи космос на хаос, день на ніч, а людське обличчя – на серію масок брехні. Апокаліпсис є не тільки вимирання природи на Землі, але й загибель людства.

Література

1. Дяченки М. та С. Армагед-дом: Роман/ М. та С. Дяченки; [пер. з рос. О.О. Якименко]. – Харків: Фоліо, 2009. – 380 с.
2. Савельєва М. Біблія: спроба прочитання/ М. Савельєва. — К.: Стило, 1998. – 272 с.
3. Харитонов Е. Романтики печального образу: [Про подружжя Дяченків] / Е. Харитонов // Если. – 2000. - № 12. – С. 126-130.

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ДАНИЇЛА ТЕЛЕНЧІ

У 1936 році головним режисером та завідувачем літературної частини Маріупольського державного грецького театру була молода і талановита людина – Данііл Теленчі. Він народився в селі Малий Янісоль, закінчив Маріупольський педагогічний технікум та Харківський музично-педагогічний інститут. Д. Теленчі мав неабиякий літературний хист, писав вірші, робив переклади п'єс грецькою мовою. Лише 36 років дарувала доля Даніїлу Теленчі, змусивши зазнати злиднів радянського життя, відчуття напругу суспільно-політичних битв і гіркоту поразки.

Літературну спадщину Даніїла Теленчі складають оповідання, драми, новели, поезії. Писав румейською мовою, був членом літературної групи Г. Костоправа. Найкращі твори письменника побачили світ на сторінках альманаху „Неотіта”. Працював у царині перекладу. Даніїла Теленчі заарештовано 1937 р., реабілітовано посмертно у листопаді 1960 р. за відсутністю складу злочину.

Пейзажний вірш Д. Теленчі „Пісня”, в якому відбито красу рідного поетові Приазов'я, датований 1934 роком. Характерною є його символіка, образно-символічний ряд: поле, левада, море жита, вечір синій, степ – найважливіші для зображення пейзажу Д. Теленчі. Ліричний герой перебуває в очікуванні тієї жаданої миті, коли його у степ помчить Буланій. Причому на початку твору він висловлює бажання з упевненістю та окличною інтонацією. Герой намагається передбачити наступні події дня. І ніби випадкова згадка про кохану дає зрозуміти поспіх та нестриманість ліричного героя:

Проплине вечір синій
В вінку твоїх пісень... [1, 150].

Інтимним зверненням до коханої починається вірш „Етюд”. Боротьба двох почуттів у душі ліричного героя свідчить про ніжне, турботливе ставлення до дівчини:

Два почуття в мені тоді боролись:
Порушити чи ні спочинок твій? [1, 152]

Найщасливіший час у житті ліричного героя той, коли він з коханою залишався наодинці, час для закоханих зупинявся, складалося враження, ніби у світі вони одні. Навіть такі дрібниці, як читання Пушкіна разом, наповнюють життя найвищою радістю. Вірш пройнятий ніжністю, заспокійливою тональністю.

Уподобання Даніїла Теленчі мали відбиток у його творчості. Письменник переклав грецькою мовою драму О. Пушкіна „Камінний гість”, яку сподівався інсценізувати в Маріупольському грецькому театрі. У творчості грецького письменника відбито життєве кредо – поцінування життя, ніби він здогадувався, що його власне буде недовгим.

Література

1. Від берегів Азова : твори грецьких поетів України / упоряд. Д. Демерджі. – К. : Дніпро, 1979. – 222 с.

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР НОВЕЛ М. ЯЦКОВА, Ю. БУДЯКА, О. ПЛЮЩА, КАТРИ ГРИНЕВИЧЕВОЇ.

Модерне мистецтво межі ХІХ – ХХ віків позначене домінуванням форми над змістом, активним експериментаторством у царині формотворення. В літературі йдеться, зокрема, про пошук нових нарративних стратегій (альтернативних традиційним формам розповіді від першої чи третьої особи), форм рецепції навколишньої дійсності та стильових модифікацій

(стильовий еkleктизм, синкретизм елементів різних естетичних систем) тощо. Наслідком цього є поява різних за естетичними пріоритетами та формозмістовими шуканнями напрямків: символізм, імпресіонізм, експресіонізм, футуризм, сюрреалізм.

В українському літературному просторі кінця XIX – початку XX ст. спостерігаються аналогічні західноєвропейським процеси оновлення поезики художніх текстів, урізноманітнення формозмістових елементів: від пошуку нових тем (життя міста, інтелігенції, маргінальних прошарків суспільства) до варіювання нарративних моделей (застосування прийомів потоку свідомості, монтажної композиції), від жанрово-видових модифікацій (формування нової жанрової системи прозописьма – образок, нарис, шкці, замальовка, етюд, поезія в прозі тощо) до творення нової реальності, в основі якої заперечення міметичного принципу мистецтва й намагання показати трансцендентне, позачасове.

Як показують спостереження, метафізичність простору (властиво, його умовність, трансцендентність) виступає чи не найпоказовішою ознакою новел М. Яцкова (“Лісовий дзвін”, “Діточа груди у скрипці”, “Архітвір”, “Дівчина на чорнім коні”) О. Плюща (“Палкий мисленник і учитель”), Ю. Будяка (“Молох”), Катрі Гриневичевої (“Як згасне день...”). У структурі модерністських текстів М. Яцкова художній простір формується крізь призму авторських естетичних уявлень, схильності до синтезу мистецтва слова, живопису, музики. Сам письменник визначав естетичні пріоритети своєї творчості як “Синтез природи, її життя в красках і звуках...” [1, с. 56]. В цій сентенції відчувається рефлексія постулату стильової єдності й синтезу мистецтв, який, за цілком слушним спостереженням Агнешки Матусяк, був пріоритетним для світогляду молодомузівців, як і для символізму чи мистецтва доби сецесії взагалі і пов’язував в оригінальну цілість поетичне слово, символіку, настроєність із музично-пластичними елементами [2, с. 39]. Звідси, на мій погляд, і своєрідна недовіра до реальності, поривання у “вищі сфери”, прагнення творити нову естетичну дійсність.

Усвідомлення відсутності світової гармонії (провідний мотив творчості як М. Яцкова, О. Плюща, Ю. Будяка, так і всіх символістів рубежа XIX – XX ст.) позначилося на тональності описів місця. Переважають похмурі візії, лише частково співвідносні з реальною дійсністю, і сповнені відчаю, жаху перед безкінечністю людського страждання та смертю. Так, у новелі Ю. Будяка “Молох” переживання людиною екзистенції буття оформлюється у суцільній метафорі – страшна хода Молоха, який залишає по собі “Жах, муки й смерть”. Простір твору нагадує апокаліптичні картини одкровення Іоанна Богослова. Маємо на оці схожі картини тотальної руйнації, нищення всього живого, ситуацію кінцясвіття.

В новелі Катрі Гриневичевої “Як згасне день...” простір (як і час) постає невизначеною метафізичною категорією, окресленою сірими, похмурими тонами (“чорне озеро”, “болото”, “темінь нічної години” тощо), покликаними відтворити настрій “смертної скуки”, цілковитої безнадії, який панує в середовищі ув’язнених в концентраційних таборах українців Австро-Угорської імперії часів Першої світової війни. Невизначеність і трансцендентність простору на початку твору конкретизується в кінці – цілком локалізоване місце – концтабір для переселенців і зрештою вся країна. Обриси останньої, втім, також позбавлені чітких дефініцій, виписані за допомогою ряду метафоричних апокаліптичних картин і образів. В новелі привертає увагу й ототожнення земної дійсності з храмом (окремі елементи “обожествлення” простору знаходимо й у М. Яцкова в новелі “Архітвір”). Маємо справу з елементами міфологічно-пантеїстичного світогляду, актуалізованого модерними напрямками мистецтва й філософії порубіжної доби (сецесією, символізмом та неоромантизмом, філософією А. Шопенгауера та Ф. Ніцше).

Осмислюючи феномен метафізичності простору в новелах М. Яцкова, О. Плюща, Ю. Будяка, Катрі Гриневичевої, слід завважити кілька суттєвих, на мій погляд, моментів. Насамперед, впадає в око відсутність цілісної просторової картини – маємо справу з фрагментами дійсності, які лише дотично співвідносяться з реальним світом, а натомість витворюють нову реальність. Художній простір новел позначений, з одного боку, рисами екзистенційної абсурдності, апокаліптичності буття (“Молох” Ю. Будяка, “Як згасне день...”

Катрі Гриневичевої), а з іншого – презентує поривання у вищі сфери існування (“Архівір” М. Яцкова, “Палкий мисленник і учитель” О. Плюща). По-друге, провідним принципом побудови метафізичного простору зчаста виступає асоціативність мислення (елементи потоку свідомості) та музична поетика. Музика в творах досліджуваних митців стає засобом поєднання двох світів – реального та метафізичного, трансцендентного (“Діточа грудь у скрипці” та “Adagio consolante” М. Яцкова).

Ясна річ, що обсяг доповіді не дає можливості для повноцінного аналізу поставленої проблеми. Тому цей виступ – це радше спроба окреслити питання просторових координат художнього світу новелістики кінця ХІХ – ХХ ст., означити контури для майбутніх досліджень феномену метафізичного, трансцендентного простору, що виступає однією з найпоказовіших характеристик української модерної літератури доби *fin de siecle* з її особливою естетикою та світоглядними засадами.

Література

1. Яцків М. Смерть бога / Михайло Яцків. – Львів, 1913. – 97 с.
2. Матусяк А. Сецесійний дискурс письменників “Молодої музи” / А. Матусяк // Слово і час. – 2008. – №6. – С. 35 – 50.
3. Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / Упоряд. і прим. Є.К.Нахліка; Вступ. ст. І.О.Денисюка; Ред. Н.Л.Калениченко. / Є.К. Нахлік, І.О. Денисюк, Н.Л. Калениченко. – К.: Наук.думка, 1989. – 688 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 316.613-057.875(045)

Вилюжанина Т. А., кандидат психологічних наук

ВОСПРИЯТИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ СТУДЕНТАМИ
КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Восприятие современной образовательной среды высшего учебного заведения является составной частью системы регулирования профессионального становления личности будущего специалиста. Определение особенностей влияния восприятия на формирование психологической безопасности необходимо для формирования продуктивных мотивов учебной деятельности, моделирования условий для развития активности субъекта образовательного процесса. Это тем более важно, потому что методы и способы организации условий учебной деятельности могут вступать в противоречие с закономерностями формирования психологической безопасности субъекта, что приводит к деструктивным психическим изменениям, проявляющимся в повышении уровня тревожности, неясности жизненных целей, а в итоге, к снижению личностного потенциала человека и, как следствие, снижению психологической безопасности у субъектов образовательной среды.

Психологическую безопасность личности можно понимать как систему межличностных отношений, которые вызывают у участников чувство принадлежности; убеждают человека, что он пребывает вне опасности; укрепляют психическое здоровье, определенную защищенность сознания от воздействий, способных против ее воли и желания изменять психические состояния [1, с. 9].

В отечественной психологической науке проблема психологии безопасности исследовалась в основном в сфере трудовой деятельности (В.А. Бодров, И.А. Бородина, Е.А. Климов, М.А. Котик, Н.Л. Шлыкова и др.) или в контексте обеспечения национальной и информационно-психологической безопасности (А.К. Гливаковский, И.Н. Семенов, Р.Г. Яновский) и безопасности жизнедеятельности (Э.А. Дорофеев, А.В. Злобин). Значительный вклад в осмысление психологии образовательной среды внесли Б.Г. Ананьев, Г.М. Андреева, И.В. Дубровина, Е.А. Климов, Б.Ф. Ломов, А.А. Реан, В.И. Слободчиков, В.А. Ясвин и др.

В настоящее время ряд авторов ставят вопрос о необходимости расширения исследовательского пространства психологической безопасности образовательной среды, включая в него не только «безопасность образования», но и «безопасность науки» (В.П. Еремин, Н.Д. Захарин, В.П. Кобзев, Н.В. Махров, С.Г. Плещиц).

В связи с отсутствием системы знаний о специфике формирования психологической безопасности субъекта образовательного процесса, обусловленной субъектными и средовыми детерминантами, значимым является поиск специфики процесса восприятия субъекта в условиях функционирования образовательного учреждения, специфических форм отношений людей, особенностей иерархии мотивов и ценностей индивида.

Проблема измерения уровня психологической безопасности находит разрешение в подходе, предложенном В.М. Львовым и Н.Л. Шлыковой [3]. Авторы рассматривают психологическую безопасность как целостную систему процессов, результатом протекания которых является соответствие потребностей, ценностей субъекта отраженным характеристикам реальной действительности. Составляющими психологической безопасности являются противоречия между ценностями субъекта и отраженными характеристиками реальной действительности. Таким образом, психологическая безопасность является детерминированной, по крайней мере, двумя моментами: уровнем субъектности (перцептивными, когнитивными, эмоциональными процессами) и объективными факторами - уровнем развития среды (корпоративной культуры), содержанием, условиями, характеристиками деятельности и необходимости ее

дифференциации на специфическую и неспецифическую с выделением «безопасности образования» и «безопасности науки» (В.П. Еремин, В.П. Кобзев, Н.В. Махров, С.Г. Плещиц).

Социально-перцептивную модель среды образовательного учреждения можно представить как совокупность представлений и установок, обусловленных ценностными ориентациями человека о цели, структуре, системе управления, материально-техническом и финансовом обеспечении, профессорско-преподавательском составе, а также методах, формах, условиях образовательной деятельности [2, с.50].

В нашем исследовании студенты МГУ, обучающиеся по специальности «Практическая психология» оценивали уровень развития факторов среды (содержание образовательного процесса, организация образовательного процесса, коммуникативная и креативная сферы образовательной среды) по 10-балльной шкале. В среднем респонденты оценили уровень развития образовательной среды на 6,8 балла.

Сравнительный анализ данных, полученный при опросе студентов различных курсов, показал, что респонденты старших курсов более критичны в оценках факторов образовательной среды. Поскольку особенности восприятия среды обуславливают уровень психологической безопасности субъекта, можно заключить: чем выше оценка факторов среды, чем более позитивно эмоционально-оценочное отражение, тем выше уровень психологической безопасности субъекта

При анализе оценок содержания образовательного процесса выявилось, что наивысший балл респонденты выставили по фактору «подготовка в области развития профессиональных практических умений и навыков».

В перцептивных оценках организации образовательного процесса студенты в наибольшей степени удовлетворены рациональным распределением учебного времени (8,3), обеспечением образовательного процесса литературой, количеством учебных часов. Наименьшие показатели наблюдались по факторам наличие времени для самостоятельной работы и техническая оснащенность образовательного процесса (6,0).

Факторы коммуникативной и креативной сфер образовательного процесса студентами оценивались также достаточно высоко (7,3 - 8,2 балла). Наивысший балл выставлен по фактору «благоприятный психологический климат» (8,2 балла) и по фактору «консультативная (информационная) поддержка со стороны преподавателей» (8,2).

Среди студенческих проблем особое место заняла учебная деятельность (67 %). К числу значимых проблем студенты отнесли: конфликтные отношения с преподавателями, конкуренция среди однокурсников, ответственность перед родителями, недостаток времени для подготовки к экзамену. 20% исследуемых отметили низкую социальную поддержку или ее отсутствие. Известно, что ситуации с низкой социальной поддержкой делают человека более уязвимым, подверженным психологической дезадаптации. В связи с этим встает вопрос о формировании таких способов поведения, которые бы позволили сохранить высокий уровень психологической безопасности и обеспечить эффективность образовательного процесса.

Угрозой психологической безопасности образовательной среды являются деструктивные конфликты, повышенная выраженность стрессогенных факторов (проблемы учебной деятельности (4,5 балла), агрессивное поведение членов учебной группы (4,8 балла), авторитарное отношение преподавателей (4,6 балла), неспособность противостоять насилию (4,8 балла), страх неудачи (4,9 балла) и др.).

Позитивные динамические изменения в отношении образовательной среды и ее психологической безопасности могут быть обусловлены продуктивными личностными изменениями, снижением стрессогенных факторов, повышением коммуникативной компетентности, появлением навыков конструктивного разрешения конфликтных ситуаций, выработкой продуктивных копинг-стратегий в сложных ситуациях.

Таким образом, процесс восприятия субъектом образовательной среды представляет динамичную структуру, в которой выделяются соответствующие аспекты и компоненты. В

настоящее время важно обратить внимание на особенности влияния развития уровня корпоративной культуры вуза на формирование психологической безопасности, обусловленное процессом восприятия факторов образовательной среды.

Объективные условия развития системы образования требуют выдвижения, разработки и практического воплощения новой модели процесса формирования психологической безопасности человека в условиях образовательной деятельности. Очевидно, что уровень психологической безопасности определяется не только процессом восприятия, но и личностными характеристиками человека, уровнем развития компетентности профессорско-преподавательского состава вузов, особенностями организации коммуникативной сферы образовательной среды.

В связи с этим остро встает вопрос об управлении процесса формирования психологической безопасности на разных уровнях: от этапа адаптации студента к учебной деятельности до становления будущего специалиста. Устойчивость и оптимизация развития образовательного учреждения может быть обеспечена управляемостью процесса формирования и развития процесса психологической безопасности, детерминированного процессом восприятия среды, другими субъективными и объективными факторами.

Литература

1. Баева И.А. Психология безопасности: теоретическая основа практической помощи человеку в экстремальной ситуации / И.А.Баева // Журнал практического психолога. – 2008. – № 4. – С. 8 - 26.

2. Илларионов С.Н. Подходы к изучению проблемы психологической безопасности субъекта образовательной среды / С.Н. Илларионов // Гуманитарные аспекты профессионального образования: проблемы и перспективы. – Иваново: Изд-во ИвГУ, ИВИ ГПС МЧС России, 2004. – Выпуск 1. – С. 49-54.

3. Львов В.М. Проблемы психологической безопасности личности / В.М.Львов, Н.Л.Шлыкова // Журнал практического психолога. – 2007. – № 4. – С. 121 -137.

УДК 316.624 (043)

Генералова О. М., старший викладач

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Останнім часом в психології приділяється велике значення проблемам поведінки, яка відхиляється від загальноприйнятої у суспільстві. Це система поступків або окремі поступки, що протиречать прийнятим в суспільстві правовим або моральним нормам [1, с. 257]. Однак, форми та засоби відходу є надзвичайно різноманітними та нерідко мають патологічний характер. Однією з таких форм є адиктивна поведінка, коли життя людини, її стан та поведінка починають жорстко залежати від різних чинників (наркотиків, алкоголю, їжі, роботи, сексу, азартних та комп'ютерних ігор тощо).

В науці на сьогодні накопичений певний фонд знань, необхідних для постанови й дослідження даної проблеми.

Більшість досліджень проводилося у межах медицини та торкалося в основному клінічних аспектів захворювання (А. Врублевський, С. Генайло, М. Копит, І. П'ятницька). Лише в останні роки стали з'являтися роботи по дослідженню психологічних особливостей людей, схильних до хімічної адикції. Здебільше вони спрямовані до пошуку чинників ризику, провідних мотивів використання психоактивних речовин (ПАР) (Е. Бехтель, Б. Братусь, Т. Донських, В. Зав'ялов, М. Иванов, Д. Колесов, Ц. Короленко, А. Личко, І.Толстих). Аналіз причин різних видів нехімічних адикцій широко презентований у працях Ц. Короленка (азартні ігри (гемблінг), адикція відносин, сексуальна, любовна адикція, адикція уникання, трудоголізм, адикція до їжі (переїдання, голодання). Крім вищезазначених, на цей час має місце опис значної кількості інших нехімічних адикцій: різноманітні комп'ютерні залежності

або інтернет-залежності, фанатизм спортивний, релігійний, політичний, національний, адикція до витрати грошей [3].

Ряд досліджень доказує взаємозв'язок між різними видами адикцій.

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, які присвячені проблемі адикції, на наш погляд, достовірних відомостей про психологічні механізми, феноменологічну структуру цього явища є явно недостатньо.

Адиктивна поведінка (від англ. addiction – пагубна, порочна схильність) – одна з форм деструктивної, девіантної поведінки, яка має вираз в прагненні до утікання від реальності через зміну свого психічного стану [2, с 68]. Цей тип поведінки характеризується широким спектром патології різного ступеня тяжкості - від поведінки, що межує з нормальною, до важкої психологічної та біологічної залежності.

Походження терміна «адикція» сходить до рабської залежності. Хоча наркоман може відчувати себе поневоленим тютюном, алкоголем, їжею, наркотиками, психотропними препаратами або іншими людьми, ці об'єкти є далекими від того, щоб бути для нього «паразитами». Навпаки, об'єкт наркотичної звички переживається як «хороший» за суттю, іноді він навіть стає єдиним заняттям, яке, здається, надає сенс життю людини. Психічна економія, що полягає в основі такої поведінки, призначена для того, щоб розсіювати почуття тривоги, гніву, провини, пригніченості, депресії або будь-якого іншого стану афекту, який викликає нестерпну психічну напругу. Одного разу створене або виявлене джерело наркотичного стану або дії повинне бути завжди під рукою для послаблення цих емоційних переживань, нехай навіть ненадовго, коли б це не було потрібно. Таким чином, однією з цілей адиктивної поведінки є позбавлення від почуттів!

Дослідження адикції дозволили виявити, що вона визначається низкою чинників: потребою в контейнірованій агресії; пристрасним бажанням задовольнити прагнення до симбіотичних відносин з материнською фігурою; бажанням послабити депресивний стан. Адикти ведуть невпинну боротьбу з почуттям сорому і провини, відчуттям своєї нікчемності і з підвищеною самокритичністю. Супер-Его стає для адиктивної особистості нестерпним, суворим мучителем, від якого вона рятується втечею до іншого світу - світу наркотиків, алкоголю, комп'ютерів, грошей, релігії, політики тощо. Тому Супер-Его, що карає адикта, привертає увагу дослідників не менше, ніж Супер-Его важких невротичних пацієнтів.

Сьогодні багато психоаналітиків вважають, що головним у адиктивної поведінки є не імпульс до саморуйнування, а дефіцит адекватної інтерналізації батьківських фігур і, як наслідок, порушення здатності до самозахисту. Іншою мовою, при наявності незадовільних (наддбайливих або відсторонених) відносин з матір'ю, в дорослому стані певні об'єкти виконують функцію матери, яку доросла людина не здатна виконувати сама для себе. Однак вони обов'язково зазнають невдачі, тому що є скоріше соматичними, ніж психологічними спробами впоратися з відсутністю матери, і тому забезпечують лише тимчасове полегшення. А «наплювацьке ставлення до себе», так само як і схильність адиктів до суїциду, є не причиною саморуйнувальної поведінки, а наслідком, вторинним продуктом тривалого зловживання оцими речовинами, або речами. Тут знаходить відображення скоріше процес руйнування особистості, безвихідь і депресивність, що є результатом адиктивної моделі адаптації.

З цієї ж причини адикти можуть страждати від порушення інших функцій: у них знижена здатність міркувати, порушені саморегуляція афективної сфери, контроль над імпульсами, вони не здатні підтримувати високу самооцінку. Всі ці прояви недостатності створюють відповідні проблеми в об'єктних відносинах, підтвердженням чому є неспроможність багатьох адиктів підтримувати близькі міжособистісні стосунки і регулювати їх. Додаткові проблеми у взаєминах з людьми створюють нарцисична уразливість в міжособистісних відносинах, а також нездатність модулювати афекти, що пов'язані з близькістю. Залежність, таким чином, можна розглядати як адаптивну поведінку, яка спрямована на те, щоб полегшити біль, що викликана афектами, і на деякий час підвищити здатність володіти собою і функціонувати.

Розвиток адиктивних потреб, як правило, починається саме в підлітковому та ранньому юнацькому віці та пізніше приймає у багатьох людей стійкі форми.

Мотиви фармакологічної адикції у підлітків можуть бути самими різними: засіб включення до референтної групи, уявлення про те, що спирне, сигарети, наркотики – символ зрілості та дорослості, пошук нових, незвичайних відчуттів та переживань, спосіб протесту та виразу незадоволеності традиційними нормами та системою цінностей.

Мотиви нефармакологічної адикції в основному пов'язані з реакцією підлітка до відчуття тривоги та самотності. Необхідно осібно при цьому відмітити виникнення та розвиток посилення за останній час залежності підлітків від комп'ютерних ігор.

Можна вважати, що основним мотивом поведінки підлітків, схильних до адиктивних форм поведінки, є втеча від нестерпної реальності. Але частіше зустрічаються внутрішні причини, такі як переживання стійких невдач у школі та конфлікти з батьками, вчителями, однолітками, почуття самотності, втрата смислу життя, повна незатребуваність у майбутньому та особиста неспроможність в усіх видах діяльності [3, с 76].

Незважаючи на різноманітність мотивів фармакологічної та нефармакологічної адикції, її наслідок є однаковим, а саме – має місце поступова деградація особистості.

Руйнівний характер адикції має прояв в тому, що спосіб адиктивної реалізації з засобу поступово перетворюється у мету. Звісно, відволікання від сумнівів та переживань в важких ситуаціях періодично є необхідним для усіх людей, але у випадку адиктивної поведінки воно стає стилем життя, в процесі якого людина опиняється у пастці постійного уткання від реальної дійсності.

Важливими причинами такого стану справ з поширенням адикції серед підлітків та молоді є соціально-економічні, соціально-психологічні, духовні, морально-етичні проблеми [3]. Цьому сприяють соціально-економічні труднощі в перехідному суспільстві: низький рівень добробуту значної частини сімей, збільшення частки проблемних сімей, труднощі з подальшим навчанням та працевлаштуванням. Збільшується кількість дітей, підлітків та молоді, які не мають достатньої опіки з боку родини та суспільства, позитивного соціального досвіду, який як правило, набувається у сім'ї. Важливою причиною є також інфантилізм та розвиток споживацьких очікувань, настроїв та домагань, які є сприятливим середовищем для поширення негативних явищ.

Багато хто вважає, що утримання від хімічних (не хімічних) речовин є необхідною умовою, що передує психоаналітичної психотерапії. Однак треба розуміти, що стриманість сама за себе не призводить до автоматичної зміни всіх сторін життя. Для цього необхідно звернутися до труднощів модуляції афекту, регулювання самооцінки і вибудовування відносин з іншими людьми. Складнощі в терапії викликає алекситимія, яка нерідко присутня. Багато адиктивних пацієнтів не здатні розпізнавати та ідентифікувати ті внутрішні почуття, які вони переживають; під час сеансу психотерапії терапевт допомагає таким людям ідентифікувати ці почуття.

Великий вплив на подальшу адиктивну поведінку молодої людини, її особистісний вибір здійснює процес психореабілітації, який скерований до позитивної трансформації внутрішніх чинників.

Таким чином, можна констатувати значну ефективність корекційних заходів. При цьому слід зазначити, що конструктивно вирішувати проблеми адиктивних молодих людей можливо тільки за умови комплексного поєднання медичної, психологічної та соціальної допомоги, взаємодії у цьому процесі державних і недержавних організацій.

Література

1. Мещеряков Б., Зинченко В. Большой психологический словарь /Б.Мещеряков, В.Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. - 672 с.
2. Психология. Словарь / Под общ. ред А.В.Петровского. М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
3. Старшенбаум Г. В. Аддиктология. Психология и психотерапия зависимостей / Г. В. Старшенбаум. – М.: Академия, 2006. – 280 с.

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНОЇ УСТАНОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Професійне виховання, що реалізовується в даний час у вищому навчальному закладі, носить інноваційний гуманістичний характер, покликане визначати найважливіші ціннісні орієнтації, формувати у майбутніх фахівців особистісні новоутворення, адекватні студентському віком та обраній професії. Одним з таких новоутворень є професійно-ціннісна установка.

Під професійно-ціннісною установкою майбутніх фахівців ми розуміємо особистісне новоутворення, що виражається у сформованості стійких ціннісних орієнтацій, переконань, рефлексивної спрямованості, емоційного благополуччя і творчого потенціалу особистості, і забезпечує продуктивну професійну діяльність [3].

Основними характеристиками професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця є: стійкість, інтенціональність, динамічність.

Стійкість виражається в ступені константності професійно-ціннісної установки в певний проміжок часу і може приймати стабільну і лабільну форми. Інтенціональність проявляється в схильності суб'єкта орієнтувати свою діяльність у певному напрямку і може бути персональною чи соціальною. Динамічність виражається в рухливості професійно-ціннісної установки, її можливості змінюватися під впливом різних аспектів та проявляється в інертній або пластичній формі.

У структурі професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця ми виділяємо когнітивний, афективний, конативний, рефлексивний та аксіологічний компоненти, кожен з яких володіє специфічним змістом і виконує певну функцію. Когнітивний компонент виконує пізнавальну, орієнтаційну функції; афективний - функцію захисту Я і функцію вираження; конативний - перетворюючу, функцію пристосування та інструментальну функції; рефлексивний - аналітичну і функцію самовираження; аксіологічний - спрямовуючу і змістоутворюючу функції.

У процесі формування професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця в освітньому просторі ВНЗ визначається система професійних цінностей, прагнень, емоційних відносин, поглядів, переконань, еталонів, завдяки яким професійно-ціннісна установка студентів може бути вимірною. Можливість вимірювання установки, виділення її типів, видів і рівнів підтверджують багато вітчизняних і зарубіжних психологів. Запропонована система критеріїв оцінки рівня сформованості професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця, що виявляється в конкретних показниках, була розроблена нами на основі результатів теоретичного аналізу, дослідно-експериментальної роботи, а також думки експертів з числа професорсько-викладацького складу, кураторів студентських груп Маріупольського державного університету.

Для об'єктивного вивчення рівня сформованості професійно-ціннісної установки студентів нами були виділені критерії та показники, зміст яких зумовлено тим, наскільки майбутні фахівці відчують потреби, приймають цінності професійної діяльності, емоційно благополучні при її здійсненні, виявляють прагнення до творчої діяльності і володіють оптимальними для майбутньої професії якостями особистості. Про сформованість професійно-ціннісної установки майбутніх фахівців ми судили, спираючись на потребово-ціннісний, емоційно-чуттєвий та особистісно-творчий критерії.

Потребово-ціннісний критерій нами розглядається як базисний критерій сформованості професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця, бо однією з умов формування будь-якої установки є саме потреба особистості разом з її активністю і можливістю задоволення цієї потреби в різних ситуаціях. Д.М. Узнадзе відзначав, що актуалізація потреби, перетворення її на цінність, веде до того, що особистість для її задоволення звертається до

зовнішнього середовища, що веде до появи ситуації, яка викликає у суб'єкта певну установку, за допомогою якої визначається вся його подальша поведінка [4].

Ефективність сформованості професійно-ціннісної установки доцільно оцінювати в залежності від того, якою мірою особистісна установка сприяє розвитку тенденції до здійснення творчої діяльності. Тому в якості ще одного критерію професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця ми пропонуємо особистісно-творчий критерій. Зміст особистісно-творчого критерію відображає значимість особистісних характеристик майбутнього фахівця в реалізації професійно орієнтованої діяльності, а також персеверації творчої діяльності, тобто тенденцію продовжувати творчу активність після усунення відповідних умов [1]. Це стає можливим за наявності у суб'єктів вузівського виховання відповідного творчого досвіду.

Таким чином, виявлені критерії визначають ступінь сформованості професійно-ціннісної установки студентів і взаємообумовлюють їхні ціннісні орієнтації. У зв'язку з тим, що професійно-ціннісна установка студентів характеризується стійкістю, інтенціональністю і динамічністю, рівень становлення яких визначається потребою-ціннісним, емоційно-чуттєвим і особистісно-творчим критеріями, охарактеризуємо її показники по кожному з критеріїв.

Наявність потреби у здійсненні професійної діяльності є показником стійкості потребою-ціннісного критерію професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця. Зміст установки визначається потребою. Все залежить від того, на задоволення якої потреби спрямована діяльність особистості, тобто, на яку діяльність спрямована установка. На думку Є.Т. Конюхова [2, с.52-55], наявність міцних потреб діяльності забезпечує кращу мобілізацію і реалізацію функціональних резервів для більш успішного її виконання в руслі даної установки.

Ступінь емоційного благополуччя майбутнього фахівця при здійсненні професійно орієнтованої діяльності є показником стійкості емоційно-чуттєвого критерію професійно-ціннісної установки студента. Емоційне благополуччя майбутнього фахівця пов'язане з його здатністю до емоційних переживань і адекватної оцінки дійсності. Суб'єкт переживає свою професійно орієнтовану діяльність в тому випадку, якщо вона для нього емоційно забарвлена, тобто їй дана емоційна оцінка, яка лягає в основу подальшої професійної діяльності студента.

Прагнення до творчого цілепокладання, самореалізації, до співтворчості є показником стійкості особистісно-творчого критерію професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця. Розвиток цілепокладаючої творчої діяльності дає особистості можливість адекватно відображати свої професійні можливості, будувати плани на майбутнє і на цій основі, за допомогою практичної діяльності, реалізовувати себе. Прагнення до творчої самореалізації, до співтворчості майбутнього фахівця визначає загальну спрямованість, зміст, форми і методи професійно орієнтованої роботи конкретного студента. У процесі пошуку найбільш адекватних шляхів реалізації своїх можливостей майбутній фахівець здійснює, по суті, свою професійну стратегію [4, с.80].

Необхідною передумовою і одночасно результатом формування професійно-ціннісної установки майбутнього спеціаліста є інтенціональність його установки на професію. Показником такої інтенціональності в рамках потребою-ціннісного критерію є ступінь усвідомлення цінності майбутньої професії. Розуміння майбутнім фахівцем значущості обраної професії в сучасному світі, її необхідність і першорядності задає вектор професійної спрямованості мислення і поведінки майбутнього фахівця [2].

Показником динамічності потребою-ціннісного критерію професійно-ціннісної установки майбутнього спеціаліста є сформованість образу професійного ідеалу. Професійний ідеал, на думку Л.І. Божович, виконує як мінімум дві функції: 1) завдяки йому вибудовується система професійних устремлень; 2) він є критерієм професійних вчинків особистості та оточуючих її людей. Професійний ідеал спонукає студентів до активної професійної самореалізації, до прояву свого професійного «Я». На думку В.А. Ядова,

ціннісні орієнтації особистості, узгоджуючись з ідеалом, формують ціннісну ієрархію життєвих цілей - далеких, середніх, ближніх, а також уявлення про норми поведінки, що виступають як еталон. Вершиною системи професійно-ціннісних орієнтацій особистості є професійний ідеал - образ бажаного майбутнього.

Ще одним показником емоційно-чуттєвого критерію в області динамічності професійно-ціннісної установки є позитивне ставлення, емоційний настрій майбутнього фахівця на професію. Як відзначає А.С. Прангішвілі, «діяльність суб'єкта завжди детермінована здатністю суб'єкта передбачати свої дії в майбутній ситуації» [3]. Отже, емоційний настрій є значущим показником професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця.

Здатність до актуалізації досвіду творчої діяльності є показником динамічності особистісно-творчого критерію професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця. Виникнення професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця відбувається не тільки на базі актуальних потреб і ситуацій їх задоволення, але і на базі особистого, професійного, творчого досвіду. Наявність здатності актуалізувати цей досвід пов'язана з концепцією імовірнісного прогнозування. Суть її полягає в тому, що суб'єкт, актуалізуючи минулий досвід поведінки, спираючись на «пам'ять ситуації» [1] прогнозує імовірнісну ситуацію, здійснюючи підготовку до певних способів дії, що призводить до досягнення мети.

Таким чином, про ступінь сформованості професійно-ціннісної установки майбутнього фахівця можна судити, спираючись на потребово-ціннісний, емоційно-чуттєвий, особистісно-творчий критерії та відповідні їм показники.

Література

1. Асмолов, А.Г. Деятельность и установка / А.Г. Асмолов. – М., 1979.
2. Конюхова, Е.Т. Самоотношение в формировании установки на успешность профессиональной деятельности / Е.Т. Конюхова // Педагогическое образование и наука. – 1999. - С. 52-55.
3. Прангишвили, А.С. Установка и деятельность / А.С. Прангишвили // Вопросы психологии. – 1991. - №6. - С. 16-24.
4. Узнадзе, Д.Н. Психология установки / Д.Н. Узнадзе - СПб.: Питер, 2001.

УДК159. 923: 37011. 32(045)

Крючкова Ю. В., асистент

ПОЗИЦІЯ ПРОФЕСІОНАЛА В СТРУКТУРІ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Останніми роками в психолого-педагогічній літературі, присвяченій питанням підготовки фахівців, професійної компетенції, все частіше з'являються вказівки на необхідність здійснення діяльності з певних професійних позицій.

Звернувшись до визначень позиції в соціально-психологічній літературі, також не знаходимо єдності серед їх авторів. Так, Г.М.Андрєєва приводить наступне формулювання: "поняття "статус" або "позиція", що позначає місце індивіда в системі групового життя". Б.Д.Паригин дає визначення: "Позиція - це відношення людини до системи норм, правил, шаблонів поведінки, що витікаючих з його соціального положення і наказують навколишнім його середовищем" [2].

Одна з перших характеристик позиції як положення людини в суспільстві, групі належить А.Н.Леонтьєву. Кажучи про особливості психіки дитини - дошкільника, він виділяє "зв'язуючу їх загальну основу. Це та реальна позиція дитини, з якою перед ним розкривається мир людських відносин, позиція, яка обумовлена об'єктивним місцем, займаним їм в цих відносинах"[1].

Соціальні психологи розглядають позицію як місце людини в контактній групі.

У дослідженнях А.В.Петровського і його співробітників і послідовників, що розробляли принцип діяльностного опосередкування міжособових відносин в колективі,

показано, що в умовах суспільно цінної і особово значущої спільної діяльності існуючі в будь-якій групі позиції - офіційно закріплене посадою положення, позиція "старожила" або "новачка", "соціометричеської зірки" або "знедоленого", "референтометричеського лідера" і ін. набувають особливих рис, обумовлених діяльністю і рівнем розвитку групи.

Потрібно також розглянути поняття «професійна позиція психолога-практика», розглядаємо його в контексті здійснення професійної діяльності. Професійна позиція розуміється нами як сукупність соціальних регуляторів поведінки у сфері професії, це, по суті, «внутрішня картина» її. Цінності, сенси, що вкладаються в неї, стратегії поведінки, уявлення і сприйняття психологічної норми і не-норми, уявлення про спектр результатів практичної діяльності є складовими професійної позиції.

Процес формування професійної позиції психолога, особливо, практика, складний тим, що фактично, ніколи не припиняється. Як його чинники можуть виступати особово-значущі ситуації, прийом клієнтів, рівень проблем, що пред'являються ними, і запитів і багато що інше. Але як значущий в професійному сенсі самостійний процес він починається тоді, коли людина вступає на етап професійної соціалізації. Він починає набувати теоретичні знання, опановувати уміннями, навиками роботи, знайомиться із зразками поведінки, відмінними від відомих йому дотепер. Професійна освіта, як сфера життя людини і суспільства, має в своєму розпорядженні можливості формування ціннісних орієнтацій, сенсів, адекватних гуманістичним, етичним орієнтирам суспільного розвитку. Важливо, щоб для професійного психолога людина, клієнт, виступав не як засіб досягнення мети, не як об'єкт маніпуляцій, а як рівноправна унікальна особистість.

В процесі навчання відбувається розширення смислового поля особистості, ознайомлення з альтернативними способами поведінки, різними теоретичними концепціями, моделями професійної поведінки. Особливо це стосується предметів, що впливають на світогляд, таких, як психологія, філософія, соціологія. Разом з освоєнням теоретико-методологічного апарату науки, що вивчається, відбувається і ознайомлення з цінностями, лежачими в основі теорій, концепцій. Як правило, до моменту почала навчання у вищому навчальному закладі, у студента вже складається система ціннісних орієнтацій, на основі якої він структурує свою поведінку, визначає очікування від набуваючої професії, формує професійну модель майбутньої діяльності. У особливому ступені це стосується людей, що навчаються на факультеті додаткової освіти, які через які-небудь причини залишили свою колишню діяльність і вирішили отримати професію психолога. Під впливом нової інформації, що часто носить особово-значущий характер, відбувається корекція поведінки, переосмислення звичних рамок, оцінок, стереотипів поведінки. Формується власна професійна модель поведінки фахівця. Часто це відбувається стихійно, шляхом проб і помилок. Про факт недостатності університетської програми навчання і підготовки свідчить інтерес студентів до приватних семінарів, що проводяться різними психологічними асоціаціями і психологами-одинаками. У цьому явищі як такому немає нічого поганого, але рівень подачі інформації, вільна інтерпретація теоретичних положень створюють методологічну плутанину, неадекватність, уривчастість уявлень про різні психологічні теорії і концепції, що може надалі негативно відобразитися на успішності професійної адаптації молодого фахівця.

Психологові, що здійснює практичну діяльність, зокрема, що займається консультуванням, важливо не тільки володіти знаннями і уміннями, але і відстежувати те, що відбувається з ним самим і обумовлено його власними відчуттями, мотивами, не до кінця усвідомленим розумінням своїх завдань в роботі, своїми особовими сенсами, що вкладаються в роботу. Психолог висловлює певну думку, певне відношення, переслідуючи певну мету. У будь-якому випадку, він робить вплив на клієнта. Отже, на ньому лежить велика відповідальність за конструктивність або деструктивність дії.

Проблемі розвитку особистості фахівця в період навчання у ВНЗ присвячені фундаментальні, експериментальні і прикладні дослідження (Б.Г.Ананьєв, В.В.Белоус, Е.Ф.Зеєр, І.А.Зімня, Е.А.Клімов і ін.). Особовий підхід в профосвіті студентів припускає

уявлення про абсолютну цінність особи, створенні умов для цілісного розвитку і самореалізації суб'єктів освітнього процесу.

Протікання процесу життєвого самовизначення людини в психологічній науці зв'язується з розвитком його самопізнання як психічної активності, направленої їм на самого себе, і з формуванням внутрішньої позиції дорослої людини. Професійне самовизначення людини є формуванням трудової активності. Це означає, професійне самовизначення пов'язане з формуванням зрілої внутрішньої (професійної) позиції.

Було розглянуте професійне самовизначення як система, основними елементами якої виступають професійна спрямованість як психологічний механізм професійного розвитку особи і професійна самосвідомість, тобто усвідомлення людиною самого себе як суб'єкта професійної діяльності. Самосвідомість як орієнтування в самому собі, у внутрішньому розвиваючому середовищі необхідне для активного регулювання власної діяльності, а, отже, для формування професійної позиції. Професійна позиція - цілісне новоутворення особи, що включає сформовану спрямованість на професію, ціннісно-мотиваційне відношення до професійного самовизначення.

Розвиток суб'єкта професійного самовизначення розуміється як процес формування професійної спрямованості, обумовлений сукупністю соціальних і культурних умов, умовами освіти і виховання, а також психічною і соціальною активністю самої особи, що виражається в зрілій внутрішній позиції.

Концепції самоактуалізації особи А.Маслоу, популярність якої зв'язана з евристичністю поняття самоактуалізації і можливістю його операціоналізації. Це психологічне явище вбирає в себе такі показники, як компетентність в часі, незалежність цінностей і поведінки суб'єкта від дії ззовні, міжособова сензитивність, творча і пізнавальна спрямованість, прагнення до «самоздійснення», а значить, до самовизначення [3].

При прийомі у ВНЗ практично не враховуються індивідуально-особові особливості, інтереси абітурієнтів, що породжує необхідність своєчасного вивчення динаміки професійної спрямованості особи на етапі навчання дитини в школі, а потім у ВНЗ, наприклад, на факультеті психології.

Це можливо при розвиненій організаційній культурі вузу, що транслює професійний досвід в цілях відтворення професійної культури, своєрідного середовища один для одного, що включає різні покоління J від новачків до ветеранів, від студентів до академіків. Тому у ВНЗ рівень розвитку науки достатньо високий, отже, високий і рівень професійної культури, тобто є умови для розвитку, зокрема, професійно направленої психологічної культури у студентів-психологів.

Психологічне забезпечення завдань підготовки фахівця у області профосвіти повинне розкрити основні психологічні закономірності професійного становлення особи на різних його стадіях; озброїти студентів методами професійної психодіагностики; закласти основи психологічної культури майбутнього педагога - психолога, допомогти студентам пізнати себе і стимулювати їх саморозвиток.

Література:

1. Леонтьев Д.А. Выбор как деятельность: личностные детерминанты и возможности формирования / Д.А. Леонтьев, Н.В. Пилипко // Вопр. Психологии. – 1995. - № 1. С. 97–110.
2. Климов Е.А. Реплика о структуре профессионализма и профессионала / Е. А. Климов // Психология профессионала. М: 1996 г., С.145-204
3. Кринчик Е.П. К вопросу психологической поддержки профессионального становления психолога в процессе обучения на факультете психологии МГУ/ Е.П. Кринчик // Вестник МГУ. – 2004. -№4.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СПОРТСМЕНОВ

Впервые проблема психологической подготовки спортсмена была выдвинута в советской психологии спорта в 1956 году на 1 Всесоюзном совещании по психологии спорта. Естественно, и до этого в учебно-тренировочном процессе использовались отдельные разделы психологической подготовки. Но именно с 1956 года этот раздел подготовки стал рассматриваться как составной в комплексном педагогическом процессе и получил название психологической подготовки. Психологическая подготовка, введенная для коррекции отдельных элементов психического уклада человека, например: «воспитание воли» в рамках морально-волевой подготовки - к 80-м годам расширила круг исследования проблем. Центр исследований сместился на изучение проблем, связанных с оценкой особенностей личности спортсмена: характера, темперамента, направленности личности, интересов, уровня притязаний в спорте; максимальных возможностей спортсмена, его различных психических качеств, которые непосредственным образом влияют на эффективность спортивной деятельности [1]. С развитием социальной психологии в поле интересов спортивных психологов появились вопросы, связанные с социально-психологическими особенностями личности и спортивной команды (психологический климат; формирование межличностных отношений и т.д.). За последнее время круг интересов сместился на оценку психических состояний спортсмена и их регуляции, а также на разработку средств достижения максимальной или оптимальной психической работоспособности. Это один из наиболее важных практических вопросов, над которым сейчас очень интенсивно работают многие психологии, как в спорте, так и вне спорта. В связи с постоянно увеличивающимися нагрузками ведется работа по обоснованию применяемых средств реабилитации после большой тренировочной нагрузки, ответственных соревнований, напряженного спортивного сезона [2].

Современный большой спорт предъявляет повышенные требования к спортсмену, это и обуславливает необходимость в оказании психологической помощи. Большой спорт оказывает все большее влияние на нравственное, физическое и психическое здоровье спортсмена. Это - реальность современного спорта. В отличие от массового спорта большой спорт характеризуется жестким, а порой жестоким уровнем профессиональной жизни, резким повышением социальной роли большого спорта в мире, выраженной интенсификацией подготовки спортсменов, возрастанием психической напряженности соревновательной борьбы, повышением мотивационной "стоимости" спортивной победы, усиливающейся профессионализацией всей сферы спорта высших достижений, монетизацией победы. Все это предельно повышает требования к человеку, его психике, поэтому в современном спорте спортсмены все более нуждаются в профессиональной психологической поддержке. Спортсменам высокого класса приходится противостоять целому ряду следующих факторов:

- социально-профессиональному давлению «сверху»;
- жестко контролируемому режимному образу жизни;
- диктату в управлении подготовкой;
- психологическому грузу тяжелой, порой отупляющей работы;
- постоянной внутренней борьбой со своим «Я»;
- постоянному прессу «груза» - спортивного результата. Все эти факторы настолько осложняют жизнь спортсмена, что вопросы профилактики, охраны его психического здоровья и оказания психологической помощи приобретают большое значение [2].

Современный спорт даёт много оснований для того, чтобы задуматься над психическим здоровьем спортсменов высокого класса. Поэтому создание психологической

службы в спорте и системы психологической помощи не вызывает сомнения. Данную проблему необходимо решать, причем не только в организационном, но и в кадровом и материальном плане.

Литература

1. Загайнов Р. Психология личности спортсмена / Р. Загайнов // Советский спорт. – 2007 – №. 4 – 116 с.

2. Могилевский А. Я. Кризисные ситуации в спорте и психология их преодоления / А.Я.Могилевский // Советский спорт – 2002. – № 6. – 32 с.

УДК 159.922019 – 056.32(043)

Мойсеєнко Р. М., кандидат педагогічних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД

Проблема збереження психічного здоров'я у процесі навчання і виховання людини, забезпечення необхідних для цього педагогічних і психосоціальних умов набуває сьогодні великого значення. Це пов'язано з постійним ускладненням суспільної самоорганізації, структури соціальних взаємин і з природною потребою збереження і зміцнення психічного здоров'я особистості, здатності до опору різноманітним негативним впливам соціально-екологічного характеру у поєднанні з психологічною адаптацією до умов суспільного середовища.

Психогігієнічні ідеї, вироблені людською цивілізацією як засіб самозбереження власного психічного життя, пов'язані з культурно-історичним розвитком людства, історією розвитку філософської думки, педагогічної культури, формуванням моральних засад суспільного життя. На різних етапах розвитку людства відзначається стійка тенденція зростання наукового інтересу до психогігієнічних ідей та закономірностей як важливих засобів власного самозбереження. Зазначена тенденція зумовлена з одного боку діяльністю людини, яка дедалі більше переносить своє життя в штучно створені нею ж самою умови, віддаляє себе від природи, урбанізує та інформатизує середовище, що порушує рівновагу психічного життя як окремої особистості, так і соціальних груп, до яких належить особа [1].

Звернення до психогігієнічної проблематики починається з найдавніших часів і до першої половини ХХ століття у працях її найвидатніших представників - Арістотеля, Демокріта, Епікура, Абу Алі Ібн Сіні, К.Галена, Я.Коменського, Г.Сковороди, Б. Грінченка, В. Гумбольдта, Я.Козельського, Г. Кониського, О.Потебні, І.Сікорського. Протягом другої половини ХХ століття проблеми психогігієни розглядались у працях П. Беляєва, Я.Воробейчика, К. Гехта, С.Громбаха, А. Добровича, Є.Поклітара, Н. Сарторіуса, Г.Серджовської, В. Франкла та багатьох інших.

Найдавніші античні уявлення про здоров'я людської душі були відображені у давньогрецькій міфології, з якої походить сам термін «психогігієна». Так, слово «псوخе» відповідає українському – душа, а слово «гігієна» є похідним від імені давньогрецької богині Здоров'я – Гігієї. Проблема збереження здоров'я, включаючи психічні його виміри, в своєму історичному розвитку одержала значну кількість визначень, найпоширенішими з яких були: гігієна (найповніший вияв життя, його розквіт, буяння, розвій), ісономія (рівновага), евтюмія (мета життя як прийнятний стан духу), дієтетика (спосіб життя), гігієна пристрастей, зцілення душевне, нервово-психічна гігієна, дієтетика душі, дієтетика духу, шкільна дієтетика, гігіастика, гігіологія, валеологія (вчення про стани здоров'я), діанетика (вчення про вплив розуму на тіло) тощо. Одним з таких визначень і найбільш коректним є термін психогігієна, який набуває активного наукового обігу у ХХ столітті.

Проблема душевного здоров'я була актуальною для античності не тільки в її теоретичному ракурсі, але й у методично-практичному. В той же час питання міри здоров'я душі як психічної норми привертало до себе увагу як філософів, так і лікарів.

Так, Платон вбачав пряму проекцію психічних властивостей на тілесні, моральних рис – на стан здоров'я людини. Загальною основою цих взаємозв'язків є їх відповідність або невідповідність людській природі, природі конкретної людини. Поряд із цим діє принцип домінантності одних начал над іншими, що також реалізується згідно з визначеною загальною основою природовідповідності або природоневідповідності. Цим самим мислитель визначає внутрішні взаємозалежності психічного і фізичного, душі і тіла, які в своїй цілісності складають душевне здоров'я, красу і добробут людини. Педагогічний зміст поглядів Платона на здоров'я людської душі полягає у визнанні первинності моральних чеснот, їхнього впливу на рівновагу діяльності всього організму.

В епоху древнього Риму лікар К.Гален продовжив предметом свого розгляду обрав проблему морального здоров'я. Психофізичний стан людини оцінювався не тільки з точки зору якості функціонування організму або його органів, а й поєднував у собі проблеми власних поглядів людини на саму себе, стан свого здоров'я, сформованих у результаті виховання, педагогічного впливу. За своєю внутрішньою сутністю здоров'я є рівновага і гармонія чотирьох елементів, – вологи, однорідних частин, органів, нарешті, сил, які керують усім організмом. У цьому визначенні очевидним є визнання ролі психічної самосвідомості людини, її виховання, педагогічного впливу на формування людської особистості, який справляють «сили, які керують усім організмом». Тому рівновага і гармонія всіх елементів організму дитини, а пізніше – дорослої людини детермінована педагогічною системою, що скеровує її природний розвиток або перешкоджає йому.

Один із найвидатніших вчених першого тисячоліття нашої ери Ібн Сіна (980-1037 рр.), що став відомим у Європі під латинізованим іменем Авіценна, докладно виклав вчення про спосіб життя (загальна дієтика) і збереження здоров'я в усі періоди людського життя (загальна і часткова гігієна, до якої належить і психогігієна). Він зазначав, що основним у мистецтві збереження здоров'я є врівноважування необхідних, загальних факторів. Серед них два фактори переважним чином належать до сфери психолого-педагогічних впливів: урівноваженість природи і врівноваженість фізичного та душевного руху. Ібн Сіна безпосередньо відносить до сфери виховання, а отже, педагогічної діяльності, проблему збереження здоров'я душі людини. Психолого-педагогічні аспекти вирішення проблеми здорового психічного розвитку дитини полягають у виділенні Ібн Сіною двох основних періодів її виховання: від моменту народження до п'яти років, і з шести – до чотирнадцятилітнього віку виховання поєднується з навчанням і тому передається вихователю та вчителю.

Виразені психогігієнічні аспекти має розроблена чеським педагогом Я.Коменським проблема дитячого учіння і навчання. Дидактичні аспекти збереження психічного здоров'я дитини виразно окреслені розрізненням таких основних напрямків педагогічної діяльності: природодоцільного руху пізнання; оберігання навчальної діяльності учня від невластивих його віку, здібностям та іншим індивідуальним особливостям способів викладання. Визначені Я.Коменським психофізіологічні аспекти педагогічної психогігієни включають в себе раціональний розподіл денної праці і відпочинку учнів, що виражається у формі ігор, бесід, жартів, музичних занять, у значній фізичній діяльності та помірності у харчуванні. Психогігієнічні аспекти теорії навчання підвищують самоцінність індивідуальності учня і є основою для педагогічної діяльності, спрямованої на збереження його психосоматичного здоров'я [2].

Необхідно відзначити, що доба Відродження, подібно до античності, відзначалась цілісним і багатоманітним підходом до визначення змісту шкільного навчання замість вузькоспеціалізованого вивчення латинської мови та поглибленого тлумачення окремих творів теологів, як це було у добу раннього середньовіччя. Психогігієнічна сутність радикальної заміни освітньої спеціалізації полягала в тому, що учні одержували можливість попередньої підготовки до майбутніх життєвих труднощів, індивідуального вибору галузей знань, які потребували подальшого поглибленого освоєння. Тим самим повнота і

різноманітність змісту освіти відповідали вимогам майбутнього життя людини, запобігаючи цим самим нездоланності припонів, виникненню фрустрацій і криз.

Українська людинознавча культура від найдавніших часів до кінця XVIII століття відзначається спадкоємною розробкою і вирішенням на кожному з етапів свого розвитку проблеми душевного здоров'я людини, зокрема моральних його аспектів, визначенням природовідповідної діяльності у русі людини до власного щастя. Значне місце у цьому процесі належить розгляду суспільних складових упорядкування і регуляції індивідуальних психічних станів, зокрема змісту колективного психічного життя, який на різних етапах розвитку визначався двома релігійними світоглядами – язичництвом та християнством.

Становленню психолого-педагогічних основ збереження душевного здоров'я сприяла наукова діяльність вчених Києво-Могилянської академії (С.Яворський, С.Кулябка, Ф.Прокопович, С.Калиновський) щодо розробки теорії пізнання, емоцій (афектів душі), людського щастя. Найважливіша особливість теорії виховання, створеної українськими педагогами Г.Сковородою, Г.Кониським, Я.Козельським, – визначення природної основи дитини, збереження якої є головним завданням батьків і учителів, виховання здатності до розпізнавання відповідного власній природі щастя, до самостійних дій щодо зрівноважування емоцій (афектів) і пристрастей, їх спрямування для досягнення життєвої мети.

Таким чином, на всіх етапах розвитку людської цивілізації проблема психічного самозбереження особистості виступала об'єктом осмислення. Суспільне самоусвідомлення проблеми душевного здоров'я має багато спільних рис, що зберігають спадкоємність і наступність філософської, педагогічної, психологічної, медичної думки. Спільними їх рисами є визначення таких психогігієнічних засад, як досягання людиною душевної рівноваги і гармонії, повноти власного душевного життя.

Особливе місце в цьому осмисленні належало сфері виховання й навчання як засобу передавання культури психічного самозбереження з покоління в покоління. Усвідомлення потреби у формуванні психолого-педагогічних механізмів індивідуальної та соціальної психогігієни людини набуває дедалі більшої визначення, що пов'язано із закономірним процесом ускладнення суспільної самоорганізації та відповідно психічної самоорганізації особистості.

Література

1. Болтivec С.О.О психологии долголетия /С.О.Болтivec //Alter EGO.- 1995. - №1. – С.42 – 44.

2. Коменский Я.А. Великая дидактика /Я.А.Коменский/ Избр. пед. соч. – В 2-х т. – М.:Педагогика, 1982. – Т.1. – 652с.

УДК 159:796.88.09(043)

Оленица В. В., ассистент

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ПАУЭРЛИФТЕРОВ

В настоящее время спорт достиг такой высокой степени развития, что физическая, техническая и тактическая подготовленность сильнейших спортсменов находится примерно на одном уровне. Поэтому исход спортивных соревнований определяется в значительной степени факторами психической готовности спортсмена. Чем ответственнее соревнование, тем напряженнее спортивная борьба, тем большее значение приобретает психическое состояние и особенности личности спортсмена. В этих условиях обычно побеждает тот, кто лучше психологически подготовлен к выступлению в каждом конкретном соревновании. Эмоциональная свежесть, честолюбивые мотивы и ряд других факторов готовности нередко приводят к победе над физически, технически и тактически более сильным соперником. Результат атлета на соревнованиях по пауэрлифтингу, как и в любом другом виде спорта, зависит, конечно, прежде всего, от самого спортсмена, а также от умения грамотно

использовать накопленный опыт. Но, нельзя недооценивать ту сложную психологическую обстановку, которая складывается от взаимоотношений между спортсменами и тренерами, спортсменами и судьями, между самими атлетами, а также влияния зрителей и ряда других факторов [1].

Основой психологической подготовки атлета является его вера в свои возможности. Но возможности необходимо оценивать реалистично, не стремиться взять вес, который спортсмену сегодня не по силам [2]. В тренировочном процессе необходимо моделирование условий, которые могут сложиться в ходе соревнований. Полезно, например, поработать с грифом штанги, которая прежде не использовалась в тренировках, можно тренироваться в жиме на скамье, которая прежде казалась неудобной для этого упражнения. То есть создать ряд таких внешних условий, которые повышают сопротивляемость атлета этим раздражителям.

Важна также регулировка предстартового психологического состояния спортсмена, которая будет заключаться в удачной или неудачной попытке атлета, объективной оценке уровня подготовленности соперника, в постановке целей занятия призового места или установлении рекорда. Такое психологическое состояние, которое в спорте называют «предстартовой лихорадкой», может охватить атлета за несколько дней до начала соревнований, но обычно это случается за 2 — 3 часа до начала соревнований. Все начинается с мысленного «прокручивания» хода соревнований и прогнозирования. При этом в одних спортсменов крайне возбуждается нервная система, повышается кровяное давление, а иногда температура. Случаются и диспепсические расстройства (понос или запор). У других атлетов может возникнуть апатия, безучастность, безразличие к своему выступлению или выступлению команды.

В эти моменты важную роль начинает играть психологическая устойчивость атлета и его партнеров по команде, особенно при старте с неудачной попытки, самовнушение по формуле «я отлично себя чувствую и отлично подготовлен», настроенность на рекорд и настрой на последнюю попытку. Очень важно, чтобы в команде был атлет, чья психологическая устойчивость оказывает успокаивающее воздействие на остальных членов команды.

Важно также создание в команде такой психологической атмосферы, в которой любой атлет способен даже в неблагоприятных условиях показать максимальный результат.

Создание группы помощников - тренер, массажист и руководитель команды - также способствует удачному выступлению атлета.

Чрезвычайно важен выбор веса для первой попытки атлета в каждом упражнении и необходимость сделать все, чтобы не потерять ни одной попытки. Из практики видно, что есть наиболее приемлемые правила:

- первая попытка должна обеспечить безопасную основу
- вторая попытка должна соответствовать личному рекорду атлета минус 5 кг
- цель третьей попытки - преодоление личного рекорда.

Первая попытка - это прочувствование обстановки на помосте: отягощения, судей, реакции публики и освобождение от нервозности. Поэтому начинать необходимо с веса, не большего, чем 95 % от максимального результата атлета.

Второй попыткой должен быть вес около 98 % от его максимума, т.е. вес, в покорении которого спортсмен абсолютно уверен.

Третья попытка может быть абсолютным максимумом атлета, при условии, что он регулировал свой вес перед соревнованиями, чтобы войти в другую весовую категорию.

При равносильной тактической, психологической и физической подготовке, выигрывает тот, у кого более крепкие мышцы, нервы, а также воля к победе. При этом еще хорошо помнить, что главная победа над соперниками складывается из бесчисленного числа маленьких побед над самим собой [3].

Література

1. Ильин И.П. Психология спорта / И. П. Ильин – СПб.: Питер, 2008. – 352 с. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Киселев Ю.Я. Психическая готовность спортсмена. Пути и средства достижения / Ю. Я. Киселев // Советский спорт. – 2009. – № 8. – 276 с.
3. Серова Л. К. Психология личности спортсмена / Л. К. Серова // Советский спорт. – 2007. – № 5. – 116 с.

УДК 372.8:796(043)

Павленко Є. А., старший викладач

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ НА АУДИТОРНИХ ТА ПОЗААУДИТОРНИХ ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Сучасна система підготовки фахівців у вищих навчальних закладах акцентує увагу на інтенсифікації процесу навчання, збільшенні кількості інформації, насиченості навчальних занять, високими вимогами до якості знань, вмінь та навичок, що, в свою чергу, призводить до недостатнього обсягу рухової активності студентів, низького рівня їх фізичної підготовленості, стану здоров'я, професійної трудової діяльності майбутніх спеціалістів.

Фахівці, які займаються зазначеною проблемою (М.Д.Зубалій, С.М. Канішевський, Т.Ю. Круцевич, Л.П. Пилипей) стверджують, що діюча система організації фізичного виховання в вузах недостатньо ефективна для підвищення рівня фізичної підготовленості, здоров'я, професійно важливих психофізіологічних якостей студентів.

Так, Т.Ю.Круцевич з цього приводу зауважує, що навчальна діяльність студентів має яскраво виражений гіпокінезійний і гіподинамічний характер. Під гіпокінезією й гіподинамією розуміють недостатність м'язової діяльності людини, де перша означає зменшення рухової діяльності з обмеженням просторових характеристик рухів, а друга - зменшення сили скорочення м'язів. У звичайних умовах ці стани, як правило, сполучаються [1].

Аксіоматично, що фізична культура є невід'ємною складовою всебічного і особистісно-орієнтованого розвитку людини. Даний факт набуває особливої актуальності в умовах сьогодення. Відсутність мотиваційно-ціннісних пріоритетів у розвитку фізичної культури у сучасної молоді свідчить про необхідність подальшого пошуку ефективних шляхів формування активно-позитивного ставлення до занять у студентів [2]. Навчальна дисципліна «фізичне виховання» у вищих навчальних закладах є складовою частиною системи освіти і виховання майбутніх фахівців і має удосконалюватися у руслі сучасної концепції вищої освіти, вирішуючи завдання зміцнення здоров'я та оптимального розвитку фізичних якостей індивідів.

Вивчення організації фізичного виховання у вузі виявило невідповідність між цільовими настановами навчально-виховного процесу та ступенем активності студентів на заняттях фізичною культурою. Це, у свою чергу, викликає протиріччя між вимогами до професійної та особистісної підготовки майбутніх фахівців і реальним рівнем їхнього розвитку у процесі занять фізичною культурою та спортом.

Формування та реалізація бажання здійснювати рухову активність у повсякденній діяльності повинно відбуватися з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб кожної людини через регулярне використання різноманітних форм фізичного виховання і спорту.

Аналіз науково-методичних розвідок (М. Булатова, В. Волков, Т. Круцевич, О. Куц, Л. Пилипей) свідчить про те, що у переважній більшості студентів зовсім немає вмотивованості до занять фізичною культурою та спортом. Основною причиною, на думку дослідників, є відсутність диференційованого підходу до стимулюючих вправ і навантажень, що пропонуються студентам на заняттях. Таким чином, традиційна система фізичного виховання не вирішує у повному обсязі проблему оптимізації фізичної підготовленості,

фізичного стану та формування мотиваційної сфери, а передбачене програмою навчальне навантаження (4 години на тиждень) з дисципліни "Фізичне виховання" потребує, на наш погляд, збільшення з метою підвищення ефективності та інтенсивності впливу на студентів [3].

В результаті здійсненого аналізу можна стверджувати що для підвищення результатів фізичної підготовленості, рівня розвитку психофізичних якостей студентської молоді потрібні принципово нові підходи, засоби та технології, які мають відповідати індивідуальним особливостям майбутніх фахівців, сприяти максимально ефективній реалізації їх інтересів, схильностей та здатностей.

У нашому дослідженні розглянуто спортивно-орієнтовану технологію як системне поняття, що є синтезом сучасних науково-обґрунтованих засобів, які застосовуються у фізичному вихованні та новітніх психолого-педагогічних підходів у методиці побудови та проведення занять з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, їх мотиваційних пріоритетів, фізичної підготовленості. Особливість такої технології полягає у можливості її застосування, як під час проведення аудиторних занять з фізичного виховання, так і в поза аудиторній роботі (секційні заняття), у використанні контролю та самоконтролю за фізичним навантаженням.

Спортивно-орієнтовані технології фізичного виховання студентів повинні ґрунтуватися на перевагах популярних у студентської молоді видів спорту, серед яких є волейбол, баскетбол та футбол. Ми вважаємо, що технологія, побудована на залученні студентів до ігрових видів спорту, сприяє вихованню гармонійно розвиненої особистості, дозволяє покращити здоров'я, сформувати професійно важливі психофізичні якості й позитивну мотивацію до регулярних занять фізичною культурою та спортом, підвищити показники фізичної, спортивно-технічної та теоретичної їх підготовленості.

Таким чином, сучасна система організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах не може у повному обсязі забезпечити підвищення рівня фізичної підготовленості, здоров'я, мотивації студентів до розвитку власної фізичної культури. Для реалізації окреслених вище вимог потрібні принципово нові підходи, засоби та технології, які повинні відповідати індивідуальним особливостям студентів, враховувати їх інтереси, схильності та здатності. Перспективою подальших досліджень може бути визначення ціннісних орієнтирів студентської молоді щодо підтримання своєї фізичної форми та сповідування здорового способу життя.

Література

1. Круцевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. [Текст] – Т.2. – 13 с.
2. Лисяк В. М. Оцінка впливу фізичної культури та спорту на формування особистих якостей студентів [Текст] /В. М. Лисяк //Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. науковий журнал – Харків : ХОВНОКУ, ХДАДМ, 2010. – № 8. – 132 с.
3. Пилипей Л. П. Ефективність проектування ППФП на основі сформованості мотиваційної сфери у студентів [Текст] / Л. П. Пилипей //Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту «Молода спортивна наука України» – Львів : 2009, Вип. 13, Т.2. – С. 133-138.

УДК 316.613-057.875(045)

Терпан В. В., асистент

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОРТРЕТ СТУДЕНТА МДУ

Потреба виявлення соціокультурних характеристик студента пов'язана з необхідністю простежити динаміку змін у психологічному стані, культурно-дозвіллевих практиках, ставленні до вищої освіти, інтересах студентства. У зв'язку зі значними змінами в політиці, економіці, соціумі, освіті існує необхідність створення нових підходів до навчально-

виховного процесу й позиціонування ВНЗ на ринку. Що, в свою чергу, вимагає оновленого соціокультурного портрету студента вищого навчального закладу. Соціокультурна трансформація, яка відбулася в пострадянській Україні та викликала істотні зміни в структурі ціннісної свідомості всіх верств населення, не могла не проявитися в ціннісних орієнтаціях та настановах сучасного студентства – найбільш сприйнятливої до соціальних змін, динамічної й інтелектуальної частини молодого покоління.

Дослідницький інтерес до студентства сьогодні детермінується декількома причинами. Демографічними та інтелектуальними характеристиками даної соціальної спільноти. Адже й вік, і освіта в умовах сучасного суспільства, безсумнівно, є найважливішими соціальними ресурсами. Студентство за характером своєї діяльності, поглядами, ціннісними орієнтаціями дуже близько до такої соціальної групи, як інтелігенція. Крім того, студентству властива більш висока, у порівнянні зі старшими віковими групами, реактивність щодо змін, які відбуваються в сучасному соціокультурному середовищі. При цьому саме студентство має цілий набір соціальних ресурсів, що сприяють більш високій адаптивності й іновативності даної соціальної групи в умовах трансформацій: молодий вік, освіченість, соціальна активність, проживання у великих містах і т. ін. Загалом, саме для даної соціальної групи характерні соціальна мобільність, неоднорідність етнічного й класового складу та наявність всіх основних характеристик і проблем молоді. Говорячи про студентство як про соціокультурну спільноту, яка володіє специфічною системою цінностей, настанов, моделей поведінки, життєвого стилю, тобто власною субкультурою, Л. Сокурянська підкреслює відносну гомогенність даної спільноти (насамперед вікову однорідність, статусну, рольову й ціннісну спільність і т.д.) [3, с.287]. Є всі підстави для виділення студентської субкультури, ознаками якої є особлива студентська мова (сленг), цінності, у тому числі освітні, образ і стиль життя, практики дозвілля і т.д. Проте у структурі студентства як соціокультурної спільноти можна виділити безліч різних студентських субкультур. Наприклад, субкультура студентів того або іншого профілю навчання, певного навчального закладу, національності й т. ін..

Метою даного дослідження є визначення соціокультурних особливостей сучасного студента (зокрема студента Маріупольського державного університету). Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати особливості мотивації отримання вищої освіти студентів МДУ; проаналізувати особливості культурно-дозвіллевих практик сучасного університетського студентства. В опитуванні приймали участь студенти МДУ спеціальності «Практична психологія» з першого по п'ятий рік навчання. Загалом, у сучасних умовах субкультурна диференціація студентської молоді підсилюється завдяки множинності соціального позиціонування представників даної групи. Сьогодні соціальна позиція «студент» – це своєрідна ніша, де досить безпроблемно співіснують різні сфери зайнятості: навчання, робота й дозвілля. Як пише Є. Омельченко, «можна вчитися й працювати; тільки працювати або тільки вчитися; і навіть не вчитися й не працювати й при цьому залишатися «студентом»» [1, с.14].

За результатами дослідження, більшість студентів МДУ (38%) отримують вищу освіту щоб набути знань та стати справжніми професіоналами. Проте досить велика кількість студентів навчаються, аби виправдати сподівання батьків (24%). Дехто загалом не може визначитися, навіщо вчиться у вищому навчальному закладі (14%).

За визначенням В. Лавриненко, вільний час – це частина соціального часу, не зайнята справами виробничої або життєвої необхідності, яка перебуває в розпорядженні індивіда та застосовується ним на власний розсуд для відпочинку або розвитку своєї особистості. Сутність вільного часу вбачається в духовно насиченій діяльності та морально й естетично прийнятних формах дозвілля, як видах відновлювальної діяльності, якими індивід займається після праці. У той же час важливе значення вільного часу полягає в тім, що він є істотною умовою гармонійного розвитку особистості. Тобто вільний час може бути використаний як засіб фізичного й духовного вдосконалення індивіда. Кожна конкретна особистість

самостійно визначає особливості культурно-дозвіллевих практик згідно своїм потребам, інтересам та цілям.

Відносно культурно-дозвіллевих практик сучасного студентства, можна зробити наступні висновки: більшість студентів МДУ щоденно займаються прослуховуванням музики (90%), переглядом CD, DVD відео (48%) та колекціонуванням, фотографуванням, кінозйомкою (45%). Вони досить часто відвідують або приймають гостей (7% студентів – кожного дня, 52% не рідше ніж раз на тиждень) та відпочивають на природі (7% студентів – кожного дня, 24% не рідше ніж раз на тиждень та 45% не рідше ніж раз на місяць). Більшість студентів практично не займаються громадською роботою (72%) та 4% студентів займаються нею раз на тиждень. Загалом не відвідують різноманітні курси, студії, гуртки 60% студентів та 3% студентів займаються у гуртках раз на тиждень.

Як бачимо, вивченням фахової літератури 14% студентів займаються кожного дня, 34% не рідше ніж раз на тиждень, 21% не рідше ніж раз на місяць, 17% декілька разів на рік та 14% студентів практично не займаються. Як з'ясувалося в ході дослідження, всі сучасні студенти користуються комп'ютером та Інтернетом. Комп'ютер більшість студентів використовують для прослуховування музики та перегляду фільмів (90%), виконання навчальних завдань (83%) та читання електронних книжок та енциклопедій (34%). В мережі Інтернет більшість студентів шукають інформацію для навчання та підвищення кваліфікації (90%); слухають та переписують музику, фільми (86%); шукають інформацію на цікаві теми (кулінарія, автомобілі, садівництво, спорт, живопис та ін.) (69%); спілкуються в чатах, ICQ (62%); цікавляться останніми новинами, поточною інформацією (52%); просто блукають по мережі (45%).

Також аналіз соціологічних досліджень свідчить про те, що, незалежно від мотивації отримання вищої освіти, всі респонденти, самоідентифікуючись зі студентством, позитивно оцінюють свою приналежність до даної соціальної групи. Практично одностайно вищій навчальний заклад сприймається студентами не тільки як соціальний інститут професійної освіти, але й як середовище спілкування, що надає їм більш широкі можливості для саморозвитку.

Таким чином, сучасний студент активно користується комп'ютером та Інтернетом і досить рідко відвідує театри, концерти, музеї та художні виставки. Для здобуття інформації, студентська молодь віддає перевагу мережі Інтернет, замість бібліотек та книгарень. Можна вважати, що вільний час як соціальне явище являє одну з небагатьох сторін суспільного життя в якому повністю відображається специфіка процесів, що спостерігаються у суспільстві, їх позитивне або негативне значення для розвитку особистості. На жаль, сучасні студенти втрачають схильність до активного та творчого дозвілля. Замість цього, переважає прослуховування музики та перегляд відео. Тим більше, що слухає студентська молодь переважно музику з кінофільмів, саундтреки (55% студентів), а серед художніх фільмів віддає перевагу комедії (79% студентів).

Найбільш інтенсивні й радикальні зміни культурно-дозвіллевих практик студентської молоді відбулися в останні роки. Причин цих змін багато, виділити якусь одну, безумовно домінуючу, важко хоча б тому, що використання вільного часу – справа особиста й, у певному сенсі, унікальна. Але як одну з таких причин можна розглядати деідеологізацію суспільства, явище в соціально-політичному й демократичному відношенні можливо сприятливе, але, з іншого боку таке, що активно сприяло руйнуванню інститутів соціалізації молоді. На культурно-дозвіллеві практики студентства впливає ряд факторів, зокрема, вік, інтереси, нахили, ціннісні орієнтації, рівень духовної культури, характер діяльності, матеріальні можливості, місце проживання та інше. Це далеко не повний перелік факторів, здатних активно впливати на зміст і якість вільного часу особистості. На наш погляд, студентство як соціокультурна спільнота активно реагує на зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві і проявляється це насамперед у ціннісних орієнтаціях, настановах та соціокультурних практиках.

Література

1. Омельченко Е. Л. Молодежь: открытый вопрос / Е. Л. Омельченко. – Ульяновск: Сибирская книга, 2004. – 184 с.
2. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурская. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.

УДК 159.923.6 (043)

Тищенко Л. В., кандидат психологических наук

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Процесс эффективной социализации, в ходе которого определяется общая направленность индивида, его жизненная позиция, представления о цели своего существования, о путях ее достижения, является важнейшим условием гармоничного развития личности. В том случае, когда личность принадлежит к категории лиц с ограниченными функциональными возможностями, целесообразно рассматривать понятия социальной интеграции и социальной реабилитации. Социальная интеграция и реабилитация индивида с ограниченными функциональными возможностями дает ему возможность функционировать в качестве активного субъекта общественных отношений, является необходимым условием культурной, общественной и профессиональной самоактуализации.

Проблема людей с ограниченными функциональными возможностями не ограничивается медицинскими аспектами, в большей степени она принадлежит к социальной проблеме неравноценных возможностей: нарушение связей с окружающим миром, недоступность ряда культурных ценностей, ограниченность коммуникативных контактов. Вместе с тем, такой человек имеет право на включение во все аспекты жизни, право на независимую жизнь, на самоопределение, на свободу выбора. Результатом успешной социальной адаптации можно считать предоставление возможности вести нормальный, полноценный образ жизни, обретение своего места в обществе, возможность в полной мере реализовывать свои способности. Полноценная интеграция личности с функциональными ограничениями предусматривает также устранение как физических, так и психологических ограничений.

Существующая в современном обществе медицинская модель инвалидности, рассматривает ее как заболевание, недуг, патологию. Такая система отношений невольно ослабляет социальную позицию индивида с ограниченными функциональными возможностями, нивелирует его социальную значимость, отгораживает от нормального здорового окружения, акцентирует неравный статус. Все это приводит к признанию человеком своей неконкурентоспособности и неполноценности в сравнении с другими людьми. Вместе с тем, человек с ограниченными функциональными возможностями имеет право на улучшение качества жизни, на расширение сфер реализации психической и физической активности, в том числе на реализацию своего права на обучение. По данным ВОЗ около трех процентов студентов высших учебных заведений – инвалиды и эта цифра имеет тенденцию к увеличению. Следовательно, одна из важнейших задач окружающих заключается в оказании помощи студентам с функциональными ограничениями в эффективной интеграции в социальном пространстве путем создания адекватной предметной среды, а также осуществление квалифицированного социально-психологического сопровождения.

Немаловажным аспектом успешной социализации студентов с ограниченными функциональными возможностями является специфика восприятия и степень толерантности окружающих по отношению к данной категории людей. Социальная оценка инвалидности

как ограниченной возможности человека, аномалии, непригодности делает маргинальным характер социальной жизни человека.

Усредненная, типичная культура налагает высокие обязательства на внешний вид и поведение индивида. Те же, (включая инвалидов), кто отклоняется от нормы, приобретают ярлык, стигму. По мнению Э. Гофмана [1] человек со стигмой понимается как редуцированный в сравнении с целостным и обыкновенным индивидом, и поэтому представляется как нечто меньшее, чем полностью человек. Стигма инвалидности связана с чувствами стыда и неполноценности. Социальная роль, приписываемая людям с нарушениями развития, определяется как роль девианта с качествами неуверенности, беспомощности и бесполезности. Общепринятые аттитюды к людям с ограниченными возможностями – это отношение к ним, как к существам второго сорта, которых нужно жалеть, относиться к ним гуманно, но которые бесполезны для общества.

Смысл типичности в человеческом обществе является социально заданной единицей измерения. Человеку нетипичному, хоть сколько-нибудь отличающемуся от общепринятой нормы приписывается статус, соответствующий ожиданиям большинства. Этому статусу соответствуют определенные социальные запреты, ограничивающие жизненное пространство индивида. Индивид, тем не менее, стремясь к поддержанию собственной социальной идентичности, укрепляет и развивает в себе качества, приписанные ему предрассудками и стереотипами.

Как известно, внутригрупповые стереотипы отличаются позитивной окрашенностью. В данном случае речь идет о межгрупповых стереотипах, к примеру, о мнениях людей с типичным состоянием здоровья по поводу хронически больных или инвалидов. Человек с нетипичным состоянием здоровья сталкивается в ряде ситуаций с социальными ожиданиями, предъявляемыми к нему как к недееспособному, отверженному, депрессивному индивиду. В результате – заниженная самооценка, высокая степень психосоциальной уязвимости, замкнутость, отсутствие мотивации к достижению. Социальное отвержение молодых людей с нарушениями развития происходит не за счет конкретных дефектов развития, а в силу того, что они отличаются от нормы. Как утверждает В.С. Соловьев [2], «нравственное начало в форме справедливости требует равенства всех субъектов в значении каждого как самоцели». Высшие принципы милосердия и толерантности созвучны с принципами уважения человеческого достоинства независимо от состояния физического и психического здоровья.

В английском языке сегодня слово «invalid» вышло из употребления (его можно встретить лишь при оценке качества исследовательских методик и процедур, то есть валидный / невалидный) и считается дискриминирующим права людей с нетипичным внешним видом и потребностями [3]. Даже термин «handicap», буквально обозначающий что-то вроде дефекта, помехи и передающий смысл «инвалидность», практически перестал упоминаться в связи с особенностями развития и состояния здоровья человека.

Акцент ставится не на свойствах, а на самоценности человека: стараниями общественных движений, ассоциаций, выступающих за права инвалидов вместо «handicapped barn» (дефектный ребенок) в Швеции стало принято говорить «barnet med handicap» (ребенок с нарушением). В английском языке изменения более заметны: тот же принцип children with disabilities (дети с неспособностями) употребляется вместо прежнего disabled children (неспособные дети) плюс сам термин disability (неспособность) все более вытесняется словом impairment (ослабленность). Соответственно, люди избегают употреблять такие стигматизирующие наименования, как глухой, слепой, заика, заменяя их знакомыми и нам сочетаниями «ослабленный слух», «ослабленное зрение», «ослабленное речевое развитие».

Содержание современных законодательных актов относительно заботы, помощи и сопровождения людей с ограниченными возможностями приближается по духу к общепринятым в мире принципам уважения человеческого достоинства. В западных странах эти принципы проявляются с созданием системы координации услуг на основе экологического и системного подходов. Это позволяет поместить проблему человека с

функціональними обмеженнями в контекст оточення і тих послуг, якими розпоряджається суспільство. К шкоду, людей з подібними обмеженнями часто оточує непорозуміння і відсутність толерантності у оточуючих, нечутких до їх індивідуальних особливостей і потреб. Але, незважаючи на це, люди з обмеженими функціональними можливостями наталкуються на бар'єри в взаєморозумінні і спілкуванні з іншими людьми, багато свідчить про те, що в цілому соціальні установки до інвалідів поступово еволюціонують, пройшовши шлях від невраження і відхилення до прийняття і визнання їх прав, гідності і корисності суспільству.

Як бачимо, порушення розвитку, будь то фізичного або психічного, як і будь-яке функціональне змінення організму, старіння, або хвороба, не є тільки лише медико-психологічне явище. Його вплив на людину з обмеженими можливостями і його оточення в великій мірі визначається тим зміслом, яким його наділяє соціокультурний фон. Незважаючи на тенденції сучасного соціального розвитку до рівності прав і можливостей, поважанню людської гідності соціально-психологічне сприйняття нетипичного стану, порушень розвитку виявляється поліфонічним феноменом, за яким – культурна і соціально-психологічна диференціація, сила традицій, тип соціальної політики, концепції і позиція засобів масової інформації.

Література

1. Готшаускас А., Семенов А.А., Ядов В.А. Саморегуляція і прогнозування соціального поведіння особистості. Л.: Наука, 1979.
2. Солов'єв В.С. Оправданіє добра. Нравствена філософія// Солов'єв В.С. Сочинення в 2 т. Т.1., М., 1988.
3. Смирнова Е.Р. Толерантність як принцип відношення до дітей з обмеженими можливостями// Вестник психосоціальної і корекційно-реабілітаційної роботи. 1997. - №2.

УДК 796.011.1(043)

Фролова О. О., асистент

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Однією з актуальних проблем сучасності є проблема формування духовного потенціалу особистості студента вищого навчального закладу. Зумовлено це тим, що функціонування та розвиток системи формування духовного потенціалу студента ВНЗ значною мірою залежить від визначення основних джерел, які на нього безпосередньо впливають. Тож, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки гостро постало питання пошуку джерел формування духовного потенціалу в процесі середовищних взаємодій та посилення дії інтеграційних культурних процесів, що є чинником соціокультурної динаміки особистості.

Ця проблема характеризується множинністю точок зору щодо сутності системи формування духовного потенціалу. Так, П. Сорокін вважає, що інтегральним фактором соціального та культурного життя є колективний рефлекс. Згідно з концепцією А.В. Кир'якової система соціокультурного буття ґрунтується на включенні особистості в культурні взаємодії різних утворень – субкультурних, міжсубкультурних і транссубкультурних [1]. У більш узагальненій формі включення особистості студента ВНЗ в культурну діяльність відбувається на чотирьох рівнях: 1) ментальному; 2) індивідуально-культурному; 3) субкультурному; 4) транссубкультурному.

Перший – ментальний рівень – це рівень індивідуального мікрокультурного простору студента, в якому значну роль відіграє формування власного світогляду з соціокультурних питань.

У процесі культурної діяльності, спілкування (другий рівень) відбувається самопізнання особистості, формується оцінка своїх можливостей та здібностей. Тож, на перших двох рівнях основними джерелами духовного потенціалу особистості стають самопізнання, самовиховання, самовдосконалення.

Третій рівень (субкультурний) забезпечує комунікації в рамках соціальних груп і міжособистих взаємодій. На цьому рівні спостерігаємо вплив на особистість студента різних соціальних інститутів – родини, системи освіти, засобів масової інформації. Значну роль на цьому рівні відіграють також різноманітні субкультурні утворення, що поєднують культурне середовище соціальних прошарків і груп за соціально-психологічними, ідеологічними, морально-релігійними ознаками. Пов'язано це з тим, що молодіжна субкультура в цілому відзначається інтенсивними пошуками нових ідей, уявлень, культурних норм та цінностей. Тобто, молодіжна субкультура виступає певним чинником культурної інновації.

Одним із найважливіших джерел формування духовного потенціалу студентства на цьому рівні виступають вищі навчальні заклади. Гуманістичний напрям вищої освіти передбачає виховання гуманістичного типу особистості, орієнтованої на творче перетворення соціальної дійсності, прагнення до постійного самовдосконалення та підвищення загальнокультурної та професійної компетентності [2].

Що стосується четвертого рівня (трансубкультурний простір), то під ним розуміється сфера міжнаціонального спілкування, взаємодія різноманітних субкультурних просторів [3]. Найхарактернішим показником включення студентів вищих навчальних закладів у трансубкультурний простір є їх участь у масових формах культурної самодіяльності. Різні варіанти культурних контекстів (регіональних, міжнаціональних, міжнародних) сприяють затвердженню загальнолюдських ідеалів [4].

Таким чином, кожен рівень включення студентів у культурну діяльність є своєрідним джерелом їхнього духовного потенціалу.

Систему духовного потенціалу студента утворює сукупність наступних елементів: цінностей, відносин, традицій, норм, правил та символів.

Цінності – це загальноприйняті переконання щодо цілей, до яких студент повинен прагнути. Кожен ВНЗ самостійно визначає пріоритетні цінності у процесі організації навчально-виховного процесу та науково-дослідної діяльності.

Відносини розглядаються як процес розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами спільної діяльності. Вони, у свою чергу, відбуваються через процес комунікації – тобто зв'язок і взаємодію людей, обмін інформацією, спілкування [5, с.22]. Це спілкування може бути прямим (між студентами одного факультету, спеціальності, ВНЗ) та непрямим (за допомогою творів мистецтва).

Необхідним елементом формування духовної культури студента є традиції – збереження соціального і культурного досвіду від покоління до покоління. Вони виступають як визначенні цінності, норми поведінки, звичаї, ритуали.

Істотними елементами культури виступають правила і норми. Саме норми визначають правила поведінки студентів у ВНЗ, суспільстві.

Близькими до понять норми і правил виступають культурні зразки. Ці зразки сприймаються студентом як необхідність, не рефлектуються і критично не оцінюються, що забезпечує швидку адаптацію до стабільних ситуацій.

Таким чином, вищезазначені елементи виконують регулятивну, комунікативну функції культури, забезпечуючи її єдність, цілісність і наступність у розвитку, включаючи соціокультурне середовище [6].

Велике значення в культурі відіграють символи – «образ, що втілює яку-небудь ідею» [6, с.213]. «Студентський гімн, емблема вищого навчального закладу звичайно ж, пов'язують наші думки з носіями змісту» [6, с.136]. Усе це робить помітний внесок у наповнення духовним змістом особистості студента.

На основі вищевикладеного робимо висновок, що формування духовного потенціалу студента ВНЗ відбувається через соціокультурний простір з усіма атрибутами матеріального та емоційного наповнення, що є запорукою його успішного навчання і виховання.

Література

1. Бидерманн Г. Энциклопедия символов / Г. Бидерманн.; [пер. с нем. И.С.Свенцицкой]. – М.: Республика, 1996. – 288 с.
2. Кирьякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей: монография / А.В. Кирьякова. – Оренбург: Южный Урал, 2006. – 288с.
3. Матюнин Б. Личность или индивидуальность? / Б. Матюнин // Педагогика. – 1993. – № 3. – С. 122-123.
4. Складорова Т.В. Социокультурная среда высшего образования: автореф. дис. на соискание научной степени канд. социол. наук. – Саратов, 2008. – 17 с.
5. Человек и культура: индивидуальность в истории культуры / [под ред. Гуревича А.Я.]. – К.:Наука, 2006. – 240 с.
6. Duncon O.D., Schnore L.F. Cultural, behavioral and ecological perspectives in the study of social organization / Duncon O.D., Schnore L.F. // Amer. J., Sociology - 2009. – V. 6532. – P. 132-136.

УДК 159.98(043)

Швецова Н. В., кандидат медичних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХРОНІЧНОГО БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ

Проблема болю та його лікування займає одне з центральних місць в сучасній біології, медицині, психології, особливо якщо цей біль хронічний. Це обумовлено тим, що больовий синдром – одне з найпоширеніших явищ при більшості захворювань людини.

Для хронічного больового синдрому, як правило, властива відсутність прямого зв'язку з органічною патологією або невизначений характер цього зв'язку. Біль, виникнувши унаслідок якого-небудь пошкодження, приводить до серйозних порушень в системі регуляції больової чутливості, викликає психологічні розлади, створює особливу форму больової поведінки, яка зберігатиметься навіть при усуненні первинної причини болю [3, 5].

Дослідження болю є складним комплексом проблем. Хворі по-різному повідомляють про локалізацію, характер і тривалість своїх болів. Виникнення, тривалість, інтенсивність больових відчуттів тісно пов'язані з соціальними і психологічними чинниками [2]. Збудження, афект, страх, депресія здатні спровокувати або посилити больові напади. В цих станах у пацієнтів часто виникає неадекватне відношення до хвороби: одні з них можуть недооцінювати тяжкість положення, інші – схильні перебільшувати. Утруднення, що виникають у пацієнтів при описі свого стану, ускладнюють постановку діагнозу, особливо, якщо болі мають психогенний характер [1, 4]. Такі хворі піддаються, як правило, численним додатковим лікувально-діагностичним дослідженням, що дотепер розглядається, як соціально-економічна проблема для системи охорони здоров'я.

На індивідуальне сприйняття болю роблять вплив демографічні чинники, стать, вік, етнічні особливості. За наслідками багатьох досліджень жінки частіше, ніж чоловіки, скаржаться на різноманітні тимчасові та рецидивуючі болі, наголошують на сильнішому, частішому і тривалішому болю. Аналіз різних методів вимірювання болю дозволяє зробити висновок про те, що проблема диференційованої оцінки болю з урахуванням гендерних відмінностей до теперішнього часу залишається невирішеною [3].

Відомі методи суб'єктивної оцінки болю за своєю природою є вербально-знаковими – це візуально-аналогові, рейтингові шкали або опитувальники. Проте, до теперішнього часу практично не існує експрес-тесту оцінки болю, що дозволяє без тривалих тимчасових витрат достатньою мірою оцінити стан пацієнта для вибору адекватної терапії або подальшої

направленої діагностики. Всі ці факти підтверджують необхідність проведення досліджень по удосконаленню та розробці нових методів оцінки болю [5].

Для медичної практики у зв'язку з «сигнальним» значенням болю дуже важливою є об'єктивна характеристика вираженості больового відчуття. Трудність і складність цієї оцінки пов'язані з тим, що за своїм характером біль є суб'єктивним відчуттям, залежним не тільки від величини подразника, якій її викликає, але і від психічної, емоційної реакції особистості на біль.

До того ж хронічний біль має очевидний тісний зв'язок з депресією. Так, Дж. Мюррей підкреслює, що при хронічному болю треба перш за все шукати депресію; S. Тутег наводить статистичні дані про наявність психічних розладів депресивного характеру у половини хворих, страждаючих хронічним болем; за даними С. Н. Мосолова, у 60% хворих на депресію виявляються хронічні больові синдроми. Деякі автори висловлюються ще більш безумовно, вважаючи, що у всіх випадках хронічного больового синдрому має місце депресія, ґрунтуючись на тому факті, що біль завжди супроводжується негативно-емоційними переживаннями і блокує можливість людини одержувати радість і задоволення. Найбільші суперечки викликають не сам факт співіснування хронічного болю з депресією, а причинно-наслідкові відносини між ними. З одного боку, довго існуючий біль обмежує професійні і особисті можливості людини, примушує її відмовлятися від звичних життєвих стереотипів, порушує її життєві плани. Зниження якості життя може породжувати вторинну депресію. З іншого боку, депресія може бути першопричиною болю або основним механізмом хроніфікації больового синдрому. Так, атипові депресії можуть виявлятися під різними масками, у тому числі і під маскою хронічного болю [7].

Для оцінки вираженості хронічного больового синдрому необхідна об'єктивізація болю і психоемоційного стану. Специфічними характеристиками болю, що свідчать про погану психологічну переносимість ноціцептивних стимулів, є такі: больові відчуття порушують працездатність пацієнта, але не приводять до порушень сну; пацієнт яскраво описує больові відчуття і своєю поведінкою демонструє, що він хворий; відчуває біль постійно, при цьому больові відчуття не схильні до змін; фізичне навантаження посилює біль, а підвищена увага і турбування з боку оточуючих пом'якшують її.

Зважаючи на кореляцію болю з емоційним статусом у виборі оптимальної терапії важливі дані, одержані за допомогою опитувальників якості життя і в результаті проведення психологічних тестів, що дозволяють оцінити вираженість тривожності і депресії. Крім того, в клінічній практиці застосовують шкали, що дозволяють оцінити інтенсивність і гостроту болю, а також визначити ефективність лікування, що проводиться.

Коли людина переживає больові відчуття впродовж тривалого періоду, то в першу чергу вона позбавляється здібності до повноцінної соціальної адаптації, знижуються її гностичні та мнестичні можливості, працездатність.

Враховуючи вищесказане, хронічний біль дійсно є не тільки важливою медичною, але й не вирішеною психологічною проблемою, оскільки допомогти людині пізнати істинні причини болю, навчитися способам саморегуляції і умінню співволодіти з болем, хворобою, здатний саме психолог. Рішення цього питання в даний час залишається украй скрутним, оскільки кількість психологів, що працюють в медичних установах невелика і перспектив збільшити цю цифру в найближчому майбутньому в нашій країні дуже сумнівно. А звертатися за допомогою в психологічні консультаційні центри пацієнти не поспішають з різних причин (незнання, боязнь, недовіра та ін.). Тому треба шукати інші можливості, щоб допомогти тим, хто цього потребує. Адже навчитися засобам саморегуляції не так вже й складно, тільки людина повинна мати уявлення, коли і як їх треба використовувати.

Деякі стратегії психологічного співволодіння з болем, такі як релаксація і зворотний біозв'язок, допомагають управляти фізіологічними реакціями, які беруть участь в породженні болю. Інші допомагають пацієнту контролювати індукуючі стрес думки, емоції і норми поведінки, які можуть відкривати больові ворота. Будь-яка такого роду допомога створює відчуття більшого контролю над болем і чинниками, що на нього впливають. Пацієнти, які

застосовують ці методики, часто дістають можливість знизити дози болезаспокійливих препаратів.

Можливо, найпоширенішою і кориснішою технікою контролю над болем є м'язова релаксація. Вона ослаблює або попереджає м'язові спазми, зменшує і контролює напруженість м'язів і допомагає управляти іншими фізіологічними механізмами (змінюючи кровообіг і рівні мозкових хімічних речовин), залученими в збудження нервової системи і вироблення болю. М'язова релаксація може також знижувати турботу і дистресс, покращувати сон і відволікати людину від болю. Пацієнти, страждаючі від болю, можуть навчитися розслаблятися майже самостійно.

Крім м'язової релаксації психотерапія болю включає дихальну техніку (наприклад абдомінальне дихання), вправи на зняття тривоги, медитативну техніку, методи візуалізації, одні з яких полягають в тому, що пацієнт детально уявляє собі місце, де хотів би знаходитися, і на деякий час переноситься туди, інші – потребують візуалізації переживання болю, хвороби [6].

Отже в цілому, можна сказати, що, коли людина відчуває біль, слідує зосередити увагу на чомусь іншому, окрім болю і викликаних нею негативних емоцій. Можна використовувати аутотренінг, вимовляти фрази на зразок: «Я можу справитися з цим болем», відволікатися на зовнішні чинники – слухати музику, дивитися телевізор, розмовляти, слухати, як хтось читає, дивитися на щось захоплююче. Також можна і треба навчитися контролювати негативні думки і замінювати їх позитивними думками і образами. Все це безумовно призведе до покращання психологічного здоров'я та якості життя особистості.

Література

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Ф. Александер, пер. с англ. С. Могилевского. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 352 с. – (Серия «Психология без границ»).
2. Александровский Ю.А. Пограничные психические расстройства / Ю.А. Александровский. – М., 2001.
3. Голубев В.Л. Психосоциальные факторы, гендер и боль / В.Л. Голубев, А.Б. Данилов, А.М. Вейн. – Журнал неврологии и психиатрии, 2004. — Т. 104(11). — С. 70–73.
4. Клиническая психология: Учебник. 3-е изд. / [Абабков В.А., Бизюк А.П., Володин Н.Н., Головей Л.А. и др.]; под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 2007. – 960 с. (Серия «Национальная медицинская библиотека»).
5. Опыт изучения распространенности хронических болевых синдромов / [Лившиц Л. Я., Лобзин Ю. Я., Усин В. В., Никаноров Л. В.]. – Российская науч.-практ. конф. "Организация медицинской помощи больным с болевыми синдромами": Тезисы докладов. – Новосибирск, 1997. – С. 34-35.
6. Сандберг Н. Клиническая психология / Норманн Сандберг, Аллен Уийрбергер, Джулиан Таплип. – СПб.: прайм-Еврознак, 2005. – 384с.
7. Смулевич А. Б. Депрессии в общей медицине.: Рук-во для врачей / А.Б. Смулевич. – М.: Мед. информ. агенство, 2001. – 256 с., ил.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

УДК 378.147 (043)

Басенко Г. Н., старший преподаватель

**ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ
ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ УЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ**

В условиях радикального изменения современного общества место образования уникально и исключительно. Оно позволяет осуществить адаптацию к новым жизненным процессам, закрепить в сознании и практике новые политические реалии и ориентиры общественного развития.

Индивидуализация образования, когда личность человека находится в центре всей образовательной и воспитательной деятельности, предполагает поиск эффективных способов и приемов обучения, привлекает пристальное внимание многих ученых, методистов, преподавателей. В связи с этим значительно изменяются требования к качеству подготовки специалистов в вузе, к числу важнейших показателей которой относится познавательная активность, креативное мышление. Необходимо содействовать развитию личности, способной к саморазвитию в процессе обучения. В связи с этим на первый план выступает требование отказа от такой организации учения, при котором оно редуцируется к процессу усвоения знаний. Учение должно представлять собой деятельность не столько репродуктивную, сколько творческую, продуктивную, в ходе которой студент усваивает знания и приобретает опыт творческой работы. При организации такой учебной деятельности необходимо учитывать индивидуальный стиль учения студентов.

Исходя из этих требований, одной из наиболее актуальных задач образования является формирование и развитие индивидуального стиля учения. Анализ педагогической литературы (В. П. Беспалько, И. Я. Лернер, В. С. Мерлин, Ю. А. Самарин, И. Э. Унт, А. Адлер, Г. Клаус) позволяет утверждать, что индивидуальный стиль учения - это разновидность учебной деятельности, используемой в типичной учебной ситуации, в основе которой лежат индивидуальные процессы самости личности. Исходя из практики можно утверждать, что одной из основных задач вуза является формирование саморазвивающейся личности будущего специалиста, следует отметить, что только студент, умеющий учиться, мыслящий свободно, обладающий творческим потенциалом, сможет в дальнейшем перенести свое творческое отношение с учебной деятельности на трудовую. Работая в своем индивидуальном стиле, студент приучается неординарно мыслить, самостоятельно планировать свои действия, прогнозировать возможные варианты решения стоящих перед ним задач, реализовывать в полной мере усвоенные им средства и способы работы. В полной мере этому может способствовать личностно ориентированное обучение, обеспечивающее развитие самостоятельной творческой личности. В процессе развития творческой личности каждому студенту предоставляется возможность реализовать себя в познании, учебной деятельности, опираясь на свои способности, склонности, интересы, ценностные ориентации и субъективный опыт. Реализация всех этих возможностей осуществляется в условиях личностно-ориентированного обучения, которое характеризуется созданием условий для полноценного проявления и соответственно развития личностных функций субъектов образовательного процесса.

Личностно-ориентированное обучение предполагает организацию и осуществление совместной учебной деятельности преподавателя и студентов [1, с. 72]. Совместная учебная деятельность не дана в готовом виде сразу и неизменно, и ее содержание не сводится только к содержанию усваиваемых знаний, что означает расширение границ формирования личности. Оно представляет собой соединение трансляции знаний и опыта с их порождением, производством, преобразованием. При реализации личностно-

ориентированного обучения его содержание, средства и методы структурируются так, что позволяют студенту проявить избирательность к предметному материалу, его виду и форме. С этой целью разрабатываются индивидуальные программы обучения, моделирующие исследовательское мышление. Мы полагаем, что креативная база при переходе на новый вид обучения строится на отслеживании и оценке не столько достигнутых знаний, умений и навыков, сколько на сформированности качеств ума как личностных новообразований. Следует отметить, что к числу важнейших условий формирования личностно-ориентированного обучения относится учет особенностей индивидуального стиля учения студентов. В системе личностно-ориентированного обучения качественно меняется роль преподавателя, которому необходимо учитывать тот факт, что студент - это взрослый, вполне сформировавшийся человек, уже обладающий определенным стилем учения, который выработался у него в период школьного обучения. Если преподаватель хочет способствовать развитию каждой отдельной личности, то он должен это учитывать и выступать не в качестве центральной фигуры, а в качестве поддерживающего это развитие помощника, вводить иную систему отношений, прежде всего, в организации совместной деятельности [2, с.25]. Как уже было отмечено многими учеными, целью личностно-ориентированного обучения является формирование личности, способной к саморазвитию в процессе обучения. Личностно-ориентированное обучение предполагает сознательный отказ от трактовки образования как процесса, сводящегося лишь к присвоению и потреблению знаний, а не к его производству [3, с.17]. Необходимо подчеркнуть, что личностно-ориентированное обучение неразрывно связано с личностным учением студента. Два этих процесса взаимосвязаны и очевидно влияние одного на другой. Развитие индивидуального стиля учения студентов будет эффективно, если: преподаватель планирует свою деятельность, исходя из знания сущности и особенностей индивидуального стиля учения. Кроме этого, в учебном процессе необходимо создать благоприятные условия для формирования индивидуального стиля учения студента, включающие признание преподавателем студента как субъекта собственного развития. Значимую роль играет принцип предметно - методологической адекватности, который означает, что уровню сложности изучаемого предмета должен соответствовать уровень его исследования. В качестве основного инструмента такого изучения выступает деятельностный подход к рассмотрению индивидуального стиля учения студентов и его развитию.

Результаты проведенного нами анализа могут служить теоретической основой для конструирования учебного процесса, в котором наряду с усвоением профессиональных знаний и умений развивается индивидуальный стиль учения студентов. Технология развития индивидуального стиля учения студентов, заключается в использовании разноуровневых заданий, адаптированных к имеющемуся уровню знаний, обеспечивающих вариативное усвоение студентами учебного материала и ориентирующих на достижение более высокого уровня знаний [4, с. 49].

Таким образом, для развития индивидуального стиля учения студента необходимо использовать специальную технологию, механизм реализации которой заключается в постепенном переходе студентов от заданий репродуктивного уровня к заданиям творческого уровня, что способствует развитию творческих способностей. Кроме этого, мы полагаем, что одним из значимых элементов является использование вариативных учебных заданий, ориентированных на различные уровни усвоения знаний. В процессе использования технологии развития индивидуального стиля учения перед студентами раскрывается смысл процесса учения, они понимают специфику собственной учебной деятельности. Условием эффективности технологии является сотрудничество преподавателя и студента, понимание ими общности целей.

Литература

1. Адольф В. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя/ В.А. Адольф //Педагогика. - 1998,- №1,- С.71-76.

2. Архангельский С. И. Учебный процесс в ВШ, его закономерные основы и методы. М.: Высшая школа. 1980. - 368с.
3. Кларин М. В. Личностная ориентация в непрерывном образовании/ М.В. Кларин //Педагогика. 1996. - №2. - С. 14-21.
4. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности/ И.Я. Лернер. – М., 1980. 95с.

УДК 371.134(025)

Мараховська Н. В., кандидат педагогічних наук

ROLE PLAY IN MOULDING PROFESSIONAL IDENTITY OF PROSPECTIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

The problem of moulding teacher's identity has been highlighted by many authors, in particular, M. Chanfrault-Duchet [1], M. Henkel [3], M. R. Jalongo [4] and others but introducing concrete training methods into the modern system of higher education demands closer examination. Professional identity moulding can be viewed as an individual maturation process that begins during one's training for the profession, evolves during entry into the profession, and continues to develop as the practitioner identifies with the profession. We suggest using *The City of Different Views* role play for moulding professional identity of prospective foreign language teachers.

It is known that pedagogical work is full of conflicts. Internal conflicts of a prospective teacher may grow into external ones at work, at home, amongst his/her students, colleagues and friends. That's why it is important for students to acquire skills of conflict management alongside with learning English and other profession-oriented disciplines.

Students are given a map of the city. On one hand, it symbolizes a person and various strategies of his social behaviour, on the other hand, it is a model of interaction in society. The city is divided into sectors and each of them is resided by an animal, which, respectively, demonstrates a strategy of social behaviour. Konrad Lorenz, the founder of ethology, pointed out that knowledge obtained from the study of animal behaviour ought to be applied to the better understanding of human behaviour. Students are acknowledged with the following social roles:

1. The Owl (Observation) avoids contacts, prefers meditating, rather than acting. She is self-confident and avoids close relationship in order not to lose her personal freedom. In difficult situations relies on her own forces only.

2. The Lion (Dominance) is a strong-willed leader that can easily convince the interlocutor, but if the latter starts contradicting, "the lion" will cut him short and show who the head is.

3. The Beaver (Care) is a team player and often puts team before individual recognition. While debating tries to offer an alternative and find solutions that will satisfy both parties.

4. The Peacock (Demonstration) does everything to impress others. Likes to be in the centre of attention, cares for his clothes and manners. He behaves differently with every new person.

5. The Raccoon (Admiration) is sociable, respects strong personalities and supports their views. He doesn't like communicating with one and the same person for a long time. Frequently changes his friends.

6. The Cat (Laziness) has a tendency to idling and entertainment. He gets anxious when he has to do a great amount of work. Is a thinker rather than a doer, who does not get a lot done.

7. The Camel (Submission) is characterized by constant adaptation to his environment, needs to work in teams, and needs to feel safe in the team structure. Is ready to sacrifice his own interests for the sake of others.

8. The Tortoise (Escape) is diffident and tries to avoid failures. Contacts with people are limited, seeks protection within her own close community. Is more interested in things than people, and therefore a loner.

9. The Capricorn (Resistance) is independent, not subject to direct and violent subordination. Under pressure gets stubborn and behaves aggressively.

10. The Hawk (Attack) stands firmly on his ground. His motto is “winning at any cost” even hurting others.

Residents of certain districts (sectors) can interact. For example, the Lion (“Dominance” model) can interact with the Camel (“Submission” model). Another variant of social behaviour is confrontation or escape from contacts. Thus, the Owl and the Tortoise avoid interaction with other residents.

Having learned the suggested characteristics of person’s social roles and models of his behaviour students fill in a mind-map in order to revise the vocabulary related to the topic. Then it’s essential for them to learn the Thomas Kilman Instrument for analyzing conflict management styles (students may get this information themselves in advance and present it in the form of their mini-lectures). Next, students match the above-mentioned social roles with various ways of addressing conflicts and the respective styles.

Also it is important for the whole class to discuss the problem of applying the most suitable behaviour to meet circumstances and the needs of each communication participant. For example, students are divided into pairs and offered to act out a situation which can cause a conflict between its protagonists.

Let us give examples of some tasks that may be used for this role play:

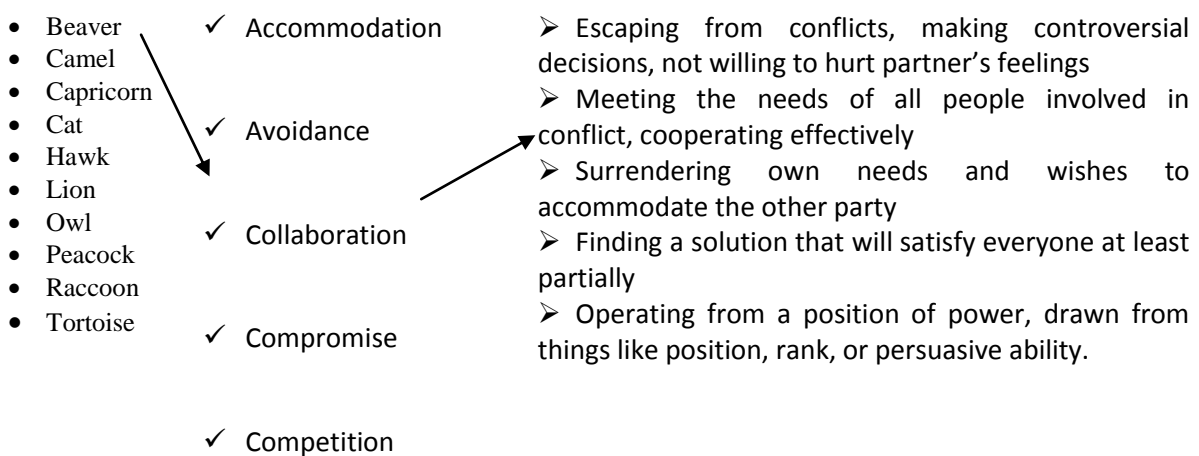
Ways of Addressing Conflicts

Aim: enable learners to define ways of addressing conflicts and behavior styles inherent to a particular social role

Type of activity: matching

Method

1. Give each student a copy of a sheet below.
2. Students match social roles with ways of addressing conflicts and styles.
3. Some students comment the results and discuss it with other mates.



Role-Play “Conflict Situations”

Aim: enable learners to act out conflict situations for better understanding the nature of a conflict and ways of its addressing

Type of activity: role-play

Method

Choose 4-6 students and divide them into pairs. Give each pair a card with a description of a conflict situation and ask to act it out.

1. Other students complete the mind-maps while watching a role-play complete the form below:

Evaluation Sheet

- | | | |
|--|---|--|
| <p>1. I thought Student A was</p> <ul style="list-style-type: none">• aggressive• annoyed• polite• pleasant. <p>2. I thought Student B was</p> <ul style="list-style-type: none">• unhelpful• helpful• friendly• rude. <p>3. Student A</p> <ul style="list-style-type: none">• smiled a lot• didn't smile• looked angry. | <p>4. Student B</p> <ul style="list-style-type: none">• smiled a lot• didn't smile looked angry. <p>5. Student A</p> <ul style="list-style-type: none">• stood still• moved around• waved his/her arms. <p>6. Student B</p> <ul style="list-style-type: none">• stood still• moved around• waved his/her arms. <p>7. At the end of the conversation Student A felt</p> <ul style="list-style-type: none">• worse | <ul style="list-style-type: none">• better• the same. <p>8. At the end of the conversation Student B felt worse</p> <ul style="list-style-type: none">• better• the same. <p>9. I thought Student A was</p> <ul style="list-style-type: none">• right• wrong to behave as (s)he did. <p>10. I thought Student B was</p> <ul style="list-style-type: none">• right• wrong to behave as (s)he did. |
|--|---|--|

2. Having seen all role-plays students define and comment social roles of the participants, discuss their effectiveness for solution of a conflict.

Література

1. Chanfrault-Duchet M. In quest of teachers' professional identity: the life story as a methodological tool / M. Chanfrault-Duchet // *Biographical Methods and Professional Practice: An international perspective.* – UK: The Policy Press, 2004. – P. 265-283.
2. Henkel M. *Academic Identities. Policy Change in Higher Education* / M. Henkel. – London and Philadelphia : Jessica Kingsley Publishers, 2000. – 184 p.
3. Jalongo M. R. *Teachers' Stories: From Personal Narrative To Professional Insight* / M. R. Jalongo, J. P. Isenberg. – USA, San Francisco: Jossey-Bass, 1995. – 245 p.

УДК 811.111:255.4 (043)

Павленко О. Г., кандидат філологічних наук

ПЕРЕКЛАД ЯК „КОМПРОМІС”, „ПЕРЕМОВИНИ”, „ЕСТЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ” ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Дослідження концепції художнього перекладу впродовж останніх десятиліть розвиваються особливо інтенсивно. Однак вивчення проблеми ще й досі перебуває в стадії „наукової синонімії” – протистояння двох концепцій – лінгвістичної та літературознавчої, що спостерігалось вже в перекладознавчих студіях другої половини ХХ сторіччя. Природно, що розвиток перекладознавчих методів, формування окремих перекладознавчих шкіл були своєрідною проекцією процесів, які відбулися в мовознавчій і літературознавчій сферах.

Так, лінгвістично орієнтований підхід до перекладу художніх творів наближений до основних положень трансформативної граматики та понять мовної еквівалентності (Ю.Найда, А.Смирнов, А.Федоров). Своєю чергою, літературознавчо спрямований підхід ґрунтується на основних положеннях порівняльно-історичної поетики, семіотики, аналізу творчого внеску перекладача (І.Левий, П.Топер, Д.Дюришин, М.Гарбовський, В.Коптілов та ін.).

Помостом, який міг би порівняти обидві концепції, свого часу вважалася контрастивно-компаративна стилістика, що водночас засигналізувала існування деяких фундаментальних перекладознавчих проблем, для розв'язання яких недостатньо було просто поєднати

можливості мовознавчого та літературознавчого підходів, - зокрема психології перекладацької творчості та функції перекладу в національній культурі (Г.Турі).

Оскільки художній переклад передбачає не буквальну передачу змісту, а є „відображенням думок і почуттів автора першотвору, перевтіленням його образів у матеріал іншої мови” [1, с. 198], він має справу не з комунікативною, а з естетичною функцією та виступає в ролі „перемовин” (У.Еко), „компромісу” (Г.Гадамер) та „естетичної інтерференції” художнього твору (Р.Інгарден).

Ураховуючи той факт, що наявне знання про мову не може стати серйозним підґрунтям для конституювання вчення про переклад, закономірним є звернення теоретиків і практиків перекладу до герменевтики як мистецтва інтерпретації, розуміння „іншого” (Ф.Шлегель, Ф.Шлеєрмахер), безпосереднього осягнення цілісності душевно-духовного життя (В.Дільтей), проникнення в чужу індивідуальність (Й.Дройзен).

У формулюванні цих фундаментальних герменевтичних ідей на кожній стадії їхньої розробки чітко простежується тісний зв'язок досвіду мистецтва інтерпретації з проблемами художнього перекладу (акту розуміння та інтерпретації), який пов'язаний з граматичним і психологічним методами та загалом є складнішим, ніж звичайне тлумачення тексту.

Позиція „відчуження” художнього перекладу, за Шлеєрмахером, полягає в тому, що перекладач повинен зберегти дух оригіналу та дух мови, а перекладений твір повинен сприйматися іншомовними читачами таким, яким він постає на мові оригіналу з усіма екзотичними, незрозумілими, незвичними елементами. Однак здійснення такого підходу сам дослідник ставив під сумнів, вважаючи, що несумісність думки та мови у різних мовно-культурних системах дозволяє точно відтворити лише індивідуальне мовлення або його емоційний стан [2, с. 36-37].

Як метод власне історичної інтерпретації в художньому перекладі герменевтика розроблялася так званою історичною школою (В.Дільтей, І.Дройзен). Детально опрацьовуючи осягнення світу окремої особистості, розуміння чужого досвіду, „проникнення” в чужу реальність, Дільтей розглядає твір як вияв живої думки автора і його світогляду, що об'єктивує його індивідуальний досвід, відкриваючи зовнішні та внутрішні грані життя. Звідси дослідник звертається до історичної перспективи тексту, оскільки, на його думку, історичний дух виявляє себе у мисленні, мові, асоціаціях та уяві, на кожному етапі становлення творчості („світобачення епохи”).

У подібному ключі виокреслювалася герменевтична концепція Й. Дройзена, чия увага зосереджувалася на проблемах історичної інтерпретації, збереженні пам'яті „не про минулі речі, які зникли, а про речі, які ще присутні тут і тепер, чи то згадки про те, що існувало в минулому, чи спогади про події, які колись відбулися” [3, с. 11]. Такий підхід уможливує здійснення перекладу не лише в царині вербальних сфер мистецтва. Через тексти, „сліди колишніх світів” минуле проектує себе на теперішнє. На цьому принципі заґрунтована і концепція перекладу Й. Дройзена, де основна увага акцентується на мовно-психологічних аспектах перекладу як вияву творчої індивідуальності. Згодом метод інтерпретації у герменевтиці набув визначення „принципу нагромадження кіл”. Усі ці кола пов'язані між собою, „накладаються навзаєм, створюючи мережу взаємозв'язків та взаємовпливів” [4, с. 136].

Герменевтична концепція Гадамера передбачає глибинну структурну тотожність інтерпретації та перекладу, що характеризує обидва ці види діяльності як „компроміс” (позитивний), який відомий письменник-перекладач У.Еко називає „перемовинами”. І подібно до того, як розмова, коливаючись між протилежними висловлюваннями, може врешті прийти до компромісу, таким же чином перекладач, зважуючи та обираючи, шукає найкраще рішення, яке в усіх випадках може бути лише компромісним” [5, с. 277]. Досліджуючи переклад з позиції „перемовин”, У.Еко акцентує на „рівності обмінюваних цінностей, які стають величиною, що підлягають обговоренню” [5, с.93].

Оскільки перемовини – саме такий базовий процес, у ході якого договірними сторонами, з одного боку, є текст-джерело зі своїми автономними правами, а часом і фігура

емпіричного автора з його можливими претензіями на контроль, а також вся та культура, в якій народжується даний текст; а з іншого – текст прибуття і та культура, в якій він з'являється, з системою очікувань його потенціальних читачів, то „перекладач виступає як особа, що веде перемовини між цими реальними або потенційними сторонами” [5, с.19].

Аналогічний підхід до сприйняття художнього твору простежується в Р.Інгардена: „[твір літератури] узятий сам по собі, представляє лише ніби кістяк, який у ряді відношень доповнюється або заповнюється читачем, а в деяких випадках піддається також змінам або спотворенням” [6, с. 73]. Теорія сприйняття Інгардена, де знайшла віддзеркалення ідея схематичної, неповної невизначеності, близької до концепції „естетичної інтерференції”, що, як і „конкретизація” твору, є найважливішою властивістю сприйняття й об'єктивно виникає при рецепіюванні читачами творів інонаціональної літератури. Інтерференція завжди пов'язана з якимись порушеннями художнього змісту, через які можна краще зрозуміти твір, розкрити його глибинні, потенційні значення. Разом із тим, виникаючи в результаті накладання різних свідомостей, вона завжди долає межі твору. Естетична інтерференція, на відміну від конкретизації, метою якої є усунення неповної визначеності, непорозуміння у тексті, змінює твір у світлі інших, „своїх” для читача художньо-естетичних уявлень. У цей момент інонаціональний зміст переломлюється в читацькій свідомості і по-новому актуалізується в „чужому” літературному контексті.

Таке співвідношення „свого” та „чужого”, відповідні перекладацькі стратегії „очуження” (foreignization) й одомашнення (domestication) в умовах перекладності й неперекладності залишаються найбільш принциповими. Аналізуючи діяльність перекладача як герменевтичної істоти, акцентуємо на актуалізації суб'єктивного начала особистості перекладача, котрий повинен відтворити першотвір як органічну єдність словесних знаків, що не піддається простому перекодуванню, як у буквальному перекладі („герменевтика діяльності”), а „змушує” оригінал говорити за себе мовою перекладу („герменевтика присвоєння”).

Таким чином, герменевтичні дослідження про мистецтво інтерпретації художніх текстів у компаративному дискурсі засвідчили, що всі компоненти тексту – мовні, історичні, психологічні пов'язані з їх тлумаченням, об'єднані спільною проблемою – проблемою розуміння. Розв'язання цієї проблеми можливе лише за умови досягнення взаєморозуміння, що дає змогу усвідомити певну спільність, яка існує між індивідуальностями (автором першотвору та перекладачем). Така постановка проблеми – сприймати і відповідати – переводить процес розуміння в царину теорії діалогізму та рецептивної естетики, що виявилися надзвичайно плідними у вивченні проблем сучасного українського перекладу.

Література

1. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1982. – 166 с.
2. Schleiermacher F. On the Different Methods of Translating // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden Biguenet. – London – Chicago. The University of Chicago Press, 1992. – P. 36 – 54
3. Droysen J.G. Outline of the Principles of History, trans. E.Benjamin Andrew S.-New York.: Howard Fertig, 1967-122p.
4. Гром'як Р.Т. До проблеми сприймання літературного твору // Радянське літературознавство. – 1967. – № 2. – С.22-32.
5. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе/Перев. С итал. А.Н.Коваля. – СПб.: «Симпозиум», 2006. – 574с.
6. Інгарден Р. Про пізнавання літературного твору // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С.138-161.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВДОСКОНАЛЕННЯ МНЕМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Актуальність проблеми. Останнім часом стає очевидною необхідність пошуку технологій навчання, які б впливали на формування здатності до професійного зростання студентів. При цьому освіта повинна активно підтримуватися самим суспільством. Але традиційні методики і технології навчання вищої школи повною мірою не забезпечують формування у студентів необхідної професійної мобільності.

Метою статті було розглянути структуру та проаналізувати ефективність впровадження програми з розвитку мнемічних та іншомовних здібностей студентів мовних спеціальностей.

Дослідження пам'яті в галузі психології особистості та диференційної психофізіології дозволяють розглядати мнемічні процеси як один з найважливіших компонентів структури особистості, а саме її здібностей. Пам'ять виступає як основа багатьох спеціальних здібностей людини. Індивідуальні особливості пам'яті виступають як важливі умови продуктивності людини в обраних ним видах професійної діяльності.

Важливим проявом індивідуальної пам'яті особистості є професійна пам'ять. В професійній діяльності людини комплексно поєднуються такі важливі фактори, що стимулюють пам'ять, як свідома цілеспрямованість на отримання конкретного значущого результату, його особистісна та загальна оцінка, інтереси та потреби та інше. В умовах професійної діяльності, ще більше ніж в інших видах діяльності, діє фактор спілкування.

Явище професійної пам'яті складається саме в тому, що спеціаліст в певній галузі діяльності виявляє переваги понад іншими людьми в швидкості та точності переробки інформації, що надходить, за допомогою короткочасної пам'яті. Оскільки здатність до запам'ятовування зумовлює розумові здібності, тому треба намагатися організувати матеріал таким чином, щоб якнайбільш ефективно використовувати пам'ять. Професійна пам'ять людини завжди розвивається в зв'язку з наявністю зацікавленості до певних видів діяльності, цілеспрямованості та емоційних хвилювань, що супроводжуються отриманням значущих для особистості результатів.

Раціональне керування мнемічними процесами є одним з найважливіших показників, що детермінують ефективність навчального процесу, тому що пам'ять – це основа навчання. С.Л.Рубінштейн [5] підкреслював, що в педагогічному плані постає найважливіше завдання – організувати навчальну діяльність таким чином, щоб істотний матеріал запам'ятовувався учнями тоді, коли вони зайняті власне кажучи їм, а не його запам'ятовуванням.

В численних дослідженнях довготривалої пам'яті були показані різноманітні аспекти її продуктивності в зв'язку з мотиваційними особливостями (А.А.Смірнов, П.І.Зінченко, К.Ховланд, П.Фресс та інші). Ефективне запам'ятовування та збереження учбового матеріалу в першу чергу пов'язано з наявністю у студентів змістовної та стійкої зацікавленості до відповідного предмету, а об'єм та прочність засвоєних знань пов'язані з настановою на мету їх наступного використання в діяльності. Настава на засвоєння матеріалу у зв'язку з його значущістю для майбутньої професійної діяльності забезпечує його більш міцний та обміркований зв'язок з тим досвідом, що вже має суб'єкт, та більш активне засвоєння і тривале збереження цього матеріалу в зв'язку зі змістом та значущістю майбутніх життєвих завдань.

Відповідно до викладених теоретичних положень, розвивальна програма проводилася протягом навчального року у групах студентів третіх курсів спеціальностей „Дошкільне виховання (спеціалізація – іноземна мова)” та „Мова та література (українська, англійська)”

Маріупольського державного університету. Треба зазначити, що групи мали однаковий рівень мовної підготовки, який було визначено за підсумком попереднього тестування. Розвивальна програма складалася з трьох етапів, у ході яких було реалізовано системи розвивальних та пізнавальних завдань. Тривалість застосування розвивальної програми склала 6 місяців (50 занять).

Фонетичний етап. Метою цього етапу був розвиток мнемічних здібностей в умовах формування фонетичних знань, умінь та навичок. Основними завданнями даного етапу були удосконалення фонематичного слуху за допомогою образних, емоційних та вербальних прийомів; розвиток здатності до застосування образних, вербальних та емоційних прийомів при формуванні вимови голосних та приголосних звуків англійської мови. Особливості викладання фонетики англійської мови розглядаються нами в умовах не аспектного викладання, тобто коли практична фонетика не є окремою дисципліною, а включена до складу інших аспектів мови. Одним з параметрів професійно – орієнтованого заняття визнано розвиток професійно значущих знань, навичок, вмінь та здібностей особистості.

Лексичний етап. Метою цього етапу був розвиток мнемічних здібностей в умовах формування лексичних знань, умінь та навичок. Для реалізації першого завдання нами було застосовано вправи, спрямовані на розвиток здатності до застосування образних, вербальних та емоційних прийомів при засвоєнні нового лексичного матеріалу, вправи для розвитку вільного мовлення, встановлення понятійних зв'язків, на збільшення обсягу та тривалості збереження інформації. Основними вправами для реалізації другого завдання були вправи на формування текстових вмінь на рівні свідомого контролю, на розвиток образної, вербальної та емоційної пам'яті, на розвиток творчої уяви, тощо.

Монологічний етап. Метою третього етапу був розвиток продуктивних функцій пам'яті в умовах формування монологічного мовлення. Завданням цього етапу була активізація продуктивних мнемічних функцій при формуванні монологічного висловлювання. На нашу думку, розвинута пам'ять допомагає зацікавленості учнів, їх позитивному ставленню до матеріалу, що вивчається. А оскільки метою навчання іноземній мові є вільне володіння нею, тому ми вважаємо, що підсумковою дією має бути саме вільне самостійне висловлювання, яке є активним розумовим процесом продукції змісту за певною темою, спираючись на наочність.

В якості такої форми роботи на підставі аналізу численних аутентичних методичних посібників з навчання іноземної (англійської) мови нами було обрано метод проектів.

Метою контрольних досліджень було вивчення позитивних зрушень у розвитку мнемічних здібностей студентів третього курсу, яким сприяла розвиваюча програма. Експериментальну групу склали студенти 3 курсу спеціальності „Дошкільне виховання (спеціалізація – іноземна мова)”, контрольну групу склали студенти 3 курсу спеціальності „Мова та література (українська, англійська)”. За результатами контрольних досліджень після проведення розвивальної програми було зроблено наступні висновки про позитивний вплив на:

- ✓ збагачення змісту мнемічного блоку та інтенсивність його зв'язку з іншими функціональними блоками іншомовної діяльності;
- ✓ цілеспрямованість процесу формування основ педагогічної майстерності у студентів;
- ✓ ефективність формування мотивації оволодіння іноземною мовою;
- ✓ розвинення природних задатків індивідуального педагогічного стилю майбутнього викладача.

Висновок. Ми вважаємо, що за результатами проведення розвивальної програми, яка була спрямована на розвиток мнемічних та іншомовних здібностей у студентів мовних спеціальностей, ми можемо акцентувати позитивний вплив розвивальної програми на розвиток мнемічних та іншомовних здібностей студентів мовних спеціальностей третього року навчання.

Література

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. / И.А.Зимняя. – М.,1991
2. Котышева А.В. Современные методы обучения английскому языку / А.В.Котышева. - 2е изд.,стер.- Минск: ТетраСистемс,2004.-175с
3. Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков. / М.В.Ляховицкий. – М.: Высш.школа, 1981.-159с.
4. Роменец В.А.Психологія творчості: Навч. Посібник. / В.А.Роменець - К.:Либідь, 2001.-288с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. / С.Л.Рубинштейн - СПб.: Питер, 2001.- 450с.

УДК 811.111.243:372 8(043)

Улупова О. П., старший викладач

КОМЕНТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сукупність знань та вмінь спеціаліста в вищій освіті неодмінно включає володіння іноземною мовою. Ця складова набуває ще більшу значущість у час, коли Україна інтегрує у світове співтовариство. Суспільство потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних взаємодіяти з партнерами поза межами нашої країни, вивчати та користуватися надбанням світової науки, бути обізнаними у світових політичних процесах, тощо. Тому метою викладача вищого навчального закладу стає підвищення ефективності підготовки спеціалістів з іноземної мови. Однак тим, хто займається подальшим удосконаленням якості викладання іноземної мови, дедалі ясніше стає той факт, що багато ідей провідних методистів та практиків щодо методів викладання важко, а часом неможливо застосувати у перші роки навчання. У багатьох випадках недостатня підготовка з іноземної мови випускників загальноосвітніх шкіл гальмує процес навчання та змушує шукати інші дієві засоби викладання, які дозволять навчити студента навіть з невисоким рівнем підготовки достатнім навичкам володіння іноземною мовою.

Оскільки головною метою навчання іноземної мови є формування комунікативних навичок професійного напрямку, під час занять застосовуються різноманітні комунікативні вправи, тобто такі форми роботи, що розвивають вміння та навички повноцінного, осмисленого, професійно-орієнтованого мовлення.

У даній статті пропонується розглянути такий прийом навчання, як **коментування**. Ним можна користуватися на будь-якому рівні володіння іноземною мовою, що дає змогу розвивати комунікативні навички поступово, незалежно від базового рівня.

Суть коментування полягає в тому, що студент, одержавши якусь інформацію, висловлює своє ставлення до неї і можливі у зв'язку з цим міркування (порівняльного, узагальнюючого, оцінюючого характеру), емоції та ін. У реальних умовах комунікації коментування як вид повідомлення нерідко поєднується з розповіддю, або переказом, коли співрозмовник розповідає про певні дійсні факти (розповідь) або про одержану ним інформацію (переказ) і супроводжує їх власними міркуваннями.[1]

Особливість цієї вправи як засобу розвитку комунікативного мовлення полягає в тому, що студент спирається на даний йому матеріал. У структурі коментування можна виділити такі компоненти: експозицію, стимул і мовну реакцію. Експозиція в коментуванні – це той фактичний матеріал, який є базою, вихідним пунктом для мовної реакції. Стимул до мовлення міститься у самій експозиції, обов'язковими умовами якої є:

1. Цікавість і новизна інформації, що зумовлюють бажання говорити і дають базу для порівнянь, висновків і асоціацій.

2. Наявність у студентів певних знань та критеріїв для подібних асоціацій і зіставлень.

Для студентів – істориків, вивчаючих курс “соціально-політичне читання іноземною мовою”, експозицією можуть бути статті із періодичних видань, факти з політичного життя, інформаційні повідомлення, телепередачі, тощо.

Якість спонтанного мовлення у такому виді повідомлення, як коментування, залежить, на нашу думку, від таких факторів:

- кількості інформації, яку має студент з даного питання або теми;
- уміння мобілізуватися для висловлення власної інформації (сентенцій, спостережень, міркувань, висновків тощо) іноземною мовою;
- уміння актуалізувати мовні засоби, необхідні для адекватного вираження думки;
- ступеня зацікавленості коментатора у предметі розмови.

Якщо у процесі спонтанного мовлення рідною мовою свідомість говорючого зосереджена на змісті висловлювання, то увага студента під час висловлювання іноземною мовою розподіляється між змістом та його оформленням, між контролем за формуванням думки та контролем за процесом її оформлення засобами іноземної мови.

Тому, не зважаючи на відносну простоту цього виду діяльності, на початковому етапі доцільно підготувати студента до нього. У плані підготовки студента до коментування можна запропонувати:

1. Відповіді на дискусійні запитання;
2. Аргументовані відповіді на запитання;
3. Коментування окремих елементарних висловлювань і ситуацій.

Суть дискусійних запитань полягає в тому, що перед студентом ставлять лише обмежені завдання, вони повинні зрозуміти зміст та проблематичність запитання. Аргументовані відповіді на запитання є складнішим видом роботи, тому що перед студентом ставиться завдання мотивувати свою відповідь. Це дуже важливе вміння при коментуванні. Використанню цього виду роботи має передувати навчання цілого ряду формул і штампів мовлення, які виражають мотивування висловлювання.

Залежно від характеру експозиції, комбінованості з іншими видами роботи, слід розрізняти **тематичне** коментування, організоване у зв'язку з вивченням певної теми, і **нетематичне**. Як правило, межтематична експозиція відзначається більшою новизною та цікавістю для студентів, є більш вмотивована. Тематичне коментування будується в основному на лексико-граматичному матеріалі, що вивчається, на знайомій проблематиці.

Експозиція як текст може репрезентувати різноманітні жанри. Це може бути літературний твір, газетно-інформаційне повідомлення, навіть театральна програмка, туристичний або рекламний проспект, діловий лист, факс або електронне повідомлення. Зрозуміло, що коментування кожного з названих типів тексту має свої особливості.

Особлива цінність цього виду діяльності полягає в його комбінованості з іншими видами. Він неможливий без читання, перекладання, аналізу. Коментування може проводитися як усно, так і в письмовій формі. Останнє доцільно використовувати як завдання для самостійної роботи. Якщо рівень підготовки студентів достатньо високий, коментування може дати поштовх подальшому обговоренню проблеми на основі діалогу, полілогу, дискусії.

Отже, коментування є дієвим засобом навчання студентів професійно-орієнтованого мовлення, який природно взаємодіє з іншими видами мовленнєвої діяльності та може відбуватися на будь-якій стадії вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей вищого навчального закладу.

Література

1. Скалкін В.Л. Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення / В.Л.Скалкін. – Київ: Радянська школа, 1978. – с.128.
2. Пассов Е.И. Урок иностранного языка в средней школе / Е.И.Пассов. – Москва: Просвещение, 1988. – с.223.

3. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В.Рогова, Ф.М.Рабинович, Т.Е.Сахарова – Москва: Просвещение, 1991. – с.287.

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 372.881.161.1'246.2 (043)

Белла М. В., ассистент

Волик Н. А., ассистент

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ С УКРАИНСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

Современная методика преподавания русского языка и литературы в Украине на протяжении последних двадцати лет стала заложницей государственной политики естественной украинизации. Происходит вытеснение русской культуры из учебных заведений, делопроизводства, сферы общения. Данная ситуация усугубляется наличием на территории Украины русскоязычных регионов, где изучение русского языка и литературы не исключено из школьной программы и проходит наряду с украинским языком, или в классах с украинском языком обучения, где уроки русского языка сведены к минимуму. В сложившихся обстоятельствах целесообразно говорить о двуязычии.

Проблема двуязычия – одна из важных социолингвистических проблем современности. Двуязычие – весьма распространенное явление, оно встречалось во все исторические времена у большинства народов мира? Чаще всего билингвизм свойствен многонациональным государствам (РФ, США, Индия, Нигерия, Швейцария и др.). В лингвистической литературе до сих пор нет единого понимания термина «двуязычие» или «билингвизм». По мнению А.А. Леонтьева, [4;С.27-35], неправомерно ставить вопрос о разных аспектах исследования билингвизма, поскольку двуязычие – чисто психологическая проблема. Ю.Д. Дешериев полагает, что эту проблему надо считать собственно лингвистической [2;С.28-29]. А.И. Холмогоров исходят в определении двуязычия из общественной (социологической) функции языка [8;С.6], В.А. Маслова предлагают лингвокультурологический аспект исследования контактирующих языков [5;С. 328].

Украина по исторически и политически объективным сложившимся причинам тоже стало неофициально двуязычной. Восточные и южные регионы нашей страны – преимущественно русскоязычные, а запад и центральная Украина – украиноязычные.

Наше внимание привлекает ситуация с преподаванием русского языка и литературы в школах Донбасса — этнически наиболее сложного региона юго-восточной Украины, который населяют, по результатам последней переписи, представители более 115 национальностей. Безусловно, это не могло не отразиться на языковой ситуации. В связи с этим наблюдается языковая интерференция: взаимовлияние русского и украинского языков.

С тех пор как украинский язык стал государственным и активно внедряется во все сферы общественной, научной и политической жизни, ранее обслуживавшиеся русским языком, можно говорить о языковой интерференции, причем она наблюдается практически на всех уровнях языка.

Так В.П. Сидельников приводит результаты исследования, проведенного кафедрой русского языка Донецкого университета совместно с Отделом русского языка Института языкознания АН Украины. Согласно опросу в сфере производственной деятельности в Донецком регионе русским языком пользуются 75%, украинским 9%, обоими языками 16% респондентов. В общественной жизни: на собраниях, конференциях, митингах и т. д. — украинскому языку отдают предпочтение 2%, еще 6% респондентов избирает русский или украинский язык, учитывая конкретную ситуацию общения. Основная же масса респондентов, т. е. 92%, в этой сфере пользуется русским языком. В быту только 26%

этнических украинцев общается на родном языке, на обоих языках в зависимости от речевой ситуации — 16,4%, на русском языке — 57,6%. [7;312- 313]

Итак, приведенные материалы говорят о реальном двуязычии на Украине. И ценность двуязычия состоит не только в том, что оно предстает как важный компонент межэтнического согласия и мощное средство духовного сближения людей, но и в том, что это еще и необходимый заслон, препятствующий понижению уровня национальной культуры. В сложившейся языковой ситуации целесообразно говорить о «диалоге культур»[9; 249].

Х.З. Багириков считает на современном этапе развития билингвизма актуальным и значительным именно *педагогический аспект*, тесно связанный как с психологическими, лингвокультурологическими, лингвистическими и социолингвистическими аспектами, хотя не все ученые его признают [1;С.50-63]. Сущность его состоит в разработке и разумном использовании наиболее рациональных методов и приемов обучения второму языку. Решению этой задачи способствует контрастивно-сопоставительный метод, позволяющий выявить сходства и различия в контактирующих языках. С помощью этого метода можно обнаружить явления: 1) сходные в этих языках; 2) совпадающие в плане содержания, но отличающиеся способом выражения; 3) присущие одному из языков, но не характерные для другого. Идентичные понятия, которые в обоих языках выражаются однотипными лингвистическими средствами, должны стать надежной опорой для лингвиста, методиста и психолога в обучении второму языку, поскольку полное понимание изучаемого языка при соотнесенном типе двуязычия связано с нахождением эквивалента на родном языке и в языковом сознании. Лингвистические же понятия и явления, которые эквивалентны в языковом сознании носителей обоих языков, но с точки зрения лингвистической типологии не соотносимы по способу и средствам языкового выражения, относятся к явлениям и понятиям билингвистического анализа особого рода [1;С.44-53].

Анализируя представленные варианты тематического планирования, можем говорить о том, что в школах с русским языком обучения в 10 классе внимание уделяется стилистике и культуре речи. Это предполагает достаточно высокий уровень владения знаниями языка на всех его уровнях, полученными в 1–9 классах. В то время как в школах с украинским языком обучения продолжается изучение (поверхностное!) таких разделов как фонетика, орфография, пунктуация, морфемика, морфология, синтаксис. Приоритетным является развитие навыков речевой деятельности: аудирования (умение воспринимать на слух незнакомый текст и понимать с одного прослушивания), говорения (составить связное высказывание), чтения (понимание прочитанного и скорость чтения), письма; однако задания, выполнение которых предполагается программой, являются достаточно «примитивными». Соответственно возникает вопрос продуктивности подобных программ для учеников старших и даже средних классов, для которых русский язык – язык бытового общения, «родной» язык.

Следует отметить, что на данном этапе в преподавании зарубежной литературы в школах с украинским языком обучения существует тенденция к чтению не оригиналов, а переводов русских авторов на украинский язык. Л.Ф. Мирошниченко в своих пособиях рассматривает варианты компаративного изучения текстов переводов и оригиналов художественных произведений [8]. Большинство современных методистов-литературоведов предлагает использовать на уроках элементы переводоведения.

Как наиболее распространенный прием обучения на уроках зарубежной литературы предлагается сопоставление текста-оригинала и перевода на разных уровнях: фонетическом, лексическом, грамматическом, синтаксическом и т.д. Нельзя недооценивать художественную и развивающую значимость переведенных текстов и навыки, которые вырабатываются у учащихся в ходе работы с текстами на разных языках. Однако в последнее время появляется и укрепляется тенденция к изучению текстов русской литературы в украинских переводах, когда в этом не возникает потребности. Учащиеся могут изучать произведения русской литературы на русском языке, анализировать тексты, читать, пересказывать и вести

обсуждение. На наш взгляд, в данной ситуации переводоведческие элементы вытесняют само литературоведение на уроках литературы. Задачей курса «Зарубежная литература» становится не изучение истории и теории литературы, разбор произведений, а поиск переводческих соответствий в разноязычных вариантах текста.

Литература

1. Багириков Х.З. Билингвизм: теоретические и прикладные аспекты (на материале адыгейского и русского языков): Монография. / Х.З. Багириков. – Майкоп: Изд-во АГУ, 2004. – 316 с.
2. Дешериев Ю. Д. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия / Ю. Д. Дешериев, И. Ю. Протченко // Проблемы двуязычия и многоязычия: Сб. науч. тр. - Москва, 1972. – С. 28 – 29.
3. Клименко Ж.В. Использование элементов переводоведения при изучении русской литературы в общеобразовательной школе / Ж.В. Клименко // Русский язык и литература: Проблемы изучения и преподавания в школе и вузе: Сб. науч. тр.- К., 2009. – С.424-428.
4. Леонтьев А. А. Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах: Словарь ассоциативных норм русского языка / А. А. Леонтьев. – М.: Русский язык, 1977. – С. 27-35.
5. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию / В. А. Маслова. – М., 1997. – С. 328.
6. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах / Л.Ф. Мірошніченко. – К., 2007.
7. Сидельников В.П. Русский язык в Донбассе: язык в социо- и политико-правовом пространстве / В.П. Сидельников // Рус. яз.: историч. судьбы и современность: Междунар. конгресс: Труды и материалы. – М.: МГУ, 2001. – С. 312-313.
8. Холмогоров А. И. Конкретно-социологическое исследование двуязычия / А.И. Холмогоров // Проблемы двуязычия и многоязычия: Сб. науч. тр. - Москва, 1972. – С. 6.
9. Хребтова В.В. Взаємодія культур: діалог культур. / В.В. Хребтова //Русский язык и литература: Проблемы изучения и преподавания в школе и вузе: Сб. науч. тр.- К., 2009.- С. 249-252

УДК 811.161.1'23:070.41

Гончарова З. В., ассистент

СООТНОШЕНИЕ ВЕРБАЛЬНЫХ И НЕВЕРБАЛЬНЫХ ЗНАКОВ КОММУНИКАЦИИ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ

Одной из тенденций современной лингвистики является расширение круга изучаемых проблем, имеющих отношение к процессам передачи и восприятия информации. Как отмечает М.Б. Ворошилова, «за последние годы в рамках современной лингвистики интерес к невербальным средствам коммуникации, так называемой «визуальной информации», значительно возрос, что отмечается в большинстве исследований, посвященных не традиционной лингвистике текста, а лингвистике семиотически осложненного, «нетрадиционного», видеoverбального, составного, поликодового, креолизованного текста [2, 180-189].

Целью нашего исследования является анализ взаимодействия вербальных и невербальных средств коммуникации в газетной статье. Для достижения данной цели были поставлены следующие основные задачи:

- изучение вопросов, связанных с вербальной и невербальной коммуникацией, в современной научной литературе;
- определение роли фотографии в составе газетного номера;
- анализ соотношения текста и фотографии в газетной статье на материале периодических изданий «Аргументы и факты в Украине», «Киевские ведомости» (2008-2011 гг.).

Объектом данного исследования являются тексты статей, содержащие вербальные и

невербальные компоненты.

Предмет исследования составляют типы отношений между визуальными и словесными знаками коммуникации в креолизованном тексте.

Вербальные и невербальные средства общения по своей природе являются знаками, выполняющими базовые функции коммуникации – информационную, прагматическую и экспрессивную [5, 125]. Однако «визуальные символы сравнительно с вербальными обладают большей долговременностью и универсальностью» [6, 11].

Для обозначения текстов, представляющих собой комбинацию естественного языка с элементами других знаковых систем, широко применяется термин «креолизованные тексты», который принадлежит Ю.А. Сорокину и Е.Ф. Тарасову: это «тексты, фактура которых состоит из двух негомогенных частей (вербальной языковой (речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)» [8, 180-181]. Креолизованный текст представляет собой сложное образование, в котором вербальные и невербальные элементы образуют одно визуальное, структурное, смысловое и функциональное целое, направленное на комплексное воздействие на адресата.

Е.Е. Анисимова рассматривает отношения взаимодополнения и взаимозависимости между вербальной и невербальной частями креолизованного текста. При отношениях взаимодополнения изображение понятно без слов и может существовать самостоятельно. Вербальной части принадлежит второстепенная функция, так как она только описывает изображение, дублируя его информацию. При отношениях взаимозависимости изображение зависит от вербального комментария, без которого смысл изображения неясен или может быть неверно истолкован. В этом случае вербальный комментарий выполняет главную, первичную функцию [1, 12].

Е.А. Елина классифицирует креолизованные тексты в зависимости от наличия изображения и характера его связи с вербальной частью. Исследователь выделяет тексты с полной креолизацией (слияние вербального и невербального компонентов; чаще всего применяются в рекламе, плакатах, научных и научно-технических текстах, где без изображения просто никак не обойтись) и тексты с частичной креолизацией (вербальная часть и изображение выступают на равных правах; встречаются в газетных, научно-популярных и художественных текстах) [3].

Несколько иную классификацию предлагает Е.Е. Анисимова. Автор выделяет:

- тексты с нулевой креолизацией, в которых изображение не представлено;
- тексты с частичной креолизацией, где вербальная часть относительно независима от изображения, которое, в свою очередь, является факультативным;
- тексты с полной креолизацией, характеризующиеся синсемантическими отношениями между обоими составляющими. Вербальная часть в данном случае ориентирована на изображение или отсылает к нему, а изображение выступает в качестве обязательного элемента текста [1, 15].

В последние десятилетия креолизованные тексты становятся неотъемлемой частью графического облика газетной страницы. В жестких условиях современных рыночных отношений она должна прежде всего привлекать внимание потенциального читателя. Сегодня редакторам следует обратить внимание на то, как газета выглядит, на внешний вид, представляемый читателям, на ее дизайн [4]. Качественное оформление номера повышает его конкурентоспособность в сравнении с другими изданиями.

Характерной чертой многих современных изданий является использование визуальной и вербальной информации в равном объеме. В результате развития возможностей телевидения и всемирной сети Интернет читатели утрачивают привычку к постоянному чтению и привыкают получать новости в визуальных формах.

Фотографии несут дополнительную (а в последнее время все чаще основную) информацию, передают настроение или атмосферу событий, описанных в статье, привлекают внимание к статье, останавливают мгновение и позволяют изучить его так, как не позволил бы этого сделать движущийся образ [7, 107].

Изучая использование фотографии в креолизованных текстах на страницах периодических изданий «Аргументы и факты в Украине» и «Киевские ведомости» (2008-2011 гг.), мы выявили следующие типы отношений между вербальной частью статей и размещенными в них фотографиями.

Чаще всего содержание вербального и невербального компонентов статьи частично перекрывают друг друга. Популярным приемом является использование ассоциативной связи между содержанием вербального компонента текста и фотографии. Если использовать терминологию Е.Е. Анисимовой, то такие примеры можно отнести к текстам с частичной креолизацией.

Иногда содержание вербального компонента противоречит содержанию снимка, благодаря чему создается комический эффект сообщения. Такие тексты характеризуются полной креолизацией.

Следует также отметить особенности оформления креолизованных текстов каждой из газет. Редакторы «Киевских ведомостей» приблизительно в 90 случаях из 100 прибегают к отдельным надписям или комментариям под фотографией, причем чаще всего это фотографии известных людей с указанием их имени и фамилии. В газете «Аргументы и факты в Украине» в большей мере под фотографиями знаменитостей приводятся в кавычках их слова, взятые из интервью. Отличительной особенностью данной газеты также можно назвать использование фотоколлажей иронического содержания, иногда с элементами графики. Такой прием часто можно встретить на первой странице издания, что нацелено, прежде всего, на привлечение внимания читателей.

В результате проведенного исследования были сформулированы следующие выводы. Характерной чертой современной прессы является использование текстов, включающих в себя единицы различных семиотических систем. В таких текстах вербальные и невербальные элементы, взаимосвязанные структурно, семантически и функционально, представляют собой единое целое, основной задачей которого является комплексное воздействие на читателя. В последние десятилетия фотография становится неотъемлемой и равноправной частью газетной статьи, выполняя и дополняя основные коммуникативные функции вербальной ее части. Элементы смыслового содержания фотографии и словесного компонента газетной статьи могут дополнять друг друга, иметь ассоциативную связь или вступать в отношения противоречия.

Література

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : [учебное пособие] / Е.Е. Анисимова / – М. : Academia, 2003. – 128 с.
2. Ворошилова М.Б. Креолизованный текст: аспекты изучения / М.Б. Ворошилова // Политическая лингвистика. – Вып. 20. – Екатеринбург, 2006. – С. 180-189.
3. Елина Е.А. Семиотика рекламы [Электронный ресурс] / Е.А. Елина. – Режим доступа: <http://lib.ololo.cc/b/157063/read>.
4. Картер М.А. Современный дизайн газет [Электронный ресурс] / М.А. Картер. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text4/19.htm#с>.
5. Конечкая В.П. Социология коммуникации : [учебное пособие] / В.П. Конечкая. – М. : Международный ун-т Бизнеса и Управления, 1997. – 304 с.
6. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г.Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», К. : «Валкер». – 2001. – 352 с.
7. Рэндалл Д. Универсальный журналист / Д. Рэндалл; перевод с англ. Алексея Порьяза; под ред. В. Харитонова. – СПб. : Питер, 1999. – 135 с.
8. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия / [отв. ред. Котов Р.Г.]. – М. : Наука, 1990. – 240 с.

СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Вопрос связи языка с культурой - это один из тех вопросов языкознания, изучение которого имеет действительно практическую пользу. Прежде всего, при изучении иностранного языка огромную важность имеет представление учащегося о степени глубины или достоверности связи тех или иных переводных эквивалентов. Без знания соответствующих коннотаций, присутствующих в иностранном языке, невозможно полностью понять весь смысл, заложенный в том или ином высказывании.

Изучение мира носителей языка направлено на то, чтобы помочь понять особенности речеупотребления, дополнительные смысловые нагрузки, политические, культурные, исторические и тому подобные коннотации единиц языка и речи. Особое внимание уделяется реалиям, поскольку глубокое знание реалий необходимо для правильного понимания явлений и фактов, относящихся к повседневной действительности народов, говорящих на данном языке.

Научить людей общаться (устно и письменно), научить произвольно создавать, а не только понимать иностранную речь – это трудная задача, осложненная еще и тем, что общение – не просто вербальный процесс. Его эффективность, помимо знания языка, зависит от множества факторов: условий и культуры общения, правил этикета, знания невербальных форм выражения (мимики, жестов), наличия глубоких фоновых знаний и многого другого.

В наше время каждому человеку приходится общаться с представителями разных сфер деятельности, разных культур, носителей разных языков. Несомненно, изучение этики, психологии, культуры, различных форм языкового и неязыкового общения способствует оптимальному процессу коммуникации. Значение человеческой речи, как наиболее известного вербального средства коммуникации, трудно переоценить. Вместе с тем в условиях естественного национального звукового языка всегда осуществляется невербальная коммуникация.

Успешность адаптации иностранных студентов к новой социокультурной и образовательной среде и специфике выполнения ими многообразных функций в данной среде во многом определяется их индивидуальными психологическими особенностями, структурой интересов, межличностными отношениями, социально-психологическим климатом в условиях межнациональной группы и т.д.

В процессе своей жизнедеятельности в новой социальной среде иностранные студенты испытывают ряд таких трудностей как адаптационные, социально-психологические, дидактические, профессиональные, культурологические, коммуникативные и др.

Так, адаптационные трудности в условиях новой педагогической системы носят объективный характер и вызваны изменением характера деятельности и поведения. Б.Г.Ананьев отмечал, что при переходе с привычных способов умственной деятельности и поведения на новые способы необходима внутренняя перестройка на развитие в новых условиях.

Социально-психологические трудности связаны с вхождением в новую среду (образ, стиль и качество жизни, нормы поведения и межличностные отношения в группе, умение рационально распределять и использовать время и др.).

Необходимость освоения новых знаний, их большой объем, методы и организация обучения влекут за собой дидактические трудности. Их преодоление напрямую связано с преодолением социально-психологических и биологических трудностей, включающих в себя необходимость сохранения и укрепления здоровья, физического состояния в новых

климатических условиях и т.п. Студенты, прибывающие на обучение из других стран, нередко подвержены заболеваниям, на начальной стадии адаптации у некоторых студентов возможна депрессия.

Следующий вид трудностей связан с профессиональным определением и приобретением профессиональных знаний в избранной специальности. Для успешной учебной деятельности к этим трудностям нужно приспособиться и преодолеть их. Часто бывает, что, обучаясь на подготовительном отделении, студент еще не имеет достаточной уверенности в правильности профессионального выбора, в результате чего, в течение учебного года он может изменять свой выбор, иногда даже кардинально

Как правило, в процессе «включения» в новое социокультурное и образовательное пространство индивидуум испытывает культурный шок, главная причина которого заключается в различии культур, которое довольно сложно оценить. Известно, что каждая культура имеет множество символов и образов, а также стереотипов поведения, помогающих человеку действовать автоматически в различных ситуациях. Когда человек оказывается в условиях новой культуры, то привычная система различных знаков, стереотипов, сложившихся в родной культуре, становится неприемлемой.

Больше внимания следует уделять преодолению культурных разногласий между студентами – представителями разных культур, студентами и преподавателями, управленческим аппаратом. При этом адаптироваться необходимо не только студенту, но работающему с ним персоналу следует знать этнокультурные особенности представителей той или иной лингвокультуры. Обычно хуже адаптируются представители тех культур, в которых очень важно понятие «лица», и они боятся «потерять лицо» (как правило, это представители стран Юго-Восточной Азии). Такие студенты очень болезненно воспринимают неизбежные в процессе адаптации ошибки и незнание.

Коммуникативная деятельность представляет собой обмен информацией между общающимися индивидами, причем на первых порах общение происходит посредством языка-посредника или языка «жестов». Информация не только передается, но и формируется, уточняется, развивается индивидом. Общение при этом может быть интерактивным и перцептивным.

Интерактивное общение заключается в организации взаимодействия между общающимися индивидами, то есть в обмене не только знаниями, идеями, но и действиями. Перцептивное общение означает процесс восприятия друг друга партнерами по общению и установления на этой основе взаимопонимания. Носители разных культур не просто воспринимают друг друга, но и устанавливают по отношению друг к другу определенную взаимосвязь. На основе сделанных оценок рождается разнообразная гамма чувств - от неприятия того или иного человека до симпатии, даже любви к нему. Две культуры могут быть близки по одному фактору (например, гендерные отношения) и сильно отличаться по другому (невербальная коммуникация). Что касается индивидуальных различий, то часто высказываются мнения, что молодые и более образованные люди лучше приспосабливаются к новой культуре.

Оказавшись в новых социальных условиях, иностранный учащийся попадает в интенсивный поток адаптации, в процессе которой обычно проходят следующие формы.

Первая форма может ограничиться знакомством с системой ценностных ориентаций, доминирующих в определенном обществе, и соответствующими правилами поведения. Личность внутренне их не принимает и действует в соответствии с ранее имевшимися у неё взглядами, однако старается не акцентировать на этом внимание.

Суть второй формы заключается в том, что и индивид, и коллектив обоюдно признают систему эталонов поведения друг друга, но не меняют своих прежних позиций. Данная форма характеризуется неустойчивостью, и, в конечном результате, начинает доминировать одна из сторон.

Следующая форма, третья, представляет собой более глубокий этап адаптации, аккомодацию, когда индивид признает систему ценностных ориентации и взглядов социума,

в котором он находится, вместе с тем и коллектив признает и оценивает определенные принципы, взгляды индивида.

Четвертая форма адаптации может выражаться практически в полном внутреннем принятии личностью новых ценностных ориентаций и взглядов, в полной перестройке психологии и поведения.

Одним из важнейших условий успешной адаптации иностранных студентов к - новой образовательной среде можно считать организацию межличностного взаимодействия и взаимопонимания между профессорско-преподавательским составом и студентами, студентами – представителями разных культур внутри группы, факультета, университета. Это связано с тем, что картина мира, окружающего носителей языка, не просто отражается в языке, а формирует язык и его носителя, и определяет особенности речеупотребления. Вот почему без знания мира изучаемого языка невозможно изучать язык как средство общения. Живой язык живет в мире его носителей, и изучение его без знания этого мира превращает живой язык в мертвый, то есть лишает учащегося возможности пользоваться этим языком как средством общения.

Литература

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Воронеж, 1996. – 246с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Наука, 1979. – 384с.
3. Психология и культура / Под ред. Д. Мацумото. — СПб.: Питер, 2003. — 718 с.
4. Слостенин В.А. Педагогика: Учеб. пособие / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М.: Академия, 2002. – 419с.

УДК 811.161.1, 42

Прохореня С. И., старший преподаватель

СОВРЕМЕННЫЕ СМИ КАК ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ НОРМЫ: ВОПРОС О НОВОЙ ЦЕНЗУРЕ

Наряду с научными исследованиями лингвистов, произведениями писателей-классиков средства массовой информации всегда считались одним из основных источников языковой нормы как совокупности правил выбора и использования языковых средств. Более того, как самое динамичное из стилевых образований, обращенное непосредственно к широким кругам читателей, слушателей именно средства массовой информации формируют языковой вкус и культуру речи человека. В таком случае можно говорить и большей ответственности за этот важный аспект развития человеческой личности, так как речевая культура непосредственно связана с общей культурой человека.

Формирование языковой нормы не является самоцелью. Известный лингвист, изучающий проблемы культуры речи, Б.Н.Головин определяет языковую норму следующим образом: «Норма – это свойство функционирующей структуры языка, создаваемое применяющим его коллективом благодаря постоянно действующей потребности в лучшем взаимном понимании» [18; 2]. Средства массовой информации тоже нацелены на достижение консолидации в обществе как раз на основе «лучшего взаимного понимания» между людьми. Следовательно, сохранение языковых норм, которые лежат в основе целостности и общепонятности литературного языка, должно быть одним из главных требований к работникам средств массовой информации.

Реальное положение в этом аспекте далеко не радужное. В последние десятилетия резко изменилось наше общество, его социальный уклад, обычаи, отношения между людьми. Естественно, что и в языке, отражающем объективную действительность, произошли заметные изменения. Соответственно изменились и условия функционирования языка. Особенно актуальной стала проблема языка как средства общения. Средства массовой

информации, которые непосредственно связаны именно с этой сферой, отреагировали на эти изменения, но результаты этого реагирования оцениваются далеко не однозначно.

Несомненно, положительно можно оценить расширение состава фигурантов в средствах массовой информации. Они различаются по возрасту, образованию, служебному положению, политическим, религиозным, общественным взглядам, по партийным ориентациям. Люди стали свободнее выражать свои мысли. Их речь, часто заранее неподготовленная, стала более живой, непринужденной, открытой. Исчезла излишняя официальность общения. Практически нет жесткой цензуры. Таким образом, можно говорить о демократизации публицистического пространства в целом.

Но вместе с тем, демократизация и либерализация общения в средствах массовой информации привела к резкому снижению культуры речи в медийной сфере. И самое главное, что нарушение норм наблюдается не только в речи рядовых участников коммуникации, но и довольно часто в речи журналистов, являющихся центром этой коммуникации, профессионально призванных сохранять культурное богатство народа – литературную речь.

Нарушаются литературные нормы на всех уровнях языка – орфоэпическом, лексическом, грамматическом.

На орфоэпическом уровне наиболее частотны ошибки в постановке ударения.

Наиболее незащищенным оказывается лексический уровень. Употребление жаргонной, просторечной, грубо-вульгарной и даже нецензурной лексики становится чуть ли не традиционным. Немотивированно употребляемая заимствованная лексика вытесняет более адекватные (семантически и стилистически) русские слова. Несмотря на то, что средства массовой информации являются именно «массовыми», наблюдается употребление узкоспециальных терминов без определения их в тексте или создания вокруг них определенного контекста.

На уровне устойчивых словосочетаний контаминация, усечение фразеологизмов, изменение его составных частей часто является не средством создания образности, выразительности, а скорее говорит о недостаточном знании этих фразеологизмов. Наблюдается также употребление большого количества штампов.

В синтаксисе наиболее часто фиксируются ошибки (собственно грамматические и семантические) в управлении при составлении словосочетаний.

Языковая норма – не догма. Изменение языковых норм – явление естественное. Динамическая теория нормы, принадлежащая Л.И.Скорцову [3], давно закрепила в науке о культуре речи.

Языковые нормы развиваются на основе развития языка, но вместе с тем, они должны быть, по мнению социолингвистов, например, Беликова В.И., Крысина Л.П., в определенной степени консервативными, так как литературная норма выполняет важную социальную и культурную функцию. Все социально важные сферы человеческой деятельности обслуживаются нормированным языком. «Норма играет роль фильтра: она пропускает в литературное употребление все яркое, меткое, сочное, что есть в живой речи, и задерживает, отсеивает все случайное, блеклое, невыразительное». [1;40]

В современных условиях функционирования языка в средствах массовой информации снова актуальным, на наш взгляд, является вопрос о цензуре, не жесткой, официальной цензуре, лишаящей личность свободы выражения мыслей, а цензуре, которая будет противостоять дальнейшей вульгаризации языка. Новая цензура должна влиять не на содержание высказывания, а на его форму, приводя их в органическое соответствие друг другу.

Возможно возражение по поводу того, что такая цензура может обезличить речь участников медийной коммуникации, тем более что публицистический стиль по своей природе может включать в себя нелитературные элементы для усиления образности, выразительности речи. Употребление языковых средств зависит от условий, в которых осуществляется речь. Коммуникативная целесообразность нормы проявляется в правильном

и уместном введении в высказывание даже стилистически сниженных элементов. Умная и тонкая цензура как раз и сможет определить меру допустимости элементов общенационального языка, находящихся за пределами литературной речи.

Понятие новой цензуры хорошо соотносится с понятием, введенным Л.И.Скворцовым [3] – лингво-экологический подход к языку. Это понятие возникло в противовес двум крайне противоположным взглядам на проблемы современной культуры речи вообще и в частности культуры речи в средствах массовой информации.

Одни лингвисты считают, что язык перестал восприниматься как национальное достояние, речь становится вульгарной, примитивной, обесценивается духовная сущность слова (Л.В.Савельева, М.Л.Ремнев, Н.Г.Комлев), другие (Л.А.Нестеровская) считают языковую систему вполне жизнеспособной: она отбросит избыточные элементы и адаптирует то, что способно обогатить ее.

Новая цензура должна учитывать, что в структуру речевой системы как индивидуально-личностного, так и социально-исторического явления нельзя непродуманно вмешиваться. Вместе с тем, речь как явление культуры необходимо оберегать от смыслового и стилистического снижения, которые, в свою очередь, приводят к снижению общей духовности.

Если в речевую ткань вводятся внелитературные элементы для того, чтобы создать колоритный образ, подчеркнуть индивидуальные качества говорящего, и при этом соблюдается мера допустимости этих элементов в литературную речь, тогда новая цензура может рассматривать их как выразительно-образительные средства, которые противостоят обесцвечиванию, усреднению речи.

Если же наблюдается элементарное незнание языковых норм и элементарное отсутствие речевой культуры, которая непосредственно связана с общей культурой человека, тогда новая цензура должна стать на защиту правильной речи и выполнить одну из самых важных своих функций – быть источником формирования языковой нормы, которая является оберегом для общенационального языка.

Новую цензуру, таким образом, следует рассматривать как осторожную корректировку речи, базирующуюся на изучении и, как следствие, понимании процессов, происходящих в современной языковой системе.

Литература

1. Беликов В.И. Социолингвистика / В.И. Беликов, Л.П.Крысин. – М.: РГГУ, 2001. – 675 с.
2. Головин Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н.Головин. – М.: Высшая школа, 1980. – 335 с.
3. Скворцов Л.И. Культура русской речи / Л.И.Скворцов. – М.: Знание, 1995. – 253 с.

УДК 811.161.1'373'23(043)

Ситникова Е. В., докторант Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО ЛЕКСИКОНА ЧЕЛОВЕКА

Выявление принципов организации внутреннего лексикона человека выдвинуло несколько теоретических моделей, объясняющих его устройство.

Модель сетевого устройства внутреннего лексикона человека подразумевает систему узлов, обозначающих некоторые понятия и действия, связанные между собой нитями ассоциаций.

Общая идея сети, отмечавшаяся в работах Ч. Кофера и Д. Фоли [8; 11], Дж. Диза [10] по-разному реализуется отдельными исследователями в зависимости от того, как трактуется ими специфика увязываемых сетью единиц.

Так, первая из машинных программ, имитировавших понимание естественного языка [9; 13], давала картину обширной иерархически построенной ассоциативной сети, в которой

понятия двух типов (элементы и свойства) связаны друг с другом направленными стрелками (ассоциациями).

В отличие от этого, по мнению Дж. Андерсона и Бауэра [6], слова могут взаимоассоциироваться лишь при условии, что соответствующие им понятия входят в закодированные в памяти пропозиции. Пропозиция трактуется ими как некая конфигурация элементов, структурированная в соответствии с правилами и имеющая показатель истинности. По своему содержанию пропозиция передает некоторое утверждение о мире; вся информация поступает в память в виде наборов пропозиций. С этой точки зрения долговременная память человека представляет собой огромную сеть взаимопересекающихся пропозициональных деревьев, каждое из которых включает некоторый набор узлов памяти с помеченными связями. В более поздней работе Дж. Андерсона [7] указывается, что каждый узел пропозициональной сети репрезентирует понятие (концепт). С таким узлом соединены все связанные с концептом сведения, что придает сети свойство, которое Дж. Андерсон называет индексированием через понятие: если мы сможем установить место понятия в системе памяти, то там же мы найдем и все известные нам в этой связи сведения.

В работах Д. Нормана и его коллег делается акцент на представление в сети действий (операций). Разграничивая способы репрезентации в памяти действий и понятий, Д. Норман указывает, что понятия представлены в памяти как структуры определенным образом направленного разветвленного графа. Понятие представлено в нем узлами в пространстве, что определяет его отношение к другим понятиям. Узлы связаны с другими узлами фиксированными и определенным образом направленными отношениями. Поскольку каждое отношение имеет прямую и обратную связь, сеть связей становится двунаправленной, хотя смысл прямых и обратных отношений различен.

Узлы, которые репрезентируют действия, должны обязательно обозначать отношения, ведущие к спецификации таких факторов, как деятель, место и объект действия.

Большинство действий и понятий в сети имеют единственный первичный узел (или тип узла), в котором закодированы их определения, и многочисленные вторичные узлы (или символы узлов), в которых представлены специфические признаки первичного узла. Почти все закодированное в виде специфической картины раскрывается в значениях вторичных узлов. Основная единица в пространстве памяти есть как бы «сценарий», согласно которому разыгрывается действие, включающее ситуацию, действующее лицо, место и объект действия [5].

Модель фреймов, представленная и описанная М. Минским [4], основывается на идее о том, что при встрече с новой ситуацией человек пытается включить ее в схему познанной ранее ситуации, то есть некий фрейм. Фрейм, следовательно, можно представить в виде определенной структуры информационных данных, в которой отображаются приобретенные опытным путем знания о какой-либо стереотипной ситуации и которая расширяется по мере развития познавательной деятельности человека и обогащения его опыта.

Согласно теории признаковых моделей внутреннего лексикона все воспринимаемое человеком фиксируется в памяти как определенный набор признаков. Сами признаки делятся на определительные (определяющие), без которых слово (точнее обозначаемый им объект) не может быть отнесено к некоторой категории, и характерные (характеризующие), несущественные с этой точки зрения, но отображающие специфические качества и отношения, играющие ту или иную роль для носителей соответствующего языка и культуры [14].

Существует значительное количество публикаций, в которых делаются попытки осмыслить новейшие экспериментальные данные и с их учетом сопоставить имеющиеся модели хранения знаний с точки зрения их эффективности для объяснения и прогнозирования особенностей функционирования структур памяти в различных познавательных процессах. Так, Дж. Холлан считает, что признаковую модель можно переформулировать как сетевую без потери ее объяснительных возможностей [12].

Ф. Кликс полагает, что модели признаков и сетевые модели (модели графов) не следует

противопоставлять, поскольку некоторые понятийные определения и связи описываются с помощью признаков, а некоторые – с помощью графов [3].

По мнению Р. Клацки, ни одна из современных моделей не может адекватно описать многочисленные способы использования хранящейся в долговременной памяти информации, ее количество и организацию [2].

А.А. Залеская добавляет, что на самом деле широко распространенное подразделение моделей на сетевые и признаковые является весьма условным; допустимо также выделить в особый класс пропозициональные модели памяти. В то же время можно проследить сочетание сетевой модели с идеями пропозиции (например, у Дж. Андерсона и Бауэра), фрейма (у М. Минского) [1].

Поскольку интенсивно ведущиеся исследования в этой области способствуют возникновению новых гипотез и моделей памяти, представляется возможным поставить вопрос о необходимости разработки четких критериев для сопоставления и классификаций таких моделей (например, по единицам хранения знаний, по внутренней структуре этих единиц, по принципам организации знаний в памяти и т.д.).

Литература

1. Залеская А.А. Психолингвистические проблемы семантики слова : [учебное пособие] / А.А. Залеская. – Калинин : Калининский гос. университет, 1982. – 80 с.
2. Клацки Р. Память человека: Структура и процессы / Р. Клацки; пер. с англ. Т. Сидоровой; под ред. Е. Соколова. – М. : Мир, 1978. – 319 с.
3. Кликс Ф. Понятие информации и теория информации в психологии: границы и возможности / Ф. Кликс // Психологический журнал. – 1980. – Т. 1. – № 4. – С. 29-47.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский; пер. с английского О.Н. Гринбаума; под ред. Ф.М. Кулакова. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
5. Норман Д.А. Знания и роль памяти / Д.А. Норман // Вопросы психологии. – 1979. – № 4. – С. 155-161.
6. Anderson J. Human associative memory / J. Anderson, G. Bower. – Washington, D.C. : Winston, 1973. – 524 p.
7. Anderson J.B. Language, memory and thought / J.B. Anderson. – Hillsdale, N.J. : Erlbaum, 1976. – 546 p.
8. Cofer Ch.N. Mediated generalization and the interpretation of verbal behaviour: I. Prolegomena / Ch.N. Cofer, J.P. Foley // Psychological Review. – 1942. – Vol. 49. – P. 513-540.
9. Collins A.M. Retrieval time from semantic memory / A.M. Collins, M.R. Quillian // J. Of Verb. Learn. and Verb. Behavior. – 1969. – № 8. – P. 240-247.
10. Deese J. The Structure of Associations in Language and Thought / J. Deese. – Baltimore : The John Hopkins Press, 1965. – 216 p.
11. Foley J.P. Mediated generalization and the interpretation of verbal behaviour: II. Experimental study of certain homophone and synonym gradients / J.P. Foley, Ch.N. Cofer // J. Exp. Psychol. – 1943. – Vol. 32. – P. 168-175.
12. Hollan J.D. Features and semantic memory: Set-theoretic or network models? / J.D. Hollan // Psychological Review. – 1975. – Vol. 82. – № 2. – P. 154-155.
13. Quillian M.R. The teachable language comprehender: A simulation program and theory of language / M.R. Quillian // Communications of the Association for Computing Machinery. – 1969. – № 12. – P. 459-476.
14. Rosch E.H. On the internal structure of perceptual and semantic categories / E.H. Rosch // Cognitive development and the acquisition of language. Ed. by T.E. Moore. – New York etc., 1973. – P.111-144.

**СЕКЦІЯ
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА
КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

УДК 050.489:304(470+511)''1898/1904''(043)

Батичко Г. І. – кандидат наук з мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності.

**ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ «СВІТ МИСТЕЦТВА» ЯК МОДЕРАТОР
ХУДОЖНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ**

Культурне життя Росії межі XIX- XX століття позначене підвищенням інтересу до художньо-виставкової діяльності, яка віддзеркалювала строкатий і бурхливий розвиток мистецьких напрямів і течій. Зародження нового погляду на місце художника і призначення мистецтва відповідало загальноєвропейському процесу формування нової парадигми й супроводжувалося значними трансформаціями культурно-мистецького простору. Полівекторність мистецьких пошуків, різноаспектність художньої протидії позначилися на його інституціональному рівні розмаїтістю художніх угруповань. Дієвим засобом репрезентації власної позиції митців була полеміка не тільки в межах виставкової діяльності, а й на сторінках літературно-мистецьких видань, які на поч. XX століття стають впливовим чинником виховання художнього смаку.

Вивчення мистецьких журналів в контексті трансформації культурного простору є на сьогодні фрагментарним. Однією з небагатьох публікацій означеного спрямування є стаття А. Асташкіна [1], в якій журнал «Світ мистецтва» розглядається як «поле битви різних концептуальних установ», виявлених в маніфестах художньої еліти. Водночас, накопичений емпіричний матеріал, представлений в багатьох дослідженнях з історії російської культури [2-5] дозволяє проаналізувати діяльність мистецького журналу як модератора (в сенсі організації комунікативного середовища) культурного життя, що і стало метою даної розвідки.

Історія становлення мистецького видання «Світ мистецтва» пов'язана із зусиллями С. Дягілева по об'єднанню передового загону молодих художників в єдину дієву силу шляхом проведення спільних художніх акцій (виставка російських та фінляндських художників 1898 року), а згодом і організації самостійного літературно-мистецького видання. Виходу першого номеру альманаху передувало десятирічне спілкування художників-одномудців в межах об'єднання «Світ мистецтва» на чолі з О. Бенуа. В цьому сенсі назва нового альманаху була не випадковою. За задумом авторів вона повинна була відповідати спрямуванню однойменного художнього угруповання і втілювати в життя гасло «мистецтво заради мистецтва» в тому сенсі, що мистецтво є найвищою цінністю і не потребує ідейних обґрунтувань.

Вже перший номер альманаху засвідчив, «Світ мистецтва» - видання нового типу на території Російської імперії, в якому напрям та особливості висвітлення питань визначали самі митці. Редакція наголошувала, що журнал зорієнтований на розгляд творів російських та зарубіжних майстрів «всіх епох історії мистецтв» основним критерієм вибору тем була їх значущість для «сучасної художньої свідомості» [2].

В організації діяльності альманаху кожен з його творців виконував унікальні функції. Так, якщо О. Бенуа («Белінський російської художньої критики») був ідейним лідером журналу, то «Наполеоном», «Петром Великим» нового художнього стилю й журналу (за визначенням О. Бенуа), став С. Дягілев [3]. Порівняння з Петром I у даному сенсі було не випадковим. Дійсно, С. Дягілев ставив перед собою настільки ж важливі реформаторські завдання, але якщо Петру I необхідно було реформування держави на основі європейських традицій, то С. Дягілев прагнув реформувати європейське мистецтво шляхом ознайомлення з вітчизняними досягненнями. Амбітні цілі вимагали значних зусиль для їхнього вирішення.

Реформаторський пафос, полемічність, та аргументованість у доведенні власної точки зору, - ось ті якості, котрі дозволили С.Дягілеву переконати меценатів (княгиня М. Тенішева та С. Мамонтов) надати фінансову підтримку журналу та поєднати навколо видання провідних митців, зорієнтувавши політику альманаху на залучення максимальної кількості гучних, публічних, а інколи й епатажних імен. Означена настанова створила полемічний імідж виданню, забезпечивши йому широку увагу та численні відгуки з боку інших ЗМІ протягом всього часу існування.

Наявність меценатів та ідеологічного ядра (С. Дягілев як редактор, О. Бенуа, Д. Філософов та Д. Мережковський як куратори розділів) стало запорукою успішності започаткованого проекту. Журнал мав чітку й логічну структуру, де поєднання художнього, літературного та критичного розділів дозволило розташовувати різноманітні матеріали, впливати на формування поглядів та смаків публіки. Протягом перших двох років журнал виходив кожні два тижні, починаючи з 1901 року стає щомісячним. За шість років існування видання (1898-1904) було здійснено 96 випусків.

Водночас, різноспрямованість і полемічність альманаху були наслідком світоглядних розбіжностей його учасників. Внутрішнє ядро журналу було позбавлено єдності, що пізніше і призвело до розколу між «консерваторами» та «радикалами», художниками і поетами, а згодом (1904 р.) - і припинення існування самого видання. Але все це – в майбутньому, а в 1989 році розбіжностей вдавалося уникати завдяки зусиллям С. Дягілева та Д. Філософова, які врівноважували протиріччя, перетворюючи їх на полемічні виступи на шпальтах альманаху.

Свобода висловлювання, як своєрідний бренд «Світу мистецтва» здійснила переворот як в літературних, так і в художніх колах, привернула увагу до альманаху. С. Дягілев бере на себе місію «будителя», виклавши в програмній статті першого номера видання («Складні питання») головні завдання журналу та концептуальні позиції авторів. На думку автора, головне завдання журналу полягало в ознайомленні читачів з найбільш цінними мистецькими проявами «нового стилю», який принципово відрізняється від матеріалістичної естетики, започаткованої М.Чернишевським та втіленої в життя творчістю представників Товариства пересувних виставок. Теоретиком мистецтва С. Дягілев ніколи не був, саме тому і стаття була дещо плутаною та містила внутрішні протиріччя, в той же час яскраве висловлення власної позиції дозволило публікації виконати призначену їй роль - привернути увагу до нового видання. Репрезентована публікацією С. Дягілева тональність (полемічність та панорамність висвітлення проблем) і стала визначальною протягом всього часу існування журналу.

Автори альманаху висловлювали на його сторінках різноманітні погляди, що створювало певну строкатість та еkleктичність, єднало їх одне - непримиренне ставлення до академізму, з одного боку і до творчості представників товариства пересувних виставок, з іншого. Головною мішенню критики було визнано В. Стасова, ідеолога народності та реалізму в мистецтві. Саме тому журнал можна визначити як розгорнутий різноаспектний маніфест нового мистецтва - мистецтва модерну. Відповідно до естетики означеного стилю, автори позиціонували саме видання як «предмет мистецтва», отже і приділяли величезну увагу його оформленню. Вишуканий шрифт, якісний ілюстративний матеріал, графічні прикраси у виконанні Л. Бакста створили неповторний елітарно-рафінований імідж альманаху та відкрили нову еру в розвитку поліграфічної справи Росії. Зважаючи на це, журнал став тим осередком, який виховував високий естетичний смак.

В той же час, пропагування творчості талановитих майстрів (В. Васнецов, І. Левітан, К. Коровін, Д. Левицький) дозволило виданню виконувати ще й освітянську функцію. Практичним втіленням освітянської ідеї стає організації виставкової діяльності під егідою журналу, в якій широко реалізувався організаційний талант С. Дягілева (перша міжнародна 1899 року з 3500 експонатами).

Всі означені якості стали запорукою помітності діяльності журналу в художньому житті Росії. Як зазначав С.Лифар, «всі, хто в Росії цікавився мистецтвом, або мав до нього відношення розділилися на два ворожих табори – за «Світ мистецтва» і проти нього» [4, 74].

Неоднозначність, елітарність та полемічність видання, забезпечивши йому популярність на межі століть, водночас стали і перешкодою на шляху розвитку. Так, в 1904 році журнал припинив своє існування, виконавши свою історичну місію – привернення уваги до сучасного мистецтва і пробудження публіки. «Всі троє, Дягілев, Філософов та я, – писав О.Бенуа, – втомилися опікуватися журналом. Нам здавалося, що все необхідне вже сказано і показано, тому подальше уявлялося лише повторенням і тупцюванням на місці». [5, 178].

Оцінюючи роль видання в діахронному ракурсі, слід зазначити, що його творче «випромінення» було досить відчутним в художньо-культурному житті Росії і призвело до різноманітних наслідків. Першою тенденцією впливу альманаху «Світу мистецтва» стало захоплення до його орбіти нових видань-супутників. Так, О.Бенуа, посівши у 1900 році посаду секретаря імператорського Товариства заохочення мистецтв трансформує видання «Художні скарби Росії» на своєрідний додаток до «Світу мистецтва». Другою тенденцією стає полемічна спрямованість розвитку мистецьких і художніх періодичних видань регіонального рівня, що позначилося на стратегії розвитку таких видань як «Творчість», «Шляхи мистецтва» (м. Харків), «Мистецтво» (м. Київ). Вишуканість стилю, спрямованість на елітарну освічену публіку стала домінантою і таких видань, як «Аполлон» та «Золоте руно». Не припинилася після закриття альманаху і традиція виставкової діяльності (виставка портретів XVIII – початку XX ст. 1905 року). Все зазначене дозволяє оцінити альманах «Світ мистецтва» як істотний чинник організації культурно-мистецького життя, модератор художньо-культурного простору.

Література

1. Асташкин А.Г. Журнал «Мир искусства» как «поле битвы» художественных манифестов // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. -2009. вып. 37.- С. 10–13.
2. Ерофеев А.В. Роль объединения «Мир искусства» в развитии русской художественной культуры начала XX века. / Сб. Проблемы истории СССР. Вып. XI.- М.: изд. МГУ, 1980.- С.218-234.
3. Зильберштейн И. Дягілев и «Мир искусства» // Искусство / авт.-сост. Г. В.Наполова. Минск : Пион, 1998. – С.277-286
4. Лифарь С. Дягілев и с Дягілевым. М., 1994.- 320 с.
5. Эткинд М. Бенуа и русская художественная культура. Л., 1988.- 287 с.

УДК 651.1:658.562(043)

Кудлай В.О., ассистент кафедры культурологии та інформаційної діяльності МДУ

СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ ЯКІСТЮ

Десять років пройшло з моменту прийняття першого міжнародного стандарту, що закріплює системний підхід до керування документацією, – ISO 15489-1:2001 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Частина 1. Основні положення». За цей період на міжнародному рівні в розвиток зазначеного документа розроблений цілий комплекс стандартів, що деталізують ті або інші аспекти документування та організації роботи з документами [1]. Не применшуючи їх значення, слід зазначити, що низка питань у розглянутій галузі залишилась нерозкритою. У цей час у рамках ISO іде процес розробки нової серії стандартів, що закріплює вимоги до системи керування документацією – стандарти ISO серії 30300 «Система керування документацією» [2]. Розглянемо питання керування документацією, що не отримали висвітленими в ISO 15489-1:2001, а також проаналізуємо, наскільки точно та повно проекти нових міжнародних стандартів ISO серії 30300 дають на них відповіді.

Важливою проблемою в рамках документування системи якості є співвідношення ISO 15489-1:2001 і стандартів ISO серії 9000 «Системи менеджменту якості». Під час аналізу цих

стандартів основним є питання їх «ієрархії» у структурі міжнародних документів. ISO 15489-1:2001 не дає відповіді на поставлене питання, не пропонує чітких шляхів взаємодії з іншими системами керування. На практиці стандарти ISO серії 9000 виявилися «вище», тому що ISO 15489-1:2001 не позиціонувався міжнародною організацією в якості стандарту, що виділяє окрему систему керування, аналогічну системам керування навколишнім середовищем, охороною праці, захистом інформації й іншим системам керування. Таким станом справ пояснюються причини того, що під час впровадженні стандартів ISO серії 9000 базовою ланкою у вирішенні питань галузі керування документацією в організаціях стала не служба документаційного забезпечення управління, а служба якості, що не найкращим чином відбилося на якості прийнятих рішень у галузі керування документацією [3].

З розробкою стандартів ISO серії 30300 зазначене питання врегульовується. Проекти ISO серії 30300 виділяють керування документацією в окрему систему, поряд з іншими системами керування (якістю, навколишнім середовищем, охороною праці), визначаючи стратегічні напрями документування, організації роботи з документами [4].

Система керування документацією (далі СКД), представлена в проектах стандартів ISO серії 30300, заснована на тих самих принципах, що й інші системи керування. Зупинимось докладніше на принципах процесного та системного підходів до керування документацією.

Після прийняття ISO 15489-1:2001 актуальним залишається питання про застосування процесного підходу в межах СКД. ISO 15489-1:2001 запропонував перелік процесів керування документацією і дав їм коротку характеристику [1]. На практиці цього виявилось замало. Про це свідчать численні приклади організацій, що відображають різні підходи щодо виділення процесів [5].

Визначимо, наскільки проекти нової серії стандартів ISO розкривають і конкретизують принципи процесного підходу стосовно СКД, вирішуючи проблему уніфікації її процесів.

Проаналізувавши положення проектів МС ISO серії 30300, можна констатувати, що:

1) принципи процесного підходу, викладені в проектах стандартів ISO серії 30300, повторюють положення стандартів ISO серії 9000, не конкретизуючи їх щодо СКД;

2) термінологія, яка застосовується у проектах стандартів ISO серії 30300 щодо опису процесів у рамках СКД, не є вичерпною і точною. Основні поняття процесного підходу до СКД не розкриті. Відсутні визначення базових термінів, що становлять основу концепції процесного підходу, таких як «процес керування документацією», «власник процесу керування документацією», «ресурси процесу керування документацією». Проекти стандартів ISO серії 30300 оперують двома поняттями в контексті процесного підходу до СКД: «процеси керування документацією» («records management processes») і «документні процеси» («records processes»). При цьому визначення зазначених понять у розглянутих документах відсутні. У проекті ISO 30301 про процеси керування документацією говориться побіжно [2], водночас основна увага приділяється документним процесам. Вони згруповані згідно з цілями створення та керування документами. Проведений аналіз документних процесів, які представлені в проектах стандартів ISO серії 30300, дозволяє зробити висновок про те, що поняття «документні процеси» ширше ніж «процеси керування документацією». Воно охоплює всі операції з документами, починаючи з визначення умов створення документів, включаючи процеси керування документацією, представленими в ISO 15489-1:2001, і закінчуючи процесами, що встановлюють умови для адміністрування та збереження документних систем.

3) проекти стандартів ISO серії 30300 містять зразковий перелік документних процесів і дають їм коротку характеристику [2]. Однак застосування на практиці процесного підходу вимагає конкретних методів і розробленої методології щодо виокремлення та описування процесів у рамках СКД із застосуванням блок-схем для наочного представлення кожного процесу. Проекти розглянутих міжнародних документів такої методології не містять.

4) згідно ISO 9000:2005 «Системи менеджменту якості. Основні положення та словник» для того, щоб результативно функціонувати, організація повинна визначити та здійснювати менеджмент численних взаємозалежних і взаємодіючих процесів. Часто вихід одного

процесу є безпосереднім входом наступного [6]. Проекти стандартів ISO серії 30300 не пропонують шляхів взаємодії документних процесів з іншими процесами організації.

Отже, можна зробити висновок про те, що в проектах стандартів ISO серії 30300 процесний підхід щодо СКД описується фрагментарно, побіжно, а також положення проектів не погоджено із ISO 15489-1:2001. Це свідчить про необхідність доробити проекти стандартів ISO серії 30300 з можливою розробкою окремого стандарту, об'єктом розгляду якого, повинні стати процеси, що є невід'ємним елементом СКД.

Проаналізуємо роль і місце системи керування документацією в межах інших систем організації. ISO 15489-1:2001 є стандартом, що регламентує галузь керування документацією. Він не пропонує шляхів взаємодії із суміжними системами організації (системами керування інформацією, інформаційною безпекою, знаннями тощо), не пропонуючи відповіді на запитання, у яких точках ці системи перетинаються, яким чином вони взаємодіють. Роз'яснення наведених питань важливо для визначення ролі та місця СКД не тільки в межах суміжних систем, але й інших систем керування (якістю, навколишнім середовищем, охороною праці тощо).

Проекти стандартів ISO серії 30300, метою яких є стандартизація принципів і методів керування документацією організації, також не дають відповіді на поставлені питання. Разом з тим, для успішної інтеграції системи керування документацією в єдину систему менеджменту організації необхідність роз'яснення наведених вище питань є як ніколи актуальною.

Розглянувши основні питання стандартизації галузі керування документацією, які недостатньо повністю розкриті в ISO 15489-1:2001, а також проаналізувавши проекти стандартів ISO серії 30300, можна зробити висновки. По-перше, прийняття стандартів ISO серії 30300 має важливе значення для галузі керування документацією, тому що вони виводять її розвиток на новий рівень, розширюючи об'єкт стандартизації: не керування документацією як в ISO 15489-1:2001, а керування організацією з погляду на документацію.

Керування організацією з погляду на документацію у новій серії стандартів ISO будується на тих же принципах, що і керування іншими об'єктами (якістю, навколишнім середовищем, охороною праці, захистом інформації). Однак проекти стандартів ISO серії 30300 не конкретизують ці принципи безпосередньо стосовно СКД, використовуючи загальні норми, закріплені в стандартах ISO 9000, а також застосовуючи непослідовну термінологію. Це свідчить про неповне розкриття характеристик об'єкта стандартизації на міжнародному рівні, а також створює необхідності розробляти додаткові методичні документи на національному рівні.

Таким чином, незважаючи на те, що з розробкою стандартів ISO серії 30300 починається нова епоха у стандартизації галузі керування документацією, низка питань, що були не повністю розкритими у раніше прийнятих стандартах ISO, можуть залишитися актуальними і після прийняття нової серії міжнародних документів.

Література

1. Information and documentation. – Records management – Records management. – Part 1. General: ISO 15489-1:2001. – Printed in Switzerland, 2001. – 19 p.
2. Проекти стандартів ISO 30300 «Системи керування документацією. Основні положення й словник», ISO 30301 «Системи керування документацією. Вимоги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drafts.bsigroup.com>.
3. Сокова А. Н. Система управления качеством и система документации / А. Н. Сокова // Служба кадров. – 2003. – № 8. – С. 55-58.
4. Frequently asked questions on ISO/DIS 30300 and ISO/DIS 30301 documents: ISO/TC 46/SC 11N 1069 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.project-consult.net/files/N1069_FAQ_on_N1069_FAQ_on_ISODIS_30300_and_30301.pdf
5. Кто не идёт вперед, тот идёт назад: Происхождение стандартов серии ISO 30300: Испанская инициатива / Н. Храмовская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusrim.blogspot.com/2011/05/iso-30300.html>

6. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT): ДСТУ ISO 9000:2007. – Вид. офіц. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 29

УДК 002(477) “165/177”(043)

Нікольченко Ю. М., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності МДУ

ДОКУМЕНТНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (ДРУГА ПОЛ.ХVІ –ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХVІІІ СТ.)

Звернення до традицій зовсім не означає нехтування сьогоденням. Тільки осмисливши минуле, пізнавши витoki своєї культури та історії, можна й чіткіше зрозуміти сучасність і уявити майбутнє.

У працях провідних українських документознавців (Н.М.Кушнарєнко, С.Г.Кулєшов, М.С.Слободяник, Г.М.Швєцова-Водка, Ю.І.Палєха) наголошується на важливості дослідження історії створення документів, технології роботи з ними, простеженні еволюції класів документації з організацією документообігу в певний історичний період.

У зв'язку з цим важливим є вивчення історії діловодства українського козацтва другої пол. ХVІ-останньої чверті ХVІІІ століть як сфери його практичної діяльності у процесі державотворення.

Знання про технологію роботи з документами, масштабність діловодних процесів у Запорозькій Січі та Гетьманщині дає змогу аналізувати ефективність діяльності сучасних органів управління в Україні з урахуванням історичної складової. Оцінюючи ступінь вивчення історії діловодства українського козацтва, слід зазначити, що наукові пошуки, спрямовані на аналіз документів, класів документації та способів роботи з ними, незначні. Увага документознавців зосереджується переважно на проблемах створення й функціонування головним чином управлінських документів козацьких адміністративних структур і переважно базується на матеріалах досліджень істориків української козащини. Серед них праці Д.І.Яворницького, М.С.Грушевського, М.П.Крип'якевича, В.А.Голобуцького, Ю.А.Мицика, В.А.Смоля, В.С.Степанкова, Т.В.Чухліба, О.І.Гуржія, В.Й.Горобця, І.Л.Синяка та ін.

Питання козацького діловодства та документування знайшли своє місце і на сторінках колективної двотомної праці українських вчених «Історія українського козацтва», що побачила світ у 2006-2007 роках.

У другій половині ХV ст. на Середньому Подніпров'ї з'являється новий соціальний феномен в українських землях у складі Литви і Польщі (пізніше Речі Посполитої) – козацтво, з іменем якого пов'язаний процес формування української державності спочатку на території Запорозької Січі, а з другої половини ХVІІ ст. до останньої чверті ХVІІІ ст. – у Гетьманщині. Багаторічне існування козацтва сформувало суто українську систему органів влади, права, адміністративного апарату з власним діловодством і документуванням [2, с. 541-588].

Центральними діловодними установами гетьманського уряду в Запорозькій Січі і пізніше у Гетьманщині були Генеральні військові канцелярії (ГВК), які забезпечували керівництво паланковими і полковими канцеляріями, готували документи з різних питань державного, військового, дипломатичного, судового характеру. ГВК виконували функції й архівних установ з відповідною системою упорядкування та збереження документів [6].

Аналіз видового складу документації, що продукували ГВК та їх підвідомчі установи на території Коша і Гетьманщини, дозволяє умовно поділити її на класи: організаційно-інформаційна документація, особова, праводілова, міжнародно-дипломатична, господарська та підкласи: організаційна документація, розпорядча, довідкова, інформаційна, засвідчувальна, персонально-ділова, слідча, процесуальна, апеляційна, особисто-правова, міжнародна, дипломатична вхідна, дипломатична вихідна, обліково-фінансова, договірна,

звітна. У свою чергу кожний підклас був представлений відповідним номіналом документів [1].

Від другої пол. XVI до 30-х років XVIII ст. відбулися зміни в організації процесу діловодства як в структурах Запорозької Січі і Гетьманщини так і органах місцевого самоврядування України: від діловодних операцій, що виконувалися на основі канцелярських традицій до початків законодавчого регулювання цього процесу [5].

Проте діловодство козацьких управлінських інституцій, які середжувалися у канцеляріях Гетьманщини, з відомих політичних причин почало радикально змінюватися у 40-х роках XVIII ст. Протягом зазначеного періоду відбувався поступовий перехід на російську схему документообігу, так зване «колезьке» діловодство, за яким з 1720 р. зносились установи Росії. У зазначений період російська сторона розпочинає змінювати форму документообігу у Запорозькій Січі [4].

До середини XVIII ст. російська форма організації діловодства спочатку закріпилася у зовнішньому і лише трохи згодом у внутрішньому документообігу в українських землях. Разом з тим необхідно визнати, що система діловодства і документування, вироблена протягом двох століть в адміністративних структурах козацтва, стала фундаментом для розвитку української документної традиції.

Вищезазначене підтверджує необхідність подальшого вивчення проблеми становлення та розвитку козацького діловодства вітчизняними істориками і документознавцями.

Прикладом може слугувати наукова розвідка, здійснена автором у співпраці з випускницею 2010 р. ОКР «Спеціаліст» спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» МДУ Є.Ю.Дежкіною, у якій була вперше проведена класифікація документальних джерел битви під Берестечком 1651 р. – відомої події в історії Визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. [3]. Новизна одержаних результатів проявилася передусім у тому, що була надана комплексна характеристика існуючої у середині XVII ст. системи документування не тільки в адміністративних структурах Гетьманщини, а й Речі Посполитої і Московського царства.

Зважаючи на важливість документної традиції козацтва як початкової складової майбутнього українського діловодства кафедра культурології та інформаційної діяльності прийняла рішення щодо викладання студентам спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» МДУ, починаючи з 2011-2012 н.р. на 4-му курсі відповідного спецкурсу в рамках спеціалізації «Документно-інформаційне забезпечення управління».

Література

1. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: зб. документів / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства [та ін.]; упоряд., автор передмови та комент. В.Й.Горобець; відп. ред. Л.А.Дубровіна. К.: Наук. Думка, 1983. – 392с.
2. Історія українського козацтва: Нариси у 2т. / Редкол.: В.А. Смолій та ін. / Історія українського козацтва. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”. – Т.1. – 2006. – 800с.: іл. – Т.2. – 2007. – 724с. : іл.
3. Нікольченко Ю.М. Класифікація документів битви під Берестечком: документознавчий аспект / Ю.М.Нікольченко, Є.Ю.Дежкіна // Берестецька битва в історії України. – Рівне, Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», – 2011. – С. 63-67.
4. Синяк І.Л. Діловодство паланкових канцелярій періоду Нової Січі (1734-1775) / І.Л.Синяк. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2005. – Т.10. – С. 197-215.
5. Синяк І.Л. Документообіг останнього Коша Запорозького з Гетьманщиною / І.Л.Синяк. // Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2006. – Т.12. т – С.87-93.

6. Стафійчук В. Розвиток формуляру директивно-розпорядчих документів гетьмана / В.Стафійчук. // Доба Богдана Хмельницького. – К., 1995. – С.226-235.

УДК 378.124(043)

Орехова С. Е., кандидат исторических наук, доцент кафедры культурологи и информационной деятельности МГУ

КУЛЬТУРА В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ ЛЮДЬМИ И РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО КАПИТАЛА КОМПАНИИ

Актуальность специальности HR–специалиста – специалиста в управлении людьми и развитии кадрового капитала постепенно смещается от авторитарно-иерархического подхода к менеджменту развития, лидерству и визионерству. Это требует построения сильной корпоративной идеологии и культуры как основы существования компании, обеспечивающей высокий уровень приверженности, вовлеченности и лояльности персонала компании.

Определены ли ценности компании? Какие ценности мотивируют персонал? Как оценить лояльность персонала? Как гармонизировать ценность персонала с ценностями компании в целом, чтобы добиваться большей синергии, развивая и повышая эффективность бизнеса? Дать ответы на эти и многие другие вопросы могут HR–специалисты компании. От этого напрямую зависит business knowledge (от англ. наука о бизнесе) – понимание того, куда движется компания, и как строить политику в отношении персонала.

Так, кто же такие HR–специалисты? Во-первых, это специалисты в сфере профессионально - психологической диагностики; во-вторых, идеологи корпоративных ценностей компании, владеющие инструментами оценки вовлеченности и нематериальной мотивации персонала компании. В HR-сферу часто приходят люди из кадровых агентств. У них есть серьезное преимущество – большой опыт в рекрутменте и знание реального бизнеса. Что касается гендерного распределения, то исторически сложилось так, что в профессию приходит больше женщин, но на самом высоком уровне мужчин все-таки больше, и ценятся они значительно выше. По статистике HeadHunter, 21,10% – мужчины (в высшем менеджменте 62,75%), 78,90% – женщины (в высшем менеджменте 37,25%) [1].

К функциональным обязанностям HR–специалистов относятся:

- подбор и найм персонала (recruitment);
- кадровое делопроизводство;
- оплата труда и мотивация персонала (Compensation&Benefits, C&B). Анализ рынка труда с точки зрения оплаты, используемых бонусных схем и предоставляемых социальных пакетов с целью поддержания на нужном уровне собственных корпоративных мотивационных схем;
- развитие и обучение персонала (Training&Development, T&D);
- организационное развитие (Organization Development). HR-специалисты принимают участие в решении следующих вопросов: какая организационная структура соответствует компании, как она будет развиваться, и какие департаменты нужно создать, или переформировать для того, чтобы персонал работал наиболее эффективно;
- корпоративная культура. HR-специалисты занимаются мероприятиями, связанными с доведением ценностей компании до каждого сотрудника (тимбилдинг, внутренние коммуникации: издание корпоративного периодического издания, сайта, выставки, конференции, спортивные мероприятия и прочее). Тема управления персоналом, корпоративной культуры является предметом исследований и многочисленных трудов ведущих экспертов в области менеджмента и корпоративного управления: В. А. Спивак [2], Р. С. Гиляровский, В. А. Минкина [3], и др.

По мнению ведущего эксперта в области менеджмента и корпоративного управления Джона Вона Эйкена специалисты HR-отдела компании способны и могут принести реальную, ощутимую пользу персоналу и руководителям компании, а для этого им

необходимо стать единой командой единомышленников, направить свои усилия на достижения поставленных целей. Д.В. Эйкен акцентирует на выполнении пяти основных функций [4], рассмотрим их значение:

1. *Показывать путь.* Непосредственной задачей HR-отдела является формирование образцов и шаблонов поведения, мышления, процессов работы и т.п. Именно на работу и поведение HR-специалистов должны, в идеале, равняться другие подразделения: по скорости, эффективности, организованности, подбором и воспитании человеческих ресурсов компании, создавая позитивную атмосферу для роста и развития.

2. *Рассказать «как».* Задача HR-специалистов – не просто обучать сотрудников, а повышать их ценность: за счет развития новых навыков, предложения более продуктивных методов деятельности, создания и совершенствования производственных систем и процессов. Способ «рассказать как» заключается в создании памятки и пояснения в формате видео зарисовок (анимационный ролик), показывающий процесс прохождения аттестации, формирования проекта документа, программы и т.д., что позволит тратить значительно меньше времени на исправление ошибок.

3. *Упрощать.* Современные системы позволяют автоматизировать многие функции отдела, связанные с кадровым делопроизводством. Налаживать простую и эффективную систему коммуникаций внутри и вовне компании.

4. *Избавляться от бесполезного.* Оптимизировать процессы. Систематизировать и хранить информацию, но при этом проверять актуальность задач с учетом происходящих изменений.

5. *Служить и защищать.* Главная задача HR-отдела защищать интересы сотрудников компании, а реализовывать это возможно лишь при четком понимании общих целей. Для этого необходимо:

– организовывать, систематизировать и автоматизировать всю деятельность компании, включая свою;

– предлагать и искать новые, более эффективные методики;

– создавать для сотрудников атмосферу достижений и развития;

– поддерживать корпоративный дух и культуру, настраивая работников на успех.

Таким образом, HR-деятельность направлена на развитие персонала - это обязательный пункт стратегического плана развития компании. В своей работе HR-специалисты постоянно получают поддержку со стороны менеджмента, что является результатом работы продуманной системы. И главное условие успеха системы развития – корпоративная культура, ценности компании. Ключевым критерием оценки успешности является повышение эффективности деятельности персонала и компании в целом. Именно в этом заключен залог успеха в области системы управления людьми и развития кадрового капитала компании.

Литература:

1. HR-специалист [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://hh.ua>
2. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом: учеб. пособие для вузов / В. А. Спивак. – СПб.: Питер, 2000. – 412 с.
3. Справочник информационного работника / [Р.С. Гиляровский, В.А. Минкина и др.]; под. ред. Р.С. Гиляровского – СПб.: Профессия, 2005. – 552 с.
4. Эйкен Д. Как изменятся задачи и положение руководителя службы персонала в условиях кризис [Электронный ресурс] / Д. Эйкен. – Режим доступа: <http://novslovo.ru/blog/ponimanie-marketinga-ot-dzhova-van-eykena>

СКЛАД УПРАВЛІНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Діяльність місцевої влади фіксується у документах, які утворюються органами місцевого самоврядування. Підставою для утворення документів є необхідність документального закріплення управлінських дій вищезазначених органів влади. Відображаючи процеси, які відбуваються у сфері управлінської діяльності органів місцевого самоврядування, документи у свою чергу одночасно є і засобом праці, її регулятором і кінцевим результатом.

Документи будь-якої установи, підприємства, організації об'єднуються в певні системи. Система документації – це сукупність документів, взаємопов'язаних між собою, що взаємодіють і створюють цілісні утворення із певними формами. До основних ознак, за якими документи формуються у системи, відносяться такі: надходження, походження, вид, напрямок діяльності, стадія утворення, призначення, термін виконання, ступінь гласності, термін зберігання, форма тощо.

Місцеве самоврядування є складовою частиною організації управління суспільством, а його органи здійснюють управлінську діяльність щодо забезпечення потреб і інтересів територіальної громади. Сукупність документів, які утворюються у процесі їх роботи, є управлінською документацією. Її можна визначити як загальну систему документації органів місцевого самоврядування. Враховуючи функціональне призначення кожного документа, закономірним є поділ управлінської документації вищезазначених органів на такі підсистеми:

- організаційно-правова документація;
- розпорядча документація;
- інформаційно-довідкова документація;
- планова документація;
- документація щодо підготовки, проведення та документального оформлення засідань колегії органу самоврядування, оперативної наради, засідань постійно діючих комісій;
- документація, яка утворюється у процесі роботи зі зверненнями громадян;
- договірна документація;
- кадрова документація;
- бухгалтерська документація.

Усі перелічені складові управлінської документації пов'язані між собою. Наявність однієї підсистеми визначає функціонування іншої. У практичній діяльності органів місцевого самоврядування найчастіше утворюються розпорядчі документи, тому відповідна підсистема управлінської документації є найбільшою за обсягом.

Використовуючи інші ознаки, за якими об'єднуються документи у системи, можливе існування нових складових управлінської документації. Наприклад, за походженням документи органів місцевого самоврядування формують внутрішню та зовнішню документації. Але цього поділу, також як і інших (згідно з вищевказаними ознаками), не зовсім достатньо для того, щоб у повному обсязі розкрити сутність управлінської діяльності місцевої влади. Їх можна розглядати, як додаткові, а за основний вважати поділ управлінської документації на підсистеми за призначенням. Він чітко формує загальне уявлення про органи місцевого самоврядування, їх організаційну структуру. Найбільш детальне вивчення складових управлінської документації сприяє удосконаленню документаційного забезпечення вищезазначених органів.

ПОСТМОДЕРНІЗМ: СМІХ ТА ПРОГРЕС КРИЗЬ ПРИЗМУ ПАРОДІЇ

Впродовж останніх років автор працює над проблемою сучасних гуманістичних тенденцій в італійській культурі і мистецтві та, зокрема, над творчістю Умберто Еко. На додаток до розглянутого хотілося б звернути увагу на ще один аспект висвітлених раніше особливостей творчого доробку видатного італійського вченого, письменника та громадського діяча – У. Еко.

В одній з попередніх робіт [1] предметом розгляду були сміх та іронія в романі У.Еко «Ім'я рози», в той час як в інших [2, 3] досліджувались постмодерністські мотиви в його творчості. Метою цієї роботи є співставлення підходів і трактувань до суті і ролі таких літературно-художніх прийомів і засобів, як пародія, сміх, іронія, сарказм, в постмодерністському історико-філософському просторі.

Варто нагадати, що роман «Ім'я рози» (1980) мав колосальний успіх не лише на батьківщині автора – в Італії, - але й в більшості цивілізованих країн світу. Це можна пояснити винятковою своєчасністю появи книги. Як зауважує Д. Затонський «...щось зсунулося, змістилося, змінилося в навколишньому світі; Еко – усвідомлено чи не усвідомлено – на зсуви, зміщення, зміни відреагував, і ось вам результат...» [4, с. 7]. Можливо так сталося і у наслідок особливої жанрової «поліфонічності» твору – адже «Ім'я рози» роман водночас детективний і історичний, інтелектуальний і мемуарний, роман жахів і комедійних колізій. В автокоментарі до роману сам Еко говорить, що склав «такий детектив, в якому мало що з'ясовується, а слідчий терпить поразку», чого, на його думку, «наївний читач може і не помітити» [5, с. 99].

Справа в тому, що викриття Хорхе нічого не змінило і не поліпшило; ніякої моральної перемоги Вільгельм над супротивником не здобув. Унікальну книгу Арістотеля врятувати не вдалося: сліпець все-таки встиг перекинути лампу і кинути рукопис у спалахнутий вогонь. Врешті-решт згоріла найбільша в християнському світі бібліотека та й увесь стародавній монастир. Що правда, загинув і злочинець. «Проте із смертю чудовиська старий порядок не відновився, - пише, докладно аналізуючи роман, німецький історик Г. Клебер, - навпаки, через нього і разом з його загибеллю порядку цьому приходить кінець насильницький, остаточний, апокаліпсичний... В результаті детектив виявляється не переможцем, а переможеним або, в кращому разі, з пірровою перемогою» [7, с. 45-46]. Адже завдання детектива полягало в тому, щоб відібрати у Хорхе книгу Арістотеля і зробити її надбанням усіх. «Беззастережно програє умілий і досвідчений сищик, - підкреслює Д. Затонський, - виграє не просто безпорадний сліпець, але і негідник, злочинець, породження пекла. Значить, річ не стільки в людях, скільки в обставинах, а, можливо, ще точніше, в світо влаштуванні» [4, с. 11].

Класичний детектив завжди був жанром ідеологічним: «Порок покараний, справедливість тріумфує!» - от незмінний його девіз. А це означає, що відновлюється світопорядок: завжди старий і тим самим - «правельний». Що ж до Еко, то він кримінальний жанр деіделогізує, так, що «Ім'я рози», по суті, анти-детектив або пародія на нього. По-перше, це стосується стилю: можна виявити сторінки, які схожі не тільки на роботи Конан Дойля, але і на Райдера Хоггарта («Копи царя Соломона»), або на манеру відповідних новел Едгара По. По-друге, хіба не «пародійні» спонукування і дії Хорхе? Він нагромаджує купу трупів, влаштовує пожежу, жертвує, нарешті, власним життям, і все це тільки заради того, щоб перешкодити прочитанню другого тому арістотелевої «Поетики». Чи не простіше було б її відразу знищити або взагалі не привозити її сюди з Іспанії чи, принаймні, не берегти її після того, як нею зацікавилися ченці і, тим більше, Вільгельм? Але ж тоді не склалася б інтрига, а Еко потребував саме такої інтриги, тобто відвертої її «нетрадиційності». А по-

третє, історичний прототип Хорхе - знаменитий аргентинський письменник Хорхе Луис Борхес. Ось що каже з цього приводу Еко: «Мене усі запитують, чому мій Хорхе і на вигляд і по імені вилитий Борхес і чому Борхес у мене такий поганий. А я сам не знаю. Мені потрібен був сліпець для охорони бібліотеки... Але бібліотека плюс сліпець, як не крути, дорівнюють Борхеса» [5, с. 94]. Той і насправді бул сліпий, і справді очолював Національну бібліотеку своєї країни. Проте й у цій його відповіді переглядає іронія, а ще більше гра та містифікація.

Коли в ході фінальної дискусії в «межах Африки» Вільгельм запитав, «чому інші книги ти хоча і прагнув сховати, але не ціною злочину?... І лише через цю книгу ти погубив побратимів і згубив власну душу», сліпець відповів, що «кожне із слів Філософа... свого часу перевернуло існуючі уявлення про світ. Але уявлення про Бога йому поки не вдалося перевернути... Якщо б ця книга стала предметом вільного тлумачення, це означало б падіння останніх меж» [6, с. 263]. Йдеться про те, що філософи припускали наявність другої частини «Поетики» Арістотеля, в якій йшлося про сміх (комедію), саме її і обіграє У. Еко в сюжеті свого роману. В очах Хорхе «сміх – це слабкість, гнилість, розбещеність нашої плоті». Більш того, йому не страшні еретики, бо «ми знаємо їх всіх і знаємо, що у їхніх гріхів теж саме коріння, що і в нашій святості». Але якби хоч одного разу знайшовся хоча б один, хто посмів сказати: «Сміюся над Пресуществлінням!», ...тоді в нас не знайшлося б зброї проти його богохульства». Між Вільгельмом і Хорхе є щось загальне: вони однаково бачать і, можливо, схожим чином оцінюють цей недосконалий світ; обидва однаковою мірою абсолютизують стихію сміху. Лише знаки розставляють різні: у Хорхе сміх, а, значить, і сумнів згубні; у Вільгельма – благодворні. Але саме ця крихта робить їх найнепримиреннішими ворогами. Ми звикли вважати, ніби світоглядні розбіжності мало не повністю збігаються з лініями ідеологічних розломів. Автор «Імені рози» пропонує побачити світ по-іншому. Світ згідно з У. Еко більше не поділяється на «правих» і «лівих», «реакційних» і «прогресивних», «релігійних» і «атеїстичних» – всіх фанатиків він поміщає немов би по один бік якоїсь демаркаційної лінії. А хто вбачається йому там на іншому боці – гуманісти, реалісти, прагматики? Вони – носії сміху, іншими словами ті, що сумніваються. Вільгельм вважає, що «жахливо ...вбивати людину, ...аби сказати: «Вірую в єдиного Бога». Така терпимість пов'язана, однак, не стільки з милосердям, скільки з підозрами, що стосуються «безформності» світу, та з впливаючою звідси недосконалістю буття: «Який чудовий був би світ, якби існували правила ходіння лабіринтами». Цілком логічно, що зброєю такої людини може бути тільки сміх, і що людина ця не в змозі – всупереч всім своїм безсумнівним професійним талантам – одержати реальну перемогу над Хорхе, тобто над Світовим Злом (або «органічною інерцією цього світу»).

«Ім'я рози», як стверджує Д. Затонський, це не детектив, а пародія на нього, тому й «висаджує жанроутворюючу ідеологію, чим, слід зауважити, ставить під сумнів ідеологію як таку. І виходить, що сміх – принизливий, пародійний, іронічний – все-таки зброя?» [4, с.14].

Поділ людства на фанатиків і на тих, що сміються і сумніваються, напевно підказаний автору і особистим життєвим досвідом (в 60-і він був активним європейським «лівим»). І тут справа не тільки в методах ведення боротьби за якийсь новий і кращий світ, але і в сумнівах, що стосуються як можливості, так і доцільності побудови такого світу. Еко – як автор «Імені рози» більше не вірить в Прогрес. Існує думка, що «моделлю» У. Еко послужило оповідання Р. Кіплінга «Око Аллаха». В розповіді дія також відбувається в католицькому монастирі, та і ціла низка інших збігів: наприклад, в «Оці Аллаха» фігурує якийсь Іоанн з Бургоса, а тут – Хорхе з Бургоса. Але найістотніше те, що у Кіплінга інтрига крутиться довкола проблем Прогресу. Настоятель монастиря – людина м'яка, гуманна, навіть вільнодумна – проте вщент розбиває успадкований від арабів мікроскоп. І так пояснює свій «варварський» вчинок: «... Це народження нового, діти мої, було б невчасним... Воно послужило б причиною жахливого мору, важких страждань, жорстоких розколів і кромішньої п'їтьми в цьому темному сторіччі». Кіплінг вважає за краще «перечекати», подивитися, чим обернеться ХХ століття. А Еко вже навчений досвідом як минулого більш ніж симптоматичного століття, так і всієї

людської історії, «вважає за краще уникати будь-якої дії, навіть щонайменшої активності: адже, по суті, нічого всерйоз не можна ні поліпшити, ні зіпсувати, ні прискорювати неіснуючі зміни, ні їм перешкоджати...».

Історичний роман, як і детективний, - вважав Г. Клебер, - найбільш придатний для втілення основних ідей Еко. Адже обидві ці літературні форми відкрито пропагували якийсь «світолад і відповідність між цим світоглядом та порядком в світогляді» [7, с. 56]. Руйнуючи те й друге, автор «Імені рози» заповнював вакуум матерією сміху. І сміх цей, на думку Віланда (Вільгельма), - «означає щось більше, ніж внутрішнє вивільнення з-під гніту обставин, над якими неможливо запанувати ні політично, ні за допомогою аргументів. Сміх – це (зовсім не по-середньовічному) – щось на зразок нового світовідчуження, що ігнорує ту просвітницьку традицію, котра довіряла силі доводів і здатності світопорядку змінюватися на краще». Що правда, сам Віланд по-іншому дивиться на світ: «Світ сміху ... попросився з ідеями Добра, Істини, Справедливості, ...це світ резиньяції і відмови, втомлений і постарілий... Наївність Відродження залишилася за спиною Вільяма (Вільгельма) і його світу». [6, с. 118] Важко вирішити, що «правильніше»: вірити в неіснуюче чи не вірити в існуюче... Умберто Еко, керуючись сентенцією: «Нове – це просто добре забуте старе», відтворював світ таким, яким той був завжди або, принаймні, до тих пір доки зайве не загордився собою. Такий, на думку автора «Імені рози», світ Середніх віків: «...Всі проблеми сучасної Європи сформовані, в нинішньому своєму вигляді, всім досвідом Середньовіччя... Середні віки – це наше дитинство, до якого треба повертатися постійно» [5, с. 103].

Доречно згадати, що професор Ернст Фольмер вважає, що в «Імені рози» зроблена спроба «реконструкції середньовічної ментальності». Але головне все ж таки в іншому: Вільгельм – це немов би «наша людина в Середньовіччі», а таким чином Середньовіччя, зі свого боку, стає ніби «нашим» або, точніше, «загальним» – загальним станом і загальним простором. Фольмера резонно цікавить питання, чому це саме сьогодні так виразно позначився повсюдний інтерес до цього «темного часу», «незначного проміжку» між античністю і Відродженням. «Те, що Еко, а також і деякі учені, так безсоромно продовжують Середньовіччя, що ми відкриваємо в ньому нові, навіть «модерні» риси і навіть тлумачимо його як нашу колективну молодість, - наполягає Фольмер, - залежить від нашої сучасності. Природно, що час, який знову зникає до апокаліпсичних уявлень, час, в якому ідея прогресу, - ця секуляризована версія Спасіння – виглядає більш ніж сумнівною, не сміє вже визначати Середньовіччя як прохідний епізод на шляху до кращого світу» [7, с. 59].

Безумовно, історичний роман завжди створювався на догоду теперішньому часу і навіть майбутньому – він перекидав мости від епохи до епохи. Але робив це для того, щоб простежити і відтворити рух, розвиток, прогрес, але аж ніяк не кружляння або стояння на місці. Сам Еко розрізняє три різновиди історичного роману. Перший – щось міфо-готичне, де минуле не більш ніж антураж. Потім «роман плаща і шпаги» в дусі Дюма, де на тлі квазі-історичних реалій розвивається вигадана інтрига, а герої – вигадані і справжні – діють лише «згідно з загальнолюдськими мотивами». І нарешті роман власне-історичний, де герої не обов'язково жили насправді, зате скоювані ними дії могли бути вчинені тільки там і тоді. «В цьому сенсі, - робить висновок Еко, – я безумовно писав історичний роман». І далі говорить «Сто разів із ста, коли критик або читач пишуть або говорять, що мій герой висловлює занадто сучасні думки – в кожному випадку йдеться про буквальні цитати з текстів XIV століття. А на інших сторінках читачі знаходили “витончено середньовічні пасажі”, які я писав усвідомлюючи, що непристойно модернізую» [5, с. 104]. Це свідчить про одне: коли люди, котрих одне від одного відділяють добрі п'ятсот років, мислять схоже, то це не стільки означає, буцім то ті з них, що жили в XIV столітті, не осучаснені, скільки те, що прогрес (принаймні, духовний) – поняття вельми і вельми проблематичне.

Але, слід визнати що історичний роман, який заперечує Прогрес, не меншою мірою пародійний, ніж роман детективний, в якому, наприклад, терпить поразку сищик. Іронія і абсурд зупиняються на прозі малого, простого і незначного, неначебто зрозумілого самого по собі. А межі матерій складніших, багатозначних, мінливих – це, навпаки, домен абсурду,

місце, де Бог грає в кості. І в результаті постає світ, який за словами Віланда, «перш за все розпрощався з довірою до понятійної реальності. Немає більше однозначності аргументу, є лише багатозначність різних інтерпретацій; немає більше наукової формули, є лише багатий варіантами виклад; немає більше чіткого поняття, є лише вагітна натяками метафора» [6, с. 118]. Текст «Імені рози» неначе зайнятий простим, але він має на увазі складне (навіть назва роману неймовірно багатозначна). І вибір детективного жанру тут, звичайно ж, не випадковий: засобами денної логіки сищик намагається розплутати «нічні» кошмари, що і зумовлює його поразку.

Отже, поверхня оманлива. Вчинки й реакції людей непередбачувані й незбагненні. Д. Затонський наводить переконливий приклад з роману Г. Броха «Смерть Вергілія», де важко хворий творець «Енеїди» дивиться в ночі у вікно і бачить сценку без початку і кінця, вирвану з ланцюга причинності. Троє. Худий чоловік, товстий чоловік і жінка. Вони п'яні і непристойні. Худий збив з ніг товстого. І чутно загальний сміх, хрипкий, невпинний, диявольський. Раптом видіння зникає з свідомості поета, але залишається сміх, взагалі сміх, «сміх, що руйнує реальність». Навіть під час бесіди з імператором Октавіаном Августом поету все ще вчувався сміх – щось сміялось, беззвучно і зневажливо... Для Броха ситуація майже шокова: світ, такий звичний і зрозумілий, раптом виразно захитався.

І символічно, що у Броха, сміх (тобто метафора, що уособлює погляд на світ, такий недосконалий і зрадливий, що не заслуговує навіть на серйозне до себе ставлення) вже відділився від конкретних носіїв. А У. Еко пішов ще далі і, вишукано замінив гротеск іронією, заховав сміх у підтекст. Отже молододосвідчений читач може і не помітити, що «Ім'я рози», - звичайно ж, наскрізь суцільна пародія: на детектив, на історичний роман, на роман жахів, на мемуари, та взагалі на се на світі. У той же час пародіювання тут – щось більше, ніж прийом; в певному плані це і філософія життя, і філософія ставлення до життя – філософія, ім'я якої – «постмодернізм». Постмодернізм, - як пояснює У. Еко, – не хронологічне явище, а певний духовний стан. В цьому сенсі слушною є думка, що у кожній епохи є власний постмодернізм...» [5, с. 101-102].

Література

1. Сабадаш Ю. С. Іронізм як елемент світогляду (роман У. Еко «Ім'я троянди») / Ю. С. Сабадаш // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 10. – С. 215–221.
2. Сабадаш Ю. С. Постмодерністське прочитання життя Умберто Еко (романи «Маятник Фуко» та «Острів напередодні») / Ю. С. Сабадаш // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. Турган-Барановського. (Серія «Гуманітарні науки») : наук. журнал. – Донецьк, 2004. – № 2. – С. 48–56.
3. Сабадаш Ю. С. Сакральне осмислення життя та постмодернізм Умберто Еко / Ю. С. Сабадаш // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2005. – Вип. VII. – С. 63–71.
4. Затонский Д. В. Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств / Д. В. Затонский. – Х. ; М. : Фолио : Аст, 2000. – 256 с.
5. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» / У. Эко // Иностранная литература. – № 10. – С. 88–104.
6. Эко У. Имя розы : роман / У. Эко ; пер. с итал. Е. Костюкович. – М. : Кн. палата, 1986. – 496 с.

Kleber H. Der Autor und sein Roman. Hinführung zu Umberto Ecos 'Der Name der Rose' /H. Kleber, // Haverkamp. – A. & Hei

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ**

УДК 398.2(477.62=14)(043)

Арабаджи С. С., аспірант МДУ

**ДЖЕРЕЛЬНА ЦІННІСТЬ ТВОРІВ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ У
ДОСЛІДЖЕННІ ПОВСЯКДЕННОСТІ МАРІУПОЛЬСЬКИХ ГРЕКІВ (НА ПРИКЛАДІ
КАЗОК, ЗАМОВЛЯНЬ, ЗАКЛИНАНЬ ТА АПОКРИФІЧНИХ МОЛИТОВ)**

Усні джерела, що відображають світогляд грецької спільноти Північного Приазов'я, їх естетичні й етичні ідеали та повсякденність, містять інформацію у вигляді усної традиції, що передається із покоління в покоління. Ці джерела є пам'ятками усної народної творчості, одним із класів словесних (вербальних) джерел.

Фольклор є важливою і невід'ємною частиною культурної спадщини маріупольських греків. У творах усної творчості глибоко відображенні найважливіші особливості реальної дійсності, життєві погляди народу, його менталітет, норми звичаєвого права та багато іншого. Джерельна цінність фольклорних пам'яток насамперед полягає у їх невіддільності від особливостей грецького побуту, вірувань, світогляду та життєвих настанов переселенців.

Всі усні джерела умовно можна поділити на прозові і поетичні. До прозових творів відносяться казки, замовляння, приказки, прислів'я, загадки. Поетичний масив фольклорних джерел греків Приазов'я складається з різного виду пісень.

Усну народну творчість грецьких переселенців протягом останнього століття активно збирали і досліджували вчені історики, філологи та етнографи. Результатом їх плідної праці є видання значної кількості фольклорних збірників, і в набагато меншій мірі наукових робіт.

Першим здійснив наукову експедицію на землю маріупольських греків з метою пошуку писемних пам'яток і зафіксованих усних народних творів професор Одеського університету Віктор Григорович. Ним були виявлені декілька грецьких та тюркських рукописів, серед яких, крім церковних, є світський кодекс із життєписом Езопа, байками та іншими текстами (загальний обсяг 78 арк.). Цей рукопис перейшов у власність тодішнього німецького генерального консула в Одесі, сходознавця Отто Блау, котрий незабаром опублікував уривки з цього збірника [1].

Першим публікатором фольклору маріупольських греків можна вважати І.С. Маркова, який шляхом проведення експедиції зібрав досить значну кількість прислів'їв, обрядових і інших видів пісень, що були надруковані у «Заметках о быте греков г. Мариуполя» у збірнику «Мариуполь и его окрестности» [2].

В середовищі грецького населення Північного Приазов'я казки є популярним жанром усної народної творчості. Переходячи із покоління до покоління, вони мало змінювались і виступали своєрідними символами та образами людських моральних цінностей, що отримувала у спадок кожна наступна генерація маріупольських греків. Казки мають соціальне і виховне навантаження, що дає нам змогу розглядати їх як прояв конкретного історичного світогляду, вираженого у властивій для свого часу образній формі.

Казки грецьких переселенців умовно можна поділити на три групи: казки про тварин, чарівні казки та соціально-побутові казки. Кожні з них мають свою специфіку та джерельні особливості.

В казках про тварин («Кульгава миша», «Теля й козеня» і т.д.) обстоюється сила й мудрість слабких, відкинутих і приречених, їхня стійкість і витривалість, що ґрунтуються на вірі в добро, на взаємній підтримці й дружбі [3].

В чарівних казках зазвичай розповідається про незвичайні, дивні, іноді таємничі і страшні події, а дійство має пригодницький характер. Позитивний герой, долаючи важкі перешкоди, завжди досягає своєї мети або завдяки своїй самовідданій праці отримує заслужену винагороду. Казка завжди має щасливий кінець. В ній зображуються вигадані

події та особи, що подані то реалістично, то зі значним відступом від правди. Але не дивлячись на значну роль фантастики, в казках в особливій формі відображається дійсність і розкриваються народні сподівання.

В чарівних казках є багато мотивів, що містять у собі віру в існування «потоїбчного світу» і повернення звідки – казки «Кіт вусатий», «Іван – овечий син» тощо. В казковому фольклорі яскраво простежуються покарання, які на думку греків, отримувала людина на тому світі за гріхи свої: «Кипіти тобі у смолі на тому світі і не врятує тебе ніхто, навіть бідний Лазар, що жаліє усіх, не подасть тобі і ковтка водиці» («Мачуха») [4]. Вірили греки, що є на світі демони і відьми, які втручалися і впливали на життя людей. Вони досить часто виступають персонажами чарівних казок («Алджамет», «Кіт вусатий», «Арзи і Гамбер»).

Опрацювавши значну кількість казок можна дійти до висновку, що маріупольські греки вірили у долю і вважали, що призначене долею завжди справдиться. Наприклад, у казці «Ашик-гариб» навіть шах Філет змірився з тим, що не бути йому чоловіком Ахча Хизь (коханої Ашик-гаріба). Згідно тексту казки, коли зірвалося весілля шаха Філета, з його уст пролунали наступні слова: «Що приготувала тобі доля, те й отримаєш» [5]. У казковому фольклорі молодшому поколінню даються настанови – поважати батьків і відвідувати могили померлих.

Вивчаючи казки греків Північного Приазов'я, можна побачити, що жінка завжди і в усьому повинна була підкорятися чоловікові, який був головою родини. Він навіть мав право побити дружину, а вона не тільки не могла скаржитись на нього, а й навіть суперечити йому. Наприклад, у казці «Чабан» для того, щоб жінка перестала проявляти цікавість щодо чоловічої таємниці, півень порадив йому: «А ти прийди до дому, намотай волосся жінки на одну руку, а у другу візьми ханчу й відлупцюй жінку. Так і зробив чабан. І пройшла вся цікавість у жінки. І стали вони жити у любові і радості»[6].

Серед казок грецьких переселенців виділяються соціально-побутові, в яких є розмаїття сюжетних ліній, несподівані оригінальні розв'язки («Пастух і багатій», «Дві каблучки», «Юхим та Єлизавета» і т.д.). Саме соціально-побутові казки дають уявлення про те як жили греки, чим займалися у повсякденному житті, які заняття вважались більш пристойними тощо. Для прикладу наведемо казку «Юхим та Єлизавета», що розповідає, які обов'язки вважались суто чоловічими, а які жіночими. Головний герой цієї казки дід Юхим зважив, що домашня робота, яку виконувала його жінка Єлизавета не забирає багато сил і часу, тому вирішив помінятися обов'язками. Бабця поїхала працювати у поле, а у діда на один день було справ менше ніж пальців на одній руці, йому необхідно було напекти хліба, збити зі сметани масла, попрати білизну й порозвішувати її на ливну, та пильнувати, щоб курчат кіт не з'їв. Але виявилось, що дід не зміг впоратись з жодною справою і Юхим зрозумів, що жіноча справа зовсім не легка.

Зі змісту казки, можна зробити висновок, що греки з повагою відносилися до хатньої роботою жінки, яка ніколи не закінчувалась. В тексті навіть наведений такий вислів: «Недарма ж мудрі люди кажуть, що раніше сам скінчишся, ніж робота домашня» [7]. А мораль цієї казки наступна – не думай ніколи, що тобі найважче і не заздри іншим. Роби добре своє діло, бо ж кожному у житті своє місце, своє призначення.

Червоною ниткою у казках маріупольських греків проходить тема осудження нестримного потяга до багатства, здобуття грошей будь-якою ціною, бажання розкошувати за рахунок чужої праці, заздрості і жадібності, і виславляються працелюбність, правда, бажання творити добро, вірність, любов, повага до батьків.

До прозових усних джерел відносяться замовляння, заклинання та апокрифічні молитви, яким у минулому приписувалася чудодійна сила впливу на людину і довколишній світ. Замовляння і заклинання, як і інші прозові джерела, відбивають міфологічний світогляд греків Північного Приазов'я, їх світосприйняття, і є невід'ємними джерелами з історії повсякденного життя грецької спільноти.

Під час перебування у Маріупольському повіті у 1874 р. В. Григорович придбав у грецького знахаря рукописний збірник молитов, що зараз зберігається у відділі рукописів Російської державної бібліотеки [8].

Викликає значний інтерес збірник «Греческие молитвы, заклинания и заговоры из Большой Каракубы», який розкриває релігійні вірування і погляди маріупольських греків. Цей рукопис належить Р.С. Харабадот, з її слів останньою власницею рукопису була мешканка с. Велика Каракуба Анна Шелтик, яка і передала їй збірник у 1950-х рр. [9]. У 2005 р. цей збірник було опубліковано, крім повного оригінального тексту древнього рукопису, в ньому наведено російський коментований переклад.

Рукопис написано на папері російського виробництва, який випускали на початку XIX ст., але дослідники припускають, що сам текст рукопису було написано наприкінці XVII ст. або на початку XVIII ст., а потім було просто переписано [10]. Рукопис двомовний: більша частина написана на грецькій мові, менша – на тюркському діалекті.

Збірник містить значну кількість неканонічних або апокрифічних молитов, які направлені на звільнення від хвороб, заклинання від нечистої сили в різних її подобах, а також різноманітні лікувальні замовляння. Після опрацювання текстів цього збірника можна зробити висновок, що у повсякденному житті греки досить часто використовували обереги. Ними слугували невеликі аркуші паперу, на яких записували у рівній мірі і молитви, і закляття, і замовляння, які потім поміщали у спеціальний маленький ковчег і носили на грудях [11].

Згідно текстів збірника, греки вірили, що на світі існує багато істот і нечистих духів, які їм завдавали шкоди. Майже всі негативні надприродні сили представлені жіночими образами. Це Авра, Матка, Стрінгла, Власниця гір, Мигрень, Геллу тощо. Користувачі збірника уявляли, що людині загрожували: Диявол (він же Сатана), злі духи, хвороби, чаклуни і чаклунки, і нарешті просто лихі люди, що зверталися за допомогою до усіх вище перелічених або ті, що самі мали здібності зурочити. З текстів видно, що греки дуже боялися чужої заздрості і пов'язаної з нею порчею та зуроченням. Досить значна кількість молитов призначені для породіль: щоб полегшити пологи, уберегти новонароджених малюків від смерті і т.д.

Таким чином, прозові твори маріупольських греків мають значний інформативний потенціал, відображають моральні цінності і дають уявлення про світогляд переселенців. Необхідно зазначити, що найдовше в народному грецькому побуті збереглися казки та лікувальні замовляння, частина з яких сходять до найдавніших словесних лікувальних формул, які направлені на зцілення хворого.

Література

1. Гаркавець О.М. Уруми Надазов'я: Історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки. – Алма-Ата: Український культурний центр, 1999. – С. 23.
2. Марков И.С. Заметки о быте греков г. Мариуполя // Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь: Типо-Литография А.А. Франтова, 1892. – С. 406-438.
3. Гаркавець О.М. Уруми Надазов'я... – С. 16.
4. Казки греків Приазов'я. Румейською та українською мовами / Упор. Л.Н. Кір'яков, перекл. А.Д. Андєєва. – Донецьк: Донбас, 2007. – С. 68-73.]
5. Там само. – С. 23.
6. Романцов В., Наметченко Г., Арабаджи С. Старый Крым: история и современность. Историко-этнографическое исследование. – Мариуполь: ПАО «ММК имени Ильича», 2010. – С. 264.
7. Казки греків Приазов'я. Румейською та українською мовами... – С. 108.
8. Греческие молитвы, заклинания и заговоры из Большой Каракубы. – Донецк: Издательство Норд-Пресс, 2005. – С. 12.]
9. Там само.
10. Греческие молитвы, заклинания и заговоры из Большой Каракубы... – С. 14.
11. Там само. – С. 21.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТИСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я XIX СТ.

Важливою умовою створення повноцінного історичного дослідження є використання репрезентативної джерельної бази, яка по-перше, відображає основні інформативні властивості масиву джерел із проблематики, а, по-друге, за інформативним потенціалом відкриває можливості для повнокровного відтворення відповідного фрагмента минулого. При тому, що до первісної джерельної бази дослідження відносяться писемні, речові, етнографічні, лінгвістичні джерела, ключовою структурною складовою тут виступають саме джерела першого із зазначених типів. Серед писемних джерел особливе значення набувають статистичні джерела оскільки надають інформацію, щодо соціально-економічного розвитку грецької громади Приазов'я та виступають цінним джерелом для багатьох галузей історичного знання: історичної демографії, соціальної історії тощо. Показовим є те, що первинні облікові документи фіксували інформацію мікро-історичного масштабу, яка допомагає з'ясувати історію родини, сприяє дослідженням з порівняльної ономастики, генеалогії та інших напрямків спеціальних історичних дисциплін. Для наближення реальної джерельної бази до потенційної є необхідність залучення якомога ширшої сукупності статистичних джерел, що, у свою чергу, потребує проведення суцільної евристики в установах, де існує гіпотетична можливість збереження відповідних матеріалів. Така потреба, зі свого боку, викликана тим, що особливості руху фондоутворення, історичні події останньої чверті XVIII – XX ст. значною мірою обумовили розпорошеність документів, які мають відношення до історії грецької громади на українських теренах.

Ревізькі "сказки" є одним з основних статистичних джерел з вивчення історії грецької колонізації Півдня України у XIX ст. Мета ревізій була фіскальною (збір податків). Ці документи включають в себе ревізькі матеріали різних категорій оподаткованого населення, стольний реєстр та зведені відомості. Ревізії проводилися з метою обрахування податного населення країни. На підставі зібраних даних потім стягувалися податки. Грецькі переселенці мали особливий соціальний статус, за яким було передбачено окреме судочинство та пільгове оподаткування. Виходячи з цього призначення документу було складено формуляр ревізької "сказки", який являв собою подвірний або посімейний (в межах окремого населеного пункту) опис населення. Структура документу була єдиною для всіх оподаткованих категорій.

Грецькі населені пункти Приазов'я підпадали під ревізії 1795 р., 1811 р., 1816 р., 1834 р., 1850 р., 1858 р.

У заголовку ревізької "сказки" обов'язково була вказана дата та місце проведення ревізії, тобто зазначалася назва губернії, повіту та населеного пункту. Подалі містилася таблиця, основна форма якої залишалася без змін протягом майже половини століття, а саме з VI до X ревізії переписані всі її члени та зазначена ступінь родинних стосунків. Ревізька казка містить в собі наступні клаузули: назва (рік, місяць, число, губернія, повіт, село, графу з номером родини, кількісний склад родини (число) за останньою ревізією, число і склад "вибулих" і "прибулих" осіб, тимчасово відсутніх, і підсумкові дані "нині в наявності". У кінці документу наявний підпис відповідальних осіб. В казку записувалася одна сім'я за іншою, на лівій половині аркуша - чоловіки, на правій жінки. В окремій графі був вказаний вік кожного за попередньою ревізією. Якщо людина прибула до повіту з іншої місцевості, тоді в документі зазначалося місце і дата виїзду з попереднього місця проживання. У наступній графі містилася інформація про зменшення (вибуття або втрату) населення, тобто було визначено померлих або тих, що вибули з місця, та на якій підставі. В останній графі зазначався вік кожної людини на момент ревізії. Існувала єдина друкарська форма ревізької казки, практично без змін до 10-й ревізії.

VI ревізія або народний перепис населення у повіті проходив у 1811 р. При його проведенні було не враховано багато селян. Наприклад, у грецькому поселенні Карань – 14 душ чоловічої статі, у Малій Янісолі – 10 душ, у Старому Криму – 13 душ. Тому, якщо врахувати, що в Старому Криму населення складалося всього з 188 душ чоловічої статі, то виходить значна неточність. Крім того перепису не підлягало жіноче населення колоній [1]. У формуляр казки VII ревізії 1816 р. для деяких категорій населення вносяться відомості про жіночий склад родини у правій частині формуляру. За 1816 р. документи збереглися частково. Так, наприклад, від формулярів грецьких поселень Бешево та Стела залишилися тільки останні аркуші, де вказана загальна кількість душ жіночої статі. У 1816 р. була описана ще одна нова колонія греків – Новокерменчик або Новий Керменчик. У ній мешкало 165 чоловіків та 144 жінки.

У 1835 р. в Олександрівському повіті була проведена VIII ревізія податного населення. Ревізійні матеріали за цим переписом також збереглися частково. У фонді Олександрівського повітового казначейства Держархіву Запорізької області (далі ДАЗО) не відкриті документи семи грецьких поселень, а саме: Великої та Нової Каракуби, Карані, Ласпи, Стелі, Великої та Малої Янісолі. Ревізійні “казки” цих грецьких сіл зберігаються у 131 фонді Держархіву Донецької області (далі ДАДО). Але в матеріалах за 1835 р. вперше зустрічається ревізійка “казка” колонії Анатоль (пізніше Анадоль). На той час в цьому населеному пункті мешкало усього 125 осіб [2].

У 1850 р. був проведений IX народний перепис населення. За цією ревізією у Держархіву Запорізької області збереглися первинні ревізійні матеріали відносно одинадцяти грецьких колоній, а саме таких поселень: Ялта, Чермалик, Мала Янісоль, Старий та Новий Керменчик, Стила, Анатоль, Ігнатівка, Карань, Чердаклі та Улаклі.

У зведеній відомості, що збереглася за цією ж ревізією, відсутні дані по трьох населених пунктах: Анатоль, Старий Крим та Урзуф. Таким чином, в документах фонду Олександрівського повітового казначейства ДАЗО зберігаються відомості про грецьких поселення фактично з 1795 р. по 1858 р. Їх можна використовувати не тільки як статистичне джерело про чисельність населення, але й для вивчення міграційних, демографічних, соціальних змін у грецьких поселеннях Півдня України у XIX ст.

Важливе значення для вивчення соціальної історії греків Приазов'я мають матеріали церковного обліку. В порівнянні з іншим видами обліку населення матеріали церковного обліку населення є найменш вивченими. Більшість дослідників які зверталися до цієї теми користувалися не самими розписами сповідей і метричними книгами складеними в приходах та генеральними екстрактами і зведеними відомостями. Якщо останнім часом з'являються публікації присвячені дослідженням метричних книг то такий вид документу як розпис сповідей потребує подальшого дослідження.

У Росії поточна реєстрація народжень, смертей і шлюбів стала здійснюватися церквою в період правління Петра I. У Синоді був розроблений докладний формуляр метричних книг який складався з трьох частин: про народжених, одружених і померлих. У першій частині відзначається дата народження і хрещення, хто у кого народився хто були восприємниками (хрещеними батьком та матір'ю, вказувалося ім'я священика який проводив обряд); в другу частину записувалися ім'я тих хто вступав у шлюб і поручителів (свідків), а також священиків які проводили вінчання до третьої частини записувалися імена померлих, дата, вік, і причина смерті, ким сповіданий та причащений і де похований.

Матеріали церковних організацій представлені у фондах Катеринославської духовної канцелярії ДАДО де зберігаються метричні книги з записами про народження, шлюб та смерть усього населення. Такі записи вели священики і в грецьких сільських церквах Маріупольського повіту, наприклад, Марійнській церкві с. Комар, Федоро-Стратилатівській церкві с. Малий Янісоль, Свято-Троїцькій церкві с. Старий Керменчик, Костянтіно-Оленівській церкві с. Чердаклі та ін [3].

Метричні книги можуть слугувати важливим статистичним матеріалом, оскільки в них вносилися дані про підданство, місце постійного проживання, соціальний стан або фах,

число, місяць, рік народження, одруження та смерті. Цінність цього виду джерел полягає в тому, що в них на відміну від ревізьких “сказок” більш повно враховується жіноче населення і чисельність неподатних категорій населення, представлені реальні родини, а не податні домогосподарства. Проте слід мати на увазі, що досить часто місце постійного проживання іноземців не вказувалося, а називалася тільки країна, підданими чи громадянами якої вони були. Всі ці відомості можуть бути використані для вивчення складу та динаміки грецького населення.

Ще одним цінним джерелом який нажаль залишається ще мало вивченим є розпис сповіді. Цей вид облікової документації вводиться з 20-х років XVIII століття. Розпис сповіді це родинний список прихожан з вказівкою місця проживання і соціального положення родини, голови родини і відношення до нього інших членів родини, їх імен, по батькові, прізвища, "років від народження" і т.д. Разом з метричними книгами розписи є одним з джерел генеалогічних досліджень. Сповідальна відомість - це поіменний реєстр парафіян церкви, які сповідалися у священника. При складанні відомості використовувався подвірний принцип обліку. Якщо парафіянин не був на сповіді довгий час, вказувалися причини його відсутності - переселення, служба в армії і т.п.

Важливість цього церковного обліку в том, що він містив дуже точні дані про чисельність міського і сільського православного населення, а також його соціальній структурі. Сповідальні документи дають точні дані про чисельність сільського населення того часу. Оскільки переписи населення в окремих районах Російської імперії проводилися нерегулярний, а їх підсумки зафіксовані неповно - сповідальні відомості можуть бути цінним документом при проведенні генеалогічних досліджень.

Отже опрацювання статистичних джерел (ревізьких “сказок”, метричних книг, розписів сповіді) уможливило визначення динаміки кількості грецького сільського населення Приазов'я.

Література

1. Державний архів Запорізької області (далі - ДАЗО).- Ф. 12, - Оп. 2. - Спр. 28, 37, 71, 92.
2. Державний архів Донецької області (далі - ДАДО). – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 61-67.
3. Там само, - Ф. 214, - Оп. 1. – Спр.1-3; - Ф. 215. – Оп. 1. Спр. 2 - 4.

УДК: 903.5"6377"(477.6)(045)

Забавин В. О., асистент кафедри исторических дисциплин МГУ

СРУБНАЯ КУЛЬТУРА СЕВЕРНОГО ПРИАЗОВЬЯ В СИСТЕМЕ СРУБНЫХ ДРЕВНОСТЕЙ

Одной из отличительных черт эпохи бронзы Евразии является наличие культурных образований, существовавших на огромных по протяженности территориях и в относительно длительные промежутки времени. В археологической литературе они получили названия культурно-исторических общностей или областей. Одной из таких общностей является срубная КИО эпохи поздней бронзы. В настоящее время намечены наиболее важные регионы и микрорайоны концентрации срубных древностей, что преследует в качестве основной цели углубление и детализацию анализа накопленных источников на том или ином участке срубной общности.

До недавнего времени срубная культура Северного Приазовья представляла собой недостаточно полно, в некоторой степени даже односторонне исследованное явление бронзового века. Это определяется тем, что наиболее массовый археологический источник, представленный погребальными памятниками, остается недостаточно изученным, ощущается нехватка обобщающих работ. Регион, где впервые на материалах могильников была выделена срубная культура [1], оказался одним из наименее исследованных в плане анализа именно погребальных памятников. Что касается географических границ, то под

Северным Приазовьем мы подразумеваем регион, ограниченный с юга Азовским морем, на востоке – устьем Дона, на западе – Днестро – Молочанской низменностью, на севере – истоками рек бассейна Азовского моря с их притоками. До сих пор нет ни одной диссертации, посвященной срубной культуре Северного Приазовья, в то время как памятники соседних регионов, в том числе материалы могильников, неоднократно становились объектом исследований многих авторов [2;3;4;5;6]. Необходимость и своевременность подобной работы уже обосновывалась в литературе, однако, постановка проблемы не получила дальнейшего развития [7]. В последние десятилетия неравномерность в изучении региональных групп срубной культуры начала выравниваться благодаря, в первую очередь, исследованиям поселенческих памятников. В настоящее время срубная культура Северного Приазовья известна, в основном, именно по этим памятникам. Между тем, накопленная с конца XIX века в результате раскопок погребальных сооружений источниковая база, представляется достаточно представительной в количественном и качественном отношении. Археологически очерченная область изучена достаточно хорошо и относительно равномерно. По предварительным оценкам база составляет около 400 курганов, происходящие из более 200 могильников, которые содержали не менее 1300 погребений срубной культуры. Уже в результате предварительного анализа можно говорить о некоторых региональных отличиях и особенностях в характеристиках курганной архитектуры, планиграфии, погребальных сооружений и связанного с ними комплекса идеологических воззрений. Еще одной немаловажной проблемой является то, что накопленный значительный фонд источников по интересующей нас проблеме до сих пор не введен в научный оборот, что неоднократно отмечали исследователи [8;9].

Таким образом, наметившаяся диспропорция в изучении срубных древностей, вызывает необходимость систематизации и анализа всех имеющихся погребальных памятников срубной культуры Северного Приазовья, направленного на выявление их локальной специфики, определение места в системе срубной культурно-исторической общности в целом и соседних культур позднебронзового века Восточно-Европейской степи и лесостепи.

Литература

1. Городцов В.А. Результаты археологических исследований в Бахмутском уезде Екатеринославской губернии 1903г./ В.А. Городцов// Труды XIII Археологического съезда: В 3т. – М., 1907. – Т.1. – С. 211 – 365.
2. Беляев А.С. Поздний период эпохи бронзы пограничной степи и лесостепи в Днепро-Донском левобережье/ А.С. Беляев: Автореф.дис...канд.ист.наук. – М., 1983.
3. Берестнев С.И. Срубная культура Лесостепного Левобережья Украины/ С.И. Берестнев: Автореф.дис...канд.ист.наук. - М., 1983.
4. Литвиненко Р.О. Зрубна культура басейну Сіверського Дінця (за матеріалами поховальних пам'яток)/ Р.О. Литвиненко: Автореф.дис...канд.іст.наук. – К., 1994.
5. Отрощенко В.В. Срубная культура Степного Поднепровья (по материалам погребальных памятников)/ В.В. Отрощенко: Автореф.дис...канд.ист.наук. – К., 1981.
6. Шарафутдинова Э.С. Периодизация срубной культуры Нижнего Подонья/ Э.С. Шарафутдинова // Срубная культурно историческая общность. – Куйбышев, 1985.
7. Литвиненко Р.О. Зрубні старожитності Північного Надазов'я в системі зрубно-історичної спільноти (за матеріалами могильників)/ Р.О. Литвиненко, Д.В. Абдрахманов // Проблеми історії та археології України. – Харків, 2003. – С. 20 – 22.
8. Братченко С.Н. Некоторые итоги и проблемы исследования курганов/ С.Н. Братченко// Археологические исследования в зонах мелиорации. Итоги и перспективы их интенсификации. – Л.: Наука, 1985. – С.74 – 75.
9. Отрощенко В.В. Памятники Донбасса в системе срубной культурно-исторической общности/ В.В. Отрощенко // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе. – Донецк, 1989. – С. 33 – 35.

МАРІУПОЛЬСЬКА МІСЬКА ЛІКАРНЯ: ЗАПОВІТ О. ХАРАДЖАЄВА

12 серпня 1894 р. маріупольському міському голові І.О. Попову надійшла заява від нащадків померлого спадкового почесного громадянина О.Д. Хараджаєва – вдови Софії Іванівни і дітей – Давида і Катерини Хараджаєвих, Єлизавети Попової та Єпистимії Боначич, – в якому вони повідомляли про заповіт покійного, де йшлося про пожертвування 30000 руб. на спорудження будівлі для міської лікарні. Заявники прохали розглянути це повідомлення в міській думі і, якщо вона погодиться прийняти пожертву, то заповідані гроші будуть внесені у відділення державного банку і видаватимуться, коли розпочнеться будівництво.

23 серпня 1894 р. міська дума одногосно виявила згоду прийняти пожертвувані кошти. Крім цього, дума доручила міській управі за участю Д.О. Хараджаєва (сина покійного) підшукати в місті зручне для спорудження лікарні місце. Добираючи місце для будівництва лікарні, міська управа мала на увазі, що воно по можливості повинно бути далеко від всяких будівель, де більше свіжого повітря і менше міського шуму, а також мати зручне сполучення з містом. Унаслідок огляду різних ділянок територіального фонду Маріуполя членами управи за участю Д.О. Хараджаєва і запрошених лікарів І.П. Ножнікова, І.І. Данилова та С.Ф. Гампера найбільш зручним було визнано місце на Покровській площі, з правого боку від шосе, яке вело до морського порту. Міська дума погодилася на будівництво лікарні на зазначеному управою місці, визнавши за необхідне відвести для неї від 3 до 5 десятин землі, у міру необхідності.

Підшукуючи придатний для Маріуполя зразок, міський голова І.О. Попов звернувся до свого колеги в м. Нахичевань-на-Дону з проханням надіслати інформацію про нещодавно збудовану там міську лікарню. З Нахичевані було отримано докладний опис будівель і споруд лікарні, їх кошторисну вартість, а також копію проекту. І. О. Попов направив у Нахичевань офіційний лист, в якому дуже щиро подякував міському голові за корисні відомості, додавши до нього переказ на 50 руб. – платню за копію проекту.

24 листопада 1894 р. міністр внутрішніх справ І.М. Дурново довів до «высочайшего сведения» імператора Миколи II про пожертвування на будівництво лікарні в Маріуполі, що є свідченням непересічності цієї події навіть у масштабах Російської імперії.

Громадське управління міста предметно зайнялося будівництвом навесні 1895 р. Так, у квітні управа за участю лікарів визначила мінімальні вимоги, яким повинна задовольняти проєктована лікарня – має бути чоловіча (17 ліжок) і жіноча (13 ліжок) половини, а також по три відділення в кожній (інфекційне, для уражених сифілісом і для хворих на інші хвороби) з особливими клозетами та ванними для кожного з них. Крім того, в лікарні передбачалося влаштувати адміністративне приміщення, приймальню для хворих, аптеку, кабінет лікаря і зал для операцій з двома невеликими кімнатами для хірургічних хворих. Для кухні, пральні, комор та інших служб планувалося побудувати окрему будівлю. Складання плану і кошторису будівництва було доручено міському архітектору С.Й. Беру.

17 квітня створений ним проєкт був схвалений сесією думи. На цьому ж засіданні таємним голосуванням був обраний комітет із спорудження будівлі лікарні в складі восьми гласних – Д. О. Хараджаєва (голова), І.І. Найдьонова, П.О. Попова, С.І. Гофа, Д.Д. Пілічева, І.Д. Лікакі, Х.А. Пічахчі і Л.К. Калері. Цьому цільовому виконавчому органу думи надавалося право вносити зміни до проєкту.

Очолований Д.О. Хараджаєвим комітет розгорнув плідну діяльність. Так, ще в червні 1895 р. з відділення держбанку були затребувані перші 5 тис. руб. на придбання будівельних матеріалів. Восени того ж року комітет доповідав думі, що їм вже придбано більшість матеріалів і будівництво можна розпочати ранньою весною 1896 р.

Коли новим міським архітектором був призначений А.Г. Емерік, комітет доручив йому вивчити проект і перевірити кошторис будівництва, складені С.Й. Бером. Перевірка знайшла план лікарні незадовільним, виявилася і хибність кошторисних розрахунків – замість передбачуваних 30000 рублів вартість лікарні за проектом С.Й. Бера становила 39500 рублів.

Архітектор А.Г. Емерік розробив новий проект, який розглядався комітетом за участю лікарів і був визнаний кращим у порівнянні з колишнім, незважаючи на більшу вартість – 46500 руб., що, як бачимо, більш ніж у півтора рази перевершувала заповідану О.Д. Хараджаєвим суму. Враховуючи думку комітету, міська дума 17 листопада 1895 р. одногосно схвалила новий проект будівництва і доручила комітету розпочати спорудження лікарні. Щодо дефіциту коштів, то дума, припускаючи, що пожертвуваних 30000 руб. з надлишком вистачить на будівництво лікарні начорно, питання про нестачу в цілому грошей залишила відкритим.

Робота рухалась швидко, і вже 7 листопада 1896 р. на засіданні комітету Д.О. Хараджаєв констатував, що споруда лікарні начорно закінчена і витрачено на той момент 28100 руб., але для здачі об'єкта під ключ ще необхідно 25000 руб. Як бачимо, фактична вартість і другого проекту була вище запланованої. Дума уповноважила І.О. Попова і Д.О. Хараджаєва просити губернатора про дозвіл взяти відсутню суму з міського запасного капіталу, що накопичувався на випадок екстрених витрат.

На виконання цього доручення І.О. Попов, звертаючись до начальника губернії Д.М. Мартинова 14 грудня 1896 р., підкреслював, що запасний капітал Маріуполя становить наразі 26400 руб., але збільшиться на початку 1897 р. надходженням 60000 руб. від Нікополь-Маріупольського гірничого та металургійного товариства за продану йому міську землю, на якій вже будується завод.

Питання про запозичення із запасного міського капіталу було розглянуто в засіданні спеціального колегіального органу з контролю за місцевим самоврядуванням – губернського у земських і міських справах присутствія, яке функціонувало під головуванням губернатора. Присутствіє прийняло ухвалу, якою визнавало, що клопотання маріупольського міського громадського управління заслуговує на повне задоволення. Але остаточне рішення залишалось за міністром внутрішніх справ. Тому у Петербург було направлено відповідне клопотання губернатора.

Дозвіл на використання коштів із запасного капіталу міста надійшов з Петербурга в березні 1897 р. Товариш міністра сенатор О. Іккуль повідомив губернатора, що з боку міністерства «не зустрічається перешкод щодо задоволення клопотання» Маріупольської думи про дозвіл їй запозичити з запасного капіталу 25000 руб, з тим, щоб ця сума поверталася в запасний капітал рівними частинами протягом 10 років. Завдяки цьому наприкінці літа – на початку осені 1897 р. будівництво було завершено і лікарня переїхала в новий будинок. Дума визначила суму витрат з утримання міської лікарні на 1897 р. – 10500 руб.

На засіданні лікарняної ради під головуванням члена управи А.С. Караманова за участю лікарів І.П. Ножнікова та І.І. Данилова 3 вересня 1897 р. було прийнято рішення про звернення до міської управи з проханням збільшити штат службовців та інвентар у зв'язку з тим, що нове приміщення набагато більше колишнього. Міська управа 18 вересня погодилася збільшити обслуговуючий персонал та доручила лікарняній раді запросити на роботу в лікарню з 1 жовтня кастеляншу, доглядальницю, доглядача, сторожа й опалювача. До того ж дозволялося придбати десять залізних ліжок, тридцять ламп, шість умивальників, сім годинників, вішалку, шафу для білизни і на тридцять рублів столів та табуреток.

Можна сказати, що так втілювався в життя заповіт О.Д. Хараджаєва. Вельми діяльну роль у його здійсненні відіграли міський голова І.О. Попов і син жертводавця Давид Олександрович, який став керівником будівництва на громадських засадах. Розкривається очевидна істина – історія нашого міста дає вельми повчальний урок благодійності нинішньому та всім майбутнім поколінням заможних городян.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ ЗА ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» В ОЦІНЦІ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Реабілітаційні процеси періоду хрущовської «відлиги» відігравали важливу роль у суспільно-політичному житті країни й були складовою частиною системи реформування громадсько-політичного життя. З кінця 1980-х рр. з'явилася реальна можливість їх дослідження. Разом з тим виникає необхідність осмислення того, як висвітлювалися ці явища та процеси в історичній літературі.

У процесі наукового дослідження зазначеної проблеми можна виділити два етапи. Перший починається з кінця 1950-х рр., коли поширилися відомості про здійснення реабілітації репресованих громадян, і триває до середини 1980-х рр. У цей час в основному здійснюється розробка правових проблем, спричинених реабілітацією [1]. Нечисельність досліджень, уривчастий виклад інформації та тенденційність у висвітленні подій не дали можливості створити більш-менш повну картину реабілітаційних процесів.

Другий етап у вивченні реабілітації періоду хрущовської «відлиги» розпочинається у наприкінці 1980-х рр. і триває понині. Для нього характерним є велике зростання уваги науковців до зазначеної проблеми.

У різноплановому вивченні реабілітації жертв політичних репресій праці російських авторів посідають домінуюче положення. Російська історіографія зосередилася на дослідженні причин, правових основ, місця та ролі й наслідків цього процесу. Одним із перших, хто визначив місце реабілітації в системі хрущовських реформ, був Р. Медведєв [2].

На думку О. Зубкової, збереження системи ГУЛАГу в незмінному вигляді не тільки не відповідало завданням економічної доцільності, а й створювало загрозу політичній стабільності [3]. Ю. Борисов, О. Голубєв та В. Наумов відзначали, що реабілітація прислужилася меті антисталінської кампанії, допомогла обмежити вплив органів безпеки, слугувала особистим цілям М. Хрущова [4].

Внесок у розробку проблем реабілітації зроблено українськими науковцями, зокрема В. Бараном [5]. Розглядаючи зміст деєсталінізації та вплив цієї політичної кампанії на тоталітарний лад, автор приділив значну увагу й реабілітації. Важливе місце в його працях посідають аналіз роботи органів і установ, які безпосередньо брали участь у процесі реабілітації, її особливості в Україні.

Причини початку реабілітаційного процесу розглянуто у статті «Спроба реформ (1956 – 1964 рр.)» С. Кульчицьким [6]. Автор виділив як внутрішньополітичні чинники – незадоволення репресивною політикою у суспільстві, що знайшло вихід у повстаннях в'язнів ГУЛАГу, де провідну роль часто відігравали українці, так і зовнішньополітичні – неможливість подальшої ізоляції від світової спільноти, зростання уваги до проблем радянських політв'язнів з боку закордонних організацій та урядів. Певну увагу дослідник приділив визначенню ролі в ході реабілітації партійних, державних та правоохоронних органів УРСР. Чільне місце науковець відвів аналізу реабілітації осіб засуджених та звинувачених у націоналістичній діяльності на території Західної України.

Реабілітація жертв політичних репресій в Україні у 1953 – 1964 рр. – предмет дисертаційного дослідження Є. Цокура [7], в якому систематизовано її нормативно-правову базу, вивчено процес відновлення прав різних категорій репресованих.

Найбільшою ґрунтовністю розгляду процесів відновлення у правах репресованих в Україні вирізняється монографія Л. Місінкевича [8]. У дослідженні аналізуються форми і методи реабілітаційних заходів, виокремлено періоди відповідної державної політики.

Загалом, як бачимо, далеко не всі можливі проблеми процесу реабілітації навіть поставлені. Тому можна сказати, що зберігається великий простір для подальших досліджень.

Література

1. Савицкий В.М. По поводу уголовно-процессуальных гарантий прав невиновного на реабилитацию / В.М. Савицкий // Советское государство и право. – 1965. – №9. – С. 48 – 56; Полякова М.Ф. Реабилитация невиновных: гарантия чести и достоинства личности / М.Ф. Полякова // Советское государство и право. – 1976. – № 10. – С. 121 – 124; Безлепкин Б.Т. Возмещение имущественного вреда реабилитированному / Б.Т. Безлепкин // Советское государство и право. – 1978. – №4. – С. 103 – 113; Безлепкин Б.Т. Возмещение вреда причиненного судебными органами / Б.Т. Безлепкин // Советское государство и право. – 1979. – №1. – С. 76 – 80.
2. Медведев Р. Н.С. Хрущев: политическая биография / Р. Медведев. – М.: Книга, 1990. – 286 с.
3. Зубкова Е.Ю. Историки и очевидцы / Е.Ю. Зубкова // Свободная мысль. – 1995. – № 6. – С. 114 – 115; Зубкова Е.Ю. Маленков и Хрущев: личный фактор в политике постсталинского руководства / Е.Ю. Зубкова // Отечественная история. – 1995. – №4. – С. 103 – 116.
4. Борисов Ю.С., Голубев А.В. Политическая реабилитация в СССР (1950 – 1960-е гг.) в освещении западной историографии / Ю.С. Борисов, А.В. Голубев // Отечественная история. – 1992. – №5. – С. 206 – 210; Наумов В.П. К истории секретного доклада Н.С. Хрущева на XX съезде КПСС / В.П. Наумов // Новая и новейшая история. – 1996. – №4. – С. 147 – 168.
5. Баран В. Десталінізація в Україні. Перша спроба / В. Баран // Сучасність. – 1995. – №11. – С. 106–118; Баран В. Україна 1950 – 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи / В. Баран. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 448 с.
6. Кульчицький С.В. Спроба реформ (1956 – 1964 рр.) / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1998. – № 2 – С. 91 – 102.
7. Цокур Є. Реабілітація жертв політичних репресій в Україні у 1953 – 1964 роках: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Цокур Євген Георгійович – Запоріжжя, 2000. – 233 с.
8. Місінкевич Л.Л. Реабілітація жертв політичних репресій в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) / Л.Л. Місінкевич. – Хмельницький: ХУУП, 2009. – 426 с.

УДК 930.2:929Яворницький(043)

Лукашова О. В., аспірант кафедри історичних дисциплін МДУ

МОНОГРАФІЯ ДМИТРА ІВАНОВИЧА ЯВОРНИЦЬКОГО «ІВАН ДМИТРОВИЧ СІРКО, СЛАВНИЙ КОШОВИЙ ОТАМАН ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКИХ НИЗОВИХ КОЗАКІВ» ЯК ІСТОРІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ЛЕГЕНДАРНОГО КОШОВОГО

Ім'я академіка Дмитра Яворницького сьогодні є одним з найвідоміших в Україні. Він прославився передусім як історик запорізького козацтва, неперевершений збирач історичних пам'яток та засновник Дніпропетровського історичного музею. Його по праву вважають «енциклопедистом козацтва», «Нестором» Запорозької Січі [1, с. 21]. Звичайно ж не обійшов увагою великий вчений і таку особистість як кошовий Іван Сірко.

Легендарна особистість талановитого війна, незвичайної людини свого часу Івана Сірка нерідко, іноді при нагоді згадувалася в працях знаменитих істориків і літописців XVIII - XIX ст. таких як: Величко, Грабянка, Самовидець, Рігельман, Маркевич, Бантиш-Каменский, Костомаров, Скальковський, Соловійов та ін. Проте вперше спеціально досліджена і достатньо висвітлена особистість кошового отамана, дана оцінка його життя і діяльності,

наведені нові факти з його біографії саме в монографії Д.І. Яворницького, яка вийшла в світ у 1894 році, в Санкт-Петербурзі [5, с. 13].

Історики по-різному відносились к захопленню Д. Яворницьким історією козацтва. Так, однією з особливостей історика М.Ковальський вважав, те що він був не кабінетним ученим, а популяризатором історії Україна в народних масах (шляхом публічних та навчальних лекцій, екскурсій) [3, с. 6].

Однак, Олександр Матвійович Лазаревський, оцінюючи труд історика в своїй роботі «Нариси, нотатки та документи з історії Малоросії» а саме в статті «Рецензія на історію запорізьких козаків Яворницького» писав про те, що автор «дуже бажав уявити в повному блиску колосальну особистість Сірка», але бажання це не виконано від невдалого угруповання зібраного матеріалу. А матеріал Про Сірко зібраний Яворницьким справді багатий» [4, с. 88].

Високий літературний рівень цієї історичної праці визначав А. Стороженко, який зокрема підкреслював, що вона читається з великим інтерсом, особливо в тих місцях, де говориться про видатні події Січового життя.

Але ж, у відгуку вчених історико-філологічного факультету (М. Смирнова, Д. Корсакова, М Фірсова) на магістерську дисертацію на здобуття Д. Яворницьким наукового ступеня магістра російської історії вказані декілька недоліків, одним з яких є надмірна ідеалізація вченим запорізького козацтва. Учені стверджували, що «подвиги цього війська автором висвітлені однобічно. Все Запорізьке товариство і його герої зокрема представляються Яворницькому прекрасними, гідними похвали і виправдання. Він вважає своїх героїв правими навіть у варварській жорстокості, яку чинили вони над своїми ворогами» - писали вчені, які давали відгук на його роботу. На їхню думку «вчений - не мораліст і тому повинен утриматися від етичної оцінки подібних подвигів, а виняткова любов Д. Яворницького до запорізьких козаків не допомогла, а пошкодила справі наукового дослідження, перша умова якої - безпристрасність.

Певним поштовхом для дослідження життя і подвигів кошового Івана Сірка Дмитром Івановичем Яворницьким стала картина художника І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану». Історик консультував художника, підбирав одяг і зброю, так як дуже добре знав і до того часу вже довго займався дослідженням побуту і звичаїв запорізьких козаків. Видатний лист запорожці писали султанові саме тоді, коли їх кошовим отаманом був Іван Сірко.

Основою для написання історичної монографії «Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорізьких низових козаків» з'явився матеріал, зібраний для другого тому «Історії запорізьких козаків», який вийшов в 1895 році, і охоплював як раз весь період діяльності Івана Сірка. Книга стала результатом напруженої роботи Яворницького в період перебування в Середній Азії.

Для створення цієї роботи вчений використовував дуже багато джерел і спеціальної літератури, посилення на які повністю вказані в роботі. Назвемо головні з них: «Акти, относящиеся к истории Южной и Западной России» (т. V-XIII), «Збори державних грамот і договорів» (ч. IV), Д. М. Бантиш-Каменський «Джерела для малоросійської історії» (ч. II), Д.І. Яворницький «Запоріжжя в залишках старовини і переказах народу». Історичні праці: С.М. Соловйов «Історія Росії з найдавніших часів» (т. XI-XIV), А.І. Рігельман «Літописна розповідь про Малу Росію та її народ і козаків взагалі» (ч. 1- 4), С.І. Мишецький «Історія про козаків запорізьких (т. II), Філарет «Історико-статистичний опис Харківської єпархії », «Історія панування Яна Казіміра», М.І. Костомаров «Самозванець Симеон» (Історичний вісник 1880 № 1), літописи: Самовидця, Грабянки, Величка. Архівні матеріали Д. І. Яворницький черпав з фондів архіву міністерства іноземних справ Російської держави.

Автор досить вдало висвітлив характер Івана Сірка, який був для нього уособленням запорізького ідеалу за весь час існування Січі [1, с. 21]. Взагалі біографія Сірка, як пише С.В. Абросимова у статті, присвяченій 150-ти річчя від дня народження академіка «Енциклопедист козаччини», давно цікавила історика. Починаючи з 1882 року він майже

щороку приїжджав на місце колишньої Чортомлицької Січі «До Сірка», спілкувався з «чудовими дідами» в Капулівці, Покровському та інших історичних селах, «вивуджував» у них все, що вони чули «Про грізного Сірка», влаштовував поминки на могилі славного отамана. Землю з його могили Д. Яворницький зберігав у себе як «найдорожчу для нього святиню». Образ Івана Сірка не залишав Яворницького і пізніше, після написання книги. У квітні 1899 року, в листі до М. Комарова Д.І. Яворницький писав: «Я ще спробую себе і на історичній хроніці періоду кошового Сірка». Багато зусиль поклав Дмитро Іванович для збереження могили Сірка як історичного пам'ятника. Він залучав до цієї справи місцевих селян, які жили в історичному селі Капулівка, і від яких Яворницький записав перекази про славного отамана [1, с. 21].

Героя своєї монографії - кошового отамана Івана Сірка сам Д. Яворницький називав «колосальною і разом з тим типовою особистістю славетного запорізького козацтва». У сучасників, писав Д. Яворницький, він був «предметом загального подиву», а у людей наступного покоління він служив «прикладом самого ревного і самого живого наслідування» [6, с. 49]. Кошовий отаман Іван Сірко в оцінці Яворницького - це великий Запорожець, найголовніший запорізький діяч XVII ст., типова особистість славного запорізького козацтва. Справжній запорізький, а не тільки український патріот, разом з тим, як вказував Д.І. Яворницький, боровся за повну незалежність Запоріжжя не тільки від Москви, а й від гетьманської влади [2, с. 71-72].

Отже, в історіографії другої половини XIX ст. монографія Д.І. Яворницького займає важливе місце в галузі вивчення постаті кошового отамана Івана Сірка. Історик, на підставі багатого історичного матеріалу дає повний опис життя і діяльності кошового, аналізує і характеризує його вчинки і характер, наводить нові дані з його біографії, які на той час були не відомі. Джерелом цих нових фактів з біографії отамана, поряд з історичними працями і архівними матеріалами, послужили також усні перекази сільських жителів, які збирав і записував Д. Яворницький.

Література

1. Абросимова С.В. Енциклопедист козащини // Український історичний журнал. – 2005. - № 4. - С. 4-46
2. Житецкий И. Эварницкий Д.И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа // Киевская старина – 1888. - № 12. – С. 71-72
3. Ковальський М. Місце Д.І. Яворницького у вітчизняному історіографічному процесі // Вчений-подвижник. Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д.І.Яворницького. (Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження вченого). - Дніпропетровськ, 1991. – 78 с.
4. Лазаревский О. Очерки заметки и документы по истории Малороссии. – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1892. – 148 с.
5. Сергієнко Г.Я. Д.І. Яворницький та його історична праця «Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий атаман Війська запорозьких низових козаків // Яворницький Д.І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий атаман війська запорозького низових козаків – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 189 с.
6. Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины. – СПб: Издание Л.Ф.Пантелеева, 1888. – 64 с.
7. Яворницький Д.І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман Війська Запорізького низових козаків – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 189 с.

ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДОНБАСУ У ПРАЦЯХ РАДЯНСЬКИХ ІСТОРИКІВ 20 -30-Х РР. ХХ СТ.

У ХХ столітті Донецький басейн набув значення головної металургійної та вугільної бази СРСР. Історія економічного розвитку Донбасу, з труднощами та перемогами, явищами, які були притаманні лише цьому регіону, завжди привертала увагу істориків.

Плани радянської форсованої індустріалізації відводили Донбасу роль однієї з провідних економічних баз. Надмірна централізація, планово-директивна система управління народним господарством, «позаекономічний», у сучасному розумінні, характер господарських пріоритетів, орієнтація на екстенсивне зростання (не дивлячись на своє негативне значення) в тих умовах обернулися прискореним вирішенням завдань, які вважалися найбільш актуальними в той час, зокрема нарощування видобутку вугілля та створення потужної металургійної бази [5, с. 95].

Висвітлення проблем економічного розвитку Донбасу започаткували публікації середини 20-х рр. Їх авторами були тодішні керівники УСРР, працівники управлінського апарату, які відстоювали розміщення на території республіки якнайбільшої кількості нових індустріальних будов, мотивуючи це природними та людськими ресурсами України, вигідністю її географічного положення, це прямим чином стосувалося і Донбасу, як важливого центру видобутку вугілля [9, с.35].

Література 20 -30-х рр. ХХ ст. відповідала тогочасним вимогам та підтримувала ті потреби, які були необхідні країні у той час. Це були праці, які висвітлювали передусім економічні аспекти, тому їх авторами були економісти. Приділяючи головну увагу аналізу можливостей та шляхів форсованого будівництва матеріально-технічної бази.

Перші публікації, в яких у межах пануючої тоді офіційної ідеології розглядалися різні аспекти індустріального будівництва з'явилися на рубежі 20-х – 30-х рр. Ситуація на новобудовах висвітлювалася однобоко, без аналізу ефективності робіт, їх наслідків. Найбільше наукових праць було присвячено питанням соціалістичного змагання, ударництва, стаханівського руху, ідеологічній роботі. Найменше уваги приділялось соціально-побутовій сфері на новобудовах.

Література, присвячена промисловим підприємствам – це один з важливих напрямків вивчення економічного розвитку Донбасу. Але в загальних працях з історії країни проблемам Донбасу не було приділено достатньої уваги.

Наукове вивчення історії підприємств Донецького краю почалось у 30-ті рр., коли біла видана науково-художня монографія письменниці І.Я. Гонімова «Стара Юзівка»[1, с.44].

Значний фактичний матеріал містили публікації 1931 – 1935 рр, присвячені історії фабрик і заводів. У працях з історії створення в Україні нових індустріальних підприємств в хронологічній послідовності висвітлені основні етапи будівництва, наводяться дані про чисельність робітників, їх соціальний склад тощо. Основна увага приділялася боротьбі за виконання виробничих планів, розгортанню соціалістичного змагання. Автори значне місце відводили організаційній роботі партійних, господарських та профспілкових установ щодо виконання виробничих завдань. Істотним недоліком публікацій була чисто ідеологічна аргументація і переважно інформативний матеріал на підтвердження героїки індустріалізації, її досягнень та та успіхів. Офіційна пропаганда свідомо замовчувала недоліки, прорахунки та упущення в організації будівельних робіт, стан соціально-побутової сфери. Більшість наведених в публікаціях фактів не можна віднести до достовірних (дієвість соціалістичного змагання, дострокове виконання планових завдань, покращення матеріального рівня робітників тощо). Відзначимо, що з початку 30-х рр., внаслідок різкого зменшення публікацій статистичних даних та їх засекречення, об'єктивне висвітлення процесів на новобудовах стало практично неможливим, що відбилось на змісті ті рівні праць.

Історія економічного розвитку Донбасу, який протягом майже півстоліття залишався головною паливною базою СРСР і України, привертала увагу багатьох дослідників. Аналіз літератури, що відображає проблеми її розвитку в контексті індустріального розвитку СРСР і України, зокрема Донбасу, дається у виданих за радянських часів монографіях В.С. Лельчука [4, с.6], А.В. Санцевича[6, с.82], М.В.Різницької. Зрозуміло, що ці праці позначені впливом ідеологічних настанов КПРС. Натомість, в них узагальнена величезна література з питань економічного розвитку Донбасу. Окрім бібліографічного інтересу, вона інформує про концепції, створювані дослідниками на різних етапах, джерела виявлені істориками.

Вагома частина публікацій освітлює проблеми технічного розвитку басейну. Їм присвятили свої праці відомі представники гірничої науки А.М. Терпигорев[8,с.54], О.О. Скочинський [7, с.38] та ін. Одночасно видавалися безліч статей функціонального практичного призначення, авторами яких були економісти, техніки, статистики, що працювали в органах управління і планування (трест «Донвугілля», Держплан УРСР). Вони були добре обізнані про стан справ у галузі, мали доступ до документальних матеріалів. Їх праці містять конкретні статистичні відомості, таблиці та діаграми, котрі відображають динаміку промислового розвитку[1, с.1]. До цих відомостей історик має ставитися з довірою[2, с. 95].

На початку 30-х рр. за ініціативою М. Горького була започаткована традиція видання книг з історії промислових підприємств. Побачили світ перші роботи про вугільні шахти Донбасу. Одночасно почали видаватися автобіографічні праці передовиків виробництва. В Донбасі ця серія розпочиналася книгою М.Ізотова, яка розповідала про життя і працю легендарного шахтаря [3,с.65]

В монографії Б.Л. Маркуса «Труд в социалистическом обществе» йшлося про докорінні зміни в умовах праці, матеріальному становищі, соціальному обличчі робітничого класу в наслідок перемоги соціалізму. Недоліки, труднощі, протиріччя утвердження нових відносин у виробництві та побуті повністю виключалися.

Дослідження А.О. Цукерника має історико-економічний характер. Його документальною базою стали матеріали поточної звітності підприємств та вибіркового перепису, що проводилися в 1932 і 1936 рр. В роботі містяться відомості про чисельність, рівень освіти, технічне навчання шахтарів. Робиться спроба виявити вплив різних факторів, у тому числі стахановського руху, на зростання продуктивності праці. Втім висновки автора з окремих питань здаються недостатньо обґрунтованими.

Таким чином, у літературі 20-х – 30-х рр. ХХ століття, присвяченій питанням економічного розвитку Донбасу, простежуються особливості пізнавального процесу на цьому історичному етапі. З одного боку, глибоке вивчення теми, спираючись на фактичний матеріал, а з іншого – замовчування недоліків, труднощів, протиріч. Деякі праці мали виключно пропагандистський характер, хоча це можна пояснити реаліями того часу.

Література

1. Гонимов И.Я. Старая Юзовка. 1869 – 1905. – М., 1937. – 154 с.
2. «Донуголь» в цифрах и диаграммах. – Вып. II. – Харьков, 1928. – С.1.
3. Изотов Н. Моя жизнь. Моя работа. – М., 1934. – 93 с.
4. Лельчук В.С. Социалистическая индустриализация СССР и ее освещение в советской историографии. – М., 1975. – 324 с.
5. Народне господарство УРСР. – Харьков, 1928. – С.95.
6. Санцевич А.В. Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії. – К., 1967. – 215 с.
7. Скочинский А.А. Вентиляция рудников. – М. – Л., 1933. – 65 с.
8. Терпигорев А.М. Генеральный план развития каменноугольной промышленности Донбасса. – М., 1928. – 48 с.
9. Энтузиасты социалистической стройки. – Днепропетровск, 1929. – 169 с.

БЛАГОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕЦЬКОГО КУПЕЦТВА У МАРІУПОЛІ

Різнобічна економічна, торгівельна та громадська діяльність грецьких переселенців залишила помітний слід у вітчизняній історії. Греки, які переселилися на терени Російської імперії, брали активну участь у суспільно-політичному житті, сприяли господарському освоєнню багатих земель Півдня, розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі, стояли у витоків місцевої промисловості.

Значною була також і їхня благочинна діяльність. Її головні напрями наступні: допомога під час будівництва та фінансування різних потреб церкви; фінансування шкіл, гімназій та інших навчальних закладів, видання підручників, забезпечення бібліотек літературою; виділення коштів на навчання дітей, професійну підготовку; фінансування медичних закладів; створення та фінансування різноманітних філантропічних товариств.

Багато греків успішно сполучали комерційну діяльність з участю у міському та земському самоврядуванні: очолювали міські думи, працювали у міській управі, земських установах. Вони надавали допомогу не тільки у вирішенні приватних або міських проблем, але й загальнодержавних. Прикладом такої плідної та різноманітної діяльності на користь суспільству, місту і державі може бути діяльність маріупольської купецької родини Хараджаєвих.

З діяльністю Давида Антоновича Хараджи можна пов'язувати поступове посилення економічної могутності цієї родини та її впливу на різні сфери життя у місті. Саме він заклав основи благочинної діяльності, якою прославилася родина Хараджаєвих у подальшому. Так, у 1838 р., займаючи посаду церковного старости, під час будівництва собору Св. Харлампія, який було відкрито у 1845 р., він вніс пожертву на його будівництво у сумі 5 тис. руб., а у 1852 р. він же пожертвував на виготовлення іконостасу на головний престол храму 5150 руб.

Продовжив та підняв на більш високий рівень родинну справу син Давида Антоновича Хараджи – Олександр. Саме він заснував торговий дім, який займався посередницькою торгівлею хлібом та його продажем за кордон, придбав декілька вітрильників та пароплавів для каботажного і закордонного плавання. Йому також належало кам'яновугільне родовище у Слов'яно-сербському повіті. Значними були капіталовкладення Олександра Хараджаєва у нерухомість: у місті йому належало багато великих будинків, які здавалися в оренду.

Олександр Хараджаєв був одним з 50 маріупольських купців, які сприяли проведенню у 1861 р. телеграфної лінії Одеса – Ростов через Маріуполь, що призвело до покращення умов торгівлі в Азовському морі. Він також відіграв активну роль у громадському та культурному житті Маріуполя: протягом 1860 – 1864 рр. працював на посаді міського голови, гласного Маріупольських повітових земських зборів, брав активну участь у благочинній діяльності та розвитку освіти, за що був нагороджений званням спадкового почесного громадянина міста.

Але найбільших успіхів у різних сферах підприємницької та громадської діяльності досяг син Олександра Хараджаєва – Давид (народився у 1853 р.). Він розширив діяльність торгового дому, побудував у 1889 р. у новому порту великі склади для зберігання зерна, одним з перших у місті встановив там телефонний зв'язок. Він також був одним з найбільших домовласників Маріуполя. Давид Олександрович, як і інші представники великого купецтва, сприяв розвитку у місті будівельної галузі.

Про значний вплив та авторитет Д.О. Хараджаєва серед представників маріупольського купецтва свідчить те, що він до 1919 р. беззмінно очолював біржовий комітет та арбітражну комісію Маріупольської товарної біржі, яка відкрилася у 1910 р., входив до складу повітового і губерньського сільськогосподарських комітетів, представляв місто на різноманітних нарадах та з'їздах з питань хлібної торгівлі.

Видатною також можна назвати громадську і благодійну діяльність Давида Олександровича: більше 30 років він працював гласним Маріупольських повітових земських зборів, неодноразово обирався гласним губернських земських зборів, близько 40 років працював гласним Мариупольської міської думи, брав активну участь у роботі Повітової училищної ради, був почесним попечителем Маріупольської чоловічої Олександрівської гімназії. Крім того він очолював наступні громадські організації міста:

- Товариство допомоги незаможним вихованкам Маріупольської Маріїнської жіночої гімназії;
- Товариство допомоги незаможним вихованцям Маріупольської чоловічої Олександрівської гімназії;
- Товариство допомоги незаможним мешканцям міста Маріуполя;
- Міський комітет Червоного Хреста, який надавав допомогу пораненим воїнам під час першої світової війни;
- гурток "Воззвание", створений навесні 1917 р. для надання допомоги російським військовополоненим;
- Клуб громадського зібрання Маріуполя;
- обирався почесним мировим суддею.

Особливої уваги заслуговує внесок Д.О. Хараджаєва у розвиток у Маріуполі та Маріупольському повіті мережі закладів охорони здоров'я. На пожертви у розмірі 30 000 руб., які заповів Олександр Хараджаєв, у 1897 р. було завершено будівництво нової міської лікарні, яка складалася з чоловічого та жіночого відділень, розрахованих на 30 місць. У новій лікарні були обладнані операційна, приймальня, аптека, інфекційне відділення, кабінет лікаря, окремі приміщення для допоміжних служб.

Не менш значущим був внесок Д.О. Хараджаєва у боротьбу з такою страшною хворобою, як туберкульоз. Завдяки його фінансовій підтримці та сприянню у 1911 р. на узбережжі Азовського моря у дачній місцевості було відкрито перший у місті протитуберкульозний санаторій, який працював влітку. Кошти на його утримання збиралися також і на благодійних святах Білої квітки, які проводилися Маріупольським відділенням Всеросійської ліги боротьби з туберкульозом.

У Маріупольському повіті Д.О. Хараджаєв створив лазарети при заводах Нікополь-Маріупольського товариства і "Русский Провиданс", при міському акцизному винному складі, у селах Михайлівка, Ігнатіївка, Нова Каракуба, Темрюк, на станції Волноваха.

На честь Д.О. Хараджаєва міська дума встановила стипендію для талановитих дітей з незаможних сімей у розмірі 550 руб. На його кошти утримувалися підготовчий клас чоловічої гімназії, два учня з бідних сімей, виплачувалася зарплата вчителям та службовцям гімназичної церкви, яка була побудована також на його кошти. Ним також фінансувалося видання щорічних звітів чоловічої та жіночої гімназій, видання у 1892 р. відомої краєзнавчої збірки "Мариуполь и его окрестности" для учнів чоловічої гімназії. Зараз ця книга є одним з найважливіших джерел з історії міста.

За свої заслуги перед державою і суспільством ця видатна людина була нагороджена орденами Св. Володимира, Св. Анни та Станіслава, а також грецьким орденом Спасителя за значний внесок у розвиток економічних зв'язків з Грецією. Наприкінці XIX – на початку XX ст. Д.О. Хараджаєв займав посаду віце-консула Греції у Маріуполі. У 1915 р. він отримав звання дійсного статського радника, що включало його до складу дворянства. Таким чином Російська держава заохочувала та відзначала благодійну і активну громадську діяльність представників буржуазії.

Крім родини Хараджаєвих у багатьох благодійних акціях та організаціях брали участь грецькі купецькі родини Лікакі, Чебаненко, Чентукови, Куркчі, Сіноді-Попови та багато інших.

Таким чином, представники грецького купецтва зробили значний внесок у розвиток економіки, громадського і культурного життя Маріуполя XIX – початку XX ст., були і

залишаються прикладом успішних підприємців, активних громадських діячів та меценатів для своїх нащадків.

Література

1. Ревизская сказка г. Мариуполя. 1811 г. – Мариупольский краеведческий музей. – Ф. 3470 Д.
2. ДАДО, ф. 131, оп. 1, спр. 81., арк. 39 – 40.
3. Мариуполь и его окрестности / Изд. Д.А. Хараджаева. – Мариуполь, 1892. – С.127.
4. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1864 г. – Екатеринослав, 1864. – С. 34.
5. Адрес-календарь "Весь Мариуполь и его уезд" за 1910 г. – Мариуполь, 1910. – С.20.
6. Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг. – Т.2. – Мариуполь, 1916. – С. 10 – 11.
7. Екатеринославский адрес-календарь за 1915 год. – Екатеринослав, 1915. – С. 167, 369.
8. Отчеты о состоянии Мариупольской Александровской мужской гимназии за 1894 – 1904 гг.
9. Мариуполь и его окрестности. Взгляд из XXI века. – Мариуполь, 2007. – С. 178, 186
10. Приазовский край. – 1897. – 12 сентября.

УДК 372.894:378.4(477)(043)

Папазова А. В., кандидат історичних наук, оцент кафедри історичних дисциплін МДУ

ЗАВДАННЯ З ТЕМ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІСТОРИКІВ

В Україні законодавчими та нормативними актами визначено сутність та місце самостійної роботи у вищих навчальних закладах [1]. Відомо, що тільки ті знання, які студент здобув самостійно, завдяки пошуку та власному досвіду, усвідомив, проаналізував та узагальнив, будуть насправді міцні. Кредитно-модульна система організації навчального процесу встановлює нові вимоги до самостійної роботи студентів, спонукає до самостійності та відповідальності за власне навчання [2]. Якщо допомога і контроль з боку викладача привчатимуть студента самостійно вирішувати які способи здобуття знань та умінь обрати, це сприятиме формуванню професіонала та особистості. У досягненні цього допомагають завдання з тем самостійного вивчення.

Проблема організації та реалізації самостійної роботи була і є дуже популярною серед дослідників [3]. Проте питання щодо завдань з тем самостійного вивчення недостатньо розглянуто вітчизняними дослідниками. Зазначені вище обставини роблять тему, обрану для публікації надзвичайно актуальною.

Метою роботи є вивчення завдань з тем самостійного опрацювання та їх можливостей для формування спеціаліста-історика та розвитку особистості.

Існує багато видів самостійної роботи, однак найбільше можливостей для реалізації творчих нахилів студентів, формування вмінь та навичок, особливо для засвоєння способів навчання надають завдання з тем самостійного вивчення. Передусім, тому що викладач визначає обсяг і зміст самостійної роботи. До того ж ці теми цікаві та не складні, зазвичай з історії культури, соціально-економічного розвитку країн та народів, політичної історії не провідних країн світу. Крім того, фактичний матеріал цих тем дозволяє розробити різні види завдань.

Головні принципи складання завдань з тем самостійного вивчення для студентів-істориків мають бути такими: відповідність меті та завданням курсу; умотивованість для виконання, залежність від змісту фактичного матеріалу; забезпеченість методичними рекомендаціями, інструкціями, науковою літературою та історичними джерелами; самостійний пошук та обробка джерел та літератури; поступове ускладнення завдань

протягом вивчення дисципліни; різноманітність завдань, питань, тестів та завдання різного рівня складності для однієї теми; практична та творча спрямованість; можливість обирати завдання та перевіряти правильність власного виконання певного завдання; право розробляти завдання для себе та інших студентів.

Мета викладача – підказати та запропонувати можливі способи засвоєння матеріалу, зробити власне завдання цікавими та творчими, навчити студентів самостійно розробляти завдання, спонукати до розробки нестандартних завдань.

Усі завдання з кожної теми самостійного вивчення слід поділити на обов'язкові та вибіркові. До обов'язкових належать завдання, які повинні виконати всі студенти. Ці завдання (усні та письмові) повинні охоплювати весь матеріал теми. Наприклад: прочитати, опрацювати, вивчити, розглянути, скласти розгорнутий план, виконати тези (конспект), тощо. Варто наголосити на тому, що студенти не повинні бути обтяжені тривалим та постійним конспектуванням. Для кожної теми самостійного вивчення треба обирати новий вид обов'язкового завдання. Такі завдання дозволяють засвоїти основний (головний) матеріал, підготуватися до контролю з тем самостійного вивчення та підсумкового контролю (МКР, екзамену).

До вибірових належать завдання, які кожен студент може обрати на власний розсуд з тим, щоб не лише набрати необхідну кількість балів, а й задовольнити свою зацікавленість певною роботою чи темою. Ці завдання повинні вимагати поглибленого вивчення теми, або окремих питань та аспектів проблеми, пошуку та використання додаткових історичних джерел та літератури. Тобто сприяти формуванню вмінь з написання рефератів, курсових, кваліфікаційних робіт, розвивати історичне мислення та формувати навички наукової роботи. Наприклад, це завдання з аналізу історичних джерел, подій, явищ; порівняння історичного матеріалу; доказу аргументу; виконання хронологічних, синхронічних та діахронічних таблиць, схем, діаграм, графіків, таблиць певних даних; складання списку джерел та літератури. Ці завдання також сприятимуть кращому запам'ятовуванню фактичного матеріалу, розумінню причинно-наслідкових зв'язків, явищ, термінів, а найголовніше – вчитимуть способам навчання.

В розробці вибірових завдань викладач повинен враховувати рівень навчальних компетентностей студентів й забезпечити можливість та зацікавити виконанням завдань тих, хто має низький рівень навченості. Тобто запропонувати питання та тести різного рівня складності в межах одного завдання. Задля забезпечення якісного виконання та отримання ефекту від такого виду завдань студентам необхідно запропонувати перевірити правильність власного виконання та виправити помилки.

Найбільш цікаві для студентів такі вибіркові завдання, які найближче до інтересів молодшої людини та її нагальних потреб (спілкування, зовнішній вигляд, популярність людини та способи її досягнення, кар'єра, тощо). У зв'язку з цим варті уваги завдання, пов'язані з вивченням історичних діячів. Найбільш прийнятним завданням з тем самостійного вивчення є характеристика історичного діяча – короткий, але точний опис (діяльності, зовнішнього вигляду, рис характеру, особистого життя, тощо) з елементами аналізу досягнень та прорахунків, ролі в історії видатної особистості. Варто зазначити на значенні виховного аспекту такого завдання.

Не меш цікавими виявляються завдання, які вимагають роботи з наочністю: картами, зображеннями історичних пам'яток, відео, презентаціями. В якості завдань з тем самостійного вивчення найбільш доцільною є робота з контурними картами та зображеннями історичних пам'яток. Викладач розробляє таку контурну карту та завдання до неї, яке вимагало б для виконання різних джерел інформації. Серед завдань можуть бути пропозиції студенту зобразити на контурній карті відомості за його бажанням. На старших курсах можна пропонувати студентам самостійно розробляти контурні карти та завдання до них. Характеристика пам'яток культури, складання альбому ілюстрацій з коментарями до кожної сприятимуть формуванню естетичного смаку, поглибленому розумінню історичної епохи та допоможуть використати зображення пам'яток у науковій роботі в якості історичних джерел.

Запропоновані завдання не вичерпують перелік обов'язкових та вибіркового завдань. Задля забезпечення виконання мети та завдань вивчення певного історичного курсу викладачу необхідно розробляти різні завдання. Але задля досягнення якісного виконання завдань студентами, викладач має запропонувати способи їх виконання: надати методичні рекомендації, інструкції (пам'ятки) для кожного виду завдань (особливо для студентів першого курсу), список історичних джерел та наукової літератури. Дуже важливо запропонувати студентам самостійно знайти інструкції для виконання певних завдань, доповнити власними пропозиціями існуючі інструкції та розробити власні пам'ятки для виконання завдань.

Але найголовнішим для самостійної роботи є те, що студент сам має право обирати спосіб вивчення матеріалу певної теми. Щоб спонукати студентів до творчості викладач повинен радитися з групою певного курсу щодо того, яким видам завдань студенти віддають перевагу, які види завдань студенти прагнуть виконувати, які нові завдання були б їм цікаві для виконання. Тобто здійснювати взаємодію викладача і студентів, спільно досягати удосконалення самостійної роботи.

Найвищим проявом самостійності та відповідальності за своє навчання студента-історика, майбутнього педагога є таке навчання, коли студент не лише виконує обов'язкові та вибірково завдання тем самостійного вивчення, а й коли самостійно розробляє завдання для себе, виконує їх та спонукає до самостійного виконання цих завдань інших студентів. Таким чином досягається зв'язок з практичною діяльністю, підготовка до педагогічної та асистентської практик.

Отже, завдання з тем самостійного вивчення студентам історикам мають бути як обов'язковими так і вибірково. Треба використовувати різні види завдань для кожної теми самостійного вивчення. Студент має право самостійно обирати для себе спосіб вивчення певного історичного матеріалу, розробляти завдання для себе та інших студентів. Викладач і студент мають спільно удосконалювати самостійну роботу.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» №2984-III, із змінами від 19 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/part_03.html;
2. Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (витяг) (Наказ Міністерства освіти і науки України № 774 від 30.12.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/fpart30/idx30417.htm>.
3. Попович В.В., Січкаренко Г.Г. Самостійна робота як чинник пізнавальної активності студентів /В.В. Попович, Г.Г.Січкаренко //Наука та наукознавство. – 2005. - №2. – С.95.
4. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование / П.И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.;
5. Паршакова О. Проблеми організації та контролю самостійної роботи студентів у світлі Болонського освітнього процесу [Електронний ресурс] /О. Паршакова //Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2010. – №4. – С.285-290. – Режим доступу до журналу: <http://www.social-science.com.ua/journal/content/363/516e7b59d5d14de1749dbf237f5ca78c>.

ОЛЕКСАНДРІВСЬКЕ ГРЕЦЬКЕ УЧИЛИЩЕ В НІЖИНІ (ПОЧАТОК – 70-ТІ РР. ХІХ СТ.)

Історична спадщина залишила багатоетнічний склад населення українських земель. На території сучасної України мешкають представники більше ста національностей та етнічних груп. В останні десятиліття дослідження різних аспектів історичного буття етнічних спільнот на теренах України набувають все більшої актуальності, завдяки їх національно-культурному відродженню. Цей процес поряд з євреями, німцями, циганами, татарами та ін. торкнувся й греків.

Грецькі громади, засновані на території України, неодноразово привертала увагу дослідників. Значний інтерес являє собою Ніжинська грецька громада - найбільш економічно розвинена та багато чисельна, яка наприкінці XVII ст. виникла як церковне братство і згодом, в середині XVIII ст., перетворилася на церковно-купецьке. Грецька громада мала самоврядування. Її найголовнішим адміністративним органом був Ніжинський грецький магістрат.

До сфери компетенції Ніжинського грецького магістрату належали різні аспекти життя грецької громади. Особливу роль зіграв Ніжинський грецький магістрат у створенні і функціонуванні Олександрівського грецького училища.

Багато уваги ніжинські греки приділяли питанню освіти. Деякі відомості про створення та діяльність Олександрівського грецького училища можна отримати з документів Ніжинського грецького магістрату, що зберігаються у фондах Державного архіву Чернігівської області. Але доля архіву Ніжинського грецького магістрату є складною. Нажаль сьогодні ми не можемо поновити цілісну картину діяльності Олександрівського грецького училища через те, що більшість архівних документів була втрачена під час громадянської війни, через їх збереження у непристосованих для цього приміщеннях, через постійні пересування архіву з одного місця на інше. Проте, існує можливість пролити світло на деякі аспекти з історії та діяльності Олександрівського грецького училища.

Ініціатором створення грецького училища був бургомістр Ніжинського грецького магістрату Буба, який проводив організаційну роботу по цій справі ще з 1815 р. [5, с. 22]. Для плідної роботи навчального закладу, потрібно було забезпечити вчителів достойним жалуванням та створити всі необхідні умови. Тому, фінансування Олександрівського училища брав на себе Ніжинський грецький магістрат за згодою членів грецької громади. Перший капітал для організації училища складався з пожертвувань греків, які мешкали в Москві та інших великих містах Російської імперії та становив 1228 карб. и 51 коп. Гроші були зібрані більшою мірою завдяки авторитету бургомістра Буби. Таким чином, з дозволу російського уряду у 1817 р. стало можливим здійснити цій намір. Директором Олександрівського училища був призначений бургомістр Буба.

Перше обрання на посаду директора училища діючого бургомістра Ніжинського грецького магістрату спричинило прецедент, коли одна особа обіймала дві посади бургомістра грецького магістрату та директора грецького навчального закладу [1, с. 42].

Грецьке училище відповідає за своїм курсом повітовим училищам. Воно складалося з трьох класів, з часом додався ще й підготовчий клас. Відмінність грецького училища полягала в тому, що в ньому відбувалося викладання грецької мови (тривало воно до кінця 60-х рр. ХІХ ст.). На базі грецького училища існувала бібліотека, яка містила старовинні видання XVI та XVII ст. грецької та латинської класичної літератури. Ці скарби у 80-х рр. ХІХ ст. перейшли до бібліотеки Історико-філологічного інституту князя Безбородко [4, с.18].

Ніжинський грецький магістрат не лише щорічно виділяв кошти на утримання Грецького Олександрівського училища, на засіданнях Ніжинської грецької громади дуже

часто висувалися питання, які стосувалися організації навчального процесу. Так, у 1833 р. на одному з засідань членів грецької громади підіймалося питання про розподіл годин на викладання предметів в грецькому училищі. За пропозицією виступив виконуючий обов'язки директора училища Г.Манцов. Він наголосив, що за останньою перевіркою училища паном попечителем Київського навчального округу, необхідно впровадити деякі зміни в проекті розподілу навчальних дисциплін, викладеному для Олександрівського грецького училища в уставі училищ 1828 р. Постала необхідність знайти можливість відкрити, крім трьох діючих класів в училищі, що одного підготовчого, але при вже існуючій кількості вчителів. На розгляд членів грецької громади виносилося питання щодо жалювання вчителю грецької мови, який отримував жалювання 800 карб. на рік, а інші вчителі лише по 650 карб. Для розв'язання проблеми був зроблений перерозподіл годин, при цьому вирішено припинити викладання німецької мови, а години грецької мови залишити без змін [2, арк. 40].

З середини ХІХ ст., коли грецька громада почала занепадати, фінансування Олександрівського училища різко зменшилося. Постало питання про необхідність встановити фіксовану плату за навчання. З цією пропозицією виступив директор Лицею князя Безбородко та Ніжинської гімназії. Він наголосив, що якщо училище буде надалі надавати безкоштовну освіту, то це знизить його статус в очах громадськості. Крім того, введення плати за навчання надасть можливість вирішити всі фінансові питання цього навчального закладу та підвищить рівень життя вчителів, "сбор за учение в училищах Министерства Народного Просвещения, как и в училищах всех образованных народов, учреждены именно для того, чтобы сумма эта служила в добавление к жалованию преподавателей, в пособия им на случай болезни, переезда и т.д., а так же на стипендии беднейшим ученикам, заслуживающим того по своему умению и поведению" [3, арк. 71]. Але питання про введення фіксованої плати за навчання не було вирішено позитивно, що призводило до подальших фінансових проблем.

Надалі Олександрівське грецьке Ніжинське училище утримувалося за рахунок відсотків з первинного капіталу, який складав 1228 карб. 51 коп. та цього не вистачало для гідного функціонування грецького навчального закладу. Але не тільки фінансові проблеми зумовлювали занепад грецького училища на тлі інших учбових закладів міста. З самого початку його існування організація і зміст навчального процесу характеризувалися консерватизмом. З п'яти службовців училища тільки один мав вищу освіту (проти трьох із восьми осіб училища повітового), на 1 січня 1860 р. в училищі навчалось 34 особи (у повітовому 58) і ще 9 у підготовчому класі. Хоча в 1855-1860 рр. до грецького училища поступили 63 особи і ще 60 до підготовчого класу, однак закінчили курс тільки 53 учні, а вибули, не закінчивши навчання, 131 [3, арк. 54].

Щодо складу учнів, то на початку 80-х рр. ХІХ ст. в Олександрівському грецькому училищі навчалось 70 осіб, з яких 5 за своїм походженням були греками. З середини 60- рр. директором училища був міський голова Н.Манцов. Наприкінці 70-х рр. училище майже втратило своє значення. Воно не могло конкурувати з розташованим поруч повітовим училищем. Через це, ще з 60-х рр. неодноразово поставало питання про те, щоб скористатись будинком училища та капіталом греків (він становив майже 25 тис. карб.) для створення жіночого училища в Ніжині. Проте, ця ідея негативно була зустрита з боку Ніжинського грецького магістрату. Після закриття грецького магістрату це питання постало знов. На кошти уродженця Ніжина А. Кушакевича (50 тис. карб.) у 1878 р. жіноча прогімназія врешті-решт була відкрита та носила ім'я його дружини Пелагеї Кушакевич [4, с. 18].

Таким чином можна зробити висновок, що грецька громада в Ніжині сприяла розвитку освіти та культури. Особливу увагу греки приділяли вивченню грецької мови та духовному вихованню підлітків в душі православної християнської віри. Ніжинський грецький магістрат продовжував фінансувати училище майже до самого свого закриття. Після ліквідації грецького магістрату будинок училища та капітал грецької громади були використані для створення жіночої прогімназії в Ніжині, а цінна література з бібліотеки училища перейшла до бібліотеки Історико-філологічного інституту князя Безбородко.

Література

1. В.Б. Нежинский греческий магистрат / Б. В. // Юридический вестник. – Вып. 31. – 1863, № 1. – С. 34–49.
2. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 101 - Ніжинський грецький магистрат. - Спр. 3383. – Определения нежинского магистрата о распределении предметов преподавания между учителями греческого училища; прошения греков о выдаче свидетельств о рождении, происхождении и другие. – 2 января – 28 сентября 1833. – 43 арк.
3. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 101 - Ніжинський грецький магистрат. - Спр. 4124. – Переписка с черниговским губернским правлением о преобразовании нежинского греческого училища в женское училище. – 30 мая – 20 марта 1856. – 172 арк.
4. Сребницкий И. Нежин / Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко [издание второе, исправленное и дополненное]. / И. Сребницкий– СПб. : типография В.Безобразова и комп., 1881. – 28 с.
5. Сторожевский Н. Нежинские греки / Н. Сторожевский– К., 1863. – 32 с.

УДК 94(477)«1918/1919»(043)

Романцов В. М., доктор історичних наук, доцент, професор, завідувач кафедри історичних дисциплін МДУ

3-Я РАДЯНСЬКА ЗАДНІПРОВСЬКА БРИГАДА В ПОДІЯХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ВЕСНІ 1919 Р.

Історія 3-ї Радянської Задніпровської бригади - одна з малодосліджених дискусійних сторінок Громадянської війни в Україні. Значною мірою це пов'язано з іменем її командира батька Махна. Його легендарна, неоднозначна постать тривалий час або замовчувалася, або ж оцінювалася істориками вкрай однобоко негативно. Вся його діяльність тривалий час малювалася виключно чорною фарбою. То не дивно, що все це позначилося на вивченні бойових дій 3-ї Радянської Задніпровської бригади .

На Катеринославщині під час боротьби проти гетьманського режиму Павла Скоропадського та його австро-німецьких союзників набув сили селянський повстанський рух під проводом Н.Махна. Вже в 1918 р. своєю безстрашною боротьбою ватажок повстанців здобув славу, величезну популярність серед селянських мас, став живою легендою. Під контролем повстанців опинилася значна частина Олександрівського повіту. Це була військова сила, з якою неможливо було не рахуватися.

Провідник повстанців виступав з позицій бездержавності, за створення безвладних рад, закликав до непримиренної боротьби проти експлуататорів трудового народу, за їх безжалісне знищення. Але на рубежі 1918 – 1919 рр. він також виявляв хитання у бік більшовиків.

У листопаді 1918 р. Північне Приазов'я захопили козацькі частини Донського отамана генерала П.Краснова. 7 грудня до Маріупольського порту прибули англійські та французькі військові кораблі. В середині грудня до Маріуполя прибуло з'єднання Добровольчої армії [3, с.144].

Махновці наприкінці 1918 р. пройшли своїм «легким кінно-тачаночним бойовим загоном» через весь Маріупольський повіт [7, с.130], побували в грецьких селах Комар, Богатир, Велика Янисоль, провели там мітинги, отримали поповнення з числа молодих грецьких повстанців [7, с.109]. Біля села Старий Керменчик махновський загін у запеклому бою завдав поразки білогвардійському з'єднанню під команду Шаповала [7, с. 130 - 131]. Це сприяло зростанню авторитету Н.Махна серед місцевих селян.

У цей суворий час на російських прикордонних землях неподалік України за всебічної підтримки та під контролем раднаркому радянської Росії активізували свою військово-політичну діяльність українські більшовики. 11 листопада 1918 р. Раднарком РСФРР прийняв постанову про підготовку військового походу в Україну. Більшовицьке командування, не маючи в Україні достатніх військових сил для боротьби проти денікінців, зробило ставку на використання селянських повстанських загонів [6, с. 44].

Командуючий особливою групою військ П. Дибенко на початку січня 1919 р. отримав завдання встановити зв'язок з загонами Н.Махна [8, с.61]. Більшовицький командир надіслав телеграму, в якій пропонував Н. Махнові відрядити представника для переговорів про подальші спільні дії. Одержавши телеграму, Н. Махно уповноважив начальника штабу своїх військ О.Чубенка на переговори, наказавши не вступати в політичні суперечки, а просити лише набої, снаряди, артилерійську батарею [11, с.41]. П.Дибенко виділив для махновців 500 тис. патронів та бронепоезд [5, с.73]. Отримавши матеріальну допомогу, загоны Н. Махна швидко зросли чисельно [6, с.136].

До лютого 1919 р. П. Дибенко розгорнув свій загін на бригаду, до складу якої входили також партизанські загоны Н.Махна [9, с.60]. Після проведення переговорів між радянським командуванням та махновцями 19 лютого 1919 р. наказом командуючого Харківською групою більшовицьких військ А.Скачка була створена Задніпровська Українська радянська дивізія на чолі з П.Дибенком. В її складі перебувала 3-я бригада, створена з махновських загонів [8, с.67 - 68]. При цьому батько Махно відмовився від призначення військових спеціалістів на командирські посади [5, с.79]. Організаційно ця бригада залишалася на попередньому рівні. Командири були виборні, дисципліна досить умовна. Це був дуже суперечливий військовий союз, який не міг бути тривалим. Проте, навесні 1919 р. він відіграв велику роль у боротьбі проти денікінських військ.

Протягом лютого – березня 1919 р. махновці вели запеклі бої з денікінцями на території від Поліг (Олександрівського повіту) до Волновахи (Маріупольського повіту) [4, с.73]. В цей час з командуванням 1-ї Задніпровської дивізії зав'язали контакти грецькі повстанські загоны Маріупольщини. Загін В.Тохтамиша в лютому 1919 р. був реорганізований на 9-й полк 3-ї Задніпровської бригади [10, с.5]. На початку березня 1919 р. повстанські загоны З.Цололо та Г.Спруцко приєдналися в районі станції Розівка до 9-го Задніпровського піхотного полку, який успішно воював проти білогвардійців за визволення Нікольського, Мангуша, Мелекино, Білосарайки, Кальчика, Волновахи, Розівки та інших населених пунктів [1, с.113].

У подальшому бригада Н.Махна з боями просуvalася вздовж побережжя Азовського моря. При цьому вона досягла великих успіхів у боротьбі з денікінськими військами. В середині березня 1919 р. 3-я Задніпровська бригада зайняла Бердянськ, вузлову станцію Волноваха. Враховуючи ці успіхи, головком І.Вацетіс 16 березня наказав продовжувати наступ вздовж Азовського побережжя до Таганрога [4, с.68].

29 березня після жорстокого бою задніпровці визволили Маріуполь від денікінців [8, с.108 - 109]. У телеграмі П.Дибенка Раднаркому УРСР від 2 квітня 1919 р. відзначалася виняткова стійкість та мужність бійців 3-ї Задніпровської бригади, які виявилися в боях за Маріуполь [6, с.291 - 292]. Ці бойові дії стали важливим рубежем у ході військового протистояння в регіоні Північного Приазов'я.

У квітні бої розгорілися з наростаючою силою. Після взяття Маріуполя на початку місяця 3-я Задніпровська бригада вела наступ на таганрозькому напрямку. У цей період вона займала позиції від побережжя Азовського моря на схід від Маріуполя до Волновахи [6, с.133]. Проте цей успіх не був закріплений. За короткий час військово-політичне становище різко змінилося. Денікінське командування не змирилося з втратою Донбасу. У Приазов'я вторглися кавалерійські дивізії А.Шкуро [6, с.317, 375]. Їх наступ стримували лише розрізнені залишки 3-ї Задніпровської бригади Н.Махна та батальйон інтернаціоналістів. Нові формування затримувалися через відсутність озброєння та обмундирування [8, с.121]. В надзвичайно складних умовах 15 квітня 1919 р. у боях за Маріуполь перемогу здобули

денікінські війська, які знову на захопили місто. У зв'язку з цим серед більшовицьких партійних функціонерів посилювалися напади проти махновців [8, с.137].

Білогвардійці захопили також Сартану та Мангуш і рухалися в напрямку на Бердянськ [8, с.118]. На середину квітня Волноваха також опинилася в руках денікінців [8, с.119]. Начальник Задніпровської дивізії П.Дибенко, стурбований цими поразками, своїм наказом підпорядкував командирів 3-ї Задніпровської бригади розрізнені частини, щоб «зорганізувати і тримати в пункті найбільш Вам зручному, на ваш погляд» [6, с.317]. Це свідчило про те, що батько Махно, незважаючи на всі проблеми, користувався довірою начдива.

Саме в цей час виявилось, що 3000 італійських гвинтівок, які отримала махновська бригада на озброєння від П.Дибенка з невеликою кількістю патронів швидко залишилися без набоїв, а інші не підходили до цієї зброї. Все інше озброєння та обмундирування здобуто з бою. В такому становищі махновці виявилися беззброєними. За цих обставин, Н.Махно 19 квітня телеграфував у штаб Задніпровської дивізії: «Негайно висилайте зміну 3-й бригаді, бо люди кинуть фронт, оскільки італійками без набоїв та кулеметів проти десятків кулеметів противника люди не взмозі встояти» [8, с.122].

Становище 3-ї Задніпровської бригади махновців ускладнювалося тим, що радянське командування в цей час влаштувало її передачу від Українського фронту під управління російського Південного фронту. Наказ головнокомандувача І.Вацетіса був виданий ще 26 березня, напередодні наступу на Маріуполь, а потім ще раз продубльований 2 квітня. Але командуючий Українським фронтом відмовлявся виконати цей наказ і підпорядкував її 2-й Українській армії [4, с. 72]. Серед більшовицьких військових управлінських структур виникла надзвичайна плутанина та волокита. В.Білаш у зв'язку з цим зазначав, що «Укрфронт передав, але Південфронт не прийняв, і наша бригада виявилася безхозною. Наказувати почали і ті, й інші, але забезпечити, поповнити підкріпити нашу 3-ю бригаду, яка знемагала в наступальних боях, відмовлялися і ті, й інші, посилаючись одне на одного» [2, с.125].

Незважаючи на всі проблеми, задніпровці наприкінці квітня активізували свої дії на маріупольському напрямку. 26 квітня частини Махна, незважаючи на артилерійський вогонь французької ескадри, взяли Сартану і зайняли ряд сіл, у тому числі Гнатівку, на схід від лінії Оленівка – Карань [8, с.52]. 27 квітня 1919 р. бійці 3-ї Задніпровської бригади відбили в денікінців Маріуполь [2, с.158].

До цього часу відноситься посилення більшовицько-махновського політичного протистояння. Більшовики звинувачували махновців у грабунках, єврейських погромах, в проведенні антирадянської агітації [8, с.137]. Більшовицькі функціонери того часу все частіше називали махновців бандитами, зрадниками, закликаючи військове радянське командування покарати їх [6, с.362 - 363]. Таку позицію всіляко підтримував голова реввійськради Л.Троцький. Серйозним подразником у зростанні цього протистояння була публікація передової статті «Долой махновщину» в газеті «Известия» Харківської ради 25 квітня 1919 р. Вона збурила махновців і спровокувала їх різкі дії у відповідь. За наказом Н.Махна були заарештовані більшовицькі політкомісари, які діяли у махновських полках [2, с.158 - 160].

Командуючий Українським фронтом В.Антонов-Овсієнко та командуючий 2-ю Українською армією А.Скачко займали більш конструктивну позицію, відкидаючи огульне політиканство більшовицьких партійних діячів. 29 квітня В.Антонов-Овсієнко відвідав з інспекційною метою Гуляй-Поле [9, с.53 - 55]. Після інспектування махновської бригади у своїй записці на ім'я голови Раднаркому УСРР Х.Раковського та наркомвоєнмора М.Подвойського він зазначав: «Сам Махно, головні його бойові робітники та його полки проникнуті бажанням зламати контрреволюційне козацтво та офіцерство; ... Махно та його штаб живуть вкрай скромно, бандитизму непомітно; ... нападки на Махна до краю озлоблюють місцеве населення та його частини; Махно проти нас не виступить; політична робота наша можлива і необхідна в усьому районі; травля проти Махна повинна бути припинена» [8, с.130]. Але більшовицьке керівництво не дослухалося до цієї поради.

На початку травня Гуляй-поле відвідали також Л.Каменєв та К.Ворошилов. У відкритому листі Л.Каменєва командир 3-ї бригади Н.Махну зазначалося: «всі чутки про сепаратистські або антирадянські плани бригади повстанців тов. Махна ні на чому не ґрунтуються. ... За їх відвагу, за їх боротьбу на фронті вітаю їх». Але, з іншого боку було вказано на дещо «зле та шкідливе» - антисемітизм, низький рівень класової свідомості, свавільний вивіз цінного майна і таке інше [8, с.136]. Загалом це була досить виважена оцінка діяльності махновців.

Але надалі посилювалися більшовицькі звинувачення на їх адресу, заклики до суворого покарання. Найбільш концентровано це відобразилося в статті Л.Троцького «Махновщина» від 2 червня, де автор наголошував, що «армія» Махна – це найгірший вид партизанщини Ніякого натяку на порядок та дисципліну Ніякої організації постачання». Вирок був однозначний: «З цією анархо-куркульською розпустою пора закінчити, закінчити твердо, раз назавжди» [8, с.162]. Комісія Вищої військової інспекції України щодо розслідування захоплень хлібних вантажів представниками бригади Махна, передбачених для робітників Донбасу вказала на численні самовільні захоплення продовольства та фуражу частинами партизанської бригади «батька» Махна, що дезорганізувало роботу продовольчих органів [8, с.179 - 181].

У цей важкий час розгорілася також дискусія щодо перетворення 3-ї бригади на 1-у повстанську дивізію. Цю думку підтримував командарм А.Скачко, який сподівався подолати цим партизанщину махновців і краще використати їх потенціал на фронті. Але вище більшовицьке військове командування відкинуло цю пропозицію, наполягало на силових заходах для перетворення махновської бригади на регулярну військову частину, на усуненні Махна від її командування та на притягненні його до відповідальності [8, с.149,152].

Серед махновців, у свою чергу посилювалися антирадянські настрої. Особливо сильним було обурення щодо діяльності місцевих чекістів та продовольчих загонів, які чинили, на думку селян, несправедливі дії, грабували їх. Командування 3-ї бригади не хотіло визнавати більшовицьких політкомісарів, не завжди виконувало розпорядження вищого керівництва.

Наростання протистояння між більшовицьким командуванням та махновцями неминуче вело до розриву між союзниками, їх шляхи розійшлися. З свого боку, це підривало здатність тримати фронт проти денікінців, чим вони успішно скористалися. 23 травня денікінські війська знову захопили Маріуполь, прорвавши фронт. Незабаром вся конфігурація більшовицьких збройних сил у цьому регіоні на тривалий час була зруйнована, а 3-я Задніпровська бригада припинила своє існування.

Ця військова частина проіснувала всього чотири місяці, але без неї неможливо уявити події Громадянської війни в Приазов'ї. Двічі вона визволяла Маріуполь від денікінців. Навесні 1919 р. бригада майже щодня фігурувала у військових зведеннях. Її бійців та командира більшовицьке керівництво спочатку відзначало за мужність, потім піддавало гострій критиці за схильність до анархії, а в кінці-кінців оголосило бандитами. Враховуючи це, історія 3-ї Радянської Задніпровської бригади варта уваги істориків. Поява цього своєрідного військового з'єднання стала результатом військового союзу між більшовиками та селянськими повстанцями махновцями. Хиткий союз між більшовиками та махновцями переживав суворі випробування і все більше давав тріщину. Боротьба посилювалася. Конфліктуючі сторони стояли кожна на своєму. Розрив між більшовиками та повстанцями неминуче вів до військової поразки цих сил від денікінців. Розрив більшовицько-махновського союзу призвів до ліквідації 3-ї Задніпровської бригади. Частина задніпровців приєдналася до більшовицьких військ, а інші надалі були з Н.Махном.

Література

1. Анимица Е.Г., Антонова Л.Г. Малоянисоль: история, события, судьбы (1780 – 2010) / Е.Г.Анимица, Л.Г.Антонова. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2010. – 256 с.

2. Белаш А., Белаш В. Дороги Нестора Махно: исторические повествования / А. Белаш, В. Белаш - К.: Знання, 1993. - 592 с.
3. Божко Р.П., Були Т.Ю., Гашененко Н.Н. и др. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р.П.Божко, Т.Ю.Були, Н.Н.Гашененко и др. - Мариуполь: Изд-во Рената, 2006. - 354 с.
4. Верстюк В.Ф. Перший союз Н.Махна з радянською владою / В.Ф.Верстюк // Минуле України: відновлені сторінки К.: Нак. Думка, 1991. - 280 с.
5. Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність / В.Волковинський - К.: ПЕРЛІТ ПРОДАКШН ЛТД, 1994. - 253 с.
6. Гражданская война на Украине 1918 – 1920: Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах. – Т. 1. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 1967. – 491 с.
7. Махно Н. Воспоминания. В 3 кн. Украинская революция / Махно Н. – К.: Україна, 1991. (репринтне видання). – Кн. 3. – 184 с.
8. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине 1918 – 1921. Документы и материалы / Под ред. В. Данилова, Т.Шанина. – М.:РОССЭН., 2006. – 1000 с.
9. Н. И. Махно (Воспоминания, материалы и документы). – К.: РИФ «Дзвін», 1991. – 201 с.
10. Революционные события в греческом селе Ст. Керменчик в дни 19 – 20 годов // Наша правда. – 1927. – 2 листопада. – С. 5.
11. Семанов С.Н. Махновщина и её крах / С.Н.Семанов // Вопросы истории. – 1966. – № 9. – С. 41.

УДК 930.1:929Грушевський(043)

Романцова Н. І., кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін МДУ

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ М.ГРУШЕВСЬКОГО. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Михайло Сергійович Грушевський – це синонім української історичної науки, її гордість адже саме він зробив такий внесок у становлення та розвиток вітчизняних студій, що ще багато часу доведеться чекати на появу нового дослідника такого ж масштабу. Тому не дивно є зацікавленість цією непересічною постаттю, науковий інтерес до процесу формування світогляду та становлення історика на початку його життєвого шляху.

Дослідники приділяють значну увагу чинникам, які тією чи іншою мірою впливали на формування світогляду М.Грушевського в його дитячі та значно більше в юнацькі роки. В дитинстві під впливом родинного кола формувалася його православний за віруванням та патріотичний за почуттям світогляд, який був одним із чинників становлення майбутнього історика.

Радянська історична наука не переймалася цим питанням, тому що концепція М.Грушевського протистояла пануючій «марксистсько-ленінський» теорії розвитку історичного процесу, ставлення влади до поглядів вченого, хоча вони і мали достатню аргументацію, було відкрито ворожим.

Ці аспекти досліджували історики діаспори (Л.Винар, О.Пріцак, О.Оглоблін, В.Дорошенко). Найбільш ретельно питання життя та діяльності М.Грушевського розглянув засновник грушевськознавства Л.Винар. У своїй періодизації життя та діяльності вченого він відзначив перший період - дитинство та юнацький вік. Це був час, який Михайло Сергійович провів далеко від рідної землі на Кавказі, куди його батько переїхав на посаду інспектора народних шкіл. Там він, за словами історика діаспори, вже з юних років захоплювався українською культурою [2, с.18,19].

Погоджуючись з цією думкою, О.Пріцак, засвідчував, що у 1880-х роках відбувався «інтелектуальний ріст» М.Грушевського та складався його політичний світогляд. У цей час батько виписав часопис «Киевская старина», «щоб зробити приємність своєму синові, що

живучи у Грузії, був спрагнений інформації про Україну» [7, с. XLIV - XLVI]. О.Оглоблин відзначив, що Михайло ще в Тифліській гімназії виявляв «серйозний і живий інтерес до всього українського» [6, с. 6,7]. В.Дорошенко вважав, що «вже в гімназії майбутній український вчений почував себе свідомим сином рідного краю» [3, с. 11].

Отже дослідники української діаспори на противагу радянській історіографії вважали за потрібне вивчати всі аспекти діяльності та творчого доробку видатного українського вченого, який вивів вітчизняну історичну науку на новий європейський рівень.

Сучасні українські дослідники відкривають для себе цього велетня науки, опановуючи науковий доробок істориків діаспори, застосовуючи у своїх працях більш широке коло джерел - листування, нові мемуарні твори, що дало можливість дати відповідь на питання щодо багатогранної діяльності М.Грушевського.

Серед тих, хто в сучасній Україні доклав зусиль до розвитку грушевськознавства, цікавився проблемою формування світогляду М.Грушевського, імена відомих українських істориків: І.Верба, І.Гирич, Л.Зашкільняк, Р.Пиріг, В.Тельвак, Ю.Шаповал та інші. Про те, що науковий інтерес до постаті М.Грушевського має не мінливий, а стійкий характер свідчить поява книги Ю.Шаповала та І.Верби. Вони зазначили важливе місце самоосвіти у формуванні світогляду М.Грушевського, який опановував у сімейній бібліотеці знання з української літератури, етнографії та фольклору. Автори погоджуються з представниками закордонної історіографії стосовно безперечного впливу батька; поїздок на Україну як чинників формування світогляду М.Грушевського. Але дослідники розходяться у питанні щодо визначення часу формування національного світогляду вченого [8, с. 20]. За свідченням самих авторів цю історіографічну колізію вирішив сам М.Грушевський, зазначивши, що його національне українське почуття викристалізувалося в ранньому віці під впливом оповідань татка.[8, с. 20].

Л. Зашкільняк на основі архівних документів визначив рубіж між дитинством та юнацьким віком М.Грушевського. Цей перехід, на думку історика, відбувся у стінах Тифліської класичної гімназії. На підтвердження цієї тези дослідник наводить щоденниковий запис Михайла від 1 січня 1883 року, де він зазначив, що вже розумово виріс ... і наступного року хотів би віддатися вивченню русько - української історії [4, с. 114, 115]. Те, що гімназист Грушевський продовжував самоосвіту відзначає також І.Верба і додає, що цей факт, а саме інтерес до літератури був підставою для призначення його бібліотекарем [2, с. 112].

Р. Новацькі та В.Тельвак у монографії, присвяченій М.Грушевському, зазначили, що зацікавлення молодого Грушевського вражають своєю широтою - це україністика, історія, філософія та літературознавство, і на думку авторів, сумлінна праця у кожній з цих галузей заклала міцні наукові підвалини власного світогляду вченого [5, с. 43].

Таким чином, аналізуючи проблему формування світогляду М.Грушевського, необхідно зробити висновок з історичної та історіографічної точки зору. Історичний огляд дав можливість з'ясувати, що М.Грушевський на початку першого київського періоду був юнаком, світогляд якого був на такому високому національно- патріотичному, політичному та інтелектуальному рівні, що це дало можливість стати М.Грушевському талановитим учнем В.Антоновича.

Щодо історіографічного екскурсу, то необхідно зазначити, що закордонна українська історична наука заклала початок розвитку грушевськознавства. Цю справу успішно продовжують сучасні українські вчені.

Література

1. Винар Л. Життя і наукова діяльність Михайла Грушевського / Л.Винар // УІ.-1966.- №1-2. – С.15-31.
2. Верба І.В. Михайло Грушевський - гімназист / І.В.Верба // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. Збірник наукових праць. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – С.111-116.

3. Дорошенко В. Життя й діяльність Михайла Грушевського / В.Дорошенко. // Михайло Грушевський. Вибрані праці видано з нагоди 25-річчя з дня його смерті (1934-1959) Микола Галій (зібрав і упоряд. мат.) Нью-Йорк.: Накладом Гол.Управи ОУРДП в США., 1960.-С.11-30.
4. Зашкільняк Л. М.Грушевський і Галичина (до приїзду до Львова 1894 р.) / Л.М Зашкільняк.// Михайло Грушевський і Львівська історична школа. Матеріали конференції. – Львів, 1995. – С114-138.
5. Новацкі Р., Телвак В. Михайло Грушевський на тлі доби / Р.Новацкі, В Телвак – Перша частина. – Дрогобич-Орле, 2008. – 378 с.
6. Оглоблин О. Михайло Сергієвич Грушевський (1866-1934) / О.Оглоблин // Український історик. – 1966. – № 1-2. – С.6-14.
7. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського / О.Прицак // Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т. 12 кн. (Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.). – К.: Наукова думка, 1991. – Т.1. – С.XL-LXXIII.
8. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський / Ю.Шаповал, І.Верба – К.: Альтернативи, 2005. – 352 с.

УДК 930.2(470+571)«1850/1917»:94(477)«1672»(043)

Тарасов С. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры исторических дисциплин МГУ

БАТУРИНСКИЙ ПЕРЕВОРОТ 1672 Г. В РОССИЙСКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Вторая половина XVII в. стала важным рубежом в истории не только Украины, но Восточной Европы в целом. События времени обусловили историческую судьбу как Украины, так и соседних государств на столетия вперед. Потому кровавая эпоха Руины вызвала пристальное внимание со стороны русской историографии. Среди событий того периода свою роль сыграл и Батуринский переворот 1672 г., приведший к падению гетмана Д. Многогрешного.

Д. Многогрешный правил Левобережной Украиной в 1668-1672 гг. Как известно в ночь с 12 на 13 марта 1672 г. он был свергнут собственной старшиной. В перевороте принимали участие и российские «служилые люди». Гетман был обвинен в измене и приговорен к смертной казни, замененной ссылкой в Сибирь. Любопытно, что там он находился на царской службе и даже принимал участие в заключении Нерчинского договора с Китаем в 1689 г.

С. Соловьев, по-видимому, был убежден в измене гетмана, хотя на страницах своего труда не выносил собственного вердикта о его виновности, или невиновности. Но исследователь приводил множество доносов и свидетельских показаний, изобличавших гетмана [1]. П. Матвеев, В. Эйегорн и Д. Иловайский так же склонялись к мнению о виновности Д. Многогрешного [2].

Наиболее тщательно историю свержения гетмана исследовал П. Матвеев. Он подверг критике взгляд Н. Костомарова на Д. Многогрешного, как на человека, пострадавшего совершенно безвинно. П. Матвеев считал, что рассказ о Батуринском перевороте у Н. Костомарова «обнаруживает односторонность, неполноту и неточность» [3]. Как и В. Эйнгорн, П. Матвеев указывал, что поначалу гетман подчинялся влиянию Л. Барановича. «Вздумав жить своим умом, простодушный Демьян попал в сети чигиринского гетмана, и потому катастрофа на, сей стороне Днепра, была неизбежна» [4]. Исследователь признавал, что не сохранилось письменных свидетельств, проливающих свет на сношения Д. Многогрешного с П. Дорошенко. При аресте гетмана не было найдено никаких документов, но вполне возможно, их и не было. По уверению историка, гетман, как человек совсем неграмотный, терпеть не мог писарей, а писанной бумаги он боялся [5]. Есть сведения, что Д. Многогрешный ссылался с П. Дорошенко словесно, через доверенных лиц. Исследователь считал, что правобережный гетман должен был

быть доволен таким оборотом событий, так как отсутствие письменных документов ничем его не связывало [6].

П. Матвеев считал, что Д. Многогрешный поступил крайне неосторожно, так как слишком рано «сжег за собой корабли», порвав с Москвой, «которая не простит ему брошенных в глаза царскому посланцу упреков и угроз» [7]. При этом, исследователь продолжал свою полемику против Н. Костомарова, сравнивавшим речь гетмана перед А. Танеевым с теми речами, которые в свое время говорил московским послам Б. Хмельницкий. «Такая оценка выходов пьяного гетмана грешит явной натяжкой, а сравнение недалекого Демьяна с Богданом Хмельницким представляется несколько странным» [8]. Далее историк объяснял, почему Б. Хмельницкий мог себе позволить говорить резкие вещи и принимать угрожающий тон, во время переговоров с Польшей и Россией. Он мог делать это благодаря народной любви к себе и полному доверию старшин. Д. Многогрешный не любимый народом и не уважаемый старшиной, которую он озлобил своим самоуправством и самодурством, держался у власти только благодаря московской поддержке. Лишившись этой опоры гетман, по мнению ученого неизбежно должен был пасть. Что и произошло «после его пресловутой речи 7-го марта» [9].

П. Матвеев отмечал, что в Москве долго не верили доносам на гетмана. Не поверили и М. Ханенко, который приезжал в Москву по поручению польского правительства. Это доверие к гетману объяснялось, по мнению историка, тем, что ни Л. Баранович, ни С. Адамович не сообщали царскому правительству ничего подозрительного о гетмане.

В виновность гетмана не верили С. Платонов В. Пичета и И. Розенфельд. С. Платонов говорил о деле Д. Многогрешного с предельной краткостью. Он считал, что гетман был оклеветан в Москве. Старшина свергла его, так как он был представителем «демократических симпатий» [10]. В. Пичета также считал, что старшина хотела отделаться от гетмана, и решила этого добиться с помощью московского правительства. По словам исследователя, Батурицкий переворот был осуществлен не по решению, принятому на месте, а по прямому приказу из Москвы [11]. «Поступок с гетманом был величайшим нарушением украинской конституции...», – замечал по этому поводу историк [12]. И. Розенфельд полагал, вслед за Н. Костомаровым, что Д. Многогрешный не был изменником. Гетман, по его мнению «просто выражал свое недовольство и имел к этому основание...» [13].

Те из русских историков, которые не верили в виновность гетмана, не оставили его сколько-нибудь развернутой характеристики. Те же, кто склонялся к мысли об измене Д. Многогрешного, рисовали не слишком привлекательный его образ. Так по П. Матвееву гетман был человек «малограмотный и недалекий», которому были присущи «непостоянство, легкомыслие и слабость характера» [14]. Историк считал, что П. Дорошенко потому назначил Д. Многогрешного наказным гетманом на Правобережье, что был убежден, что этого человека из-за его ничтожности можно не опасаться [15]. Популярностью Д. Многогрешный не пользовался [16].

По словам Д. Иловайского, гетман был «простодушный, или вернее умственно ограниченный» [17]. Историк характеризовал Д. Многогрешного, как жадного и грубого человека, страдавшего страстью к вину [18].

Вопрос о виновности гетмана Д. Многогрешного не был решен русской историографией. П. Матвеев, Д. Иловайский и, по-видимому, С. Соловьев принимали на веру версию об измене гетмана, тогда как С. Платонов и В. Пичета считали его безвинно пострадавшим.

Русские историки признавали, что Батурицкий переворот не имел прецедентов, но в заговоре против гетмана участвовали не только московские представители, но и лица из окружения гетмана. Сам гетман Д. Многогрешный оценивался русской исторической наукой, как человек не только безграмотный, но и умственно ограниченный. Неспособность гетмана к дипломатии привела к возвышению духовенства, на помощь и поддержку которого он рассчитывал. Но, как заметил В. Эйнгорн, это, в конце концов, привело к тому, что духовенство лишилось заметной политической роли [19].

Литература

1. Соловьев С.М. Сочинения в 18 кн. – Кн. VI. – Т. 11-12. История России с древнейших времен / Отв. ред.: И.Д. Ковальченко, С.С. Дмитриев. – М.: Мысль, 1990. – С.413.
2. Матвеев П. Батурицкий переворот 13-го марта 1672 года. Дело гетмана Демьяна Многогрешного // Русская старина. – 1903. - № 10 – С. 131; 144; № 11. – С.465; Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича. – М., 1899. – С. 828. Примич. № 450; Иловайский Д.И. История России. Отец Петра Великого: Алексей Михайлович и его ближайшие преемники. – М.: Чарли, 1996. – С.577. Примеч. № 23.
3. Матвеев П. Указ. соч. Русская старина. – 1903.- № 9. – С. 670.
4. Там же. - № 10. – С. 131.
5. Там же. - № 11. – С. 465.
6. Там же. – С. 466.
7. Там же. - №. 10. – С. 144.
8. Там же.
9. Там же. – С. 144-145.
10. Платонов С.Ф. Лекции по русской истории. – С. 440
11. Пичета В.И. Внешняя политика России // Три века / Сб. Сост.: А.М. Мартышкин, А.Г. Свиридов. – Т. II. – М.: ГИС, 1991. – С.138.
12. Там же.
13. Розенфельд И.Б. Указ. соч. – С. 88.
14. Матвеев П. Указ. соч. - №. 9. – С.680.
15. Там же – С.684-685.
16. Там же. – С. 681.
17. Иловайский Д.И. Указ. соч. – С. 250.
18. Там же. – С. 251.
19. Эйнгорн В. Указ. соч. . – С. 792-793.

УДК 355.48(38)(043)

Рябуха Ю. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры культурологи и информационной деятельности МГУ

ПЕРСИДСКАЯ КОННИЦА В МАРАФОНСКОЙ БИТВЕ 490 Г. ДО Н.Э.

В середине VI в. до н.э. на территории нынешнего Ирана возникла могущественная Персидская держава. Её правители расширяли границы государства во всех направлениях. Довольно быстро Персия поглотила Мидию, Вавилон, Лидию, Египет, установила контроль над греческими колониями в Ионии (Малая Азия). Грекам персы предоставили широкую политическую и экономическую автономию, следя лишь за своевременным сбором налогов. Но даже малейшая форма контроля не устраивала свободолюбивых греков. В 499 г. до н.э. ионийские греки подняли восстание, центром которого стал город Милет. Помощь ионийцам оказали Афины и Эретрия (город в юго-западной части острова Эвбея). Объединенная греческая армия в 498 г. до н.э. захватила Сарды – столицу лидийской сатрапии персов и сожгли город дотла. Однако это был, чуть ли не единственный успех греков. В следующем году ионийцы потерпели ряд поражений, но окончательно их сопротивление было сломлено только к лету 493 г. до н.э.

После этих событий персидский царь Дарий решил показательно отомстить всем союзникам ионийцев. Была собрана многочисленная армия, для перевозки которой по морю, по словам Геродота, потребовалось 600 триер. Командовать армией Дарий назначил двух полководцев – мидянина Датиса и своего внучатого племянника Артаферна. Первоначально персы высадились на Эвбее и при помощи предательства захватили Эретрию, после чего, в

отместку за Сарды, город был разрушен, а все жители обращены в рабство. Следующей целью персов стали Афины.

Персы высадились возле города Марафон, к югу от Афин. Широкая марафонская долина была удобной для действий персидской конницы. Место для высадки порекомендовал бывший тиран Афин Гиппий, находившийся в персидском войске и рассчитывавший с их помощью вернуть себе власть в Афинах [Her., VI, 102].

Выйдя к Марафонской равнине, афиняне разбили лагерь возле святилища Геракла. Справа позиция греков упиралась в море, а слева была прикрыта горами. Здесь к афинянам присоединилась помощь из города Платеи под командованием Аримнеста [Paus., IX, 4, 2]. Число платейцев традиционно оценивают примерно в 1000 гоплитов. Это количество приводится у Юстина [Just., II, 9, 9] и Корнелия Непота [Nep. Milt. 5], однако современные ученые считают, что численность платейцев не превышала 600 человек.

Несколько дней войска стояли друг против друга, не ведя при этом активных действий. Афиняне не спешили, понимая, что время работает на них, приближая спартанскую помощь. Что касается персидских военачальников, то они, вероятно, стремились выманить греков на центральную, более широкую часть равнины, где в полной мере могли бы использовать свое подавляющее превосходство в коннице.

На наш взгляд ключевым моментом для реконструкции Марафонского сражения является вопрос о непосредственном участии в нем персидской конницы. Геродот указывает, что персы перед походом специально переоборудовали часть кораблей для перевозки конницы [Her., VI, 95], однако в описании хода Марафонской битвы у него нет ни слова о персидской коннице, которая была главной силой персидского войска и которую так боялись греки. На основании фразы «Конница ушла» из более позднего византийского источника – «Лексикона» Свида – ряд ученых (Д. Эванс, Н. Хаммонд, Н. Секунда, Д. Вэрри, Л.М. Глушкина) считает, что персы решили предпринять обходной маневр и отправили часть своей армии на кораблях непосредственно к Афинам. Всю ночь накануне сражения персы были заняты тем, что грузили лошадей на суда. Этот трудоемкий процесс, так и не был закончен к утру. Поэтому в момент решающего столкновения персидская конница оказалась изолированной на кораблях.

В своей более поздней работе, Н. Хаммонд несколько изменил свое мнение, считая, что персидская конница «в темные часы между заходом луны и восходом солнца была отведена на пастбище и водопой в северной части равнины и по какой-то неизвестной для нас причине задержалась или опоздала. В этом случае конница вернулась к окончанию битвы, когда персидская пехота была разбита в беспорядочной схватке».

Сторонники участия в сражении персидской конницы по-разному размещают ее в рядах боевого порядка персов. Г. Дельбрюк, а вслед за ним и Е. Разин считают, что она находилась на флангах, в то время как В.С. Сергеев помещает ее в центр. Любопытно мнение В.И. Холмогорова, согласно которому персидская конница «обычно занимала место в боевой линии вперемежку с пехотой той же народности, причем отборные силы конницы во главе с полководцем... находились в центре». Однако ход битвы при Платеях произошедшей всего через 11 лет после этих событий полностью его опровергает – персидская конница в этом сражении действовала как самостоятельный род войск.

Вероятнее всего персидская конница, все-таки в сражении не участвовала, будучи занятой процессом погрузки на корабли. В любом другом случае, грекам удалось бы захватить большое количество лошадей.

Не желая атаковать греков в узком месте Марафонской равнины, Датис решил предпринять обходной маневр и направить свои главные силы по морю на Афины. За ночь погрузить всю конницу на корабли не удалось, и утром о погрузке узнали греки. Мильтиад решил воспользоваться возможностью разгромить оставшиеся на берегу силы противника и отдал приказ об атаке. Увидев наступающую греческую фалангу, персы спешно построили в боевой порядок, оставшиеся на берегу войска. Во время выдвижения к центральной части Марафонской равнины фронт греков удлинялся, что привело к ослаблению центра. После

непродолжительного столкновения противников, персы добились успеха в центре. Возможно, этому способствовало как численное превосходство, так и вооружение персидских частей – находящиеся на вооружении у саков топоры позволяли им эффективно поражать защищенных панцирями греческих гоплитов. Греческие филы центра начали отступать, неся потери. Но разгром более слабых персидских флангов свел на нет удачное наступление центра – видя, что им грозит опасность окружения, персы и саки начали отступать вслед за остальными войсками. При этом вполне возможно, что отдельные греческие гоплиты атаковали персов с флангов и тыла.

Бегущие персы стремились укрыться на своих кораблях. Любопытно, что ни Геродот [Her.,VI,113], ни Корнелий Непот [Nep.Milt.5], не сообщают о бегстве персов в лагерь, а указывают сразу на корабли. Это косвенно подтверждает версию о том, что персы собирались отплывать, и значительная часть имущества уже была погружена на корабли.

Бой за корабли в описании Геродота напоминает «Илиаду» Гомера. Греки, так же как и троянцы, пытаются поджечь корабли, хотя самый близкий имевшийся в их распоряжении огонь, без сомнения находился в греческом лагере за несколько километров от места боя. Именно здесь, судя по всему, греки понесли самые большие потери, пришедшиеся на правофланговую филу Аянтис. Во время боя у кораблей погибли стратеги Каллимах и Стесилай, а также ряд знатных афинян[Her.,VI,114]. Грекам удалось захватить семь персидских кораблей, а остальные отправились в сторону Афин.

Победившим грекам предстоял еще один марш – к стенам родного полиса, в надежде опередить персидский флот. Пока персы огибали мыс Суний, греки успели прибыть к Афинам, что лишало всякого смысла высадку персов под стенами города. Видя, что все его планы закончились неудачей, Датис отдал приказ об отплытии в Азию.

Подводя итоги, следует отметить, что заслугой Мильтиада, на наш взгляд, является не ослабление центра боевого порядка, а именно правильно выбранный момент для атаки, когда конница, основная ударная сила персов не могла участвовать в сражении. Все это ни в коей мере не преуменьшает победу греков – они продемонстрировали превосходство греческой тактики и оружия над персидскими и показали, что Персидская империя не была непобедимой.

СЕКЦІЯ ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

УДК 364.044.68-053.67(477.62)

Агєєва О. Л., старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

СУЧАСНА ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для об'єктивного дослідження проблем молодіжної політики Донецькому регіоні було використано синтез соціальної та раціонально-критичної парадигми, а саме увагу приділено вивченню формування особливостей молодіжної політики регіону через вплив на неї економічних, географічних, демографічних, соціальних, культурних та правових сфер суспільства, що робить реалізацію цієї політики унікальною для даного регіону. Крім того, дослідження орієнтується на розкриття внутрішньої природи молодіжної політики, її найважливіших елементів, структури, реальні форми втілення в життя, аналіз доцільності та повноти її реалізації у відповідності до актуальних потреб молоді Донецької області.

Методологічний апарат наукового дослідження регіональної молодіжної політики у Донецькій області базується на принципі об'єктивності, що дає змогу всебічно урахувати фактори, які впливають на формування молодіжної політики не тільки з точки зору цілей, які висуваються державою, а й інших невід'ємних складових – потреб самої молоді. Тому наукове дослідження проблеми регіональної молодіжної політики на прикладі Донецької області було проведено на підставі комплексного використання методів, які застосовуються у політичній науці з урахуванням досягнень вітчизняної і зарубіжної політологічної, філософської, соціологічної, психологічної думки. При цьому визначальним став комплекс політологічних, загальнонаукових та соціологічних методів дослідження.

У дисертаційному дослідженні було використано *системний підхід*, можна навіть сказати, що він виступав базовим при аналізі державної молодіжної політики Донецької області. В комплексі з функціональним підходом системний аналіз став основою у вивченні структури функціонування молодіжної політики, основних інститутів, які відповідають за її формування та реалізацію. Виходячи з системного підходу структура державної молодіжної політики розглядається як цілісний механізм, який діє на різних рівнях влади – держава, регіон, місто зі складною схемою взаємозалежних органів, які знаходяться у безпосередній взаємодії з молодіжною середою. У дослідженні через системний аналіз вдалося показати як задовольняються потреби молоді Донецької області через реакцію на них, а саме прийняття відповідних державних програм, законів і так далі. Через вищезазначений метод аналізується роль цих інститутів як єдиної цілої системи та які шляхи та методи використовує держава для реалізації молодіжної політики в конкретно взятому регіоні з урахуванням його особливостей [1, с. 14-15].

Для більш ретельного вивчення механізму реалізації державної молодіжної політики було використано *інституціональний підхід*. Він зорієнтований на аналіз діяльності окремих інститутів влади, через які відбувається здійснення молодіжної політики в регіоні, а саме державних структур (Міністерство, соціальні служби, відділи по роботі з молоддю й так далі), організацій та об'єднань молоді, урядових програм, грантів й інше. При цьому діяльність представлених державних та недержавних інститутів розглядається як цілісний процес здійснення молодіжної політики, який забезпечує послідовний, централізований політичний механізм, проте, з нестабільними формами організації. Під останнім розуміється постійна зміна не тільки назв та функцій окремих державних структур та інститутів, але й їх правове поле.

Нормативно-цілісний підхід був використаний у дослідженні більш вузько, з його допомогою було з'ясовано значення та оцінка державної політики в Донецькій області, яка

фактично проводиться з точки зору самої молоді. Виходячи з поставлених даним методом пріоритетів: значення політичних явищ та подій для суспільства, оцінка таких складових демократичної держави як справедливість, свобода, повага людського достоїнства була проаналізована система політичних цінностей молоді регіону. А якщо до цього додати ще й з'ясування рівня довіри до існуючої влади та відчуття захищеності з боку держави, які також передбачаються у дослідженні при нормативно-цілісному підході, то з їх допомогою можна орієнтуватись а розробку ідеалу формування молодіжної політики та шляхів її реалізації в Донецькій області, що й є кінцевою метою даного дослідження. Проте, необхідно враховувати той факт, що даний метод відображає суб'єктивність оцінок, так як побудований на відносності ціннісних суджень та залежить від індивідуальних особливостей світосприйняття, соціального становища та рівня культури та освіченості молоді в регіоні [2, с. 63-66].

Щоб компенсувати суб'єктивність оцінок попереднього методу, в дослідженні використовувався й *функціональний підхід*, так як він передбачає залишати поза увагою політологічного аналізу індивідуальні або суспільні оцінки політики, ставлячи в центр характеристики такі об'єктивні фактори як: економічний розвиток, рівень урбанізації, політична активність населення, партійна політика й таке інше. Однак, особливості дослідження молодіжної політики в конкретному регіоні як раз неможлива без розумного синтезу, на перший погляд двох несумісних підходів – нормативного та функціонального. Це пояснюється тим, що суб'єктивна оцінка політики, яка впроваджується державою по відношенню до молоді, напряду залежить від аналізу реальних факторів розвитку Донецького регіону з економічної, політичної та етичної точки зору.

Соціологічний метод впроваджувався при виділенні основних факторів, які вплинули на особливості формування державної політики відносно молоді у конкретно взятому регіоні. Соціологічний підхід у свою основу покладає з'ясування залежності побудови тієї чи іншої тактики у політиці від потреб суспільства, в якому дана політика реалізується. Тобто при з'ясуванні особливостей формування та втілення молодіжної політики у Донецькій області за основу брались характер економічних відносин у регіоні, соціальна та демографічна структура, рівень культури, освіченості, ідеологія, етнічний склад, рівень політичної активності та ряд інших факторів, без врахування яких неможлива реалізація повноцінної, державної молодіжної політики в регіоні, яка б відповідала інтересам самої молоді [3, с. 86-88].

При виробленні головних засад державної молодіжної політики будь-якого рівня необхідно спиратись перш за все на наукове підґрунтя, тобто науковий аналіз тих проблем, які є найбільш актуальними для молоді сьогодення. Особливо це стосується формування шляхів здійснення регіональної молодіжної політики, бо прогнозування актуальних потреб всієї української молоді не завжди співпадає з потребами молодого населення конкретного регіону. Тому автором в ході дослідження було проведено *соціологічне дослідження* з метою з'ясування соціального портрету сучасної молоді Донецької області, що дасть одночасно відповідь на два важливих запитання: перше – на що повинна спиратись регіональна молодіжна політика щоб відповідати своїй головній меті – забезпечення повноцінного розвитку молоді, друге – шляхом порівняльної характеристики соціальних потреб всієї української молоді з потребами молоді Донецького регіону, завдяки проведенню соціологічного дослідження, довести тезу про те, що регіональна політика має своє неповторне обарвлення згідно головних факторів даної місцевості, які на неї безпосередньо впливають.

Залежно від поставленої мети на кожному з етапів дослідження методологічну базу можна поділити на первинні, вторинні та верифікаційні методики. На першому етапі роботи виділяються так звані первинні методи, що були використані з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи були застосовані автором в подальшому дослідженні з метою обробки та аналізу отриманих даних - кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, шкалювання та ін. Третій тип

представлений верифікаційними методами і прийомами, що дав змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться також до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників [4, с. 395].

Використаний вибірковий метод соціологічного дослідження – це науково обґрунтований підхід, за результатами якого зроблені висновки про молодь Донецької області як ціле, спираючись на дані аналізу його певної частини. Згідно вказаної методики проведена порівняльна соціологічна характеристика соціального становища молоді Донецької області, враховуючи найважливіші проблеми від котрих потерпає українська молодь за окремими блоками: соціальне самопочуття молоді, взаємовідносини молодь-влада та соціально-економічних проблем молоді. Для порівняння узято результати досліджень, проведених науково-дослідним закладами, що досліджують молодь – Український інститут соціальних досліджень (перша назва – Український науково-дослідний інститут проблем молоді) і Державний інститут проблем сім'ї та молоді.

Отже, для дослідження регіональної молодіжної політики у Донецькій області було використано комплекс соціологічних, загальнонаукових та політологічних методів. Базовим у вивченні структури функціонування молодіжної політики виступив системний підхід. При аналізі діяльності окремих інститутів влади, через які відбувається здійснення молодіжної політики в регіоні було використано інституціональний підхід. Нормативно-цілісний підхід дозволив зробити оцінку державної політики в Донецькій області, яка фактично проводиться з точки зору самої молоді. Об'єктивні фактори, які впливають на формування та реалізацію цієї політики розглянуті на основі функціонального підходу. Соціологічний метод дав змогу охарактеризувати особливості формування та втілення молодіжної політики у Донецькій області. Нарешті для аналізу тих проблем, які є найбільш актуальними для молоді сьогодення було проведено соціологічне дослідження на основі вибіркового методу.

Література

1. Цвих В. Системний аналіз в політології: навчальний посібник / В. Цвих, А. Пахарев, Л. Півнева.- К. – 144 с.
2. Дегтярев А.А. Основи политической теории / А.А. Дегтярев. – М. : Высшая школа, - 1998. – 239 с.
3. Боришполец К.П. Методы политических исследований / К.П. Боришполец. – М. : АспектПресс, - 2005. – 221 с.
4. Городяненко В. Г. Соціологія / В. Г. Городяненко. - К. : Академія, - 2006. – 480 с.

УДК 329(495)(043)

Булик М. В., старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

НАРОДНИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ СОБОР (ЛАОС) В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ГРЕЦІЇ: ПРОГРАМНІ ЗАСАДИ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

В сучасній політичній системі Греції сили, що орієнтуються на праву консервативну ідеологію відіграють надзвичайно активну роль. Серед них до парламенту входить Народний православний собор (Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός, ΛΑ.Ο.Σ, ЛАОС), створений журналістом Георгіосом Каратзаферісом 14 вересня 2000 р. через кілька місяців після того, як він виключений з партії “Нова Демократія” (НД). Офіційною причиною цього стали неодноразові антисемітські висловлювання Каратзаферіса, які дискредитували одну з провідних політичних партій сучасної Греції. Ідеологія нової партії сформувалася на принципах націоналізму та антиглобалізму. Партія виступає з позицій відмови від традиційного поділу на лівих, центристів та правих. Замість цього ЛАОС пропонує гуртуватися навколо себе тих, хто належить до непривілейованих верст населення Греції, тих, хто виступає проти глобалізації, а також за збереження повноти національного суверенітету.

В своїй політичній програмі ЛАОС запропонував свій варіант реформи державного сектора, який полягає в запровадженні прямих всенародних виборів президента республіки і наділенні його широкими повноваженнями. Водночас праві виступають за пряме обрання прем'єр-міністра та членів уряду і обмеження терміну їх перебування при владі. Крім того, ЛАОС пропонує обмежити депутатську недоторканість та надати право ініціювати судове переслідування парламентарів Конституційному суду республіки [5]. Підтримуючи свою назву, ЛАОС виступає за збереження особливої ролі Грецької православної церкви в державі за умови рівного та неупередженого ставлення до будь-яких інших конфесій.

В сфері зовнішньої політики ЛАОС вважає за необхідне посилити контроль над кордонами Греції та обмежити імміграцію. ЛАОС займає жорстку позицію щодо врегулювання Кіпрської проблеми, наголошуючи на принципі єдності острова; виступає за політику стримування щодо Туреччини та Македонії. В питанні європейської інтеграції праві займають дещо двояку позицію. З одного боку, вони заявлять про незворотність європейського шляху розвитку Греції та її членства в ЄС на засадах конфедерації. З іншого боку, ЛАОС вимагає збереження пріоритету національних інтересів, обов'язкового консенсусу з усіх зовнішньополітичних питань, захисту культурних традицій грецької цивілізації. Особливу увагу ЛАОС приділяє проблемі глобалізації. Праві не відкидають позитивних наслідків глобалізаційних процесів, але основну загрозу бачать в тенденціях до поглиблення нерівності між різними народами, зникненні культурних та національних особливостей народів світу [5].

В економічній сфері ЛАОС вважає за необхідне проводити комплексну політику, яка базувалася б на визнанні приватної власності, вільної конкуренції та підприємництва і збереженні при цьому за державою ролі регулятора ринку. Праві виступають проти присутності на національному ринку Греції великих транснаціональних компаній, звинувачуючи їх в діях, що не відповідають інтересам суспільства. ЛАОС вимагає законодавчого забезпечення надання пріоритету громадянам Греції при наймі на роботу, запровадження податкових пільг для тих компаній, які не використовують нелегальної праці іммігрантів.

Значну увагу ЛАОС в своїй програмі приділяє питанню соціального захисту. Зокрема, він запропонував запровадити єдину національну пенсію для громадян Греції, які мають річні доходи менше 7500 євро; надавати фінансову допомогу безробітним на протязі терміну понад один рік; надавати постійну матеріальну допомогу всім грецьким сім'ям, що перебувають за межею бідності; створити Центри психологічної підтримки для пенсіонерів, самотніх людей, та тих, хто потребує такої допомоги. В сфері охорони здоров'я пропонується запровадити єдину національну політику медичного страхування з метою уніфікації діяльності відповідних кампаній і фондів. Також ЛАОС пропонує створити єдину установу – "Агентство з охорони здоров'я", яка б займалася координацією політики в цій галузі. Крім того, ЛАОС виступає за запровадження електронної медичної карти, надання податкових привілеїв лікарям, які працюють у віддалених районах країни, запровадження програм безкоштовної освіти для медичних робітників на протязі всього життя. При цьому ЛАОС не виступає за ліквідацію приватних медичних закладів, але вимагає запровадження єдиних критеріїв діяльності з державними лікарнями [5].

В сфері освіти праві пропонують збільшити видатки до 5 % бюджету країни, запровадити 12-річну базову середню освіту, посилити національні акценти та наголос на патріотизмі при викладенні історії в школах. У галузі вищої освіти пропонується посилити контроль над діяльністю адміністрації, модернізацію навчальних програм к відповідності до європейських стандартів. Крім того, ЛАОС виступає за створення спеціальних корпусів охорони університетів, які взяли на себе питання охорони правопорядку та недопущення використання території ВНЗ для дій, спрямованих проти суспільства. Праві не наголошують прямо на ліквідації положень про недопущення на територію університетів працівників поліції та прокуратури, але завжди підтримують в парламенті заходи, спрямовані проти радикально налаштованих елементів серед студентства. Головною особливістю в підходах до

вищої освіти ЛАОС є пряма підтримка ідеї про необхідність відновлення діяльності приватних навчальних закладів. Праві мотивують це застарілістю норм Конституції, які забороняють приватні виші, недостатністю фінансування з боку держави та відтоком студентів до іноземних університетів [5].

Аналіз програми ЛАОС дозволяє говорити про те, що дана політична сила дійсно відійшла від традиційної ультраконсервативної ідеології. Підтримуючи з одного боку пріоритет національних інтересів та підкреслюючи негативні наслідки глобалізаційних процесів, ЛАОС з іншого боку висуває докладну програму соціальних реформ, які зорієнтовані на найбільш бідні групи населення Греції. Водночас ЛАОС намагається знайти підтримку серед представників малого та середнього бізнесу, а також державних службовців, пропонуючи їм реформи, пов'язані з податковими пільгами, новими соціальними гарантіями і збільшенням доходів. Крім того, ЛАОС намагається залучити до себе ту частину грецького суспільства, яка виступає з позицій антикомунізму, антисемітизму та гомофобії. Зокрема, сам Г. Каратзаферіс неодноразово висловлювався про негативну роль євреїв в діловому житті Греції, а також семітські корені керівників ПАСОК. Дані позиції не відображені в програмі ЛАОС, однак добре відомі як прихильникам, там і противникам партії в країні.

Дебютувавши на парламентських виборах 2004 р., ЛАОС не зміг потрапити до парламенту, отримавши 162494 голоси, або 2,19 % від загальності кількості тих, хто проголосував [3; 4]. Водночас тенденцію до зростання популярності ЛАОС продемонстрували вже вибори до Європейського парламенту, що відбулися 13 червня 2004 р., на яких ЛАОС отримав 4,12 %, провівши до парламенту одного депутата — Г. Каратзаферіса [1]. Парламентські вибори в 2007 р. підтвердили зростання популярності правих в Греції. Партія набрала 271763 голоси (3,8 %), що дозволили їй створити в парламенті власну фракцію у кількості 10 депутатів [3; 4]. Регіональний зріз електоральної підтримки ЛАОС говорить про відносну популярність партії серед населення Афіньського регіону та Салонік. В свою чергу, більш віддалені регіони, зокрема, острівна частина Греції, відмовили ЛАОС у підтримці. Слід відзначити, що передвиборча стратегія ЛАОС якраз і була спростована на великі промислово розвинені регіони з високим рівнем щільності населення. При відносно невеликих фінансових затратах ЛАОС вдалося охопити значну частину потенційного електорату. Стабільність електоральної бази ЛАОС була підтверджена в 2009 р., коли на позачергових парламентських виборах партія отримала 5,63 % голосів виборців, що дозволило їй провести до парламенту 15 депутатів [2].

Успіх ЛАОС є свідченням актуалізації питання щодо впливу сучасних глобальних процесів на життя греків. Інтенсивні міграційні потоки, переважно нелегальні; зростання рівня злочинності; активна діяльність ТНК в Греції, певне стирання національних рис, загроза самотності культури призводять до підтримки таких партій, як ЛАОС. Причому дана тенденція характерна не лише для Греції, але й інших держав Європейського Союзу. Водночас слід зазначити, що з приходом до парламенту радикальність деяких гасел ЛАОС зменшилася, зокрема, партія тепер виступає за активну участь країни в ЄС.

Література

1. EU elections results, 2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ypes.gr/en/Elections/ElectionsEuropeanParliament/ResultsofElections/2004>.
2. Greece: Parliamentary Election 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FStudy%2FGRPA2009_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2Fcube%2FGRPA2009_Display_C1&top=yes.
3. National Elections Results 2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ypes.gr/en/Elections/NationalElections/Results/nationallectures2004>.
4. National Elections Results 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2007/pages/index.html>.
5. Επιστολή του Προέδρου του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού (ΛΑ.Ο'Σ.) [Електронний ресурс].—Режимдоступу : http://www.laos.gr/laos.asp?epilogi=pdf/PROGRAM_LAOS.pdf&page=laos.

БРАЗИЛИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В конце XX начале XXI века особенностью развития современной системы международных отношений является формирование нового миропорядка, появление новых центров мирового развития. К таковым исследователи относят Латинскую Америку. По совокупности факторов, определяющих настоящее и будущее Латинской Америки, страной, которой безусловно принадлежит лидерство в регионе является Бразилия [1,91]. В последнее время усиление влияния этой страны не только в регионе, но и в мире в целом имеет ярко выраженную тенденцию. Это связано с рядом как объективных, так и субъективных факторов. Среди них необходимо выделить, наличие в стране богатейших природных ресурсов. В Бразилии находится 14% мировых запасов железной руды, 30% запасов олова, 6% марганца. Кроме того в ее недрах есть значительные запасы золота, серебра, драгоценных камней, урана, слюды, резких металлов, а также нефти. Страна обладает 30% мировых запасов пресной воды, 40% лесных угодий, значительными свободными земельными угодьями. В условиях нехватки природных ресурсов и их источников в мире, усиление борьбы за контроль над ними и их наличие становятся важнейшим фактором, определяющим положение страны в современной системе международных отношений и внешней политики.

Важнейшим фактором стал приход в 2002 году к власти представителей правого крыла социал-демократической партии Луис Инасиу Лула, повторно выигравшего борьбу за этот пост в 2006 году. Новый президент предложил стране новую модель общественного развития на основе которой страна успешно преодолела кризисные явления в экономическом и социальном развитии, и в течение всего XXI века демонстрирует устойчивые, высокие темпы развития своей экономики, модернизирует свою ядерную и космическую программы, успешно осуществляет модернизацию своей экономики на новой технологической основе. Новый президент страны является соратником Лулу и продолжает его курс на внутреннюю модернизацию страны и на новое видение Бразилии в современном мире. Определяя роль Бразилии в современном мире Лулу в своей первой инаугурационной речи заявил, что Бразилия это страна нового тысячелетия. Определяя внешнеполитическую доктрину страны Лулу и его команда четко определила главную цель – это укрепление страны как лидера в Латинской Америке и укрепление своей международной проекции за пределами региона. Сформулированная Лулу Силва внешнеполитическая доктрина, которая продолжает действовать и сегодня исходит из принципа многополярности современного мира, отказ от стратегического партнерства с США и верность принципам государственного суверенитета. Спектр нынешней внешней политики страны весьма многообразен – это и латиноамериканский вектор в основе которого лежит развитие региональной интеграции, так и развитие двухсторонних связей со всеми странами региона. Так и стремление войти на правах полноправного члена в мировую экономику, всемерно диверсифицировать свои международные связи «опираясь на свою суверенность и достоинство». В начале XXI века Бразилия резко активизировала свои связи с Китаем, другими странами Азии, качественно новый характер стали носить отношения со странами Европейского Союза и Россией. За годы нахождения у власти президента Силва Лулу возросло влияние Бразилии на Африканском континенте, особенно среди португальскоговорящих стран. Этому во многом способствовала новый концептуальный подход к африканскому вектору внешней политики Бразилии, так называемо, реализация «преференциальной политики» [2,34]. Особенно ярко проявилась роль Бразилии как глобального игрока – это вхождение этой страны в БРИКС. БРИКС сегодня воспринимается как коалиция ряда крупных держав (Россия, Бразилия, Индия, Китай, ЮАР), которые до сих пор не входили в круг традиционных центров держав мировой

системи, но в силу неравномерности розвитку, простимулированої глобалізацією вступили на траєкторію восхождення в мировій ієрархії на її верхні етапи [3]. По прогнозам експертів к 2050 року саме ця організація буде визначати нові ставки і нові правила гри на міжнародній арені [4]. С урахуванням того, що вже на сьогоднішній день Бразилія є визнаним лідером країн Південної Америки і багато визначає розвиток інтеграційних процесів на континенті і бере на себе відповідальність активно відстоювати інтереси латиноамериканських країн в мировій політиці можна зробити висновок, що мету, яку поставив Лулу Сілва перед зовнішньою політикою країни – перетворити Бразилію в гравця глобального рівня, успішно вирішується.

Література

1. Виландт Г. Латинська Америка: сьогоднішній день і перспективи./Г.Виландт
2. Чернышева Н.В. Бразилія – Южна Африка: взаємне притягання // Латинська Америка 2008 № 6, с. 33-45
3. Давыдов В. БРИКС як фактор становлення поліцентричного режиму міжнародних відносин // В.Давыдов – БРИКС – як фактор становлення поліцентричного режиму міжнародних відносин - / Міжнародна життя 2011- № 6 с. 96-107
4. Рилатов С. Сетевая дипломатія БРИКС – Міжнародна життя 2011 № 5 с. 11

УДК 930.253(477.73)"1850/1917"(043)

Зіміна М. В., старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОБРОЧИННИХ АКЦІЙ В ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У період розвитку ринкових відносин, який закономірно супроводжується соціальним, майновим розшаруванням населення, великого значення набуває історичний досвід благодійництва, допомоги малозабезпеченим верствам населення. Відродженню традицій державної і громадської підтримки таких категорій населення сприяє вивчення колишніх форм і методів добродійної діяльності. Саме в другій половині ХІХ століття благодійництво набуло нової якості. Воно стало усвідомленою потребою і необхідністю допомогти тому, хто перебуває у скрутному становищі. Добродійність стала однією з головних моральних чеснот. Благодійництво пом'якшувало соціальні суперечності, гармонізувало суспільні відносини, сприяло збереженню стабільності в суспільстві. Тому дослідження та врахування історичного досвіду благодійництва буде корисним для нормалізації суспільно-політичної ситуації в Україні.

Метою даної розвідки є характеристика різноманітних видів добродійних заходів, що організовувалися в Миколаївській губернії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та були джерелом допомоги нужденним.

Дослідженням проблеми добродійно-меценатської діяльності у другій половині 60-х рр. ХІХ ст. – на початку ХХ ст. займалися Ю.І.Гузенко, Н.Р.Темірова, І.Ю.Суровцева [1]. Втім проблема організації благодійних заходів залишається поза увагою дослідників.

У другій половині ХІХ ст. благодійність еволюціонувала від виконання релігійної заповіді допомоги ближньому до усвідомленого громадянського обов'язку; від патронату над цією діяльністю церкви до активної ініціативи держави та широких верств населення. Добродійні заходи, що проводилися різноманітними товариствами або приватними особами, набули організаційних форм, чіткої структури, мали визначене місце та час проведення, кошторис тощо.

Найбільш розповсюдженою формою благодійних заходів у Миколаєві в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. були музичні та танцювальні вечори й народні гуляння. Варто зазначити, що

частота проведення того чи іншого добродійного заходу залежала від пору року: в осінньо-зимовий період популярними були музично-танцювальні вечори, концерти, спектаклі, навесні та влітку товариства проводили народні гуляння, циркові вистави.

Організація добродійних заходів відбувалася за чітко утвердженою державною схемою. Для проведення тієї чи іншої добродійної акції до канцелярії військового губернатора (з вересня 1900 р. – міського градоначальника) потрібно було надати прошення із зазначенням виду, часу та місця проведення заходу. Отримавши дозвіл градоначальника на проведення, відбувались наступні підготовчі дії. Для продажу гарячих та міцних напоїв й шампанського, а також для організації фейерверку надсилалося наступне прошення до канцелярії градоначальника з проханням видати свідоцтво «для отримання з місцевого Акцизного управління встановленого патенту на право продажу ... напоїв» [2].

Слід підкреслити, що за змістом та формою музичні та танцювальні вечори, що організовувалися місцевими товариствами, майже не відрізнялися один від одного. Аналізуючи джерела, можна зробити такі узагальнення. По-перше, це були танцювальні вечори з музичним або літературно-музичним відділенням, музично-вокальні вечори з танцями для дорослих та дітей, що проводилися в будівлі Міських Зборів з електричним освітленням. Метою цих заходів була організація «розумних розваг» та збір коштів для нужденних членів товариств. Тобто якщо вони були різні за назвою, вони були схожими за змістом. По-друге, практично на всіх таких вечорах організовувалися буфети з продажем чаю, прохолодних та міцних напоїв, шампанського, десерту, фруктів. По-третє, плата за вхід в середньому складала від 50 коп. до 2 крб. з урахуванням розташування місць в залі. Так, наприклад, 23 лютого 1902 р. Товариством взаємного вспоможенія прикащиків-христіан у будівлі Міських Зборів було організовано «танцювальний вечір з літературно-музичним відділенням та дамськими буфетами... Плата за вхід на вечір з урахуванням збору на користь товариств Імператриці Марії становить: крісла 1-го ряду – по 2 крб., 2-го та 3-го – по 1 крб. 75 коп., 4-го, 5-го та 6-го – по 1 крб. 50 коп., 7-го, 8-го, 9-го та 10-го – по 1 крб. 30 коп., інші – по 1 крб.» [3]. По-четверте, 20 % від прибутку кожного з таких вечорів надходило до міського особого фонду при канцелярії градоначальника для розподілення між особливо нужденними добродійними товариствами, решта – для потреб товариства, що організувала вечір. Чистий прибуток з таких вечорів в окремих випадках складав понад 800 крб. [4]. Отже, музично-танцювальні вечори організовувалися з метою розваг мешканців міста та переслідували добродійні цілі – збір коштів для надання допомоги нужденним.

У весняно-літній період особливою популярністю користувалися народні гуляння (чому сприяли погодні умови), зрідка проводилися концерти, спектаклі, циркові вистави. Народні гуляння в основному організовувалися на території громадських бульварів, в Миколаєві, наприклад місце проведення народних гулянь доволі часто ставало Спаське урочище [5]. Під час таких гулянь для місцевого населення організовувалися буфети з продажем прохолодних напоїв, солодошів, бакалеї, проводилися лотерея алегрії, влаштовувалися сюрпризні бочки, фейерверк [6]. Одним з головних елементів народних гулянь були танці, музичний супровід для яких забезпечували місцеві оркестри. Плата за вхід на такі заходи складала від 10 до 15 коп. з дорослих та 5 коп. з дітей. Кошти, зібрані під час проведення народних гулянь, розподілялися таким чином: 20% від прибутку віддавалося до особливого добродійного фонду при канцелярії градоначальника, решта – йшла на потреби товариства (на допомогу нужденним членам, вдовам, сиротам, на стипендії малозабезпечених студентів, на будівництво бехкоштовних їдалень, на допомогу пораненим тощо) [7].

Під час новорічних та різдвяних свят проводилися вечори з ялинкою для дітей з добродійною метою. На таких вечорах влаштовувалися різні ігри, «катальні горки, танці, буфети із різними солодошами, прохолодними напоями та чаєм, а також сюрпризами в бочках для подарунків дітям» [8]. Плата за вхід на такі заходи складала по 1 крб. з дорослих та по 50 коп. з дітей.

Таким чином, бачимо, що в другій половині XIX – на початку XX ст. товариства проводили численну кількість благодійних заходів, метою яких було збирання коштів для допомоги нужденним.

Література

1. Гузенко Ю.І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX - на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії). — Миколаїв: Іліон, 2006. — 231с. Суровцева І.Ю. Меценатство в Україні другої половини XIX - початку XX ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т — Донецьк, 2006. — 228арк. — Бібліогр.: арк. 203-228. Темірова Н. Р. Поміщики України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція. — Донецьк: ДонНУ, 2003. — 319 с.
2. Державний архів Миколаївської області (далі ДАМО). – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 148. – А. 2.
3. ДАМО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 148. – А. 9.
4. ДАМО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 65. – А. 10.
5. ДАМО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 65. – 29 А.
6. ДАМО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 65. – А. 26.
7. ДАМО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 65. – 29 А.
8. ДАМО. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 148. – А. 48.

УДК 930.253:94(477.6/.7)"1861-1917"(043)

Константинова Ю. В., асистент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

ЗВІТИ ГУБЕРНАТОРІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДВОРЯНСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX - ПОЧАТКУ XX СТ.

Одним з наріжних каменів дослідження є джерела, тому їх характер та інформативність відіграють ключову роль для досягнення мети. Об'єктом даної роботи виступають «Звіти губернаторів про стан губернії». Передусім, нас цікавили звіти, які стосувались Катеринославської, Херсонської та Таврійської губерній.

Звіти губернаторів мали щорічний характер та складались за чітко визначеною схемою. Структура звіту включала сім розділів, які поділялися на підрозділи. Так, до першого, який мав назву «Природні сили губернії», включені описи місцевості (зазначалась площа губернії, іноді розписувались природні особливості); народонаселення (кількість мешканців та порівняльні дані з попередніми роками); соціальних груп; промисловості, фабрик та заводів, судноплавства, ярмарок, посівів та врожаїв, скотарства, народного продовольства, сільського господарства. В межах дослідження цікавість являє розділ про дворянство, який найчастіше містив інформацію про кількість поміщицьких маєтків у губернії, частку заставлених із них у банках, описаних чи відданих в опіку. Іноді трапляються досить цікаві коментарі про національний склад, причини змін всередині прошарку. Приділялась увага новим видам діяльності поміщиків у цей період. Окрім цього, інформацію про дворянство можна знайти і в інших підрозділах. Так, підрозділ про ярмарки містить відомості про поміщиків, на землях яких вони проводились, у контексті характеристики скотарства наведені переліки найуспішніших ділків у цій галузі.

Другий розділ – «Податки і повинності» – містив інформацію про кількість зібраних податків та недоїмки. Третій – «Громадській благоустрій» – був різноплановим та складався з описів кам'яних будинків, доріг, мостів, переправ, приватних будівель у губернії тощо, містив інформацію про арештантів та інші кримінальні проблеми. Розділ «Народне здоров'я» містив статистику про кількість у губернії лікарів та аптек, стан щеплення проти віспи, розповсюдження інфекційних захворювань, падіж худоби тощо. П'ятий розділ – «Громадське піклування» – описував становище та фінансовий стан дитячих притулків,

богоділень, комітетів громадського нагляду, які підпорядковувались керівництву губернії. Розділ «Народна освіта» містив інформацію про навчальні заклади, кількість у них учнів та студентів, про їхню станову належність, наявність у губернії бібліотек та типографій. У розділі Місцева адміністрація і судочинство» наводяться дані про стан діловодства у губернії. Найбільшу цікавість становить підрозділ «Опіки», який містить інформацію про кількість маєтків, що перебували під цією формою нагляду. Вказувалися причини запровадження опіки, зокрема малолітство спадкоємця, суперечки чи неявки спадкоємців, глухонімота, божевілля, несплата боргів, марнотратство, за зловживання поміщицькою владою тощо. Окрім зазначених розділів, звіти містили додатки у вигляді статистичних таблиць встановленої форми, зокрема, в таблиці «Відомості про стан народонаселення» наводилися дані не тільки про загальну кількість населення, а і кількість представників кожного стану.

Таким чином, «Звіти губернаторів про стан губернії» є цікавим та важливим джерелом, яке дозволяє отримати досить різнобічну інформацію, але, до нього, як і до кожного документу такого плану, потрібно ставитись з певною долею критичності. Людський фактор, без сумніву мав вплив на дані, які вносилися до цього джерела, про що яскраво свідчать способи подання інформації.

УДК 323.14.019.51:070(477.62)(043)

Пахоменко С. П., кандидат исторических наук, доцент кафедры международных отношений и внешней политики МГУ

«УКРАИНСКИЙ НАЦИОНАЛИЗМ» VS «ДОНБАССКИЙ ПАТРИОТИЗМ»: ПРОТИВОСТОЯНИЕ МЕДИА-ОБРАЗОВ В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

В постсоветской научной и языковой традиции термин «нация» часто обладает «этническим» смысловым оттенком. Это предполагает интерпретацию нации не как политической, а как культурной общности, объединенной этническим происхождением. Соответственно и «национализм» трактуется как идеология и практика, предполагающая приоритет одной этнической нации над другими, что типологически приближает данный термин к понятиям «ксенофобия», «шовинизм». В определенной мере такое понимание нации и национализма коренится в научных и идеологических установках советского периода.

В Советской Украине термин «украинский национализм» был центральным в пантеоне враждебных антисоветских образов и использовался в качестве политического ярлыка для характеристики не только этнонациональных движений, но и любых проявлений несогласия с политикой коммунистической партии в национальном вопросе. Противоставлялся «украинскому национализму» пропагандистский образ «советского интернационализма»

В первое десятилетие украинской государственности муссирование образа украинского национализма в Донбассе было по большей частью уделом маргинальных пророссийских либо коммунистических СМИ, отрицавших саму идею украинской государственности.

По мере укрепления донецкой региональной экономической и политической элиты, образ «украинского национализма» становится инструментом мобилизации электората и дискредитации политических оппонентов. Это обуславливает гораздо более широкое его использование и выход на страницы уважаемых областных изданий, контролируемых местным политиком. В условиях регионального разделения политических и идеологических сил страны «украинский национализм» не просто реанимируется как резко отрицательный, связанный с этнической и культурной нетерпимостью образ, но и становится базовым элементом набора взглядов и ценностей Западной Украины, которые представляются чуждыми (либо даже враждебными) востоку страны. В их числе -

україноцентрична трактовка історії, героїзація ОУН, УПА, С. Бандери, пріоритет українського мови, критика радянського насліддя, дистанціювання від Росії і т.д.

В передвиборній боротьбі 2004 г., ці маркери націоналізму вперше оформляються в політехнологічну схему, ланка асоціацій, зв'язуючих політичного опонента з конкретним регіоном і одночасно неприємлемими для Донбасу образами: Захід України – ОУН-УПА (бандерівці) – український націоналізм – фашизм – Ющенко .

Ця схема використовується в медіа і в наступних передвиборних кампаніях, змінюється лише персона конкретного політичного протидника.

Паралельно, в відповідності до схемою «своєї-чужої» ідеє формування образу антипода українського націоналізму, протидвоящої концепцією, близькою і зрозумілою Донбасу. Таким образом стал донбасський регіональний патріотизм. Його конструювання базується на таких особливостях регіональної ідентичності як українсько-російська бієтнічність (двояственність ідентифікації, розмита і нечітка границя між українською і російською ідентичностями), домінування російського мови, індустриальний тип культури, іскреннє почитання радянського минулого і її символів, комплементарність до російської історії і державству.

М'який варіант впровадження в суспільне свідомість образу донбасського патріотизму виражається в підкресленні своєрідності регіону, його економічної сили і спортивних досягнень, критичності спроб поширити тут україноцентричну культурну матрицю. Вульгаризація специфіки Донбасу призводить до закріплення в регіональному свідомості гіпертрофованого почуття регіонального патріотизму, віру в своє первенство, незамінність, в те, що «Донбас годить всю Україну», і особливо відсталі «націоналістический» Захід.

Таким образом, медіа Донецької області іходя з політичних устремлень регіональної еліти і опираючись при цьому на певні установки і цінності населення Донбасу сприяють збереженню і розвитку «радянської моделі» ідеолого-пропагандистського образу українського націоналізму. Реанімуються не тільки основні елементи цього образу – ксенофобія і нетерпимість, но також тенденція клеймити як націоналістическі деякі прояви національного свідомості не зв'язані з радикальними етнонаціоналістическими поглядами (як наприклад, визнання Голодомору – геноцидом українського народу). Новим явленієм, не імавшим місця в радянське часи стало підкреслення асоціації націоналізму з регіоном Західної України. Роль антипода українського націоналізму тепер замість «радянського інтернаціоналізму» іграє «донбасський патріотизм».

Література

1. Іванов І. „Галицький варіант „демократії“. (Інтерв'ю з жителем Львова Андреем Ніконовим)/ А. Іванов- Донецький кряж - 2004. – 19 – 25 листопада.
2. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Г. Касьянов – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
3. Кононенко Ю., 66-я годовщина УПА: Плевок в лицо городу [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://dkr.com.ua/index.php?new=10654>
4. Кульчинський О. Товкли й товчемо. Історія українців – це удари «всіх своїх» по одному «своєму»/ О. Кульчинський. - Донецчина. - 2008. – 12 вересня. - С. 2.

УДК 323.174 (477) (045)

Рябінін Є. В., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ПО ЛІНІЇ «СХІД – ЗАХІД» В УКРАЇНІ

Українській державності виповнилось лише двадцять років, але з іншого боку Україні як незалежній державі вже двадцять років, протягом яких українському суспільству разом із

політичною елітою так і не вдалося побудувати громадянське суспільство та дійсно демократичну, соціально-орієнтовану та правову державу, в якій кожен громадянин відчував би себе захищеним не лише від економічних негараздів, але й від нестабільності політичної системи країни.

Сьогодні, у час стрімких політичних змін, економічної нестабільності та глобальних перестанов на геополітичній карті світу, в Україні не має часу для повільного розвитку. Маючи доволі високі перспективи щодо входження до клубу розвинених країн світу на початку своєї незалежності, сьогодні Україна ніяк не може вийти на рівень економічних показників 1990 року. Тому є багато пояснень, але головною проблемою, яка гальмує розвиток українського суспільства у багатьох сферах, є проблема нестабільної та недосформованої політичної системи, в якій слід модернізувати такі складові, як інституціональну (що формує в сукупності політичну організацію суспільства), нормативно-регулятивну (політичні та правові норми, які існують та діють у вигляді конституції, політичних традицій та процедур, що регулюють політичне життя), інформаційно-комунікативну (що проявляється у взаємодії та обміні інформацією між владою та суспільством) та політичну свідомість (такі її компоненти як ідеологія та політична психологія).

Несталість політичної системи, на наш погляд, полягає в чітко виражених процесах регіоналізму в нашій державі. Не дивлячись на єдність українського суспільства щодо розбудови дійсно незалежної та стабільної держави у перші роки незалежності України, сучасне суспільство має різні погляди щодо майбутнього нашої держави в залежності від регіону. Якщо стисло говорити про український регіоналізм, то його прояви спостерігаються у Криму, Буковині, на Закарпатті. Але процеси регіоналізму на цих територіях проявляються по лінії «регіон – центр» та не впливають суттєво на процеси державотворення. А головною загрозою як для політичної системи України так і для її національної безпеки є регіоналізм, який проявляється по лінії «Схід – Захід», тобто «регіон – регіон». Протягом усього часу розвитку держави зіштовхуються інтереси еліт та населення, що представляють західні та східні регіони. Розділення України на Схід та Захід не лише за географічними показниками, але й за чинниками політичних симпатій дуже чітко простежується протягом останніх п'ятнадцяти років.

Це регіональне політичне протистояння ми можемо простежити на прикладі результатів виборів як парламентських, так і президентських різних років.

Дискурс про «дві України» віддзеркалює ситуацію ідеологічного, культурного, лінгвістичного розколу всередині недоформованої ще української політичної нації та поширений скептицизм щодо доречності існування України в її постсоветських кордонах [1, с.78].

Суть міфу про «дві України» полягає в тому, що лише одна, «справжня» Україна має право на існування. Східна Україна розглядається з цієї точки зору лише як матеріал (та ще й не найкращої якості) для національного будівництва, як «найвідсталіша», опортуністична частина нації, що продукує лише корумповану еліту й тіньовий бізнес.

Проблеми протистояння по лінії «Схід – Захід» стимулюються не лише політиками, а й журналістами, громадськими діячами, істориками [21 с.82].

Дуже показовим є загострення цих протистоянь в медіа. Так, публіцистка тижневика «Грані» Тетяна Коробова ще в 2002 році писала, що «Донецький регіон будь-якою ціною проштовхуватиме свій промосковський клан до керування країною, йому вже тісно у своїх межах. Форми й методи боротьби відомі і назвати їх просто бандитськими. Регіон, де не діє жодна демократична засада – небезпечна проблема для держави, яка навчилась принаймні робити вигляд з претензією на цивілізованість та усвідомлення необхідності певних цінностей» [2].

Оксана Пахльовська у статті «Поділ України проходить лише по одній лінії: між Європою і не-Європою» пише наступне: «...поділ України проходить лише по одній лінії — між Європою і не-Європою. З одного боку, європейська Україна, де може знайти собі застосування і укорінення будь-який інший національний і культурний елемент, тому що в цьому європейському вимірі немає місця для дискримінації Іншого. А з іншого — та

радянська Україна, де все «неросійське» сприймається як «вороже»: параноя Івана Грозного виявилася заразною хворобою» [3].

Тижневик «Дзеркало тижня» в 2009 році опублікував статтю Володимира Горбуліна, який на той час обіймав посаду керівника державної структури – Національного інституту проблем міжнародної безпеки. Цей політичний та громадський діяч вважає, що «ризики теперішнього та майбутнього будуть пов'язанні із будівництвом вірної формули контролю за екстремістськими та радикально налаштованими українцями на Півдні та на Сході країни ... для цього є сенс вже сьогодні сконцентрувати 90% сил спеціального призначення усіх ведомств (СБУ, Міноборони, МВС) у вибухонебезпечних регіонах» [4].

Слід зазначити, що такі роботи формують громадську думку, оскільки видаються великими тиражами та мають популярність серед широких верств населення.

Які основні чинники, що стимулюють процес регіоналізму в Україні по лінії «Схід – Захід» та унеможливають проведення політичної модернізації як такової? Це, насамперед, мовне питання, яке використовується під час кожних виборів. Існує багато думок, стосовно другої державної мови, та побоювання стосовно неї є безпідставними. Так, В.Литвин вважає, що «якщо Україна буде мати російську мову ще однією державною, то українська мова буде втрачена, а разом з нею й держава». Але такі заяви мають більш емоційне забарвлення та не існує ніяких підстав щодо реалізації таких прогнозів. Навіть під час перебування України у складі СРСР українська мова розвивалася та використовувалася в багатьох сферах життєдіяльності мешканців Української РСР. Введення другої державної мови не сприймається мешканцями західних регіонів, що є помилкою в контексті побудови дійсно єдиної держави. Політичні партії використовують мовне питання під час передвиборчих кампаній, але після приходу до ВРУ, вони це питання навіть не ставлять на порядок денний, боячись загубити електоральні відсотки на Заході, хоча забувають, що перемогли завдяки електорату Сходу.

Друге питання, що є важливим на порядку денному консолідації суспільства – це ставлення до подій Великої Вітчизняної війни.

Протистояння по лінії Схід-Захід перейшло вже у юридичну площину. Так, в судах вирішується питання чи мав право Президент В.Ющенко надавати С.Бандері та Р.Шухевичу звань Героїв України 20 січня 2010 року та 12 жовтня 2007 року відповідно. 2 серпня 2011 року Висший адміністративний суд України відмовив В.Ющенку та Ю.Шухевичу задовольнити вимоги їх касаційних скарг щодо рішення Донецького апеляційного адміністративного суду про визначення цього президентського наказу незаконним. 2 квітня 2010 Донецькій окружний адміністративний суд визнав ці укази протиправними [5].

Не має також єдиної думки стосовно вектору зовнішньої політики України.

Отже, як бачимо із стислого аналізу головних причин регіоналізму по лінії «Схід – Захід», суперечності виникають через ті питання, що є такими, що не можуть бути вирішеними, принаймні сьогодні. Важко уявити, щоб на Сході України населення визнало С.Бандеру чи Р.Шухевича героями України, відмовилося від російської мови та культури, а також сприймало євроатлантичну інтеграцію як безальтернативний вектор зовнішньої політики. Так само на Заході України маловероятна згода визнати російську мову як другу державну, визнати головні ідеї та підсумки Великої Вітчизняної війни, та погодитися на вступ до Митного союзу.

Усі ці чинники заважають проводити політичну модернізацію, оскільки українське суспільство є розколотим та не бажає консолідуватися. Цей розкол, як ми вже зазначали, використовується та посилюється політичними силами.

Література

1. Журженко Т. Міф про дві України / Т.Журженко – Сучасність. – 2003. – №4. – С.78-83.
2. Коробова Т. Страна восходящего застоя? [Электронный ресурс] / Т.Коробова – Режим доступа: www.grani.kiev.ua

3. Пахльовська О.: Поділ України проходить лише по одній лінії: між Європою і не-Європою [Електронний ресурс] / О.Пахльовська. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/290091>
4. Медведев Р. Расколота Украина / Р.Медведев. – М.: Институт экономических стратегий, Международная академия исследований будущего, 2007. – 176 с.
5. Олейник М. Дело Бандеры и Шухевича: суд «исправил ошибку» Виктора Ющенко [Электронный ресурс] / М.Олейник. – Режим доступа: www.glavred.info/archive/2011/08/02/191049-7.html

УДК 329.7(043)

Трофименко М. В., кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ДЕФІНІЦІЇ АНТИГЛОБАЛІЗМУ

Для повного осмислення суспільно-політичного процесу, яким є антиглобалізм, необхідно чітко визначити дефініції, що його характеризують.

Варто зазначити велику кількість трактувань, теорій, варіантів визначень цих понять. При чому їх універсальних аналогів не існує з огляду на суперечливість феноменів, явищ та процесів, що вони позначають.

Ставлення дослідників до глобалізації та антиглобалізму є досить неоднозначним. Існує велика кількість прибічників та противників цих процесів.

Поняття глобалізації нами розуміється як складний неоднозначний процес, при якому відбувається все більше стирання економічних кордонів, при чому основними акторами глобалізованого світу є вже не національні економіки, а транснаціональні корпорації, прибутки яких перевищують бюджети деяких країн та регіонів у цілому.

З прийняттям так званого «Вашингтонського консенсусу» отримало розвиток поняття неоліберальної глобалізації, яка призвела до зростання впливу таких міжнародних організацій як СОТ, МВФ, Світовий банк та інші, дозволила значно збільшити прибутки великих ТНК [2, с. 252].

Варто зазначити, що одним з основних акторів глобалізації є ТНК, характерними ознаками яких є наявність філій та відділень у різних країнах світу, вплив на національні уряди та міжнародні організації за допомогою лобіювання та фінансування різноманітних фондів, вплив на ЗМІ шляхом придбання власних телекомпаній, друкованих та електронних видань, доступ та контроль над найсучаснішими технологіями та багато інших. Саме діяльність ТНК стала однією з причин появи антиглобалістського руху.

В цілому неоліберальна глобалізація породила цілу низку проблем, які стали причиною появи міжнародного антиглобалістського руху.

Антиглобалізм – це сукупність ідеологій направлених проти негативних наслідків глобалізації.

Антиглобалістський рух – це сукупність різних міжнародних, регіональних, локальних організацій, які не погоджуються з нинішньою моделлю розвитку глобалізації, або виступають взагалі проти неї, основною формою боротьби вважають акції протесту, які можуть бути як мирними, так і навпаки, активно використовують сучасні інформаційні технології та не визнають будь-яких проявів ієрархічної структури побудови своїх організацій.

Зауважимо, що поняття «антиглобалістський рух» як суспільно-політичний процес працює в трьох зонах.

Центральна зона, яка складає ядро руху складається з організацій, які одночасно відповідають двом принципам критеріям:

– участь у дзеркальних акціях, пов'язаних із проведенням великих міжнародних самітів та конференцій;

– наявність у програмних документах та публічних заявах вимог, направлених на боротьбу з неолібералізмом.

При використанні таких критеріїв кількість організацій, які можуть вважатися власне антиглобалістськими чітко звужується до організацій, які беруть участь у формуванні громадської думки під час прийняття та з приводу рішень міжнародних організацій. Додатковим критерієм визначення «ядра» може бути фактор часу: переважна частина ядра антиглобалістських організацій з'явилась після 1997 року часто в результаті серії акцій або компаній у ЗМІ (АТТАС, Indymedia, Ya Basta, Direct Action Network, No Logo). Усі виділені критерії працюють для всіх організацій, найбільш згадуваних у пресі. Названі критерії можуть вважатися такими, що працюють та є адекватними ще й тому, що громадська думка та боротьба за її формування є пріоритетним напрямом діяльності антиглобалістів.

Ближнє коло, найближче до ядра складається з організацій, які можуть не брати участь у протестних акціях (або брати участь на нерегулярній основі), але визнаються ядром руху антиглобалістськими. Частіше за все мова іде про профспілки, релігійні організації, організації в країнах третього світу та екологічні організації.

Зовнішнє коло складається з організацій, які називають себе антиглобалістськими, але ядром руху такими не визнаються. Частіше за все такі організації заявляють про свою боротьбу з неоліберальною моделлю глобалізації або її проявами, однак через деякі причини не включені в мережу антиглобалістського руху та не беруть участь у його акціях. Серед таких організацій найбільш велика кількість терористичних організацій, які часто проголошують схожі цілі, але діють неприйнятними для ядра антиглобалістського руху методами. Сюди ж відносяться й організації релігійно-фундаменталістського, патріотичного та націоналістичного толку, які представляють так званий «консервативістський антиглобалізм».

Теоретично може бути виділене наступне коло організацій, які називаються в пресі або в науковій літературі антиглобалістськими однак себе такими не вважають [1, с. 91].

Антиглобалістський рух як суспільно-політичний процес використовує Інтернет та базується на його можливостях. Сам рух став можливим тільки завдяки зниженню на порядок вартості комунікацій, до якої призвела поява Інтернету [1, с. 109].

Таким чином, варто зазначити, що понятійно-категоріальний апарат антиглобалізму є надзвичайно широким, існує велика кількість трактувань цих процесів.

Література

1. Антиглобализм и глобальное управление: доклады, дискуссии, справочные материалы / [О. Барабанов, С. Афонцев, А. Зиновьев] ; под ред. Д. Н. Пескова. — М. : МГИМО (У) МИД России, 2006. — 440 с.
2. Williamson J. What should the World Bank think about the Washington Consensus / John Williamson // The World Bank Research Observer. — Volume 15, Number 2, August 2000. — P. 251—264.

СЕКЦІЯ РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 311.21:378.14(043)

Іванов П. М., кандидат філософських наук, професор кафедри філософії та соціології МДУ

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНКРЕТНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАЛЬНОМУ І ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Соціологія являє собою ту галузь суспільствознавства, яка надає можливість використання даних, одержаних в результаті проведення соціологічних досліджень на заняттях з різних дисциплін. Майбутні фахівці - історики, економісти, правознавці, психологи, освоюючи теоретичний курс соціології, разом з тим проводять і практичну роботу, виконуючи анкетування респондентів з тих чи інших питань. Поєднання теорії з практикою надає змогу глибоко і свідомо засвоїти курс соціології в цілому, використовувати отримані дані на семінарських заняттях із соціології та спец. дисциплін.

Цікаво відмітити, що перші спроби студентів самостійно скласти анкету і провести просте дослідження з тієї чи іншої проблеми, як правило не відрізняються стриманістю та логікою, питання не пов'язані одне з одним, багато з них не працюють на поставлену гіпотезу. Однак, від заняття до заняття якість анкет покращується, а підготований до останнього семінару короткий звіт про проведені дослідження найчастіше виконаний на добротному рівні, який заслуговує на високу оцінку.

Представляється значущим й те, що самостійно отримані дані студент порівнюють з даними преси, телебачення. На заняттях іде процес їх зіставлення, виникає дискусія. Підіймаються питання по репрезентативній виборці, кількості респондентів і її впливу на відсоток погрішності, аналізується соціально-демографічний склад опитуваних. Зрозуміло, що масштаби вибірки в учбовому дослідженні не можуть претендувати на репрезентативність того чи іншого соціального об'єкту, але саме це і надає змогу до широкої інтерпретації одержаних результатів та коментарів до них. Тому слід враховувати, що результати таких досліджень мають більше ілюстраційну значущість, ніж можуть вважатися доказом якихось властивостей об'єкту студентського дослідження. Якщо починаючі дослідники це розуміють, то напевно вони розуміють і відповідальність соціолога, і необхідність набуття знань з теоретичної соціології.

Іноді студенти отримують спільну тему для проведення соціологічних досліджень. Але самостійно складають програму, визначають гіпотезу, позначають об'єкт і предмет, знайомляться з додатковою літературою і т. ін. На семінарському занятті в цьому випадку природним, а не надуманим чином, виникає дискусія, яка стосується питань анкети, її структури, логіки та іншого. Зрозуміло, що дані, отримані різними групами студентів, а в групу входять від 2-х до 5-ти осіб, дещо відрізняються одне від одного, і тоді постає питання про методи збору, обробки і аналізу результатів опитування. Трапляється, що нерадиві студенти просто підтасовують підсумковий матеріал, але це достатньо просто виявляється у процесі дискусії, і, що цікаво - це встановлюють самі студенти. При виявленні такої ситуації логічно піднімається питання про етику соціологічних досліджень, інтерпретацію отриманих результатів.

Характерно, що у сфальсифікованих результатах висунута гіпотеза "дослідження" практично завжди підтверджується, а сумлінний студент порою із здивуванням відмічає невідповідність гіпотези аналізу даних, і об'єктивно витікаючим з цього висновком. Звідси приходить розуміння того, що негативний результат для науки, у даному випадку практичної соціології, так само важливий як і позитивний, і, що у цьому випадку необхідне більш глибоке засвоєння положень теоретичної соціології, і те, що соціології внутрішньо притаманна об'єктивність. Все це містить і несе в собі значний виховний ефект.

Обговорення спільної теми, та групова дискусія з цього приводу перетворює студентську групу у так звану фокус-групу і подає багатий матеріал для викладача. Він одержує від майже кожного члена групи суб'єктивну інформацію про те, як вони виконували практичне завдання, які труднощі при цьому виникали. Все це надасть змогу керівнику побачити проблеми очима студентів та прийняти заходи для поліпшення учбового процесу з тих конкретних питань, які викликали найбільші труднощі.

Більш складним видом студентської роботи є аналіз соціологічної структури своєї навчальної групи. Тут викладачу необхідно проявити максимум уваги і обережності, глибоко проаналізувати зміст морально-психологічного клімату, виявити лідера (лідерів) і його моральні якості, згуртованість групи та її самооцінку, групові мотиви, інтереси та потреби для того, щоб випадково не інспірувати викликаний конфлікт, що на жаль, трапляється. Тому група, перед тим як отримати таке завдання, повинна обговорити всі нюанси, її треба проінформувати про можливі негативні наслідки і тільки з добровільної згоди всіх членів приступити до дослідження.

На початку, щоб не спровокувати конфлікт, викладачу слід визначити достатньо нейтральну мету дослідження, наприклад, яка передбачає гармонічні відносини між референтними групами та розстановкою людей у самій групі залежно від їх емоційних переваг, що ніяк не повинно відобразитись на соціально-психологічному стані групи. Однак часто студенти самі пропонують більш гострі проблеми для дослідження, але тут слід проявляти обережність і врівноважений підхід. Можна порекомендувати особливо наполегливим студентам провести подібний експеримент у колі неформальної організації поза студентською групою, або в колективі, де працюють їх батьки, природно, що із згоди керівника і його членів.

Виходячи з особливостей групи, формулюють питання, які спонукають членів групи робити вибір чи визначати перевагу серед членів групи в якості партнерів з точки зору як ділової взаємодії, так і емоційно-чуттєвого сприйняття.

Таким чином, хоча учбовий процес іманентно має в собі виховний момент і знаходиться в імпліцитному зв'язку, тим не менш виховний ефект завдяки активному, самостійному, теоретичному і практичному пізнанню соціології студентами значно зростає, тобто у такому випадку процес виховання і самовиховання об'єктивно співпадають. Саме ця думка і є основним змістом даних тез.

УДК 297(043)

Ключник О. П., асистент кафедри філософії і соціології, аспірант МГУ

РОЛЬ РЕЛИГИОЗНОГО НАЧАЛА В ТРАДИЦИОННОЙ ИСЛАМСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Ислам как самая «молодая» мировая религия мира имеет большой культурный, духовный потенциал по сравнению с другими мировыми религиями. Неоспоримый факт, что большая часть международных, региональных и внутригосударственных конфликтов, в которые оказались втянуты страны арабо-мусульманского региона, в основе своей имеют религиозно-политическую подоплеку. И большую роль здесь играет наличие идей, связанных с деятельностью исламских фундаменталистов. Однако это сложное явление не является чем-то сугубо негативным, как это часто хотят представить многие западные политические деятели. В основе фундаментализма лежит такая важная для любой культуры идея, как сохранение традиционных, исторически сложившихся культурных форм. И религия в этом плане играет не только консервативную, «замедляющую», «архаизирующую», но и интегрирующую, стабилизирующую роль, особенно важную в современном мире, когда изменения в экономике происходят так быстро, что традиционные ценности оказываются под угрозой отмены и заменяются другими, чуждыми, не всегда положительными ценностями.

Об этой проблеме в свое время говорил А. Тойнби, предполагая, что не западный мир ожидает быстрая или медленная «вестернизация», что мы и видим сегодня. Вестернизация очень быстро расширяет сферу своего влияния и выступает в качестве более конкретной формы - американизации. Процесс подавления не западных культур сопровождается негативной реакцией этно-национальных элит в различных формах. В арабском мире эта реакция идет под знаменем фундаментализма, где ведущую роль играют религиозные деятели, принадлежащие к ортодоксальным направлениям ислама. Неразрывно связаны с религиозным фундаментализмом в плане протеста против наступления западной цивилизации и различные формы национализма. З. И. Левин считает, что явления противодействия в культурной сфере объясняются таким свойством массового сознания, как «инерционность», «инерция покоя» социокультурной системы. Эта инерция направлена «на сохранение целостности, способности выполнять функции, присущие ей на данной стадии развития»¹. Инерционное сопротивление традиционной культуры различным нововведениям может проявляться в самых различных формах, таких как религиозный фундаментализм, национализм, терроризм, антизападные выступления и различного рода акции. Чтобы объективно понять природу этих явлений, необходимо прежде всего учитывать исторический путь и своеобразие каждой отдельной страны арабского мира, а также мусульманской культуры в целом.

Нужно отметить, что четкое разграничение арабской культуры от мусульманской культуры самими арабскими учеными было сделано довольно поздно, во второй половине XX века, после возникновения самоопределения отдельных арабских национальных государств и обострения национально-освободительного движения против колониальных устремлений Запада². Но с самого возникновения ислама арабским народам всегда отводилось привилегированное место в мусульманской культуре. С этим нельзя не согласиться, но это является и серьезным препятствием для того, чтобы отделить собственно арабскую культуру от мусульманской. Известный арабист О. Г. Большаков указывает на первоначальное разделение «чистых» арабов, выходцев из Аравийского полуострова, и арабизированного местного населения. В связи с этим можно выделить три субкультуры внутри мусульманской культуры: собственно арабскую, иранскую, среднеазиатскую. Каждая из них обладает своеобразием и уникальностью происхождения, но все эти субкультуры объединяют два важнейших фактора: религия (ислам) и язык³.

Большое значение в формировании мусульманской культуры сыграло ее арабское культурное ядро, высокий уровень самосознания арабского народа, принявшего ислам. Г. Э. фон Грюнебаум пишет: «Обратившись в ислам, арабы ощутили себя центром мироздания, а затем и центром вселенского государства... В отличие от германских племен, которые чувствовали необходимость узаконить свою власть, сделаться преемниками тех, кого они свергли, центр тяготения арабов-мусульман заключался внутри собственного народа. Они считали себя избранными, и власть принадлежала им по праву»⁴. Такая высокая самооценка, основанная на харизматичности Пророка Мухаммада и, следовательно, харизматичности арабов, позволила им в короткий срок подчинить своему влиянию огромные пространства и на длительное время сделаться лидером культуuroобразующих процессов мусульманского мира.

Подводя итог сказанному, можно выделить что Религия и язык в их единстве уже на начальной стадии формирования арабо-мусульманской культуры создали условие прогрессирующего распространения идей ислама на огромной территории от Пиринеев до Инда, от Нила до Аму-Дарьи. По существу после принятия ислама через два или три поколения местное население вполне овладевало арабским языком и уже не отделяло себя от арабов. При этом нужно помнить, что на ранних стадиях арабизации принадлежность к исламу значила больше национальной принадлежности. Благодаря тесному единству религиозного и языкового начала сформировалось духовное ядро арабской, а затем и мусульманской культуры, что до сих пор является мощной базой дальнейшего развития современной арабской культуры.

Литература

1. Левин З. И. Развитие арабской общественной мысли. - М.: Наука, 1984. -С.5.
2. Большаков О. Введение // Очерки истории арабской культуры. - М.: Наука, 1982. - С. 9.
3. Там же.- С. 10.
4. Грюнебаум Г. Э. фон. Основные черты арабо-мусульманской культуры. - М.: Наука, 1981. - С. 34.
5. Халидов А. Б. Арабский язык // Очерки истории арабской культуры. - С.46.
6. Грюнебаум Г. Э. фон. Классический ислам. - М.: Наука, 1988. - С. 72.

УДК 217:316.647.7(043)

Оленич Т. С., доктор философских наук, профессор кафедры философии и социологии МГУ
Гурьева О. С., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры философии и социологии МГУ

МАНИПУЛЯЦИИ СОЗНАНИЕМ В ДЕСТРУКТИВНЫХ КУЛЬТАХ

Сегодня появилась еще одна ценность, которую необходимо защищать, так как через нее влияют и на здоровье, и на имущество – это психологический ресурс osoby или личностный потенциал.

Атеистическая идеология, полностью выполнив свое предназначение, - оторвать человечество от прежде сильной христианской традиции, - сама уходит со сцены. «Ее место занимает вполне религиозная синкретическая смесь, обладающая сильной отрицательной мистикой, переворачивающая представление о мире с ног на голову, играющая на тонких струнах человеческой гордыни и наиболее сильных страстных влечениях. Эта смена эпох заметна и по тому, как быстро переориентировались лавки, торговавшие в былые годы Марксом и Троцким, на продажу эзотерики и оккультной мистики, и по образникам современной массовой культуры» [1].

Иван Ильин писал: «Русский человек всегда ищет рецепт спасения, методы жизненного обновления, чтобы страстно уверовать в него и деспотически навязать его своим собратьям; он ищет целостную, духовно-телесную панацею, чтобы темпераментно служить ей и насаждать. И предметом такой панацеи для него может быть все, что угодно, - вегетарианство, непротивленчество, гомеопатия, позитивизм, какао Ламана, фуфайка Егера, ланкастерское взаимное обучение, интернационализм, неокантианство, социализм, нигилизм, Пикассо, опрощение, анархия, многоженство – и особенно всяческое отрицание. Русское человеку присуща страстная зараждаемость...» [2].

Рассмотрим религиозную трактовку возникновения лжеучений. С древнейших времен людей влекло к загаданому, необычному, исключительному, запретному – сулившему власть над миром. Поддавшись первому соблазну «тайным знанием», пали в раю Адам и Ева.

И сказал змей жене: откроются глаза ваши, и вы будете, как боги, заноющие добро и зло. И увидела жена, что дерево приязно для глаз и вожделению, потому что дает знание.

Пожелав стать «как боги», напитавшись запретным знанием, люди нарушили первую заповедь Бога и лишились блаженной райской жизни.

«К сожалению, история мало чему научила людей. И сегодня многие, как мотыльки, летят на губительный огонь, стремясь узнать нетто такое, что наделило бы их необычными способностями, поведало о скрытых законах мира, дало бы власть над людьми и стихиями. С удивительной беспечностью искатели «тайного знания» попадаются в сети диявола, искусно маскирующего свои лопушки привлекательной формой. Вся мировая история и есть борьба светлях и темних сил за душу человека, и именно с этой точки зрения все, что совершается в истории человечества, становится для нас впоене ясным и понятным» [3].

Только слышим ли мы, что говорит Господь о лжеучителях – «сынах лукавого», соблазняющих и сегодня людей «тайным знанием»? Помним ли, о чем предупреждает апостол: смотрите, поступайте осторожно... Испытывайте, что благоугодно Богу, и не участвуйте в бесплодных делах тьмы, но и обличайте.

Экстрасенсы и прочие «целители», которым отводится весьма значительная роль в решении указанной задачи, должны тем не менее думать, что их способности имеют позитивное происхождение. С богословской точки зрения, демоны используют обман, который заключается в ловкой подмене понятий. Вот почему одним из главных тактических приемов в этой борьбе является метод подмены, который заключается в том, чтобы действия демонические выдать за действия благодати Божией.

«Подобно тому, как пророки Божии получали откровения от Создателя, - лжепророки (создатели иных религий и сект) получали знания и откровения от демонов, которые называли себя либо «богами» и ангелами, либо представителями высших инопланетных цивилизаций или космическими учителями человечества» [4].

Практически в каждом деструктивном культе практикуется использование манипуляции: создание атмосферы секретности и элитарности (элитарная ментальность), проведение ритуалов инициации, поддержка ощущения исключительности, манипуляция с помощью чувства страха и вины. Происходит разрыв связей с прошлым (семьей, друзьями, целью, интересами), изменения во временной ориентации (счастье обещают только из-за хорошего поведения).

Под деструктивным контролем сознания понимают набор манипулятивных методик, который применяется для индокринации новых членов культа. Опираясь на восемь методов принудительного «промывания мозгов», предложенных Р. Лифтоном в его психологической теории тоталитаризма, можно утверждать, что деструктивные культы используют каждый из восьми методов. Все деструктивные культы тщательно разрабатывают и развивают терминологию идиосинкразии, чтобы быстро и сплоченно отвечать на любые вопросы.

По Лифтону, тоталитарное окружение проводит четкую грань между теми, чье право на существование может быть определено, и теми, кто такого права не имеет. Так, в сайентологических центрах все подчеркнуто жизнерадостно, энергично и, видимо, всегда пребывают в приподнятом настроении духа. Этого состояния, именуемого «клиром», они достигли, применяя «технологии» дианетики. Для индивидуальной работы с каждым, новичкам предлагается ответить на вопросы-тесты. Компьютер, обработав данные новичка, определит, какой семинар вам подойдет лучше и, заплатив за курс обучения, новичок сможет «учиться-лечиться».

Основным понятием в сайентологии является так называемая энграмма, этим словом обозначено бессознательное и болезненное впечатление из опыта прошлых лет. Именно оно объясняет все душевные болезни, физические недуги, преступления и иррациональность поведения. Исцелиться от этого можно при помощи специальной технологии и техники. Первая представляет собой собеседование – одитинг, или проверку, на которых одитор, служащий, прошедший не один курс обучения в центре, спрашивает новичка о неудачных событиях его жизни. Техника представляет собой электрический прибор – Е-метр, якобы фиксирующий энграммы. После остановки прибора человеку говорят о том, что он «очищен», т.е., препятствия, мешающие ему жить полноценной жизнью, устранены. А все сведения о его жизни, даже самые интимные, поступают в банк данных и, вероятно, могут быть использованы в соответствующий момент как компромат. Согласно учению Хаббарда в этот период исчезла причина иррационального поведения и психосоматических состояний [5]. Человек в сайентологии – «некое существо, именуемое тетаном, существующим предположительно 300 триллионов лет. Большую часть времени тетан проводит, переселяясь из тела в тело, и совершает путешествия по Вселенной». Энграммы затрудняют галактические странствия, вот почему человеку необходим одитор и его принудительный прибор Е-метр. После очищения путь к превращению в «действующего тетана открыт». Это путь в «всеопределению», достичь его может сверхчеловек, который никогда не подпадет

под влияние других, напротив, способен подчинить любого человека и превратить его в орудие своей воли. – конечная цель «науки о душевном здоровье» [5].

Григорий Грабовой прибегает в манипуляции сознанием к нейролингвистическому программированию. Скажем, записывается фраза: «Григорий Грабовой – единственный Бог. С ним вы не пропадете». Поверх фразы накладывается музыкальный фон. Эта песенка может звучать где угодно, она внедряется в подсознание, как 25-й кадр. Известна такая методика и спецслужбам. Но вскоре вместо «воскресших покойников» адепты ГГ заговорили о том, что умершие воплощаются то в червей, то в собак, то просто материализуются в Америке или в Африке. Он сжег мосты, когда произнес эту фразу [6].

Среди расстройств, возникающих у представителей деструктивных культов, на первое место выходит зависимое расстройство личности, характеризующее переключивание на других важных решений в жизни, нежеланием предъявлять даже разумные требования людям, от которых индивидум находится в зависимости, неадекватной податливостью желаниям этих людей, чувством беспомощности в одиночестве, страхом быть предоставленным самим себе, ограниченной способностью принимать повседневные решения без усиленных советов со стороны; это расстройство личности называется также пораженческим, что промыслительно напоминает о той битве, которая ведется за душу каждого человека [7]. В сочетании с этим или же отдельно наблюдается посттравматическое стрессовое расстройство, когда бывшие культисты еще долго видят кошмарные сны, эмоционально притуплены, отчуждены от других людей, теряют чувство радости, всячески стараются избегать того, что напоминает им о пребывании в секте.

Таким образом, контроль над поведением и эмоциями своих членов, беспощадная эксплуатация личности, манипулирование сознанием – все это приводит к потере человеком его индивидуальных особенностей, коллективным моделям реагирования на окружающее, потере критичности к предлагаемому деструктивным культом «духовному всеядию». Как следствие, различные нарушения психики: зависимое расстройство личности, индуцированный психоз, посттравматические стрессовые расстройства, депрессия, не говоря уже о негативных социальных факторах, таких, как распад семьи, страдания детей, спекуляция на чувствах, лишение имущества.

Литература

1. Горичева Т. Только в России есть весна / Татьяна Горичева. – М., 2006. – С. 383.
2. Ильин И. Кризис безбожия / Иван Ильин. – Краматорск, 2005. – С. 333.
3. Манипуляции сознанием и нарушения психики в деструктивных культах Камо Грядеши «Вавилон»// Составитель Кремень В.И. – М., 2005. – С. 17.
4. Игумен Н. Об одном древнем страхе. – М., 2008. – С. 74.
5. Современные ереси и секты на Руси. Санкт-Петербургский центр дианетики и сайентологии. – НИКА, Житомир, 2001. – С. 138.
6. Грабовой боится, что его сыновей похитят. – Собеседник. – 2006. - № 16.
7. Тоталитарные секты – угрозы 21 века. – Нижний Новгород, 2001. – С. 229.

УДК 316.28:316.723(043)

Слющинський Б. В., доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології МДУ

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УГРУПОВАНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИАЗОВ'І

Як відомо, населення українського Приазов'я вже із самого початку свого існування носило поліетнічний характер. Хоча і вся українська цивілізація зароджувалась як поліетнічна, вона вбирала в себе частину Київської Русі, частину народів, які жили на її території після хвиль переселення народів, а також тих людей, які приходили на землі України і вважали себе її населенням [1, с. 277].

Також слід зазначити, що різні нації по-різному розвиваються, але всі вони так чи інакше не можуть оминати періоду певних трансформаційних змін, які позначаються на шляху до визначення етнічності даної країни. На думку М. Михальченка, у процесі переходу від етапу етнічності кожна нація творить осередкову, регіональну цивілізацію, яка є частиною субрегіональної і світової цивілізації. Нація, яка не стала осередковою, регіональною цивілізацією приречена на історичну смерть, залишення арени історії [1, с. 284]. Це визначає сталість, або хиткість існування спільноти. Чим більша хиткість, тим більше прагнення самоідентифікуватися, а значить об'єднатися із собі подібними.

Сьогодні „українська людина” теж живе у надзвичайно хиткому й невиразному соціальному часі, затиснена між минулим і сучасним, між європейською і євразійською цивілізаціями. Це створює певну аморфність. Ця аморфність, неостаточність і плинність часу межицивілізаційності не може не позначитися на формуванні особистісної та масової стратегії життя [2]. Вона впливає на всі його сторони і вселяє в людей деяку невизначеність, невпевненість та обережність. Такий стан вимагає певного об'єднання людей для відчуття, як-то кажуть, ліктя якщо не друга, то хоча б однодумця. Ми таке спостерігаємо в часи утисків, чи, навіть, ейфорії, потім відбувається певне послаблення такого потягу один до одного (йдеться про національні ознаки). Таке ми бачимо і під час виборчих кампаній, але тут об'єднання „однодумців” відбувається не тільки за етнонаціональними ознаками, а й за регіональними чи мовними аспектами, що й використовують політики. Саме тоді відбувається розділ населення, навіть родин чи сімей через свої ті чи інші політичні погляди. Тут очевидний процес „від етнічності до політичності”.

Як свідчить історія, населення українського Приазов'я створювалося на протязі століть як багатонаціональна єдність. А кожній національності (етносу), як відомо, притаманна своя культура, яка є визначальником життєдіяльності даної спільноти. Давно відомо, що люди як істоти соціальні, не можуть довго існувати окремо одна від одної, тож вони об'єднуються у відповідні групи. Такі групи створюються за певними ознаками: національними, родинними і професійними. Тому не дивно, що у певні періоди (особливо радянські), намагалися розселити людей так, щоб знищити національну належність, адже люди за таких обставин змушено створювали змішані в етнонаціональному плані сім'ї. Можливо і сьогоднішнє позбавлення національних ознак у паспортах та свідоцтвах про народження, є деяким продовженням цього, бо коли проходять конференції чи „круглі столи”, що торкаються етнонаціональних проблем, досить часто учасники задають справедливе, на мою думку, запитання: „Якщо немає національності, то нащо закон про національні меншини?” „Якщо немає національності, то немає й мови, бо вона має безпосереднє відношення до національності?” Якби там не було, але сьогоднішня спільнота неоднозначна у своїх поглядах на цю проблему і, очевидно, ця проблема теж є тим чинником, котрий впливає на те, що створюються національні об'єднання громадян, які мають своїм наміром не тільки вернути себе хоч на деякий час у лоно своєї національності (культури), не тільки мати можливість поспілкуватися своєю національною мовою, але й звернути на себе увагу, заявити про своє існування і свої нагальні проблеми, про що доводять соціологічні дослідження, які ми наведемо пізніше.

Розвиток етносу та міжнаціональних відносин залежить від багатьох чинників, серед яких особливе значення мають *етносоціокультурні*. Це викликано тим, що етнос не існує ізольовано, а етнічно, соціально, культурно, численними зв'язками поєднаний з іншими, і не тільки сусідніми етносами. Сьогодні завдяки незалежності України, появи демократії і розвитку засобів масової комунікації складається *єдиний світовий культурно-інформаційний простір*. Саме тому існування окремого етносу є полікультурним за характером, залученим у постійний „діалог культур – міжкультурний діалог, чи діалог етносів”. Таким чином, відбувається певне включення етносів, чи, скажімо, етнонаціональних груп, у соціальний контекст. У зв'язку із включеністю етнонаціонального життя в соціальний контекст потрібно розглядати його у системі „*етнос – культура – суспільство*”, а отже, в етносоціокультурному вимірі. Базовим поняттям є етнонаціональна культура, яка становить

ядро тих відмінностей, за якими одна етнонаціональна група відрізняється від іншої, і які синтезують у собі своєрідність історичного шляху та перебування у певному природному середовищі на перетині культурно-історичних впливів.

Отже, можна стверджувати, що етносоціокультура характеризує якісний ступінь розвитку етносу, його своєрідну особливість, що зберігається упродовж тривалого історичного часу. Основу її становить історична пам'ять (традиції, мова, звичаї, обряди, побут тощо). Саме тут ядром етнокультури є історичний зв'язок, часова наступність, а для нації та її культури більш важливими є синхронні зв'язки, в яких синтезується історичний досвід. Національна культура більш широка й багатомірна за своїм змістом і включає етнічну як свою складову, що є основою якісної самовизначеності.

Література

1. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич : ВФ „Відродження”, 2004. – 488 с.

2. Цит. за: Шаповал Ю. На вікнах грати, на ідеях – грати / Ю. Шаповал // День. – 30 серпня 2003. – № 134. – С. 5.

УДК 316.28(043)

Янковський С. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології МДУ

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОДІЇ

Припустимо, що економічні закони об'єктивно втілюють дійсність людської угоди (співпраці), реальність очікувань, а також обмеженість ресурсів, у тому числі і знань, інформації, розуміння, сумісного буття.

Прийняття оптимальних економічних рішень потребує ґрунтовних теоретичних засад. Необхідність визначення семантичного універсуму. позначається часовий вимір діяльності і господарювання економічних суб'єктів, їх наслідки для фінансової сфери. Вирізняються суттєві, імовірні, очікувані, непередбачені «події». Так само приховування «подій» має вплив на економічні рішення, визначення строків їх реалізації.

У вітчизняній науці слово «економічний» частіше використовується атрибутивно до системних, функціональних, ситуативних обставин господарювання, а також соціальних, геополітичних, інституціональних процесів. Метою економічної аналітики виступають ефективність, розвиток, удосконалення механізмів, трансформація ресурсів тощо. Утім слід зазначити, що одним із базисних елементів економіки і господарювання є суб'єкт. Когерентний аналіз дозволить визначити належні перспективи його діяльності. Відтак для вітчизняних соціальних, економічних наук і філософії диференціація політичної, економічної, історичної подій постає універсальним напрямком досліджень, у тому числі в контекстах розмежування економічної і політичної діяльності.

Вивчення питання впливу темпоральних факторів на діяльність економічних суб'єктів традиційно визначало один з провідних напрямків теоретичних розробок. У вітчизняних економічних науках вагоме значення мають теоретичні підходи обстоювані Д.М. Кейнсом, А. Маршалом, Р. Коузом, В. Базилевичем, В. Ільїним та іншими науковцями. Утім слід враховувати те, що в існуючій стані наукових розвідок економічна подія є лише імпліцитним змістом економічної теорії.

Історія економічних теорій становить багатовікову традицію. Їх важливість пояснюється не стільки змістовністю, аргументованістю, популярністю ідей, які в них обстоюються, скільки їх впливом на обмін і виробництво. «Les hommes d'action qui se croient parfaitement affranchis des influences doctrinales sont d'ordinaire les esclaves de quelque économiste passé. Les visionnaires influents, qui entendent des voix dans le ciel, distillent des utopies nées quelques années plus tôt dans le cerveau de quelque écrivain de Faculté / Прагматичні особи, які вважають себе абсолютно вільними від будь-яких догм, зазвичай

невільники якогось проїждешнього економіста. Авторитеті передбачення, в яких відчувають глас небес, тереблять утопії, народжені кілька років раніше у голові факультетського писаря», - зазначає Д.М. Кейнс в «Загальній теорії зайнятості, процентних ставок і грошей» [2]. Отже, з метою детального і ясного розуміння, у тому числі і економічної, політичної діяльності, господарювання, організації виробництва та інших видів прагматичної діяльності – завжди слід дістатися до її теоретичного підґрунтя.

Економічні теорії відображають евристичну, а не гносеологічну спрямованість людського розуміння. Вони утворюються множиною якісних суджень. Імовірно це пояснюється тим, що суб'єкт економічної діяльності визначається множиною потреб. Наприклад, цінність політекономії марксизму зумовлюється спроможністю ініціювати інтелектуальні, ідеологічні, політичні дискусії та полеміку навколо певних проблем соціального розвитку, а не здатністю пояснити економічні процеси в індустріальному суспільстві.

Категорії «праці», «попиту», «розподілу», «обміну» базуються на змінності інтерпретацій економічного блага, у той час як економічна подія у дослідженнях сприймається інтуїтивно. Значною мірою таке становище пояснюється наслідком філософських, ідеологічних впливів на методологію економічних наук. Теорії економічного класицизму ґрунтувалися на, сформованій Просвітництвом, філософії національного багатства та процвітання. Гносеологія економічних наук індустріальної доби ґрунтується на теоріях класиків французької (А.Р.Ж. Тюрго, Ж.Б. Сей, Ж. де Сімонді, К.А. де Сен-Симон, Ш. Фур'є) й англійської (А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Ж.С. Міль) економічної думки і обґрунтована уявленнями про розвиток індустрії і торгівлі в наслідок технологічного прогресу і соціального поступу. Науковий підхід відділив структуру економіко-політичного поля від очевидних, утім небажаних наслідків індустріалізації європейських суспільств: безробіття, пауперизація, соціальна нерівність, урбанізація. Тому основні мотиви економічного класицизму стосувалися незбалансованості виробництва та кризових явищ перевиробництва. Теоретики запропонували економічне рішення соціальних проблем: «невидима рука» (Сміта), «трагічні передчуття» (Мальтус і Рікардо), «соціалізм» (Сімонді, Сен-Симона, Фур'є, а пізніше Маркс). Такий підхід мав правові (трудове законодавство та загальне виборче право), політичні (парламентарний устрій, партійні системи, аболіціонізм), ідеологічні (лібералізм, консерватизм, соціалізм) наслідки. Друга хвиля індустріалізації сприяла модернізації економічного класицизму, проте більшою мірою це стосувалося методологічних основ і було детерміноване поширенням математичних методів на дослідження економічних явищ.

Один із основних здобутків економічного класицизму, «політична економія», був пов'язаний із формулюванням проблеми перерозподілу. Перерозподіл Блага розглядався ними не з точки зору Справедливості, як велось із Античності і Середньовіччя, а з огляду на безпосередній зв'язок між володінням благом і його перерозподілом. Ідея, що здобуває той, хто потребує та заслуговує, зародилася у 15-16 століттях, за добу Протестантизму, італійського гуманізму, Контрреформації. Володар отримує відповідно до мети панування, підданий – до участі.

Найрадикальніше дану точку зору висловив Н. Макиавеллі у «Господарі», Главі XVI. Про щедроту та ощадливість (*De liberalitate et parsimonia DE LIBERALITATE ET PARSIMONIA*). Щоби запобігти презирства і ненависті слід запобігти щедроті, краще прагнути вважатися заощадливим, аніж внаслідок нездатності утриматися від щедроти уславитися неконтрольованим бажанням являти щедроту, що призведе до необхідності знаходитися у пошуках майна, грошей, чиншу. Тому заощаджувати це одне із основних завдань володаря, щоби у подальшому виконувати свої основні функції панування. Потреби підданих не можна задовольняти за рахунок влади. Роздарювати можна лише те майно, яке тобі не належить. Важливий наслідок гуманістичної теорії влади стала демаркація економічної і політичної діяльності. Перерозподіл матеріальних благ здійснюється самими членами спільноти відповідно до права власності, які не поширюються владу.

Ідея представників класицизму відповідала переконанню у тому, що перерозподіл власності має відповідати природному стану речей. Коли Тюрго та Сміт спирались на сентенцію Вінсена де Гурне: «Laissez faire les hommes, laissez passer les marchandises / Дозвольте людям діяти, дозвольте пересуватися товарам» – то вони уявляли, що економічна діяльність втілює природне прагнення людини до задоволення своїх потреб і бажань. Звідси справедливо, щоби плоди праці належали підприємцю. Сімонді, розвиваючи даний погляд, наголошував, що, оскільки наслідком індустріалізації є надання права підприємцям і накладання обов'язків на робітників, то ймовірно, що підприємець має справу лише з наслідками виробництва. І справедливий перерозподіл потребує врахування прав виробника.

Нарешті, 26 серпня 1789 р. Конституційне зібрання представників французького народу приймають Декларацію прав людини і громадянина [1], яка започатковує основу сучасного розуміння прав і свобод, і наголошують: «Article 17 - La propriété étant un droit inviolable et sacré, nul ne peut en être privé, si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment, et sous la condition d'une juste et préalable indemnité / Стаття 17 – Непохитне і свячене право власності, якого ніхто не може позбавити, як тільки із законно встановлених й певних вимог суспільної необхідності і за умови справедливого і обов'язкового відшкодування».

Компенсувати нездатність влади забезпечити соціальну справедливість мала наслідком індустріальну філантропію. Вона презентована соціалістичними проектами Фур'є, Сен-Симона, Оуена, Маркса. Економічний принцип такої справедливості стосується лише споживання блага, виробництво блага узагальнювалося до ступеня невизначеності, оскільки змішує громадянсько-правовий (задоволення потреб, надання послуг, володіння майном, надбання) і моральний (чеснота, гідність, достойність) сенс блага. Тому економічні події цікавили лише з огляду на зміни станів господарювання, споживчих характеристик індустріально вироблених речей, тобто у сенсі матеріальної (фізичної / речової) складової процесу виробництва. Марксове індустріальне суспільство – це модель соціальної системи, яка здатна стати споживачем власного виробництва, або як писали представники політичної економії радянської школи: виробництво заради виробництва.

Припущення економічної точки зору дозволяло визнати різницю споживчих характеристик речі і її фабрикації. Теорія вартості є позначенням такої відмінності. Кожна річ визначена працею. В ній втілено суспільно-необхідні витрати виробництва (теорія цінності-праці Сміта), бажання, які вона здатна задовольнити (теорія корисної вартості Сея). Оскільки, серед іншого, виробництво позначає тривалість діяльності, то Маркс намагався визначити витрати через часовий вимір праці. Однак не уточнюючи значення технологічного процесу, припускав, що інтенсифікація господарчої діяльності зумовлена технічним прогресом деформувати економічну систему із відповідними соціальними наслідками («занепад капіталізму»). Так само вважалося самозрозумілим фактом, що притаманні виробленим речам якісні характеристики відповідають умінням і навичкам виробника. Утім сьогодні так само видається самозрозумілим фактом, що річ відповідає технологічним можливостям, а не витратам праці. Наприклад, виробництво ГМО-продуктів. Отже припустимо, що наявні якості виробленої речі становлять первинну економічну подію. Звідси цілком імовірно, що вона відображає наступний стан речей: на відміну від природних спільнот суспільство не споживає ресурси, а творить споживання.

Використання вартості речей стосується лише їх якісних характеристик. Тому знання потреб і бажань лише засвідчує фактичну відповідність речей власним корисним якостям, а теорія пояснює об'єктивне значення відношень між вартостями. Таким чином економічна теорія прояснює не самі речі відповідно до природи їх існування, а відношення вартостей, які вимірюються кількісними показниками витрат і ризиків. Утім, обрахувати ризики від виробництва ГМО-продуктів, обчислити екологічні наслідки, оминувши визначення імовірних економічних подій, не можливо. Разом із цим не можливо визначити економічну подію лише як втілення ієрархії потреб, обчислюючи обсяги виробничих витрат і прибутків.

Економічний класицизм диференціює виробництво / підприємництво, робітника / господаря, речі / товар – об'єктивуючи значення господарчої діяльності. Наукові пояснення утверджують об'єктивність економічних процесів. Наприклад таких економічних подій, як криза перевиробництва, зростання виробничих можливостей, творення національних ринків.

Економічна точка зору – це універсальний метод спостереження, засвоює невичерпність ідей, нескінченний потік фактів, безперервність обрахунків, включаючи оцінку потенціалу систем підрахунку і технічних можливостей виміру. Економічні теорії перетворилися на ідеології сподівань й очікувань, які становлять сутність економічних передбачень. Імовірно, що глобальна економіка визначається об'єктивним значенням наступних факторів:

Універсалізм філософії національного багатства та процвітання обмежується нерівністю у використанні ресурсів і рівнів споживання. Одним із важливих наслідків є уведення в економічне передбачення екологічних наслідків господарчої діяльності.

Господарство представляє наслідки глобального розподілу, який економічними чинниками не регулюється, так само як і не перерозподіляється.

Економічний перерозподіл стосується очікуваних і спожитих вартостей, тобто передбачення має враховувати наслідки економічної діяльності політичної влади.

Очікування технологічних стрибків і «привласнення вартостей» у країнах «золотого мільярду»; взаємодія глобальної економіки із некерованими і не модернізованими індустріальними економіками пострадянських олігархій, прибутковими і збалансованими трансформаціями економіками Азії; «пишність» капіталів країн ісламського Сходу; транзитивні економіки Латинської Америки, Східної і Південної Європи становлять економічний універсум людства, який імовірно не керований грошима. Гроші більше не втілюють всесвіт речових вартостей.

Транснаціональні корпорації, світові фінансові інституції, світові стандарти споживання, світовий час, світові гроші, глобальні комунікаційні мережі діють незалежно від геополітичних перерозподілів.

Сучасна освіта не може перебувати в національних кордонах, бо споживання знань і навиків існує в глобальних масштабах.

Нормативно-правові підходи окреслюють простір діяльності суб'єкта економічної діяльності, утім він залишається автономним агентом соціального простору, що проявляє себе у самостійності предметної сфери економічної діяльності.

Політичний контекст складається множиною ціннісних суджень, які утворюють ієрархію переваг. Економічна діяльність визначається вартостями, які перебувають у горизонті економічних подій. Політичні події за своїми наслідками публічні, економічні події можуть розгортатися в офіційному, неформальному, тіньовому секторах.

Література

1. Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до офіційного сайту Міністерства юстиції Французької Республіки: <http://www.textes.justice.gouv.fr/index.php?rubrique=10086&ssrubrique=10087&article=10116>
2. Keynes J.M. Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie (livres IV à VI) [Електронний ресурс] / Keynes J.M. [traduit de l'Anglais par Jean- de Largentaye] – P. 197. – Режим доступу до веб-сайту: <http://pages.infinet.net/sociojmt>

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XIV ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, новогрецькою мовами

Технічний редактор: Бурова О.Г.
Комп'ютерна верстка: Маренич Н.Є.

